

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка

Галина Ватаманюк

РОБОТА З ДИТЯЧОЮ КНИГОЮ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Навчально-методичний посібник
видання 2-ге, доповнене



Видавництво «КНТ»
Київ - 2022

Рекомендовано до друку радою з науково-методичної роботи і забезпечення якості вищої освіти педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол №8 від 29 серпня 2022 року)

Рецензенти:

Пантюк Т. І. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;

Бахмат Н.В. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії та методик початкової освіти, заступник декана педагогічного факультету з наукової роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

Дуткевич Т. В. – кандидат психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

Вертугіна В.М. – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри дошкільної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка.

В 12 Ватаманюк Г. П. Робота з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти: теорія і практика: навчально-методичний посібник. Видання 2-ге, доповнене. Київ: КНТ, 2022. 488 с.

ISBN 978-966-373-881-9

У посібнику висвітлено теоретичні та організаційно-методичні аспекти роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти. Розкрито роль дитячої книги у формуванні особистості дошкільника, описано типологію дитячих книг та їх елементи; виявлено й обґрунтовано психолого-педагогічні умови та методико-технологічний інструментарій роботи з дитячою книгою, описано методику роботи з літературними жанрами на різних етапах дошкільного дитинства. Подано схему аналізу дитячої книги, контрольні і практичні завдання, дидактичні та довідкові матеріали, конспекти окремих форм роботи з дітьми, батьками, вихователями в закладі дошкільної освіти, методичні рекомендації для батьків.

Посібник адресований методистам, вихователям закладів дошкільної освіти, студентам і викладачам педагогічних коледжів й університетів, інститутів післядипломної освіти, батькам.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
МОДУЛЬ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОБОТИ З ДИТЯЧОЮ КНИГОЮ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	10
1.1. Поняття про дитячу книгу	10
1.1.1. Роль дитячої книги у формуванні особистості дошкільника.	10
1.1.2. Ознаки дитячої книги.	17
1.1.3. Структура книги	22
1.1.4. Типи і види дитячих книг	31
Запитання і завдання для самоперевірки знань студентів.	43
1.2. Психолого-педагогічні умови роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти	44
1.2.1. Завдання роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти	44
1.2.2. Розумові й емоційні чинники сприймання дитиною змісту художніх творів	47
1.2.3. Робота з дитячою книгою як процес спілкування дошкільника з дорослим	53
1.2.4. Виховання в дитини інтересу до книги	57
1.2.5. Робота з книгою як умова підготовки дитини до оволодіння читанням	64
1.2.6. Принципи і джерела добору художніх творів для дітей дошкільного віку	69
1.2.7. Професійна готовність вихователя закладу дошкільної освіти до роботи з дитячою книгою	76
Запитання і завдання для самоперевірки знань студентів.	79
1.3. Методика роботи з дитячою книгою як галузь педагогічної науки.	81
1.3.1. Предмет і основні поняття методики роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти	81
1.3.2. Науково-методичні аспекти роботи з дитячою книгою у поглядах науковців і практиків минулого та сьогодення	84
1.3.3. Науково-методичні підходи до роботи з дитячою книгою в умовах закладу дошкільної освіти	109

1.3.4. Забезпечення розвивально-бібліотечного середовища в закладі дошкільної освіти	114
1.3.5. Методичне керівництво роботою з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти	121
Запитання і завдання для самоперевірки знань студентів.	132

МОДУЛЬ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ З ДИТЯЧОЮ КНИГОЮ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ 134

2.1. Методико-технологічний інструментарій роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти 134

2.1.1. Принципи і методи ознайомлення дітей із літературними творами	134
2.1.2. Прийоми роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти	150
2.1.3. Засоби роботи з дитячою книгою та методика їх використання в роботі з дошкільниками.	156
2.1.4. Форми організації роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти.	159
2.1.5. Методика читання і розповідання дітям літературних творів	171
2.1.6. Використання ілюстрацій в ознайомленні дітей із художніми творами	179
2.1.5. Інноваційні педагогічні технології у роботі з дитячою книгою	185
2.1.8. Співпраця закладу дошкільної освіти з родинами в організації роботи з дитячою книгою.	205
Запитання і завдання для самоперевірки знань студентів.	213

2.2. Літературні жанри дитячої книги та методика їх опрацювання. 217

2.2.1. Розмаїття літературних жанрів дитячої книги	217
2.2.2. Методика використання малих фольклорних жанрів у роботі з дітьми дошкільного віку.	227
2.2.3. Методика ознайомлення дошкільників із календарно-обрядовою поезією.	242
2.2.4. Види казок та методика роботи з ними	251
2.2.5. Особливості роботи з легендами і переказами в закладі дошкільної освіти.	263

2.2.6. Організаційно-методичні умови роботи з поетичними творами в закладі дошкільної освіти	266
Запитання і завдання для самоперевірки знань студентів.	275

МОДУЛЬ 3. МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ РОБОТИ З ДИТЯЧОЮ КНИГОЮ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ 278

3.1. Цікаве книгознавство 278

3.1.1. Як народилася книга	278
3.1.2. Книгосховища минулого і сьогодення	282
3.1.3. Цікаві факти про Біблію як інтелектуальне багатство людства	285
3.1.4. Книжкова інфографіка	287
3.1.5. Календар книжкових дат	289
3.1.6. Народна мудрість про книгу	291
3.1.7. Книга у поглядах учених і мислителів	292
3.1.8. Дитяча книга у дзеркалі поезії і прози	294
3.1.9. Літературні ігри, вікторини та головоломки.	300
3.1.10. Книга в загадках	324
3.1.11. Пам'ятка і заповіді читача	325
3.1.12. Типи і види дитячих книг	327

3.2. Розробки навчальних занять, освітніх проєктів, сценаріїв свят і розваг 342

3.2.1. Конспекти занять	342
3.2.2. Освітні проєкти	382
3.2.3. Сценарії свят і розваг	390

3.3. Розробки методичних заходів для підготовки вихователя до літературно-освітньої роботи з дошкільниками 411

3.3.1. Нетрадиційне засідання педагогічної ради «Художня література проти закладу дошкільної освіти»	411
3.3.2. Науково-методичний семінар «Інтегровані підходи до використання літературних творів у формуванні світогляду дітей дошкільного віку»	414
3.3.3. Інтерактивні вправи з підготовки вихователів до проведення літературно-освітньої роботи з дошкільниками.	421
3.3.4. Експрес-вікторина для педагогів та батьків «Шевченковими шляхами»	425

3.3.5. Базова модель для аналізу дитячої художньої літератури .	426
3.4. Матеріали для роботи з батьками	430
3.4.1. Консультування батьків «Як сформувати талановитого читача»	430
3.4.2. Нетрадиційні батьківські збори з елементами тренінгу «Місце дитячої книги у сім'ї»	439
3.4.3. Конкурсно-ігрова програма для батьків дітей раннього і молодшого дошкільного віку «Фольклорні перлинки для маленької дитинки».	448
3.4.4. Методичні рекомендації для батьків «Працюємо з дитячою книгою вдома»	452
3.5. Корисні посилання	464
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА	465
ГЛОСАРІЙ	471

ПЕРЕДМОВА

На сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства особливої гостроти набуває проблема освіченості й моральності підростаючої особистості, приведення її у відповідність з соціально-політичними й економічними змінами. Важливу роль у цьому процесі відіграє заклад дошкільної освіти, який має закласти основи життєвих компетентностей дитини як умови її повноцінного інтелектуального та духовного розвитку й соціалізації на подальших рівнях освіти.

Одним із ефективних засобів реалізації освітньо-виховних цілей і завдань завжди була і є дитяча книжка – джерело знань, першооснова розвитку рідного мовлення, національної свідомості й культури. У зв'язку з поширенням інформатизації суспільства знижується інтерес до книжки, втрачається усвідомлення її непересічної цінності для духовного вдосконалення, послаблюється роль сім'ї у залученні дитини до читання, внаслідок чого при вступі до школи та у першому класі далеко не в усіх є бажання тримати в руках книжку, слухати, пізнавати чи самостійно читати. У багатьох першокласників відсутні навички роботи з книгою, загальмовується процес оволодіння усвідомленим читанням, що негативно позначається на результатах навчання. Дослідження науковців і практиків свідчать про те, що читання перестає бути національним пріоритетом. Саме тому в суспільстві гостро постає проблема літературної освіти дітей, як важливого і незамінного засобу їх особистісного розвитку, формування в них початкових життєвих компетентностей в єдності інтелектуальних, емоційно-почуттєвих, мотиваційних і поведінкових складових. А звідси – і необхідність покращення готовності батьків та педагогів до виховання дітей шляхом організації роботи з дитячою книгою.

Мета даного посібника – формування й вдосконалення у студентів педагогічних навчальних закладів, вихователів та методистів розуміння основних цілей та завдань роботи з дитячою книгою на різних етапах дошкільного дитинства, усвідомлення її значущості у становленні дитячої особистості, оволодіння компетентностями розроблення й використання методичного інструментарію роботи з дитячою книгою на рівні, який би задовольняв вимоги часу і потреби дитини. Мету роботи з дитячою книгою розуміємо як прищеплення дітям любові до книги, формування в них умінь сприймати й розуміти зміст літературних творів.

Вихователям і батькам важливо не просто навчити дитину слухати, розуміти, згодом і читати книгу, а спільними зусиллями виховати в неї невичерпну потребу у прилученні до моральних цінностей, знань, емоційних переживань, що як коштовний скарб приховані у розмаїтті художніх творів. Відтак головними завданнями роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти є: пробудження стійкого інтересу до книги, літератури, читання; формування початкових уявлень про роль книги в житті людини як джерела знань; розвиток пізнавальної сфери; виховання моральних якостей і цінностей, естетичного смаку, бережливого ставлення до книги та здатності сприймати, розуміти й відтворити прослухане (прочитане).

У посібнику подано систематизований виклад теоретико-методичних основ організації роботи з дитячою книгою у закладі дошкільної освіти, що дозволило б включити цю роботу у ширший контекст формування особистості дитини, її прилучення до культурних надбань людства (соціалізації). При розробленні змісту посібника враховано науково-методичні напрацювання вітчизняних і зарубіжних учених та практиків (Г. Беленька, А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Гурович, Н. Карпинська, О. Монке, І. Огієнко, О. Ольжич, А. Просенюк, С. Русова, В. Сухомлинський, І. Товкач, К. Ушинський, Є. Фльоріна, І. Франко та ін.).

Матеріал посібника розподілено на три модулі, в яких висвітлено теоретичні та організаційно-методичні аспекти роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти, а також подано методичні розробки різних форм роботи з книгою. Зміст першого модуля охоплює такі теоретичні питання, як роль дитячої книги у формуванні особистості дошкільника, її типи, види й ознаки; психолого-педагогічні умови роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти (формування читацьких інтересів та повноцінного сприйняття змісту художніх творів); зміст підготовки дитини до оволодіння читанням та компоненти професійної готовності вихователя до проведення роботи з дитячою книгою в ЗДО; специфіка кола художнього читання дітям, наукові підходи до роботи з дитячою книгою, створення розвивально-бібліотечного середовища й особливості методичного керівництва організацією роботи з книгою в ЗДО. У другому модулі описано методико-технологічний інструментарій (форми, методи, прийоми,

засоби навчання), інноваційні педагогічні технології у роботі з дитячою книгою та особливості роботи з батьками з питань організації роботи з дитячою книгою як пропедевтики читацької діяльності. У третьому модулі запропоновано цікавий інформаційний матеріал про книгу, тематику та розробки різних форм роботи з дитячою книгою (заняття, літературні ігри й вікторини, освітні проекти, сценарії свят і розваг, консультації для батьків) та зміст методичних форм роботи. Окремі настанови і рекомендації спонукатимуть педагога до самоосвіти та оволодіння індивідуальною майстерністю й творчістю.

Матеріали посібника стануть у нагоді студентам спеціальності «Дошкільна освіта», вихователям і методистам закладів дошкільної освіти, викладачам вишів та інститутів післядипломної освіти.

МОДУЛЬ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОБОТИ З ДИТЯЧОЮ КНИГОЮ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

1.1. Поняття про дитячу книгу

1.1.1. Роль дитячої книги у формуванні особистості дошкільника

Роль дитячої книжки у формуванні особистості дошкільника визначається різнобічністю її впливу на дитину. Дитяча література є першоосновою виховання, оскільки прилучає до культурних надбань людства, формує моральні почуття та цінності, норми моральної поведінки, виховує естетичне сприйняття, вчить логічно міркувати. Не випадково книгу вважають скарбницею культури, джерелом реальних знань та вражень, ознайомлення з незвичним, фантастичним. О. Кононко називає книжку хоча й не головним, проте важливим учителем, життєвим дороговказом. Вчена зазначає: «Стара й сучасна, вітчизняна та зарубіжна, різна за жанрами, ілюстрована, дитяча і доросла – вона важливий складник дитячої субкультури, її уособлення і натхнення». К. Ушинський, підкреслюючи роль дитячого читання у моральному вихованні дітей, писав: «...хороша книга глибоко зачіпає почуття дитини, її образи справляють значний вплив на формування особистості». Хороша дитяча книга змушує дитину полюбити описаний моральний учинок, пережити моральні почуття, пробуджує моральну думку (Є. Фльоріна). В. Сухомлинський у працях «Серце віддаю дітям», «Листи до сина» відзначає важливу й незамінну роль книги у формуванні особистості, подає списки рекомендованої літератури для обов'язкового читання дитині, підліткові, юнакові; акцентує увагу на тому, що книга має залишити «глибокий слід у серці дитини», стати «школою емоційно-морального виховання», готуючи дитину до самостійного життя.

Казки, легенди, історії є одним з атрибутів духовної національної культури, в яких закарбовані домінуючі життєві сценарії (Н. Гавриш,

А. Зрожевська, Т. Потоцька). Читач (слухач), проникаючи в текст, отримує досвід, який дозволяє йому в подальшому відтворювати позитивні й уникати негативних сценаріїв у власному житті. Відтак, опрацювання книги (її слухання, читання, розуміння) є чільними агентами *соціалізації*, оскільки з їх допомогою людина «входить у культуру», розуміє, які життєві сценарії можуть з нею відбутися і як, незважаючи на несприятливі обставини, стати творцем власної долі.

Художня книжка, спонукаючи дитину до узагальнень, порівнянь і висновків, впливає на розумовий розвиток, розвиває мислення, пам'ять і уяву; допомагає краще розібратися в навколишніх подіях, уточнити уявлення про предмети і явища, збагатити життєвий досвід. Яскраві образи, жвава і точна мова, художні ілюстрації розвивають естетичний смак і почуття дитини, впливають на розвиток творчої уяви. Твори художньої літератури впливають на формування світогляду дошкільника і його патріотичні почуття, спонукають до благородних вчинків, формуючи моральні риси особистості. Слухання (читання) художнього твору про кращих людей країни, її героїв, викликає в дитини бажання наслідувати їх, виховує такі риси характеру, як волю, сміливість, колективізм, товариську солідарність, вміння долати труднощі. Дитяча книга про рідний край та досягнення українського народу закликає дитину пишатися Батьківщиною і любити її. Завдяки художній літературі дітям стає ближчим і зрозумілішим те, що найважче усвідомити – внутрішній світ людини, її почуття, вчинки, ставлення до інших людей, природи.

Поняття «дитяча книга» передбачає також літературу дидактичного спрямування із включенням до її змісту завдань, що сприяють розвитку психіки дитини. Так завдання, побудовані на основі пошуку виходу з лабіринту або типу «Знайди різницю» сприяють розвитку уваги дитини. Завдання на порівняння, виключення, класифікацію, узагальнення зображень активізують її мислення. Заучування дитиною віршів, скоромовок, приказок слугують засобом розвитку пам'яті і мовлення, що є ключем до пізнання оточуючого світу природи, речей, людських стосунків. Саме літературний твір дає готові мовні форми, словесні характеристики образу, визначення, якими оперує дитина. Засобами художнього слова ще до періоду шкільного навчання, до засвоєння граматичних правил, дитина практично пізнає граматичні норми мови в єдності з лексикою. Із книг дитина дізнається

багато нових слів, образних висловів, її мова збагачується емоційною та поетичною лексикою. Літературна мова також допомагає дітям висловлювати своє ставлення до прочитаного твору, використовуючи порівняння, метафори, епітети та інші засоби художньої виразності. В оповіданнях діти зустрічають лаконізм і точність української мови; у віршах – мелодійність, пісенність, ритмічність; в казках – влучність і виразність.

Виховання читача, здатного сприймати літературний художній твір у всьому його багатстві – процес довгий і складний, але саме початковий етап прилучення маленької людини до читацької культури визначає подальше формування ставлення до книги та до її духовних скарбів. Це пов'язано насамперед із тим, що дитина в дошкільному віці засвоює досить значний за обсягом літературний багаж, набуває літературної начитаності. Саме в ці роки дошкільник широко ознайомлюється з усною народною творчістю, українською та зарубіжною класикою, творами сучасних дитячих письменників. Крім того, в дошкільні роки дитина надзвичайно уважна до слова, емоційно чутлива й активна у сприйманні літератури. Цей період є найбільш сприятливим для формування практичних основ естетичного сприймання літератури. У дошкільному віці також відбувається активний розвиток відтворювальної уяви, необхідної для повного розуміння словесного образу, основних зв'язків у творі, характеру персонажа, його дій, вчинків, переживань, а також мотивів його поведінки. Сензитивним цей вік є і для розвитку емоційної активності, здатності до співпереживання героям, розуміння образної будови літературного твору. Англійський письменник і драматург Грем Грін писав: «Тільки в дитинстві, можливо, книга дійсно впливає на наше життя. Далі ми захоплюємося нею, отримуємо задоволення від читання, можливо, змінюємо завдяки їй окремі свої погляди, але головним чином знаходимо в книзі лише підтвердження того, що вже в нас закладено». І саме це, «що вже в нас закладено», в дошкільному дитинстві дають батьки та вихователі дитячого садка. Підготовка до самостійної читацької діяльності в дошкільному віці, на думку Л. С. Виготського, полягає в ознайомленні дітей з літературою в аспекті розкриття перед ними світу словесного мистецтва, закладання практичної, сенсорно-емоційної основи повноцінного сприймання і розуміння художнього твору. За К. Д. Ушинським, дитяча книга викликає емоційне ставлення

до знань, інтерес до пізнання світу, прищеплює навички самостійного мислення.

Робота з книгою формує майбутнього читача, його погляди і переконання. Діти вчать елементарно аналізувати зміст і форму твору, визначати основних героїв; на основі аналізу вчинків персонажів висловлювати своє емоційне ставлення до них (хто подобається і чому); визначати жанр літературного твору (вірш, оповідання, казка); усвідомлювати образність мови. Вони знайомляться з українською та зарубіжною класикою – з творами Т. Шевченка, Лесі Українки І. Франка, К. Ушинського, О. Пушкіна, Л. Толстого, братів Грімм, Г.- Х. Андерсена, Ш. Перро та інших поетів і письменників, що дієво допомагає зрозуміти реальні загальнолюдські проблеми, збагатити особистісний досвід читача; надає можливість пізнати та пережити більш широкий спектр людських стосунків і характеристик.

Весела книга сприяє вихованню почуття гумору, яке пов'язане з переживанням позитивних емоцій, з умінням помічати смішне в житті, розуміти жарти оточуючих і жартувати самому, сміятися над собою. Діти сміються, слухаючи лічилки, дражнилки, жартівливі діалоги, гуморески тощо. Саме тоді вона стає джерелом духовного збагачення майбутніх поколінь. Результатом залучення дитини до читання книг є облагородження її серця, удосконалення розуму, розвиток емоційної сфери.

Науковці (А. Богуш, Г. Беленька) зазначають, що під впливом художнього слова в дітей виховуються потреби у:

- пізнанні світу через літературні твори;
- книжці як засобі самоосвіти, що породжує прагнення самому навчитися читати;
- милуванні красою художнього слова, збагаченні свого активного мовлення найкращими літературно-мовними формами (фразеологізмами, прислів'ями, приказками, образними виразами);
- комунікації художнього змісту, висловлюванні власних думок, запитань, умовисновків;
- самовираженні та самореалізації через словесну творчість, входження в різні літературні образи;
- гарному настрої, позитивних емоціях, пов'язаних зі сприйманням художнього твору.

Узагальнення вищезначеного дає підстави виокремити основні функції художньої літератури – інформаційно-освітню, виховну, національно-духовну, історичну, естетичну, культураносну, розважальну (Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти / А. М. Богуш. – Харків : Ранок, 2013. – С. 102-105).

Інформаційно-освітня функція. Кожний художній твір несе відповідну інформацію, повідомляючи дитині про певні події, життєві ситуації, явища і закони природи, соціальні та моральні норми співіснування тощо. За цією функцією твори художньої літератури можна поділити на такі групи: ті, що несуть у собі зовсім нову для дитини інформацію, з якою вона ще не зустрічалася в житті; твори, в яких обігрується знайома інформація в нових варіантах, несподіваних для дитини ситуаціях, уточнюються певні форми, правила життя і поведінки; твори, в яких подаються поглиблені знання з певної галузі (природа, мова, краєзнавство, математика, астрономія, мораль, історія, народознавство тощо). Добираючи твір, вихователь повинен чітко визначити пізнавальні завдання, які містить змістовий бік твору (збагачення, уточнення, розширення знань дітей чи ознайомлення, закріплення, вправлення).

Виховна функція художньої літератури. Кожна книжка, яку читає дорослий дитині, виховує її духовно, морально, естетично. Від того, як буде прочитаний твір вихователем, на чому і як буде розставлено акценти, на що звернено увагу дитини, залежить і її ставлення до змісту прочитаного – позитивні емоції, співчуття, або ж – негативне ставлення і засудження. Через ставлення дитини до героїв і подій художнього твору в неї формуються певні уявлення про довкілля, закони людського життя, моральні та естетичні почуття, правила й етичні норми поведінки. Чим глибше дитина занурюється у зміст твору, сприймає і розуміє його, тим більший виховний вплив він здійснює на неї. З метою позитивного впливу художнього твору на дитину, потрібно дібрати засоби, які б підсилили емоційний відгук на книгу, спрямовували процес сприймання художнього твору відповідно до вікового періоду дитини, створити сприятливі умови для перенесення знань і почуттів дітей, отриманих під впливом прочитаного, в їхню активну практичну діяльність. Художній твір (за академіком О. Запорожцем) сприяє не лише засвоєнню нових знань і вмінь, не лише формує окремі психічні

процеси, а й змінює загальне ставлення до дійсності, стимулює виникнення нових, більш високих мотивів діяльності.

Національно-духовна функція. Створення дитячої книги відбувається на основі поєднання мистецтва, педагогіки і психології. У художніх образах відображено національний характер героїв, їхню національну психологію, свідомість, національний менталітет. Через описи природи дитина пізнає свій рідний край, свою Вітчизну, а художнє розкриття родинних і дружніх стосунків формує у дитини високу духовність, притаманну українському народу. В дошкільному віці відбувається процес соціалізації дитини завдяки інституту соціальних ролей, серед яких особливе місце посідає національна роль, що формується вже на перших етапах соціалізації особистості. Книги, написані зразковою, образною, живою рідною мовою, сприяють формуванню національного менталітету, високої духовності дитини. Кркраїнський фольклор, який акумулює в собі не тільки квінтесенцію національного досвіду, а й витончену влучність і точність рідної мови є особливо цінним у цьому відношенні. Прислів'я, приказки, приповідки, казки віддзеркалюють ментальність нації, той духовно-моральний індекс і думки, до яких дійшов народ упродовж своєї бататовікової практики. Тому виховувати і навчати дитину потрібно насамперед на творах українських письменників, національному фольклорі.

Культуроносна функція. Художня література, як і рідна мова, є носієм національної культури і виконує функцію її пропаганди, транспортує національні цінності (твори відомих українських письменників Т. Г. Шевченка, Леся Українки, І. Я. Франка, Олеса Гончара, П. Г. Тичини та ін.) у скарбницю світової літератури і культури. Описана літературою культура, стає органічною частиною світової культури. Чим більше людина читає художніх творів українських письменників, тим краще пізнає свій народ, його традиції, тим багатшою стає її мова, тим більш висококультурнішою стає і сама людина як носій національної культури. Тому важливо з раннього віку прилучати дітей до кращих літературних зразків українського фольклору, поезії, прози, драматичних творів, знайомити їх із творами як українських класиків, так і сучасних письменників.

Історична функція. Художня література – це мистецтво слова, національний скарб, який єднає минулі покоління, історію народу з сучасністю в єдиний організм. Історію творить народ, письменники

зберігають її для своїх нащадків. Так, діти дошкільного віку дізнаються з переказів, оповідань, казок про давніх героїв українського народу: Олексу Довбуша, Кирила Кожум'яку, Северина, Наливайка, Богдана Хмельницького, Івана Голоту тощо; про історію рідного краю, традиції, звичаї, обереги, свята свого народу.

Естетична функція. Мистецтво слова справляє великий вплив на емоційну сферу дитини та її почуття. У зв'язку з тим, що дитина сприймає художній твір на слух, дорослий має його виразно читати чи розповідати, демонструючи особистісне ставлення до фактів, подій, героїв твору. Такий підхід сприятиме пробудженню у дітей співчуття, співпереживання, переконуватиме їх у тому, що саме так і повинно було все відбуватися. Художній образ допомагає дитині прожити разом із героєм частину його життя, увійти в нього, перейнятися його почуттями. Поетичні твори своєю образною мовою викликають у дітей почуття прекрасного, естетичну насолоду, бажання запам'ятати вірші, прочитати їх близьким і знайомим людям; водночас збагачують словник дітей яскравими образними епітетами, метафорами.

Розважальну функцію виконують, передовсім, твори гумористичного жанру – «Бруднуля», «Вереда», «Веремій», «Не загублюся» Г. Бойка; «Ой болить у мене зуб» В. Ладизця; «Упертий Гриць», «Лікарня в зоопарку», «Пташині голоси», «Веселий кут», «Турботливі, друзі» Д. Білоуса; перевертні М. Вінграновського, О. Сенатович, А. М'ястківського, В. Нестайка та ін. Твори цього жанру викликають у дітей сміх, радість, веселощі.

Отже, дитяча книга – це універсальна, цілісно скомпонована система світоглядних концепцій, яка формує загальне бачення світу в дитини й утворює її соціальну позицію, незамінний чинник формування у дітей естетичних смаків, інтересу до читання й пізнання світу та усвідомлення себе в ньому, що сприяє реалізації розумового потенціалу вихованців. Водночас, дитяча книжка є джерелом знань і духовного збагачення (інформує, спонукає до пізнання, збагачує життєвий досвід); засобом виховання (духовного, морального, патріотичного, естетичного), розвитку мовлення і пізнавальних психічних процесів (сприймання, пам'яті, уваги, уяви мислення); носієм історичних фактів і культурних традицій, звичаїв та обрядів; формою цікавого й розумного дозвілля.

1.1.2. Ознаки дитячої книги

Серед об'єктів освітньої діяльності дошкільників і молодших школярів, книга – найбільш складне явище. Як продукт соціальної діяльності вона й досі не має єдиного тлумачення. Книгознавці розглядають книгу як: джерело спілкування між людьми; засіб інформації; особливу форму видання; засіб формування різних поглядів і пропаганди знань та виховання; продукт видавничо-поліграфічної діяльності; духовний заповіт одного покоління іншому; програму майбутнього. Книга служить засобом передачі накопиченого людством досвіду – сукупності розумових, моральних, етичних, естетичних, гуманістичних цінностей. Видавці тлумачать поняття «дитяча книга» як видання, створене з урахуванням специфіки сприйняття контенту дитиною певного віку, призначене для освітньо-пізнавального та творчо-інтелектуального розвитку дитини, виконане в друкованій, аудіальній та мультимедійній формах. Те, що дитяча книга проходить етап редагування, рецензування, видання, вигідно виокремлює її з-поміж інших інформаційних джерел та дозволяє контролювати процес її ефективного суспільного функціонування. У педагогіці дитяча книга розглядається як засіб передачі накопиченого людством досвіду – сукупності розумових, моральних, етичних, естетичних, гуманістичних цінностей; модель сприйняття світу дитиною, яка формується на основі освітньо-пізнавальної, творчо-моделювальної, ігрової, комунікативної функцій, що змінювалися та доповнювали одна одну в історичному поступі суспільства.

Об'єктом книжкових видань для дітей є твори дитячої літератури. Предметом книжкових видань є різноманітні літературні жанри та ілюстрації до їх змісту.

У педагогічній практиці зустрічаються терміни «Дитяча література» та «література для дітей», які потрібно розрізняти. «Дитяча література» – це література, створена безпосередньо дітьми або для дітей. Термін «дитяча література» позначає сукупність творів художнього і нехудожнього характеру, призначених для читання дітьми різних вікових категорій і створених з урахуванням специфіки дитячого сприймання. До них належать різні жанри дитячого фольклору (лічилки, дражнилки, ігрові пісні тощо), а також перші спроби пера юних початківців (поезія, проза), опубліковані в періодиці для дітей чи в

колективних збірниках. Термін «література для дітей» є ширшим, ніж дитяча література. Ним позначають і літературу, створену спеціально для дітей, і таку, яка створювалася для дорослого читача, але може бути цікавою (і зрозумілою) певним дитячим віковим категоріям.

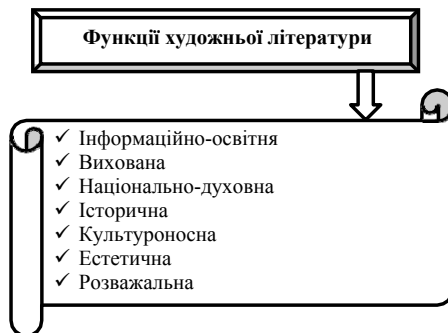


Рис. 1.1. Функції художньої літератури

Дитяча література – особливий вид видань, які відрізняються від всіх інших жанрів і категорій літературної творчості, органічна частина всієї художньої літератури. Її підрядність зумовлена спільністю історичного розвитку, творчого методу та ідейної спрямованості, жанрів, основної тематики, художніх засобів літератури для дорослих і дітей. Її особливості визначаються освітньо-виховними завданнями і віком читачів. Основна відмінна риса її – органічне злиття мистецтва з вимогами педагогіки (врахування інтересів, пізнавальних можливостей і вікових особливостей дітей, що відображається у тематиці й технічному оформленні). Дитяча література підіймає ті ж проблеми, що й уся художня література взагалі. Вона зображає справжню дійсність. Основним джерелом сюжетів дитячої літератури, як і всієї художньої літератури є реальна дійсність – життя і праця народу на різних етапах розвитку суспільства, висвітлена у міфології, фольклорі. Досвідчені письменники та видавці стверджують, що написання книг для дітей є найбільш складною формою літературної творчості, так як діти не сприймають фальші і володіють особливим світоглядом. Тому створити те, що їх захопить і порадує, дуже складно.

За цільовим призначенням дитячі видання можна поділити на художні, пізнавальні і навчальні. При чому, чим молодший читач, тим

більше «функцій» акумулює для нього будь-яка книжка. Для наймолодших навіть художня книга буде виступати і як пізнавальна, і як навчальна. А чим старший читач, тим більше розмежується для нього література і кожна книга набирає власного, цілком конкретного цільового призначення.

Специфіка дитячої літератури зумовлюється віковими особливостями читачів, адресується дітям певних вікових груп. Педагогіка розрізняє чотири основні вікові етапи у формуванні читацької культури дітей:

- дошкільний вік (від 3 до 6-7 років);
- молодший шкільний (від 6-7 до 11 років);
- середній шкільний (з 11-12 до 14-15 років);
- старший шкільний (від 15 до 18 років).

Орієнтуючись на вік читача, можна пропонувати таку дитячу літературу: молодший і середній дошкільний вік – казки, маленькі вірші, книжки-картинки на теми з довкілля;

- старший дошкільний та молодший шкільний вік – ілюстровані казки про тварин, байки, вірші й оповідання класиків і сучасних письменників;

- середній та старший шкільний вік – науково-художня, пригодницька й фантастична література, художні біографії.

Специфіка дитячої літератури має виявлятися не лише в доборі спеціальних дитячих тем, а й в особливостях композиції і мови творів.

Важлива роль у розкритті характеристик дитячої книги належить розгляду її функцій, які об'єднано у дві групи: онтологічні та феноменологічні. Онтологічною (сутнісною) функцією дитячої книги визначено комунікативну; феноменологічними функціями, що розкривають специфіку дитячої книги, є культурно-виховна, морально-ціннісна, розвивальна, світоглядна, профорієнтаційна (соціалізуючий блок); евристична, освітня, навчальна, лексична (пізнавальний блок); художньо-образна, духовно-емоційна, творча, гедоністична (естетичний блок).

Провідне місце в дитячій книзі займає зміст (сюжет твору, поданий в поетичному чи прозовому викладі). Основне завдання книги – зробити цей зміст максимально доступним читачеві, бо саме у змісті і відображений той досвід поколінь, заради якого книжка видається і читається. Ядром змісту є текст (літературний твір). В

залежності від призначення у книзі продумуються оформлення і розміщення тексту для швидкого відшукування у ньому потрібного матеріалу чи інформації.

Зміст дитячої книги – це органічне злиття педагогічного й естетичного початків, громадянська позиція, тісний зв'язок із життям спрямований на розвиток естетичної свідомості дитини, формування її світогляду. Ідеал дитячого письменника – володіння простою і ясною душею, живою фантазією, всебічними знаннями, любов'ю до дітей. Саме пам'ять дитинства допомагає авторам дитячих видань враховувати і втілювати в художніх творах ті особливості естетичного відношення до дійсності, які характерні для дитини і відкривати широкі перспективи для образного науково-художнього мислення.

Враховуючи вікові особливості дітей, книгознавці і педагоги визначають такі *вимоги до змісту дитячої книги*:

- доступність тем, лексики і композиції твору для сприйняття;
- образність викладу матеріалу;
- повчальність, як дидактичний мотив;
- емоційність (особлива інтонація);
- яскравість (ілюстрації);
- наявність звуконаслідувань тварин, птахів тощо;
- оптимістичність;
- драматизм, але без трагізму;
- чіткий стержень сюжету без відступів (швидка зміна подій і захоплюючі ситуації, розкриття характерів персонажів через їхні справи і вчинки, оскільки дитину більш за все приваблюють дії героїв);
- мова дитячої книжки – літературна, точна, образна, емоційна, нагріта ліризмом.

Вимоги до оформлення дитячої книжки. Крім внутрішнього змісту дитячі книги повинні мати ще й певне зовнішнє оформлення, відповідати необхідним параметрам. Формування та редагування дитячої літератури передбачає набір засобів, завдяки яким книги адаптуються до дитячого сприйняття. Найперше, що привертає увагу дитини в новій книжці – це її обкладинка. Тому оформлення книги має бути яскравим і привабливим, містити ілюстрації, які повністю відповідають тематиці конкретного твору. У цьому випадку, художнику-ілюстратору необхідно дотримуватися певного балансу, так, як нецікава картинка в тьмяних тонах не приверне увагу дитини. Надто

«перевантажена» зображеннями і візуальною інформацією обкладинка не дасть сконцентруватися на тому, про що дитина зможе прочитати в книзі.

Вимоги до ілюстрацій дитячої книжки. Події у дитячій книзі розвиваються за участю персонажів, які знаходяться у певних обставинах, ситуаціях, оточенні. Вони можуть бути добрі і злі, різного віку та соціального стану, а головне – чітко і виразно передані в ілюстрації. Враховуючи вікові особливості мислення маленьких дітей, *зображення* персонажів має бути плоским, лінійним, як у книжці-розмальовці. Таких героїв легко «зчитує» і сприймає дошкільник, особливо молодший. Старші діти можуть сприймати й складніші зображення. *Міміка* у персонажів має бути яскраво виражена, що допоможе дитині розпізнати основні емоції – страх, злість, радість тощо. *Кольори* – не складні, яскраві й веселі. Герої – не стереотипні, а такі, що запам'ятовуються. Отже, хороші ілюстрації – це ті, які відповідають віковим особливостям дітей і влучно відображають задумане автором, а хороша дитяча книга – та, яка видана із врахуванням вищеозначених вимог до змісту та ілюстрацій.

В залежності від віку дитини в книзі повинно бути дотримано певне співвідношення тексту та ілюстрацій. Так, у книгах для найменших тексту має бути мінімальна кількість – від 3 до 5 рядків. Все інше – простір для зображень, що ілюструє текст. Для дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку в книзі витримується співвідношення приблизно 50% на 50%, оскільки дитина вже починає читати самостійно, але при цьому їй цікаві і картинки, які дають можливість не перевантажувати мозок текстовою інформацією. У книгах для дітей середнього шкільного віку, як правило, залишають невелику кількість ілюстрацій – по одній сторінці на кожен десяток кожного друкованого тексту.

Що стосується шрифту, то тут також є відмінності у виданнях, призначених для дітей різного віку. У книзі для молодшого віку має бути більший шрифт. З одного боку, це пов'язано з тим, що діти, які вчаться читати, краще сприймають великі букви і слова (чим менша кількість слів в рядку – тим краще). З іншого ж боку таке правило обумовлено фізіологічними особливостями – маленьким дітям легше стежити за великими літерами в рядку, вони рідко читають написане як слід, тому сторінка знаходиться далеко від очей і якби там був використаний звичайний шрифт, дитина псувала б зір.

У книгах для дітей редактор намагається уникати різних переносів, рубрикації. У виданнях для зовсім маленьких взагалі виключені переноси, зміст, рубрикація, нумерація. Намагаються уникнути цього і в книгах для дітей старшого дошкільного віку, так, як вони рідко можуть відстежити номер глави, запам'ятати зміст з кількома підпунктами. Для друку дитячих книг має використовуватися тільки високоякісний папір, з хорошою поліграфією, що стане запорукою тривалої служби книги і приємного читання.

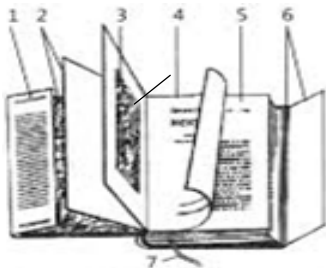
Отже, виокремленню дитячої книги серед інших сприятимуть такі ознаки: об'єкт і предмет дитячого читання, цільове й вікове призначення, органічне злиття мистецтва з вимогами педагогіки, відповідність змісту й оформлення. Реалізації мотивів дитячого читання сприяють специфічні властивості дитячої книги, які є пріоритетними під час написання книги для дітей: зрозумілість, простота, визначеність, означеність, природність, оптимістичність, правдивість, доброзичливість, достовірність, художність, життєвість, гуманістичність, непорочність, чесність, моральність, народність, глибинність, яскравість та образність. Міцність книжки, її розміри, вага, пружність сторінок, ілюстрації, якість паперу також певним чином характеризують дитячу книжку й знаходяться у прямій залежності з елементами книжки про що піде мова в наступному підрозділі.

1.1.3. Структура книги

У підготовці дитини до оволодіння читанням важливе місце займають книгознавчі знання, що передбачають формування умінь розпізнавати у книжці основні елементи та засоби текстової і позатекстової інформації. Усвідомлення їх призначення – це перший крок до засвоєння книжки. Тому, щоб навчити дітей користуватися книжковими виданнями, педагог сам має володіти такими знаннями.

З огляду на процес сприйняття книжки як об'єкта і продукта книгодрукування, розрізняють зовнішні і внутрішні елементи книжки. Зовнішні – це те, що ми бачимо, відчуваємо, сприймаємо як форму (суперобкладинка, обкладинка, корінець, форзац, книжковий блок, зшиття в зошит, каптал, лясе). Внутрішні елементи – це те, що надає формі змісту, доповнює його, допомагає орієнтуватися в ньому та інформує про сутність і вихідні дані книги (титульний аркуш, зміст,

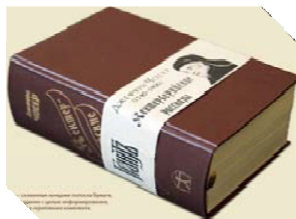
текст, колонцифра, ілюстрації, паспорт книги). Кожен з елементів виконує кілька функцій. Розглянемо їх.



Зовнішні елементи книги

1. Клапан суперобкладинки.
2. Форзац.
3. Фронтиспис.
4. Титульний аркуш.
5. Книжковий блок.
6. Суперобкладинка.
7. Лясе.

Суперобкладинка – додаткова паперова яскрава рекламна обкладинка подарункових видань. Вона «одягається» на палітурку книжки, захищає її від пошкоджень і забруднень, надає ошатного подарункового вигляду. На ній пишеться назва книги та її автор. «Одягається» на палітурку або основну обкладинку, приклеєну до книжкового блоку і тримається за



допомогою клапанів – широких розворотів, що загинаються на внутрішню сторону передньої і задньої боковин палітурки або основної обкладинки. Іноді суперобкладинку приклеюють по корінцю до основної обкладинки (у такому разі їх називають приклеєними). Суперобкладинку рекламного

або подарункового видання іноді замінюють *манжеткою* – це обгортка, паперова смужка (стрічка) із склєсними кінцями, які закривають лише частину палітурки. Для забезпечення збереження особливо цінних книг їх поміщають у *футляр* – картонну або пластмасову коробку спеціальної форми для зберігання книг.





Палітурка (оправа) і обкладинка скріплюють листки (сторінки), оберігаючи їх від пошкоджень. *Палітурка* – міцне картонне покриття книги, покрите шкірою, тканиною чи папером, у яку вклеюються зброшуровані аркуші книги.

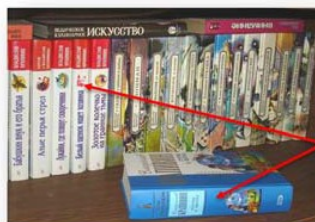
Обкладинку виготовляють із цупкого паперу. Палітурка й обкладинка завдяки оформленню (написи, малюнки, фактура, колір) ще допомагають знайти книжку серед інших, привертають увагу до книжки у читача й покупця.



Книжковий блок – комплект скріплених в корінці зошитів або аркушів, що містить усі сторінки і складові частини майбутнього видання, призначений для покриття обкладинкою або для вставки в палітурну кришку.

Книжковий блок має складну конструкцію. Край блоку книги, де скріплюють зошити або аркуші блоку, називають *корінцем блоку*.

Корінець забезпечує вільне перегортання сторінок книжки, міцність її, орієнтування у багатотомному виданні, коли вони розміщені на книжкових полицях. Корінцевий матеріал – смужка марлі, яка прикріплюється до корінця книги для більшої міцності. Він виступає з обох боків книжкового блоку на 25 мм.



Форзац – аркуш паперу розміром розгорнутої книжки, з'єднує і скріплює оправу з книжковим блоком, тобто те, що йде перед друкованим блоком. Крім служби міцності форзац



іноді використовують з довідковою чи інформаційною метою (карти, схеми, ілюстрації).

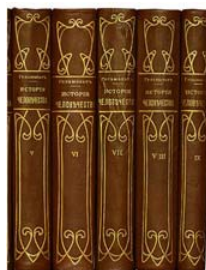
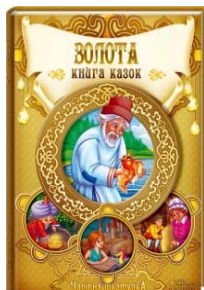
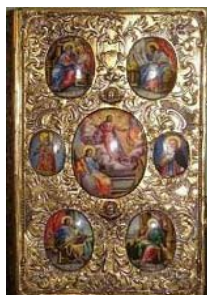


Каптал – тканина, яку вклеюють у книжковий корінець зверху, або знизу. Каптал зміцнює корінець і прикрашає книгу

Лясце – закладка-стрічка, вшита у корінець книги.



Декоративні елементи книг



Внутрішні елементи книги

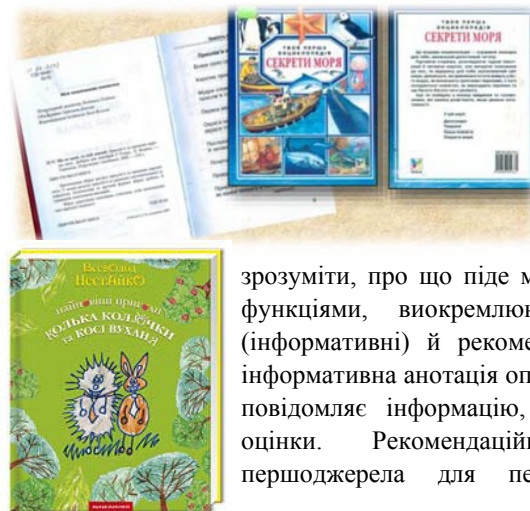


Титульний аркуш – це перший аркуш книжкового блоку, на якому зазначають відомості про книгу, необхідні для загального розпізнавання її змісту: прізвище автора, повна назва книги, підзаголовні дані (жанр твору, вид видання), з якої мови перекладена книга і прізвище перекладача, прізвище художника-ілюстратора (якщо є в книзі ілюстрації), вихідні дані (де і коли вийшла книга: місто, видавництво, рік). З титульного аркуша починає вивчати книжку будь-який підготовлений читач. За титульним аркушем описують книжки бібліографи. Поряд із титулом може бути приклеєний *фронтиспис* (лівіше), на якому часто зображують портрет автора, найхарактернішу за змістом книги ілюстрацію чи напис.

ЗМІСТ	
ГОРКИ ДЛЯ ВІСНОК	3
ПО ГРИБА	6
ВЕСІЛЛЯ В КАМІНЦОВІ	9
КВІТКА ДРУЖБИ	10
НЕСМІЯНИЙ КІЛОМЕТР	14
МІЩІВІ ВЕСКОСТІ	16
ЯК СІДІТИ СІСАКА ЗАДАМ	24
ГОЛОВИТИ ВІЗ ДОЗВОЛУ НЕ МОЖНА	20
НА БУРЖУА	24
ВІНГА Я ЦУКЕРКА	26
СКОПИТИ МОСІДИ	29
СІДІТЬ ЮРОД НА САНАТАК	30
ВІСНОК СІДИ ВІСНОКАМ	32
СІТОВИЙ ДУХОВІ ІЗ КРИЖАНИМ СЕРЦЕМ	34
ЗІКАНИЙ ДІД	36
НЕВІДАНІСТЬ	40
ПЕНСИОНЕРІ ВІСНОК	42
МОГО ВІСНОКА СТАЛИ ХІСІТИ	44
МІСКОЛА ВІВ В ПЕЧІВІ	46
СІТНИК	48
Я НЕ БОЮСЯ НЕ ГРІВТИ, НЕ ВІСКОДІТИ	50
ВОЖИЧ І ВІВ	52
ГЛУВА ДІВЧИНА	54
КОЖІ ЯК ПІС ДОСАД	56
ХТО ЦІП ПІВНОЦІ?	58
КОЖІ ЯК ПІС ДОСАД	58
ЗВІЯНИЙ ЛЮДИНА	58
ГРІВІЯ ЗА РАДІВУ	62

Зміст книги – це перелік творів або розділів, що увійшли до книги із зазначенням їх першої сторінки. Зміст – це путівник по книзі. Переглядаючи книгу біля бібліотечної полиці за самими лише назвами розділів чи оповідань можна здогадатися, про що в ній написано. Заголовок, зміст і алфавітний покажчик – відомості про зміст книжки і про форму викладу, які створюють читачеві зручності орієнтування всередині тексту книжки.

Вихідні відомості подають коротку анотацію, інформацію про автора, художника, перекладача, які допомагають читачам зрозуміти, про що розповідає книжка, кому вона адресована, а також шифр зберігання книги, інформацію про рекомендації рецензентів і макет анотованої каталожної картки, якщо такі є, бібліографічний запис, знак охорони авторського права.



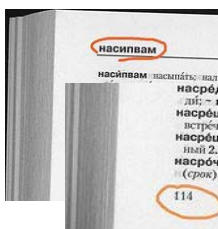
Анотація – коротка характеристика змісту книги, що розповідає про особливості та переваги твору і допомагає під час вибору книги. Завдяки анотації, можна відразу

зрозуміти, про що піде мова в книзі чи статті. За функціями, виокремлюють анотації довідкові (інформативні) й рекомендаційні. Довідкова або інформативна анотація описує головну тему тексту, повідомляє інформацію, але не дає конкретної оцінки. Рекомендаційна – дає оцінку першоджерела для певної категорії людей,

конкретного віку та інших особливостей читача. Друкується анотація на звороті титульного аркуша, або в кінці книжки чи на клапані суперобкладинки. Інколи анотацію друкують на обкладинці книги. Наведемо приклад довідкової анотації до киги В. Нестайка «Колька Колючки та Косі Вуханя». «Шановний друже! У цій найновішій книзі класики сучасної дитячої літератури ти знову зустрінешся зі своїми улюбленими героями. Знову радісно-прерадісно заб'ється твоє серденько, бо так буває завжди, коли спілкуєшся зі старими друзями. До речі, ти звичайно помітив, що казки проілюстровано дитячими малюнками. Ще ніколи книжку знаменитого письменника не ілюстрували діти. Точніше ілюстрували, але тільки для себе. А цього разу – для всіх! Ці юні художники – твої ровесники. Чимало малюнків передав нам і сам письменник – діти надсилали їх йому на радіо, де ці казки вперше прозвучали. А якщо захочеш проілюструвати цю книжку своїми малюнками, то надсилай їх, будь-ласка, на адресу видавництва».



Іноді у книгах можна зустріти *шмуцитул* – окремий аркуш книги з винесеним на нього заголовком наступного розділу або частини книги. Шмуцитул допомагає орієнтуватися в книзі, швидше знаходити потрібний матеріал.



Колонтитул – це довідковий текст чи графічне зображення, яке розміщують на всіх сторінках тексту вверху або внизу.

Колонцифра – номер сторінки, який розміщують на одному з берегів або в колонтитулі книги.



Паспорт книги – це її вихідні дані: відомості про автора, прізвища головного, художнього й технічного редакторів, коректора, відповідального за випуск; дата здачі книги до друку, її формат, тираж, ціна та адреса видавництва. Такі дані зазвичай друкуються в кінці книжки.

Важлива ознака і невід’ємний елемент дитячої книги – наявність ілюстрацій, які виражають основну її концепцію навіть з обмеженою кількістю слів. У хорошій дитячій книзі багато яскравих ілюстрацій, що привертає увагу дітей і викликає інтерес. Вони допомагають дитині легко простежити сюжет книги, познайомитися з персонажами і відразу з тим, як вони виглядають. Ілюстрація пояснює текст, визначає цінність книжки, орієнтує у змісті, зваблює дитину взяти до рук книжку.

Розрізняють такі *види ілюстрацій*: ілюстрація на обкладинці чи палітурці; фронтиспис (малюнок на сторінці, що йде перед титульним аркушем); заставка і кінцівки; сторінкові (на всю сторінку), півсторінкові, відбіркові, розворотні, орнаментальні ілюстрації, малюнки на полях, буквиці. Для ілюстрації художник обирає епізоди, які найповніше розкривають зміст тексту або окремих фрагментів літературного твору.



Ілюстрації на палітурках і обкладинках



Фронтиспис – малюнок чи портрет, який розміщують перед титульним аркушем зліва.

Заставки – ілюстрації на початку книги чи твору, переважно у верхній частині сторінки, які зображують яскраві епізоди чи моменти літературного твору, або просто характерний орнамент.

Кінцівки – малюнки в кінці розділу, тексту чи книжки, які підказують читачеві, про що йде мова у тексті, або ж нагадують про що там йшлося. Кінцівка найчастіше відтворює завершальну дію книжки чи розділу, тексту. Заставка і кінцівка можуть бути тематичними, орнаментально-декоративними, символічними.



Орнамент – візерунок, який має відповідати характеру описаної в літературному творі епохи чи національності. Розміщують орнамент, як правило, на початку твору, або ж прикрашають ним по периметру сторінки з текстом та сторінки, з яких розпочинається нова глава чи розділ. У кінці літературного твору орнаментом прикрашають символічний чи тематичний малюнок.



Декоративно-орнаментальні ілюстрації

Крім орнаменту, першу сторінку з текстом у книзі (її називають пусковою) прикрашають ще й буквицею. Буквиця (ініціал) – перша буква першого слова в тексті книги, збільшена за розміром, прикрашена візерунком чи орнаментом.



Буквиці. Буквиця «О» взята із старовинної обрядової книги, виражає відношення творця до книжки.

Усі вищезначені види ілюстрацій (крім обкладинкових і палітуркових) розміщують всередині тексту. Вибір формату ілюстрації визначається важливістю ілюстрованої події чи образу. Зміст таких ілюстрацій має пряме відношення до попереднього або ж наступного за ними тексту. На великих розворотних ілюстраціях зображують важливі події твору, менш значущі відтворюють на маленьких оборочних ілюстраціях (невеликі малюнки на полях, які відіграють допоміжну роль у передачі змісту написаного тексту).



Оборочні ілюстрації (малюнки на полях) – зліва, полосні – справа



Напівполосні (півсторінкові) ілюстрації



Розгорткова ілюстрація



Полосна (сторінкова) ілюстрація

Елементи книжки	
<i>Зовнішні</i>	<i>Внутрішні</i>
Футляр (коробка для зберігання книги)	Фронтиспис
Суперобкладинка	Титульний аркуш
Манжетка (вузька паперова стрічка, що обіймає книжку по периметру)	
Обкладинка, палітурка	Вихідні дані: УДК, ББК, рецензенти, анотація, авторський знак, ISBN
Корінець	Зміст (назви розділів і підрозділів)
Форзац	Передмова (вступ, передне слово)
Зшиття в зошити	Шмуцтитул
Книжковий блок	Текст книги (закріплення інформації словами)
Лясе (закладка-стрічка)	Глава і абзац (поділ тексту на логічно завершені частини)
Декоративні елементи (зображення, що визначають настрій і принадність книги)	Колонтитул (верхнє і нижнє поле)
	Колонцифра (номера сторінок)
	Ілюстрації (обкладинкові, сторінкові, розворотні, заставки і кінцівки (тематичні, сюжетні, символічні), декоративно-орнаментальні)
	Паспорт книги (обсяг тираж, якість паперу, ціна, її видавці)

Таблиця 1.1. Елементи книги

1.1.4. Типи і види дитячих книг

Поступовий розвиток та синтез освітньо-пізнавальної, творчо-моделювальної, ігрової, комунікативної функцій книги, поєднаних на різних технологічних основах призвели до появи різних видів дитячих книг, які книгознавці, мистецтвознавці та педагоги вирізняють за різними ознаками. Так, мистецтвознавець М. Єфімова, досліджуючи дизайн дитячої книги України, пропонує типологію дитячих видань за способом представлення інформації – друкована, електронна, альтернативна та її функціональними й конструктивними особливостями. К. Касьяненко, вивчаючи витоки, стан і тенденції

української ігрової дитячої книги, виокремлює її види за носіями інформації – паперові, непаперові (тактильні, електронні) та комбіновані. Критеріями визначення видів дитячих книг у педагогічному вимірі (за Г. Ткачук) є цільове призначення дитячих видань (художні, пізнавальні, навчальні) та їх придатність у роботі з дітьми (формат, об'єм книги, кількість і характер творів). Означені класифікації є суттєвими, але кожна з них відображає специфіку того кола дослідження, у площині якого воно здійснювалося.

Розглянемо узагальнену типологію дитячих видань, створену з урахуванням попередніх напрацювань та доповнень, яка допоможе педагогам, батькам вихованців зорієнтуватися у видовому розмаїтті дитячих книг, викликати інтерес до них через різні способи взаємодії і бажання вчитися читати. Визначальними чинниками типології (за М. Єфіменко) є *рід* (дитяча книга як предмет і об'єкт дизайну), *вид* (за способом представлення інформації), *типологічна група* (за функціональною особливістю), *типологічні підгрупи* (за функціонально-конструктивними особливостями). Кожен із чинників цієї типології є підвидом.

За способом представлення інформації, виокремлюють три види книжкових видань: *друковані* (найчисельніші), *електронні* (електронна віртуальна інформація) й *альтернативні* (книга як засіб комунікації у предметно-просторовому середовищі, що іноді повністю або частково втрачає властивості книжкової форми), які відтворюють одну й ту ж книгу, але в різних аспектах і є окремими формами сприйняття світу дитиною. У межах типологічних груп книги класифікуються за різними критеріями.

Друковані видання – це вид дитячих книг, виготовлений засобами поліграфії та оформлений у вигляді скріплених або не скріплених аркушів паперу, на яких відтворено текст та/або графічне зображення. Друк для нього – головний спосіб представлення інформації. За функціональним призначенням друковані видання бувають навчально-пізнавальні, ігрові, творчо-моделювальні, комбіновані видання.

Види *навчально-пізнавальних* видань розрізняють за:

- функціонально-конструктивними особливостями (*книга-кодекс, карткова книга*);

- придатністю у роботі з дітьми (*великоформатні, середнього формату, «книжки-малюки»; «тонкі» і «товсті»*);

- за кількістю і характером творів (*книга, яка містить один твір одного автора*: Леся Українка «Біда навчить», Іван Франко «Фарбований лис»; *книга, яка містить декілька одно чи різножанрових творів одного автора* («Казки» Г. Х. Андерсена, О. Пчілка «Годі, діточки, вам спати» (казки, вірші, загадки, прислів'я); *книга, яка містить твори різних авторів і різних жанрів* (хрестоматії для читання дітям – «Джерельце», збірки «Про матусю і бабусю» з серії «Чемним діточкам», де зібрано найкращі вірші сучасних поетів про маму і бабусю);

- за характером видання (*художні та довідкові*).

Розглянемо кожен із видів.

Книга-кодекс – традиційна в нашому розумінні форма зшитой книги, яка може бути різного формату і різної форми. Вихователь має знати, що *великоформатні* видання потрібно використовувати для читання твору вголос і розглядання його ілюстрацій групою дітей. Для роботи з підгрупою дітей чи індивідуальної роботи в осередку книги слід мати книжки-«колективки» *середнього формату* (кілька екземплярів одного видання). «Книжками-малюками» діти можуть користуватися під час індивідуальних занять, ігор, занять в осередку книги. Такі книжки найбільш практичні в роботі з молодшими дошкільниками, оскільки вони зручні в користуванні, містять мало тексту. «Тонкі» книги (8-30 сторінок), як правило, в обкладинці без титульного аркуша необхідні для того, щоб дитина могла переконатися в тому, що вона зможе прочитати (переглянути) цю книжку. «Товсті» книжки – це збірки віршів, казок, дитячого фольклору, енциклопедичні видання в обкладинках і палітурках, які опрацьовуються разом із дорослим.

Книга кодекс може мати будь-яку геометричну форму, або завдяки фігурній вирубці уособлювати різних представників живого й предметного світу (книга-лялька, книга-білочка, грибок, рукавичка, курочка, теремок тощо), взаємодіючи з якими дитина засвоює назву предмета чи образу, розширюючи свій вокабуляр. Фігурні книги можна використовувати в якості наочного посібника, декоративного елементу під час гри-драматизації, ознайомлення з якостями, властивостями чи умовами існування об'єкта вивчення, під час елементарних ігрових дій.

Різновидом книги-кодексу є і книга-картинка, яка вважається книжковим образотворчим виданням для дітей дошкільного і

молодшого шкільного віку, де основною формою передавання змісту є образ, а тексту або немає, або його подано підписами під ілюстраціями. Призначення такої книги – наочний посібник для засвоєння семантики слів, граматичного ладу мови, засвоєння знань з ознайомлення з тваринним і рослинним світом. Видавництво «Ранок» (м. Харків) пропонує дошкільникам серію таких книг під назвою «Книжкові картинки для кожної дитинки».

Форму книги-кодексу мають художні книги та книги довідкового спрямування.

Художні книги – це сукупність текстів у прозовій і поетичній формах, у яких описано дійсність художніми образами, що зумовлює естетичне бачення і насолоду. За кількістю і характером творів серед художніх книг виокремлюють ті, що містять один твір одного автора (Наприклад, Леся Українка «Біда навчить», І. Франко «Лис Микита»), декілька одно чи багатожанрових творів (О. Пчілка «Казки, вірші, загадки для дітей»), твори різних авторів і різних жанрів (хрестоматії для читання дітям)

Довідкова література – це література допоміжного змісту, що використовується для отримання найбільш загальної інформації, яка не викликає сумнівів по тому чи іншому питанню. Основними видами довідкової літератури є словники, довідники, енциклопедії, підручники. Окремі видання періодичної преси також можна використовувати як довідкову.

Словник – це зібрання слів, розміщених переважно в алфавітному порядку, з поясненням, тлумаченням, чи перекладом іншою мовою. Словники почали укладати з практичних потреб, з необхідності пояснити застарілі незрозумілі слова чи слова з іншої мови. Так, греки вже в 5 ст. до нашої ери уклали глосарії – тлумачні словники, в яких пояснювали слова, вживані в старовинних пам'ятках. Словники поділяються на дві великі групи – лінгвістичні та енциклопедичні. Енциклопедичні словники подають відомості про предмети, явища, відомих людей, країни, моря, міста тощо. Лінгвістичні словники характеризують слова і бувають найрізноманітніших типів: перекладні, тлумачні, орфографічні, діалектні, фразеологічні, словники українських прислів'їв тощо. Тлумачні словники є найбільш вагомими серед одномовних словників, у яких коротко і доступно розкривається лексичне значення слів, подаються їхні основні мовні характеристики –

граматичні ознаки, наголос, написання. Різновидом тлумачних словників є словник іншомовних слів. Фразеологічні словники (фразеологізми – сталі, стійкі сполучення слів, які можна замінити одним словом) бувають різні за призначенням: ресстраційні, перекладні й тлумачні.

У *довідниках* інформація впорядкована не за алфавітом, а згідно зі структурою певної сфери знань (наприклад, довідник педагога – виховання дитини), тобто слова зібрані за окремими темами.

Енциклопедія – це довідкове видання, що містить узагальнені основні відомості з однієї або усіх галузей знань і практичної діяльності, викладені короткими статтями, розташованими в алфавітному або систематичному порядку. Фактичний матеріал викладено стисло і точно. Для дітей в наш час створено популярні енциклопедії, що містять необхідний матеріал з певних галузей знань, а також широке коло відомостей, потрібних для повсякденного життя або для проведення дозвілля (енциклопедії для хлопчиків, дівчаток, про тварин, рослинний світ тощо).

Карткова книга – це книга, сторінки якої є окремими картками, що можуть роз'єднуватися і з'єднуватися.

Друковане *ігрове видання*, за конструктивно-функціональними особливостями, включає книгу-конструктор і книгу-трансформер. *Книга-конструктор* передбачає складання цілісного зображення з окремих компонентів. Сюди відносяться *книги-пазли* (видання, що складаються з окремих елементів, які у зібраному стані мають вигляд цілісного та композиційного зображення), *книги-магніти* (складається із магнітного поля і спеціальних фішок, що кріпляться на поверхню кожного розвороту книги), *книги-мозаїки* (складається з окремих комбінаторних елементів у вигляді мозаїки, з'єднання яких забезпечує створення цілісного зображення). *Книга-трансформер* – це формотворення об'ємно-просторової конструкції через трансформацію площини аркуша за допомогою складання та/або згинання. Книга-трансформер поділяється на такі типологічні підгрупи: книга-гармошка; книга-тунель; книга-метаморфоза, книга-панорама. *Книга-гармошка* представлена як ширма й використовується як декорація. *Книга-тунель* характеризується наявністю наскрізного отвору всередині, крізь який видно зображення на інших сторінках. Перший паперовий тунель датований серединою 18 століття, слугував втіленням театральних сцен.

Сторінки *книг-метаморфоз* розкладаються на кілька частин, що дозволяє читачам комбінувати зображення по-різному в залежності від того, як їх відкрити. Формуються такі книги з одинарних друкованих аркушів, які складаються вертикально або горизонтально. *Книги-панорами* започатковані в японській культурі орігамі. Вони бувають площинно-рельєфними (із засувками, відкидними клапанами, спливаючими елементами) та об'ємними у 3D форматі. Конструктивна особливість об'ємної книги-панорами полягає в тому, що на її розворотах зображення розкриваються у вигляді складної за формою конфігурації. Ці фігури сконструйовані, склеїні, або вставлені так, що при закритті книжки вони складаються і стають плоскими. За такою технологією створено книжки-театри (Єфімова М. П. Типологія дитячої книги / М. П. Єфімова // Українська культура: минуле, сучасне шляхи розвитку : зб. наук. пр. : Записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне, 2015. С. 143-147).

Використання у роботі з дітьми ігрових видань забезпечує не лише інформаційний зв'язок читця з твором, а й спонукає його до інших пізнавально-розвивальних і розважальних дій шляхом взаємодії з різними складовими книги (рухомі, звукові, спливаючі елементи), які розвивають у дітей навички читання, лічби, навчають основ геометрії та інших умінь. Разом із казками, загадками, віршами, прислів'ями, оповіданнями такі книжки відносять до оригінальної художньої літератури для дошкільнят та учнів початкових класів. Книжки-іграшки можуть демонструватися на занятті замість відповідної іграшки. Крім того вони зручні для розвитку художніх і конструктивних здібностей дітей, для занять з розвитку мовлення і збагачення активного словника, оскільки інтенсивно діють на органи чуття при усвідомленні ними відтінків у значеннях слів (котик, коток, вушка, очки, хвостик, шубка). Ігрова концепція читацького розвитку людини є основною, оскільки саме гра найбільше сприяє розвитку мовленнєвої сфери дошкільника і набуттю культурологічного досвіду. «Читаємо-граючись» є домінуючою моделлю розвитку дитини як читача і формування її читацьких інтересів.

У друкованих *творчо-моделювальних* книжкових виданнях розрізняють дві типологічні групи: *книги-саморобки та книги-розмальовки*. У саморобці закладено елементи трудової діяльності, у розмальовці – зображувальної діяльності, що спонукає дитину до розумової та фізичної активності, виховує такі вольові якості як

уважність, наполегливість, витримку. Книга-розмальовка може включати і додаткові елементи (трафарети, наліпки, олівці, фломастери). Використовуючи в роботі з дітьми такі книги потрібно дотримуватися принципів доступності (відповідність зображень віку дітей) і наочності (наявний показ кольорового оригіналу.) Взаємодія дитини з такими книгами сприяє розвитку креативного мислення, творчої уяви та здібностей. Словесний коментар дій, знярядь праці і самих зображень спонукає дитину до зв'язних висловлювань, збагачує її лексику.

Традиційний друкований формат книжкових видань – найдавніший та найпоширеніший в Україні. Нетрадиційними варіантами є комбінування їх з іншими матеріалами та пристроями – **друковані комбіновані видання**. Усвідомлюючи вимоги часу, спираючись на здобутки книговидавничої галузі, сучасні цифрові технології і матеріали, видавці та дизайнери пропонують ігрові дитячі книжкові розробки відповідно до нових вимог раннього розвитку дитини із застосуванням різних матеріалів і конструкцій. Це: друкована книга з хутряними вставками, шнурівками, підвісами, пластмасовими дисками, з іграшками, їстівними матеріалами, з електронним пристроєм, маршрутні книги-ігри. У виготовленні друкованих книг використовують різний за якістю папір, картон. Сприймається друкована книга, як візуальним (перегляд ілюстрованих книг чи книг-картинок) так і аудіальним шляхом, коли читає дорослий, а дитина слухає.

Сучасні технічні книжкові новації у друкованому книговиданні (рухливість предметно-іграшкових додатків, озвучення, підсвічування, продовження друкованої книги у цифрових засобах та проєкціювання зображеного на друкованій книзі) вдосконалюють процес взаємодії з книгою, звільняючи дитину від усвідомлення її початкового функціонального призначення (тільки для читання) й розвивають свободу дії з її елементами, що надає книгам інтерактивних властивостей. Класичний процес читання книги, на думку мистецтвознавця К. Касьяненко, змінюється на «поведінковий контакт з ілюзорною квазіреальністю» книжкового простору. У результаті комунікації інтерпретація художнього образу в думках замінюється на реальний вплив, матеріальну трансформацію читачем цього образу.

Такий підхід до створення дитячої книги значно розширив коло читачів, залучивши до нього дітей віком від 0-6 місяців. Розмаїття форм книжкової архітектури, форматів, кольорових ілюстрацій, доповнення з

різноманітних матеріалів й світлових ефектів органічно формує світ дитини. Зважаючи на це термін «книжка-іграшка» (в друкованому ігровому та друкованому комбінованому виданні) став загальною назвою всіх книг, що мають певні конструктивні особливості. Працюючи над зовнішнім виглядом ігрової дитячої книги, крім естетичних факторів, художники книги враховують й психолого-педагогічні рекомендації фахівців, застосовуючи фігурну вирубку, надаючи книжкам-іграшкам виразних впізнаваних форм (книжка-тваринка, книжка-ялинка, книжка-рукавичка), адже в ігровій діяльності дітей дошкільного віку переважають іграшки, що уособлюють різних представників не лише живого, а й предметно-механічного світу (машина, літак, годинник, потяг тощо).

Найцікавіший пласт книжкових видань для сучасних дітей – це **електронні мультифункціональні видання**, які містять текст, що пройшов редакційно-видавничу обробку, графічні, мовні, музичні відео та фото фрагменти, які разом становлять цілісний продукт. Застосування мультимедійних компонентів, звукового супроводу, використання відеофрагментів та анімаційних елементів сприяє кращому сприйняттю поданої інформації. Завдяки новим технологіям, електронне видання включає й елементи взаємодії автора з користувачем книги. Залежно від способу подання інформації включають такі типологічні групи: *аудіовидання, мультимедійне та інтерактивне видання*.

Аудіовидання (фонограма) – це формат видання із записаними на матеріальному носіїв звуковими коливаннями (мова, музика, або умовний сигнал). Воно містить вербальний твір, озвучений професійними акторами, дикторами чи авторами, записаний у цифровому форматі. Найчастіше носить пізнавальний характер. Матеріальним носієм інформації є платівка і магнітофонна касета (в минулому), CD, DVD компакт-диски, USB-флеш-накопичувачі (флешки).

Мультимедійне видання містить систематизований матеріал, який пройшов редакційну обробку, поєднує традиційну (текст, графіку) й динамічну інформацію різних типів (музика, відеофрагменти, анімацію), що впливає одночасно на кілька органів чуття реципієнта. Носії інформації – CD, DVD компакт-диски, USB-флеш-накопичувачі (флешки).

Для виробництва електронних книг використовують усі складові мультимедіа – відео, 3D анімація, цифрове графічне зображення, текст, звуковий та голосовий супровід. *Інтерактивне видання* має нелінійну

структуру подання інформації, що дозволяє брати участь у побудові змісту книги, взаємодіючи із засобом відображення. В інтерактивному виданні, читач може змінювати шрифт, фон тексту, звук, відкривати й закривати ілюстрації тощо. Такі видання містять ілюстрації з інтерактивними елементами та іграми для дітей, передбачають вхід у віртуальну реальність із можливістю взаємодії з її персонажами, виконують творчо-моделювальні, ігрові та пізнавальні завдання. Для взаємодії з інтерактивною книгою потрібний планшетний комп'ютер. В окремих країнах світу вже функціонують електронні інтерактивні книги з гнучким екраном (Корея, Македонія), віртуальні книги з проєкційним екраном, віртуальні книги у вигляді окулярів, віртуальні інтерактивні книги з проєкційним матеріалом, книги, що визначають фізіологічні відчуття людини (Єфімова М. П. Типологія дитячої книги / М. П. Єфімова // Українська культура: минуле, сучасне шляхи розвитку : зб. наук. пр. : Записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне, 2015. С. 143-147).

На початку ХХІ століття дитяча книга знайшла широке застосування у проектуванні промислових виробів та елементів середовища, що привело до виокремлення альтернативного комунікативного формату видання. *Альтернативна книга* – це образ книги, створений засобами об'ємно-просторового зображення, або способом перетворення об'єктів середовища (інтер'єру, екстер'єру) у дитячу книжку. Типологічними підгрупами цього видання є книга-промисловий виріб і книга-середовище. В основі створення *книги-промислового* виробу лежить ідея конструктивної трансформації книги та основних її структурних елементів – ілюстрації, тексту, конструкції. Прикладом книги-промислового виробу можуть бути м'які книжки-ліліпути з хутра (м'які іграшки), книжки-подушки, текстильні книжки-бампери у вигляді гармошки, книжки-гризунки, книжки-килими, що передбачають раннє залучення дітей до взаємодії з книгою. До різновидів такого формату можна віднести і книгу-стілець, книгу-ліжко, книгу-диван, книгу-шпалери, які зацікавлять не тільки дітей, а й інші вікові категорії. Виробниками таких книг є Німеччина, США, Японія, Англія. Прикладами книги-середовища можуть бути і будинок у вигляді книги, ресторан для дітей, дитячий майданчик, ландшафт, у яких домінуючими є об'ємні елементи ілюстративного наповнення книги або інсталяція в середовищі (художня техніка, яка використовує тривимірні об'єкти, призначені для зміни сприйняття простору людиною; влаштовується зазвичай у приміщенні, зрідка на відкритому просторі).

Альтернативний формат видання презентує зовсім нову модель концепції дитячої книги, яка не виконує навчально-пізнавальної чи творчо-моделювальної функції безпосередньо, проте забезпечує реальність перебування дитини в книжковому просторі, що базується на фізичних (екстрорецептивних) відчуттях та забезпечує формування комунікативного простору й опосередковано спонукає дитину до творчого світобачення. Ефективним засобом пізнання світу природи дитиною є також екологічні книги, ініційовані дитячими книговидавництвами зарубіжних країн.

Наскрізьною класифікацією типології дитячих книг є виокремлення їх за *способом сприйняття* (візуальні, аудіо-книги, аромо-книги, густусні та мультисенсорні) і *способом взаємодії* (перегортання, складання-розкладання, обертання, маніпулювання і споглядання, вмикання-вимкання та імітація перегорання). *Візуальні* книги – книги-картинки, передбачені для сприймання інформації зором. Тактильні книги призначені для поширення інформації через тактильні відчуття і містять рельєфні кольорові малюнки, або об'ємні зображення, виконані із різних матеріалів. Тактильна книга є одним із основних чинників раннього розвитку інтелектуально-пізнавальних, особистісно-моральних та естетичних процесів, засобом розвитку дрібної моторики для дітей дошкільного віку. Такі книги широко застосовують у роботі з дітьми з вадами зору. Ці книги є підвидом альтернативних, комунікативних книг, представлених як книга-промисловий виріб, який передбачає певну взаємодію (Єфімова М. П. Проектування тактильних книг із вадами зору/ М. П. Єфімова // Вісник ХДАДМ. – Харків, 2014. – №2. – С. 121–124). Звукові книги (аудіо-книги) поряд із друкованим на папері текстом містять записи звуків на додатковому технічному носії. У таких книгах закладена певна система звукових хвиль, що допомагає впізнати конкретні звукові образи. Це можуть бути книги зі звуковим ефектом (один чи кілька звуків); книги, що розмовляють; музичні книги з клавіатурами; озвучені книги з картинками і наліпками; текстильна книжка-килимоч з пищалкою. Ці книги є підвидом електронних аудіо- книг. Аромо-книга (друкований формат видання) створюється з використанням ароматизованих речовин, якими покривають сторінки книги, що створює відповідні асоціації з описаним та зображеним, поглиблює його сприйняття. У густусній книзі окремі елементи мають харчові цінності та можуть використовуватися для споживання. Мультисенсорна книга задіює кілька основних рецепторів задля кращого

сприйняття її змісту й посилення емоційного впливу, користі і задоволення від читання. Для тих, хто не вміє читати, видаються інтерактивні книжки, виконані з текстильних матеріалів. Вони містять ілюстрації в техніці трафаретного друку та безліч накладних елементів – кишеньок, відкидних тканинних клапанів. Кожна з книжок присвячена певній темі, розповідає про важливі речі мовою дитини. Адресовані м'які книжки малюкам вже з чотирьох місяців, адже вони безпечні в користуванні, зручного формату (220x160 мм), майже невагомі (100 грамів), а також гігієнічні, оскільки їх можна прати й прасувати. У корінцевій частині книжкового блоку міститься ручка, за яку можна тримати й носити книжечку як портфельчик. Для попередження розкривання сторінок і їхньої фіксації передбачена застібка-приліпка. Такі книги можна виготовити в домашніх умовах. Кожен із вищезначених видів книг передбачає певну специфіку взаємодії з ним: перегортання (книга-кодекс); складання-розкладання (карткова книга, книга-конструктор, книга-трансформер); обертання (друкована книга-вертушка); маніпулювання і споглядання (альтернативні формати видань), вмикання-вимикання та імітація перегорання – електронний формат видання. Розмаїття книг передбачає урізноманітнення способів взаємодії з ними, що викликає інтерес до книжкового видання, а відтак і до читання.

Отже, дитяча книга – це книжкова конструкція, яка має спеціальну форму, що поєднує літературні, графічні, дидактичні, матеріально-конструктивні складові книги, адаптовані для дошкільників та дітей молодшої школи з розважальною або навчальною метою і передбачає іноді додаткові види діяльності дитини, крім читання. Розмаїття дитячих книг визначаємо за типологією, яка включає видові, функціональні й конструктивні ознаки, а також придатність у роботі, характер книжкових видань і способи взаємодії з ними. Впровадження у процес навчання гри може бути одним із шляхів залучення дошкільнят до книги, яка має зайняти важливе місце у їхньому житті. Дитяча книга будь-якого виду зумовлює особливі мотиви (пізнавальний, гедоністичний (задоволення), емоційний, функціональний, комунікативний), керуючись якими, дитина обирає необхідне їй видання. Дорослі мають усвідомити наскільки різноманітний книжковий світ за типами і різновидами видань, кожне з яких присвячене «своєму» читачеві і завдяки якому формується інтерес дитини не лише до книги, як до джерела знань, а й до читання з метою задоволення пізнавальних і соціальних потреб. Зразки типів і видів дитячих книг подано у підрозділі 3.1.12 (с. 327).



Рис. 1.2. Типологія дитячих книг за М. П. Єфімовою

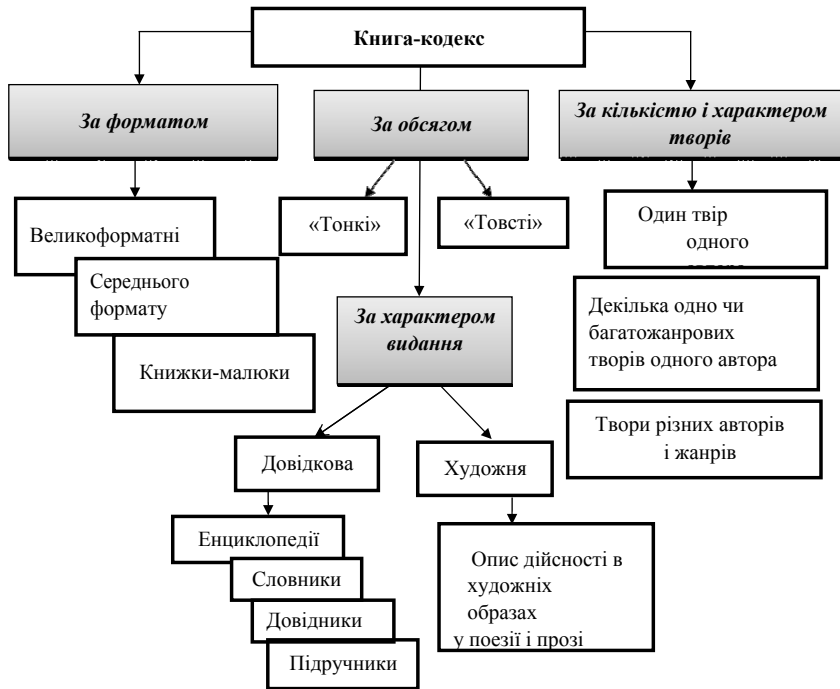


Рис. 1.3. Типологічні підгрупи книги-кодексу

Запитання і завдання для самоперевірки знань студентів

1. Назвіть функції художньої літератури.
2. Розкрийте сутність національно-духовної функції.
3. Дайте визначення поняття «дитяча книга»
4. Поясніть різницю понять «дитяча література» і «література для дітей».
5. Яким критеріям має відповідати дитяча книжка?
6. Сформулюйте вимоги до змісту дитячої книги.
7. Сформулюйте вимоги до оформлення дитячої книги.
8. Назвіть структурні елементи книги, схарактеризуйте їх призначення.

9. Прокоментуйте типи і види дитячих книг за способом представлення інформації.
10. Розкрийте значення ігрових видань у становленні дитини-читача.
11. Розкрийте педагогічну цінність малих («тонких») і великих («товстих») за обсягом дитячих книг.
12. Складіть каталог журнальних статей з проблем роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти.
13. Напишіть реферат на одну із тем: «Ознайомлення дітей із структурними елементами книги як умова заохочення дитини до взаємодії з нею»; «Розмаїття дитячих книг – передумова формування читацьких інтересів дошкільників».
14. Напишіть невеликий твір-роздум на тему: «Улюблена книга мого дитинства».
15. Випишіть 8-10 висловлювань про книжку.

1.2. Психолого-педагогічні умови роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти

1.2.1. Завдання роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти

Завдання роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти охоплюють загально-навчальні, книгознавчі, літературознавчі й художньо-мовленнєві аспекти, які відображають зміст роботи вихователя в цьому напрямі. Їх виконання в дошкільному віці закладає фундамент для формування читацької культури на наступних рівнях освіти.

Загально навчальні завдання

1. Допомогти дітям зрозуміти цінність книги, її роль в житті людини, різноманітність функцій, які вона виконує (вчить, виховує, розважає).
2. Виховувати навички спільного й індивідуального слухання художнього твору, вміння організовано відповідати на запитання і запитувати про прочитане, уважно розглядати ілюстрації, звертаючи увагу на сюжет, кольори, форми, емоції, співвідносити їх із знайомими текстом.

3. Формувати навички культури поведінки з книгою (охайність, бережливе ставлення, бажання і вміння лагодити книгу, ставити її на місце тощо).

4. Формувати самостійність у використанні книги з метою перегляду, читання чи ремонту.

Бібліографічні (книгознавчі) завдання

1. Ознайомити дітей із:

– історією створення книги (рукописна книга, друкowana книга, електронна книга);

– структурою книги, її елементами і значенням кожного з елементів (обкладинка, палітурка, корінець, титульна сторінка, сторінки, текст, ілюстрації, заголовки);

– різновидами дитячих видань (книги-картинки, книги-іграшки, книги-розмальовки, книги-саморобки, книги-панорами фігурні книги, книги-магніти, книги-пазли тощо); форматами книг (книги-малюки, книги середнього формату, великі книги; «товсті» книги і «тонкі»);

– місцезнаходженням книг (бібліотека, книжкова крамниця чи книгарня, літературний центр у групі, домашня бібліотека);

– правилами користування послугами бібліотеки і правилами поведінки у ній.

2. Залучати до чергування в літературному центрі, до роботи в «дитячій бібліотеці».

3. Формувати поняття «бібліотека», «бібліотекар», «книгарня», «читачі», «читальна зала», «абонемент»; «збірка», «казка», «вірш», «оповідання».

4. Виховувати вибіркове ставлення до книг, літературних творів.

Літературознавчі

1. Ознайомити дітей із фольклорними творами, творами письменників-класиків, творами сучасних українських письменників, творами зарубіжних авторів.

2. Формувати початкові уявлення про особливості художньої літератури: видове (проза, поезія) і жанрове розмаїття (казки, вірші, оповідання, легенди, фольклорні жанри – загадки, примовки, прислів'я, приказки, утішки, коліскові, лічилки, дражнилки, мирилки тощо), їх специфіку, найпростіші елементи образності в мові літературних творів.

3. Формувати початкові уявлення про особливості художньої, наукової (навчальної і довідкової) літератури – енциклопедії, підручники, словники.

Художньо-мовленнєві

1. Учити дітей слухати і розуміти зміст художніх творів.
2. Виховувати інтерес до слухання художніх творів і художньої літератури загалом; здатність до цілісного сприймання творів різних жанрів.
3. Забезпечувати засвоєння дітьми змісту літературних творів та емоційний відгук на них.
4. Учити відповідати на запитання за змістом прослуханих творів.
5. Прищеплювати вміння відтворювати зміст знайомих творів в активній художньо-мовленнєвій діяльності.
6. Розвивати поетичний слух, бажання вивчати вірші напам'ять.
7. Виховувати виразність художнього читання у процесі відтворення змісту художніх творів.
8. Виховувати оцінні судження стосовно адекватної естетичної і моральної поведінки героїв.
9. Учити запам'ятовувати назву твору і його автора.
10. Формувати самостійність дітей в художньо-мовленнєвій, театрално-ігровій діяльності, розвивати творчі здібності.



Рис. 1.4. Види завдань роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти

1.2.2. Розумові й емоційні чинники сприймання дитиною змісту художніх творів

Сприймання – відображення у свідомості людини предметів та явищ об'єктивного світу, що діють у даний момент на органи чуття, ставлення до будь-чого, реакція на щось певним чином. Результатом сприймання є образ. *Сприймання мистецтва* – процес і результат усвідомлення інформації, що міститься в художніх творах. Структура мистецького сприймання включає почуттєво-оцінювальну реакцію, розрізнення окремих ознак твору чи його частин, формування цілісного образу сприйнятого (відтворення змістових характеристик літературного образу). *Критеріями* сприймання мистецтва є: *вираженість емоційної реакції* (на відміну від байдужого, нейтрального ознайомлення, повноцінна емоційна реакція відзначається яскравим відгуком на художні образи, явища, відтворені засобами мистецтва); *адекватність сприймання*, що передбачає відповідність враження від мистецького твору його змістовим характеристикам, здатність до об'єктивного усвідомлення й оцінки форми художніх образів; *широта диференціювання елементів мистецького твору*, що свідчить про фіксацію багатства відтінків змісту художнього твору та характерних ознак його формотворення; *повнота сформованого образу*, що означає глибоке усвідомлення основних характеристик художнього твору вже на етапі сприймання (Г. М. Падалка).

Сприймання художніх творів – це складний полікомпонентний процес, що складається з таких складових: слухання, уявлення, усвідомлення прослуханого та його розуміння.

Слухання – складна частина комунікативного акту, активною стороною якого є говоріння (читання або розповідання дітям художніх творів). Це безперервний внутрішній контакт виконавця зі слухачем, що створюється у процесі художнього впливу на розум і почуття слухача, як прагнення розповідача примусити маленьких слухачів побачити все те, про що він говорить, зрозуміти його думки, оцінити описані події чи образи, пережити почуття передані автором через читця, повірити в усе почуте. Вихователь має постійно контролювати і підтримувати увагу дітей, щоб вони розуміли про що йдеться у творі.

Уявлення – це відтворення у свідомості суб'єкта чуттєвих образів, що ґрунтується на основі попередньо отриманої інформації, минулих

враженнях, відображення яких зберігаються в пам'яті, тобто це вторинний образ предмета або явища, збережений у пам'яті. Кожне уявлення має зміст (зовнішні ознаки, властивості і зв'язки чуттєво-наочного образу, які були сприйняті різними органами чуття і створили цей образ). Для того, щоб діти уявили незнайомий предмет чи образ, треба їм його показати, дати можливість доторкнутися до нього, а іноді понюхати і попробувати на смак. Якщо предмет як певний комплекс подразників діє на ряд аналізаторів, у корі великих півкуль утворюються тимчасові зв'язки, внаслідок чого організм реагує на предмет, як єдине ціле. Тому так важливо супроводжувати читання чи розповідання дітям ілюстраціями, іграшками, картинами, мімікою, жестами тощо. Уявлювальні дії в уявлювальних обставинах породжують реальні почуття. Сила дитячого уявлення настільки значна, що діти відчувають страх, радість, гордість, ніжність.

Усвідомлення прослуханого пов'язане з умінням сприймати засоби художньої виразності відповідно до їхніх функцій у художньому творі. Під керівництвом вихователя діти навчаються помічати особливості авторського вибору слів, засобів вираження емоцій, почуттів, ставлення до зображуваних подій, вчинків героїв. Усвідомлення ролі засобів виразності у творі дає дітям змогу повніше сприймати й відтворювати в уяві картини життя, змальовані письменником, встановлювати зв'язок між ними, розуміти авторську позицію, що сприяє проникненню в емоційну канву твору. Лише усвідомивши й зрозумівши почуте, діти можуть висловлювати власні оцінні судження, використовуючи адекватні мовленнєві засоби, виразно читати поетичний твір чи виконувати роль казкового персонажу.

Розуміння – невід'ємна складова будь-якого процесу пізнання. Це стан свідомості, який розкриває сутність тих чи інших об'єктів. Зрозуміти, за Г. Костюком, – означає «розкрити його істотні зв'язки з іншими явищами матеріальної дійсності, з'ясувати умови, за яких воно виникає, причини, що його породжують» (Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / за ред Л. М. Проколієнко. – Київ : Радянська школа, 1989. – С. 252).

Зрозуміти – це знайти загальне в поодинокому й через загальне пояснити одинокі. Розуміння виявляється в судженнях, поняттях, умовисновках, поглядах, переконаннях, розповідях, за якими «лише можна судити про його істинність, відповідність об'єктивній дійсності»

(Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / за ред Л. М. Проколієнко. – Київ : Радянська школа, 1989. – С. 254).

Таким чином у процесі слухання, в свідомості дитини виникають уявлення – конкретні образи (герої, предмети, явища, описи природи), дитина їх усвідомлює, пов'язує між собою, розуміє зміст прочитаного. Розуміння, усвідомлення змісту художнього твору зумовлює певні почуття, емоційні переживання, формує певний естетичний настрій, впливає на поведінку дітей.

Зміст художнього сприймання – це зміст образів мистецтва, інформація, яку отримує людина у процесі споглядання читання чи слухання художніх творів. Художнє сприймання передає прагнення особистості до усвідомлення переживань, утілених у творі автором, прагнення отримати насолоду від досконалості форми художніх творинь (Г. Падалка). Якість художнього сприймання залежить від вербалізації цього процесу, оскільки дитина сприймає твір мистецтва не тільки завдяки зору і слуху, а й через власне мовлення. Це пояснюється тим, що художнє сприймання діалогічне за своєю структурою, а мовлення є засобом цього діалогу.

Сприймання художньої літератури розглядається як активний вольовий процес, що припускає не пасивне споглядання, а діяльність, що утілюється у внутрішньому сприйнятті й співпереживанні герою, в уявленому перенесенні на себе «подій», в уявній дії, у результаті чого виникає ефект особистої присутності, участі (діти постійно переривають хід розповіді, втручаються в події, звертаються із запитаннями, намагаються допомогти героям, подумки діють разом із ними, імітують жестами, дії, борються з ворогами, іноді чорною фарбою замальовують на картинці негативного героя, виривають ілюстрацію з його зображенням). Найчастіше діти не розуміють переживань і мотивів вчинків літературних героїв. За зовнішньою формою дитина не завжди бачить підтекст, натяк, символ. Процес відображення, становлення в свідомості дитини художнього образу, створеного художником, відбувається в єдності всіх його складових: форми, змісту, особистості творця. Від ступеня розвитку здатності все це зрозуміти та осмислити залежить адекватність сприймання. Активне сприймання художніх творів, уміння стати на позицію героя на думку О. Запорожця, є своєрідним «регулятором» поведінки дитини, стимулює її до активної

діяльності (Запорожец А. В. Психология восприятия ребенком дошкольником литературного произведения / А. В. Запорожец // Избр. Психологи. Труді. – Т.1. – Москва : Педагогика, 1986. – С. 72-79).

Загалом *динаміка* розвитку художнього сприймання у дітей визначається:

- наявністю певного обсягу художньо-естетичних знань;
- розвиненістю сприймання як розуміння єдності форми, змісту та світоглядного змісту;
- розвинутою уявою, образним баченням світу;
- активністю прояву асоціативності та емоційної пам'яті;
- умінням відтворювати художні образи адекватні авторському;
- умінням перевести почуття в думку, слово. Все це забезпечує розвиток чутливості, здатності висловлювати своє ставлення до твору, його емоційне, художнє, творче сприймання.

С. Русова зазначала, що «при слуханні казки, дитина все забуває і у глибині свого духовного ества створює собі чарівне царство, де кожна мрія може здійснюватися, тому вихователю слід дуже обережно поводитися поряд з уявним казковим світом, добирати привабливі форми обговорення уявлень і вражень, давати дитині матеріал, який сприяв би розвитку почуття краси в усіх її виявах» (Русова С. Ф. Вибрані твори / С. Ф. Русоваф. – Київ : Освіта, 1996. – С. 128).

Вивчаючи специфіку розумової діяльності дітей у процесі роботи над поетичними творами, О. Никифорова, виокремлює три стадії:

- перша стадія – безпосереднє сприймання твору, тобто відтворення й переживання образів твору. На цій стадії провідну роль відіграє уява, твір сприймається «серцем», а потім уже розумом;
- друга стадія – розуміння змісту твору. Провідним стає мислення та оскільки воно оперує тим, що було емоційно пережито, воно не відбиває емоційності сприймання твору, а поглиблює його;
- третя – вплив художньої літератури на особистість дитини як кінцевий результат сприймання художніх творів.

Додатковими стадіями є формування у слухача установки на сприймання та наступна післядія художнього твору, тобто його осмислення й переосмислення, вплив на подальшу поведінку.

Умовою повноцінного *сприймання поетичного твору* є розвинений «поетичний слух», який учені визначають як: «слухання» і відтворення інтонацій, здатність до емоційного переживання поетичних образів, уміння їх оцінювати (Б. Теплов); «здатність відчувати виразні

засоби художнього мовлення і певною мірою усвідомлювати їх; здатність до розрізнення жанрів, розуміння їх особливостей, уміння усвідомлювати зв'язок компонентів художньої форми зі змістом поетичного твору» (О. Ушакова); «сприйнятливість до звучання художнього слова, чутливість до ритму, рими, інтонаційних відтінків, особливостей організації слів у вірші тощо». (Д. Ніколенко). Загалом, поетичний слух – це здатність до всебічного раціонального й емоційного відчуття, розуміння, сприймання і відтворення змісту, художньої форми, виразних мовних та інтонаційних засобів поетичної мови художнього твору.

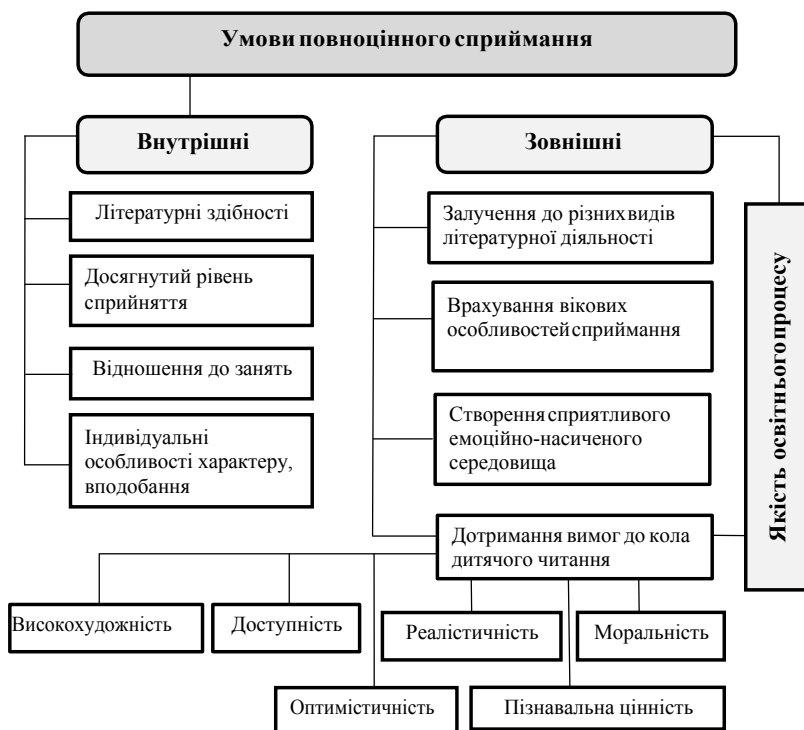


Рис. 1.5. Умови формування повноцінного сприймання змісту художніх творів

Вікові особливості сприймання дошкільниками літературних творів вчені пов'язують із психічним розвитком конкретного вікового періоду. У молодшому дошкільному віці розуміння композиції,

ідейного змісту залежить від життєвого й літературного досвіду дитини. В середньому – характеризується виникненням реалістичних тенденцій і осягненням на їх основі законів казкової фантастики. У старшому дошкільному віці – змінами в мотиваційній сфері дитини і здібністю усвідомлювати головну ідею твору, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між мотивами і вчинками героїв.

Сприйманню властиві індивідуальні особливості щодо точності, яскравості, інтенсивності, швидкості та повноти відображення звукових, почуттєво-образних, емоційних та раціональних компонентів. В основі сприйняття лежить минулий досвід людини. Літературно підготовлена людина у творі побачить і почує значно більше ніж дитина, яка не має досвіду. Оскільки сприймання не є вродженим, а формується, починаючи з раннього віку, то вихователь має знати *умови*, від яких залежить якість формувального процесу. Ці умови поділяють на дві групи: *внутрішні та зовнішні*.

Внутрішні умови визначаються літературними здібностями дитини, досягнутим рівнем сприйняття, ставленням до занять з книгою, індивідуальними особливостями характеру. *Зовнішні* умови визначаються якістю освітнього процесу. Оскільки сприйняття, як і будь-який психічний процес формується і розвивається на основі практичної діяльності, то необхідною умовою повноцінного сприйняття літературного твору є залучення дитини до ознайомлення (читання, слухання) з різними літературними жанрами. Вже в дошкільному, а потім і у молодшому шкільному віці, сприймання художніх творів є одним із засобів формування особистості дитини. Розуміння дорослими сутності, змісту й вікових особливостей дітей дошкільного віку щодо сприймання літературних творів є обов'язковою умовою формування стійкого інтересу до книжки, розвитку міцної бази для безперервного навчання упродовж усього життя. Навчити дитину сприймати художній твір в єдності думки й почуття – це означає виховати в майбутньому талановитого читача. Чим глибшим буде сприйняття дітьми змісту, тим більшим буде його виховний вплив на дитину. Проте не кожний художній твір може захопити дитину, позитивно на неї вплинути і стимулювати її діяльність. Тому, у роботі з дітьми потрібно використовувати твори високої художньої якості, які мають ідейно-виховну цінність (без надмірної моралізації), багаті різноманітним емоційним і смисловим змістом, виразними прийомами, правдиво

зображувати життя, бути позитивними й життєрадісними, не містити песимізму, містики, сентиментальності, грубості та жорстокості і відповідати природі дитячого сприймання. Підбираючи художній матеріал, дорослому слід розраховувати на той інтерес, який воно може викликати. Інтересом, в основному, й визначається емоційне ставлення дитини та пізнавальна цінність пропонованого їй художнього матеріалу.

1.2.3. Робота з дитячою книгою як процес спілкування дошкільника з дорослим

Використання дитячої книги у процесі дошкільного виховання може бути більш чи менш ефективним залежно від врахування вихователем вікових закономірностей розвитку психіки дитини на різних етапах її життя. Загальними умовами психічного розвитку дошкільника виступає три форми організації взаємодії дитини із соціальним середовищем: спілкування, гра, активність і творчість. Найважливішим фактором психічного розвитку дошкільника є спілкування дитини з дорослими (Т. Дуткевич, Т. Піроженко). Поза спілкуванням неможливий розвиток специфічно людських психічних функцій, особистісне становлення. Тому залучення вихователем дошкільника до роботи з дитячою книгою повинно будуватись як організація відповідного віковим нормам спілкування у системі дорослий-дитина. Генеза спілкування дошкільників з дорослим розкривається як послідовна зміна чотирьох форм (М. Лісіна), а саме: ситуативно-особистісне (до 6-ти міс.), ситуативно-ділове (6 міс.-3 роки), позаситуативно-пізнавальне (3-4 роки), позаситуативно-особистісне (5-6 років). Ці форми розрізняються між собою за місцем спілкування у життєдіяльності дитини, змістом її комунікативної потреби, переважаючими мотивами і засобами спілкування, значенням для психічного і особистісного розвитку.

Ситуативно-особистісна форма спілкування становить підготовчий етап у залученні дитини до роботи з книгою, коли встановлюється емоційно насичений особистісний контакт між близьким дорослим і дитиною і дорослий налаштовує дитину на прийняття виховних впливів з боку оточуючих. У період до 2-х місяців дитина потребує доброзичливої уваги дорослих, навчається

розпізнавати їх емоційний настрій та чутливо реагує на нього. Дорослий забезпечує задоволення всіх органічних потреб новонародженого. На цій основі між ними складаються взаємовідносини. Дитина радіє наближенню до неї добре знайомого дорослого: спрямовує погляд на його обличчя, тягнеться до нього ручками й ніжками, видає певні звуки. Ці реакції малюка на дорослого становлять так званий комплекс поживлення, який виступає основою подальшого розвитку спілкування з оточуючими.

У першому півріччі малюк особливим чином реагує на ритміко-мелодійні звуки голосу людини, а в другому – встановлює зв'язок між словом і предметом, або дією, що є основою розуміння. Спочатку діти краще розуміють невербальні засоби спілкування, а після 11,5 місяців реагують і на слова. Таким чином на першому році життя виникають *передумови* слухання, малюк зосереджується на розмові дорослого, підкріплюваній діями або мімікою та на звучанні пісеньок потішок забавлянок, що є початковою стадією *ситуативно-ділового спілкування* між малюком і дорослим. Прагнення до змістовного спілкування з приводу предмета спонукає дитину «шукати» новий засіб для спілкування, яким стає мова. Потреба у спільній з дорослим предметній діяльності стимулює розвиток активного мовлення, яке перетворюється на засіб спілкування.

Безпосередня робота з дитячою книгою розпочинається *на другому* році життя, коли комунікативну функцію реалізує ситуативна форма мовлення, зрозуміла тільки в контексті конкретної ситуації, в яку включені співрозмовник і характеризується уривчастими, доповнюваними жестами й мімікою. У цей період продовжує розвиватися розуміння мовлення дорослих, яке до кінця 2-го року життя залежить від правильного сприйняття звуків рідного мовлення.

Найважливішим досягненням мовленнєвого розвитку у віці 1-3 роки є оволодіння слуханням. У цей віковий період інтенсивно формується мовна увага, уміння зосередитися не тільки на звуковій стороні слова, але і на його змісті, пережити з приводу почутого. Дитина вже розуміє зміст невеликих літературних текстів, який безпосередньо пов'язаний з її особистим досвідом або з ситуацією і предметами, що сприймаються у момент слухання. Сприйняття художніх творів на другому році життя конкретне, його умова – супровід змісту прочитаного відповідними діями дитини або дорослого

за допомогою іграшок. На третьому році життя дитина сприймає невеликі розповіді дорослого, які складаються з 3-4 речень. Її найбільше зацікавлюють яскраво ілюстровані книги із зображенням знайомих предметів побуту та іграшок. Дитина слухає короткі вірші, лічилки, що супроводжуються діями дорослого: «Долоньки», «Сорока-Ворона» тощо. Тому зміст дитячої книжки для дітей раннього віку має передбачати його нескладне відтворення у предметних діях дорослого за принципом: «читаю і показую». Ця робота сприяє розвитку предметної гри дитини, її перцептивних дій і таких мовленнєвих процесів як слухання й розуміння, зміцнює контакт між дитиною і дорослим.

Позаситуативно-пізнавальна форма спілкування з дорослим характерна для дитини 3-4 років. Вона відбувається на фоні спільної з дорослим та самостійної діяльності дитини з ознайомлення зі світом фізичних об'єктів. Дитина чекає не тільки доброзичливої уваги дорослого, але й поваги до себе. Переважає пізнавальний мотив спілкування дитини з і дорослим, що відкриває широкі можливості для використання дитячої книги з метою розширення знань, активізації інтересу дітей широкого кола фізичних об'єктів. Значно розширюється тематика творів, включаючи оповідання про далекі країни, мандри, незвичайних тварин і екзотичні рослини.

Робота з книжкою активізує постановку запитань дошкільника, він не просто сприймає зображення на ілюстраціях, але намагається проникнути в їх сутність, пояснити, прокоментувати події, що зображені. Цим створюється сприятлива ситуація для організації бесід з дитиною, що супроводжують або завершують роботу з книжкою. Слухаючи літературні твори, дитина не бачить перед собою описувані події. Вона їх повинна уявити, спираючись на свій досвід. Від того, наскільки вона правильно це зробить, залежить розуміння твору. Для дітей цього віку властиве образне розуміння змісту художнього твору. Зам'ятовуючи зміст книжки у формі образів, дошкільник відтворює ці образи у грі, своїх малюнках. Це свідчить про спрямованість молодшого дошкільника на активне сприймання змісту художніх творів. Він прагне бути діючою особою прослуханої казки, оповідання, вірша, беручи на себе роль насамперед, позитивних і зовнішньо привабливих героїв, тих, до кого дорослий виявив свою прихильність.

Позаситуативно-особистісне спілкування відбувається на фоні теоретичного і практичного пізнання дитиною світу соціальних явищ. Зростає прагнення її до переживання і взаєморозуміння з дорослим. Дитина починає бачити в дорослому його особистісні якості, що розкриваються в системі взаємовідносин з оточуючими. Світ міжособистісних взаємовідносин, спілкування, ральних цінностей, становить предмет найбільшого інтересу дитини. Відповідно більше приваблює старшого дошкільни тематика дитячої книги, що розкриває питання соціально-моральної поведінки людини, суспільних норм і цінностей, характеру особистості. Дитина прагне проникнути в сутність взаємин між людьми, дати оцінку якостям характеру особистості і вчинкам людини. У процесі роботи над змістом літературних творів дитина прагне зясувати ставлення дорослого до прочитаного, його схвалення чи осуд вчинків героїв. Згодом у дитини виникають власні оцінки змісту прослуханого. Герої літературних творів чітко розподіляються на дві протилежні групи: позитивні й негативні. Відповідним чином будується обговорення змісту прочитаного, що включає наступні етапи: аналіз поведінки героїв, оцінювання їх вчинків, оцінка особистості героя (позитивна чи негативна).

Серед ілюстрацій до художніх творів старші дошкільники найкраще сприймають ті, що містять зображення ситуацій спілкування, співпраці з виразно зображеною мімікою обличчя дійових осіб. Водночас дитина починає відрізняти текст та ілюстрації до нього як складові частини дитячої книги. В старшого дошкільника з'являється інтерес не тільки до ілюстрацій, а й до змісту, прихованого у незрозумілому тексті. Така здатність дитини є передумовою до сприймання навчальної літератури в школі, слугує мотивом оволодіння навичками читання. Таким чином, робота з дитячою книгою організовується вихователем як спілкування між дитиною і дорослим. Розкриваючи зміст твору, коментуючи ілюстрації, дорослий повинен виразно показувати своє емоційне ставлення до прочитаного, супроводжуючи його експресивними рухами та мімікою. Це дає змогу дитині краще зрозуміти зміст прослуханого, викликає в неї емоційний відгук, підтримує інтерес до розвитку подій.

Ігнорування педагогами і батьками закономірностей та можливостей психічного розвитку дошкільника у роботі з дитячою книгою загрожує серйозними наслідками у майбутньому, оскільки саме

в дошкільному віці закладаються основи пізнавального ставлення до оточуючого, які визначають інтерес та інші мотиви роботи школяра з навчальною літературою. Відтак стає зрозумілим, що навички читання не є єдиною запорукою розумового зростання учня. Адже, коли він не хоче відкривати книжку, не має інтересу до її змісту, вміння читати стає взагалі непотрібним. Тому зовсім не обов'язково, випереджуючи вимоги програми, вчити дошкільника читати. Важливіше подбати про розвиток у нього розумової активності, інтересу і допитливості, творчого ставлення до оточуючого.

1.2.4. Виховання в дитини інтересу до книги

Виховання інтересу в дитини до книги зумовлено втратою в суспільстві інтересу до читання, яке пронизує усі сфери життєдіяльності людини і покладене в основу освітньої, пізнавальної, інформаційної, професійної сфери її діяльності. Формування стійкого інтересу до книжки, художньої літератури, розвиток міцної бази для безперервного навчання упродовж усього життя є важливою справою дорослих у вихованні сучасних дітей.

Інтерес – слово латинського походження (*interest*), що означає – «має значення, важливо» та (*interesse*) – бути всередині. Інтереси особистості виникають під впливом суспільних умов життя, у процесі діяльності, спрямованої на задоволення тих чи інших її потреб. Інтерес спонукає людину до діяльності в певному напрямку, активізує цю діяльність. Справжній інтерес виникає в особистості за наявності знань, якими вона володіє в певній сфері, емоційного задоволення, яке переживає з огляду на певні знання і види діяльності. У наукових дослідженнях інтерес розглядається як стимул, що виникає і діє з причини усвідомлення особистістю значущості й емоційної привабливості для себе певного предмета або сфери діяльності; форма емоційного вияву пізнавальної потреби, що забезпечує скерованість особистості на глибше пізнання дійсності і нових явищ (С. Рубінштейн). Проявляється інтерес у вибіркового ставленні особистості до об'єкта, зважаючи на його життєве значення й емоційну привабливість, прагненні ближче його пізнати, оволодіти ним. Людина переживає інтерес як стан, пронизаний позитивними емоціями. Ознаки інтересу можна поділити на кілька груп. До першої групи віднесено: активне

включення в певну діяльність, жадібне сприймання пізнавального матеріалу, зосередженість на цьому матеріалі, відсутність відволікань, переважання концентрованої уваги; виникнення запитань у навчальній діяльності, бажання не припиняти заняття; до другої – прояви у зміні поведінки, яка позначається бажанням досягнути певної мети (О. Чебикін), розширенням зв'язків з навколишнім (Б. Мещеряков, В. Зінченко).

Інтереси людини не вроджені. Вони виникають і розвиваються упродовж її життя. Спонукаючи особистість до діяльності, інтерес активізує її. Коли людина зацікавлена тим, що робить, вона працює енергійно, жваво, творчо, отримуючи задоволення навіть тоді, коли робота складна і вимагає значного напруження. Суб'єктивно інтереси виявляються в позитивному ставленні до об'єкта пізнання. Важливу роль відіграють в інтересі і вольові риси, прагнення особистості налагодити контакт з об'єктом, виконати пов'язану з ним діяльність. Відтак *інтерес* – це складна форма вибіркової діяльності особистості, в якій своєрідно поєднуються пізнавальні, емоційні та вольові риси; що мають стійкий характер і тісно пов'язані зі світоглядом, життєвим і трудовим самовизначенням людини. Саме цим інтерес відрізняється від тимчасової зацікавленості, яка має ситуативний характер.

Існують різні підходи до класифікації інтересів особистості:

- за змістом (*навчальні, трудові, професійні, наукові, естетичні*);

- за тривалістю – (*довготривалі, короткотривалі*);

- за глибиною – (*глибокі та неглибокі*);

- за особливостями впливу – (*дійовий* інтерес, який спонукає до діяльності; *пасивний* інтерес, коли особистість не виявляє наполегливих спроб задовольнити свій інтерес, припиняє свою діяльність за наявності найменших перепон);

- за метою (*безпосередні та опосередковані*). Безпосереднім є інтерес до змісту певної діяльності і процесу її виконання, він зумовлений емоційною привабливістю об'єктів. Опосередкований інтерес виникає до результату діяльності, хоча сам процес не завжди цікавить суб'єкта;

- за широтою – (*широкі й вузькі*). Широкі інтереси виявляються в декількох галузях діяльності, а вузькі сконцентровано в одній. Широта і вузькість інтересів пов'язані з їх глибиною і поверховістю. Чим ширші інтереси особистості, тим вони поверховіші. Вузькість інтересів

пов'язана з їх глибиною. Важливою рисою особистості є наявність у неї кількох глибоких інтересів.;

- за стійкістю – (*стійкі та нестійкі інтереси*). Стейкий інтерес характеризується тривалістю збереження інтенсивної зосередженості на об'єкті чи галузі діяльності. Нестійкий інтерес виявляється у короткочасній зосередженості на об'єкті. Загалом видів інтересів існує стільки, скільки є видів людської діяльності. Інтерес, разом із переконанням та прагненням відноситься до усвідомлюваних мотивів, у яких усвідомлюється причина, що є основою вибору дій і вчинків людини.

У дошкільному віці *інтерес* – це певний психічний стан дитини, що відображає її стійке пізнавальне, емоційне позитивне ставлення до певних об'єктів, процесів, подій, явищ, персонажів, яке виявляє дитина в різних видах діяльності. Поява у дошкільному дитинстві нових інтересів, участь у нових видах діяльності спонукають дитину зосереджуватися на нових сторонах дійсності.

Інтерес у навчанні є своєрідним епіцентром активізації навчання, розвитку пізнавальної активності старших дошкільників, формування в них позитивного ставлення до процесу й результатів своєї праці. Уміння щось побачити, здивуватись, захотіти негайно зрозуміти, що, чому і як відбувається, знайти в собі сили, щоб відшукати відповіді на ці запитання самостійно, не відступати перед труднощами, а доставши відповідь, знову прагнути вперед, у нерозвідане, – все це, разом узяти, і є інтерес (Г. Ткачук). *Читацький інтерес дошкільника* – це вияв його позитивного ставлення до занять із книжкою – розглядання, слухання, читання; прагнення ознайомитися з книгою як із джерелом нових знань, предметом доступного пізнання світу. Науковці (Л. Занков, Г. Костюк, О. Савченко, Н. Скрипченко та ін.) схильні до думки, що у становленні читацької самостійності вихідним є мотиваційний компонент, а ведучим її мотивом – пізнавальний інтерес. *Пізнавальний інтерес* – це активне мотивоване емоційне ставлення суб'єкта до предмета пізнання, яке має систематично враховуватися й розвиватися у процесі навчання, оскільки безпосередньо впливає на формування і розвиток особистісної спрямованості дитини.

Читацькі пізнавальні інтереси можуть мати епізодичний і стійкий характер. Про епізодичний можна говорити лише тоді, коли дитина звертається до книжки час від часу. Це здебільшого зумовлюється тим,

що старший дошкільник якоюсь мірою зацікавлений змістом даного твору, або його приваблює зовнішній вигляд книжки, ілюстрації в середині. Стійкий інтерес до читання художніх творів характеризується тим, що дошкільник звертається до книжки систематично, сам виявляє активність, розшукує книжки для читання, відчуває потребу в них. Л. Виготський зазначав, що головним завданням з ознайомлення дітей з художнім твором є не вивчення його, а «відкриття перед дитиною світу мистецтва слова», ознайомлення дитини з існуванням цього мистецтва як невід'ємною частиною життя кожної людини, привчання малюка до постійного спілкування з мистецтвом, показ різноманіття жанрів художньої літератури, виклик інтересу, любов і потяг до книги. С. Маршак, основним завданням дорослих вважав відкриття в дитині «таланту читача», який має розвиватися ще з раннього дитинства. Для цього, на думку поета, потрібно, прищепити любов дитині до книги, навчити думати, виховувати читацьку культуру, постійну потребу в ній, розвивати естетичне сприйняття літературних творів, допомогти дитині усвідомити, що книжка є одним із засобів пізнання нового, а художнє слово – високим мистецтвом.

Крім того, на думку багатьох учених, перш ніж дитина почне читати, вона має добре оволодіти мовленням. Насамперед опанувати звукову культуру мовлення: мати розвинені артикуляційний апарат, мовленнєве дихання і слух; уміти чітко й правильно вимовляти звуки рідної мови; розуміти, як звуки складаються у мовленні в слова; «впізнавати» фонему (основні звуки), ідентифікувати звуки у навколишньому середовищі (голоси тварин, шум транспорту, музику тощо). У дитини має бути багатий словниковий запас; граматично правильне мовлення (вміння узгоджувати слова в роді, числі, будувати різні типи речень); розвинене зв'язне мовлення (здатність запитати й відповісти на поставлене запитання, переказати текст, скласти розповідь тощо) відповідно до вікових можливостей. Разом з тим потрібно пам'ятати, що процес формування читацьких інтересів і потреб відбувається паралельно та взаємопов'язано з розвитком читацьких умінь, постійне вдосконалення яких стимулюється запитом дитини, а задоволення потребує пошуку нової книжки. Формування читацького і пізнавального інтересу знаходиться в прямій залежності від педагогічної майстерності вихователя, який, створюючи педагогічні

умови збуджує інтелектуальну активність вихованця, забезпечує його успіх у роботі і на цій основі спонукає до набуття нових знань.

Відповідно до закономірностей психічного розвитку дітей старшого дошкільного віку такими педагогічними умовами визначено: диференціація змісту художніх творів відповідно до вікових та індивідуальних можливостей дітей; створення системи взаємодії дітей та дорослих під час ознайомлення зі змістом художніх творів; спонукання дітей до відтворення змісту твору; залучення дітей до взаємодії з різними видами книг (розмаїття форм, фарб, звуків, матеріалів, способів отримання інформації збагачують уяву дитини не лише про книжковий простір, а й про світ в цілому, їх використання в роботі з дошкільниками закладає фундамент для самостійного читання й читацької культури у подальшому житті). Ефективність створених умов залежатиме від чітко визначених цілей та визначення шляхів їх досягнення. Такими є:

- створення ситуацій, які сприятимуть виникненню потреби в дитини у певних знаннях і відповідних видах діяльності, які можна задовольнити за допомогою книги;

- створення середовища, яке стимулюватиме пізнавальну і творчу активність: забезпечення наявності у групі таких книг, важливими елементами яких є художність і науковість, образне й живе слово, особливі засоби відображення дійсності, оскільки в уяві дитини народжуються образи із співставлення знайомого і незнайомого, далекого і близького; дорослі мають самі читати книги, показувати, як поводитися з ними, розглядати обкладинку, читати назву і автора, обережно гортати сторінки, уважно роздивлятися ілюстрації;

- емоційна підтримка дитячого потягу до читання чи ознайомлення з книжкою. Переглядаючи разом із дорослим цікаву книгу, вже в ранньому віці дитина звертає увагу не лише на зображення, а й на тексти, а в них – на слова і літери. У неї виникає бажання «читати», наслідуючи дорослого. Дитина може самостійно взяти книжку (навіть догори дригом) і, водячи пальчиком по тексті, «читати» улюблену казку чи вірш, відтворюючи їх з пам'яті. У цей час важливо, щоб дорослий був поруч, хвалив дитину, стимулював репліками: «Як цікаво. Що було потім? Чим завершилася казочка?»;

- майстерність читання дорослого, від якого залежатиме усвідомлення дитиною змісту твору. Виразне читання стимулює роботу

уяви (діти чітко уявляють персонажів твору, обставини, дії, картини природи тощо). На основі емоційного сприймання формується ставлення до вчинків персонажів, адекватна їх оцінка. Читання твору стає словесною дією, призначення якої – загострити почуття дітей, дати поштовх їхнім думкам, викликати емоційний відгук;

– знаходження в творі такої деталі, на якій можна сконцентрувати увагу дитини, загострити її пізнавальні інтереси, щоб після читання чи слухання твору в групі, дитина намагалася знайти цей об'єкт, явище чи предмет в реальному житті, зіставляла отримані дані з книжки з побаченим чи почутим. Такі можливості закладені в книгах пізнавального характеру, якими діти починають цікавитися вже з середньої групи (енциклопедії, довідкові видання). Завдання педагога полягає не в нав'язуванні дитині інформації, а зацікавленні її процесом пізнання, спрямуванні розуму і зусиль до пошуку істини. Наприклад, читаємо дітям книгу про професії не для того, щоб хтось став пекарем, вчителем чи перукарем, а для того, щоб показати дитині, скільки навколо див, як цікаво і корисно багато знати, вміти;

– розуміння педагогом ролі опосередкованого і безпосереднього інтересу до книги. Адже, часто дитина може взятись за книжку лише для того, щоб виконати завдання вихователя, привернути до себе увагу, одержати його похвалу. Такий інтерес є опосередкованим, оскільки ініційований дорослим. Якщо ж дитина сама захоплюється переглядом чи читанням твору, переживає задоволення від своїх дій, висловлює своє судження, дає оцінку вчинкам чи поведінці героїв, то це є ознакою безпосереднього інтересу. Опосередкований і безпосередній інтереси тісно пов'язані між собою. Їх потрібно розвивати в дитини одночасно, адже опосередкований інтерес до книги через деякий час може стати безпосереднім і навпаки.

– з'ясування вихователем улюблених тем і літературних жанрів його вихованців, мотивації звернення до них. У старших дошкільників на певному етапі навчання вже виникає вибірковий інтерес до окремих видів діяльності та літературних тем і жанрів, що є показником формування читацького інтересу. З цією метою проводиться бесіда за такими запитаннями: Що найбільше ти любиш слухати чи читати? (казки, оповідання, вірші, енциклопедичні цікавинки)? Де ти береш книги для перегляду чи читання? Які книги є у твоєї домашній

бібліотеці? Звідки вони в тебе? Що тобі хотілося б отримати подарунок (іграшку, книжку чи цукерку)? Чим ти любиш займатися у вільний час?

Ознаками сформованості інтересу дошкільника до книги є: уважне і зацікавлене слухання читання або розповідання дорослим художнього твору; прагнення до повторної зустрічі з твором, його героями, прохання прочитати новий літературний твір; охоче обговорення твору, висловлювання оцінно-етичних суджень про події, героїв, їх характери, вчинки та зовнішній вигляд, красу окремих художньо-виражальних засобів; правильні відповіді на питання за змістом твору, встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Про сформованість інтересу в дитини до книги свідчать і вміння розрізняти літературні жанри (загадку, казку, оповідання, вірш і небилицю), переказувати знайомі казки й оповідання, виразно читати напам'ять примовки, вірші, поетичні твори; вигадувати поетичні рими, короткі описові загадки, охоче брати участь в іграх зі звуконаслідування і римами; бажання брати участь в різних видах художньої діяльності на основі фольклорних і літературних творів (малює ілюстрації, ліпить і конструює фігурки для театралізованих ігор, бере участь у театралізованих іграх, створюючи образи літературних героїв).

Втрату зв'язків із книжкою в ранньому віці не можна буде компенсувати в майбутньому. Адже дитина лише вступає в життя, у неї ще немає життєвого досвіду. І тому книга для неї є джерелом відповідей на незліченні «чому?». Книжки, прочитані в дитинстві, запам'ятовуються на все життя і впливають на подальший розвиток, на світосприйняття, поведінку. Читацькі інтереси, що розвиваються на цій основі, відіграють надзвичайно важливу роль. К. Ушинський підкреслював, що інтерес є початком допитливості й тому радив перетворити природжену дітям цікавість у допитливість.

Отже, інтерес – форма прояву пізнавальної потреби, яка забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення мети діяльності й тим самим сприяє орієнтації, ознайомленню з новими фактами, більш повному й глибокому відображенню дійсності. Інтерес у навчанні – активне пізнавальне ставлення дошкільників до навчання і праці. Його виховання й методичне використання є одним з найістотніших стимулів набуття знань, розширення кругозору, важливим стимулом до навчання, пізнавальної діяльності й активності, читацької самостійності і книги як духовної потреби підростаючого покоління.

1.2.5. Робота з книгою як умова підготовки дитини до оволодіння читанням

На кожному етапі освіти розв'язуються свої завдання навчання літератури, спрямовані на оволодіння читацькою діяльністю. І розпочинається така робота вже в дошкільному віці. Ще в 30-х роках ХХ століття відомий психолог Л. Виготський завдання ознайомлення дошкільників з літературою вбачав в тому, щоб розкрити перед ними світ словесного мистецтва, закласти практичну, сенсорно-емоційну основу повноцінного сприймання і розуміння художньої літератури. Л. Гурович зазначала, що метою літературної освіти дітей у закладі дошкільної освіти є підготовка їх до систематичної літературної освіти, в тому числі і перспективна практична підготовка до майбутньої теоретичної літературознавчої освіти в старших класах школи. Відомий український педагог В. Сухомлинський також наголошував на необхідності якомога раніше ввести дитину у світ книжок з метою виховання у неї зацікавленості читанням, навчання дбайливого ставлення до книжки. Аналіз сучасних наукових праць свідчить про те, що поряд із такими ключовими напрямками літературної роботи з дошкільниками, як розвиток у них художньо-емоційного сприймання, виховання мовленнєвої культури, збагачення емоційно-чуттєвого та когнітивного досвіду, виокремлено літературну пропедевтику (Н. Гавриш), яка, на думку вченої, враховує специфіку літератури як мистецтва слова. Щоб пізнати, усвідомити ідейно-естетичний зміст твору, суть зображених у ньому життєвих явищ, замало лише чуттєвого сприймання образів, картин. Потрібні їхнє осмислення, повна літературна обізнаність із найпоширенішими жанрами дитячої художньої літератури та фольклору.

Підготовка талановитого читача розпочинається на етапі дошкільного дитинства тому, що в цей період дитина засвоює значний за обсягом літературний багаж, набуває літературної начитаності. Саме в ці роки вона широко ознайомлюється з усною народною творчістю, українською та зарубіжною класикою, творами сучасних дитячих письменників і поетів. Дошкільник уважний до слова, емоційно чутливий і активний у сприйманні літератури. У цей період відбувається активний розвиток відтворювальної уяви, необхідної для

повного розуміння словесного образу, основних зв'язків у творі, характеру персонажа, його дій, вчинків, переживань, а також мотивів поведінки. Науковці (А. Богуш, О. Запорожець, Д. Ельконін, Г. Люблінська, Є. Лукіна, Н. Циванюк та ін.) відзначають такі особливості літературного розвитку дошкільників, як емоційна активність, здатність до співпереживання з героями, розуміння образної будови літературного твору. Вчасно розпочата систематична робота з метою формування у вихованців закладів дошкільної освіти здатності сприймати й розуміти твір художньої літератури допоможе їм подолати труднощі літературної освіти в початковій школі, пов'язані з переходом на новий тип сприймання літератури (самостійне читання). Крім того, в дошкільному віці закладаються підвалини повноцінної читацької діяльності дітей, відбувається практичне засвоєння ними відомостей про основні засоби художнього зображення в літературі. Зрозуміло, що на етапі дошкільного дитинства перед вихователем не стоять такі завдання, як формування в дітей навички самостійного читання, ознайомлення їх з елементами теорії літератури, з літературою в процесі її історичного розвитку, літературними традиціями, новаторством, це входить у коло завдань шкільної літературної освіти. У дошкільному віці діти вчать лише слухати, розуміти, аналізувати, відтворювати зміст літературного твору, поводитися з книжкою, оцінювати, ремонтувати її тощо. Тобто вони лише готуються до читання. Така пропедевтична робота у контексті діяльнісного, особистісно зорієнтованого підходів покликана виконувати пізнавальну, розвивальну, інформативну, комунікативну й самоосвітню функції.

Змістовими компонентами підготовки дитини до оволодіння читанням (пропедевтики читацької діяльності) є *мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний і рефлексивний*, які реалізуються у змістових лініях Базового компонента дошкільної освіти та чинних освітніх програмах для ЗДО.

Мотиваційний компонент – це потреби, мотиви, особистісні читацькі установки, які спонукають дитину до спілкування з книжкою, усвідомлення важливих морально-етичних цінностей, культури людських взаємин; задоволення пізнавальних інтересів, проведення цікавого дозвілля.

Когнітивний компонент охоплює систему літературознавчих, книгознавчих (бібліографічних знань), комунікативних уявлень та

вмінь, які дитина застосовує під час аналізу літературних творів, вибору дитячих книжок з доступного кола читання, самостійного орієнтування у їх змісті, пошуку потрібної інформації а також у міжособистісній комунікації.

До змісту літературознавчих знань відносяться: обізнаність дитини із художніми творами, знання назв найвідоміших творів, прізвищ та імен їх авторів, з якими діти неодноразово ознайомилися; знання про назви і сюжети фольклорних творів та знання напам'ять поетичних творів. Літературознавчі знання включають і розуміння понять: сюжет, композиція, жанр (без використання термінів); тема, основна думка твору, герой (персонаж), автор твору.

Елементи *книгознавчих* знань передбачають самостійне орієнтування у змісті дитячих книг, вміння шукати потрібну інформацію з доступного кола читання; називати окремі зовнішні і внутрішні елементи книжки, знаходити їх і розуміти призначення (обкладинка, титульний аркуш, зміст (перелік творів), ілюстрація, передмова, анотація; уміння розрізняти окремі типи і види дитячих видань (книжка-збірка, книжка-твір, довідкові видання, періодика; книжка-іграшка, книжка-картинка, розмальовка, книжка-малюк, аудіо книга тощо), знати правила поводження з книгою, розуміти значення понять «бібліотека», «бібліотекар», «читальна зала», правила поведінки у бібліотеці і придбання книги.

Комунікативні уміння у роботі з книгою – це знання норм культури спілкування і користування ними під час діалогу, дискусії за змістом прочитаного, що вимагає уважного, зацікавленого слухання співрозмовника, толерантного ставлення до його оцінних суджень про літературний твір.

Зміст *операційно-діяльнісного* компоненту це – результати освітньої діяльності за БКДО (що має дитина вміти і знати по закінченні дошкільної освіти), які висвітлено в освітніх лініях «Дитина у світі культури» (зміст освіти – світ мистецтва (літературне), та «Мовлення дитини» (зміст освіти «Українська мова як державна», мовленнєва і комунікативна компетенція).

За освітньою лінією «Дитина у світі культури» (літературне мистецтво), старший дошкільник «цілісно відтворює зміст поетичного та прозового твору, ідентифікує почуття та вчинки персонажів із

власними, висловлює особисту позицію; вирізняє зачин, основну частину, кінцівку, повтори в казці, оповіданні. Уміє декламувати вірші напам'ять, переказувати українські народні казки, застосовувати усну народну творчість в іграх, інсценуванні, розвагах, фольклорних святах. Вдається до римування, словотворчості, гуманних змін і продовження казки, оповідання, виявляє навички образного мовлення. Виявляє творчу активність, інтерес до улюблених літературних творів, самостійно інтегрує в них елементи інших мистецьких діяльностей (спів, образні рухи, малюнки-декорації, маски). За освітньою лінією «Мовлення дитини» (зміст освіти «Українська мова як державна», мовленнєва і комунікативна компетенція), старший дошкільник слухає і розуміє мовлення дорослих, казки, оповідання, вірші, запам'ятовує їх; володіє діалогічним мовленням: ініціює, продовжує і завершує діалог, використовуючи етикетну українську лексику; переказує невеличкі тексти та казки, складає різні типи розповідей (описові, сюжетні, творчі, з власного досвіду) як за зразком вихователя, так і самостійно; спілкується українською мовою залежно від ситуації.



Рис. 1.6. Компоненти пропедевтики читацької діяльності в ЗДО

Рефлексивний компонент – це досвід дитини спілкування з текстами різних видів (усвідомлення й оцінка власних результатів художньо-мовленнєвої діяльності; оцінні судження щодо вчинків персонажів, мотивів їхньої поведінки; ставлення до змісту прочитаного, вияв емоційного ставлення до змісту прослуханого через вербальні й невербальні засоби виразності).

Ступінь компетентності старшого дошкільника у світі художньої літератури та у роботі з дитячою книжкою оцінюють за такими показниками:

- обізнаність із кращими зразками різних жанрів фольклору та літературних творів;

- розуміння доцільності звернення до них у повсякденному житті, у грі, театралізованій діяльності;

- міра цілісного сприймання і розуміння композиції та змісту літературних творів;

- уміння розрізнати і виділяти структуру та основні засоби художньої виразності (динаміку, послідовність, повторення певних дій);

- частота використання художніх засобів виразності літературних творів, читання їх напам'ять, переказування, аналіз, відтворення сюжету в різних сферах життєдіяльності, видах діяльності, формах активності;

- міра відповідності до норми (вікової та індивідуальної) мовленнєвої діяльності; наявність елементарних навичок корекції та самокорекції мовлення;

- схильність продовжити та самостійно скласти оповідання, казку, віршик; володіння образним мовленням;

- активність в іграх-драматизаціях, інсценуванні, літературних вечорах;

- наявність літературних уподобань;

- міра сформовані основи літературного смаку;

- здатність ідентифікувати почуття та вчинки персонажів з власними переживаннями та почуттями інших людей;

- вміння розрізнати жанри дитячої літератури, називати авторів творів, які вивчалися з дітьми, розрізнати поняття поет і письменник;

- орієнтування в будові книги: знання назв та призначення зовнішніх (обкладинка чи палітурка, корінець, назва книги та автор) і внутрішніх (форзац, сторінки, ілюстрації, номерація) елементів книги;

– розуміння понять – бібліотека, бібліотекар, читальна зала, дитяча газета, журнал та адекватне їх використання у мовленні.

– дотримання основних правил гігієни читання-розглядання, правил збереження книжки й поведінки в бібліотеці.

Отже, аналіз змісту пропедевтики читацької діяльності засвідчує, що ця категорія у контексті дошкільного віку має свої особливості, зумовлені передусім віковими індивідуально-психологічними властивостями. Формування «читацької компетентності» (елементарних умінь спілкуватися з книгою) як складного багатокomпонентного особистісного утворення важливо здійснювати на міжпредметному рівні (ознайомлення з природою – розгляд енциклопедій, ознайомлення з довідками – читання оповідань, віршів про предмети, явища, стосунки між людьми, малих фольклорних жанрів, відгадування загадок тощо).

1.2.6. Принципи і джерела добору художніх творів для дітей дошкільного віку

Принцип (від лат. – *principium* – основа, початок) – основне наукове положення якої небудь теорії, вчення; керівна ідея, правило діяльності.

Кожна фахова методика керується відповідною групою принципів, які забезпечують результативність навчання. Є такі принципи і в методиці роботи з дитячою книгою. Їх можна поділити на дві групи. До першої відносяться принципи добору художніх творів для читання дітям, до другої – принципи ознайомлення дітей із художньою літературою. Поява першої групи принципів зумовлена тим, що сьогодні книжкові полиці крамниць вщент заповнені літературою про дітей, для дітей і для роботи з ними. В умовах ринкових відносин кожне видання намагається привернути увагу читача-покупця яскравістю обкладинок, насиченістю ілюстрацій, незвичним зображенням персонажів, нетрадиційними формами і об'ємом. Крім того, не кожний художній твір може захопити дитину, позитивно вплинути на неї і стимулювати її діяльність. Тому вихователь має дотримуватися принципів формування кола дитячого читання, оскільки книжка є одним із головних чинників формування моральних якостей, естетичних смаків, інтелектуального розвитку. За А. Богуш такими принципами є:

висока художня майстерність твору; образність, жвавність, відповідність літературним нормам мови художнього твору; цікавий сюжет; простота і ясність композиції; доступність художнього твору дитині; принцип новизни і контрасту у змісті художніх творів; урахування конкретних педагогічних завдань, для вирішення яких добирається художній твір (Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти / А. М. Богуш. – 4-те вид., доопр. і допов. – Харків : Ранок, 2013. – С. 106-108). Розглянемо їх.

Висока художня майстерність твору. Твір, який читається дітям має мати чітку форму і сюжет, виразних героїв, зрозумілу дітям лексику, відповідати темі заняття для того, щоб викликати інтерес, не залишити дитину байдужою до описаних подій і залишитися в пам'яті дітей.

Образність, жвавність, відповідність літературним нормам мови художнього твору. Твір для дітей повинен бути написаний живою, образною і літературною мовою з використанням яскравих порівнянь, метафор, фразеологічних зворотів, діалогів дійових осіб, які легко запам'ятовуються. Слід уникати творів, у мові яких трапляється багато слів зі зменшувальними суфіксами, полегшуючими для дітей словами.

Цікавий сюжет. Оповідання із захоплюючим сюжетом та яскравою характеристикою героїв надзвичайно подобаються дітям. Такий сюжет мають українські народні казки. Дитина ладна не розлучатися з героями казок, сюжет казки весь час тримає її у напруженні. До творів, які відповідають означеній вимозі, можна віднести оповідання М. Коцюбинського, В. Сухомлинського, К. Ушинського, казки Івана Франка.

Простота і ясність композиції. Твір для дітей повинен мати чітку композиційну структуру, конкретність у зображенні позитивних і негативних героїв, обставин, деталей, які допомагають дитині уявити не тільки яскравий образ героя, а й місце, де відбуваються події.

Доступність художнього твору дитині. Цей принцип передбачає відповідність змісту художнього твору віковим особливостям дітей. Залежно від вікової групи вихователь повинен добирати книги дитячих письменників, які пишуть для дітей молодшого, середнього, старшого дошкільного віку. Дитячі видавництва мають чітко диференціювати, для якого вікового періоду видаються книги. Недоцільно об'єднувати весь дошкільний вік (наприклад, «для дітей дошкільного віку»), або ж рекомендувати книгу для читання дітям двох суміжних вікових періодів –

дошкільного і молодшого шкільного віку. Книжка принесе користь, якщо її зміст буде зрозумілим і доступним дитині. Водночас не слід забувати, що іноді інтереси дітей перевищують свій віковий рівень, їм багато читають вдома, тоді вихователь може читати і більш складні оповідання.

Принцип новизни і контрасту у змісті художніх творів. Якщо події, про які розповідається в оповіданні (Космос, дикі тварини, життя на Півночі, Півдні, в Африці, діяльність шахтарів, моряків, і льотчиків, воєнні події, події з минулого країни тощо), далекі від дитини, вона їх ніколи не бачила і не сприймала безпосередньо, необхідно добирати ілюстровані дитячі книги, які б розширили поле її безпосереднього сприйняття. Серед різних видів ілюстрацій дитячих книг (лінійний, світло-тіньовий, умовний) найзрозумілішим є світло-тіньовий малюнок.

Урахування конкретних педагогічних завдань, для вирішення яких добирається художній твір. Тематика художніх творів для дітей досить різноманітна. Художні твори використовуються майже на всіх заняттях. Зважаючи на це, вихователю потрібно чітко диференціювати, з якою метою буде використаний твір, на занятті з якого розділу його слід читати. Так, наприклад, твори природничої тематики (про пори року, явища природи, птахів, тварин, комах тощо) читають на заняттях із розділу «Рідна природа», твори на соціально-побутову тематику (професії дорослих, транспорт, про рідну країну, свята тощо) – на заняттях з ознайомлення з довкіллям. Казки, твори на морально-етичні та розважальні (гумористичні) теми читають на заняттях із художньої літератури.

Визначення вихователем кола читання й розповідання дітям спирається на урахування основних педагогічних умов, що сприятимуть формуванню інтересу дошкільника до художньої літератури й посилюватимуть його прагнення до самостійного читання. Такими умовами є:

- усвідомлення педагогом належності художнього твору до літературного роду, жанру (які жанри використовувати в роботі з дітьми);
- визначення джерел читання дітям (які твори і яких авторів?);
- розуміння актуальності пропонованих у художніх творах тем для читання (про що читати – зміст художніх творів);
- вміння вихователя добирати художні твори, доступні для сприймання певною віковою категорією дошкільного дитинства (що і кому читати);

- орієнтування у виданнях різного характеру (у якому виданні і про що можна почерпнути інформацію).

Джерелами літературного читання дітям є:

- усна народна творчість;
- твори українських письменників-класиків (Т. Г. Шевченко, Леся Українка, Олена Пчілка, І. Я. Франко, Л. І. Глібов, П. А. Грабовський, М. М. Коцюбинський, Я. І. Щоголів, О. О. Олесь, С. В. Васильченко);

- твори сучасних українських письменників і поетів (П. Тичина, М. Рильський, В. Сосюра, Н. Забіла, П. Воронько, В. Симоненко, В. Сухомлинський, Л. Костенко, А. Костецький, О. Орач, С. Пущик, Марійка Підгірянка, І. Блажкевич, М. Пригара, В. Шевчук, Б. Чалий, Л. Письменна та ін);

- твори кращих зарубіжних письменників і поетів – як класиків, так і сучасних – у перекладі українською мовою (Г. К. Андерсен, Ш. Перро, брати Грімм, О. Пушкін, М. Горький, С. Маршак, С. Михалков та ін.) (Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти / А. М. Богуш. – 4-те вид., доопр. і допов. – Харків : Ранок, 2013. – С. 109-115).

- твори поетів і письменників незалежної України.

Орієнтовний перелік творів та їх авторів подано у таблиці 1.2.

Усна народна творчість	Поетичні твори – утішки, забавлянки, пісні, лічилки, мирилки, заклички, примовки, дражнили, голосилки, мовчанки, прислів'я, приказки, загадки, скоромовки, небилиці, нісенітниця, загадки, хороводні ігри, календарно-обрядові пісні та прозові твори – казки (про тварин, соціально-побутові, чарівні і «надокучливі» казки), перекази, легенди, биліни.
Твори українських письменників-класиків	
Тарас Григорович Шевченко (1814-1861)	Уривки із віршів Т. Шевченка, які містять описи української природи: «Тече вода з-під явора», «Садок вишневий коло хати», «Зоре моя вечірняя», «Світає», «За сонцем хмароньки пливе», «По діброві вітер віє», «Встала весна», «Садок вишневий коло хати» тощо.
Леся Українка (1871-1913)	Вірші: «Вишеньки», «Мамо, іде вже зима», «Дощик», «Місяць ясененький», «Море», «Літо краснее минуло», «На зеленому горбочку», «Пісня водички», «Красо України, Подолля». Казки: «Біда навчить», «Давня казка», фрагменти з казки «Лісова пісня» тощо.

Олена Пчілка (Олена Петрівна Косач- Драгоманова) (1849-1930)	Вірші: «Біла кицька», «Снігова баба», «Тямущий котик», «Дрібненькі грушечки», «Безконечна пісня», «Люлі-люлі» тощо, Оповідання: «Дивна хатка», «На хуторі», «Мишача рада», «Сосонка», «Хлопчик та ведмідь». Казки: «Журавель та чапля», «Казка зеленого гаю», обробки народних казок «Коржик», «Казка про Козу-дерезу» тощо.
Іван Якович Франко (1856-1916)	Казки: «Ріпка», «Фарбований лис», «Вовк, лисиця і осел», «Заєць та їжак», «Лис Микита» та ін.
Леонід Іванович Глібов (1827-1893)	Казки, вірші і загадки – «Веснянка», «Зимова пісенька», «Пташка», «Котилася тарілочка».
Михайло Михайлович Коцюбин- ський (1864-1913)	Оповідання: «Десять робітників», «Івасик та Тарасик», «Дві кізочки», «Про двох цапків», «Ялинка», «Харитя».
Яків Іванович Щоголів (1824-1898)	Ліричні вірші про рироду – «Осінь», «Зимовий ранок», «Листопад», «Травень», «Степ» тощо; вірш, що став пісню «Гей, у мене був коняка».
Олександр Олень (Олександр Іванович Кандиба) (1878-1944)	Вірші: «Ялинка», «Веснянка», «Все навколо зеленіє», «Капустонька», «Над коліскою», «Вовчєня». Казки: «Грицеві курчата», «Лисичка, котик і півник», «Рак-неборак», «Микита Кожум'яка», «Водяничок». П'єси: «Бабусина пригода», «Ведмідь у гостях у бабусі», які увійшли до золотого фонду драматургії для дітей.
Степан Васильович Васильченко (1878-1932)	Оповідання: «Калина», «Неслухняний глечик», «Залізні стовпи» тощо.
Твори сучасних українських письменників і поетів	
Павло Григорович Тичина (1891-1967)	Вірші: «Добридень тобі, Україно моя!», «Слово», «Дене глянє – колоски», «А я у гай ходила», «Гаї шумлять», «Хор лісових дзвіночків».
Максим Гадейович Рильський (1895-1965)	Вірші: «День ясний», «Санчата діда Максима», «Ранок», «Річка», «Віє вітер з-під воріт», «Новорічна нескінченна».
Володимир Миколайович Сосюра (1898-1965)	Вірші: «Травнева пісенька», «Весняний цвіт», «Вітчизну як сонце любіть», «Червона зима».

Наталія Львівна Забіла (1903-1985)	Казки: «Чарівна хустинка», «Пригода з автобусом», «Хатинка на ялинці», «Під дубом зеленим» тощо.
Платон Микитович Воронько (1913-1988)	Вірші та збірки з однойменною назвою «Сніжна зірочка горить», «Ніколи не хвались» («Падав сніг на поріг», «Ялиня»).
Василь Андрійович Симоненко (1935-1963)	Патріотичні вірші для дітей (збірка «Земне тяжіння»). Казки «Подорож у країну Навпаки», «Цар Плаксіє та Лоскотон»
Василь Сухомилинський (1918-1970)	Збірки оповідань «Гаряча квітка», «Куди поспішали мурашки», зокрема твори «Акація і Бджола», «Бабусин борщ», «Бабуся і Петрик», «Білка і Добра Людина», «Веселка в камінчикові» тощо.
Ліна Василівна Костенко (1930 р.н.)	Вірші із збірки «Бузиновий цар» («Польові дзвіночки», «Сунічки», «Чародійне слово», «Соловейко застудився», «Здивовані квіти» тощо).
Анатолій Георгійович Костецький (1948-2005)	Збірки віршів та казок для дітей («А метеликам весело», «Весняні дарунки», «Постукай у моє вікно» та ін.).
Олег Юхимович Орач (Комар) (1940 р.н.)	Збірки поезій «Журавликова пісня», «Березневі світанки», «Кукуріки кукурікали», «Сірий котик Котовильцьо». Перекладені якутські та алтайські народні казки.
Степан Григорович Пушик (1944-2018)	Збірки віршів для дітей «Чарівне горнятко» (у співавторстві), «Маленьке пташеня», «Казки Підгір'я», «Золота вежа» (літературний запис), «Ходили опришки» (у співавторстві), «Золотий човник». Повість «Перо золотого птаха».
Марія Омельянівна Леперт- Домбровська Марійка Підгірянк (1881-1963)	Оповідання «Малий Василько». П'єса для дітей «Сон на могилі». Збірки: «Безкінечні казочки», «Граї, бджілко», «Ростить великі», «Школярки йдуть». Колядки: «Сяє небо удалечі», «Колядочка», «Колядка». Різдвяні поезії: «Боже дитятко», «З колядою», «На Святий Вечір». У своїх творах поетеса показує реальну дійсність, важке підневільне життя трудящих, з особливою любов'ю говорить про дітей.
Іванна Блажкевич (1886-1976)	Книжки п'єс, оповідань, віршів – «Святий Миколай», «Вертеп», «Мила книжечка», «Пушистий король». П'єси «Тарас у дяка», «В мамин день», «Івась-характерник».

<i>Твори кращих закордонних письменників, поетів</i>	
Олександр Сергійович Пушкін (1799-1837)	«Казка про царівну Несміяну та Івана», «Казка про царя Салтана», «Казка про попа і наймита його Балду», «Казка про золотого півника», «Казка про мертву царівну та сімох богатирів».
Лев Миколайович Толстий (1827- 1910)	Казки : «Пригоди Буратіно», «Три ведмеді». Оповідання: «Пилипко», «Підкидьок», «Лев і собака». Байка «Мураха і голубка».
Брати Грім Якоб (1785-1863, Вільгельм (1786-1859) Німеччина	Казки: «Білосніжка та семеро гномів», «Бременські музиканти», «Хлопчик-Мізинчик».
Шарль Перро (1628-1703) Франція	Казки: «Попелюшка», «Кіт у чоботях», «Зелена змія».
Льюїс Керол (1832-1898) Англія	Казка «Аліса в країні чудес».
Ганс-Христіан Андерсен (1805-1875) Данія	Казки: «Гидке каченя», «Дюймовочка», «Кресало».
Кіплінг Ред'ярд (1907-1936) Індія	Казки: «Білий тюлень», «Приповідка про старого кенгуру».
Вільгельм Гауф (1802-1827) Німеччина	Казки: «Карлик Ніс», «Маленький Мук»).
<i>Творчість дитячих письменників незалежної України</i> (резерви додаткового читання дітям)	
Іван Андрусяк	«Звіряча абетка», «М'яке й пухнасте», «Хто боїться зайчиків», казка «Стефа та її Чакалка».
Юрій Бедрик	Збірка поезій «Гьотя Бегемотя».
Іван Малкович	«Українська абетка», «Улюблені вірші», різдвяна історія «Золотий павучок».
Юрій Винничук	«Історія одного поросятки» оповідання пригодницького характеру.
Марія Чумарна	Збірка творів «Кумедна читанка».
Олександр Ільченко	«Мандрівка дощинки», «Як Коник співати навчився», «Як крокодилу зуби лікували» тощо (веселі пригоди дітей, тварин, іграшок).

Ганна Чубач	Збірки дитячих віршів «Алфавітні усмішки», «Йшла синичка до кринички», вірш і казка «Жук малий і волохатий» тощо.
Зірка Мензатюк	«Казочки-куцехвостики», «Київські казки».
Ніна Воскресенська	Українська абетка «Веселі літери», збірка оповідань «Першокласні історії», повість казка «Останнє бажання короля» тощо.
Леся Воронина	Фантастична казка «Прибулець із Країни Нямликів».
Наталя Гуркіна	Казки, загадки, вірші для дітей.
Тетяна Пакалюк	Віршовані казки «Навіщо нам оті батьки», «Як бобер і Їжаки мандрували вздовж ріки», «Місто зіпсованих іграшок», «Підслухана розмова», «Радо зустріча діток наш веселий дитсадок» тощо.

Таблиця 1.2. Орієнтовний перелік художніх творів, які вивчаються з дітьми дошкільного віку

Тематика вищезначених творів охоплює різні аспекти виховання – моральний, естетичний, трудовий, фізичний. Ознайомлення з ними сприятиме розвитку пізнавально-мовленнєвої сфери, формуванню світогляду дитини, її естетичної свідомості, емоційному задоволенню й інтелекту. Визначений програмою перелік творів є орієнтовний і вихователь сам у змозі обрати відповідно до вікових та індивідуальних особливостей дітей своєї групи, які твори, якого письменника, або ж який фольклорний матеріал вивчати з дітьми. Художній твір вихователь добирає і відповідно до теми дня, заняття, бесіди, побажань дітей.

Твори поетів і письменників можна побачити як в окремих виданнях, так і у різноманітних збірках та хрестоматіях. Для маленьких читачів здебільшого укладаються окремі ілюстровані видання, куди включено й фрагменти творів для інших вікових категорій, але доступних дітям дошкільного віку.

1.2.7. Професійна готовність вихователя закладу дошкільної освіти до роботи з дитячою книгою

Щоб виховати у дитині читача, дорослі, які її оточують мають самі виявляти інтерес до книги, розуміти її роль в житті людини, знати, які книги будуть важливі для дитини, слідкувати за новинками дитячої літератури, вміти цікаво розповідати, бути щирим у вираженні своїх

почуттів. Творчий характер педагогічної діяльності, право самостійного вибору творів для читання дітям, варіативність у визначенні їх змісту, процес ознайомлення дітей з літературними жанрами вимагає від вихователя високого рівня спеціальної підготовки в галузі літературознавства, дитячої літератури, методики роботи з книгою, вміння виразного читання й розповідання дітям, що є необхідною педагогічною умовою формування і розвитку особистості дитини.

Зміст професійної підготовки вихователя до роботи з дитячою книгою визначається сукупністю таких компонентів, як змістовий, мотиваційний, діяльнісний, оціночний.

Змістовий компонент передбачає готовність вихователя до роботи з дитячою книгою з погляду загальнотеоретичних знань. Сюди відносяться:

- психолого-педагогічні знання та вміння (теоретичні основи навчання і виховання дітей дошкільного віку, їх вікових та індивідуальних особливостей; усвідомлення завдань дошкільної освіти і роботи з дитячою книгою зокрема; знання специфіки сприймання дітьми змісту літературних творів; уміння планувати освітній процес відповідно до поставлених завдань);
- літературознавчі (знання основних ідейно-тематичних і сюжетно-композиційних особливостей літературних творів);
- бібліографічні (знання типології дитячих книг та їх спрямування, елементів книги та їх призначення);
- предметні (знання змісту творів усної народної творчості і дитячої літератури; знання жанрового і тематичного розмаїття дитячої літератури, історії й еволюції кола дитячого читання).

Мотиваційний компонент – це глибоке усвідомлення зв'язку художньої літератури із мовленням та іншими видами художньо-естетичної діяльності, їх значення у розвитку пізнавальної сфери дошкільника, підготовці до навчання в школі).

Діяльнісний компонент включає володіння: організаторськими вміннями (організація різних форм життєдіяльності дітей – режимні процеси, заняття, свята, розваги тощо; згуртування дитячого, педагогічного і батьківського колективів на реалізацію програмових завдань); комунікативними (вміння доступно викласти навчальну інформацію дітям (батькам), розуміти емоційний стан вихованців та налаштування батьків на спільну діяльність, застосовувати в разі

потреби відповідні педагогічні прийоми, узгоджено взаємодіяти з дітьми, батьками, колегами в кожній конкретній ситуації); ораторськими (виразне читання і розповідання дітям творів художньої літератури), конструктивними вміннями (відбирати літературні твори із врахуванням вікових особливостей та освітніх завдань, аналізувати твори з погляду їх змісту і художньої форми, вчити дітей здійснювати елементарний аналіз літературних творів, знаходити оптимальні форми організації, методи і прийоми ознайомлення дітей з художнім словом, добирати методи педагогічного впливу на формування позицій батьків стосовно використання художньої літератури у вихованні і розвитку дошкільників).

Оцінний компонент передбачає знання педагогічних критеріїв оцінки художнього твору, основних засобів виразності художнього читання і розповідання, методик і технологій проведення роботи з книгою на заняттях і в повсякденному житті дошкільників; здатність до оцінювання власних педагогічних знань і вмінь та порівняння їх з досягненнями інших досвідчених педагогів; визначення рівня компетентності батьківського колективу в роботі з дитячою книгою).

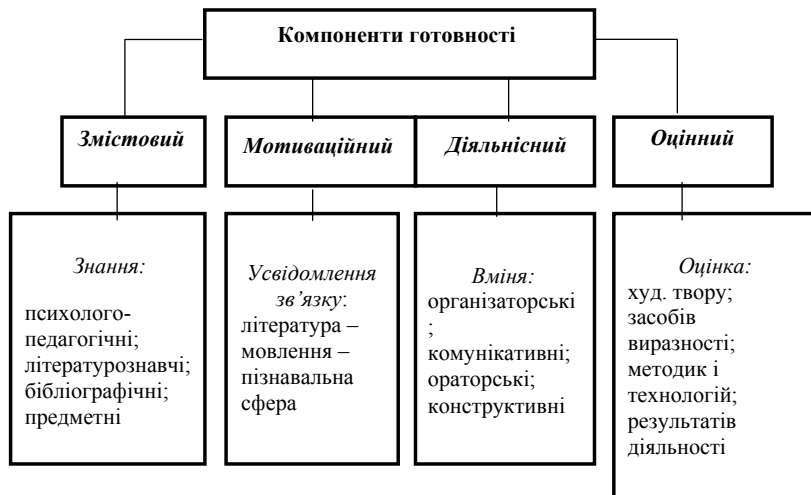


Рис. 1.7. Змістові компоненти професійної готовності вихователя закладу дошкільної освіти до роботи з дитячою книгою

Знання компонентів професійної готовності вихователя до роботи з дитячою книгою, усвідомлення та вміння використання змісту кожного з них в педагогічній діяльності сприятимуть збагаченню й урізноманітненню художнього, естетичного й емоційно-чуттєвого досвіду дошкільників, вдосконаленню педагогічної майстерності педагога.

Запитання і завдання для самоперевірки знань студентів

1. Схарактеризуйте завдання роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти.

2. Що є змістом сприймання дошкільниками художніх творів?
3. Назвіть основні компоненти процесу сприймання, розкрийте їх сутність.
4. Розкрийте сутність поняття «розуміння» у процесі сприймання художнього твору.
5. Назвіть особливості, характерні для дитячого сприймання творів художньої літератури.
6. Розкрийте специфіку сприймання дітьми поетичних творів, за О. Никифоровою.
7. Назвіть умови, від яких залежить якість процесу сприймання дошкільниками художніх творів.

- 8 Схарактеризуйте форми спілкування дитини з дорослим у роботі з дитячою книгою.

- 9 Що є ознаками інтересу до будь-якого об'єкта чи предмета?
- 10 Чим відрізняється інтерес від зацікавленості?
- 11 Визначте поняття «читацький інтерес дошкільника».
- 12 Назвіть шляхи формування пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку.

- 13 Що є метою літературної освіти дітей дошкільного віку?

- 14 Назвіть змістові компоненти підготовчої роботи до оволодіння дітьми читанням.
- 15 Схарактеризуйте когнітивний компонент змісту читацької діяльності в дошкільному віці.
- 16 Які показники свідчать про ступінь компетентності старшого дошкільника у світі художньої літератури та у роботі з дитячою книгою?
- 17 Назвіть принципи добору художніх творів для читання дітям. Схарактеризуйте їх.

- 18 Назвіть основні компоненти педагогічної діяльності, що сприятимуть формуванню інтересу дошкільника до художньої літератури й визначатимуть специфіку кола читання дітям.
- 19 Які є джерела літературного читання дітям?
- 20 Пригадайте, якого змісту твори Т. Г. Шевченка вивчаються з дошкільниками. Прочитайте напам'ять кілька з них.
- 21 Назвіть збірки поезій для дітей, написаних сучасними авторами.
- 22 Яких письменників-казкарів ви знаєте? Які казки вони написали?

- 23 Якими теоретичними знаннями має володіти вихователь у контексті професійної готовності до роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти?
- 24 Що є змістом діяльнісного компонента професійної готовності вихователя до роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти?

- 25 Які психолого-педагогічні умови роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти сприятимуть формуванню «талановитого» читача?

1.3. Методика роботи з дитячою книгою як галузь педагогічної науки

1.3.1. Предмет і основні поняття методики роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти

Методика – галузь педагогічної науки, що досліджує зміст навчального предмета і характер навчального процесу, який сприяє засвоєнню учнями необхідного рівня знань, умінь і навичок, розвитку мислення, формуванню світогляду й вихованню якостей громадянина своєї країни; система взаємопов'язаних способів і прийомів доцільного виконання певної роботи і вчення про цю систему (Гончаренко С. Методика як наука / С. Гончаренко. – Київ; Хмельницький : АПН України, 2000. – С. 10).

Методика роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти – це складова методики організації художньо-мовленнєвої діяльності, яка (за А. Богуш, Н. Гавриш) вивчає особливості сприймання і відтворення дітьми дошкільного віку змісту художніх творів, специфіку педагогічної діяльності, спрямованої на формування в дітей знань, умінь і навичок роботи з дитячою книгою, художнім текстом, уміння аналізувати його зміст, зіставляти із власною поведінкою й поведінкою однолітків, розігрувати (декламувати, театралізувати, інсценувати) зміст художніх творів. Означена методика є прикладною підсистемою методики навчання мови (дошкільної лінгводидактики), одним із розділів її вивчення.

Це пояснюється тим, що розвиток мовлення дітей дошкільного віку – одне з першочергових завдань дошкільного закладу, оскільки мова є загальною основою навчання, виховання і становлення особистості. Під час ознайомлення дітей із книгою чітко прослідковується зв'язок мовленнєвого й естетичного розвитку, засвоюється естетична функція мови. Оволодіння образно-виразними засобами мовлення сприяє розвитку художнього сприйняття літературних творів. Розвиток мовлення передбачає ознайомлення з мистецтвом слова, з культурою слухання, розуміння текстів різних жанрів дитячої літератури. Художньо-естетичний розвиток передбачає сприйняття творів художньої літератури й стимулювання співпереживання персонажам художніх творів.

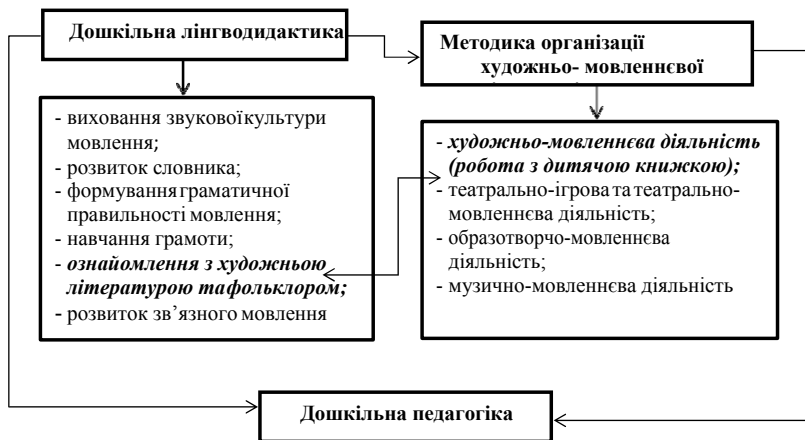


Рис. 1.8. Місце роботи з дитячою книгою у розвитку мовлення дітей

Об'єкт методики роботи з дитячою книжкою в закладі дошкільної освіти – процес формування читацьких інтересів та вмінь дошкільника працювати з книгою, виховання ціннісного ставлення до книги.

Предмет вивчення – педагогічна діяльність, спрямована на організацію роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти.

Мета – забезпечення належного рівня теоретичних знань і практичних умінь майбутніх педагогів з методики роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти, необхідних для активної професійної діяльності.

Досягти цієї мети можна на основі розв'язання *завдань*, серед яких вчені А. Богуш, Н. Гавриш виокремлюють фундаментальні (основні, незмінні, постійно тривалі, теоретичні) й прикладні (практичного змісту, мінливі).

До *фундаментальних* завдань віднесено:

- дослідження предметів сприймання (літературних творів), запам'ятовування і відтворення їх змісту дітьми дошкільного віку;
- визначення методичного інструментарію (принципи, методи, засоби) та форм роботи з книгою й художнім текстом у закладі дошкільної освіти;
- вивчення закономірностей і тенденцій сприймання й розуміння дітьми змісту художніх творів.

Прикладними завданнями є:

– визначення змістового аспекту роботи з книгою в закладі (ознайомлення з метою, завданнями та змістом провідних концептуальних, базових та варіативних програмних документів з питань роботи з дитячою книгою в ЗДО; реалізація компонентів пропедевтики читацької діяльності (мотиваційний, когнітивний, рефлексивний), створення осередків книги, планування й організація видів і форм роботи з дитячою книгою під час занять і в повсякденному житті на різних етапах дошкільного дитинства);

– впровадження у практику результатів вивчення передового педагогічного досвіду використання дитячої книги у практиці роботи садка;

– розробка варіативних та інноваційних методик роботи з художнім текстом у закладі дошкільної освіти;

– розробка педагогічної системи керівництва організацією роботи з дитячою книгою (Богуш А. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти /А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик. – Київ : Слово, 2006. – С 11).

Методика роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти пов'язана з такими навчальними дисциплінами, як філософія, історія, культурологія, мистецтвознавство, загальна та дошкільна психологія, загальна та дошкільна педагогіка, сучасна українська мова, українська та зарубіжна дитяча література, дошкільна лінгводидактика, виразне читання, риторика, методика образотворчого і музичного мистецтва, народознавство, естетика, етнографія тощо.

Форми взаємозв'язку методики роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти:

–використання провідних теоретичних положень та узагальнювальних висновків інших наук, наприклад філософії, ідеї якої виконують методологічну роль у вивченні педагогічних явищ;

–творче запозичення методів досліджень інших наук, зокрема педагогіки, психології, які допомагають побудувати систему експерименту, спостереження за розвитком пізнавальних інтересів, сприймання і діяльності дітей;

–використання конкретних результатів досліджень психології, фізіології вищої нервової діяльності та інших наук;

–участь у комплексних дослідженнях людини.

Методами наукового дослідження методики роботи з дитячою книгою є: теоретичні – вивчення й аналіз наукової літератури з проблеми, моделювання, аналіз і узагальнення матеріалів дослідження й педагогічної практики; емпіричні – спостереження, бесіда, анкетування, інтерв'ю, педагогічний експеримент.

1.3.2. Науково-методичні аспекти роботи з дитячою книгою у поглядах науковців і практиків минулого та сьогодення

Методика роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти спрямована на літературну освіченість дітей і, як інші науки, має свою історію становлення та особистостей, які її творили. Як наука, вона формувалася у процесі накопичення знань шляхом вивчення наукових поглядів на проблему, реалізації слухних ідей, вивчення передового педагогічного досвіду науковців і практиків з метою задовольнити потреби дитини і суспільства. Отримані знання впорядковувалися згідно з певними принципами та реальним зв'язком із проблемами дійсності.

Методика художнього читання і розповідання дітям дошкільного віку бере свій початок з IX століття. Становлення і розвиток освіти на Україні у цей період тісно пов'язаний з іменами таких українських сподвижників культурно-просвітницького спрямування, як Х. Алчевська, Б. Грінченко, О. Духнович, М. Коцюбинський, І. Огієнко, О. Ольжич, О. Пчілка, С. Русова, К. Ушинський, І. Франко та ін.. Плекаючи ідею національного виховання, педагоги-мислителі доклали чимало зусиль, щоб українські діти оволодівали елементами грамоти, навчалися і розмовляли рідною мовою, мали змогу користуватися літературою, яка б відповідала їхнім інтересам, віковим можливостям, ідейному спрямуванню суспільства, виконувала освітню і виховну функції, сприяла формуванню всебічно-розвинутої особистості.

Різні аспекти методики роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти (теоретичні і практичні) висвітлено в науково-творчих доробках сучасних українських учених – Л. Березовської, О. Білан, А. Богущ, Н. Гавриш, Н. Кирсти, О. Лещенко, Н. Луцан, О. Монке, Т. Постоян, А. Просенюк, Ю. Руденко, Л. Фесенко та ін.,

завдяки яким робота з дитячою книгою, художньою літературою зокрема, набула подальшого розвитку в дошкільній педагогіці й стала невід'ємною складовою освітнього процесу в закладі дошкільної освіти. Фундаментальними для становлення і розвитку сучасної методики стали погляди й напрацювання вітчизняного вченого і педагога *Костянтина Дмитровича Ушинського (1824-1870)*, який у своїх працях приділяв значну увагу розвитку мовлення дитини, читанню, розповіді й вивченню поетичних творів. Так, у 1861 році у світ вийшла його навчальна книга «Дитячий світ і Хрестоматія» для учнів початкових класів, де зібрано художні твори для читання. У 1864 році було опубліковано книгу для дітей «Рідне слово», яка незважаючи на заборону, перевидавалася згодом більше 150 разів. У першій частині книги вміщено назву багатьох предметів за родами і видами; незакінчені фрази і запитання для дітей; прислів'я, приказки (366), загадки, скоромовки (7), народні й авторські казки, народні пісні (22), вірші і картинки.

Розглядаючи художній твір як вікно, крізь яке дитина може побачити життя народу в різних його проявах, і зважаючи на недостатній життєвий досвід дітей, К. Д. Ушинський радив педагогам навчати дітей сприймати художній твір в єдності форми і змісту. Цьому, зазначав учений, сприятиме ретельна підготовка дорослого до читання художніх творів – попереднє ознайомлення з ними з метою визначення відповідності віку (простий сюжет, доступний виклад, наявність незрозумілих слів у тексті, які можна пояснити дітям) та проведення попередньої бесіди з дітьми, що підготує їх до сприймання твору. Наприклад, перед тим, як читати байку, можна нагадати дітям будь-який випадок з їхнього життя, в якому яскраво виявилися ті недоліки поведінки, про які йдеться в байці, тоді зміст байки діти добре зрозуміють. Учений радив не супроводжувати процес читання численними запитаннями, оскільки вони стомлюють дітей та настирливо підкреслюють моральний висновок.

У роботі над поетичними творами, з метою розвитку художньо-образного мислення і мовлення, К. Ушинський пропонує використовувати поетичні образи пейзажної лірики, що викликає у дітей яскраві асоціації. Вчений зазначає: «Коли поет помічає в шумі моря схожість із стогоном людини, у блиску очей вбачає відсвічування блискавки, у шумі лісу чує скарги, а в весняному ландшафті бачить

усмішку, то по суті, це асоціації за схожістю...» (Ушинський К.Д. Твори, т.1, С. 268). За переконанням великого педагога, вірші не потрібно зазубрювати й докладно їх розбирати, а домагатися свідомого засвоєння через вплив на почуття. Головна мета вивчення віршів, писав К. Д. Ушинський – розвиток естетичного смаку, поетичного слуху, образного мовлення й логічного мислення, розуміння краси поетичної мови. Він писав: «У душі дитини з логічною думкою зростатиметься прекрасний образ; розвиток розуму йтиме дружно з розвитком фантазії та почуття; логічна думка відшукає собі поетичний вираз, і навпаки, поезія виразу закріпить саму думку» (Ушинський К.Д. Твори в 6-ти томах. – Т 2. – Київ : Радянська школа, 1955. – С. 270).

Великого значення К. Д. Ушинський надавав вивченню дітьми усної народної творчості (казки, прислів'я, скоромовки, забавлянки, загадки). Потяг дитини до казки він пов'язує із надзвичайною вразливістю дитячого мозку й вузьким колом знань, що спричиняє дитину вірити в казкові події. Педагог розробив методичні вказівки щодо роботи з казкою – кількаразове читання однієї і тієї ж казки з повторним поверненням до неї через деякий час, залучення дітей до самостійного розповідання казки, яку назвав «першими блискучими спробами» створення народної педагогіки, з яким навряд чи хто-небудь був би спроможний «змагатися в цьому випадку з педагогічним генієм народу» (Ушинський К. Д. Питання виховання і навчання в початковій школі // Вибр. пед. твори. - У 2-х т. – Т. 2. – Київ, 1983. – С. 271). Скоромовки педагог радив використовувати для вправлення у звуковимові, темпі мовлення й під час розваг дітей. За К. Д. Ушинським методика роботи над скоромовкою така: спочатку потрібно чітко вимовити важкий звук, який домінує у скоромовці, потім чітко й повільно 2-3 рази промовити скоромовку, далі прискорювати темп мовлення аж до швидкого з елементами змагання. Прислів'я і приказки, за формою, вчений називав «животворними проявами» рідного слова, в яких віддзеркалено життя народу, і які мають бути доступні дітям. Загадки, за словами К. Ушинського, – це «картинний опис предмета», який розвиває розум, кмітливість, спостережливість, збагачує словник. Усі вищезначені настанови вченого не втратили актуальності й у наш час.

Особливу увагу вихованню дітей засобами художньої літератури, приділяла і *Софія Федорівна Русова (1856-1940)* – вчений, педагог, засновниця перших дитячих садків на Україні. У своїй педагогічній концепції «Український національний дитячий садок» учена описує, яке

велике значення для маленьких дітей мають оповідання й казки, як вони люблять їх слухати та з якою цікавістю діти спостерігають за оповідачем. Вона пише: «Хто з нас не пам'ятає, як з дитячих років захоплювались ми, слухаючи оповідання чи то няні, чи мами, чи бабусі, як почнуть було вони розказувати нам або за довколишні пригоди, або казку плетуть-розплітають, або малюють картини з мандрів по далеких чужих країнах. Слухав би цілу ніченьку і очей не стуляв би, а як урветься чарівна нитка оповідання, так і стоять перед очима, не відходять чарівні постаті, мальовничі картини, надзвичайні події» (Русова С. Вибрані твори. – Київ : 1996. – С 109). Водночас С. Ф. Русова намагається пояснити, чому діти так люблять слухати оповідання і казки. За її словами, малюк розвивається досить інтенсивно, але він ще не спроможний усвідомити самого себе і своє життя, дитина наче прислухається до свого внутрішнього стану, намагається себе пізнати. Слухаючи художній твір, дитина подумки порівнює себе з іншими людьми, про яких йдеться в оповіданні, порівнює свою поведінку, своє життя з іншими, починає його розуміти, співчувати, захоплюватись; вона почуває себе «сильною, дужою, щоб усе те велике, страшне й цікаве і собі зробити». Вчена констатує, що діти свої улюблені оповідання і казки можуть слухати багато разів, і добре їх запам'ятовують, тому й застерігає: «...Бережіться, оповідаючи зробити якусь помилку, не перекрутіть якісь слова, бо за вами пильно стежать такі слухачі, яким кожне слово ваше дороге, вони до цього звикли, воно у них сполучено із загальним суцільним малюнком, який вже склався в їхньому уявленні» (Русова С. Вибрані твори. – Київ : 1996. – С. 110).

С. Ф. Русова радила проводити в дитячих садках спеціальні заняття з художнього читання і розповідання, які називали «оповідальними годинами». Вибираючи твір для читання дітям, писала вона, потрібно пам'ятати про вік дитини, доступність змісту й мову твору, яка має бути народною або художньою. На думку вченої, у творі для дітей має передаватися рух, бо «тільки рух цікавить дітей»; героями мають бути знайомі дітям істоти, а конфлікт у їхній поведінці – такий, «який може зворушити дитину» (Русова С.Ф. Теорія і практика. – просвіта. – Львів-Краків-Париж, 1993. – С. 90). Крім того, кожне оповідання має бути коротким, повчальним, де життєва правда перебуває в гармонії з чарівними вигадками і які легко драматизувати. Високохудожність твору дарує

дітям радість, викликає думку, «чарує і серце, і розум», сповнює глибокою вірою в добро.

С. Ф. Русовою розроблено методичні нотатки до організації занять «оповідальних годин», а саме:

- посадити дітей таким чином, щоб їм було зручно, залежно від умов (на килимі, на підлозі, в лісі тощо);

- посадити дітей півколом, щоб вихователю було видно їх очі, і щоб вони бачили очі вихователя;

- оповідати казку чи оповідання можна двічі: після першого разу трохи помовчати, а потім ще раз розповісти;

- після розповіді не потрібно дітям ставити жодного запитання за їх змістом, не вимагати переказу, бо порушить настрої дитини;

- не можна передавати розповідь «дисциплінарними вказівками»;

- після певного часу (кілька годин чи днів) можна провести бесіду, запропонувати намалювати за змістом оповідання, потім розповісти за змістом малюнка, драматизувати оповідання чи казку;

- казки й оповідання слід розповідати по черзі (один день казка, а на другий – оповідання).

Отже, більшість методичних вказівок щодо організації роботи з художньою літературою, які були висловлені С. Русовою є цінними і для сучасної методики.

Борис Дмитрович Грінченко (1863-1910) – письменник, педагог, мовознавець, драматург, літературний критик, фольклорист, громадський діяч, який жив великою метою вирвати українців із безпросвітньої темряви й намагався підняти їх до рівня освічених народів. Уся його творча й громадська діяльність була підпорядкована просвітницькій роботі. У часи жорстокої реакції письменник затято відстоював право на заснування народних шкіл і бібліотек, народного театру, а також сприяв розвитку справжньої української літератури та періодики. «Кожна нова українська книжка, кожен номер української газети все далі й далі посуватиме національну свідомість, все більше і більше захоплюватиме людей хвилею національного воскресіння», – стверджував він. Як педагог, Борис Дмитрович був переконаний, що саме навчання тільки читання та письма не дасть бажаних результатів. Важливої ролі він надавав тому, що саме читає дитина, вбачав велику шкоду від читання поганих книжок та журналів. Теоретичні положення про вимоги до дитячого журналу письменник виклав у статті «К

вопросу о журнале для детского чтения в земской народной школе». У ній він розкрив своє бачення, яким повинен бути дитячий журнал. Грінченко вважав, що ідеальний журнал для дітей своїм змістом має відповідати віку дитини (окремо видаватися для молодших і для старших дітей), водночас у дитячих часописах повинні бути ті ж відділи, що їх містить ідеальна дитяча бібліотека, а саме: літературний та науковий. Оскільки в тогочасній Україні не те що журналів, а й книжок для дітей не було, то Б. Грінченко, працюючи вчителем, розпочав створення власних хрестоматій-збірничків для читання. Його Олексіївська учнівська бібліотека, призначена для позакласного читання, нараховувала 30 рукописних українських книг. В архіві письменника збереглася рукописна хрестоматія кращих поезій для дітей «Квітка». Книга містить народні прислів'я, вірші Т. Шеченка, Я. Щоголіва, П. Куліша та власні Грінченкові поезії для дітей. За цією читанкою він навчав доньку Настю і олексіївських учнів.

Грінченко-вчитель заохочує і своїх учнів до творчості, діти за прикладом учителя теж видають під його керівництвом рукописний журнал «Думка». На основі деяких учнівських розповідей Б. Грінченко розгортав сюжети власних оповідань (наприклад, «Кавуни») для дітей. Пізніше, вже в Чернігові, створивши єдине в тогочасній східній Україні українське видавництво, Б. Грінченко почав видавати популярну дешеву літературу для народного читання – художні та фольклорні твори, науково-популярні книги, що піднімали народ із духовного невігластва, твори вжиткового та розважального характеру. Основне завдання таких книжечок – призвичаєння читачів до української книги та розвитку їхньої освіченості.

Дбаючи про інтелект своєї доньки Насті, Б. Грінченко видавав для неї рукописні журнали – «Квітка. Настина читанка», який можна назвати першим українським дитячим журналом, створеним на східній Україні. Кожен номер журналу закінчувався рубрикою «Про Настю», в якій Б. Грінченко розповідав про вчинки доньки, класифікуючи їх на добрі й погані. Можна уявити, з яким нетерпінням дівчинка чекала на наступний номер журналу. Редактор і видавець цього рукописного часопису підписувався іменем – Татко. 1894 року в Чернігові Б. Грінченко розпочав випуск наступного рукописного журналу для доньки – «Проліски». Настин часопис». Освітній рівень цього видання відповідав віку дев'ятирічної Насті. Видавець мав ім'я вже не Татко, а

Чернігівський критик, бо йому доводилося в журналі рецензувати Настину газету «Зірка» та її твори у ній.

Із 1890 року Б. Грінченко співпрацював із журналом «Дзвінок», який видавався у Львові упродовж 24 років для дітей середнього і старшого шкільного віку. Саме тут письменник опублікував чимало художніх творів для дітей (казки, оповідання, художні мініатюри, байки) та науково-популярні розповіді враховуючи вікові особливості своїх читачів. Зважаючи на те, що в дітей переважає образне мислення, письменник складні наукові поняття пояснює зрозумілою дитині мовою, використовуючи аналогії. Нові наукові терміни він виділяє навіть іншим шрифтом – цим самим привертає до них увагу малого читача і допомагає запам'ятати їх. Щоб пояснити складні явища, він спирається на життєвий досвід дитини, на відомі їй факти. Наприклад, у творі «Залізо» письменник пише: «...Як візьмеш залізо у руки, то зараз видко, що воно тверде. А як же роблять з нього оті всі речі? Залізо розпікають у вогні; воно від огню стає м'яке і тоді його можна кувати і виробляти з нього усякі речі. Таке, що можна кувати, зветься металом. Ото ж залізо є металом. Є ще й інші метали – мідь, олово, золото, срібло. Але залізо найкорисніший метал...».

Після 1905 року, коли було знято заборони на українське слово, Борисові Грінченку вдалося надрукувати свою «Українську граматку». У 1912 році (після його смерті) його дружина Марія Загірня доповнила незавершену автором читанку під назвою «Рідне слово» і видала її. У читанці вміщено 30 параграфів різної тематики, обсягом 167 сторінок. Читанка Бориса та Марії Грінченків відіграла величезну роль в освіті малих українських читачів, особливо перший випуск, коли панував дефіцит україномовної книжки в Східній Україні. «Рідне слово» – прообраз сучасних дитячих енциклопедій. Саме тому вона й залишається актуальною для сучасного читача. Борис Грінченко разом із дружиною збирали книги. Їхня бібліотека налічувала більше шести тисяч книг переважно наукового змісту. На її основі створено першу публічну бібліотеку України імені В. Вернадського.

Отже, літературно-творча діяльність Б. Грінченка хоч і була спрямована на шкільний вік, та окремі її аспекти інтегрували і в практику дошкільної освіти. Це – залучення дітей до читання (слухання) художньої літератури через дитячу пресу, стимулювання дитячої літературної творчості, проведення словникової роботи під час

ознайомлення з художнім твором тощо, приклад родинного виховання для сучасних батьків, які також можуть створювати для власної дитини подібні «книги» різного змісту й оформлення, спонукати її до створення домашньої бібліотеки, формувати читацькі інтереси.

Крізь усе життя любов до книги як носія людської свідомості, джерела знань і національного відродження, проніс і український вчений, митрополит (від 1944), політичний, громадський і церковний діяч, мовознавець, історик педагог, дійсний член Наукового Товариства імені Тараса Шевченка (від 1922р.) – *Іван Огієнко (1882-1972)*. На його думку, духовне відродження українського народу неможливо уявити без животворного впливу рідної літератури на формування основ національної самосвідомості, адже література – один із активних чинників суспільного виховання, що передбачає передусім виховання моральності, загальнолюдської культури, інтелігентності.

Проблеми освіченості підростаючих поколінь, вироблення в них потягу до книги й формування навичок читацької самостійності завжди турбували І. Огієнка. Серед перших його методичних праць, які стосувалися дитячого читання – «Тетрадь для літературного розбору и записывания прочитанных книг. Пособие для домашнего и классного чтения». (Київ, 1914); «Тетрадь для списывания и разбора стихотворений и басен» (Київ, 1915); «Тетрадь для записывания прочитанных книг» (Київ, 1916). У цих працях описано «правила виразного читання», подано рекомендації щодо самостійної роботи з книгою, аналізу художніх творів тощо. За формою, – це прототип перших в Україні зошитів з друкованою основою, де вміщено запитання й завдання різного рівня складності, завдяки яким можна здійснювати диференційований підхід до навчання.

Ставлення автора до книги як до одного з найцінніших надбань людства чітко простежується у «Правилах для читачів», які подано у першому зошиті. Мета означених правил – прищепити школярам любов до читання, виробити навички самостійного користування книжкою. Розглянемо їх.

1. «Читання книг навчає нас уму-розуму, замінюючи нам життєвий досвід; крім цього, воно завжди дає нам високу естетичну насолоду. Тому, читаючи книги, ніколи не поспішайте: нехай навчання буде серйозніше, а насолода глибша.

2. Не можна судити про те, чого не знаєш; тому ніколи не називайте книгу нудною, якщо ви не прочитали її до кінця.

3. Коли ви захоплені книгою, коли вона володіє вами цілковито, намагайтесь бути по можливості уважними, бо це найвищий момент у читанні, і ні в якому разі не поспішайте, не «ковтайте книги»; читання поспіхом, коли враження змінюються одне одним, притупляє почуття, і ви не отримуєте від книги всього, що вона вам могла дати.

4. При читанні жодного слова з книги не повинно бути пропущено. Особливо шкідливо робити пропуск, «ковзати по книзі» у найцікавіших місцях.

5. Передчасно не намагайтесь дізнатись про розв'язку книги: від цього увага слабне, інтерес до книги зникає. Бо обідати не починають з десерту.

6. Зміст книги – це священна власність того, хто її написав; дуже часто письменник створює книгу з великими зусиллями. Тому завжди знайте та твердо пам'ятайте ім'я автора, який написав книгу, інакше читання ваше схоже на крадіжку.

7. Читання – це праця, корисна та приємна. До всякої ж праці звичка набувається лише постійними вправами. Тому читайте завжди і всюди, де тільки є для цього можливість, – тоді читання стане вашою звичкою, а вона є ознакою висококультурної людини.

8. При читанні жодне слово, жодне речення не повинні залишатися незрозумілими. Тому завжди звертайтеся до словника чи до вчителя за поясненням всього, чого не розумієте. Тільки тоді читання буде навчанням.

9. Не розтягуйте без потреби читання однієї книги на дуже довгий час: від такого читання змісту в цілому ви не охопите і естетичної насолоди отримаєте мало.

10. Читати лежачи дуже шкідливо для очей, та й увага при такому читанні завжди слабне.

11. Не слиньте пальців, коли листаєте книгу: до вас її могла читати хвора людина, і ви можете заразитися.

12. Книга є найвищим скарбом культурного життя людини; тому бережіть її свято і не доторкайтесь до неї брудними руками» (Ляхоцький В. Из педагогічної спадщини І. Огієнка // Почат. школа. – 1997. – №3. – С. 57).

Актуальність означених правил є безперечною для становлення дитини-читця. Використання їх у дошкільній практиці потребує

втручання дорослого (ознайомити, пояснити, продемонструвати, довести, переконати), який подає дитині інформацію поступово, невимушено, опосередковано чи безпосередньо в залежності від ситуації, мети і змісту роботи, виду діяльності, закріплює її у поведженні з книгою.

Працюючи з зошитами І. Огієнка учні вчать аналізувати художній твір за поданою схемою, що складається із 27 запитань, які можна об'єднати в три блоки:

а) бібліографічний аналіз (відомості про автора твору, літературний жанр, дані про книгу...);

б) аналіз змісту й системи образів («Хто з дійових осіб мені найбільше сподобався й чому?», «На кого з героїв я хотів би бути схожим?» тощо.);

в) аналіз мови твору (учні виписували найкращі фрагменти пейзажів, характеристик героїв; заповнювали спеціальний словничок, що мав три рубрики: перша – вислови, що найбільш сподобалися; друга – слова, які потребували уточнення наголосу; третя – слова, що потребували роз'яснення з допомогою педагога або тлумачного словника).

У зошиті, виданому в 1916 році, подано короткі біографічні відомості про письменників, твори яких вивчалися за програмою, кількість запитань для аналізу творів скорочено до 8. Останнє з них звучить так: «Яке враження справив твір?» Як бачимо, автор надавав великого значення розвитку самостійності мислення учнів, стимулюванню їх емоційних й інтелектуальних проявів.

Таким чином, працюючи за зошитами, розробленими І. Огієнком, учні одержували необхідні знання про авторів виучуваних творів, набували необхідних умінь аналізувати твір, навчалися висловлювати свої думки про прочитане, збагачували лексичний багаж, розвивали культуру мовлення.

І. Огієнко не був категоричним у своїх педагогічних поглядах: він рекомендував учителям творчо підходити до проблем формування навичок читацької самостійності, використовувати найбільш ефективні методи та прийоми навчання, перевірені власною практикою.

Упродовж чотирьох років (січень 1934 – березень 1937 року) в 39 випусках «Рідної мови» І. Огієнко надрукував ще один посібник для школярів: «Рідне слово. Початкова граматики української літературної

мови (для першого року навчання й самоуків)». У передмові автор зазначав: «Пильнував дати таку книжку, щоб вона була більше до читання та на практичні справи для вивчення рідної мови...». Добираючи дидактичний матеріал до своїх посібників, І. Огієнко знайомив дітей з іменами класиків української літератури І. Котляревського, І. Франка, О. Маковея, М. Смотрицького, П. Куліша та інших; наводив зразки кращих поетичних творів Т. Шевченка, Л. Глібова, О. Олеся, сприяючи естетичному засвоєнню школярами українського слова (Опанасюк О. Провідник народу // Рідна школа. – 1992. – № 9-10. – С. 3-8).

Рідна мова, в розумінні педагога і вченого, – серце народу, наріжний камінь його існування як нації, основа духовного розвитку суспільства, його самосвідомості, історичної пам'яті, культури. Закликаючи громадськість берегти українську мову, І. Огієнко вважав, що найпершими учнями його «Рідної мови» мають стати ті, в чиїх руках майбутнє, – діти. Саме їм він присвятив значну частину своїх праць, розрахованих на організацію дитячої самоосвіти вдома, у школі, в гуртках.

Загалом до початку ХХ століття зусиллями вчених, педагогів, письменників, громадських діячів, серед яких визначне місце займав І. Огієнко, були розроблені основні теоретичні засади духовного розвитку школярів засобами художньої літератури, які коротко можна викласти так: читання й аналіз високохудожніх творів, у яких відображаються актуальні проблеми сучасності й виражається світоглядна позиція автора, є активним чинником духовного розвитку школярів; рівень ідейно-естетичного аналізу художніх творів значною мірою впливає на розвиток читацької активності учнів; домашнє читання молодших школярів потребує керівництва з боку дорослих. Стихійне читання має негативний вплив на дитину; поєднання пізнавальної й естетичної функцій художньої літератури спроможне зробити читання не лише засобом пізнання навколишньої дійсності, розвитку самостійного мислення, а й формування високих естетичних ідеалів, активної життєвої позиції; особливої уваги потребує відбір для читання лише досконалих в ідейно-художньому плані творів, які здатні здійснювати позитивний вплив на особистість школяра-читача; сучасна вітчизняна педагогічна наука перебуває в постійному пошуку інноваційних технологій, систем навчання, досліджує спадщину наших видатних просвітителів.

Методика формування читацьких навичок школярів, запропонована І. Огієнком, відзначається багатогранністю, цікавим змістом. Її творче застосування можливе і в практиці дошкільної освіти, зокрема у роботі з дітьми старшого дошкільного. Елементарний аналіз дитячої книги за схемою І. Огієнка збагатить досвід дошкільників біографічними, літературознавчими художньо-мовленнєвими знаннями та вміннями).

Літературна освіта дітей, на думку І. Огієнка, здійснюється і під час свят, фольклорно-календарних традицій, звичаїв українців. У процесі підготовки до них та під час їх проведення діти засвоюють різні форми фольклорних жанрів, пізнають красу рідного слова й мелодійність рідної мови. Лексичний багаж збагачується епітетами, порівняннями, образними виразами, штампами українського мовленнєвого етикету. У них пробуджуються, поглиблюються і закріплюються найкращі якості особистості: творче ставлення до дійсності, кмітливість, працьовитість, ініціативність, діловитість, підприємливість, формуються національні почуття.

Усвідомлюючи роль книги в рідномовній просвіті підростаючих поколінь, і брак друкованих видань українською мовою, як в духовенстві так і в освіті, І. Огієнко у 1935 році здійснює безкоштовне поширення часопису «Рідна мова» на Галичині для настоятелів святих храмів та для дитячих садків. У кількох випусках друкувався текст оголошення: «Просимо дитячі садки, що не мають коштів на купівлю «Рідного слова», листовно зголоситися до нашої адміністрації за безплатними примірниками». У друкарні отців василіан було видруковано на замовлення часопису яскраву, у дві фарби, настінну таблицю «Шануймо рідну мову! Десять мовних заповідей свідомого громадянина». Її також було розіслано передплатникам з проханням вивісити на людних місцях – у школах, читальнях, освітніх установах.

І. Огієнко – знавець і організатор бібліотечної справи. Розуміючи, що освіта народу без книги веде до духовної занедбаності, він багато уваги приділяв створенню бібліотек у тих закладах, де працював. Як почесний куратор вищого початкового училища в Брусиліві в грудні 1915 року комплектом книг заклав у ньому бібліотеку, яку потім не раз поповнював власним коштом. Як член Українського наукового товариства в Києві брав участь у укомплектуванні його книгозбірні, а також міської публічної, університетської та просвітянської бібліотек.

Як учений і педагог сформував особисту бібліотеку й постійно поповнював її фаховою літературою, уважно слідуючи за бібліографічними новинами – списками, оглядами, рецензіями.

Очоловши в 2018 році Кам'янець-Подільський державний український університет, разом з вирішенням організаційних, матеріально-фінансових проблем настирливо дбав про формування університетської книгозбірні – добір кадрів, збирання літератури. В основу бібліотечного фонду, як свідчили сучасниці Софія Русова та Олімпіада Пащенко було, покладено власну книгозбірку (Прокопчук В.С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту / В.С. Прокопчук, Л.Ф. Філінюк. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – 284 с.: іл. С. 13).

За його безпосередньої участі формувалася нормативна база бібліотеки – статuti Бібліотечної комісії, Бібліотечної ради і Бібліотечного товариства; Правила бібліотеки і Правила читальні, які ввібрали і юридично оформили бібліотекознавчі ідеї ректора, напрацьовані й перевірені попередньою практикою. Ректор дбав і про каталоги, до формування яких залучав навіть професорів, доцентів, службовців міністерств.

У центрі педагогічної спадщини українського науковця *Олега Ольжича (1907-1944)* (публіцистичні статті «Українське дошкілля», «Дошкілля») лежить ідея про національне виховання, змістом якого має стати українська народна культура. З поміж засобів національного виховання учений-практик радить використовувати народні іграшки, «цяцьки», твори українського фольклору (насамперед байки, казки та пісні), п'єси українських письменників, які б діти могли інсценізувати, українські народні хороводні ігри й танці, «руханки» та «гуртові вправи» у супроводі народних мотивів, дитячий театр і вертеп, закріплювати враження від прочитаного або прослуханого в образотворчій діяльності (малювання, ліплення дійових осіб із байок, казок, пісень, легенд і оповідань). Для розвитку рідного мовлення О. Ольжич рекомендує використовувати «слово, слухане і читане: це царини приказок, байок, казок, переказів та «лектура українських письменників, класиків: вірші, оповідання, казки, які формували б «поправну та чисту мову дитини». Водночас дітей потрібно знайомити з кращими зразками класиків зарубіжної літератури, якщо вони перекладені вишуканою українською мовою» (Ольжич О. Незнаному воякові. – Київ : Фундація О. Ольжича, 1994. – С. 132–135).

Теоретиком і практиком царини дитячої літератури вважають *Івана Яковича Франка (1856-1916)* – науковця, письменника, перекладача, літературного критика. Уся його літературно-педагогічна спадщина проникнута «дитячою темою» і умовно поділяється на дві групи текстів:

- наукових розвідок і публіцистичних статей, художньо-критичних творів, присвячених проблемі ефективно-комунікативної творчості для дітей засобами мистецтва та проблемам дитячого читання (результати теоретичного осмислення проблеми);

- група літературних творів, написаних спеціально для дітей та юнаків, або ж адаптованих до дитячого сприймання (практичне втілення теорії).

У своїх працях письменник не заперечував важливості виховної парадигми дитячої книги, однак зауважував, що виховна функція не має бути самоціллю. Книга, на його думку, має забезпечувати реалізацію комплексу комунікативно-регулятивних функцій (пізнавальна, розвивальна, естетична) й впливати з конкретного змісту, з ситуацій, описаних у творі; вона повинна сприйматися й усвідомлюватися читачем самостійно – через аргументованість, переконливість оцінок, через етичні та моральні моделі стосунків між героями, їхні вчинки.

І. Франко один із перших в українській філології дав наукове визначення казці (оповідання, у якому дійсність перемішана з чудесним елементом та що цілість є свobodним виплодом фантазії, без ніякої побічної, церковно-моралізуючої цілі). Він багато писав про цікавість та яскравість викладу змісту літературного твору, як необхідні естетичні вимоги до нього. Бо нецікава дитяча книжка не знайде аудиторії, діти її не читатимуть. Цікавість книги – не самоціль автора, а наслідок уваги до психології дитини. Звертав увагу І. Франко і на неприпустимість у дитячому творі ознак так званої «псевдо дитячої» мови (слова із зменшувальними суфіксами, імітація звуків та звуконаслідувань, сюсюкання), а також сентиментальних (чуттєвих) прикрашень. Він вважав, що немає тем і сюжетів, неприйнятних для дітей, немає спеціальної «дитинячої» манери розмови з маленькими читачами, а також гостро висміював видання, що демонстрували недовірливе ставлення до дитячого розуму й світосприймання, і були здатні притлумити в дитині «здоровий смак». У творах для дітей повинні відобразитися живі проблеми без спрощення реальності й ідеалів.

Усі вищезначені вимоги літератора до дитячої літератури лягли в основу принципів добору художніх творів для читання дітям, якими користується сучасна методика роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти.

Цілеспрямовано писати для дітей письменник почав у 90-х роках XIX століття, коли сам увійшов у період свідомого батьківства. Літературний доробок І. Франка представлено такими групами текстів:

- віршовані казки, художні обробки народних казок та оригінальні авторські казки для малят (розважально-пізнавальної казки – «Ріпка», «Киця» «Суд Святого Миколая»);
- прозові казки для старших дітей (старші дошкільники, молодші школярі) – «Засць і їжак», «Лисичка і Журавель», «Фарбований лис» тощо із збірки «Коли ще звірі говорили»;
- оригінальні авторські казки, написані на запозичені сюжети (Поема «Лис Микита», «Абу-Касимові капці», «Коваль Бассім», що збагатили українську літературу новими сюжетами й долучили її до світової класики;
- оповідання про школу і дітей з автобіографічними нотатками («Малий Мирон», «Мій злочин», «Під оборогом», «Грицева шкільна наука», «Гірчичне зерно» тощо).

Використання творів І. Франка у роботі з дошкільниками передбачено освітніми чинними програмами для закладів дошкільної освіти, як взірці української літературної класики.

Вагомий вклад в науку про літературну освіченість дітей дошкільного віку внесла *Ольга Петрівна Драгоманова-Косач (1849-1930)*, більше відома під псевдонімом Олена Пчілка, яка важливого значення надавала змісту і спрямуванню літературних творів для дітей. Письменниця вважала, що книга повинна давати дітям матеріал для пізнання дійсності, розвивати їхню увагу, позитивні риси характеру і водночас відповідати їхнім запитам та інтересам. В коло дитячого читання мають входити як твори вітчизняних авторів, так і тих, чиї імена є окрасою світової літератури. Акцентуючи увагу на загальнолюдських гуманістичних цінностях, художня література для дітей має виховувати національно свідому людину, яка шанує історію, традиції, звичаї народу і відчуває відповідальність за його долю. Творчість самої Олени Пчілки для дітей відповідала усім цим вимогам.

З метою реалізації власне висунутих вимог до літературної освіти дітей Олена Пчілка засновує у 1908 році у Києві український дитячий журнал «Молода Україна», у якому друкуються високохудожні твори освітньо-виховного спрямування Лесі Українки, Бориса Грінченка, Михайла Старицького, Спиридона Черкасенка, Христі Алчевської, Людмили Старицької-Черняхівської, Грицька Григоренка, Тараса Шевченка, Олександра Олеся, Миколи Фон-Ренделя, Сергія Мартос, Марії Ішуніної, Одарки Романової та ін. Чимало різноманітних за жанрами творів належать перу Олени Пчілки. «Коли хотілось мені додати якесь відповідніше оповідання, чи віршик, чи розповідь із світознання, чи якусь казочку, або сміховинку, чи щось інше, то сідала й писала сама, – часом підписуючи своє ймення або становище, а часом ні» (Від редакції. В справі рідного краю // Рідний край. – 1910. – №1. – С. 3), – зізнавалася Олена Пчілка.

Своїм змістом, чудовою мовою, уміло дібраним, цікавим і повчальним матеріалом журнал був дуже цінним. При його укладанні Олена Пчілка виявила свій талант педагога і психолога. «Молодою Україною» вона прагнула допомогти педагогічній громадськості у справі національного виховання молодого покоління. «Діти, – писала педагог, – се наш дорогий скарб, се – наша надія, се – молода Україна. Чи дитина виросте приятелем, чи ворогом України, – се багато залежить від виховання» (Пчілка Олена. Спогади про Михайла Драгоманова // Олена Пчілка. Твори. – Київ : Дніпро, 1988. – С. Арк 1). Вбачаючи у художній літературі один з найдієвіших засобів виховання, Олена Пчілка вважала, що для дитячого читання слід добирати такі твори, які б всебічно розвивали, збагачували і виховували дітей. У «Молодій Україні» друкувалися історичного спрямування твори – розповіді про Київську Русь, Запорізьку Січ, козацьких гетьманів, кращих представників української культури Т. Шевченка, М. Лисенка, Б. Грінченка та інших, які за переконанням письменниці, поглиблюють духовність, зароджують почуття причетності до героїчних подій минулого, до славних традицій батьків, дідів та прадідів і виховують відповідальність за майбутнє, формують національну свідомість.

Розуміючи важливість ознайомлення дітей з надбанням людства, на сторінках часопису друкувалися твори Ч. Дікенса, С. Лагерльоф, Р. Кіплінга, В. Гауфа, Д. Свіфта, Е. Сетона-Томпсона, А. Доде, В. Гюго, Г. Андерсена, О. Уайльда, О. Пушкіна, Л. Толстого, М. Гоголя,

І. Тургенева, Д. Маміна-Сибіряка, М. Лермонтова. Переважну більшість творів переклала українською мовою сама письменниця, і кожен з них несе у собі пізнавальне і виховне значення, бо призначений, за її словами, «для втіхи і для науки» (Молода Україна. – 1911. – №7. – С. 2).

Як досвідчений педагог Олена Пчілка вважала, що в коло дитячого читання повинні входити твори, що несуть наукові відомості про природу і навколишній світ. У серії «Світознання» упродовж усіх років виходу «Молодої України» вона у доступній формі подавала науково-пізнавальний матеріал, який створювала також переважно сама. Завдяки названій серії, діти мали можливість поповнити свої знання про землю та різноманітні зміни на її поверхні, про море, вулкани, коралові острови, «крейдянні гори», повітря, сніг, водяну краплю, вітер, про життя тварин та тропічні рослини; а також познайомитися з книгою популярного дослідника Ф. Нансена, дізнатися про давньогрецького вченого-математика Архімеда тощо. Завдяки такому широкому інформативному спектру пропонованого матеріалу діти ознайомлювалися з навколишнім світом, формувалися їхні пізнавальні інтереси, розвивалися інтелектуальні здібності. Олена Пчілка не визнавала книжок такого змісту, який орієнтував лише на пасивне сприйняття дійсності, засуджувала «кисло-солодке сюсюкання», що переважало в той час у творах для дітей. Дитяча книжка, на її думку, повинна вчити мислити, стимулювати самостійні висновки, формувати світогляд, естетичні смаки, моральні переконання молодого покоління.

Значне місце у літературно-педагогічній спадщині письменниці займають фольклорні твори – казки, дитячі пісні, ігри та забавки, приповідки, жартівливі вірші, колискові пісні, шаради, загадки, прислів'я, приказки, швидкомовки-спотиканки, сміховинки, щедрівки та колядки, різдвяні привітання, великодні жарти. Олена Пчілка особисто їх збирала, привчаючи до цього власних дітей, прагнучи, щоб українські діти відчули красу рідної мови і глибину мудрості народу. Зміст кожного такого твору ніс заряд морального виховання. Зокрема, про казку вона писала: «Візьми дитину з найінтелігентнішої сім'ї – й та хоче казки!.. Казкою так само можна провадити ідею добра, як і реальною мовою, тільки, що при тім, казка має більше рельєфних образів і глибше вривається в думку» (Пчілка Олена. Праця виховальна. Доповідь, виголошена на засіданні гадяцької «Просвіти». – ІЛ. – Ф.28. – 191. – 5 арк.). Завдяки казкам та приповідкам на все життя у свідомості дитини закарбовується

розуміння добра, справедливості, краси, співчуття та жалю, водночас виховується неприйняття зла, нетерпимості, жорстокості, підступності.

Багато в часописі різноманітних народних ігор для дошкільнят і молодших школярів, сміховинок, жартівливих пісень, небилиць, читання яких сприяє розвитку допитливості і кмітливості дітей, підняттю настрою, збудженню емоцій, загостренню розуму шляхом порівняння змісту твору з реальним життям, формуванню почуття гумору.

Велику увагу Олена Пчілка приділяла й ілюстраціям, які на її думку, мали бути органічно пов'язані з текстом, відповідати рівню сприйняття, що допомагатиме дітям розуміти текст, збуджуватиме уяву, виховуватиме естетичні смаки.

Олена Пчілка одна із перших в українській літературі кінця XIX – початку XX століття почала писати для дітей, враховуючи їх вікові особливості. У її літературній спадщині для дітей – поезії, поеми, оповідання, байки, драматичні твори, фольклорні записи. Її твори позбавлені формального дидактизму, їх об'єднує прагнення автора розбудити у дітей любов до рідного краю, виховати кращі моральні почуття, навчити бачити прекрасне в навколишньому світі. Більшість з творів, адресованих дітям, були надруковані в часописі «Молода Україна», а також у збірнику «Українським дітям» (1882), збірці «Думки-мережанки» (1886), у журналах «Зоря», «Дзвінок», частина (в основному – це драматичні твори) зберігаються в рукописах. Найповніше видання дитячих творів Олени Пчілки з'явилося у 1991 році під назвою «Годі, діточки вам спати!». Світ поезії авторки несе в собі могутній заряд гуманізму, доброти, сердечності.

Найкращим подарунком для дитини Олена Пчілка завжди вважала цікаві і корисні книги, а тому часто дарувала їх як своїм, так і дітям друзів, знайомих. Книги для подарунка Олена Пчілка добирала з певною педагогічною метою, наприклад: щоб викликати серед дітей дискусію з того чи іншого питання, а також спонукати їх мислити, аналізувати, порівнювати, шукати істину. Олена Пчілка створила для дітей і «Азбуку» та «Буквар», які й досі зберігаються у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України.

Короткий аналіз інтелектуально-творчої спадщини Олени Пчілки свідчить про вагомий внесок у сучасну методику роботи з дитячою книгою, адже саме їй належить ідея визначення джерел і кола дитячого

читання (твори вітчизняних і зарубіжних класиків, фольклор), різноманіття тематики творів, яка забезпечувала б пізнання різногалузевих наук, моральних вчинків і людських стосунків та почуттів (почуття гумору). Ідеї О. Пчілки стосовно мови викладу художніх творів, ілюстративного оформлення, цікавості для дітей сюжету літературного твору і відповідності сприйняттю дитиною стали підґрунтям для виокремлення в сучасній методиці таких принципів добору художніх творів для дітей як: висока художня майстерність твору (образність, жвавість, відповідність літературним нормам): цікавий сюжет, доступність художнього твору дитині, урахування конкретних педагогічних завдань, для вирішення яких добирається художній твір.

У першій половині ХХ століття, *Євгенія Олександрівна Фльоріна (1889-1952)* – перший доктор наук з дошкільної педагогіки в СРСР, розробляє низку праць, присвячених методиці роботи з дитячою книгою, а також методику навчання дітей розповідати, упродовж п'яти років (1924-1929) керує комісією з дошкільної книги при Наркомпросі, до якої входили педагоги, методисти, дитячі письменники, художники. Одним із завдань комісії було створення нової дитячої книги з урахуванням специфіки сприймання дошкільниками художнього тексту. Комісія розробляла вимоги до дитячої книги, аналізувала опубліковані книги та ті, які були рекомендовані до друку, розробляла методичні вимоги до матеріалу для розповідання. Результатом такої роботи стали публікації збірок: «Яка книжка потрібна дошкільнику» (1928), «Живе слово і книжка в дошкільній роботі» (1928), «Розповідання і його джерела» (1931) та інші (Флерина Е.А. Эстетическое воспитание дошкольников /Под ред. В. Н. Шацкой. – Москва : АПН РСФСР, 1961, –С. 12).

Упродовж двадцяти років під керівництвом Є. О. Фльоріної працює гурток оповідачів, спрямований на розв'язання завдань з методики розвитку мовлення і техніки художнього читання й розповідання дітям, створення репертуару для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. Результати вивчення проблеми й напрацювання в цьому напрямі було викладено в методичній розробці, яку вчена назвала «Живим словом у дошкільному закладі», застерігаючи, водночас, вихователів від переоцінки слова як основного методу впливу на дитину. На думку науковця, за словами дитина має бачити конкретні реальні предмети й образи, зрозумілі їй.

Згодом Є. О. Фльоріна розробляє методику художнього читання і розповідання дітям, яка охоплює такі методичні аспекти: значення художньої літератури як виду мистецтва слова для дітей; принципи роботи з живим словом; бесіди за змістом художніх творів та роль і місце ілюстрації в ході бесіди; репертуар для читання і розповідання художніх творів та вимоги до його відбору (тематика, жанри, доступність змісту); методика проведення занять (повторність читання, запитання, пояснення незрозумілих слів, кількість занять, кількість художніх творів на одному занятті); методи словесної роботи з дошкільниками (розмова вихователя з дітьми, бесіда (супроводжувальна, вступна, підсумкова), читання й розповідання художніх творів); фіксація вихователем результатів дитячої творчості й створення «дитячих книжок», які надалі можна використовувати для аналізу дитячих розповідей.

На думку Є. О. Фльоріної, дітям потрібно читати книги різної спрямованості – героїчні, веселі гумористичні та дидактичні. Твори героїчної тематики виховують у дітей героїко-патріотичні почуття. Прослухавши їх, діти прагнуть наслідувати героїчні вчинки літературних персонажів. Гумористичні книги виховують у дітей почуття гумору, вчать сприймати комічне і смішне у довірливості та у відносинах з людьми. Дидактичні книги знайомлять дітей з історичним і соціальним життям народу, вирішують завдання розумового й мовленнєвого розвитку. Означені виховні завдання, за словами педагога, добре реалізуються і через твори усної народної творчості.

Особливу увагу Є. О. Фльоріна звертала на техніку художнього читання й розповідання дітям, адже від цього залежить сприймання і розуміння дітьми тексту. «Емоційність, виразність, без яких неможливе читання і розповідання, є своєрідними, умовними: «жива інтонація, жест, міміка, рухи – все має викликати в уяві дитини-слухача живий образ і схвильованість» (Флерина Е.А. Эстетическое воспитание дошкольников / Под ред. В.Н. Шацкой. – Москва: АПН РСФСР, 1961. – С. 303). Найважливішими засобами техніки розповідання й художнього читання вчена вважала: основний тон, що виражає стиль і зміст твору в цілому; інтонацію як звуковий малюнок образу, виразник його смислу; темп, ритм, наголос, паузи, жести, міміку.

У педагогічних напрацюваннях Є. О. Фльоріної чітко розмежовується різниця між читанням вихователем художніх творів і

розповіданням. Читання за книгою «робить очевидним для слухачів саме джерело: хтось написав книгу, хтось надрукував, читець (вихователь) читає. Він сприймається як виконавець чужого тексту» (Флерина Е.А. Эстетическое воспитание дошкольников / Под ред. В.Н. Шацкой. – Москва: АПН РСФСР, 1961. – С. 306). Проте, книга в цьому випадку є своєрідною перепоною для безпосереднього контакту вихователя з дітьми, оскільки вихователь дивиться у книгу і розподіляє свою увагу між книжкою й слухачами. Під час розповідання оповідач сприймається дітьми як очевидець, співучасник, якщо навіть він повністю дотримується тексту оповідання, як імпровізатор того, що бачив і пережив сам. Контакт з аудиторією повний, спілкування безпосереднє, все це зближує дітей і вихователя.

Є. О. Фльоріна була однією з тих, хто очолив, на початку 30-х років у СРСР, «похід проти казки» (вважалося, що народна казка й інші твори усної народної творчості відривають дітей від реального життя, викликають «нездорове фантазування»). Однак практика роботи з дітьми в дошкільних закладах переконала її в доцільності використання казки в освітньому процесі, що й змусило її в 1934 році виступити на захист народної казки й розробити методику роботи з нею у дошкільному закладі та сім'ї.

У методиці заучування віршів Є. О. Фльоріна пропагувала невимушене запам'ятовування поетичних творів, виступала проти механічного цілеспрямованого заучування напам'ять віршів дошкільниками, наполягала на тому, що краще кілька разів виразно прочитати дітям вірш, і вони поступово його запам'ятають. Отже, Є. Фльорину можна вважати засновником організації роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти.

Літературна освіта дітей перебувала в полі зору і психологів, які відзначали її помітну роль в особистісному розвитку дітей. Зокрема, *Л. С. Виготський (1896-1934)* у 30-ті роки ХХ століття вбачав завдання ознайомлення дошкільників з літературою в тому, щоб розкрити перед ними світ словесного мистецтва, залучити дитину до постійного спілкування з ним, показати різноманітність жанрів художньої літератури, викликати інтерес, любов і потяг до книги, закласти практичну, сенсорно-емоційну основу повноцінного сприймання і розуміння художньої літератури. *О. В. Запорожець (1905-1981)*, *Д. Б. Ельконін (1904-1984)* досліджуючи психологічні особливості сприймання дітьми творів художньої літератури, відзначали такі його

властивості, як емоційна активність, здатність до співпереживання з героями, розуміння образної будови літературного твору.

У другій половині ХХ століття проблема роботи з дитячою книгою досліджувалася і в контексті художнього виховання (Н. О. Ветлугіна, І. Л. Дзержинська, Н. С. Карпинська, Н. П. Сакуліна та ін.), яке здійснювалося в дошкільних закладах двома шляхами: 1 – через виховання здатності естетично сприймати явища дійсності як безпосередньо в докільці, в житті, так і у творах мистецтва; 2 – залучення дітей до діяльності, пов'язаної з мистецтвом (співів, танців, читання віршів, розповідання казок, ігор-драматизацій, малювання, ліплення тощо). Ці шляхи тісно пов'язані між собою. Розвиток здібностей до різних видів творчої діяльності дітей відбувався в ході навчання на організованих заняттях, які були введені в 50-х роках як обов'язкові в усіх групах дошкільних закладів: музичні заняття, малювання, ліплення, конструювання, художнє читання. Н. О. Ветлугіна (1909-1995) дослідила особливості виникнення художнього образу в діяльності дітей на ранніх етапах; процес розвитку художніх образів у музичному, образотворчому, літературному мистецтві; індивідуальні прояви художнього образу і творчості в дітей різного віку; особливості переживання дітьми результатів своєї творчої діяльності; розробила критерії якості художньої творчості дітей. Вчена створила систему естетичного виховання дошкільників, одним із компонентів якої є зміст виховання і навчання засобами художньої літератури, який передбачав ознайомлення дітей із літературними й фольклорними творами, навчання переказувати казки й оповідання, виразно читати вірші, забавлянки, байки, розвивати образну мову. Така робота на думку вченої, збагачує пізнавальну, розумову діяльність, формує здатність відгукуватися на яскраву, образну мову (Система естетичного виховання в дитячому садку / За заг. ред. професора Н. О. Ветлугіної. – Київ : Рад школа, 1977. – С. 133–140).

Н. С. Карпинська досліджуючи місце художнього слова у вихованні дітей, розкриває специфіку сприймання й розуміння дошкільниками художніх творів; специфіку роботи з казкою, виховання в дітей оцінного ставлення до казкових героїв; усвідомлення дітьми моралі казки, підкреслює важливість повторного читання чи розповідання художніх текстів, що необхідно для закріплення й поглиблення сприймання художнього твору. Дослідниця пропонує скласти «План художнього читання й розповідання на одне заняття за

принципом тематичної єдності або єдності образів». Автор також підкреслює нестійкість дитячих емоцій і необхідність їх підтримувати та поглиблювати під час сприймання літературного твору: «Потрібно вести дітей від емоційного сприймання казки до осмислення її ідейного змісту» (Карпинская Н.С. Художественное слово в воспитании детей. – Москва : Педагогіка, 1972. – С. 62).

Заслуговує уваги й педагогічна спадщина великого вітчизняного педагога В. О. Сухомлинського (1918-1970) – невичерпна скарбниця педагогічного досвіду й методичних порад сучасному педагогу щодо ролі художнього слова, дитячої книги у становленні особистості, створення літературних творів для дітей. За його переконанням, «...рідне слово – то невичерпне, животворне і немируще джерело, з якого дитина черпає уявлення про навколишній світ, про свою родину, місто, село, рідний край» (Сухомлинский В.О. Сердце отдаю детям 2-е изд. - Киев : Рад школа, 1987. – С. 171). «Казка – на його – думку «ключик» пізнання світу не тільки розумом, а й серцем відгуку на події та явища довколишнього життя, висловлення ставлень до них (Сухомлинский В. О. Сердце отдаю детям 2-е изд. - Киев : Рад школа, 1987. – С. 36). «Читання, за словами педагога – це вікно, через яке діти бачать і пізнають світ і самих себе. Воно відкривається перед дитиною лише тоді, коли разом із читанням, одночасно з ним і навіть раніше, ніж вперше розкрита книга, розпочинається кропітка робота над словом, яка має охопити усі сфери активної діяльності, духовне життя дітей – працю, гру, спілкування з природою, музику, творчість. Без творчої праці, що створює красу, без казки і фантазії, гри і музики неможливо уявити читання як одну із сфер духовного життя дитини (Сухомлинский В. О. Сердце отдаю детям 2-е изд. - Киев : Рад школа, 1987. – С. 165). «Шлях до серця дитини, пише В. О. Сухомлинський, – іде з двох начеб-то протилежних сторін: від книжки, від прочитаного слова до усного мовлення, і від живого слова, що вже оселилось у дитячій душі, до книги, читання і письма (Сухомлинский В. О. Сердце отдаю детям 2-е изд. – Киев : Рад школа, 1987. – С 166).

Різні аспекти роботи з дитячою книгою в контексті художньо-мовленнєвої діяльності наприкінці ХХ-на початку ХХІ століття вивчали і такі українські вчені, як Л. В. Артемова, О. І. Білан, А. М. Богущ, Н. В. Гавриш, Т. М. Котик, О. С. Монке та ін. А. М. Богущ, вивчаючи особливості оцінних суджень дітей старшого дошкільного віку в процесі сприймання художніх текстів, дійшла висновку, що молодші дошкільники ще недостатньо усвідомлюють мотиви свого ставлення до персонажа твору й оцінюють його, як «поганого» або «хорошого».

Старші дошкільники вже аргументують свої оцінки, починають осмислювати мотиви вчинків і диференціювати своє емоційне ставлення й моральну оцінку, оскільки саме в цьому віці, поряд з практичними діями, виникають дії у внутрішньому плані, що створює умови для активного переживання подій і вчинків героїв в уявлювальних умовах (Богуш А. М. Місце оцінки на заняттях з розвитку мови /Дошкільна педагогіка і психологія. – Вип. 7. – Київ : Радянська школа, 1974).

О. С. Монке було визначено педагогічні умови ефективного формування оцінно-етичних суджень у процесі художньо-мовленнєвої діяльності: спрямованість змісту художніх творів – наявність морально-етичного потенціалу художнього твору; тематичне і наскрізне планування художніх творів у різних видах діяльності; розуміння й усвідомлення дітьми сутності авторської моральної позиції художнього твору; забезпечення взаємозв'язку навчально-мовленнєвої, художньо-мовленнєвої й театральної-ігрової діяльності у відтворенні і закріпленні дітьми змісту художнього твору; мотивовано-спонукальний та аналітико-оцінний характер висловлювань за змістом художнього твору та діяльністю однолітків; екстраполяція набутого оцінно-етичного досвіду в повсякденному спілкуванні з однолітками та дорослими (Монке О. С. Формування оцінно-етичних суджень у художньо-мовленнєвій діяльності дітей старшого дошкільного віку : Авто. дис. ... канд. пед. наук. – Одеса, 2002). У дослідженнях О. І. Білан йдеться про розвиток мовлення дошкільників засобами книжкової ілюстрації.

Аналіз сучасних наукових праць свідчить про те, що поряд із такими ключовими напрямками літературної роботи з дошкільниками, як розвиток у них художньо-емоційного сприймання, виховання мовленнєвої культури, збагачення емоційно-чуттєвого та когнітивного досвіду, виокремлено літературну пропедевтику. Елементарна літературна пропедевтика, на думку вченої-лінгводидакта Н. В. Гавриш, враховує специфіку літератури як мистецтва слова. Щоб пізнати, усвідомити ідейно-естетичний зміст твору, суть зображених у ньому життєвих явищ, замало лише чуттєвого сприймання образів, картин. Потрібні їхнє осмислення, повна літературна обізнаність із найпоширенішими жанрами дитячої художньої літератури та фольклору. Підготовка «талановитого» читача, на думку вченої, розпочинається в дошкільному віці тому, що в цей час дитина здатна засвоїти значний за обсягом літературний багаж, набуває літературної

начитаності, широко ознайомлюється з усною народною творчістю, українською та зарубіжною класикою, творами сучасних дитячих письменників і поетів. Крім того, в дошкільні роки дитина надзвичайно уважна до слова, емоційно чутлива й активна у сприйманні літератури. Цей період є найбільш сприятливим для формування практичних основ естетичного сприймання літератури. У цьому віці активно розвивається відтворювальна уява, необхідна для повного розуміння словесного образу, основних зв'язків у творі, характеру персонажа, його дій, вчинків, переживань, а також мотивів його поведінки. Н. В. Гавриш виокремлює наукові підходи до роботи з дитячою книгою – соціально-психологічний, пізнавально-навчальний, проблемно-пізнавальний, інтегрований, які відображають багатогранність книги, її універсальність, джерело ціннісних смислів, є автором технології «Художнє слово і дитяче мовлення», спрямованої на розвиток образного мовлення і мовленнєвої творчості дошкільників засобами усної народної творчості. За означеною технологією літературний або фольклорний твір подається дитині в єдності змісту та художньої форми внаслідок чого діти навчаються передавати в образному слові певний зміст, самостійно складати невеличкі оповідання, казки, вірші тощо. Взаємозв'язок між сприйняттям художньої літератури та словесною творчістю існує на основі розвитку в дітей поетичного слуху – здатності відчувати виразні засоби художнього мовлення та певною мірою усвідомлювати їх, уміння розпізнавати жанри, розуміти їх особливості, усвідомлювати зв'язок компонентів художньої форми зі змістом літературного твору (Гавриш Н. В. Художнє слово і дитяче мовлення : методичний посібник для вихователів / Н. В. Гавриш. – Донецьк, 1999. – 170 с. – С. 5)

Окремі організаційно-методичні аспекти роботи з дитячою книгою в сучасному закладі дошкільної освіти (зміст дитячої книги, просвітницька робота з батьками, виховання інтересу до змісту художнього твору в дітей старшого дошкільного віку, форми роботи з книгою, забезпечення наступності в літературному вихованні дошкільників і першокласників) висвітлено у наукових працях та дослідженнях сучасних науковців Г. В. Беленької, А. Я. Зрожевської, Л. В. Лохвицької, А. І. Просенюк, Т. Ф. Потоцької, І. Є. Товкач та ін. Про вимоги до відбору художніх книг, виховне значення книги, методи роботи з художнім словом йдеться у наукових доробках Л. О. Талер (Білорусь). Вченою розроблено авторські зразки планів і конспектів

занять з художньої літератури. С. М. Чемортан (Молдова) вивчала рівень художньо-мовленнєвого розвитку дітей у процесі їхньої літературної діяльності.

Напрацювання українських і зарубіжних науковців та практиків стали міцним підґрунтям для формування методики роботи з дитячою книгою закладі дошкільної освіти як галузі педагогічної науки.

1.3.3. Науково-методичні підходи до роботи з дитячою книгою в умовах закладу дошкільної освіти

Науково-методичні підходи до роботи з дитячою книгою – це сукупність способів і прийомів розгляду різних аспектів методики роботи з дитячою книгою, виявлення ставлення до стану її розробленості і поглядів, висвітлених у ній та вироблення алгоритму впливу з метою підвищення якості освітнього процесу в означеному напрямі. Наукові підходи визначаються напрямками розвитку людини (анатомо-фізіологічний, психічний, соціальний) та функціями, які виконує книга в її житті. Історично усталеними підходами вважаються освітній підхід (книга, як засіб навчання грамоти) та виховний (книга, як засіб виховання), які використовувалися одночасно. До наших днів збереглися записи повчання вчителів київського патріарху Михаїла про те, що потрібно учити дітей «яко же словесам книжного разума, тако же і благонравію, і правди, і любові» (Все о детской книге. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://litro.info/>. – Назва з екрану). Свідченням цьому є і перші твори, написані Володимиром Мономахом для дітей – «Поученія» або «Грамотка» у 1117 році, де проповідується християнська мораль, патріотизм та основні принципи гуманізму: «... шануй батька і матір, не убий, поважай гостя, учись», твір за підписом Я. Брюса «Юности честное зеркало», що є дуже близьким наслідуванням попереднього твору, а також рукописні і друковані різного роду букварі, азбуковники, граматики, енциклопедії, адресовані дітям з метою виховання й навчання грамоти. Особливою популярністю користувався «Лицевий буквар» Каріона, який був піднесений царіці Наталії Кирилівні в 1694 р. для навчання її онука, цесаревича Олексія. Його було надруковано з ілюстраціями відомого митця Леонтія Буніна. У основу було покладено принцип наочності: на кожному листку було надруковано окрему

літеру, наведено ряд слів, що розпочиналися з цієї літери, унизу наведено вірш повчального змісту. Людину, яка вміла читати цінували і ставилися до неї з великою повагою.

Численні сучасні видання (абетки, букварі, озвучені книжки-абетки, абетки-розмальовки, килимки-абетки, художня література) для дітей є свідченням того, що книга залишається засобом навчання грамоти, хоча в дошкільному віці діти вивчають лише елементи грамоти і пропедевтична роль книги зводиться до знайомства з буквою як символом, що позначає звук та створення читацького середовища.

Навчання грамоти і виховання – нерозривні процеси, що свідчать про освіченість людини. Для навчання потрібні інтерес, старанність, наполегливість, працелюбність. Щоб бути вихованому, потрібно знати про людські стосунки, погані і добрі вчинки, про наслідки, до яких може привести зневажливе ставлення не лише до людей, а й до природного довкілля. Про все це дитина дізнається не лише від оточуючих її людей, а й із книг (художня, довідкова, енциклопедична література) за допомогою дорослих та самостійно. Виходячи з багатоаспектності освітнього процесу, виховний підхід здійснюється в таких напрямках як: моральний, трудовий, патріотичний, естетичний, гумористичний (виховання почуття гумору). Означені підходи реалізуються через ознайомлення дітей з художніми творами відповідної тематики, розігрування окремих епізодів з життя літературних героїв для того, щоб діти, занурившись у сюжет чи роль, зрозуміли сутність таких моральних категорій як добро і зло, красиве і потворне, любов і ненависть, працелюбство і ледарство, щедрість і жадність, відрізняли жарт від справжніх речей, вміли не лише працювати, а й розважатися.

Результати дослідження з проблеми «Казка як засіб профілактики та корекції різних відхилень у поведінці дітей старшого дошкільного віку» (автор О. Хухлаєва) дозволяють виокремити *психотерапевтичний підхід* у роботі з дитячою книгою. Роботу з літературними текстами з терапевтичною метою автор використовує у створеній програмі «Стежка до свого Я». Розроблено заняття, спрямовані на пізнання себе, правила стосунків з оточуючими для різних вікових категорій дітей. В основі занять – комунікативні ігри, бесіди та робота над текстом. (Хухлаєва О. В. Тропинка к своему Я: уроки психологии в начальной школе (1–4) / О. В. Хухлаева. – Москва : Генезис, 2006. – 303 с.).

Доцільними для використання в роботі з дітьми, за такого підходу, є серії казок, адресованих дітям раннього та дошкільного віку «Атикапризин», «Воля», «Доброта», «Ваша дитина-лідер» (автор І. Маниченко), серії корекційних віршованих творів, адресованих дітям дошкільного віку – «Я слухаюся маму»: «Чистунчики», «Ням-нямчики», «Мамина помічниця», «Мамин помічник» (автор І. Сонечко). Персоніфіковані аудіо казки І. Маниченко передбачають вписування імені дитини у зміст казки і тоді вона слухає про саму себе. Не вписуються імена тільки в серію казок «Атикапризин», щоб дитина не приміряла на себе капризи, які дозволяють собі герої казки. До книги додаються методичні рекомендації, диски та лялька-рукавичка, за допомогою якої можна розповідати казки.

Вчена-ліводидакт Н. Гавриш виокремлює такі підходи до роботи з дитячою книгою як: *соціально-психологічний, пізнавально-навчальний, проблемно-пізнавальний, інтегрований.*

За соціально-психологічного підходу книга розглядається як засіб особистісного зростання та соціалізації дитини. Такі заняття базуються на сюжеті тексту, у якому сконцентрована життєва ситуація, розгортається соціальний конфлікт. Алгоритм проведення таких занять наступний: термінологічний аналіз ключового поняття; читання художнього твору з попереднім налаштуванням та наступним обговоренням; організація проживання дітьми осмисленого.

Навчально-пізнавальний підхід пов'язаний з інтелектуальним розвитком дитини. За такого підходу книга виступає джерелом пізнання. Засобами пізнання тут виступають текст та ілюстрації. Особливого значення у такій роботі набувають питання дорослого, що активізують та спрямовують пізнавальні процеси дошкільника. Алгоритм заняття у межах такого підходу – аналіз тексту; актуалізація знань дітей з теми; узагальнення знань, символізація.

Суть проблемно-пізнавального підходу полягає у використанні книги як основи для формування в дітей базових для пізнання світу понять, засвоєння елементарних філософських категорій. Такий підхід виконує симілоутворювальну функцію. У його межах пріоритетними методами виступають полілог, створення інтелектуальних карт, моделювання. Структура заняття у межах проблемно-пізнавального підходу може бути різною, наприклад: розмова за змістом художнього

твору; розглядання картинок; віртуальні діалоги; практична діяльність; малювання, театралізована гра; імітаційні вправи, полілог.

Інтегрований підхід до роботи з книгою поєднує соціально-психологічний, проблемно-пізнавальний, пізнавально-навчальний підходи, що дозволяє показати багатогранність книги, її універсальність, як джерело ціннісних смислів (Гавриш Н. Про ефективне використання художнього слова в освітньому процесі дошкільного закладу / Н. Гавриш // Освіта Донбасу. – 2011. – №1. – С. 35–41).

Виходячи з того, що за будь-якого підходу, пріоритетним є розвиток мовлення, як засіб пізнання природного, предметного і суспільного довкілля, в освітньому просторі сучасного дошкільця, провідним вважається художньо-мовленнєвий підхід до роботи з дитячою книгою, який передбачає цілеспрямований розвиток зв'язного мовлення та художнього смаку дошкільників. Його автори (А. Богуш, Н. Гавриш) це пояснюють тим, що дитина з немовлячого віку, крім емоцій і жестів, спілкується з дорослим словом, – через примовлянки, забавлянки, колискові, невеличкі казки, вірші, внаслідок чого поступово розвивається її мовлення. Емоційний відгук на почуте, прагнення висловитися про нього, оцінити описану ситуацію чи дії персонажів, створити на основі почутого щось нове, вимагають від дитини різних мовленнєвих умінь: звукової культури мовлення, точної й образної лексики, дотримання граматичної упорядкованості мовлення, зв'язності висловлювань у процесі роботи над текстом. Розвиток поетичної чутливості до краси й точності художнього слова, сприяє прояву естетичної функції дитячого мовлення, його виразності. Отже мовлення дитини супроводжує її все життя і є суттєвою ознакою розвитку.

Літературознавча підготовка за художньо-мовленнєвого підходу передбачає використання таких видів мовленнєвих занять з книгою, як: читання та розповідання казок; читання оповідань морально-етичної спрямованості; заучування віршів; розігрування забавлянок, утішок, пісень; ігри-драматизації; етичні бесіди; узагальнювальні бесіди (про письменників, улюблених героїв); ігри за сюжетами художніх творів, інсценування художніх творів, прослуховування літературних творів в аудіозаписі (Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти – 4-те вид., доопр. і доп. / А. М. Богуш– Харків : Ранок, 2013. – С. 120). Інші вчені, в межах художньо- мовленнєвого підходу до роботи

з дитячою книгою, виокремлюють і такі види занять, як: комбіновані заняття (А. Бородич); читання кількох творів, поєднаних однією тематикою; поєднання кількох видів мистецтва; читання як частина заняття з розвитку мовлення (М. Алексєєва, Б. Яшина); заняття з розгляду ілюстрацій (О. Соловйова); переказ за готовим планом, переказ за вибором дітей; переказ в особах або драматизація; вікторини, складання оповідань за картиною (О. Ушакова).

У педагогічній науці існують дослідження, в яких книга виступає як засіб естетичного виховання (засоби – художнє слово та ілюстрація), літературознавчої підготовки, формування ціннісного ставлення до різних сфер життя дитини, формування світогляду дошкільників. Кожен із цих підходів підпорядкований певним чином групі підходів, виокремлених Н. Гавриш. Наприклад, психотерапевтичний можна віднести до соціально-психологічного підходу, освітньо-виховний – до навчально-пізнавального, формування світогляду – до проблемно-пізнавального, літературознавчий, естетичний і мовленнєво-творчий – до інтегрованого й художньо-мовленнєвого підходів. Тому основними підходами до роботи з дитячою книгою доцільно вважати соціально-психологічний, навчально-пізнавальний, проблемно-пізнавальний, інтегрований і художньо-мовленнєвий як провідний.



Рис. 1.9. Види науково-методичних підходів до роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти

1.3.4. Забезпечення розвивально-бібліотечного середовища в закладі дошкільної освіти

Однією з педагогічних умов, що сприятимуть вихованню культурного читача й формуванню у нього інтересу до книги є створення розвивально-бібліотечного середовища в дитячому садку, яке передбачає раннє ознайомлення дитини з книжкою та занурення її в атмосферу читання. Об'єктами такого середовища є літературний центр («куточок книги», «осередок книги»), книжкові зони для педагогів і дітей у методичному центрі закладу, бібліотечні кімнати, кімнати казок. Мета створення такого середовища – виховання у дітей інтересу до книжки, дбайливого ставлення до неї, формування та закріплення навичок користування книгою, любові до художньої літератури.

Літературний центр – особливе, спеціально виділене, обладнане та естетично оформлене місце в кожній груповій кімнаті, яке має бути зручним, динамічним, доцільним у користуванні. Його оформлення – це результат творчого бачення й естетичного смаку вихователя. Привабливість і затишок центру спонукають дитину до неквапливого зосередженого спілкування з книгою. Це місце, де дитина має можливість самостійно, на свій смак вибрати книгу і спокійно розглянути її, згадати зміст, багаторазово повернутися до епізодів, що її хвилювали раніше, переглянути ілюстрації. Ілюстрована книга – це художній музей, де дитина вперше знайомиться з творчістю видатних художників, вчиться культури спілкування та поводження з книгою. *Функціональна роль* літературного центру – виховання пізнавального та естетичного ставлення до книги як найбільшого досягнення культури, створення елементарного бібліотечного середовища, зрозумілого маленьким читачам.

Основні *вимоги до його обладнання* – достатнє освітлення; відповідність меблів зросту дітей; постійні оновлення, видозміни. Осередок книги розташовують далеко від місць ігор дітей, щоб галасливі ігри не відволікали дитину від зосередженого спілкування з книгою. Освітлення має бути природне (поблизу вікна) і електричне (наявність настільної лампи, настінного бра) для вечірнього читання. Варіантами оформлення літературного центру можуть бути полицки,

відкриті вітрини, книжкові шафи, де зберігаються книги, альбоми, спеціально виділені столи зі стільцями.

У літературному центрі мають бути фольклорні твори, народнопоетичні, прозові та ігровий фольклор, твори для дітей вітчизняних і зарубіжних письменників-класиків, а також сучасних українських письменників і поетів. Тексти творів сучасних авторів мають бути високохудожніми, їх мова – відповідати сучасним літературним нормам. Сучасні дослідження показують, що систематична, різнопланова робота з художнім словом сприяє формуванню основ грамотності вже з раннього віку. Якщо книжка містить наукові відомості, то варто переконатися у їх достовірності, оскільки існують навіть енциклопедії, де павука відносять до комах, а пінгвіна «селять» на північному Полюсі. Значне місце в осередку має належати й ігровим книгам (книги-пазли, книги-магніти, книги-мозаїки) та творчо-моделювальним книгам (саморобкам, розмальовкам), електронним виданням, книгам-іграшкам, книгам-картинкам тощо. Літературний центр доповнять портрети письменників, репродукції картин, серії ілюстрацій до казок, дитячі журнали, фотоальбоми, тематичні папки з картинками для вільного розглядання дітьми. Ілюстрації у книгах і в альбомах також мають бути високохудожніми, за стилем виконання відповідати змісту твору, його основній ідеї, зображені м'якими барвами із врахуванням особливостей несформованого зорового апарату дитини. Небезпечним для зору дошкільнят є глянцеви (блискучий) папір, який на жаль, останнім часом часто використовують у книгодрукуванні. У підготовчій до школи групі мають бути й дитячі журнали та газети. Укомплектувати групову бібліотеку можуть допомогти батьки вихованців, які охоче передають у дитячий садок ті книжки, з яких їхні діти вже «виросли». Доцільним є обмін літературою з вихователями інших груп (за відсутності карантинного режиму в закладі).

Наповнюваність літературних центрів у кожній віковій групі має свої особливості, які полягають у кількісному, типовому й змістовому складі літературних видань.

У групі раннього віку (до 3-х років) мають бути: 2-3 книги, серед яких – книги-картинки і «книги-малюки», книги-іграшки (з ручками, підвісами, озвучені книги, м'які книги-ліліпути), текстильні саморобні

книги різних видів і форматів (книга-бампер або розкладка, спрямовані на сенсорний розвиток малюка, книга-подушка тощо).

Зміст роботи в осередку. Вихователь спонукає дітей до перегляду малюнків у книгах, називає що там зображено, просить повторити дитину чи показати, хто? (що?) де знаходиться. Демонструє можливості озвучених та ігрових книг, пропонує малюкові перегорнути сторінку, вмикнути чи вимкнути озвучену книгу з його допомогою, маніпулювати з сенсорним матеріалом у текстильно-сенсорній книзі, розгорнути (згорнути) книгу гармошку (текстильну чи паперову).

У молодших групах (3-4 роки) в літературному центрі розміщують 4-5 книг, добре знайомих дітям з яскравими ілюстраціями. Оскільки діти цього віку схильні до наслідування (хтось починає розглядати книгу, водночас в інших виникає бажання отримати таку саму), то доцільно мати поблизу в запасі додаткові примірники цих книг. Розміщують тут і книги з різнофактурними вставками, книги-іграшки, текстильні книги, аудіо книги з віршами, звуконаслідуванням та музикою. Крім книг, у куточку можуть перебувати окремі невеликі альбоми для розглядання на близькі для дітей теми «Іграшки», «Ігри і заняття дітей», «Домашні тварини». Перевага у цій віковій групі віддається книжкам-картинкам, таким як «Колобок», «Теремок», «Курочка ряба» та інші (відповідно до переліку художніх творів у чинних програмах) з ілюстраціями. Між заняттями, вихователь вчить уважно розглядати картинки в книзі, впізнавати героїв, їх дії, спонукає згадувати і переказувати окремі епізоди.

Зміст роботи в центрі. Вихователь знайомить дітей з осередком книги, його наповненням і призначенням; привчає розглядати книги (картинки); повідомляє правила поведінки з книгою – брати книги тільки чистими руками; перегортати обережно; не рвати, не м'яти, не використовувати для ігор; після перегляду, завжди класти книгу на місце.

У книжковій вітрині *середньої групи* (4-5 років) виставляється 6-9 книжок, серед яких ілюстровані книги-малюки й книги середнього формату. Це фольклорні твори – потішки, забавлянки, лічилки, мирилки; казки і вірші (за програмою), книги-конструктори (пазли, магніти, мозаїки, трансформери-панорами), книги-розмальовки, книги-іграшки, спрощені варіанти електронних видань; тематичні альбоми для розглядання, фотоальбоми, обладнання й матеріали для ремонтування

книг в окремій шухляді чи полиці, технічні засоби (комп'ютер, магнітофон для прослуховування аудіо записів пісенно-літературних творів); набір реквізитів для різних видів театру; матеріали для зображувальної діяльності (малювання, ліплення) з метою відтворення дітьми вражень, від побаченого чи почутого у творчо-продуктивній діяльності.

Зміст роботи в осередку. Закріплюються основні вміння самостійно й обережно розглядати книги, що має стати звичкою. Вихователь звертає увагу дітей на те, що книги легко мнуться і рвуться, показує способи догляду за ними, залучає до спостережень за ремонтуванням книг й участі в ньому. Під час розглядання картинок у книзі, звертає увагу дітей не тільки на героїв і їх дії, але й на виразні подробиці ілюстрацій (костюм героя, своєрідні предмети оточення, окремі деталі пейзажу, кольори тощо).

Для *старших* дошкільників (6-7 років) на книжковій вітрині можна виставити одночасно 10-12 різних книг, серед яких 2-3 казки (українська народна, казка інших народів світу, авторська), збірки фольклорних творів, енциклопедичні й довідкові видання, гумористичні книги з картинками для задоволення потреби повеселитися, посміятися, що створює в групі радісну атмосферу й емоційний комфорт, оповідання, легенди, – з метою врахування різних смаків та інтересів дітей й задоволення читацьких попитів. Зміст книг має бути спрямований на формування пізнавальних інтересів, громадянських рис особистості дитини, тому обов'язковими тут мають бути невеличкі прозові й поетичні твори, які знайомлять дітей з історією Батьківщини, з її сьогоденням; книги про тварин і рослин, природу космосу (розглядаючи ілюстрації природознавчих, енциклопедичних книг дитина краще пізнає таємниці і закономірності світу природи); книги з творами, з якими в даний час дітей знайомлять на заняттях. Можна іноді розмішувати цікаві, добре ілюстровані книги, які діти приносять з дому, а також «товсті» книги, які вихователь читає в групі упродовж тривалого часу («Джерельце», «Ластівка», «Веснянка», «Криниченька» – хрестоматії дитячих творів). Обов'язково в осередку мають бути підшивки, або окремі екземпляри періодичних видань для дітей (журнали «Пізнайко», «Малятко», «Диво-деревце» тощо). Крім навчально-пізнавальних видань, старші дошкільники охоче працюють з книгами з комбінованих матеріалів, ігровими, творчо-моделювальними

й окремими видами електронних книг, книгами, які поєднують друк й електроніку та книгами, виготовленими дітьми та їх батьками.

Літературний центр доповняють портрети письменників, репродукції картин, серії ілюстрацій до казок, дитячі журнали, фотоальбоми. Поряд з книгами має бути кілька тематичних папок з картинками, фотографіями, дитячими малюнками (по 8-10 у кожній) і кілька альбомів для вільного розглядання дітьми. У підготовчій до школи групі додається рубрика для дитячих журналів, газет (або обладнується газетниця)

Для закріплення вражень від прочитаного, в літературному центрі мають бути обладнання й матеріали для театралізованої та образотворчої діяльності, а також все для «книжкової лікарні».

Прикрасити осередок книги можуть варіанти альтернативних книг (книга-серветниця, книга-скринька, книга-килим чи інші вироби у вигляді книги). Вихователь на свій розсуд розміщує такі вироби (добре, якщо вони зроблені руками дітей чи їх батьків).

Зміст роботи в літературному центрі: перегляд наявних книг і альбомів, читання, розповідання дорослого, вивчення віршів, слухання аудіо книг, конструктивні ігри, виготовлення книг і їх лікування, інсценізації та ігри-драматизації за змістом художніх творів, сюжетно-рольові ігри («Книжкова крамниця», «Бібліотека»), художня діяльність, яка має самостійний характер й опосередковане керівництво з боку педагога.

Не можна визначити точний термін перебування на книжковій полиці кожної окремої книги, оскільки одні з них більше подобаються дітям і вони ладні перегортати й розглядати їх тривалий час, постійно відкриваючи в них нові цікаві для себе речі. Тому такі книги можуть і повинні перебувати в групі тривалий час, даруючи дітям радість щоденного спілкування. В середньому термін перебування книги в літературному центрі становить 2-2,5 тижні.

Книжкова зона методичного центру – це спеціальна шафа, стіл чи полиці, де знаходиться систематизоване й упорядковане зібрання програмових художніх творів для читання дітям, художні картини, підшивки дитячих журналів і газет, ілюстративний матеріал, аудіотека та методична література, а також каталог означених матеріалів та методичних порад для вихователів з питань роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти. Вихователь може у будь-який момент

звернутися до методиста за порадою, джерелом читання чи з метою самостійного опрацювання літератури на певну тему.

Бібліотечна кімната – прототип читального залу з можливою ігровою зоною, створена з метою занурення в бібліотечне середовище не лише дітей, а й їх батьків. Відповідно тут має бути не лише художня література для дітей, а й педагогічна – для батьківського всеобучу, комп'ютерна техніка. Обслуговування тут – як у справжній бібліотеці. Поки батьки вибирають для себе літературу чи працюють з нею, дитина може забавитися в ігровій зоні з відповідним наповненням, або ж разом із батьками та іншими дітьми переглянути улюблений мультфільм чи казку. У бібліотечній кімнаті можна помістити скриньки замовлень і скриньки довіри, з матеріалами якої працюватимуть фахівці, готуючи відповіді й методичні поради для батьків. Створення бібліотечної кімнати і її функціонування потребує певних матеріальних витрат і зусиль працівників садка, тому створюються вони на розсуд адміністрації і не є обов'язковими.

Кімната казок – це своєрідне середовище, інтер'єр якого відображає окремі епізоди з різних казок, відтворені в настінних малюнках, об'ємних паласах та естампах, інсталяціях, – все, що має навіювати дітям спогади про казку. Невід'ємною частиною кімнати казок є театральна ширма, ляльки та костюми для театру казок, технічні засоби для екранно-звукового слухання й перегляду казок, розглядання ілюстрацій, ознайомлення з портретами письменників- казкарів. Це дає можливість отримати задоволення і доступніше донести до дітей зміст казки.

У кімнаті казок мають бути альбоми (папки, чи саморобні книги), в яких вихователі записують та ілюструють кращі казки вихованців. А в зимові вечори дітям подобається переглядати альбоми і за малюнками згадувати й розповідати казки. Знайомити дітей з кімнатою казки можна вже з трирічного віку. Щоразу приходячи сюди, малята можуть погратися улюбленими іграшками, і тоді «Гра перетворюється на творчість: діти стають казковими героями, а ляльки в їхніх руках допомагають краще передати думки і почуття» (В. Сухомлинський) (Сухомлинский В. О. Комната сказки // Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну. – 2-изд. – Киев : Рад. Школа, 1987. – 544 с. – С. 153). Поринаячи у світі казки, діти не просто повторюють слова дійових осіб, а творять, вносячи в казку гру своєї уяви. Дитяча фантазія в кімнаті казок невичерпна. А створення казок – один з найцікавіших для дітей видів поетичної творчості.



Рис. 1.10. Модель літературного центру сучасного закладу дошкільної освіти

Скориставшись порадами В. Сухомлинського, до кімнати казок краще приходити з дітьми в час осінніх і зимових сутінків, коли казка звучить для дітей по-особливому: сприймається зовсім не так, як ясного сонячного дня. Горить свіча, діти сидять в осяяній слабким світлом кімнаті. Вихователь розповідає дітям казку або діти розповідають свої. Здавалося б нічого нового, та в дитячих очах горять вогники захоплення. Кожному хочеться послухати і розповісти свою казку. Адже не

випадково Василь Олександрович наголошував, що «слово знаходить у казці реальну форму виявлення духовних сил дитини, як у грі – рух, у музиці – мелодія..» (Сухомлинский В. О. Комната сказки // Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну. – 2-изд. – Киев : Рад. Школа, 1987. – 544 с. С. 153).

Кімната казок – це простір для спілкування дошкільників не лише з казковими персонажами, а й з випускниками садка (школярами), батьками, справжніми акторами, які періодично можуть дарувати дошкільникам приємні миті спілкування з казкою (батьків можна залучати до виготовлення декорацій, костюмів та їх елементів). Це середовище, наповнене життєдайною енергією свят і розваг дошкільників («Герої моїх улюблених казок», «Ми із казки», «В гостях у лісових звірят», «КВК», «Розкажіть, бабусю», «Люба казко, починайся, будь-ласка», свята квітів, урожаю, книги, казок, днів народження, зустрічі з казкарями та казковими героями весни тощо). Робота з дітьми в кімнаті казки допомагає зблизити дітей, педагогів і батьків, створити насичене позитивними емоціями середовище, сприятливе для ефективного спілкування за змістом художніх творів та отримання задоволення від нього.

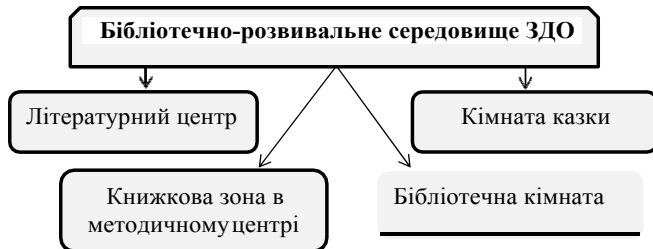


Рис. 1.11. Складові бібліотечно-розвивального середовища в закладі дошкільної освіти

1.3.5. Методичне керівництво роботою з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти

Необхідною умовою забезпечення якості освітньої роботи з дитячою книгою є методичне керівництво роботою вихователів з боку завідувача та методиста. Завідувач забезпечує добір кадрів, контролює

виконання програми з мовних розділів, куди входить і розділ «Художня література», дбає про створення в закладі належних умов (наявність відповідних приміщень, їх обладнання), дотримання режимних процесів; є організатором, керівником, методистом, порадиником, наставником вихователів.

Старший вихователь-методист – безпосередній «учитель» і наставник вихователів. Його роль полягає у виконанні таких провідних функцій як *інформаційно-дидактична, проектувальна і функція методичного контролю.*

Сутність *інформаційно-дидактичної* функції вихователя-методиста полягає в ознайомленні педагогів закладу з дидактичними вимогами до проведення роботи з дитячою книгою у різних вікових групах, оволодінні ними методами, прийомами, методиками і технологіями формування в дітей інтересу до змісту художніх творів і пропедевтики читацької діяльності в дошкільному віці, забезпеченні освітнього процесу відповідною літературою, посібниками. Таку роботу методист здійснює шляхом проведення різних форм методичної роботи – консультацій, бесід, семінарів, семінарів-практикумів, методичних нарад, засідань круглого столу, педагогічних рад тощо), внаслідок чого вихователі не лише отримують інформацію, а й вчаться використовувати її у роботі з дітьми та батьками.

Оскільки робота з книгою вимагає різноманітного обладнання та наочного матеріалу, то в педагогічному кабінеті у систематизованому вигляді мають бути: бібліотека дитячої художньої літератури; методична література для вихователів (книжкова зона) з каталогом; зібрання періодичних педагогічних видань для дошкільних закладів (журнали – «Дошкільне виховання», «Палітра педагога», «Джміль», «Дошкільний навчальний заклад», «Дошкільна освіта», «Управління дошкільним закладом», «Психолог дошкільного закладу», «Логопед дошкільного закладу», газети – «Освіта», «Дитячий садок» із додатковими виданнями «Бібліотека вихователя дитячого садка», «Мистецтво» тощо). Щоб завжди бути обізнаним із новинками книжкових видань методисту необхідно встановити зв'язок із книжковими видавництвами через сайти (мати каталоги, прайси), найближчою книгарнею, де продається дитяча художня література, дитячою бібліотекою і щомісяця ознайомлювати педагогів з новинками літератури та преси, радити їм та батькам, які нові книги потрібно

придбати, що читати дітям в групі і вдома. Іноді вихователь-методист призначає педагогів, які мають підготувати огляд кожного з видань, і виступити перед колективом під час педагогічної години. Такий підхід активізує пошукову діяльність вихователів, дозволяє одночасно опрацювати більший обсяг літературних видань і преси.

У педагогічному кабінеті мають бути і комплекти роздаткового матеріалу – однакові книги, різноманітні ілюстрації та листівки, малюнки дітей за сюжетами дитячих літературних творів, зібрані сценарії для театральних вистав, матеріали для тематичних дитячих концертів, ранків, фонотека і фільмотека, якими вихователь може скористатися готуючись до заняття чи безпосередньо на занятті. Якщо кількість технічних засобів і театральних атрибутів недостатня, керівник закладу розробляє тижневий графік їх використання різними групами. Все це впорядкує і полегшить роботу вихователя, сприятиме підвищенню ефективності освітнього процесу.

Уваги вихователя-методиста потребують і питання техніки безпеки при показі дітям фільмів, діафільмів та вистав. У такому разі він персонально ознайомлює педагогів з відповідними правилами та інструкціями, після чого кожен вихователь ставить свій підпис у спеціальному журналі, де ведеться облік проведених інструктажів.

У коло професійної компетентності методиста входять також організація в групах і на ігрових майданчиках зон для самостійної художньо-мовленнєвої діяльності дітей та забезпечення їхньої активності й ініціативи. Питання такого змісту вирішуються під час консультацій (де розмістити, чим наповнити, як працювати), які проводяться відповідно до річного плану роботи методиста, іноді й позапланово.

Робота з художньою літературою в дитячому садку вимагає від вихователів уміння виразно читати, аналізувати літературні твори, оцінювати свою виконавську майстерність та виконання своїх колег, учити дітей виразному читанню. Тому, крім індивідуальних тренувань, вихователю корисно вправлятися у виразному читанні перед іншими педагогами, де він може перевірити правильність власного виконання, наслідувати чи заперечувати зразки читання інших. Для цього методист планує на весь рік систематичні консультації з виразного читання програмових художніх творів, знання окремих із них напам'ять. Для участі в консультаціях доцільно об'єднувати вихователів однакових або

суміжних груп, щоб вони разом могли проаналізувати потрібні їм тексти. Проведення таких консультацій можна доручити вихователю, який добре володіє навичками виразного читання. Корисним для вихователів буде проведення методистом хронометражу читання окремих творів із залученням до цього педагогів. Це допоможе реально планувати зміст майбутніх занять, передбачити тривалість окремих його частин.

Особливої уваги потребують молоді фахівці, в яких ще недостатньо педагогічного досвіду. З цією метою організовується робота школи молодих педагогів, заняття якої проводить сам методист, або добре досвідчений педагог закладу. Молоді педагоги опрацьовують методичну літературу, готують повідомлення на теми, присвячені дитячій книзі, вправляються в педагогічній майстерності. Методист – організатор різноманітних педагогічних виставок, конкурсів, на рівні закладу, а також консультант і порадник для тих педагогів, які беруть участь у подібних заходах вищих рівнів (місто, район, область, Україна). Готуючись до таких заходів чи просто занять, вихователі (за потреби) радяться з методистом і завідувачем, як зробити методично-правильно, цікаво і з користю для вихованців.

Майже в кожному колективі є вихователі, які люблять театральне мистецтво і саме вони є вмілими організаторами дитячих свят, які ніколи не обходяться без художнього слова. Тому керівник закладу чи методист мають залучати таких педагогів до ролі консультантів для своїх колег. Показ і узагальнення їхнього досвіду стане гарним прикладом і «школою» для молодих вихователів, а дитячі свята, розваги, вистави поповняться новими персонажами.

Важливе місце в житті дитячого садка займає художня самодіяльність вихователів і дітей, як засіб педагогічної пропаганди, показу досягнень освітнього процесу в дитячому садку. Її можна продемонструвати під час проведення нетрадиційних батьківських зборів, семінарів-практикумів, батьківських конференцій. Методист має не тільки сприяти зростанню естетичної культури педагогів, а й сам брати участь в таких заходах. Він – організатор екскурсій та виставок книг, концертів читців, зустрічей з дитячими письменниками і художниками-ілюстраторами, з активом вихователів, які влаштовуються при бібліотеках, центральних методичних кабінетах; ініціатор художнього читання і розповідання під час проведення дитячих ранків,

вечорів самодіяльності співробітників. Отже, завдання вихователя-методиста полягає у тому, щоб, опосередковано готуючи педагога до ведення роботи з дитячою книгою, навчити: планувати роботу; відбирати необхідний наочний і дидактичний матеріал, ефективні методи, прийоми і засоби навчання; вивчити літературу з цієї проблеми.

Проектувальна функція методиста передбачає складання річного плану освітньої роботи закладу (розділ «Організаційна науково-методична робота») із включенням до нього різних форм роботи, присвячених проблемі роботи з дитячою книгою. У плані методист визначає орієнтовну дату проведення тієї чи іншої форми методичної роботи з вихователями, її тематику, відповідальних (хто проводить). У розділі плану «Освітньо-виховна робота» зазначає теми загальносадкових та групових заходів (занять, театральних дійств, свят і розваг для дітей), які проводяться у передатестаційний період (тижні педагогічної майстерності) та упродовж року. Планується також вивчення педагогічного досвіду роботи окремих вихователів з художньо-мовленнєвої діяльності та дні відкритих дверей для батьків. Результати вивченого й узагальненого досвіду роботи можуть бути представлені у вигляді опису, папки, посібника, до яких додаються виписки з плану, тематичний перспективний план, тематичний щоденник обліку роботи, фото і описи дидактичного матеріалу.

З метою підвищення фахового рівня та впровадження передового педагогічного досвіду, методист планує й організовує виставки педагогічних ідей (посібники до дидактичних чи рухливих ігор, наочний матеріал, методичні розробки, методичні посібники, рекомендації) для педагогів закладу, передбачає їх тематику, зміст. У розділ плану «Робота з громадськістю» методист включає і зустрічі з фахівцями, митцями, науковцями, працівниками книжкових видань тощо.

Проектувальна функція методиста полягає і в створенні короткотривалих та довготривалих освітніх проектів, визначенні учасників проекту, прогнозуванні етапів їх реалізації та результатів. Прикладом загальносадкового довготривалого (1 навчальний рік) проекту може бути проект «Дитина і книга», короткотривалого – «Світ казок», «Дитинство у поезії» тощо. Під час організації роботи з дитячою книгою за методом проектів особливе значення має творче нестереотипне мислення і бачення педагогів, дітей, їхня активність, самостійність, захопленість та широке залучення батьків вихованців,

представників інших організацій, що мають відношення до книги, художнього слова.

Одним із важливих і складних розділів методичної роботи є *організація контролю*. Контроль в закладі дошкільної освіти – це система спостережень і перевірки відповідності освітньо-виховного процесу цілям та завданням освітньої програми, Статуту закладу, загальнодержавним установкам, планам, наказам вищестоящих органів освіти. Завдання контролю полягають у: порівнянні результатів роботи з нормативними вимогами; наданні своєчасної практичної допомоги співробітникам ЗДО; зборі, систематизації та зберіганні інформації про те, як змінився стан проблеми після того чи іншого управлінського рішення (виконання функції зворотного зв'язку); зборі інформації про те, як виконуються рекомендації, рішення (контроль виконання); виявленні та узагальненні передового педагогічного досвіду.

Контроль допомагає виявити недоліки в роботі педагогів, з'ясувати причини розриву між існуючим і необхідним станом педагогічного процесу, досягнутими і необхідними результатами. Саме під час контролю методист отримує інформацію, аналізує її, визначає завдання і заходи, спрямовані на подолання прогалин у роботі колективу. Контроль є підставою для прийняття управлінських рішень.

Будь-який контроль здійснюється в певній послідовності: розробляється план з обґрунтуванням причини, формулюється мета – для чого потрібна інформація. Алгоритм перевірки може бути таким:

- розроблення структурної схеми майбутньої перевірки (формулювання мети, конкретизація завдань, збирання й опрацювання інформації про стан об'єкта, що перевіряється (тематичний або комплексний аналіз), розробка плану контролю, визначення виду контролю, вибір форм та методів проведення контролю);
- фіксація отриманих результатів у ділових документах.
- оформлення висновків за результатами перевірки, що потребує розкриття основних причин успіхів (недоліків), розроблення рекомендацій щодо поліпшення роботи; ухвалення управлінських рішень; визначення термінів подальшого контролю (за необхідністю);
- обговорення підсумків перевірки на нараді при завідувачці, на засіданні малої педагогічної ради, на зборах батьків;
- перевірка виконання рекомендацій;
- обговорення підсумків перевірок.

Методист закладу дошкільної освіти здійснює контроль стану освітнього процесу, який класифікують за: часом – оперативний, поточний, проміжний, підсумковий; за змістом – комплексний, тематичний, оперативний; за кількістю задіяних досліджуваних об'єктів – фронтальний та індивідуальний.

Функція методичного контролю у контексті роботи з дитячою книгою полягає у проведенні оперативних і тематичних перевірок з метою реалізації завдань з розвитку мовлення і роботи з дитячою книгою зокрема, а також збереження при цьому здоров'я дошкільників.

Оперативний контроль і аналіз припускають збір інформації кількісного характеру, який не вимагає тривалих спостережень, але показує проводиться чи не проводиться той чи інший вид діяльності (робота з розвитку мовлення, художньою літературою), чи функціонує у групі літературний центр, народознавчий куток, осередок творчості, чи обладнаний він відповідно до санітарно-гігієнічних і дидактичних вимог, які форми роботи проводяться в ньому, чи підготовлений і вдало підібраний дидактичний матеріал до заняття з художньої літератури у момент перевірки. Тобто це вивчення щоденної інформації про хід і результати педагогічного процесу, виявлення причин, що порушують його.

Різновидом оперативного контролю є попереджувальний контроль, мета якого – надати вихователю допомогу, попередити можливі помилки. Тому він може пройти у формі:

- бесіди з метою виявлення, наскільки чітко вихователь уявляє та усвідомлює завдання роботи з дитячою книгою;
- бесіди за календарним планом вихователя, щоб уточнити, як він планує використання художніх творів у роботі з дошкільниками, які форми роботи планує провести з дітьми, батьками; складання перспективного плану роботи з дітьми з розділів «Художня література», «Мовленнєве спілкування», «Розвиток мовлення», з метою допомогти педагогу вибудувати систему роботи з проблеми;
- складання конспекту заняття, що особливо корисно для вихователів-початківців;
- спільного перегляду роботи досвідченого педагога з керівником або старшим вихователем, для того, щоб звернути увагу на ефективні прийоми роботи педагога-майстра.

Попереджувальний контроль фіксується в плані роботи на місяць. Кінцевим результатом попереджувального контролю має стати підвищення професійної майстерності вихователя і складання ним перспективних планів, конспектів тощо. Матеріали оперативного контролю зберігаються 1 рік.

Тематичний контроль має на меті ґрунтовне вивчення питання, виявлення проблем та визначення напрямків надання допомоги конкретному педагогові чи педагогічному колективу загалом. Проводиться як на рівні закладу так і на рівні управління освіти. Орієнтовними напрямками тематичного контролю є: обстеження рівня розвитку дітей; оцінювання професійних умінь вихователя; оцінювання створених умов у групі; у методичному кабінеті, закладі; оцінювання планування роботи й форм взаємодії з батьками з проблем пропедевтики читацької діяльності в дошкільному віці.

Визначаючи тематику контролю, необхідно, врахувати основні напрямки роботи закладу дошкільної освіти в поточному навчальному році та сформулювати відповідно з цим цілі тематичних перевірок. Наприклад, якщо заклад обрав художньо-естетичний напрям діяльності, то метою тематичного контролю повинно стати виявлення результативності цієї роботи та визначення рівня оволодіння педагогами методикою організації і проведення різних видів художньо-естетичної діяльності дітей з використанням художнього слова. Тематику контролю можуть визначати результати оперативного контролю. Якщо в результаті цього були виявлені певні недоліки, то метою тематичної перевірки може бути виконання програми з цього питання. У процесі перевірки буде проаналізовано систему педагогічних впливів, спрямованих на формування читацьких інтересів дошкільників, рівень педагогічної майстерності вихователя, що допоможе визначити причини відсутності у дітей стійких навичок працювати з книгою і намітити систему надання допомоги педагогам для подальшого вдосконалення роботи.

Тематична перевірка також може бути присвячена вивченню впровадження матеріалів семінару, проведеного в закладі, впровадженню педагогами передового педагогічного досвіду або нових педагогічних технологій у роботі з дитячою книгою.

Формулювання мети тематичної перевірки має бути конкретним і відображати суть проблеми. Визначивши мету необхідно скласти план її проведення, який включає:

- вивчення знань, умінь і навичок дітей, що дозволить виявити ступінь оволодіння ними програмою;
- визначення знань, умінь і навичок педагогів з означеної проблеми, що допоможе виявити рівень педагогічної майстерності вихователів і, можливо, визначити причини їх невдач у формуванні знань, умінь і навичок дітей, вихованні у них певних якостей;
- стан планування, аналіз якого дозволить визначити наявність або відсутність системи роботи з проблеми, що також може бути причиною слабого оволодіння дітьми програмою;
- аналіз умов для здійснення роботи за темою, наявність або відсутність яких може сприяти або заважати реалізації програми, формуванню стійких знань або навичок, аналіз взаємодії педагогів з батьками, без якого картина педагогічного впливу буде неповною.

Схема тематичної перевірки (за А. Богуш)

1. Загальні відомості: місто, номер дошкільного закладу, група, прізвище вихователя, період, за який перевіряється робота.
2. Добір занять на тиждень; назва занять, програмний зміст, методи і прийоми, відповідність програмі.
3. Добір занять на місяць, квартал: різноманітність методів навчання, повторюваність. Чи усі види роботи відображено у плані?
4. Планування роботи в повсякденному житті: різноманітність методів і прийомів роботи упродовж місяця; форма плану; індивідуальна робота (як часто планується з однією і тією самою дитиною), чи всі розділи охоплено.
5. Облік роботи: конкретність, оцінка досягнень дітей з розвитку мовлення, завдання щодо подальшої роботи з дітьми.
6. Загальна оцінка плану роботи з організації художньо-мовленнєвої діяльності дошкільників. Доповідь на педагогічній раді про результати тематичної перевірки планів.

Виходячи з мети, визначаємо зміст – що повинні знати (вміти) діти і що повинен проаналізувати методист в ході перевірки, наприклад: форми організації художньо-мовленнєвої діяльності, методика їх проведення, ставлення дітей та батьків до цієї діяльності тощо. Зміст визначає форми організації дитячої діяльності (мовленнєві заняття, робота в куточках книги, свята і розваги, спільні з батьками проекти, режимні процеси тощо).

У тематичному контролі, крім завідуючої та методиста, беруть участь зазвичай й інші співробітники: психолог, музичний керівник, лікар, медична сестра, інструктор з фізичної культури, найбільш досвідчені вихователі.

Перед початком тематичної перевірки керівником закладу видається Наказ про проведення тематичного контролю, в якому зазначаються тема, терміни перевірки. Підготовлений план вихователям повідомляють за два тижні до початку перевірки. Примірник плану контролю повинен перебувати в методичному кабінеті і бути доступним для кожного вихователя в будь-який момент. Завдання методиста – поставити перед кожним учасником конкретне завдання, докладно роз'яснити порядок його виконання, надати детальний перелік питань, які будуть перевірятися. Результати тематичного контролю зручно фіксувати в блок-схемах. Підсумки тематичного контролю оформляються у вигляді аналітичної довідки та заслуховуються на педагогічній раді. Матеріали тематичного контролю оформляються і зберігаються у методичному кабінеті закладу дошкільної освіти. Вони є банком даних про стан педагогічного процесу з художньо-естетичного напрямку, роботи з дитячою книгою зокрема, діяльності педагогічного колективу та використовуються при підготовці закладу до атестації. Тематична перевірка роботи вихователів кожної вікової групи з розвитку мовлення проводиться один раз на рік.

Підсумковий контроль це вивчення результативності освітньої роботи за різні періоди, підведення підсумків за певними напрямками діяльності закладу дошкільної освіти чи окремих груп. У підсумковому контролі задіяні всі учасники освітнього процесу: педагоги, батьки, діти. Використовуються такі методи дослідження, як спостереження і аналіз освітнього процесу; самоаналіз і самооцінка вихователів; аналіз діяльності педагогів з пріоритетного напрямку роботи; анкетування та бесіди з батьками; інтерв'ювання та бесіди з дітьми; аналіз розвивального середовища в закладі дошкільної освіти з мовленнєвого розвитку; вивчення документації вихователів та спеціалістів (аналіз перспективного і календарного планування); оцінка продуктів дитячої діяльності; збір і обробка отриманої інформації. Під час відвідування груп, тематичних перевірок, а також наприкінці кварталу чи року методист використовує контрольні завдання, діагностичні методики з метою контролю за виконанням програми.

Таким чином, формами ознайомлення методиста із роботою вихователів у процесі контрольно-аналітичної діяльності є: відвідування занять, режимних процесів, спостереження за роботою вихователів та її аналіз; бесіди з вихователями та дітьми; перегляд конспектів занять та іншої документації; особисті спостереження і запис різних видів роботи з дитячою книгою безпосередньо в групі. Перш ніж іти в групу, потрібно продумати, на що слід звернути увагу, взяти з собою відповідну схему запису заняття чи режимного моменту.

Схема спостереження за заняттям з розвитку мовлення (мовленнєве спілкування, художня література) (А. Богуш)

1. Підготовка до заняття: хто готує матеріал, як розставлені столи та стільчики, чим зайняті в цей час діти, як розміщено дидактичний та наочний матеріал.

2. Організаційний момент: тривалість заняття; прийоми залучення дітей; тон вихователя; вміння дітей сідати за столи.

3. Хід заняття: прийоми зосередження уваги; прийоми розумової активізації дітей, їх ефективність; кількість дітей, опитаних вихователем; прийоми індивідуального підходу; кількість і якість запитань, їх послідовність; наявність творчих завдань; місце гри в ході основної частини заняття; ставлення вихователя до мовлення і помилок дітей; підтримання дисципліни; стан мовлення дітей (стенографічний запис).

4. Закінчення заняття: застосування прийомів, спрямованих на узагальнення та систематизацію матеріалу; тривалість заняття; виховна спрямованість заняття.

Схема перегляду роботи з дитячою книгою у повсякденному житті

1. Види роботи з дитячою книгою і творами художньої літератури, їх відповідність плану, ефективність та якість проведеної роботи.

2. Кількість дітей, охоплених роботою. Роль вихователя в організації самостійної роботи з дитячою книгою.

3. Робота в осередку книги (вранці, після денного сну, ввечері). Контроль вихователя за виконанням дітьми поставлених завдань.

4. Прийоми контролю за мовленням дітей у повсякденному житті.

Отже, *методична робота в закладі дошкільної освіти* – це цілісна, заснована на досягненнях науки й педагогічного досвіду система взаємозалежних дій і заходів, спрямованих на всебічне підвищення кваліфікації й професійної майстерності кожного вихователя (зокрема заходи щодо керування професійною самоосвітою, самовихованням,

самовдосконаленням педагогів) та на розвиток і підвищення творчого потенціалу педагогічного колективу загалом, у кінцевому результаті – на вдосконалення освітнього процесу, що сприятиме досягненню оптимального рівня виховання й розвитку дітей.

Запитання і завдання для самоперевірки знань студентів

1. Що є предметом методики роботи з дитячою книгою в ЗДО?
2. Організаційний момент: тривалість заняття; прийоми активізації дітей до роботи; тон вихователя; вміння дітей сідати за столи.
3. У чому полягає зв'язок методики роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти з психологією, педагогікою?
4. Яке місце займає робота методика роботи з дитячою книгою серед дисциплін мовленнєвого спрямування?

5. Кого вважають основоположником методики навчання читання і розповідання дітям дошкільного віку? Чому?
6. Кому з вітчизняних вчених (практиків) належить ідея проведення в дитячих садках «оповідальних годин». Які вимоги висувалися до їх проведення?
7. Хто є автором таких методичних збірок як: «Яка книжка потрібна дошкільнику», «Живе слово і книжка в дошкільній освіті», «Розповідання і його джерела»?
8. Які науково-методичні положення Івана Огієнка можна використати у практиці дошкільця?
9. Який внесок у методику роботи з дитячою книгою зробила Олена пчілка?
10. Кому належить перша спроба визначення поняття «казка» в українській літературі?
11. Ким була розроблена методика художнього читання і розповідання дітям у першій половині ХХ століття?
12. Хто з вчених минулого століття створив систему естетичного виховання в дитячому садку і яке місце у ній займала художня література?
13. Кому належить ідея створення кімнати казок? Яку роль відіграє вона у формуванні інтересу в дитини до книги?
14. Як ви розумієте вислів: «Шлях до серця іде з двох начеб-то протилежних сторін: від книжки, від прочитаного слова до усного

мовлення, і від живого слова, що вже оселилось у дитячій душі, до книги, читання і письма»)? Хто його автор?

15. Над якими питаннями, пов'язаними з методикою роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти, працюють сучасні науковці? Як впроваджуються їхні ідеї у практику сучасного дошкільця?

16. Які науково-методичні підходи до роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти ви знаєте? Який зв'язок існує між історично-усталеними й новими підходами до роботи з дитячою книгою в садку?

17. У чому полягає сутність художньо-мовленнєвого підходу? Чому його вважають провідним?

14. Схарактеризуйте розвивальне середовище закладу дошкільної освіти, спрямоване на формування читацьких інтересів дошкільників.

15. Обґрунтуйте думку про те, чому створення літературного центру у групі будь-якого віку має відповідати певним санітарно-гігієнічним вимогам?

16. Сформулюйте дидактичні вимоги до наповнення літературного центру у молодших групах.

17. Складіть свій проєкт обладнання літературного центру в старшій групі.

18. Розкрийте зміст роботи в літературному центрі груп раннього віку.

19. Сформулюйте мету створення в садку кімнати казки.

20. Які функції виконує старший вихователь-методист в організації роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти?

21. Розкрийте сутність інформаційно-дидактичної функції старшого вихователя-методиста в організації роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти.

22. Які види контролю здійснює старший вихователь-методист за роботою з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти?

23. Визначіть об'єкти тематичного контролю роботи з розвитку мовлення в закладі дошкільної освіти та місце роботи з дитячою книгою в ньому?

МОДУЛЬ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ З ДИТЯЧОЮ КНИГОЮ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

2.1. Методико-технологічний інструментарій роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти

2.1.1. *Принципи і методи ознайомлення дітей із літературними творами*

Принципи ознайомлення дітей із літературними творами – це своєрідні вимоги, виконання яких сприятиме ефективному засвоєнню дошкільниками змісту художнього твору; «інструмент» в роботі педагога.

Такими принципами є: *емоційно-виразне читання художнього твору, усвідомлення і розуміння дітьми змісту художнього твору, повторність читання, включення дітей в активну пізнавальну діяльність за змістом художнього твору; взаємозв'язок пізнавальних, виховних і мовленнєвих завдань; тематичне читання творів; оцінювальне ставлення дітей до змісту художнього твору* (Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти / А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик / Київ : Слово, 2006. – С. 76–77). Розглянемо їх.

Принцип емоційно-виразного читання художнього твору. Виразним читання вважається тоді, коли воно емоційно насичене. Тому, обравши твір, потрібно кілька разів прочитати його, визначити характер інтонації, логічні паузи та наголоси, темп читання, тембр мовлення героїв та персонажів твору. Оволодіння мистецтвом художнього читання і розповідання є професійним обов'язком кожного вихователя.

Усвідомлення і розуміння дітьми змісту художнього твору. Художній твір лише тоді може позитивно впливати на дитину, коли вона його добре зрозуміє, усвідомить хід подій, ідею чи мораль твору. Тому перед читанням твору слід продумати, які слова та фрази будуть незрозумілими для дітей та як їх пояснити: перед читанням, у процесі

читання, чи після нього. Скласти запитання для вступної бесіди та бесіди за змістом твору (пізнавального змісту), дібрати ілюстрації та картинки, які допоможуть дітям наочно уявити описані події.

Повторність читання. Якщо художній твір не великий, його читають на занятті ще один-два рази. Якщо твір великий, можна обмежитися повторним читанням окремих уривків, найбільш яскравих і значущих епізодів. Повторне читання одного й того самого твору передбачається упродовж місяця, кварталу, року. Знайомий твір читають на інших заняттях, наприклад у ході етичної бесіди, на заняттях із розвитку мовлення (переказ знайомого твору). Уривки знайомих творів читають у процесі бесід про довкілля, літературних вікторин, на тематичних літературних вечорах та ранках. Знайомі твори діти можуть слухати в записах на CD, дивитися театральні вистави, діафільми, мультфільми, кінофільми.

Включення дітей в активну пізнавальну діяльність за змістом художнього твору. Реалізації цього принципу сприяють елементи драматизації та інсценування на заняттях, ігри-драматизації, інсценування художніх творів, розігрування сюжетів віршів, забавлянок, пісень, театралізовані та сюжетно-рольові ігри за змістом художніх творів; малювання, аплікація за мотивами прослуханих творів із наступною розповіддю за своїми малюнками-ілюстраціями.

Взаємозв'язок пізнавальних, виховних і мовленнєвих завдань. Кожний художній твір впливає на дитину з трьох сторін: інформує про щось нове, дає їй нові знання; виховує розумово, морально, естетично; збагачує, уточнює й активізує словник дитини. Отже, всі ці завдання вихователь повинен чітко визначити у програмному змісті заняття, на якому буде читати твір.

Принцип тематичного читання творів. У практиці роботи закладів дошкільної освіти використовують читання творів на одну тему впродовж певного періоду: на одному занятті, упродовж місяця, кварталу. Так, наприклад, на занятті з природи з теми «Весна» («Зима», «Осінь», «Літо») можна дібрати три невеликі оповідання, в яких йдеться про різні періоди весни. За їх змістом проводять порівняльну бесіду. Або на занятті з ознайомлення з довкіллям з теми «Професії твоїх батьків» дітям пропонують два-три оповідання, вірші про професії дорослих, картини, ілюстрації. Твори з цієї тематики читають дітям і на інших заняттях упродовж 1-2 місяців, завершується читання цього

циклу творів тематичною заключною бесідою «Професія твоїх батьків». Підготовка до етичної бесіди (про скромність, ввічливість, чесність, правдивість тощо) вимагає тематичного читання творів упродовж кварталу.

Принцип оцінювального ставлення дітей до змісту художнього твору. Розуміння, усвідомлення тексту зумовлює в дитини емоційні переживання, співчуття, що є основою для формування адекватних оцінних суджень, моральних та етичних оцінок.

Метод навчання – система послідовних способів взаємопов'язаної діяльності педагога і дітей, спрямована на досягнення поставлених навчально-виховних завдань.

Функції методів – мотиваційна, навчальна, розвивальна, виховна, організаційна.

Класифікація загально педагогічних методів здійснюється за:

- джерелами набуття знань (*словесні, наочні, практичні*);
- рівнями пізнавальної активності (*пояснювально-ілюстративні, або інформаційно-рецептивні, репродуктивні (відтворюючі), проблемного викладу; частково-пошуковий (евристичний) і дослідницький методи.*
- за ознакою логічного засвоєння (*індуктивні, дедуктивні*);
- за ознакою взаємодії у процесі навчання (*методи викладання і методи учіння*);
- за дидактичними функціями (*методи первісного засвоєння знань, методи узагальнення засвоєного; методи контролю та перевірки*);
- за характером знань (*метод повідомлювального навчання і осмислювання основних знань; метод проблемного навчання і проблемного навчального пізнання*).

У роботі, з дитячою книгою в ЗДО, вихователь послуговується класифікацією методів за «джерелами набуття знань», тобто навчає дітей за допомогою словесних, наочних і практичних методів.

Словесні методи – методи навчання, засновані на слові як джерелі здобуття знань і дають можливість переходу дітей у процесі пізнання за межі безпосереднього сприймання. До словесних методів відносяться: розповідь вихователя; читання творів художньої літератури; бесіда; пояснення; переказування; обговорення.

Правильний добір методів ознайомлення дошкільників із художнім твором є важливою умовою виховання майбутнього читача.

Оскільки діти самі ще читати не можуть (оволодівають читацькою діяльністю лише на рівні сприймання на слух), то авторський задум художнього твору доносить до них вихователь, який виступає посередником між письменником і слухачами. Тому основними методами ознайомлення дітей з художніми творами вважаються розповідання і читання.

Розповідання (розповідь вихователя) – образний, емоційний виклад подій, заснований на фактичному матеріалі з чіткою логічною структурою; детальний переказ тексту вихователем із можливими перестановками слів, заміною їх, тлумаченням. Розповідання сприяє зосередженню уваги дитини на змісті твору та його кращому усвідомленню. Його можна розглядати як засіб вторинного ознайомлення із художнім твором. Таким способом дітей знайомлять з багатьма казками, легендами, історіями з життя письменників, поетів чи художників, історією виникнення книжки чи окремого твору, деякими пізнавальними розповідями, газетними або журнальними матеріалами (у підготовчій до школи групі). Вибір способу передачі твору (читання чи розповідання) залежить від жанру твору і віку слухачів.

Читання творів художньої літератури (по книзі або напам'ять) – метод навчання, який дозволяє розширювати знання дітей про предмети і явища, формувати вміння сприймати й аналізувати художні твори, відтворювати словесний образ, розуміти смислові зв'язки у творі, виховувати емоційне співпереживання, художній смак. Реалізується цей метод у дослівній передачі тексту. Твори, які невеликі за обсягом, вихователь читає дітям напам'ять, при цьому досягається найкращий контакт з аудиторією. Більша ж частина творів читається з книг. Читаючий, зберігаючи мову автора передає всі відтінки думок письменника, впливає на розум і почуття слухачів. Перше враження дітей про книжку багато в чому залежить від якісного виконання дорослим літературного твору. Завдання вихователя домогтися такого читання твору, щоб діти могли сприйняти не тільки його зміст, а й художню форму, образну мову, мелодійність, ритм, риму.

Бесіда – метод навчання, який використовується для узагальнення й систематизації знань у формі діалогу. Бесіди розрізняють за дидактичною метою (вступні, пояснювальні, підсумкові, контрольні) та за рівнем пізнавальної самостійності дітей (репродуктивно-відтворювальні й евристичні).

Вступну бесіду вихователь використовує під час першого ознайомлення дітей з автором твору, налаштовує на слухання твору який вивчатиметься, спрямовує увагу на те, що хотів показати письменник. Пояснювальні бесіди використовуються у процесі роботи над твором – пояснюються незрозумілі слова, вирази, уточнюються дії і вчинки персонажів, з'ясовуються обставини, час, пора року, описані в творі. Мета підсумкової бесіди – закріплення матеріалу, визначення рівня його засвоєння дітьми, обговорення того, що сподобалося, запам'яталося, які відчуття викликав твір, порівнюються події і вчинки героїв, описаних в інших, вже відомих дітям творах. Виводиться моральне правило. Контрольна бесіда допомагає перевірити рівень засвоєних знань дітьми через деякий час.

Репродуктивна бесіда спрямована на відтворення раніше засвоєного матеріалу, її проводять з вивченого навчального матеріалу. Відповідаючи на запитання вихователя, діти повторюють пройдений матеріал, закріплюють його, водночас демонструючи рівень засвоєння. Така бесіда може бути супутньою, поточною, підсумковою, систематизуючою. Суть евристичної бесіди полягає в тому, що вихователь уміло сформульованими запитаннями скеровує дітей на формування нових понять, висновків, правил, використовуючи набуті знання, спостереження. Для проведення такої бесіди необхідне знання психологічних особливостей кожної дитини й відповідний добір різних шляхів запитально-відповідальної форми навчання. У дитячому садку такі бесіди використовуються лише у роботі зі старшими дошкільниками.

Готуючись до бесіди будь-якого типу, вихователь складає її план, щоб забезпечити строгу послідовність розвитку теми, намічає основні запитання для дітей. Ефективність методу бесіди залежить від уміння вихователя формулювати і ставити запитання. У досвідченого педагога вони короткі й точні; ставляться в логічній послідовності; пробуджують думку дитини, розвивають її; кількість запитань – оптимальна.

Якщо бесіда передбачає, в основному, постановку запитань вихователем, то *метод обговорення* допомагає виявити істину через зіставлення різних поглядів, знайти правильне розв'язання проблеми. Учасники обговорення реально або уявно беруть участь у процесі обмірковування. Дорослий оголошує проблему, а діти кожен по-своєму її трактують. Це колективна бесіда, спілкування (дискусія) на задану

тему, в результаті якої діти приходять до спільних висновків чи рішень. Вихователь опосередковано керує цим процесом, або ж бере безпосередню участь. Як правило, обговорюються ситуації чи дії персонажів з неоднозначною мораллю. Наприклад, чи правильно вчинили дід і баба, спаливши пір'я кривенької качечки? Чому Півник із казки «Колосок» не поділився з мишенятами пиріжками? Хіба так можна? Під час такого обговорення виявляються різні позиції, а емоційно-інтелектуальний поштовх пробуджує бажання активно мислити. Іноді, якщо проблема складна, то вихователь робить невеликий вступ, спрямовуючи думки дітей у відповідне русло. Вимогою до обговорення є вміння вислухати іншого, не перебивати, поводитися етично не перетворювати все в суперечку.

Переказування – це один з важливих методів навчання дітей зв'язної мови і підготовка їх до успішного і правильного переказування художніх творів у школі, відтворення змісту художнього твору в усній розповіді. Переказуючи художній твір, діти вчаться осмислено і послідовно відтворювати його зміст, що збагачує мову дитини, розвиває її мислення. Перш ніж переказувати твір, треба осмислити його зміст, ідею. Дитина не тільки запам'ятовує окремі епізоди, а й встановлює логічні зв'язки між ними і сама завдяки цьому вчиться мислити логічно, зв'язно і послідовно передавати свої думки. Щоб навчити дітей осмислювати прочитане, свідомо оволодіти рідною мовою, треба якомога ширше використовувати переказ як один з важливих методів пояснювального читання. Для переказу треба добирати невеликі за обсягом твори, які відомі дітям. У творі не повинно бути великої кількості деталей, які утруднюють розуміння основної суті і цим ускладнюють переказ. Починати переказ потрібно з простих за структурою творів.

Завдяки методу прогнозування, дорослий матиме уявлення про те, наскільки дитина добре розуміє і пам'ятає текст, якою мірою усвідомлює логічні взаємозв'язки з реального життя й може їх перенести в свої літературні передбачення. Дитині також цікаво почути й версію дорослого щодо розвитку подій у книзі і порівняти з прочитаним. За допомогою цього методу у вихованців розвивається логічне мислення, збагачується обсяг своїх знань про світ, формується невідомий інтерес до книги (дитина відчуває себе маленьким

детективом), краще запам'ятовує прочитане, легко згадує деталі і згодом стає читцем, з яким цікаво буде поміркувати про будь-яку книгу.

Наочні методи – це методи, за допомогою яких діти набувають знань шляхом сприйняття окремих процесів, явищ, предметів або їх зображень. До них відносяться *спостереження і метод демонстрації*.

Спостереження – це цілеспрямоване, планомірне сприймання дитиною предметів чи явищ навколишнього світу. Спостерігати діти можуть за мовою однолітків, персонажів, виразним читанням дорослого, виконанням ролей в інсценізації чи грі-драматизації за сюжетом літературного твору й на цій основі відтворювати поведінку персонажа. Спостерігають і за зміною декорацій в театральному дійстві, світлом, озвученням тощо, мотивуючи ці зміни. Під час спостереження діти порівнюють почуте з книги й побачене теж саме на сцені чи екрані. Знання отримані під час спостережень діти використовують у практичній діяльності.

Метод демонстрації – показ дітям натуральних предметів або їх зображень (картин, діапозитивів, кінофільмів тощо). Ілюстративний матеріал має реально відображати дійсність, не спотворюючи її; його зміст має відповідати віку дітей, рівню їх розвитку. У роботі з дитячою книгою демонстраційний метод використовують під час ознайомлення з портретом письменника, розгляду ілюстрацій, перегляду відеосюжетів за змістом художніх творів, обстеження книжок, журналів.

Практичні методи – методи навчання, які допомагають вихователю організувати різноманітну практичну діяльність дітей і сприяють засвоєнню знань, умінь і навичок. Сюди відносяться такі методи, як: вивчення напам'ять малих фольклорних жанрів та поетичних творів, доручення, лікування дитячих книг та їх виготовлення.

Метод завчання напам'ять застосовується у вивченні невеликих віршів, фольклорних жанрів з метою збагачення словника дітей, формування естетичного смаку, розвитку емоційно-виразного мовлення, формування звукової культури мовлення.

Доручення – метод навчання і виховання дітей, який передбачає організацію діяльності і формування досвіду суспільної поведінки. Його мета – вправління дитини в позитивних діях і вчинках. Для цього

вихователь дає завдання, виконання якого вимагає певних дій або вчинків. Доручення підбирають із таким розрахунком, щоб його виконання сприяло розвитку ще не сформованих якостей. Одержавши доручення, дитина має усвідомити його важливість, значення для колективу і для себе. Саме це і сприяє формуванню серйозного ставлення до нього, а також необхідних умінь, навичок. Доручення має бути посильним: нескладне виховує самовпевненість, непосильне – підриває віру в свої сили. Педагог повинен не тільки визначити саме доручення, а й допомогти його виконати. Доручення можуть мати постійний або епізодичний характер. Постійні доручення доцільно давати дітям, які вже мають необхідний досвід їх виконання, а також розвинуте почуття відповідальності. Доручення з часом доцільно ускладнювати за змістом і методикою його виконання. Ефективність доручення як методу виховання значною мірою залежить від організації контролю за його виконанням. Відсутність контролю породжує безвідповідальність. Доручення можуть бути індивідуальні й колективні. У контексті роботи з дитячою книгою, доручення можуть бути такого змісту; чергування та виконання ролі бібліотекаря в літературному центрі, відбір з-поміж інших книг тих, які потребують «лікування», підготовка відповідних для цього матеріалів і сам процес «лікування» книг; створення образів літературних героїв для певного виду театру, виготовлення саморобних книг разом із батьками, читання казки разом із батьками і розповідання її у групі для інших дітей тощо.

Часто повторюваними в літературно-пропедевтичній роботі з дошкільниками є ігрові методи. *Ігровий метод* – метод навчання, який дає можливість зробити дидактичну задачу зрозумілою, доступною і привабливою для дитини, а процес навчання – цікавим. Такими методами є: *дидактичні ігри, літературні вікторини, ігри-драматизації та інсценізації, метод непрямой пропозиції*, корисні для закріплення засвоєного матеріалу.

Ігри-драматизації (на теми прослуханих творів) відрізняються від звичайної рольової гри тим, що проходять за готовим сюжетом, у них відтворюються конкретні образи, використовуються такі засоби виразності, як інтонація, міміка, жест, поза, хода, прийоми водіння ляльки. Дітям заздалегідь відомі герої майбутньої гри, хід її дії (навіть якщо розігрується не весь твір, а один епізод). Водночас вони залишаються активними діючими особами. Дошкільники можуть

розігрувати лише добре відомі їм твори (казки, розповіді, вірші), у яких велике місце займає діалог (при розігруванні вони перетворюються на маленькі п'єски або сценки).

Характерна риса такої діяльності – широкі можливості для імпровізації, вільна – за бажанням участь дітей, самостійна переробка драматургічного матеріалу, гра не для глядачів. Для того щоб могла виникнути театралізована гра, необхідно багаторазово повторити твір, викликати в дітей інтерес до нього шляхом розглядання ілюстрацій і бесід. Спочатку роль ведучого виконує вихователь, активно допомагаючи дітям розподіляти ролі, підказуючи репліку, черговий епізод. Він показує дітям способи художньо-образної виразності, наприклад, як можна передавати зміст твору своїми словами, використовувати пряму мову героїв, демонструє прийоми водіння ляльок, можливі варіанти розміщення декорацій на столі тощо. Під час гри не слід виправляти невдалі вирази, звертатися до дітей з питаннями про виразність мови персонажів – це може порушити ритм гри, її невимушеність. Якщо такі ігри проходять не досить вдало, вихователь може частіше використовувати драматизацію як прийом навчання на заняттях, обдуманно поєднуючи дітей для виконання схожих ролей, масових сцен, сміливіше висуваючи боязких, зацікавлюючи їх введенням нових барвистих атрибутів та інших прийомів.

Інценування за змістом літературних творів (інценізація) – це точне й послідовне відтворення авторського літературного твору. На відміну від гри-драматизації, тут застосовується спеціальне заучування з дітьми тексту. Інценізацію літературних творів проводять лише з дітьми старшої групи, здебільшого під час проведення літературних ранків, концертів, свят. У процесі інценізації певного художнього твору обов'язково використовується декорація, костюми, атрибути, є ведучий, який промовляє слова від автора. Діти можуть інценувати фрагменти певного літературного твору на вечорах розваг (вечір казок, літературна вікторина, клуб винахідливих і кмітливих, вечір усної народної творчості, літературні ранки, присвячені творчості письменників тощо). Цей метод допомагає дітям полюбити той чи інший твір, глибше засвоїти його зміст.

Дидактична гра – самостійний метод навчання, хоча іноді може бути допоміжним, якщо створює «фон» для процесу пізнання. Як самостійний метод навчання, дидактична гра має навчальну структуру –

дидактичні завдання, ігрові дії, правила. Особливість дидактичних ігор полягає в тому, що вони створені дорослими з метою навчання і виховання дітей. Проте, навіть створені в дидактичних цілях, вони все-одно залишаються іграми. Саме ця особливість обумовлює їх цінність як методу навчання: в грі діти краще засвоюють складний матеріал. Сутність дидактичних ігор полягає у вирішенні пізнавальних завдань, поставлених в цікавій формі. Вирішення пізнавальної задачі пов'язано з розумовою напругою, з подоланням труднощів, що привчає дитину до розумової праці. Одночасно розвивається логічне мислення дітей. Засвоюючи або уточнюючи в дидактичній грі той чи інший програмний матеріал, діти вчаться спостерігати, порівнювати, класифікувати предмети за тими чи іншими ознаками; вправляти пам'ять, увагу; вчаться застосовувати чітку і точну термінологію, зв'язно розповідати; описувати предмет чи явище, називати його дії і якості; проявляють кмітливість, винахідливість. Дидактичні ігри на матеріалі знайомих дітям творів проводять починаючи з середньої групи. Прикладами літературних дидактичних ігор можуть бути наступні: «Один починає – інший продовжує»; «Відгадай мою казку»; «Звідки я?» (опис літературних героїв), «Хто зайвий», «Чіі слова?» тощо. Їх можна проводити, використовуючи наочний матеріал або у словесній формі. Залежно від місця й ролі в освітньому процесі, дидактична гра може виступати не тільки методом, а й самостійною формою організації навчання дітей дошкільного віку.

Головне призначення *рухливої гри* (сюжетної і безсюжетної) – забезпечення рухової активності дитини з метою збереження її здоров'я. Проте окремі сюжетні ігри пов'язані з літературним текстом і виконуються у віршованому або пісенному супроводі, тому іноді й вони мають місце у роботі з дитячою книгою. *Рухлива гра* як метод використовується з метою закріплення літературного тексту, який має віршовано-діалогічну будову, або ж прозового твору з метою відтворення характеру героїв. Наприклад, українська народна пісня «Ходить гарбуз по городу», «Мак», «А ми просо сіяли», «Черешеньки» Л. Українки тощо. В основу сюжетних рухливих ігор покладено досвід дитини, її уявлення про навколишній світ (дії людей, тварин, птахів), які вона відтворює рухами, характерними для того чи іншого образу. Такі ігри нерідко виконуються як хороводні. Прикладами ігор,

побудованих на матеріалі казок можуть бути: «Хто як іде?», «Відгадай, чий голос?», «Фігура замри», «Хто я і звідки?» тощо.

Літературна вікторина – гра, що базується на усних (письмових) відповідях за сюжетами літературних творів та даними про їх авторів. Як метод, вона може бути частиною заняття, свята чи розваги. Як форма організації роботи з дошкільниками – це підсумкові кварталні заняття або вечірні розваги. Їх мета – виховати інтерес до художніх творів, узагальнити набуті дітьми знання з теми чи розділу. Вікторини проводять як індивідуально (хто дасть більше правильних відповідей) так і колективно (змагаються команди). Тематика вікторин може охоплювати літературно-жанрові особливості, знання казкових сюжетів, характеристики літературних героїв, книгознавчі й бібліографічні знання, знання про дитячих письменників і поетів. Вікторини можуть бути розроблені на основі одного літературного джерела і мати узагальнювальний характер. Наприклад, вікторини за казкою «Івасик-телесик», «Дюймовочка», «Подорож у казку», «Дивовижний світ книги», «Дитячі поети – дітям», «Зима в літературних творах», «Літо у віршах», «Кольори осені в казках».

Метод *непрямої пропозиції* вихователь використовує під час виникнення ігор на теми прочитаних літературних творів: внесення іграшок і матеріалів, пов'язаних зі змістом твору. Так, прочитавши оповідання М. Коцюбинського «Івасик та Тарасик», вихователь говорить: «А зараз ми подивимось, як Тарасик хотів витягти рибу з кошика Івасика». Вихователь дає кошик із рибою, раком і діти відтворюють те, про що йдеться. Або: «Зараз ми подивимось, як Яринка провчила ледачу подушку». Пропонує дітям по черзі розіграти сценку з подушкою. Після читання вірша Н. Забіли «Ясоччин садок» дітям пропонують пограти з іграшками, як Яся.

Комбіновані методи – це методи, які використовуються у поєднанні з іншими. До них можна віднести метод прогнозування і метод складання карт розумових дій (інтелектуальних карт).

Метод прогнозування допомагає розвивати в дітей здатність розуміти текст, що читається за допомогою наочного матеріалу (ілюстрацій і написів на обкладинці та сторінках книги), передбачати події, про які йтиметься у книзі чи далі по тексту. Наприклад, перед читанням чи слуханням літературного твору, дорослий показує дітям книгу (ілюстровану обкладинку) і пропонує подумати, про що у ній

може розповідатися. Поміркувати про те, як можуть розвиватися події далі, можна і після читання чи розповіді певної частини тексту, наприклад, першої сторінки або першого розділу. Далі діти порівнюють первинне передбачення з тим, що написано у творі. Знаходять спільне й відмінне у своїх прогнозах. Така робота дозволить утримувати інтерес дитини до книги на дещо іншому рівні, відмінному від пасивного слухання чи навіть самостійного читання. Прогноз можна робити і про те, яким буде фінал, чи наступний розділ. У окремих дітей виникає бажання дізнатися, чи збудуться їхні передбачення і це захоплює їх так, що вони з нетерпінням чекають, коли дорослий продовжить читання, або читають самі. Таким чином, комбінуються словесні (читання, розповідання, бесіда, обговорення) і наочні методи (перегляд ілюстрацій).

Метод складання інтелектуальних карт або карт розумових дій (визначення Т. Бьюзена) за Н. Гавриш – це структурно-логічна схема змістовно-процесуальних аспектів вивчення певної теми, у якій у радіальній формі відображаються зв'язки ключового поняття, що розташовується в центрі, з іншими поняттями цієї теми (проблеми) і складає з ними нерозривну єдність. Така карта дає змогу майже на кожне поняття дивитися крізь призму його міжсистемних зв'язків, які для того, хто навчається, стають наочними, очевидними (Богущ А. Гавриш Н. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі: підручник для ВНЗ / А. Богущ, Н. Гавриш. – Київ : Слово, 2008. – С. 93). Складання дітьми таких карт є ефективним способом формування системності знань на основі інтеграції змісту дошкільної освіти.

Застосування цього методу має місце і в процесі роботи з дитячою книгою та засвоєння літературного матеріалу, усвідомлення його зв'язків з життям. Алгоритм складання карти такий:

1. Об'єкт уваги зосереджений у центральному образі.
2. Основні теми, пов'язані з об'єктом уваги, розходяться від центрального образу у вигляді гілок.
3. Гілки, які приймають форму ліній, позначаються чи пояснюються ключовими словами чи образами. Другорядні ідеї також зображуються у вигляді гілок, які відходять від гілок більш високого порядку.

Наприклад, основною метою заняття з художньої літератури є закріплення знань дітьми творчості Т. Шевченка. Відповідно ключовим поняттям карти є поняття «Т. Шевченко», яке пов'язуємо з такими поняттями, як *українець* (де народився, жив і працював), *митець* (якими

видами творчості займався), *патріот* (про що писав у своїх творах, якою мовою) та *твори інших авторів для дітей, де йдеться про Т. Шевченка*. За кожним із названих складових стоїть певна сукупність інших уточнювальних понять, усвідомлення сутності яких вимагає визначення важливих його ознак, якими, митець відрізняється від звичайної людини (*поет, письменник, художник*). З цих понять впливають такі уточнювальні поняття, як: *вірші, оповідання, картини* (чим займається поет, письменник, художник). Наступними похідними поняттями будуть назви віршів Т. Шевченка, які діти вивчають в садку – «Весна», «Садок вишневий коло хати», «Зацвіла в долині червона калина», «Тече вода з-під явора»; оповідання для дорослих (їх ми не називаємо, а просто інформуємо дітей, що такі є); картини – про природу, життя і побут українських людей, портрети (сестер, знайомих, друзів) і автопортрети.

На цьому етапі діти читають вірші на слова поета, співають, або слухають в аудіо записі пісню «Садок вишневий коло хати», ведуть хоровод «Зацвіла в долині червона калина», пригадують, які ще твори знають про калину («Ой єсть в лісі калина»); вихователь проводить міні-вікторину за відомими дітям творами Т. Шевченка:

- з якого вірша слова «і на полі жайворонок, соловейко в гаї...?»;
- кому належать рядки: «плугатарі з плугами йдуть?»;
- хто автор вірша «Зацвіла в долині червона калина?»;
- у якому вірші Т. Шевченка йдеться про дитинчат свійських птахів?;
- які птахи співом весну зустрічають?;
- яка пора року описана у вірші «Тече вода з-під явора?»;
- яка картинка відповідає віршам Т. Шевченка тощо.

Також на цьому етапі можна запропонувати дітям намалювати епізод із твору, який найбільше вразив, зліпити з глини будь-який предмет, образ, згаданий у віршах, створити колективну аплікацію за віршованим сюжетом; розглянути з вихованцями галерею портретів, впізнати серед них Т. Шевченка, або серед запропонованих автопортретів, визначити вік зображеного митця (дитячі, юнацькі, літні роки), обговорити деталі одягу, фарб, світла, специфіку портретного зображення (погруддя, не повний зріст, повний ріст).

Вітку віршів можна продовжити розглядом образів, змальованих у них (ознаки весни, літа, праця селян у цей час тощо). Завершити цю

гілку можна поняттям *«Кобзарик»* (як називається книга, у якій зібрано вірші Т. Шевченка для дітей), з'ясувати, що означає це слово (людина, яка співала історичні пісні, думи, балади, супроводжуючи їх грою на музичному інструменті, який називається кобзою).

Робота у напрямку «Т. Шевченко» – «українець» приведе до розуміння дітьми понять, пов'язаних з ознаками нації «рідна мова – українська», «державні і народні символи», «Вітчизна» (країна, де народився) і «батьківщина» (місце, місцевість, де народився, де живуть батьки), місцезнаходження України на мапі світу (Європа). Закріплюючи поняття цієї гілки, діти читають вірші про рідну мову, пригадують прислів'я, приказки, крилаті висловлювання про рідний край, усвідомлюють їх значення. Виконують ігрові завдання дидактичних і рухливих ігор з використанням української символіки, водять хороводи, виготовляють чи малюють обереги, відвідують музеї, виставки, концерти.

Працюючи з дітьми у напрямку «Т. Шевченко» – «патріот», діти ознайомлюються з ознаками патріотизму: любов і повага до рідних, краю, де народився, шанобливе ставлення до рідної мови, готовність допомогти, підтримати тих, хто захищає Батьківщину, хто її прославляє, дізнаються, чому Т. Шевченка називають патріотом – він освітує рідну природу, людей-українців, пише про це українською мовою, вірить у краще майбутнє рідної країни, закликає до боротьби з ворогами рідної землі, носив українське національне вбрання.

Гілка «Дітям про Т. Шевченка» допоможе згадати художні твори для дітей інших митців, у яких йдеться про життя і творчість Тараса Шевченка. (*«Маленьким про великого Тараса»*, *«Весна»* із повісті *«Чорний шлях»* О. Іваненко, *«Залізні стовпи»* Степана Васильченка).

Таким чином, діти мають змогу засвоїти знання не лише з художньої літератури, а й ознайомлення з довкіллям (природним, предметним, соціальним), географією, образотворчим і музичним мистецтвом, що сприяє формуванню їхньої життєвої компетентності.

Аналогічні карти діти можуть створювати разом з дорослим і самостійно за змістом конкретного художнього твору (вірша, казки), про конкретний предмет (книга, ілюстрація, іграшка), явище, описане в художньому творі (шторм, гроза, заметіль), а також до занять узагальнювального характеру (*«Улюблені казки»*), *«Улюблені вірші»*.

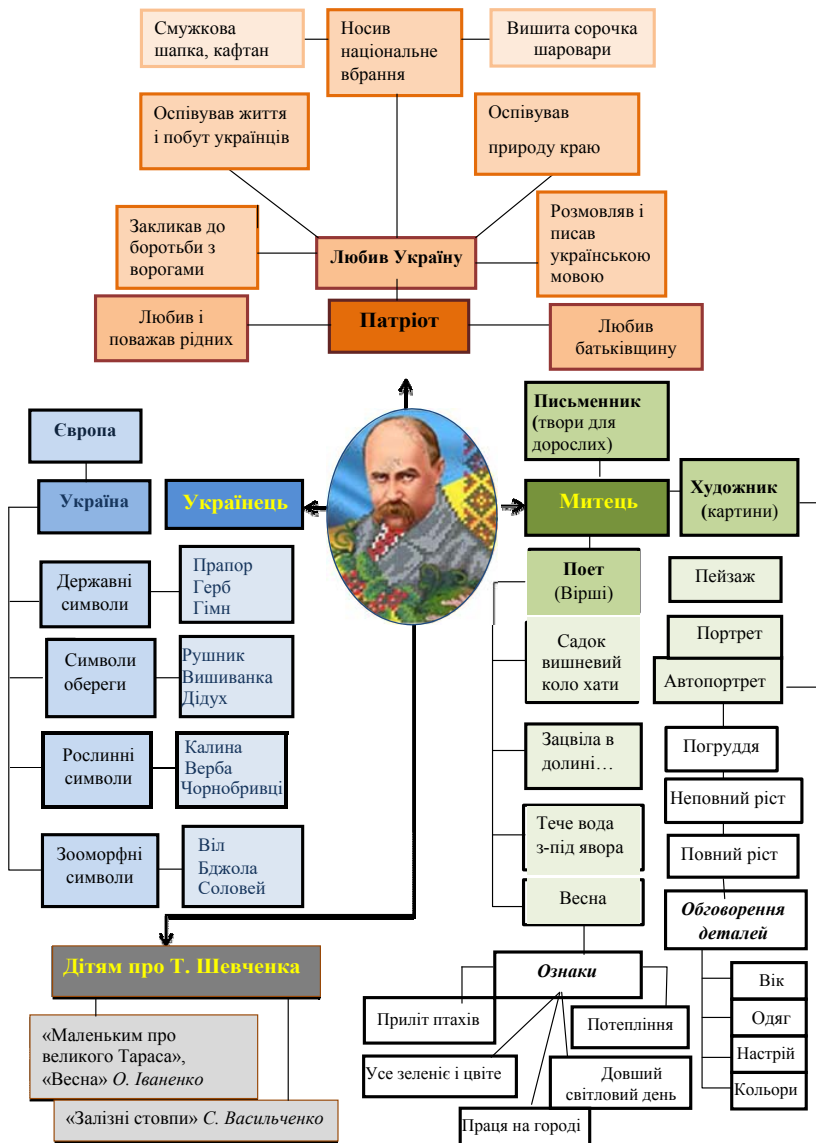


Рисунок 2.1. Карта розмовних дій на тему «Життя і творчість Т. Шевченка»

Сутність запропонованого методу полягає в тому, що визначивши тему-образ заняття, педагог спонукає дітей до сприймання його як багатозначного і багатоаспектного поняття чи явища. На етапі підготовки до такого заняття він складає карту, вирішує, які елементи будуть її складовими, відповідно робить заготовки, готує демонстраційний та роздатковий матеріал. Однак, він має бути готовим до того, що на самому занятті діти можуть запропонувати власну логіку міркувань і, можливо, заготовлену схему доведеться дещо змінити.



Рис. 2.2. Види методів роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти

Про ключове слово вихователь повідомляє дітям на початку заняття, коли пропонує подумати знайоме воно їм, чи ні, як вони його розуміють, з якими словами це слово «дружить».

(ватман, старі шпалери) посередині педагог друкує ключове слово (можна наклеїти картинку), від якого проводить лінії-стежинки в різні боки. Кожна стежинка закінчується словом, логічно пов'язаним із ключовим. До кожного цього слова діти можуть намалювати картинку-ілюстрацію чи інший смисловий образ. Відтак, схема стає живою, наочною, а сам процес її складання надає ходу заняття динамічного та діалогічного характеру. Спільний результат, разом створений продукт викликає радість і залишається у пам'яті дитини. Це може бути невеличка інсценівка, виготовлення колажу, заповнення групового часопису, соціально-ігрове проектування тощо.

Метод складання інтелектуальних карт вважається комбінованим, оскільки поєднує словесні, практичні і наочні методи.

2.1.2. Прийоми роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти

Приєм навчання – частина методу, підпорядкована завданню, яке ним виконується. Призначення багатьох методичних прийомів полягає в тому, щоб полегшити дітям процес слухання і розуміння (допомогти запам'ятати твір, глибше пережити його). Прийоми сприяють і кращому засвоєнню тексту, більш глибокому сприйняттю його в цілому.

Найпоширенішими прийомами у роботі з дитячою книгою є: *виразне читання; повторне читання; вибіркове читання; показ іграшок, ілюстрацій, картинок; рухи пальцями чи руками; нагадування подібного випадку з життя; елементи ігор-драматизацій та інсценування; діалог дітей із літературним героєм, написання йому листа, словесна гра, словесний малюнок, бесіда за сюжетом художнього твору.*

Виразне читання – це мистецтво відтворення в живому слові думок, почуттів, настроїв, переживань, якими насичено художній твір. У процесі такого читання виявляється особисте ставлення виконавця до виконаного ним твору, відчувається його виконавський намір, який виливається в діяння словом (словодію). Засобами виразного читання є: техніка читання, логічний наголос; паузи; сприйняття-розуміння; бачення і реакція; ставлення читця до твору; мета читання й інтонація (ритм, темп, тембр, динаміка звучання голосу) зв'язок з аудиторією. Виразне читання на заняттях з художньої літератури може виконувати різні функції, виступаючи як засіб:

- первинного ознайомлення з твором, розкриття його ідейно-художнього змісту;
- аналізу твору, пізнання і розкриття характеру дійових осіб;
- розгляду стилістичних і жанрових особливостей твору;
- розкриття своєрідності структури твору;
- розвитку творчої уяви дітей, мислення і мови;
- заучування творів напам'ять;
- виявлення рівня знання і розуміння дітьми тексту.

Приєм виразного читання – це перший шабель професійного мистецтва художнього читання, яке характеризується найбільшою глибиною і яскравістю передачі почуттів, настроїв, віддзеркалених у тексті, сутність якого в порівнянні з діловим, логічним читанням – у його емоційній насиченості.

Приєм *повторність читання вимагає* 1-2 разового повторення одразу після читання невеликого твору, який викликав інтерес дітей. З великого твору можна повторно зачитати найбільш значимі і яскраві уривки. Необхідне повторення цього матеріалу й на інших заняттях, щоб досягти найбільш глибокого сприйняття, запобігти забуванню.

Вибіркове читання (уривків, пісенок, кінцівок) сприяє кращому засвоєнню тексту. У старших групах вибіркове читання можна подавати дітям ігровим шляхом, у вигляді загадок, вікторин (З якого твору цей уривок? Чим закінчилася ця розповідь, казка? З якої розповіді або казки цей уривок?).

Якщо після першого читання твір уже зрозумілий дітям, вихователь може використати низку додаткових прийомів, які підсилять емоційний вплив розповіді (вірша тощо), – це показ іграшок, ілюстрацій, картинок, елементи інсценування, рухи пальцями, руками (у молодших групах ці прийоми використовують частіше); нагадування подібного випадку з життя, у старших групах згадують твори, близькі даному за тематикою, після чого педагог задає питання: «Хто тобі найбільше сподобався? Чому?» тощо.

Бесіда за сюжетом художнього твору – це комплексний прийом, який нерідко включає в себе низку простих – словесних і наочних прийомів. Розрізняють бесіду вступну (попередню), яка проводиться до читання і коротку роз'яснювальну (заключну), що проводиться після читання. Бесіду як прийом, використовують з метою відтворення прочитаного, за запитаннями автора твору, у зв'язку з прочитаним,

бесіди також бувають морально-оцінювального змісту, чи спрямовані на з'ясування розуміння дітьми засобів художньої виразності твору, розуміння його жанру. У старших групах проводять ще й етичні бесіди, бесіди за творами одного автора, узагальнювальні бесіди («Мої улюблені книги», «Улюблений дитячий письменник»), тематичні бесіди про письменників, бесіди на з'ясування композиційної структури твору, бесіди порівняльного характеру за кількома творами як одного так і різних жанрів. На одному занятті (за А. Богуш, Н. Гавриш) можна проводити кілька видів бесід за кількома творами. Так, у старшій групі можна прочитати на одному занятті вірш Т. Шевченка «Встала весна» і віршоване оповідання Н. Забіли «Ластівки» (уривок про весну), після чого запитати у дітей: «Що є схожого у творах? Про яку пору року в них розповідається? Чим відрізняються твори?». Водночас вихователь знайомить дітей із новим поетичним жанром, запитуючи якими словами починається віршоване оповідання? Про яких птахів згадується у вірші Т. Шевченка? Якими словами про них говорить поет? Про яких птахів говориться у віршованому оповідання Н. Забіли? (зачитує ще раз речення: метушаться за віконцем клопітливі ластівки). Як ви розумієте слово «метушаться». Яким словом Н. Забіла називає ластівок? Як вирозумієте слово «клопітливі». Що ще роблять ластівки? Які ще слова можна сказати про ластівок?

Приєм словесної гри допомагає дітям «увійти» в образ, середовище, в якому відбувалася подія, викласти словами свої уявлення, про те, що вони «побачили», «почули», «пережили». Після бесіди за змістом казки М. Віграновського «Гусеня» вихователь пропонує дітям уявити, що вони опинилися в нічному лісі поряд із гусеням: що б вони «почули», «побачили», чи злякались би? Діти висловлюють уявлення, відчуття, настрої, свій емоційний стан. Або ж після бесіди за мотивами казки Г.-Х. Андерсена «Бридке каченя», вихователь пропонує дітям опинитися на місці каченяти та тих персонажів, які його кривдили: «Всі проганяли бідне каченя... Качки смикали його за пір'я, кури клювали, а дівчинка, яка годувала птахів, відштовхувала його ногою».

Словесний малюнок – опис предмета, дії, персонажу, картини, ілюстрації. Приєм спрямований на розвиток зв'язного мовлення, творчої уяви, усвідомлення і запам'ятовування окремих персонажів чи епізодів художнього твору з елементами творчості. Він допомагає дітям краще уявити образи героїв, передати словами риси їхніх характерів,

зовнішній вигляд, одяг, вираз очей. Після бесіди вихователь говорить дітям: «Якщо б вам запропонували намалювати упертого хлопчика, яким би ви його намалювали?» (Г. Лебедєв «Упертий»). Діти словесно описують зріст, волосся, емоційний стан, одяг, поведінку хлопчика, розповідають, якими б фарбами його намалювали, пояснюють, чому. Доцільно запропонувати паралельно «намалювати» образи позитивного і негативного героїв.

Для старших дошкільників доступний і такий прийом як *психологічний аналіз рис характеру* та особливостей героя. Наприклад, в оповіданні Л. Толстого «Двоє друзів», які в лісі зустріли ведмедя і один із хлопців виліз на дерево, інший не встиг, тому впав на землю, прикинувшись мертвим, діти аналізують поведінку персонажів, яка визначає риси їхніх характерів. У тексті це передано так: коли ж ведмідь відійшов далі, то хлопчик, який був на дереві швидко спустився з нього і, сміючись запитав : «А про що тобі ведмідь на вухо казав?» Друг йому відповів: «А він сказав мені, що люди, які залишають товариша в небезпеці й тікають – погані люди». Яскравим прикладом для використання цього ж прийому є й уривок оповідання М. Стеценка «Апельсинка»:

- Дай і мені покуштувати, – нерішуче каже хлопчик.
- Вона гірка і кисла!
- Та нічого, дай хоч одну скибочку!
- Кажу тобі, що вона погана, – відказала Оленка і скочила з перелазу.

Тут діти визначають жадібність Оленки і нерішучість хлопчика.

Уявний діалог дітей із літературним героєм. Дитині пропонують звернутись із запитаннями до героя, продумати його відповідь на запитання, тобто дитина сама повинна сформулювати запитання і дати відповідь на нього від імені героя.

Наприклад, після читання оповідання М. Коцюбинського «Івасик та Тарасик» можна запропонувати діалог із Тарасиком: Що б ти сказав Тарасику, якби побачив, що він хоче витягти рибку в Івасика? А що б він відповів? Потім такий діалог діти будують, розмовляючи з Івасиком: Що б ти порадив Івасикові сказати Тарасику? А що б йому віддав Тарасик?

У таких уявних діалогах із літературними героями діти висловлюють своє ставлення до героїв, змінюють хід подій по-своєму,

дають оцінку окремим вчинкам, діям, подіям, стосункам, розвивають діалогічне мовлення.

Написання листа літературному герою. Після опрацювання художнього твору кожна дитина розповідає про те, що б вона написала герою, що б йому запропонувала. Вихователь записує, а потім зачитує лист. Доцільно вже до заняття мати текст такого листа з урахуванням знань дітей. Так, можна написати лист Сашку, герою оповідання Д. Ткача «Хоробрий Сашко»; Максиму, герою твору В. Сухомлинського «Пшеничний колосок»; Оленці з оповідання Б. Вовк «Лінива Оленка», Оленці з казки «Сестричка Оленка і братик Іванко».

Наприклад, лист до Оленки (оповідання Б. Вовк «Лінива Оленка»):
«Дорога Оленко! Пишуть тобі діти старшої групи дитячого садка «Дзвіночок». Діти нашої групи завжди приходять до дитячого садка причесані, умиті, чисті, з носовими хустинками, начищеними черевиками. Ми не лінуємося мити руки, прибирати за собою іграшки. Даринка, Оксана, Катруся вміють самі пришити гудзики, Сашко та Василько прибили цвяхи на стільчиках, Іванка й Наталка навчилися в'язати шкарпетки, а Надійка та Марійка вміють вишивати. Наші діти працьовиті. Люба Оленко! Ми просимо тебе не лінуватись і завжди пам'ятати наш наказ: «Уранці сама вмивайся та причісуйся! Увечері мий взуття і чисть одяг! Сама вчися прати свої шкарпетки! Учися вишивати та пришивати гудзики! Не забувай складати іграшки після гри та мити руки перед тим, як сісти за стіл! Не лінуйся! Пам'ятай, як у народі кажуть «Праця людину годує, а лень – марнує!».

Після читання казки «Сестричка Оленка і братик Іванко» й перегляду картини В. Васнецова «Альонушка», діти можуть «написати» листа такого змісту: «Добрий день, Оленко! Нам дуже шкода тебе і твого братика Іванка. Але ти не сумуй. Ми разом з батьками й вихователями допоможемо визволити Іванка від злих чарів та недобрих людей. Приходь у наш садок «Калинка». Ми тебе нагодуємо, знайдемо для тебе взуття. І для братика гостинці знайдуться. Ми навчимо його малювати, рахувати і головне – слухатися старших, а потім він разом з нами піде до школи. І все буде добре. До зустрічі»

За О. Кононко ефективними в роботі з художнім твором є і такі прийоми, як:

-підтримка бажання дитини фантазувати, вигадувати, мріяти, використовувати творчу уяву для передачі своїх вражень, пов'язаних з

літературним твором;

- створення сприятливих умов для самостійного складання дитиною казок, віршів, оповідок тощо;

- тематичне групування творів, вибір певної логіки, послідовності їх читання дошкільникам;

- задіяння у спілкуванні з дітьми фрази: «Що було б, якби...» з метою стимуляції їхньої творчої активності;

- використання ігор, які надають художньому образу несподіваного суперечливого забарвлення;

- запровадження досвіду групового читання упродовж кількох днів великого літературного твору, що супроводжується обговоренням та колективними іграми за мотивами цього твору;

- обговорення з дошкільниками одночасно не одного, а кількох творів, схожих або несхожих за жанром, сюжетом, персонажами, мовою;

- спроби «оживлювати» разом з дітьми предмети, змінювати або ускладнювати дії персонажів певного літературного твору;

- організація емоційно насичених ситуацій виконання дитиною літературного твору;

- зосередження уваги на художній цінності літературного твору, його образній виразності, особливостях сюжету;

- інтеграція літературних вражень дитини у музичний та образотворчий контексти;

- зв'язок літературного твору з реальним життєвим контекстом;

- обговорення з дошкільниками проблем, пов'язаних з моральним аспектом життя (темою добра і зла, красивого і потворного);

- стимулювання бажання дошкільника використовувати у власних творах не лише казкові сюжети та персонажі, а й долучати сучасний життєвий контекст, оперувати новою лексиною;

- позитивне ставлення дорослого до виникнення ігрових та комічних ситуацій, пов'язаних з використанням рим, словотворчості, вигадкування, незвичних епітетів та порівнянь.

Ці прийоми слугують не тільки для ознайомлення дітей з літературними творами, а й використання літературного контексту з метою інтеграції з іншими видами мистецтв, з життєвими проблемами в цілому, з індивідуальними історіями життя вихованців та реальними подіями з життя групи дитячого садка. При цьому, зазначає О. Коноко, –

важливо пам'ятати: провідним засобом педагогічної роботи має бути діалог дорослого з дитиною, а формою активності – творчість. Саме такі умови допоможуть ввести в процес діалогічного обговорення літературних і життєвих ситуацій проблемність, яка висвітлює багатоплановість художнього образу, та образу реальної людини. Цікаві дитячі висловлювання, асоціації, імена, словосполучення, сюжети варто фіксувати. На їх основі можна створювати рукописні книжки, ілюструвати їх дитячими малюнками, матеріалізуючи в такий спосіб їхні особистісні зусилля. Творчість дошкільників розвиватиметься ефективніше за умови, якщо педагог повсякденно проявлятиме в присутності вихованців і власні літературні уподобання та художній смак.

2.1.3. Засоби роботи з дитячою книгою та методика їх використання в роботі з дошкільниками

Засіб – спосіб, прийом, захід, якась спеціальна дія, що дає можливість щось здійснити; те що служить знаряддям у якійсь дії, справі; всі об'єкти і процеси (матеріальні і матеріалізовані, що слугують джерелом навчальної інформації та інструментами для засвоєння змісту навчального матеріалу, розвитку і виховання тих, хто навчається). Усі засоби роботи з дитячою книгою умовно можна поділити на чотири групи: *словесні, образно-предметні, дійові, технічні*. Розглянемо їх.

Словесні засоби – це слово вихователя, слово дитини, художнє слово (тексти художніх творів).

Образно-предметні – це різні види і типи дитячих книг, дитяча періодика (газети, журнали); портрети поетів і письменників, комплекти ілюстрацій на різну тематику (казки, свята, ігри дітей тощо); іграшки, силуети дійових осіб літературних творів для різних видів театру; об'єкти живої і неживої природи, їх зображення; дидактичний матеріал (картинки, головоломки, елементарні кросворди, лабіринти, мозаїки за змістом художніх творів, художні картини), інтелектуальні карти.

Картини, картинки, ілюстрації до літературних та фольклорних творів застосовують в освітньому процесі як *засіб розумового*

(ознайомлення з довкіллям, розвиток уваги, сприймання, уваги, мислення, мовлення, формування інтелектуальних здібностей, сенсорний розвиток), *естетичного* (розвиток художньо-естетичного сприймання, формування емоційної чутливості, збагачення емоційно-чуттєвої сфери) та *мовленнєвого* виховання (розвиток художньо-комунікативних здібностей, стимулювання ініціативи висловлювання, опанування різних типів зв'язного мовлення).

Картини для використання у роботі з дітьми розрізняють за такими критеріями: *формат* (демонстраційні та роздаткові), *тематика* (світ природний або предметний, світ стосунків та світ мистецтва), *зміст* (художні, дидактичні; предметні, сюжетні), *характер* (реальне, символічне, фантастичне, проблемно-загадкове, гумористичне зображення) та *функціональний спосіб застосування* (атрибут для гри, предмет обговорення у процесі спілкування, ілюстрація до літературного чи музичного твору, дидактичний матеріал у процесі навчання або самопізнання довкілля тощо).

За даними низки вчених (О. Люблінської, В. Мухіної, С. Рубінштейна та ін.) чинниками, що впливають на глибину та адекватність сприймання дітьми картин є: рівень художньо-естетичного сприймання дитини, її життєвий та художній досвід, доступні для розуміння зміст і тематика картини, а також правильно організований процес розглядання картини. У роботі з дитячою книгою найчастіше використовують портрети поетів і письменників, чії твори вивчають діти, художні картини, намальовані за змістом художніх творів (В. Васнецов «Царівна жаба», «Три богатири», «Іван Царевич і сірий Вовк» «Альонушка» до одноіменних казкових творів), та відповідної твору тематики. Наприклад, вивчаючи з дітьми твори про зиму, зимові свята й звичаї, вихователь може демонструвати такі художні картини, як «Т. Яблонська «У парку», І. Шишкін «Зима», К. Трутовський «Колядки на Україні», М. Глушенко «Зимовий день» тощо, працюючи над творами Т. Шевченка, дітей можна знайоми з автопортретами письменника, картиною К. Трутовський «Тарас Шевченко з бандурою над Дніпром», різні періоди весни зображено на картинах А. Куїнджі «Рання весна», А. Саврасов «Граки прилетіли» тощо.

Картини й ілюстрації до книг стимулюють і підсилюють сприйняття художнього твору, однак можливо це лише за умови правильної постановки запитань за змістом картини, кількість яких

залежно від віку дітей може змінюватися від 3-4 у молодшому віці до 8-10 – у старшому. Важлива не кількість, а їх різноманітність. Запитання слід ставити таким чином, щоб не констатувати зображене, а примусити дитину шукати відповідь через аналіз побаченого на картині та почутого у творі.

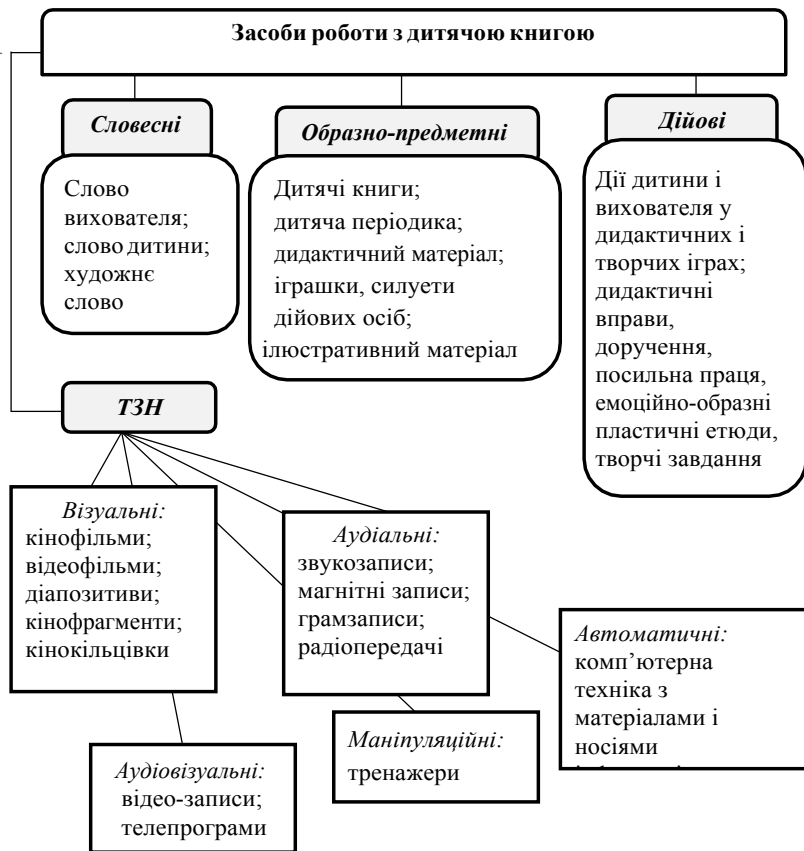


Рис. 2.3. Види засобів роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти

Дійові засоби це – дії дитини і вихователя у дидактичних, творчих (сюжетно-рольових й театралізованих) іграх, дидактичні вправи,

доручення, посильна праця, емоційно-образні пластичні етюди, творчі завдання, що сприятиме підвищенню активності процесу сприймання художнього твору і його результативності.

Технічні засоби навчання (ТЗН) – комплекс різноманітних пристроїв, світлотехнічних, звукових посібників та апаратури, що використовуються в освітньому процесі з метою передавання і збереження навчальної інформації, контролю за ходом її засвоєння, формування і закріплення знань, умінь і навичок. До ТЗН відносять засоби, які опосередковано відображають довкілля, і зміст художніх творів, зокрема. Це: *візуальні* (екранні – кінофільми, відеофільми, діапозитиви, кінофрагменти, кінокільцівки), *аудіальні* (звукозаписи, магнітні записи, грампластини, радіопередачі), *аудіовізуальні* (відео-записи, телепрограми), *маніпуляційні* (тренажери), *автоматичні* (комп'ютерна техніка з матеріалами). ТЗН дають позитивні результати лише тоді, коли вони вміло й розумно використовуються в системі методів і прийомів та в поєднанні з іншими засобами навчання.

У роботі з дітьми дошкільного віку не можна захоплюватися технічними засобами навчання, особливо телепередачами і комп'ютером, вони шкідливі для дитячого зору, швидко стомлюють дітей. Вихователь повинен чергувати їх залежно від мети і змісту навчання, контролювати розумове навантаження таким чином, щоб використання кожного з означених засобів у роботі з дітьми було ефективним.

2.1.4. *Форми організації роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти*

Форма організації навчання – спільна діяльність педагога і дітей, що здійснюється в певному порядку і встановленому режимі. Знайомство дітей з дитячою книгою, творами художньої літератури відбувається як на спеціальних заняттях, так і в повсякденному житті. Головною вимогою у виборі форми організації навчання є сприяння дошкільникові у його бажанні навчатися.

Провідною формою роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти є *заняття* – форма дошкільного навчання, за якої вихователь, працюючи з групою дітей у встановлений режимом час,

організовує і спрямовує пізнавальну діяльність з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини (Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т.І. Поніманська. – Київ : Академвидав, 2006. – 456 с. С. 391). Заняття поєднує розвивальний і виховний ефекти навчання, формує в дітей уміння активно засвоювати знання і творчо використовувати їх у житті за допомогою дорослих, набуваючи таким чином літературного і суспільного досвіду.

За допомогою різноманітних методів, прийомів і дидактичних засобів вихователь забезпечує на занятті процес засвоєння дітьми знань, умінь і навичок, розвиток пізнавальних і літературних здібностей. Як правило заняття відбувається за такою структурою:

1. Організаційний момент, метою якого є пробудження інтересу до змісту теми заняття чи художнього твору. На цьому етапі формулюється мета, пояснюються шляхи її досягнення;

2. Основна частина, під час якої педагог послідовно формулює дітям навчальні завдання, організовує самостійну діяльність, спрямовану на вирішення завдань;

3. Підведення підсумків, яке передбачає самостійний аналіз і самоаналіз дітей, з'ясування шляхів використання можливостей пізнавальної діяльності на наступних заняттях.

Типи занять визначають за кількісною організацією дітей і виокремлюють наступні: фронтальні (проводяться з усіма дітьми групи); групові (10-12 дітей); індивідуально-групові (4-6 дітей); індивідуальні (1-4 дитини). Кожен з цих типів проводиться з дітьми рівномірно, чергуючись упродовж тижня, місяця, кварталу. За А. Богуш, заняття з художньої літератури проводяться щодня: фронтальні і групові – двічі на тиждень, індивідуальні та індивідуально-групові – тричі на тиждень, заучування віршів – один раз на тиждень (Богуш А.М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти / А.М. Богуш. – 4-те видання., доопр. і доп. – Харків :Ранок, 2013. – 192 с. С. 119).

Види занять визначають за такими параметри, як:

– *літературні жанри* (ознайомлення з малими формами фольклорних жанрів, читання і розповідання казок, читання оповідань морально-етичної та гумористичної спрямованості, ознайомлення з поетичним словом);

– *спрямованість змісту* (односпрямовані, комплексні (заняття-образи), інтегровані (синтез мистецтв));

– *основний вид художньо-мовленнєвої діяльності* (читання, розповідання, художня комунікація);

– *форми проведення* (ігри-драматизації, етичні й узагальнювальні бесіди, показ різних видів театрів, показ діафільмів, театралізовані ігри, ігри за сюжетами художніх творів, інсценування художніх творів, літературно-творчі ігри та літературні вікторини).

Використання в роботі з дітьми занять I-го виду сприяє ознайомленню дітей з різними літературними жанрами, допомагає усвідомити їх функціональне призначення, жанрові особливості. На одному занятті діти працюють з одножанровим твором (вірш, оповідання чи казка), або ж кількома (якщо мова йде про малі фольклорні жанри: одне заняття присвячене загадкам, інше – прислів'ям і приказкам тощо). Метою комплексних занять (занять-образів) є показ одного літературного образу в різних літературних і фольклорних жанрах. Увага дітей акцентується на способах вираження цього образу. Наприклад головним художнім образом такого заняття є образ книги (певної пори року, чи характеру людини), які по-різному представлені у вірші, оповіданні різних авторів, прислів'ях, загадках тощо. Заняття з читання чи розповідання дітям художніх творів спрямовані на художньо-естетичне сприйняття, а заняття з художньої комунікації – на спілкування вихователя з дітьми на тему прочитаного. Літературні вікторини проводяться як підсумкові заняття, які дають змогу систематизувати раніше здобутий літературний досвід.

Ознайомлення дітей з художньою літературою, вивчення творів чи читання їх напам'ять відбувається й на інтегрованих видах занять, які синтезують не лише різні літературні жанри, а й різні види мистецтва, що також допомагають цілісно сприйняти образ, відчутти красу слова і звуків, відтворити свої враження від почутого або прочитаного в образотворчій діяльності (малюнок, аплікація) чи танцювальних рухах. Такі заняття проводяться переважно як підсумкові один раз у квартал, починаючи з молодшого дошкільного віку.

Зв'язок типів занять із їх видами подано у таблиці 2.1. Означені види і типи занять проводять у всіх вікових групах закладу дошкільної освіти.

Робота з дитячою книгою поза заняттями здійснюється у 2-х напрямках:

- педагог *цілеспрямовано організує* дошкільників для сприйняття змісту художніх творів;

- *самостійне* використання творів дітьми за їх власною ініціативою та непрямую участю дорослого.

До *першого* напрямку відносяться: ситуативне читання й розповідання дітям і повторення вивчених віршів на занятті. *Ситуативне читання й розповідання дітям* – це читання у певній ситуації, яка склалася між дітьми, або, в якій опинилися діти. Вихід на прогулянку, екскурсія чи гра завжди потребують призначення ведучих, розподілу ролей, безболісного розв'язання спірних ситуацій, – у такому разі, в мовленні вихователя завжди мають звучати уривки із художніх творів, загадки, прислів'я, мирилки, лічилки, потішки, примовки, які сприятимуть ефективності освітнього процесу поза заняттями. Споглядаючи за живою і неживою природою (під час прогулянки, чи екскурсії) вихователю доцільно нагадати дітям, які твори про той чи інший об'єкт вони знають, розповісти самому уривок оповідання, або зачитати напам'ять вірш, загадати загадку, запропонувати дітям прочитати відповідні твори або придумати маленьку розповідь про побачене. Твір, прочитаний не на занятті, а в певній ситуації, справить сильніший вплив на розум і почуття дітей. Використання лічилок, ігрового жеребкування, наспівів допомагатиме дітям самоорганізуватися, сприятиме розвитку поетичного слуху і збагаченню літературно-мовленнєвого досвіду, усвідомленню зв'язку художньої літератури з життям, стане доброю традицією. Ситуативне читання і розповідання дітям можна передбачити і намітити в календарному плані.

Повторення вивчених на занятті віршів педагог організує для дітей зі слабкою пам'яттю, яким недостатньо фронтальної роботи на двох-трьох загальних заняттях. У тижневому розкладі передбачається день і година повторення вивчених на занятті віршів.

До другого напрямку (*самостійне* використання творів дітьми) відносяться такі форми роботи, як: *розваги, свята, літературні ранки і самодіяльні літературні концерти, театралізовані ігри, самостійні заняття в осередках творчості та літературному центрі*. Під час свят і розваг діти читають напам'ять вивчені вірші, виконують пісні на слова

відомих віршів, загадують і відгадують загадки, змагаються у читанні швидкомовок, у пригадуванні більшої кількості прислів'їв і приказок на задану тему, грають в ігри з текстовим супроводом, читають фрагменти літературних творів у ролях, інсценують сюжети окремих творів. На святах побутового характеру (день народження, вечір розваг) діти можуть виступати з переказом прозових творів, у тому числі з переказом вроздріб. До окремих видів розваг відносяться спектаклі, театралізовані вистави, концерти, які здійснюються силами дорослих (педагогів, батьків чи справжніх акторів, які нерідко подорожують з гастролями по дитячих садках), школярів або старших вихованців закладу. Якщо немає можливості побувати на виступі справжніх акторів, познайомити дітей із професійним виконавським мистецтвом, то вихователь радить батькам побувати на дитячих виставах у драматичних і лялькових театрах.

Літературні ранки і самодіяльні літературні концерти проводяться з дітьми середнього і старшого дошкільного віку. *Ранок* може бути присвячений ювілею або творчості улюбленого дітьми письменника. Теми ранків можуть бути такими: «Українські народні казки», «Місцеві поети – дітям», «Закордонні казки». *Структура* ранку має багато спільного зі структурою будь-якого свята: урочисте відкриття, вступне слово ведучого (у цьому випадку воно може бути більш розгорнутим), огляд святкового оформлення, виставки, концертні номери, пов'язані між собою поясненнями і розповідями ведучого, які повинні бути цікавими і доступними дітям. На другу половину ранку в середній групі можна запросити дітей старшої групи, які також можуть продемонструвати свої вміння на тему заходу, а на закінчення подарувати всім присутнім подарунки, подивитися більш докладно виставку (дати дітям можливість підійти до стендів, взяти книжку тощо). Літературні ранки проводять один-два рази на квартал тривалістю 30-40 хв.

Діти 6-7 річного віку можуть самостійно влаштовувати *концерти* для малят. Старшим бажано доручати роль організаторів і ведучих. Вони самі складають програму, розподіляють ролі, проводять репетиції, готують приміщення. Такий концерт триває 10-15 хв., а його програма може бути найрізноманітнішою: читання утішок, віршів (бажано з використанням наочного матеріалу – іграшок, предметів, картинок), знайомих малечі, переказ знайомої казки для «гостей», читання нових

віршів, показ настільного чи лялькового театру казок, ігри-драматизації, тощо. Діти, які організують концерт, можуть запропонувати «глядачам» виступити (за бажанням) з читанням віршів хором. Літературні ранки і концерти можуть бути присвячені якомусь одному жанру чи кільком, мати чітко визначену тему чи узагальнювальний характер.

Використання театру у роботі з дитячою книгою є невід'ємною формою організації навчання дошкільників, оскільки в основі будь-якої драматизованої гри чи інсценізації лежить сюжет літературного твору. Педагог має розуміти, що інсценування літературного твору потребує тривалої підготовки (до 2-х місяців) – визначення ролей, попереднього дослівного завчання літературного тексту персонажами, широкого використання костюмів, декорацій, музичного супроводу, репетицій у групі і на умовній сцені з можливими елементарними специфічними ефектами (вітер, зав'рюха, блискітки), тому й займає в житті дошкільників порівняно невелике місце.

Більш популярними у педагогічному процесі є ігри-драматизації або театралізовані ігри, тобто ігри на теми прослуханих творів. Дошкільники можуть драматизувати лише добре відомі їм твори (казки, розповіді, вірші), у яких велике місце займає діалог (при розігруванні вони перетворюються на маленькі п'єски або сценки), причому без строгого дотримання змісту літературного тексту (діти говорять по пам'яті). Під час гри не слід виправляти невдалі вирази, звертатися до дітей з питаннями про виразність мови персонажів – це може порушити ритм гри, її невимушеність. Якщо такі ігри проходять не досить вдало, вихователь може частіше використовувати драматизацію як прийом навчання на заняттях, обдуманно поєднуючи дітей для виконання схожих ролей, масових сцен, сміливіше висуваючи боязких, зацікавлюючи їх введенням нових барвистих атрибутів та інших прийомів. Для того, щоб могла виникнути театралізована гра, необхідно багаторазово повторити твір, викликати в дітей інтерес до нього шляхом розглядання ілюстрацій, бесід. Спочатку роль ведучого виконує вихователь, активно допомагаючи дітям розподіляти ролі, підказуючи репліку, черговий епізод. Він показує дітям способи художньо-образної виразності, наприклад, як можна передавати зміст твору своїми словами, використовувати пряму мову героїв, демонструє прийоми водіння ляльок, можливі варіанти розміщення декорацій на столі тощо. Для

виникнення ігор на теми прочитаних літературних творів вихователь також може використати метод непрямой пропозиції: внесення іграшок і матеріалів, пов'язаних зі змістом твору, драматизація за завданням вихователя, розповідь про аналогічну гру тощо. Таким чином, гра-драматизація сприяє розвитку мовлення, усвідомленню змісту та ідеї художніх творів, збагаченню літературного досвіду, є сприятливим полем для розвитку творчості дитини, яка виявляється у створенні власних сюжетів або творчій інтерпретації заданих, у доборі слів, фраз, інтонацій, пластичних рухів, та оформленні гри, за допомогою чого дошкільник створює свій неповторний художній образ.

Самостійні заняття в осередках творчості та літературних центрах сприяють закріпленню різноманітних вражень від прочитаних книг, переглянутих кінофільмів і спектаклів, а також художніх вмінь, набутих на заняттях. Для цього тут мають бути ширми і набори ляльок, театральних костюмів, сценічний майданчик для настільного театру, настільно-друковані ігри, завдяки яким діти відтворюють сюжети літературних творів, розігрують ситуації з життя літературних героїв. Характерна риса такої діяльності – широкі можливості для імпровізації, вільна, за бажанням, участь дітей, самостійна переробка драматургічного матеріалу, гра не для глядачів.

До нетрадиційних форм пропедевтики читачької діяльності поза заняттями віднесемо книжкові виставки та виставки малюнків й інших продуктів творчої діяльності за змістом художніх творів, усні й настільні літературні ігри та вікторини, доручення, книжкові «лікарні», різноманітні екскурсії, зустрічі, «бібліотечні уроки», комп'ютерно-бібліотечні заняття, години казки в кімнаті казок.

Виставки книг влаштовуються один-два рази в рік (у середині і вкінці навчального року) у старших групах. Мета їх проведення – поглибити літературні інтереси дітей, зробити для них особливо важливою, актуальною ту чи іншу літературну, або суспільно важливу тему. Виставки можуть бути присвячені також знаменним датам, творчості дитячих письменників. Важливо, щоб тематика відповідала уподобанням дошкільнят, їхнім потребам, інтересам. Тому першу виставку доцільно присвятити улюбленим книгам дітей, друга ж виставка може бути тематичною: «Цікаве про природу», «Моя батьківщина – Україна», «Книги про техніку», «Метелики», «Секрети космосу», «Від Різдва до Водохреща» тощо. Книжкові виставки мають

бути обов'язковим заходом і під час проведення Тижня дитячої книги, який проводиться у перший тиждень квітня і присвячується Міжнародному Дню дитячої книги (2 квітня). Якщо доповнити виставку роботами дітей та розробити сценарій її відкриття, вона запам'ятається їм надовго.

Організація тематичної виставки має відповідати таким *вимогам*:

- тема виставки обов'язково повинна бути важливою, актуальною для дітей, пов'язаною з майбутнім святом, ювілеєм письменника або художника-ілюстратора, за змістом запланованого ранку тощо);

- необхідний особливий, ретельний відбір книг з погляду художнього оформлення, зовнішнього стану (не використовувати старі і пошкоджені книги);

- виставка повинна тривати не більше 3-4-х днів, оскільки далі увага й інтерес дошкільників буде знижуватися.

Форми роботи з дітьми в літературному центрі вихователь намічає у щотижневому плані (розглядання й обговорення книг, участь в аналізі й систематизації книг та картинок, ремонт книг), контролює діяльність дітей в центрі.

У всіх групах діти виконують доручення: показують новачкам книги, розповідають про них, розглядають з молодшими дітьми знайомі їм книги, малюнки, картинки. Починаючи з середнього дошкільного віку дітям пропонують чергування в літературному центрі і роль «бібліотекаря», який слідкує за порядком, видає книги, кладе їх на місце, пропонує книги для перегляду чи читання вихователем.

Якщо в літературному центрі є книги, які потребують ремонту, то влаштовують «книжкові лікарні». Для цього в центрі має бути спеціально відведене місце з потрібними інструментами й матеріалами. Діти середньої групи спостерігають за роботою дорослого (вихователя чи когось із батьків), посилено допомагають, а старші дошкільники працюють самостійно під опосередкованим керівництвом педагога.

Набуттю літературних знань сприяють і *літературні ігри та вікторини* – активні форми масової з роботи з дошкільниками та школярами, які активізують читання, стимулюють їх звертання до художньої, науково-пізнавальної, довідкової літератури, посилюють сприйняття та поглиблюють навички самостійної роботи з книгою. Літературні ігри можна класифікувати на ролеві (перевтілення читача в

літературного героя), інтелектуальні (в їх основі лежить процес «розгадування» книги, її автора, літературних героїв), особистісно-ролеві, пізнавальні та ін. Всі вони розвивають ініціативу, логічне мислення, творчі здібності читачів, формують художні та естетичні смаки. Проводяться вони, як правило, колективно, в основному з дітьми середнього і старшого дошкільного віку. Будуються на загадках, запитаннях, завданнях, пов'язаних з літературним твором. Для дітей середнього віку – завдання простіші. Наприклад з 2-х екземплярів книги-казки «Колобок» (або будь-якої іншої) можна зробити гру за типом «Доміно», «Лото», «Склади казку», склади епізод із казки (пазли). Інший варіант гри – переплутавши наклеєні на картон ілюстрації і прибравши одну з них, вихователь пропонує розповісти, який епізод «зник». У цій грі розвивається кмітливість, швидкість реакції, пам'ять. Дітям середнього дошкільного віку подобається гра за опорними словами, коли вихователь називає їх (пшеничний колосок, зерно, млин, борошно, тісто, пиріжки), а вони називають твір, про який ідеться, переказують його з використанням опорних слів. Означені слова можна унаочнити.

Зі старшими дошкільниками проводяться більш складні ігри. Використовуючи зображення літературних героїв зі старих книжок або намальовані самими дітьми, вихователь пропонує дітям назвати друзів героя чи його недругів, батьків, сучасників. Наприклад, герой – Буратіно, його друзі – Пьеро, Мальвіна, Артемон; ляльки вороги – Карабас, Дуремар, лисиця Аліса, кіт Базиліо; батьки – тато Карло, а може бути Олексій Толстой, який придумав цю казку. З дітьми цього віку можна проводити ігри, засновані на рухах: вихователь ознайомлює дітей із казкою «Ріпка» дає завдання: показати почуте за допомогою жестів та міміки, тобто передати зміст казки без слів, імітуючи рухи головних героїв. В інших іграх можна використовувати зразки тексту та варіювати запитання. Наприклад, читається фрагмент твору, ставляться запитання: як називається цей твір? Хто його автор? Які твори письменника ви знаєте?

Літературні *вікторини* допомагають визначити найобізнанішого серед присутніх. Вихователь ставить наступні запитання:

- у яких казках зустрічаються заєць, вовк, ведмідь, лисиця?
- Які казки починаються зі слів: «Жили-були дід та баба»?
- В яких казках дія відбуваються в лісі?

-В яких казках, оповіданнях, віршах, головною героїнею є жаба (ведмідь, лисиця тощо)?

- Хто з літературних героїв подорожував по повітрю?

-В яких творах є качки (гуси, лебеді, домашні птахи)?

-Назвіть твори, де розмовляють тварини тощо.

-В яких казках їдять пиріжки, млинці, колобки, плюшки, коржики та інші хлібобулочні вироби («Маша і ведмідь», «Червона шапочка», «Крилатий, волохатий та масляний», «Колобок», «Коржик»)?

-Якою мовою заговорили б такі герої, як Попелюшка, Карлсон, Дюймовочка та інші (Попелюшка – французькою, Дюймовочка – датською, Карлсон – шведською, Старий Хотабич – російською, трое порсят – англійською).

Майже всі описані форми роботи є колективними. А спільна праця згуртовує дітей, спонукає до їх творчості.

Серед нетрадиційних форм роботи з дітьми важливе місце займає екскурсія – організована форма і водночас метод, при якому навчання проводиться на натуральному природному або виробничому об'єкті поза межами садка, групи. До проведення екскурсії вихователь готується завчасно, попередивши про це адміністрацію закладу. Він попередньо відвідує об'єкт огляду, домовляється про прихід (дата, час, тривалість) повідомляє «екскурсоводу» про мету відвідування, вік і кількість дітей, спільно з ним продумують її перебіг. Такі екскурсії можуть бути проведені до бібліотеки з метою ознайомлення з бібліотечним середовищем, специфікою обслуговування та наявним книжковим фондом, доступним для відповідної вікової категорії дітей, до музеїв-садиб відомих поетів чи художників, якщо такі є в місті чи в селі з літературно-краєзнавчою метою, до книгарень, щоб діти знали, де можна придбати бажану книгу і яким чином. Після екскурсії обов'язково проводиться з дітьми обговорення про побачене, з'ясовуються непорозуміння, якщо такі мали місце, діти і педагог діляться враженнями від побаченого, почутого.

Якщо у місті організовується виставка-ярмарка книг когось із дитячих письменників чи художників ілюстраторів, організовуються зустрічі з музейними й бібліотечними працівниками, книговидавцями, сучасними «кобзарями», акторами ролей відомих літературних героїв дитячих книг, казкарем чи поетом – це також стане гарним приводом занурення дітей у світ книги, дитячої літератури, живого спілкування з митцями.

Бібліотечні «уроки» проводяться як у садку так і в бібліотеці відповідно до плану роботи вихователя (1-2 рази у квартал), починаючи із середньої групи. У садку їх проводить вихователь, або ж запрошений працівник бібліотеки, у читальній залі – бібліотекар. Такі «уроки» спрямовані на ознайомлення дітей із видами і типами книг, їх елементами, правилами користування послугами бібліотеки та правилами поведінки у ній, різноманітням дитячої періодичної преси, презентацію новинок дитячої літератури тощо. Бібліотека є більш сприятливим середовищем для такої роботи, ніж групова кімната.

Систематичне відвідування бібліотеки – форма роботи, посилення старшим дошкільникам і передбачає не лише роботу з книгою, а й із комп'ютером. Діти мають знати, що почерпнути інформацію можна не лише з книг, газет чи журналів, а й інших – інформаційних джерел. Для цього потрібно навчитися поводитися з відповідною технікою. До того ж у комп'ютері чи планшеті можна подивитися екранізовані варіанти літературних сюжетів чи переглянути ілюстрації до казок. З цією метою доцільним буде відвідування бібліотеки один раз на два тижні за таких умов: група дітей ділиться на дві підгрупи, одна з яких працює з книгами (бібліотекар демонструє книги, коротко розповідає їх зміст, щоб зацікавити дітей, а діти прослухавши його, спільно вибирають 1-2 книги, які їм сподобалися для читання в групі), водночас інша група дітей під керівництвом працівника бібліотеки і вихователя – працює з комп'ютерами. Через два тижні група, яка працювала з комп'ютерами, обирає книги для читання в групі, а діти, які працювали з книгами – працюють із комп'ютерами.

Заняття (За А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик)		Форми організації життєдіяльності дошкільників поза заняттями	
<i>Види</i>	<i>Типи</i>	<i>Цілеспрямована організація сприйняття змісту художніх творів</i>	
Читання і розповідання казок	Фронтальне	Ситуативне читання і розповідання дітям.	Повторення вивчених на заняттях віршів.
Читання оповідань морально-етичної та гумористичної спрямованості	Фронтальне, групове	<i>Самостійне використання літературних творів дітьми під опосередкованим керівництвом вихователя</i>	

Заучування віршів	Індивідуальне	- Розваги - Свята			
Розігрування забавлянок, утішок, пісень	Групове, індивідуально-групове	- Літературні ранки - Самодіяльні літературні концерти - Самостійні заняття в осередках творчості - Театралізовані дійства для дітей та за їх участю			
Ігри-драматизації	Групове, індивідуально-групове, фронтальне	Нетрадиційні форми роботи з пропедевтики читачької діяльності			
		Книжкові виставки		Літературні ігри та вікторини	
		Узагальнювальні (улюблені книги)	Тематичні	Усні	Настільні
		Виставки малюнків та інших продуктів творчої діяльності за змістом художніх творів.			
Етичні бесіди	Індивідуальне, фронтальне	Доручення		«Книжкові лікарні»	
		Чергування	Сюжетно-рольова гра «У бібліотеці»	Спостереження і посильна допомога дорослого	Самостійне «лікування» книг»
Узагальнювальні бесіди (про письменників, улюблених героїв тощо)	Фронтальне	<i>Експедиції та їх об'єкти</i>			
		- Бібліотека; - музей книги; - книгарня; - музей-садиба письменника		- виставки книг поза межами садка; - книжкові виставки-ярмарки	
Показ різних видів театрів: театр іграшок, тіньовий, картонажний, магнітний, ляльковий, театр живих тіней	Групове, фронтальне	<i>Зустрічі</i>			
		Із: - дитячими поетами і письменниками; - казкарями, оповідачами; - художниками-ілюстраторами дитячих книг; - акторами ролей відомих літературних героїв - музейними працівниками; - бібліотечними працівниками; - книговидавцями; - сучасними «кобзарями» (виконавцями дум, легенд, пісень на вірші Т. Шевченка)			
Показ діафільмів	Групове, фронтальне	<i>«Уроки»</i>			

Перегляд телепередач	Групове, фронтальне	Бібліотечні	Бібліотечно-комп'ютерні
Театралізовані ігри	Індивідуально-групове	- ознаки дитячої книги та її елементи; - користування послугами бібліотеки; ознайомлення з дитячою пресою	-пошук інформації із різних джерел.
Ігри за сюжетами художніх творів	Індивідуально-групове		
Інсценування художніх творів	Групове		
Прослуховування CD	Фронтальне		

Таблиця 2.4. Форми організації роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти

2.1.5. Методика читання і розповідання дітям літературних творів

Читання і розповідання – найбільш поширені методи ознайомлення дітей із літературними творами. Читання – це дослівна передача педагогом авторського задуму, втіленого у літературному тексті. Невеликі за обсягом твори вихователь читає дітям напам'ять, що дає можливість тісно контактувати з аудиторією. Більшість творів, особливо прозові, читаються з книг. Бережливе поводження вихователя з книгою під час читання є прикладом для дітей.

Розповідання – це більш вільна передача тексту, у якому педагог може міняти місцями слова, скорочувати текст, включати пояснення незрозумілих слів, виразів чи ситуацій. У такий спосіб дітей ознайомлюють із багатьма казками, пізнавальними оповіданнями, у старшій групі з – газетними чи журнальними матеріалами. Щоб зацікавити дітей твором, допомогти краще його засвоїти, іноді вихователь використовує інсценування.

Заняття з художнього читання і розповідання дітям проводять у всіх вікових групах. Обов'язковою вимогою як до читання, так і до

розповідання є виразність мовлення вихователя, що потребує попередньої підготовки – вправлення у виразному читанні вголос (визначення пауз, темпу, динаміки звучання, тембру голосу дійових осіб тощо). Нерідко читання і розповідання творів супроводжуються показом ілюстрацій, що вимагає тренувань педагога у чіткому зв'язку з ілюстративним матеріалом (розміщення силуетів чи іграшок у настільному театрі, зміна кадрів чи слайдів). Для закріплення прочитаного корисними є дидактичні ігри, літературні вікторини як підсумкові заняття чи вечори розваг. Специфіку кола читання і розповідання дітям визначають чинні освітні програми для дітей дошкільного віку, якими передбачено вивчення творів усної народної творчості, творів українських і зарубіжних класиків та сучасних поетів і письменників. Враховуючи інтереси і можливості дітей, вихователь може самостійно добирати твори для читання, або ж замінювати програмовий твір ідентичним за обсягом, змістом і характером сприйняття твором.

Після читання (розповідання) художнього твору (незалежно від жанру) завжди проводиться *бесіда*:

- за запитанням автора твору (якщо твір закінчується запитаннями);

- на відтворення прочитаного (запитання на послідовність розгортання подій у творі), цим видом бесіди не слід зловживати;

- на тему прочитаного (наприклад, після розповідання української народної казки «Колобок» може відбутися бесіда про слухняність, а після розповідання казки «Колосок» – про працьовитість).

- морально-оцінювального характеру (бесіда, під час якої діти аналізують і оцінюють вчинки героїв, мотивують власне ставлення, порівнюють із власними вчинками, поведінкою);

- на розуміння дітьми жанру твору (діти впізнають жанр прослуханого твору й аргументують свою відповідь, педагог їм у цьому допомагає;

- на розуміння засобів художньої виразності твору (наприклад: «Якими словами почалася казка? Як ви здогадалися, що Оленці шкода Іванка? Як ви гадаєте, добре чи погано ставиться автор до вчинку братика? Як ви про це здогадалися?»);

- на розуміння композиційної структури твору (тільки дітям старшого дошкільного віку вихователь ставить запитання наступного

змісту: «Якими словами розпочинається казка? Про що говориться у зачині? Якими словами починається найголовніше, найцікавіше у цій казці? Якими словами закінчується казка?»). На одному занятті, як правило, використовуються кілька видів бесід.

Органічно з бесідою поєднуються і різноманітні творчі завдання, які допомагають дітям краще зрозуміти художній твір, активізують мовленнєву активність, наприклад: словесний портрет героя твору («Уявіть, як виглядав...»), уявлюваний діалог з героєм твору, написання листа літературному героєві (кожна дитина розповідає, щоб вона написала персонажу твору). Після читання творів моральної спрямованості вводяться прислів'я або приказки цієї ж тематики.

Окремими заняттями лише з дітьми старшого дошкільного віку проводяться *узагальнювальні бесіди* за творами одного письменника («Улюблений письменник», «Улюблена книга», «Улюблена казка») та *етичні бесіди*. Етична бесіда – це організована й цілеспрямована розмова вихователя з дітьми на відповідну моральну тематику («Чесність», «Ввічливість», «Доброта», «Скромність», «Щедрість», «Працьовитість», «Чуйність», «Сміливість»), мета якої – систематичне роз'яснення дітям норм і правил моралі, допомога в усвідомленні ними морального досвіду, формування громадської думки, розвиток критики і самокритики в дитячому колективі. Узагальнювальні та етичні бесіди вимагають попередньої роботи з дітьми (читання й обговорення творів, що відповідають тематиці майбутньої бесіди). Готуючись до них, педагог має чітко визначити зміст заняття, заздалегідь продумати запитання до дітей, проблемні ситуації, дібрати дидактичний матеріал (картини, музику, приказки, прислів'я тощо).

Традиційно етична бесіда, що планується у формі фронтального чи групового заняття, складається з трьох частин.

1. *Вступна частина* проводиться з метою зацікавлення дітей темою бесіди і має кілька варіантів: проблемна ситуація; звернення до власного досвіду дітей («Чи сподобалось би вам, якби ваші друзі були нечесними? Чому? Кого ми називаємо чесними? Опис конкретного факту або події («Хочу розказати вам про випадок, який трапився ...»)); читання художнього твору з подальшим його обговоренням.

2. *Основна частина* має на меті роз'яснення дітям змісту певної моральної категорії, її усвідомлення, формування позитивного

ставлення до її дотримання та складається із запитань і відповідей, спрямованих на аналіз вчинків героїв художніх творів, мотивів поведінки, встановлення причино-наслідкових зв'язків (поведінка – наслідок), усвідомлення взаємовідносин між людьми. Крім запитань, тут використовуються проблемні ситуації, аналіз приказок, прислів'їв на тему бесіди, заздалегідь підготовлені інсценівки за участю окремих дітей («Петрик і бабуся», «По телефону» тощо).

3. *Заключна частина* проводиться з метою узагальнення уявлень про ту чи іншу норму поведінки, виведення морального правила.

Етична бесіда як прийом навчання після читання художнього твору морально-етичного змісту проводиться в усіх вікових групах у колективній та груповій формах.

Індивідуальні етичні бесіди проводять у зв'язку з певним вчинком дитини (позитивними чи негативним) з урахуванням індивідуального підходу. Для цього вихователь має добре знати свого вихованця, особливості його характеру, інтереси, запити, рівень морального розвитку. Орієнтовна тематика таких бесід – «Твій друг», «Чесність», «Як ти розмовляєш». Індивідуальні етичні бесіди можна проводити щодня, частково пов'язуючи і не пов'язуючи зі змістом прочитаних творів.

Оформлення *конспекту заняття* з художньої літератури передбачає таку послідовність його компонентів:

Тема заняття (що вивчатиметься: автор і назва твору).

Мета заняття (яких результатів потрібно досягти і що для цього потрібно робити: розвивати..., вчити..., виховувати, або формувати...).

Вид заняття (читання та розповідання казок, читання оповідання морально-етичної спрямованості; етична бесіда, інсценування художнього твору; ознайомлення із прислів'ями (загадками, колісковими); традиційне, інтегроване, комбіноване).

Тип заняття (фронтальне, індивідуальне, індивідуально-групове чи групове).

Літературний і дидактичний матеріал (книга, її автор і назва, назви посібників до дидактичних ігор, ілюстративний матеріал).

Обладнання (іграшки, альбом ілюстрацій до казок, портрет письменника, ваза з колосками, комп'ютерна техніка, кошик з дарами осені, реквізити для інсценізації тощо).

Хід заняття (відображає послідовність цілеспрямованих дій вихователя і дітей на досягнення поставленої мети) і має свою *структуру*, яка для молодших, середніх і старших груп є однаковою, але із зміною віку, ускладнюється зміст роботи на кожному з етапів. Так, у молодшій і середній групі вона може бути такою:

1. *Вступна бесіда* (розповідь вихователя про твір, його автора, показ книги, портрета письменника, ілюстрацій, предметів, картин, іграшок, відгадування загадок з метою зацікавлення дітей темою та налаштування на її емоційне сприймання, іноді створення ігрових ситуацій).

2). *Читання (розповідь) твору, уточнення та пояснення незнайомих слів і виразів*. Розглядання ілюстрацій. Слухаючи казку, молодші дошкільники при повторях можуть промовляти разом з вихователем окремі слова, вирази (гуп-гуп) або додавати окремі рядки, слова («Котиться колобок, котиться, а назустріч йому...» – діти називають, якого звіра зустрів колобок). Якщо, під час читання чи розповідання, хтось із дітей не слухає і заважає іншим, то не слід відвертати увагу дітей запитаннями або зауваженнями (Чому ти не слухаєш? Припини розмовляти), краще зробити тривалу паузу і зупинити свій погляд на дитині; якщо вона не реагує на це, тоді можна зауваження поєднати з текстом, наприклад: «Послухай, Віталіку, що було далі», «Послухай, Оленко, що побачила дівчинка в лісі».

3. *Повторне читання твору* (якщо це казка, то розповідається лише один раз, без повтору);

4. Коротка *бесіда* на:

-відтворення змісту прочитаного (Що трапилося з ...?), оцінювання морального вчинку (Чому так сталося? Як можна назвати таку поведінку?);

-у зв'язку зі змістом прочитаного (А як ви себе поведете? Чи траплялися з вами такі пригоди?);

-за запитанням автора твору (Чому Котик закрив Півника у хатинці?).

5) *Виведення морального правила*, прислів'я. Чому Півник дістався Лисичці? Пригадайте твори, у яких постраждали герої від необачності і неслухняності? Як потрібно було діяти казковим персонажам у таких ситуаціях? Недарма в народі кажуть «Береженого й Бог береже», «Не вір незнайомим людям», «Не слухай улесливих обіцянок».

У *старшій* групі структура заняття залишається такою ж, але ускладнюється зміст роботи на кожному з етапів заняття. Розглянемо його.

1. *Вступна бесіда* може бути побудована на враженнях від розглянутої напередодні книги, або ж на матеріалі короткої літературної вікторини, допоможе спрямовувати зусилля на систематизацію літературних знань дітей. Більш глибокому сприйманню тексту (за А. Богуш, Н. Гавриш) сприятиме і створення проблемної ситуації перед читанням книги, що активізуватиме розумову діяльність дошкільників. Наприклад, ознайомлюючи дітей з оповіданням Л. Толстого «Кісточка», можна поставити на стіл тарілку з сливами і запитати «Коли можна їсти сливи? Як їдять сливи? А що трапиться, якщо проковтнути кісточку? Про це ви дізнаєтеся з оповідання «Кісточка», яке написав відомий російський письменник Лев Толстий. Якщо діти вже раніше вивчали твори письменника, знайомилися з його портретом, то після оголошення назви і автора твору можна запропонувати відвідати «галерею портретів письменників» (виставлений ряд портретів), серед яких діти мають впізнати автора, твір якого вивчатиметься на занятті. Захоплюючим прийомом зацікавлення є і загадки про пори року, явища природи і суспільного життя, події чи персонажі, предмети, дійові особи, описані в книзі.

2. *Читання твору. Уточнення і пояснення слів. Розглядання ілюстрацій.* У цій групі рекомендується поєднувати читання оповідання (або розповідання казки) із читанням вірша на одну й ту ж тему. Такий підхід стимулюватиме дошкільників до зіставлення описаних автором образів та різних літературних жанрів. Наприклад, можна поєднати низку творів про зиму, про звірят, про один і той же казковий персонаж, або ж твори, присвячені одному моральному поняттю (чесність, сміливість, любов до матері, скромність). Важливо продумати логічний зв'язок вибраних творів, уникнення витіснення одних образів іншими, поєднання нових картин чи образів з уже відомими, осмисленими раніше. На одному занятті можна також використовувати твори, різні за формою – казку, оповідання, утішку, вірш і байку. Поєднання творів із контрастними характеристиками допомагає краще зрозуміти позитивні і негативні якості героя. Значення незрозумілих слів і фраз пояснюються за допомогою таких прийомів:

-пояснення заздалегідь (незадовго до читання оповідання О. Іваненко «Бурулька», під час прогулянки, вихователь звертає увагу дітей на висячі з даху будинку бурульки, пояснює, як вони утворюються. Діти шукають у довкіллі подібні створіння);

-пояснення безпосередньо перед читанням (вихователь повідомляє дітям, що прочитає їм казку про маленького хлопчика Мізинчика, розмір якого такий як мізильний пальчик, або ж про дівчинку «Дюймовочку» величиною в ніготь (1 см або дюйм)).

-пояснення застарілих слів шляхом заміни їх на нові. Наприклад, у казці «Колобок» текст «...пішла баба в хижку та назмітала у засіку борошнця, можна замінити так: «пішла баба до комори (прибудову до хати, де зберігаються продукти), назмітала у спеціальному для муки і зерна великому ящику борошнця та й спекла колобок.

Проте не завжди потрібно пояснювати нові слова і фрази. Часом сам текст і дія дозволяють зрозуміти основний зміст і діти його розуміють. Наприклад, у казці про Червону шапочку з перших рядків стає зрозуміло, що так звали дівчинку, якій мама пошила червону шапочку, в якій вона йшла провідати бабусю. Влучні слова й вирази також пояснювати не потрібно – їх діти мають засвоїти з тексту («Язиката» Хвеська). Іноді у процесі читання чи розповідання поруч із незнайомим словом можна поставити знайоме, яке пояснює нове і не зупиняти читання для пояснення (шкандибає – іде, спотикаючись). Якщо читається художній твір (тим паче вірш) припиняти читання й пояснювати окремі слова не слід, оскільки це відволікає дитину, руйнує сприймання образу й ритму мови. У таких випадках нові слова потрібно пояснювати до читання. Під час читання книг пізнавального характеру пояснювати нове можна і у процесі читання, тому, що незрозумілі слова й фрази можуть заважати правильному сприйманню матеріалу і пояснення їх після читання буде уже не доцільним.

3. *Повторне читання* оповідання або зачитування окремих епізодів (фрагментів) твору.

4. *Бесіда:*

- у зв'язку зі змістом прочитаного;
- за запитанням автора;
- на відтворення змісту прочитаного;
- бесіди, спрямовані на з'ясування розуміння дітьми засобів художньої виразності твору;

– композиційної структури та жанру твору (Що я вам прочитала, оповідання чи казку? Чому ви думаєте, що це казка? Якими словами розпочинається твір? Якими словами автор описує найголовніше? Коли настає розв'язка?);

– за творами одного письменника;

– узагальнювальні бесіди «Мої улюблені казки», «Мій улюблений письменник»;

– бесіди порівняльного характеру за кількома творами як одного, так і різних жанрів.

На одному занятті можна поєднувати кілька видів бесід, орієнтуючись на тему, мету заняття, вік дітей та рівень їхнього літературного розвитку.

5. *Виведення морального правила, прислів'я, приказки, створення ігрових ситуацій.* Наприклад, після читання казки «Лисичка і журавель», вихователь запитує дітей: «Як треба чинити? Чому не можна так робити? До чого це може привести? Як у народі кажуть і чому?». Потім пропонує дітям пригадати інші твори, у яких висміюється жадність, після чого підсумовує: коли людина починає хитрувати заради користі, така хитрість нічого доброго не приносить. Недарма народна мудрість свідчить «Яке частування, таке й дякування». Далі створюється ігрова ситуація, у якій діти змагаються у пригадуванні інших прислів'їв такого ж змісту, випадків з життя, коли про когось так можна було б сказати. Свої враження відтворюють у малюнках до твору, розповідають подібні історії.

З метою активізації дітей на заняттях з художньої літератури використовують різноманітні *прийоми*, які поєднуються з бесідою: уявлюваний діалог дітей з літературним героєм (дитина сама ставить запитання герою і сама відповідає від імені героя); написання листа літературному герою; елементи драматизації (всі групи); прийом словесної гри (уявити, що діти опинились на місці героя, і що б вони тоді робили); прийом словесного малюнка (Як би ви намалювали Вереду? (Г. Бойко «Вереда»); психологічний аналіз рис характеру та особистості героя (старший дошкільний вік); прийоми художнього аналізу твору (пошук відповідних слів, фраз, речень, в яких передано ставлення автора до героя, казковість або гумор).

У випускній групі проводять заняття з дитячою книгою, на якому діти вчаться орієнтуватися в будові книги (потрібно, щоб на кожному

столі була книжка). Діти знаходять обкладинку, сторінки (за допомогою цифр), читають прізвище автора, назву книжки, окремі речення та підписи під малюнками. З прочитаним реченням ведеться робота над його інтонаційною виразністю, вводять поняття: зав'язка, кульмінація, розв'язка, логічні наголоси, паузи, жести, міміка.

Вікова категорія дітей		
<i>Молодший, середній і старший дошкільний вік</i>		
Види бесід	За змістом прочитаного	
	За запитанням автора (якщо вони є)	
	На відтворення змісту прочитаного	
	Морально-оцінювально характеру	
	Комбінування різних видів бесід	
	<i>Старший дошкільний вік</i>	
	На з'ясування розуміння дітьми засобів художньої виразності твору	
	На з'ясування композиційної структури та жанру твору	
	На розуміння композиційної структури	
	Бесіди порівняльного характеру за творами одного письменника	
	Бесіди за кількома творами як одного, так і різних жанрів	
	Етична бесіда	<i>Проводяться як окремі заняття</i>
	Узагальнювальні бесіди «Мої улюблені казки», «Мій улюблений письменник»	
	Комбінування різних видів бесід	

Таблиця 2.2. Відповідність видів бесід віку дітей

2.1.6. Використання ілюстрацій в ознайомленні дітей із художніми творами

У зв'язку з невеликим життєвим досвідом дитині дошкільного віку важко уявити те, про що пише письменник. Щоб повірити в написане, його потрібно побачити. Задовольнити цю потребу покликана ілюстрація – наочне або графічне зображення, що супроводжує, доповнює і відтворює зміст тексту, допомагає сприймати літературний образ,

наочно відображає зміст літературного твору. У закладі дошкільної освіти використовують різноманітний ілюстративний матеріал: книжкові ілюстрації, серії репродукцій художніх картин, листівки, фотографії, альбоми, журнальні ілюстрації, плакати, малюнки, за допомогою яких дитина пізнає світ і взаємозв'язки в ньому. В ознайомленні дітей з художнім твором особливу роль відіграє книжкова ілюстрація – важливий елемент дитячої книги, який у багатьох випадках визначає її художню цінність, характер емоційного впливу, можливості використання в освітньому процесі. З ілюстрації розпочинається процес вибору дитиною книги для читання. Розглядаючи ілюстрації, дитина ніби подумки діє разом із героями твору, переживає за них, живиться позитивними уявленнями про людські вчинки, засвоюючи основні моральні цінності, естетичні ідеали, поглиблюється сприйняття літературного твору, розвивається зорова пам'ять. Ілюстрація сприяє розумінню дитиною літературного тексту, формує уявлення про тему, ідею, персонаж, дає оцінку подіям і героям літературного дійства. Після сприймання ілюстрацій покращується розуміння основних змістових моментів, збільшується кількість відтворюваних дітьми уривків; зростає зв'язність переказу змісту твору, полегшується процес запам'ятовування та підвищується його ефективність. Розкриваючи зміст твору, ілюстрація показує зміни, які відбуваються у зв'язку з розгортанням сюжету, доповнює текст деталями, про які не сказав письменник. Ще Я. Коменський у творі «Велика дидактика» підкреслював, що книги з малюнками підсилюють у дітей враження від предметів, про які в них розповідається, приваблюють молодий розум, полегшують сприймання науки, показують світ неіснуючий, світ уяви, фантазії (Коменський Я.А. Вибрані педагогічні твори. – Київ: Радянська школа, 1940. – Т. 1. – С. 48).

Принципи оформлення й ілюстрування дитячих книг зумовлені віковими особливостями дитячого сприймання, яке має емоційно-насичений характер. Такими є: високохудожність і реалістичність, тісний зв'язок із змістом літературного твору; доступність зображеного за змістом; чітке зображення контурних ліній; різноманітність колориту; зв'язок елементів (частин) ілюстрації, логічний зв'язок малюнків в межах кожного розділу із тими, що зображено по всій книзі (Т. Репина, А. Яковличева).

Повнота сприймання ілюстрації залежить від доступності змісту зображеного, художньої форми передачі змісту та педагогічного

керівництва, необхідною умовою якого є систематична цілеспрямована робота над формуванням умінь сприймати її сюжет, розуміти зображувану ситуацію, формування граматично правильного мовлення. Учені (Н. Карпінська, М. Коніна, Л. Таллер, О. Ушакова та ін.) констатують, що ілюстрацію дитина не сприймає всю відразу, а лише частину й не завжди головну, пізнаючи предмети на картинці, діти не відразу усвідомлюють їх призначення, взаємозв'язок. Це відбувається через те, що процес сприймання не відразу встановлює зв'язки з минулим досвідом дітей, тому осмислювання, розуміння картинки приходить дещо пізніше. Працюючи з дітьми вихователь має враховувати і те, що у сприйманні ілюстрації бере участь тільки зоровий аналізатор, а тому дитина не може комплексно відчутти поданий у ній об'єкт через інші аналізатори, крім того дошкільники ще не спроможні керувати процесом сприймання, тобто організувати свою увагу, вибірково спрямовувати її на істотні та основні елементи об'єкта сприймання. Тому для розуміння ілюстрації необхідно встановити зв'язок зображеного предмета з наявним в дитини образом і знаннями, дитина повинна впізнати в зображуваному предметі знайому річ.

На думку вченої А. Богуш, ефективність сприймання ілюстрацій залежить і від виду малюнка, який подає художник-ілюстратор. Умовний малюнок (стилізоване, спрощене площинне зображення) краще сприймається молодшими дошкільниками, обізнаність яких з формами досить обмежена. Лінійний малюнок (створений за допомогою графічних ліній – накреслень, замальовок, етюдів) і світлотіньовий (передає предмети й образи в більш реальному плані, за їх об'ємом) доступні для сприймання дітьми середнього і старшого дошкільного віку, оскільки в них уже сформовані поняття про колір і форму.

Правильний добір ілюстрацій, поступове ускладнення завдань, методів і прийомів роботи з ними роблять процес навчання дітей доступним, цікавим, ефективним. Навчаючи дітей сприймати ілюстрації (підводити до їх розуміння), використовують такі методичні *прийоми*, як розглядання ілюстрації; порівняння ілюстрацій; придумування назв до ілюстрацій; показ серій ілюстрацій; пригадування і розповідання епізодів твору за ілюстраціями; знаходження ілюстрації до відповідного

уривку тексту твору; складання розповідей за ілюстраціями; дидактичні ігри з ілюстраціями; ознайомлення з художниками-ілюстраторами та їхніми роботами; проведення ігрових літературних вікторин тощо. Розглянемо окремі з них.

Розуміння ілюстрації вимагає впізнання окремих предметів, що складають «сюжетне ядро» всієї ілюстрації, виділення пози і місцезнаходження кожної фігури в загальному плані, встановлення просторових зв'язків між основними предметами, а також вимагає другорядного аналізу, тобто виділення деталей ілюстрації – освітлення, тло, вирази обличчя людей, які доповнюють синтез і забезпечують усвідомлення всього сюжету (А. Люблінська).

Для дітей старшого дошкільного віку рекомендується читати один і той самий художній твір, але з ілюстраціями різних художників. Наприклад, «Котик і Півник» (укр. народна казка) з ілюстраціями художників В. Кавуна М. Назарової, К. Лаврова. Кожний художник по-своєму бачить зміст твору і передає його різними фарбами, штрихами. Різні малюнки одного і того самого твору зацікавлюють дітей, сприяють розвитку уяви, зосередженості й уміння порівнювати. Вихователь має реагувати на кожне зауваження дітей щодо ілюстрацій, заохочувати всі висловлювання. Словесний коментар вихователя до ілюстрацій художників – це один із засобів спонукання дітей до розмови, розвитку в них оцінних суджень.

У старшій групі доцільно проводити спеціальні заняття, під час яких діти самостійно розповідають текст за ілюстраціями. Вихователь дає дітям книжки і просить розповісти про зображене на малюнку. На зв'язність розповіді за ілюстраціями, крім доступності змісту й художньої форми зображення, впливає і попередня цільова настанова у вигляді запитань, які ставить дитині вихователь перед початком розглядання ілюстрації. На запитання «Що зображено на ілюстрації?» – діти перераховують предмети. На запитання «Що роблять діти на ілюстрації?» – дошкільники зв'язно викладають сюжет твору. Якщо дитину попросити розповісти про побачене на ілюстрації через 7-10 днів, вона переважно пригадає лише окремі деталі, до того ж далеко не

завжди суттєві та основні. Проте, якщо після розглядання ілюстрації дати їй назву, або запропонувати дітям самим її придумати, то і через 10 днів діти правильно й усвідомлено передають основний зміст ілюстрації.

Дидактичні ігри з ілюстративним матеріалом проводяться з метою закріплення знань дітей про зміст художніх творів. Матеріалами для цих ігор можуть бути ілюстрації старих книжок, книжки-ширмочки, книжки-іграшки, інший ілюстративний матеріал. Приклади дидактичних ігор з ілюстраціями – «Куди не підеш – у казку потрапиш», «Казковий будиночок», «Добери ілюстрації до цієї казки», «Від кого прийшов лист?».

Особливе місце в роботі зі старшими дошкільниками займає ознайомлення їх з роботами художників-ілюстраторів казок і дитячих книг – В. Васнецова («Альонушка», «Три богатири», «Снігуронька», «Килим-літак» тощо), Ю. Васнецова (ілюстрації до казок «Сорока-білобока», «Три ведмеді», «Коник-горбоконики»), Ю. Білібіна («Іван Царевич і Сірий Вовк», «Іван-царевич і жабка-квакушка», «Баба яга»), Є. Чарушина (звірі, тварини, птахи, які вирізняються простотою й реальністю зображеного), сучасних українських художників-ілюстраторів дитячих книг – В. Єрко («Снігова королева»), І. Сулими (ілюстрації до інтерактивної казки «Котигорошко»).

Вихователі старших груп мають в доступній формі ознайомлювати дітей із творчістю цих художників. Спочатку читати уривок з показом ілюстрацій, потім розповідати цікаві для дітей історії з життя художників, пов'язані з тематикою ілюстрацій, як от: художник Євген Іванович Чарушин дуже любив звірят – кошенят, цуценят, лисенят... Жили вони всі у нього вдома. Він доглядав, спостерігав за ними і малював. Знаючи, що дітям дуже подобаються казки, Чарушин складав власні казки про звірят, малював картинки до них. Далі діти розглядають ілюстрації, обговорюють зображене (за відсутності чітких контурів, звірята виглядають пухнастими, кольори не яскраві, а природні, маленькі звірята – лагідні й веселі, дорослі – серйозні і сильні).

Прийоми показу ілюстрацій (серій картин) залежать від змісту і форм літературного твору. Якщо казку читають вперше, то під час бесіди за її змістом обов'язково ознайомлюють з ілюстраціями. Під час розглядання серії ілюстрацій до казки можна використати прийоми

складання колективної розповіді за змістом казки. Початок розповіді складає вихователь, а далі продовжують діти – за змістом серії ілюстрацій.

Існують й інші прийоми та методи роботи з ілюстрацією, яка здійснюється у три етапи: до читання, під час читання і після читання. На першому етапі використовуються такі методи і прийоми роботи з книжковою ілюстрацією, як: показ обкладинки, показ ілюстрації з метою ознайомлення з новим словом, розглядання ілюстрацій, постановка запитань за змістом ілюстрації з метою прогнозування змісту літературного твору. На другому етапі діти розглядають ілюстрації після читання кожної частини (якщо книга поділена на частини), показ ілюстрацій під час читання. На третьому етапі діти подумки відтворюють раніше розглянуті ілюстрації (закрийте очі й уявіть собі малюнок, який ми розглядали), визначте «звучання» ілюстрації («Які звуки можна почути під час розглядання?»), бесіди за предметними і сюжетними ілюстраціями (ставляться запитання, завдяки яким можна прослідкувати зв'язок між змістом ілюстрації та прослуханим текстом), «входження» в ілюстрацію (уяви себе на місці героя, що б тобі захотілося зробити, як вчинити, діяти; який би настрої був у тебе?), визначення характеру героя на основі аналізу зовнішнього вигляду (пози, виразу обличчя, одягу) і взаємодії з іншими героями, зображеними на ілюстрації; складання словосполучень, речень, невеличких текстів за змістом зображеного на малюнку (за запитаннями педагога і самостійно); постановка запитань, які допоможуть з'ясувати особистісно-емоційне ставлення до ілюстрації (Сподобалася чи ні? Чому? Чим саме?), пластичні етюди (відтворення жестами, мімікою і рухами зовнішнього вигляду, дій і настроїв героїв).

В залежності від віку дітей вихователь змінює прийоми розглядання художніх ілюстрацій. У першій і другій молодшій групі вчать дітей уважно розглядати ілюстрації, впізнавати на них персонажі, речі, предмети (Впізнай, хто це? Покажи, де, хто чи що?); у середній групі вчать розуміти сюжет, співвідносити окремі фрази з картинками, описувати їх за запитаннями вихователя (Знайди картинку до таких слів. Які слова підходять до цієї картинки?). У старшій групі діти мають за допомогою ілюстрацій відтворити в пам'яті й описати події в тій послідовності, в якій вони сприймали твір, розуміти кольорову гаму зображених предметів, виразність жестів героя, розміщення фігур

(«Чому подобається тобі ця картинка?», Яким кольором зображено одяг Змії і матінки Телесика? Про що говорить вираз обличчя Зміючки Оленки); вміти порівнювати ілюстрації різних художників до одного і того ж літературного твору. Вихователь має заохочувати дітей до висловлювань, допомагати оформляти думку, коментувати її відповідність правильній відповіді. Активізація мовлення дітей – основна мета роботи з ілюстраціями. Розглядати художні ілюстрації можна і шляхом використання мультимедійної презентації.



Рис. 2.4. Види ілюстрацій та методика роботи з ними

2.1.5. Інноваційні педагогічні технології у роботі з дитячою книгою

Педагогічна технологія функціонує як наука, що досліджує найраціональніші шляхи навчання, як система способів, принципів і регулятивів, які застосовують у навчанні, і як реальний процес навчання. Це своєрідний алгоритм дій педагога, організація його педагогічної діяльності, у якій головним є розроблення, деталізація

інструментальних аспектів педагогічного процесу, послідовний перехід від елемента до елемента, що веде до гарантованого результату. Методика, на відміну від технологій озброює вихователя знаннями про методи, прийоми засоби навчання, але не регламентує порядок і способи їх використання у роботі з дітьми, відповідно не гарантує високих кінцевих результатів освітньої діяльності. Створення нових технологій є наслідком незадоволення результатами навчання і виховання, а також неефективністю педагогічної діяльності як професійного експромту. На часі, в дошкільній освіті, науковцями і практиками, розроблено чимало технологій різного спрямування – фізичний, естетичний, логіко-математичний, мовленнєвий, художньо-мовленнєвий розвиток. Розглянемо сутність тих технологій, які цілком або частково можна застосувати у роботі з дитячою книгою, художньою літературою зокрема.

Ейдотехніка як засіб розвитку мовлення і пропедевтики читацької діяльності дітей дошкільного віку. Пропедевтика читацької діяльності передбачає не лише оволодіння дошкільниками книго- та літературознавчими знаннями, а й формування мовленнєвих умінь та засвоєння елементів грамоти, необхідних для читання. Тому робота з книгою в дитячому садку вимагає від педагога використання різноманітних підходів, технік і технологій навчання, серед яких особливе місце займає ейдотика. Як технологія, спрямована на покращення вмій дитини запам'ятовувати, відтворювати та активно використовувати отримані знання, ейдотехніка вчить долати труднощі, позитивно сприймати самого себе. Її використання у роботі з дітьми розвиває пізнавальні здібності, а відтак і мовлення – фонематичний слух, словесно-логічне й образне мислення, зв'язне мовлення, художньо-мовленнєві здібності.

Ейдотехніка – теорія, створена в марбургській психологічній школі (Німеччина) у 20-х – 40-х роках ХХ століття. Засновник цього вчення Е. Менш стверджував, що ейдетизм як різновид образної пам'яті є закономірною стадією дитячого розвитку, який досягає свого піку в 11-16 років. Прихильний до ейдетики педагог може задіювати необмежені резерви мислення дитини, розвиваючи її природну здатність мислити образами. За науковим визначенням *ейдетизм* – це особливий різновид образної пам'яті, здатність найбільш яскраво й точно відтворювати в усіх деталях наочні образи предметів, які в даний

момент не діють на органи чуттів. Фізіологічною основою ейдетичних образів є залишкове збудження зорового аналізатора (ейдетик не згадує, а ніби продовжує бачити, чути, відчувати те, чого вже біля нього немає).

У середині 80-х років ХХ ст. вчений І. Матюгін розробив ігрову систему, яка отримала назву «Школа ейдетики». Система налічує близько тридцяти методик і технік, в основу яких покладено застосування різних графічних образів, цікавих ігор та вправ, що ґрунтуються на різних видах асоціацій: вільних, предметних, смакових, тактильних, нюхових, фонетичних, звукових. Використання у практиці дошкільного закладу означених асоціативних прийомів сприяють збагаченню лексики дитини словами-назвами, словами-діями, словами-означеннями, що позначають якості, властивості, стан, температуру, текстуру досліджуваних предметів, допомагають засвоїти значення цих слів, активізувати їх у мовленні. Так, дивлячись на воду в склянці діти розповідають про її властивості – рідка, прозора, чиста, холодна; називають слова-назви, які асоціюються в них із водою – річка, струмок, озеро, джерело, море, океан, калюжа. До шматка аркуша паперу діти можуть дібрати такі предметні асоціації, як книга, альбом, зошит, серветка тощо. Активізуючи тактильні асоціації, вихователь працює з різнофактурними картками (хутро, наждачний папір, фланель, фольга, палички, оксамит, гудзики, гречка, тощо), запитуючи, про що подумала дитина, торкнувшись цієї картки. Такий прийом розширює знання дітей про якості предметів. Для того, щоб дітей не відволікав колір, їм одягають «сліпі» окуляри. Спонукаючи дітей до роботи з асоціаціями-друдлами, вихователь, активізує зв'язне мовлення вихованців, оскільки спонукає дитину до обґрунтування відповіді на питання: чому вона уявила саме те, розв'язала головоломку саме таким чином, обрала такий шлях, а не інший.

Звукові асоціації – це перша сходинка до засвоєння фонетичного складу мови (розвиток фонематичного слуху) та елементів грамоти, коли діти вчать розрізняти шумові й голосові звуки. Для цього їм пропонують аудіозаписи різних звуків та шумів, побутові шуми, звуки природи, музичні звуки, звуки вулиці тощо. Порядок роботи та спосіб постановки запитання залишається незмінним. Наприклад, зашарудіти звуковим поліетиленовим мішечком з папірцем і запитати: «Про що ви подумали, почувши цей звук?» (про книжку, бо коли її гортаєш,

шелестять сторінки; про листочок, бо коли дме вітер, листочки шелестять на деревах тощо).

Сутність прийому «фонетичні асоціації» полягає у вдалому доборі спеціальних асоціацій, максимально співзвучних із певним звуком. Тобто образ зорового символу має відповідати спорідненій з ним фонетичній асоціації та звуковому знаку (фонемі). Наприклад, за своїм звучанням.

Свист повітря з насоса нагадує звук [с]:

Насос повітря видуває: С-С-С-,

Й синю кульку надимає.

Гудіння літака в небі – звук [л]:

Літак гуде, літає: Л-Л-Л-,

Й парашути випускає.

Рух потяга – звук [ч]:

Потяг пихкає, гуде: Ч-Ч-Ч-,

І вагончики везе:

Працюючи над звуком, дитина ніби «прив'язує» кожен із звуків до певного символу, утворюючи асоціативний зв'язок між двома об'єктами. Завдяки цьому й формується більш стійкий зоро-, слухо-, кінестетично- артикуляційний образ звука, основою якого є фонетична асоціація, один із кроків вивчення грамоти (діти засвоюють не лише сам звук, а й його позначення – букву).

Вивченню букв алфавіту та навчанню читати сприятиме метод оживлення – надання уявному образу властивостей живої істоти. Оживити можна не тільки букви чи цифри, а й будь-який предмет з навколишнього середовища, домалювавши йому очі, руки та ноги, одягнувши віночок, чи капелюх.

У художньо-мовленнєвій діяльності дошкільників ейдотехніка застосовується під час запам'ятовування віршів, загадок та скоромовок. У такій роботі варто використовувати різні методи, оскільки одним дітям краще запам'ятовувати вірші, сприймаючи їх на слух, іншим подобається уявляти себе головним персонажем вірша, третім – подобається малювати, четвертим – легше закодувати вірш, залишивши початкові букви. Головне, щоб цей процес став творчим, цікавим і приносив задоволення та результат. Перший метод запам'ятовування передбачає включення кінестетичної пам'яті (відчуття та рухи). Дітям, в яких розвинутий саме цей вид пам'яті, краще не тільки уявляти події,

що відбуваються у вірші, а й самим відтворювати ці дії. Другий метод – метод піктограм (малюнки замість слів). Читаючи текст вірша, одночасно показуємо дітям листівки з піктограмами, внаслідок чого вони легко запам'ятовують його і після двох-трьох повторів вже розповідають вірш, відтворюючи піктограму в пам'яті. У старшій і підготовчій групах необхідно вчити дітей самостійно перетворювати рядки вірша у малюнки, шифрувати казки, оповідання. Діти, дивлячись на свої малюнки, легко зчитують інформацію. Але не до кожного слова, речення можна одразу намалювати піктограми, цьому також потрібно вчитися. І тому в нагоді стає робота з картками В. Проппа (малювання символів під час моделювання казкових сюжетів), робота з друдлами. Вивчаючи вірш за допомогою третього (уявного) методу, потрібно лише уявити всі події, що відбуваються у вірші з погляду діючої особи, або використати в якості підказки оточуючі предмети. Цей метод краще використовувати для невеликих легко римованих віршів з яскравими образами.

Четвертий метод – використання листівок, які є одним із найкращих тренажерів для розвитку уяви, творчого мислення, пам'яті, мови дітей. Автором ідеї з цим тренажером став перший представник ейдетики в Україні Є. Антошук. Набір листівок (25 і більше) підбирається таким чином, щоб кожна наступна листівка не була подібна до попередньої (бажано ні за малюнком, ні за кольором). Граючись у гру, «Слова у листівках» діти логічно поєднують задане вихователем слово із змістом листівки. Наприклад, дидактична гра «Яке наше місто?». Діти за кілька хвилин запам'ятовують до 15 слів-означень. Цю гру можна використовувати на занятті з розвитку мовлення, коли дітей вчать описувати герб міста за його елементами, або під час занять з художньої літератури, коли діти описують літературного героя.

Розвитку зв'язного (діаманологічного) мовлення сприятиме методика роботи з текстами. Успіх у навчанні дитини в більшій мірі залежить від того, як вона не тільки вміє читати, а й переказувати прочитане. Текстова інформація буває різною, тому й методи опрацювання цих текстів мають бути підібрані до кожного індивідуально. Для прикладу візьмемо казку «Колобок», де багато персонажів і виступають у певній послідовності: дід, баба, колобок, заєць, вовк, ведмідь, лисиця. Після прочитання казки необхідно

повторити з дітьми цей ряд слів у прямій і зворотній послідовності (2-3 рази). Діти в цей час ніби прокручують перед очима мультиплікаційну стрічку, яка міцно вкарбовується в пам'ять. Якщо попросити дитину переказати казку, то «бачення» образів випереджає мову, і дитині залишається тільки повторити знайомі слова.

Розвивати словесну й мовленнєву творчість дошкільників можна за допомогою методу колажів. Колаж (від франц. – наклеювання) – аркуш картону, на якому наклеєні або намальовані від 7 до 50 малюнків. Малюнки повинні бути різноманітними, не повторюватися, різні за змістом та розмірами. В окремих колажах можна використати цифри, букви. Мета цього методу – запам'ятати якомога більше назв зображених предметів, а потім вибрати головного героя і скласти казку про його пригоди. Незвичайні асоціації роблять образи яскравими, незабутніми і дитина легко відтворює в уяві ланцюжок слів. З використанням методів ейдетики, створюється психологічна ситуація успіху, покращується нейродинаміка мозку дітей, відбувається корекція дефектів центральної нервової системи та поведінки дітей, що сприяє ефективному засвоєнню не тільки мовленнєвих, а й інших знань (Ейдетика як засіб підготовки дитини до школи / Авт.- упоряд. М. Л. Кривоніс, О. Л. Дроботій. – Харків : Ранок, 2012. – 160 с. С. 5).

Технологія «Вчіться фантазувати» (автор Н. Єгорова)

Ефективність процесу ознайомлення дітей із творами художньої літератури (читання, розповідання художніх творів, перегляд ілюстрацій, завчання напам'ять фольклорних жанрів, віршів) значною мірою залежить від рівня розвитку сприймання, в основі якого лежить багатоканальне (різночуттєве) отримання інформації про той чи інший об'єкт, процес, явище, що збагачує особистий досвід дитини і забезпечує розуміння нею причинно-наслідкових зв'язків. У більшості дітей в необхідній мірі розвинуті візуальні, слухові та дотикові здібності. Проте є випадки, коли в дітей виникають труднощі в навчанні через те, що головним способом сприйняття для них є лише один із каналів. Спочатку такі діти працюють достатньо функціонально, хоча докладають для цього значних зусиль. Будь-яка інформація, з якою вони мають справу, повинна попередньо перекодуватися в провідну для них модальність пам'яті та розуміння. Коли інформація співпадає з їх провідною модальністю, вони чудово її запам'ятовують. А коли вихователь переходить з провідної для них модальності до іншої, дитина змушена переносити інформацію до своєї модальності. Подібна

операція потребує тимчасового відключення від зовнішньої реальності (дитина в цю мить не чує вихователя). Як наслідок, у такої дитини з'являються проміжки в знаннях. Саме тому так важливо навчати дитину-дошкільника багатосенсорності.

Технологія «Вчіться фантазувати» спрямована на формування в дітей уявлень про власні сенсорні можливості, про органи чуття та їх аналізатори, функціональне призначення і вміння свідомо користуватися ними, орієнтуючись в довкіллі. Вміння користуватися усіма каналами сприйняття і навчання стратегії мислення, за словами автора, є тим фундаментом, на якому в майбутньому буде базуватися будь-яке навчання, а отже й засвоєння літературного досвіду.

Технологією передбачено творчі домашні завдання, розраховані на спільну діяльність дітей і батьків: дитина розповідає – батьки, старші братики чи сестрички, записують (позитивно впливає на стосунки між членами родини).

Завдання розподілені на 4 групи за порами року: зима, весна, літо, осінь. Кожна група завдань складається із:

- гри з використанням предметних карток;
- самостійного придумування та обговорення казки;
- розповіді-фантазії на вільну тему;
- проведення психогімнастики;
- малювання ілюстрацій до казки чи оповідання;
- відгадування загадок придуманих дітьми;
- домашнього завдання – розповіді батькам самостійно придуманої історії від імені казкового персонажа. Завдання батькам – записати розповідь у зошит.

Підсумковим домашнім завданням є розповідь батькам про відповідну пору року і малювання її портрету.

Наприклад: група завдань з теми «Осінь» включає:

- гру з використанням предметних карток на тему «Осінні кольори»;
- створення казки про дубове листя;
- розповідь про себе від імені квітки;
- елементи психогімнастики у супроводі музики («Останній листочок», «Осіння хмаринка», «Осінні настрої в природі», «Жоржини» тощо).
- малюнок-ілюстрацію до казки про дубове листя;

- відгадування загадок придуманих дітьми;
- домашнє завдання: показ своїх малюнкв батькам, розповдв їм придуманої казки і запис її в зошит старшими членами родини;
- підсумкове домашнє завдання – розповдв батькам про оснь (ознаки осені; які птахи відлітають на зиму до вирію; які рослини можна побачити тільки восени; осінні овочі та фрукти тощо), намалювати портрет осені.

Виконання таких завдань сприяє не лише розвитку органів чуття дитини, а й розвитку словесної творчості, яку вчені розглядають як діяльність дітей, один із видів художньої творчості, що виникає під впливом творів мистецтва та вражень від навколишнього життя і характеризується самодостатністю. Словесна творчість знаходить втілення у створенні дітьми різних типів усних зв'язних висловлювань (оповідань, казок, віршів тощо). Відтворення отриманої інформації у малюнках, рухах, творчих висловлюваннях, придуманих загадках – результат багатоканального сприйняття світу й усвідомлення отримання інформації. Звернення до творів художньої літератури, фольклорних жанрів, заучування їх напам'ять, використання образних слів, виразів, гіпербол, порівнянь, взятих із прочитаного (прослуханого матеріалу) – один із способів пізнання і сприймання дитиною світу.

Проектна технологія

В останні роки в дошкільній освіті значно поширилося використання проектних технологій. *Проект* (від лат. *proiectus* – кинутий уперед) – задумка, план; усвідомлене, осмислене внутрішнє бажання досягти певної цілі, отримати результат. Метод проектів – це педагогічна технологія, яка включає в себе сукупність дослідницьких, пошукових, проблемних методів та прийомів, творчих за своєю суттю. А вміння користуватися методом проектів – показник високої кваліфікації педагога, його прогресивної методики навчання і розвитку дітей. Мета технології – навчити застосовувати досліджувану теорію на практиці для вирішення конкретних завдань в реальному житті; індивідуальний темп роботи над проектом забезпечує кожній дитині реалізацію власних можливостей згідно її рівня розвитку. Науковці єдині в думці: освітній процес будується не на логіці навчального предмета, а на логіці діяльності і найзручніше планувати проект за змістом діяльності.

В закладі дошкільної освіти проектна діяльність може бути різною за обсягом завдань, тривалістю, характером координації та контактів, формою проведення та видом діяльності. Унікальність і цінність технології полягає в тому, що проектна діяльність в дитячому садку мотивує дитину саму шукати відповіді на її питання, отримуючи в процесі пошуку нові знання та вміння з навичок спілкування, соціальної адаптації, підготовки до шкільної програми. Дорослі, які виступають у ролі позитивних лідерів (працівники садка, батьки), лише вміло задають відповідні напрями діяльності за допомогою планування. Таким чином, зникає бар'єр між вихованням в дитячому садку і вихованням дитини вдома. Пізнавальний процес зростання багажу знань і особистості дитини в цьому випадку відбувається безперервно, наче сам собою і стає звичним способом життя дитини.

До 5 років проектна діяльність дитини є наслідувально-виконавчою, після 5-ти років – справжньою проектною діяльністю.

Проектна діяльність дітей має свої особливості, які відрізняють проект від продуктивної діяльності. Це: необхідність аналізу можливостей вирішення проблемної ситуації (дослідження кількох варіантів розв'язання проблеми); наявність мотивів (реалізація свого сенсу – для чого?); адресний характер (для кого?) продукту проекту.

Позитивними моментами технології проектної діяльності з дітьми старшого дошкільного віку є:

- зміна позиції вихователя – з носія готових знань він перетворюється в організатора пізнавальної, дослідницької діяльності своїх вихованців;

- змінюється психологічний клімат у групі;

- знання, набуті в ході реалізації проекту, стають надбанням особистого дитячого досвіду, тобто знання потрібні дітям і тому цікаві;

- діти набувають вміння міркувати: навчаються ставити мету, добирати засоби для її досягнення, оцінювати наслідки;

- здійснюється розвиток комунікативних навичок: уміння домовлятися, брати до уваги погляди інших, вміння відгукуватися на ідеї, що висувуються іншими, вміння співпрацювати, сприяти – інакше мета до якої діти прагнуть не буде досягнута;

- самоконтроль, свідомо дисциплінованість в групі.

Типи проектів, за якими здійснюється освітня діяльність в закладі дошкільної освіти, розрізняють за:

- характером домінуючого методу (дослідницький, інформаційний, ігровий, практико-орієнтований);
- визначальною роллю самої дитини у проєкті (виконавця, замовника, експерта, повного учасника від розробки до підбиття підсумків);
- комунікативним завданням (всередині своєї групи, з залученням інших груп, у тому числі дітей іншого віку, членів сім'ї, сторонніх громадських організацій);
- кількістю учасників (індивідуальний; парний; груповий; колективний);
- за тривалістю (короткотривалий, середньої тривалості і довгостроковий).

Розглянемо етапи планування проєктної діяльності дітей.

Етапи проєкту: I етап – підготовчий (постановка проблеми, обговорення проблеми, визначення мети, завдань, плану роботи, кінцевого продукту); II етап – основний – операційно-діяльнісний (робота над проєктом за планом; уточнення й корекція плану в ході реалізації задуму; презентація продукту діяльності); III – заключний: аналіз ходу роботи над проєктом та постановка нової проблеми.

Структура проєкту: назва проєкту; актуальність проблеми, наукове обґрунтування; мета проєкту; завдання проєкту; етапи, термін реалізації проєкту; забезпечення проєкту – науково-методичне, матеріально-технічне; критерії оцінки очікуваних результатів; перелік основних заходів; очікувані результати; система організації і контролю за ходом виконання.

Вимоги до формулювання назви теми: вибір ключових слів (з ким, для чого, за допомогою чого); конкретність формулювання; адресність. Актуальність проблеми визначається за: соціальною значимістю; результатами вивчення та аналізу ситуації; недостатністю її розробки; необхідністю її подальшої розробки з наступною реалізацією. *Мета* проєкту – це коротке формулювання того, який позитивний результат буде отримано, якщо проєкт буде виконаний. *Передбачуваний результат* – це опис кінцевого продукту. *Завдання* – шляхи реалізації мети (що потрібно зробити, щоб досягти результату).

У практиці сучасних закладів дошкільної освіти доцільно використовувати наступні види проєктів: дослідницько-творчі (діти експериментують, а потім результати оформляють у вигляді газет,

драматизації, дитячого дизайну); рольові ігри (з елементами творчих ігор, коли діти входять в образ персонажів казки і вирішують по-своєму поставлені проблеми); інформаційно-практично-орієнтовані (діти збирають інформацію і реалізують її, орієнтуючись на соціальні інтереси (оформлення та дизайн групи, вітражі тощо); *творчі* (оформлення результату у вигляді дитячого свята, дитячого дизайну, наприклад «Тиждень книги у ЗДО»).

Так як провідним видом діяльності дошкільника є гра, то починаючи з молодшого віку можна використовувати ігрові і творчі проекти – «Улюблені іграшки», «Бабусина казка», «Книгарня»; комплексні – «Театр в житті людини», «Світ книги», «Подаруй життя книзі» тощо; міжгрупові – «Літературний колаж», «Світ тварин і птахів», «Пори року», «Весна в поезії і прозі»; творчі – «Мої друзі», «Любимо казки», «Світ природи», «Без верби й калини нема України»; групові – «Казки про любов», «Пізнай себе», «Підводний світ», «Весела астрономія»; індивідуальні – «Моя сім'я і книга», «Генеалогічне древо», «Секрети бабусині скрині», «Казковий птах»; дослідницькі – «У світі води», «Подих і здоров'я», «Створюємо книгу» тощо

Поради вихователю під час роботи над проектом

1. Глибоко вивчити тематику проекту, підготувати предметно-просторове розвивальне середовище.
2. Створити ігрову мотивацію, спираючись на інтереси дітей та їх емоційний відгук.
3. Вводити дітей у проблемну ситуацію, доступну для їх розуміння і з опорою на їх особистий досвід.
4. Зацікавити кожну дитину тематикою проекту, підтримувати її допитливість і стійкий інтерес до проблеми.
5. При складанні спільного плану роботи з дітьми над проектом підтримувати дитячу ініціативу.
6. Тактовно розглядати всі запропоновані дітьми варіанти вирішення проблеми: дитина повинна мати право на помилку і не боятися висловлюватися.
7. Дотримуватися принципів послідовності та систематичності в роботі над проектом.
8. У ході роботи над проектом створювати атмосферу співтворчості з дитиною, використовуючи індивідуальний підхід.
9. Розвивати творчу уяву та фантазію дітей.

10. Творчо підходити до реалізації проєкту; орієнтувати дітей на використання накопичених спостережень, знань, вражень.

11. Залучати батьків до спільної роботи над проєктом, створюючи радісну атмосферу спільної з дитиною творчості.

12. Заключний етап проєкту ретельно готувати і проводити його презентацію всіма учасниками (*приклади проєктів дивись у модулі 3*).

Технологія «Художнє слово і дитяче мовлення» (Гавриш Н. В. Технологія «Художнє слово і дитяче мовлення» : метод. посіб. /Н. В. Гавриш. – Київ : Либідь, 2012. – 11 с.)

Технологія «Художнє слово і дитяче мовлення» Н. Гавриш спрямована на розвиток у дошкільників образного мовлення, мовотворчих здібностей та виховання художньо-естетичного сприйняття засобами казки, малих фольклорних жанрів, віршів та оповідань. Виховна і художня цінність означених жанрів обумовлена специфікою засобів втілення в них художнього образу, насамперед, мовних засобів виразності, оскільки мова художнього твору є найкращою, найвищою формою літературної мови, яку діти прагнуть наслідувати.

Образне мовлення – це вміння дитини правильно використовувати такі виразні засоби, як метафору, порівняння, уособлення, епітети, багатозначні слова, фразеологізми, і за їх допомогою яскраво, точно, переконливо висловлювати свої думки й почуття. Автор технології зазначає, що показником багатства мови є не лише достатній обсяг активного словника, але й розмаїтість використовуваних словосполучень, синтаксичних конструкцій, а також звукове (образне) оформлення висловлювання. Образність мовлення дітей дошкільного віку розглядається у двох напрямках: як збагачення народними образними виразами, антонімами, синонімами, метафорами, епітетами, образними словосполученнями, узагальнювальними поняттями (збагачення лексики) і як виразність, емоційне забарвлення мовлення дитини. Словесна творчість – це діяльність дітей, що виникає під впливом творів мистецтва та вражень від навколишнього життя, і виражається в створенні усних творів (оповідань, казок, віршів тощо). Художньо-естетичне сприйняття – процес слухання, уявлення, розуміння, й усвідомлення дитиною змісту та ідеї твору з прагненням отримати насолоду від досконалості форми та її словесного вираження.

Взаємозв'язок між сприйняттям художньої літератури та словесною творчістю існує на основі розвитку в дітей поетичного слуху, який у технології розглянуто як здатність відчувати виразні засоби художнього мовлення та певною мірою усвідомлювати їх, уміння розпізнавати жанри, розуміти їх особливості, усвідомлювати зв'язок компонентів художньої форми зі змістом літературного твору. Розвиток поетичного слуху – важливий чинник формування культури мовлення. Н. Гавриш зазначає, що розвиток образного мовлення дітей буде ефективним лише у процесі сприймання ними художнього слова та самостійного складання зв'язних висловлювань. Мовлення дошкільнят стає образним, ширим та живим, якщо у них виховується інтерес до мовного багатства, розвивається вміння вживати в своєму мовленні різноманітні виразні засоби. Образне мовлення і словотворчість – показники найвищого рівня мовленнєвого розвитку дошкільника, досягти якого можна лише за умови кропіткої роботи педагога в означеному напрямі.

Технологією передбачено проведення серії занять із казкою («Слухаємо казку»), поетичними творами («Чарівна музика слова», «Слухаю, уявляю, малую»), жартівливими віршами і віршами-роздумами та оповіданнями, а також мовотворчі літературні ігри («Казки-розповіданки») і творчі розповіді за мотивами знайомих казок. Розглянемо їх.

Слухаємо казку. Цей вид занять можна проводити фронтально або з групами дітей, які мають бажання послухати казку. Складається заняття з двох частин: перша – організація умов для сприймання дітьми казкового твору, друга – бесіда та розповідь за казкою. Чим молодші діти, тим більш діяльним, наочним мусить бути сприйняття казки. Так, у молодшій групі розповіді казки передують ігрова ситуація, демонстрація іграшок, речей, пов'язаних з казкою або просто словесне заохочення: «Зараз я розповім вам дуже цікаву історію про... Хочете послухати?» У старших групах перед розповіддю або читанням казки вихователь систематизує літературні знання дітей, проводячи коротку літературну вікторину чи вступну бесіду.

Важливе місце на таких заняттях відводиться роботі над розвитком мовлення: збагачення словника відбувається через пояснення малознайомих складних для усвідомлення слів і словосполучень за допомогою прийому синонімічної заміни, лексичних вправ у процесі

роботи над текстом. Внаслідок спеціального навчання діти починають відчувати образність і красу художнього слова, знаходити його в тексті, пояснювати значення, доцільно використовувати яскраві вирази в самостійних висловлюваннях. Розвиток зв'язності висловлювань відбувається завдяки використанню спеціальних запитань: «Розкажи, чому...», «Поясни, як сталося, що...», що спонукає дитину до послідовного відтворення цілого епізоду казки, інколи за допомогою вихователя. Наприклад: «Розкажіть, як ведмежатка ділила сир». Вихователь допомагає побудувати послідовну відповідь: «Спочатку вони... що?... А потім?... Ось так і...». У ході обговорення казки зі старшими дошкільниками вихователь ставить запитання аналітичного характеру, наприклад: «Поясніть, як ви зрозуміли, що лисиця хитра та лукава». Відповідь також потребує виразного розгорнутого висловлювання з використанням переконливих аргументів. Допомогти дітям глибше усвідомити ідею казки, і показати, як найбільш вдало, точно і коротко можна висловити головну думку твору, може використання на заняттях прислів'їв, приказок, фразеологізмів. Водночас, ознайомлюючи дітей з казкою, вихователь формує початкові літературознавчі уявлення дітей про жанрові особливості (неймовірні чарівні події, магичні речі, чарівники, персоніфікований тваринний і рослинний світ, специфічні казкові висловлювання), пов'язуючи їх із самостійною творчою діяльністю: «Ось і ви, коли складатимете свою казку, теж придумайте казковий зачин, кінцівку, свої чарівні пригоди, щоб казка вийшла цікавою».

Краще зрозуміти і запам'ятати казку допомагає й використання методу моделювання, різні види якого (модель кольорова, модель за розміром, за формою, зображувальна модель) підходять для дітей будь-якого віку. Моделювання казки часто переростає в цікаву гру, в якій проживання казкових дій відбувається у внутрішньому плані. Почуття, переживання, викликані казковими образами, діти висловлюють, проявляють у творчій грі, театралізаціях, малюванні за мотивами казкового сюжету або в інших видах продуктивної діяльності.

Заняття для старшої групи

Тема: казка «Лисичка-сестричка і вовк-панібрат».

Мета: вчити дітей розуміти характери і вчинки героїв казки, помічати і розуміти образні вислови, вправляти у виборі означень, порівнянь до заданого слова. Збагачувати словник новими словами:

чумаки, віз, ополонка; розвивати стилістичне чуття мови, добирати слова, що найкраще висловлюють думку. Стимулювати та активізувати вживання образних виразів із казки у мовленні. Уточнити уявлення про жанрові особливості казки, вірша, оповідання.

Матеріал: ілюстрації до казки.

Хід заняття

Вихователь пропонує дітям пригадати, чим відрізняється вірш від казки, оповідання; хто складає казки, вірші.

– Вам відомо багато казок, в яких розповідається про лисицю. Назвіть їх. Як можна сказати про лисичку, про її вигляд, характер?

– Сьогодні я вам теж прочитаю казку про лисичку. Слухайте уважно, потім скажете, якою вона вам видалася?

Після читання казки вихователь проводить обговорення:

– Хто головні герої казки?

– Розкажіть, якою ви уявляєте собі лисичку. Як ви зрозуміли, що вона смілива? Хитра? Зла?

– Який казковий епізод вам запам'ятовувався найкраще?

– Чи жалієте ви вовка? Поясніть, чому.

– В казці нам зустрілися нові слова. Пригадайте, у кого з воза лисичка насмикала собі рибки? (*У чумаків.*) Куди вовк засунув свій хвіст? (*В ополонку.*)

– Хто з вас хотів би намалювати ілюстрацію до цієї казки?

Розкажіть спочатку, що ви будете малювати.

Наприкінці заняття вихователь нагадує дітям, що вони вже знають, що таке казка, вірш, оповідання, пропонує подумати, що таке загадка, для чого вона потрібна (у загадці розповідається про будь-що, а сам предмет не називається). Щоб відгадати, про що йдеться, треба добре подумати

– Давайте самі спробуємо придумати загадку про лисичку. (*Діти вправляються в складанні загадки.*)

Серія занять «Чарівна музика слова» спрямована на роботу з поетичними творами, заучування напам'ять віршів, художній аналіз поезій як важливий компонент естетичного виховання і літературно-мовленнєвого розвитку дитини. Мета цих занять – виховувати художньо-естетичне сприйняття образної сутності, мелодійності, ритму, краси поетичного слова, відчуття виразності мовних засобів, що надають особливої яскравої наочності змальованим у вірші картинам.

Особливу увагу вихователь має приділяти створенню ліричної атмосфери заняття, використовуючи в роботі музику і живопис (репродукції художніх картин, дитячі малюнки).

Художній аналіз образної будови віршованого тексту через конкретні запитання сприятиме виявленню ступеня усвідомлення дитиною значення виразних мовних засобів та сприятиме формуванню вмінь добирати порівняння, уточнення будовати синонімічні ряди, знаходити антонімічні пари тощо. Проникнутися ідеєю і характером віршованого твору, створити особливе емоційне піднесення допоможе також виконання творчих завдань ліричного напрямку, розігрування психологічних емоційно яскравих етюдів, добір ілюстрацій, малювання за темою, творча розповідь.

Заняття для старшої групи

Тема: *вірш Івана Франка «Весна». Лексична робота.*

Мета: допомогти дітям відчути радість розквітаючої землі; вчити їх розуміти і відтворювати у мовленні образні вислови з тексту, добирати синоніми, порівняння до заданих слів; збагачувати словник емоційно-оцінювальною лексикою (многоцвітна, ясна, прекрасна).

Material: ілюстрації, що зображують різні періоди весни, складальна картка «Земля весною», деталі до неї.

Хід заняття

– Ви знаєте чотири пори року. Яка із них найхолодніша? (*Зима*). Яка найбагатша, але разом з ним сумна? (*Осінь*). Яка пора найвеселіша, тепла? (*Літо*).

– Підберіть тільки одне слово, щоб сказати про весну, яка вона (*прекрасна*).

– Підійдіть до вікна, підставте своє обличчя сонечку, заплющіть очі, відчуйте, тепло сонячних промінчиків, посміхніться сонцю і весні.

Послухайте чудовий вірш Івана Франка «Весна».

Надійшла весна прекрасна,

Многоцвітна (багатоколірна), тепла, ясна,

Наче дівчина в вінку.

Зацвіли луги, діброви,

Повно гомону, розмови

І пісень в чагарнику.

– Скажіть, що ви відчували, коли я читала цього вірша?

– Про яку весну йдеться? Знайдіть відповідну картину весни.

(Вихователь спонукає дітей при висловлюванні використовувати слова з тексту вірша, допомагає їм у цьому.)

– Як ви зрозуміли, що земля радіє весні?

– Послухайте вірша ще раз, уявіть, як поступово одягається земля у весняне вбрання.

Після читання вірша вихователь пропонує дітям разом скласти картку «Земля весною». Він повторює рядки вірша і обговорює їх з дітьми, уточнюючи, які образи викликають у них поетичні рядки.

– Як сказати по-іншому «повно гомону, розмови і пісень в чагарнику»? (Пташки співають, щебечуть, раді весні).

– Квітучу землю порівнюють з дівчиною у вінку. Дуже вдале і гарне порівняння. Спробуємо сказати про це красиво самі. Як можна назвати квітуче дерево, з чим його порівняти? *(Наче багато метеликів сидить на гілках, наче величезний букет.)*

– На що схожі заквітчані луки? *(Наче килимок постелили, наче фарбами все розмалювали.)*

Підсумок: красивий світ навкруги стане ще красивішим, якщо ми навчимося красиво про все це розповідати.

Одним із варіантів занять з використанням поетичних творів можуть бути заняття для дітей старшого дошкільного віку «*Слухаю, уявляю, малюю*». Через малюнок дитина здатна глибше відчути образність і естетику художнього слова. Вихователь заохочує дитину послухати вірш, обговорює його образний зміст, разом з нею милується красою слова, пропонує намалювати те, що дитина уявила під час слухання. На перших етапах навчання вихователь радить, що можна намалювати, потім дитина сама знаходить відповідні засоби вираження своїх почуттів, уявлень, емоційного стану. Проводяться такі заняття індивідуально або ж в індивідуально-груповій формі (не більше чотирьох дітей).

Художньо-образна поетична форма *жартівливих віршів, віршів-роздумів* допомагає розвинути виразність, точність, влучність мовлення дітей, спонукає їх до усвідомлення інтелектуального, логічного завдання через осмислення значення мовних образів. Завдяки жартівливій цікавій ситуації діти сприймають їх залюбки, весело, як гру, поетичні жарти. Ці фрагменти чудово доповнюють різноманітні колективні заняття з будь-якої діяльності, оживляють побутові моменти, піднімуть настрій, прикрасять дитячі розваги. За умови створення

доброзичливої, приємної атмосфери в групі вони є пропедевтикою сприймання та усвідомлення дітьми народної сміхової культури.

Ознайомлення дітей з *оповіданнями* про світ природи (ліричні пейзажні описи та цікаві історії про тварин, природні явища), світ людських стосунків, справ, інтересів стимулює початок чи хід відвертої розмови дорослого з дітьми на будь яку тему. Завдання педагога – допомогти дітям відчути реальність подій, що відрізняє оповідання від казки, реальність мовного матеріалу тексту оповідання, допомогти поєднати нові знання з власним досвідом дитини. Тому загальний настрій заняття має відрізнитися від казкового. На таких заняттях доцільно використовувати різноманітну наочність: репродукції художніх картин, речі, фотокартки, дитячі малюнки, поробки, ілюстрації, запитання, які допоможе вихователю з'ясувати, що знають діти з приводу теми оповідання (звернення до особистого досвіду).

Оживити хід заняття можна за допомогою різноманітних творчих завдань та вправ: словесне малювання окремих епізодів чи картин природи; вправ типу «Уяви, що ти опинився...», «А в мене, в тебе, в нас...» (аналогії з особистим досвідом), «Заплющ очі та уяви собі, який має вигляд...»; лексичних вправ на добір означень, порівнянь до заданого слова, пояснення значення метафоричних, фразеологічних висловлювань; полілогів – проблемних бесід, змістом яких є спільний пошук відповіді на хвилююче запитання. Наприклад: «Усі знають, як неприємно бути покараним. Чи можна вважати покарання доброю дією?». Цей полілог може передувати читанню оповідання В. Осієвої «Чарівне слово». Методика проведення цих занять потребує не тільки збагачення знань на вербальному рівні, а й практичних дій, вправ, створення спеціальних проблемних ситуацій, а також дій позитивної перспективи, пов'язаних з темою твору, який читають дітям.

Мовотворчі літературні ігри «Казки-розповіданки». Вихователь, враховуючи наявність елементарних літературних уявлень та мовленнєвий досвід дітей, пропонує їм скласти казку за віршем або оповіданням з використанням опорних слів. Для цього важливо створити таку ситуацію, яка сприяла б атмосфері творчого натхнення, зацікавленню дітей можливістю створити свою історію і прояву дитячої фантазії. Цьому сприятиме зацікавленість педагога, доброзичливість, віра у творчі здібності дітей, правильно вибрана тема майбутнього твору, яка має підштовхнути дитину до розвитку сюжету, мати

багатоваріантні припущення. Ефективним засобом стимулювання творчої розповіді є використання невеличких римованих історій. З одного боку, поезія будить уяву, з іншого, в таких історіях багато недоказаного, що дитина може доміслити.

Хорошим стимулом розвитку мовотворчих здібностей є *творча розповідь* за мотивами знайомих казок і оповідань та складання історій за темою, запропонованою вихователем або самою дитиною. Найефективніший спосіб організації – індивідуальний тип заняття (максимальна кількість – четверо дітей приблизно одного рівня розвитку). Якщо у створенні творчої розповіді бере участь більше дітей, вихователь заохочує їх до спільного складання твору. Кожна дитина висловлює свою пропозицію щодо початку, розгортання сюжету, закінчення. Обговорення допомагає вибрати найкращий варіант. Мовотворча діяльність дітей може доповнюватися малюванням за темою твору чи режисерською (авторською) грою з іграшками. Успіх творчої розповіді також залежить від грамотного методичною керівництва дитячими розповідями. Вихователь при необхідності може допомогти дитині побудувати розповідь, використовуючи структурно-логічну схему (методика Л. Г. Шадріної): «Жили-були собі... Одного разу... Раптом... Та ось тоді... І стали вони...»

У молодшому віці використовують прийом сумісного складання розповіді, коли вихователь розпочинає речення, а дитина продовжує, оскільки в дітей цього віку ще нерозвинена навичка побудови зв'язного висловлювання. Ефективні прийоми – підказки, спонукання, доповнення. Сам вихователь повинен мати в запасі кілька готових можливих варіантів розвитку сюжету, щоб підтримати дитину в складний момент. Попередня лексико-граматична робота за темою чи за текстом допоможе активізувати необхідний словниковий запас. Важливий момент – запис і збереження результатів дитячої творчості. Добре, якщо в групі ведеться журнал-книга дитячої творчості, де зберігаються найкращі твори, малюнки, загадки, аплікації. Дитячі казки оповідання можна також оформити у вигляді маленької книжки-саморобки. Подобаються дітям самостійно випущені газети з їхніми творами. З ними знайомлять батьків, дітей інших груп. Творча розповідь за мотивами знайомих казок може бути складовою заняття з художньої літератури, або ж проводитися окремо, як мовленнєві заняття на літературному матеріалі. В них може брати участь невеличка група

дітей, щоб кожна дитина мала можливість проявити свою ініціативу, творчу активність, бути почутою.

Творча розповідь за темою, запропонованою вихователем базується на особистому досвіді дітей та спонуканні їх поринути у світ мрій і фантазій. Спочатку педагог розглядає реальні типи, образи, наприклад, кози і окремо образ літака. Коли діти пригадають усе, що вони знають про них, їхні можливості, тоді вихователь пропонує незвичайну ситуацію – «Коза у літаку». Разом з дітьми обговорює її: «Чому коза могла опинитися в літаку? Куди вона летіла? Чий і який був літак? Що могло трапитися під час подорожі? В обговоренні беруть участь усі бажуючі, висловлюючи свої пропозиції щодо продовження сюжету, потім вибирається найкращий варіант. Так поступово діти складають колективну історію, далі кожен може проілюструвати казку, домислити остаточно свій варіант, розповісти його товаришам, вихователю, батькам.

Важливим методом, що допомагає вихователю разом з дітьми поглиблено працювати над мовною специфікою українських літературних творів Н. Гавриш вважає порівняння двох текстів, близьких за ідеєю та змістом, що є ефективним способом не тільки залучення дітей до української літературної творчості, а й показу їм тісного зв'язку українського і світового словесного мистецтва. Так, у різних народів є казки, схожі за сюжетом, характером і діями героїв. Наприклад, українська казка «Казочка про Коржика», російська «Колобок» та норвезька «Пиріг»; українська казка «Рукавичка», російська «Теремок» або казка В. Біанкі «Теремою»; українська казка «Золотий черевичок» і казка Ш. Перро «Попелюшка»; українська казка «Кобилляча голова» і російська «Морозко». Упродовж року вихователь добирає п'ять-шість пар таких творів. Один із двох творів добре знайомий дітям, з іншим вони знайомляться на занятті. Визначальним моментом цих занять є порівняння двох текстів і спостереження за їх мовленнєвими особливостями.

2.1.8. Співпраця закладу дошкільної освіти з родинами в організації роботи з дитячою книгою

Пропедевтика читацької діяльності – одне з важливих завдань освітньої роботи в закладі дошкільної освіти, реалізація якого сприятиме формуванню в дитини інтересу до книги як до джерела знань, вміння працювати з нею, що стане запорукою успішного навчання в школі. Проте, будь-які зусилля з боку педагога будуть марними, якщо не знаходитимуть підтримки у сім'ї дитини. Тому «головне завдання садівниці, зазначала Софія Русова – об'єднати матерів, з'єднати їх в ширий куток, зацікавлений в найдорожчих своїх інтересах, в розвитку своїх дітей, ввійти в найміцніший зв'язок». Для підтримки такого зв'язку існують різні форми роботи педагогів з сім'єю, які в дошкільній педагогіці розрізняють за:

- кількістю охоплених батьків і характером спрямування інформації (індивідуальні й групові);
- стратегією спілкування (формальні і неформальні), що передбачають різний ступінь організації і місцезнаходження учасників;
- ступенем новизни і способами проведення (традиційні і нетрадиційні);
- джерелом подання й отримання інформації (усні, усно-практичні, наочно-інформаційні);
- за педагогічною спрямованістю (форми, які впливають на формування позицій батьків в освітньому процесі і форми, які озброюють їх способами застосування набутих знань у вихованні й розвитку дитини).

Усі види форм пов'язані між собою. Наприклад бесіда може бути індивідуальною, колективною, проводитися в неформальних і формальних обставинах, бути самостійною формою, складовою традиційних та нетрадиційних форм співпраці з батьками. Кожну із форм вихователь може використати як в індивідуальній, так і в колективній взаємодії з батьками, залежно від проблеми, яку потрібно вирішити і від того, кого та в якій мірі вона стосується. Індивідуальні форми роботи спрямовані на вирішення питань, що стосуються окремої сім'ї, родини і передбачають виконання індивідуальних дій та прийняття рішень стосовно існуючої проблеми з врахуванням

освітнього потенціалу сім'ї. Групові форми співпраці (робота з колективом батьків) спрямовані на одночасне поширення загальної інформації для всіх батьків, обмін досвідом між ними, залучення їх до участі в житті закладу. Зміст роботи із членами родин вихованців педагог може викласти в усній, усно-практичній та наочно-інформаційній формах. Саме з цієї позиції й розглядатимемо форми співпраці ЗДО з батьками.

До *усних* форм співпраці з родинами відносяться: бесіди, консультації, лекції, лекторії, педагогічні хвилинки, засідання «круглого столу», дискусії, групові батьківські збори (традиційні і нетрадиційні) тощо.

Індивідуальні бесіди і консультації – форма індивідуальної, диференційованої роботи з батьками, яка допомагає з одного боку ближче познайомитися з родиною й надає допомогу там, де вона потрібна, з іншого, – спонукає батьків пильно вдивлятися у своїх дітей, задумуватись, у якому руслі їх краще виховувати. Консультації часто виникають під час спілкування педагогів і батьків за ініціативи обох сторін. Ці форми співпраці вихователь може проводити як планово, так і позапланово, у формальних (спеціально організованих) і неформальних обставинах (під час ранкових прийомів, у вечірні години, у спеціально призначений час). Тематика таких бесід і консультацій впливає із спостережень педагога за відношенням дитини до книги, її поведінкою з книгою, індивідуальних особливостей сприймання творів художньої літератури, вивчення поетичних творів напам'ять, а також якщо дитина готується до виконання певної ролі в інсценізації чи виступу на ранку. Наприклад, «Як навчити дитину бережливо ставитися до книги», «Вчимося разом», «Відповідальна роль». При цьому педагог пропонує батькам опрацювати певну методичну, психолого-педагогічну літературу, переглянути відеоматеріали вдома, продумати ескізи костюма дійового персонажу літературного твору, який готують тощо. Індивідуальні бесіди і консультації тривають 5-10 хвилин.

Групова бесіда може використовуватись у роботі з батьками як самостійна форма і в поєднанні з іншими формами співпраці: на батьківських зборах, під час проведення консультацій. Метою бесіди є обмін думками з питань роботи з дитячою книгою вироблення спільних поглядів на вирішення проблеми, надання своєчасної допомоги. Активна позиція вихователя має викликати активність батьків.

Домовляючись з батьками про час бесіди, слід сповістити їм тему і попросити, щоб ті підготували питання, на які б вони хотіли отримати відповідь. Плануючи тематику бесід, необхідно охопити по можливості всі сторони роботи з дитячою книгою. Бесіди мають бути конкретними і змістовними. Важливе значення має живий характер бесіди: доброзичливість, товариський, але вимогливий тон, достатність часу, відсутність відволікаючих аспектів, присутність яких може вагати батьків. Орієнтовні теми для групових бесід – «Книга в нашій сім'ї», «Традиції нашої сім'ї», «Домашня бібліотека» тощо.

Мета проведення *консультації (індивідуальної і групової)* – засвоєння батьками певних знань, умінь і навичок; допомога їм у розв'язанні проблемних питань. Індивідуальні консультації проводяться під час ранкових зустрічей та вечірніх годин, під час відвідування сім'ї. Форми проведення групових консультацій – обговорення проблеми, статті, книги, практичне заняття тощо. Проводяться вони у II половині дня як самостійні форми роботи, або ж як складові батьківських зборів, семінарів, конференцій тощо. Орієнтовна тематика таких консультацій – «Залучаємо дитину до світу художньої літератури», «Які книги потрібно читати дітям», «Вплив дитячої художньої літератури на розвиток дитини» тощо.

Лекція – монологічна форма викладу інформації педагогом для групи слухачів, спрямована на розкриття різних аспектів однієї теми. Вона може бути як самостійна форма співпраці з батьками, так і складовою інших форм, зокрема лекторіїв. *Лекторії* – це система лекцій, яка проводиться систематично упродовж певного періоду в чітко визначеному місці й у чітко визначений час, за планом вихователя чи методиста. Наприклад, третій четвер кожного місяця, о 15.00 в методичному кабінеті чи музичній залі. Заняття лекторію можуть мати загальний характер, типу «Виховуємо дитину в сім'ї», де 1-2 лекції присвячені роботі з книгою і тематичний («Книга в житті дитини»), коли ціла серія лекцій буде присвячена тільки дитячій книзі, художній літературі тощо). Про тему, дату і час проведення лекційного заняття батьки дізнаються із оголошень, які вихователь розміщує на видному місці.

Групові батьківські збори – це цілеспрямована і дійова форма роботи з колективом батьків, форма організованого знайомства з завданнями, змістом і методами виховання дітей певного віку в умовах

закладу дошкільної освіти і сім'ї. Під час традиційних зборів, одне з питань може бути присвячене дитячій книзі («Навіщо дитині книга» «Програмовий зміст роботи з дитячою книгою у певній віковій групі»). З ним може виступити методист, вихователь, запрошений бібліотекар.

Засідання *«круглого столу»* – це зібрання членів родин для обговорення проблем у незвичних обставинах (за столом). Його можна провести в кожній віковій групі, ставлячи акценти на завданнях програми з художньо-мовленнєвого розвитку, за якою працює ЗДО, специфіку навчання дошкільників, яка полягає у використанні ігрових прийомів та підготовці дитини до навчання в школі. Тому й теми для розгляду можуть бути такими, як: «Відношення дитини до книги», «Роль книги в сімейному вихованні», «Навчасьмося, граючись», «Розвиваємо естетичний смак і культуру дитини» тощо.

Під час *дискусії* розглядається певна проблема, вирішення якої здійснюється за аналогією з телевізійними «Ток-шоу» наприклад, розподілити учасників на дві групи: перша – ті, хто вважає, що розумовий розвиток дитини – це вміння писати, рахувати, читати; друга – батьки з протилежним поглядом на проблему.

Основна мета *батьківських конференцій* – обмін досвідом сімейного виховання. Батьки заздалегідь готують повідомлення, педагог при необхідності надає допомогу у виборі теми, оформленні виступу. Завершити конференцію можна спільним концертом дітей, співробітників закладу, членів родин, майстер-класом типу «Давайте пограємо», «Без нагадування і з задоволенням». Під час конференцій, як правило, організовується виставка методичної і дитячої літератури. Конференції присвячуються певним датам календаря, зокрема до Міжнародного Дня книги, який щорічно відзначається 2 квітня, або ж до Дня народження відомого дитячого письменника тощо.

Усні журнали – віртуальне перегортання сторінок, кожна з яких – усне повідомлення, що може бути проілюстровано дидактичними посібниками, прослуховуванням магнітофонних записів, виставками виробів, малюнків, книг. Батькам заздалегідь пропонується література для ознайомлення з проблемою, практичні завдання, питання для обговорення.

Усно-практичні форми співпраці передбачають поєднання живого слова з виконанням практичних завдань. До їх переліку входять: індивідуальні форми – відвідування родин, анкетування, тестування,

прохання, доручення, і колективні – практичні консультації, нетрадиційні батьківські збори, тренінгові заняття, ділові ігри, літературні ігри та вікторини, семінари-практикуми, конкурси для батьків, заняття школи молодих батьків, клуб досвідчених бабусь, спільні свята, літературні вечори, розваги, виготовлення альбомів, книг разом з дітьми; педагогічні міні-бібліотеки.

Відвідування родин дітей – індивідуальна форма співпраці, мета якої – вивчення їх читацьких інтересів і з'ясування відношення батьків до читання книг вдома. Під час таких візитів вихователь веде діалог з батьками на тему, яка його цікавить (чи читають дорослі книги дитині, які саме книги є в домашній бібліотеці, про що любить слухати й розглядати книги дитина?). Отримавши відповіді, педагог радить що саме і як краще зробити, спробувати, організувати з метою пропедевтики читацької діяльності дитини в домашніх умовах.

Анкетування дає змогу виявити ставлення батьків до художньої літератури, як засобу розвитку і виховання, з'ясування ролі книги в сімейному вихованні; наявності бібліотеки, які книги у ній переважають і яка кількість та з якою метою їх використовують у роботі з дітьми; за якими критеріями обирають для дитини книгу, з якого приводу, з якою періодичністю це робиться. *Тестування* дозволяє з'ясувати рівень прихильності батьків до певного виду занять і зокрема до читання; обізнаність батьків з дитячою художньою літературою та її авторами, періодичними виданнями; визначити характер взаємодії з дитиною; внутрішні резерви до виконання батьківських обов'язків.

Прохання та доручення спонукають навіть «пасивних» батьків до дії, вимагають від них відповідальності, певної підготовки й освіченості. На прохання вихователя, батьки можуть допомогти в оформленні й оснащенні літературного центру (зробити полицки, придбати книги, настільно-друковані ігри за мотивами літературних творів, набори художніх ілюстрацій, дитячу пресу, допомогти в організації книжкових виставок, зіграти роль у сюрпризному моменті). Доручити батькам можна проведення «книжкових лікарень», виготовлення тематичних альбомів, стінгазет та саморобних книг, проведення майстер-класу з художньо-творчих умінь, пошиття елементів костюмів та виготовлення іграшок і декорацій для ігор-драматизацій. Ведення загального каталогу, відчуття близькості інтересів, які підтримує вихователь, можливість брати книжки, ігри додому, обмінюватися ними, – все це

поступово формує стійкий інтерес батьків до друкованого слова, збагачує їхній літературний досвід. Звертаючись до батьків із проханням чи дорученням, потрібно обґрунтувати мотив діяльності, її необхідність в освітньому процесі, визначитися в змісті й об'ємі роботи, термінах її тривалості, презентувати роботу дітям та батьківському колективу, подякувати. Така робота супроводжується короткими бесідами, консультаціями, телефонними розмовами і порадами з боку вихователя.

Практичні консультації пов'язані з певними діями слухачів. Наприклад, педагог розповідає про роль саморобної книги в ранньому віці, а потім демонструє як це потрібно робити, після чого батьки також включаються у роботу і виконують її разом із педагогом. Таким чином, у супроводі коментаря вихователя чи того, хто проводить консультацію (це може бути і хтось із завчасно підготовлених батьків або запрошених майстрів) присутні можуть виготовляти макети саморобних книг, наголівників, декорацій, потрібних для роботи з дітьми, а вже вдома їх доробляти.

Нетрадиційне проведення батьківських зборів передбачає включення у порядок денний концертних виступів силами дітей і дорослих, виготовлення лялькових персонажів, читання поетичних творів, зустріч з митцями тощо. Орієнтовна тематика таких зборів: «Виховання у дітей любові до художньої літератури за допомогою сімейного театру», «Виховуємо майбутнього читача» тощо.

Цікавою та ефективною формою роботи з батьками є *групові семінари-практикуми, тренінги*, які передбачають як теоретичне ознайомлення з проблемою, так і обговорення практичних виходів з конкретних ситуацій (наприклад, програвання ситуацій самими батьками). Ефективною є паралельна робота з дітьми з тієї самої проблеми. Вона дає можливість розглянути ситуацію з різних боків, виявити позицію дитини й дорослого. Використання в роботі з батьками *семінарів-практикумів* дає можливість розповісти про способи й прийоми навчання й показати їх: як читати книгу, розглядати ілюстрації, розмовляти про прочитане, як вправляти артикуляційний апарат, тренувати пам'ять. Робота тренінгової групи передбачає серію занять-практикумів «Небилиця або бувальщина», «Збери героїв однієї казки», «Читаємо з почуттями», «Створюємо власну казку». Усі вищезначені форми впливають на формування уявлень батьків про

значення книги в житті дошкільника, важливість створення відповідного розвивального середовища в садку і вдома, художньо-комунікативний досвід.

Ділові ігри максимально наближають учасників гри до реальних подій, формують навички швидкого прийняття педагогічно доцільних рішень, уміння вчасно побачити та виправити помилки, попередити конфліктні ситуації. Їх мета – розвиток рефлексивних здібностей, які входять до структури особистісної готовності батьків до роботи з дитячою книгою. Ролі в ділових іграх можуть розподілятися по-різному. Темою є конкретна ситуація.

Ефективними формами роботи з батьками є і залучення їх до організації і проведення свят, розваг, музично-літературних вечорів, тематичних виставок, «книжкових лікарень», екскурсій. Орієнтовна тематика їх може бути такою: «В гостях у казки», «Від осені до літа», «Хто автор?», «Пантоміма», «Вигадай казку», «Тато, мама, я – читаюча сім'я», «Покажи казку», «Нове життя старій книзі», «У музеї митця», «Вінок кобзареві», «До Лесиного віночка», свято відкриття літературного центру, «Літературна кав'ярня» тощо.

Збагаченню літературного досвіду батьків, формуванню інтересу до дитячої книги, вихованню читацької культури сприяє також залучення батьків до літературних вікторин, які можуть проводитися як один з видів розваг, або ж як творче домашнє завдання (складання літературних вікторин вдома), незвичайні змагання сімей. Для цього педагог може розмістити умови конкурсу літературного змагання в батьківському куточку, запропонувати дітям і дорослим взяти участь у змаганні, а відповіді до кросворду оформити яскраво, в малюнках, аплікаціях, поробках. Наприклад, можна запропонувати, батькам разом з дітьми розробити кросворд з 10-12 слів за творами одного з письменників або підготувати мальовані шаради за текстами українських народних казок; придумати загадки-картинки за змістом прислів'їв, приказок, скоромовок, лічилок. Якщо літературна вікторина проводиться у групі як один з видів розваг, батьків можна залучити до роботи в журі чи створити команду дітей і команду батьків, які змагатимуться у знанні літературних і фольклорних текстів. Цікавим варіантом такої гри може бути гра «Я знаю десять...». По черзі діти й дорослі виконують завдання, набираючи для своєї команди бали. Завданнями можуть бути такі: пригадати 10 прислів'їв, лічилок, загадок,

народних (авторських) казок, письменників, поетів, які пишуть твори для дітей. Такі спільні вечори мають велике значення для дітей і батьків, адже об'єднують, зближують їх спільною радістю, відкриттями, позитивними емоціями.

Вид	Підвид	Тип	Спрямованість
Усні	Бесіди, консультації.	Індивідуальні й групові	Впливають на формування позицій батьків в освітньому процесі
	Лекції, лекторії; традиційні групові батьківські збори; засідання «круглого столу»; дискусії; батьківські конференції; семінари; усні журнали	Групові	
Наочно-інформаційні	Інформаційні стенди; батьківських куточки; теки-пересувки	Індивідуальні	Впливають на формування позицій батьків в освітньому процесі
	Відкриті заняття, дні відкритих дверей; організація виставок книг та дитячих робіт за змістом художніх творів); відео та фоторепортажі про життя групи чи окремої родини; реклам книг і публікацій у педагогічній пресі	Групові	
Усно-практичні	Практичні консультації; нетрадиційні батьківські збори; семінари-практикуми; тренінгові заняття; ігри: ділові й літературні; конкурси для батьків, вікторини; заняття школи молодих батьків; спільні свята, літературні вечори, розваги	Групові	Озброюють батьків способами застосування художнього слова у вихованні і розвитку дітей
	Листування; виготовлення альбомів, книг разом з дітьми; педагогічні і дитячі міні-бібліотеки	Індивідуальні	

Таблиця 2.3. Форми співпраці ЗДО з батьками в організації роботи з дитячою книгою

Наочно-інформаційні форми спрямовані на співпрацю з батьками за допомогою наочних засобів – інформаційних стендів, батьківських куточків, теків-пересувок; показу виховної роботи (відкриті заняття, дні відкритих дверей, організація виставок книг та дитячих робіт за змістом художніх творів); реклам книг і публікацій у педагогічній пресі; відео та фоторепортажів про життя групи чи окремої родини. Їх тематика може охоплювати широке коло питань: «Ми – сім'я», «Читаємо вдома», «Книга на вихідні», «Коло читання вашої дитини» (перелік творів, з якими знайомлять дитину в садку), «Читайте дітям книги!», «Книга в сім'ї і дитина» (методичні рекомендації про те, як краще в умовах сім'ї створити художньо-розвивальне середовище), «Вивчайте разом з нами» (тексти поетичних творів, загадок, приказок, колісанок, лічилок, які діти заучують напам'ять), «Наші творчі досягнення», «Улюблені казки і кольорові долоньки», «Це цікаво знати», «Фахівці радять» тощо. Невід'ємним елементом наочно-інформаційних джерел є пам'ятки для батьків, або ж методичні рекомендації на такі теми: «Як організувати сімейне читання», «Формування дитячої домашньої бібліотеки», «Як стати хорошим читачем?», «Як поводитися з книгою ваша дитина», «Читайте разом з дітьми», «Якщо ви вирішили купити дитині нову книгу...». Хоча така інформація стосується усіх батьків, проте опрацьовують вони її індивідуально, тому й відносяться вищезазначені форми співпраці закладу дошкільної освіти з батьками до індивідуальних.

Отже, робота з родинами повинна мати цілісний характер, згуртувати педагогів і батьків у єдиний колектив, у якого спільна мета – якнайкраще організувати життя дітей, забезпечити всебічний розвиток відповідно до можливостей, здібностей і потреб кожної дитини за допомогою книги. Необхідною умовою педагогічного впливу на батьків є взаєморозуміння.

Запитання і завдання для самоперевірки знань студентів

1. Яких принципів має дотримуватися вихователь під час ознайомлення дітей з художнім твором?
2. Розкрийте сутність принципу «усвідомлення і розуміння дітьми змісту художнього твору».

3. Як ви розумієте принцип «тематичне читання творів», наведіть приклад його реалізації у роботі з дітьми молодшого дошкільного віку.
4. Якою із класифікацій загальнодидактичних методів послуговується вихователь у роботі з дитячою книгою?
5. Які практичні методи використовуються педагогом у роботі з дитячою книгою?
6. З якою метою використовують у роботі з художньою літературою карти інтелектуальних дій. Складіть таку карту до вірша М. Рильського «Санчата діда Максима».

7. Продовжіть ряд. Найпоширенішими *прийомами* у роботі з дитячою книгою (художньою літературою) є...
8. Назвіть засоби виразності читання. Яку роль вони відіграють в ознайомленні дітей із художнім твором?
9. Наведіть приклад використання прийому словесної гри на занятті з художньої літератури.
10. У якій віковій групі можна застосовувати психологічний аналіз рис характеру та особливостей героя. Наведіть приклад.

11. Назвіть види засобів, які використовуються у роботі з дитячою книгою.
12. Змодельуйте фрагмент заняття з використанням образно-предметних засобів навчання.
13. Які види картин найчастіше використовують під час ознайомлення з художніми творами. Наведіть приклад літературного твору і орієнтовних картин до нього.
14. Схарактеризуйте дійові засоби навчання. Наведіть приклад.
15. Які засоби відносять до технічних? Схарактеризуйте їх. Наведіть приклади використання на занятті з художньої літератури.

16. Визначте структуру заняття з художньою літературою.
17. Визначте тип заняття, на якому ви працюватимете з дітьми над інсценізацією української народної казки «Лисичка і Журавель».
18. За якими параметрами визначають види занять з використанням творів художньої літератури?
19. Які форми організованої життєдіяльності дітей з використанням художніх творів і дитячої книги існують поза заняттями. Наведіть приклад їх тематики.

20. З якого віку можна проводити з дітьми літературні ранки і вікторини? Складіть літературну вікторину для обраного вами віку.
21. Які види роботи проводяться у літературному центрі? Складіть перелік дитячих книг (не менше 10) для проведення тематичної виставки у старшій групі. Опишіть їх.
22. Яку роль відіграють екскурсії в роботі з дитячою книгою? Наведіть приклади екскурсійних об'єктів, змоделюйте відвідування дошкільниками одного з них.
23. Продовжіть ряд. У контексті роботи з дитячою книгою можна провести зустрічі з:

24. Визначте поняття «читання» і «розповідання» дітям художніх творів.
25. Назвіть основні педагогічні вимоги до читання і розповідання дітям художніх творів.
26. Які літературні жанри краще розповідати дітям?
27. Що визначає специфіку кола читання і розповідання дітям?
28. Які види бесід, що проводяться після читання і розповідання дітям художніх творів ви знаєте?
29. Коли і за яких обставин проводяться індивідуальні етичні бесіди? Наведіть приклади їх тематики.
30. Назвіть основні структурні компоненти конспекту заняття з художньої літератури.
31. Змоделюйте план проведення узагальнювальної бесіди на тему «Улюблена казка».
32. Розробіть план проведення етичної бесіди як заняття на тему «Чесність».
33. Змоделюйте запитання для бесіди, спрямованої на з'ясування розуміння дітьми засобів художньої виразності твору.

34. Які принципи оформлення й ілюстрування дитячих книг ви знаєте? Чим вони зумовлені?
35. Які види малюнку доступні дітям молодшого (середнього, старшого дошкільного віку)?
36. Від чого залежить повнота сприймання ілюстрації?
37. Коли педагог звертає увагу дітей на ілюстрацію: до читання твору, під час читання чи після читання?
38. Назвіть умови ефективного сприймання художніх ілюстрацій.

39. Розробіть план-конспект заняття для старших дошкільників з ознайомлення з роботами художника-ілюстратора (за вибором).

40. Які методи і прийоми ейдотехніки можна використовувати на заняттях з художньої літератури (розвитку мовлення)? Обґрунтуйте свою відповідь.
41. Яка із сучасних технологій передбачає розвиток багатоканального сприйняття дитиною об'єктів дійсності і яку роль вона відіграє у роботі з художньою літературою? Яку роль тут відіграють батьки вихованців?
42. З якого віку можна розпочинати працювати з дітьми за проектною технологією? Наведіть приклади тематики проектів для однієї із обраних вами вікових категорій.
43. Змодельуйте зміст основного етапу проекту, пов'язаного певним чином із дитячою книгою?
44. Хто може бути учасниками проекту. Яку роль вони можуть відіграти у досягненні намічених цілей?
45. Яка з освітніх технологій найповніше відображає зв'язок художньої літератури і мовленнєвої творчості у дошкільному віці? Хто її автор?
46. Закінчіть речення. Творчі розповіді за мотивами знайомих казок, мовотворчі літературні ігри передбачені технологією.

47. Вкажіть різницю педагогічної спрямованості індивідуальних і групових форм роботи з батьками з проблем роботи з дитячою книгою.
48. Розробіть план роботи батьківського лекторію на навчальний рік для батьків дітей, які відвідують II молодшу групу.
49. Яка мета проведення батьківських конференцій? Як часто вони проводяться у кожній віковій групі?
50. Які форми співпраці допоможуть виявити ставлення членів родини до дитячої художньої літератури? Наведіть приклад запитань, які б інформували педагога про стан справ.
51. Які форми співпраці передбачають спільну діяльність дітей і батьків? Усно змодельуйте фрагмент однієї із форм.
52. Назвіть проблеми, які можна вирішувати за допомогою наочно-інформаційних форм співпраці з батьками. Наведіть приклади не менше 5-ти тем, які можуть висвітлюватися в інформаційному куточку для батьків.

2.2. Літературні жанри дитячої книги та методика їх опрацювання

2.2.1. Розмаїття літературних жанрів дитячої книги

Розмаїття художніх форм організовує складну систему літературного матеріалу, який використовується у роботі з дошкільниками. Одним із головних елементів систематизації способів вираження художнього змісту є *літературний рід*. Відповідно до специфіки змісту і форми художні твори поділяють на три роди – епос, лірику і драму (є ще лірико-епічний жанр, який поєднує особливості епосу й лірики).

Епос – (з грец. – розповідь) – різновид літературного роду, що оповідає про події, які нібито відбувалися у минулому (немов здійснювалися насправді і згадуються оповідачем) й охоплює буття в його пластичній об'ємності, просторово-часовій довжині і подійовій насиченості (сюжетність). Виникає у фольклорі (казка, епопея, історико-героїчні пісні, билини). До 18 століття епос вважався головним жанром літератури. Епос – у найширшому розумінні слова – це будь-яке повідомлення, будь-яка важлива інформація прозою або віршованим текстом. З епічних творів в дошкільному віці дітям доступні казки, легенди, невеликі за обсягом і нескладні за сюжетом билини.

Лірика – один із трьох родів художньої літератури, в якому навколишня дійсність зображується шляхом передачі почуттів, настроїв, переживань, емоцій ліричного героя чи автора. Це певний віршований твір або сукупність творів. Термін *лірика* – походить від назви стародавнього струнного музичного інструмента ліри, під акомпанемент якої виконувалися пісні, що поклали початок ліричним віршам. Дошкільникам подобаються вірші про природу, про дитячі взаємини, маму, бабусю, що викликають у них певні емоції і почуття, а також пісні.

Драма (з грец. – дія) – рід літератури, у якому поєднуються епічний і ліричний способи зображення. Основою драматичного твору є конфлікт, його зміст розкривається через гру акторів. Драма показує людину в напружений момент життя, розкриває характер через дії, вчинки, рух її душі. Драматичні твори мають динамічний сюжет, їх

пишуть у формі розмови дійових осіб. З видів прямої мови драматичні твори найчастіше вживають діалог, рідше – монолог, у масових сценах – полілог. Авторська мова використовується лише у ремарках, які виконують службову функцію. У них повідомляється про вигляд, вік персонажів, їх професії, риси вдачі, подається опис сцени. Драма як літературний рід поділяється на три види: трагедію, комедію і власне драму. У дошкільному закладі цей літературний рід використовується частково, під час перегляду вистав, ігор-драматизацій та інсценізацій за сюжетами літературних творів.

Жанр (фр. – genre; лат. – genus – рід, вид) – історично усталена класифікація літературних творів за їх формою, обсягом та іншими ознаками; це змістовна форма, яка нестиме те, чим її наповнить письменник. Форми викладу змісту літературних жанрів, які використовуються у роботі з дошкільниками – поезія і проза.

Поезія – художньо-образна словесна творчість, в якій мова використовується з естетичною чи евокативною (знаково-символічною) метою. Поезія є мовним мистецтвом, яке передбачає максимальне використання мовних засобів, а також створення нових поетичних образів, тобто нових семантичних зв'язків між мовними одиницями шляхом метафоризації (вживання одного слова замість іншого, що утворює новий зміст) чи метонімізації (слово, значення якого переноситься на найменування іншого предмета, пов'язаного з властивим для даного слова предметом за своєю природою) тексту. Поезія для дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку відзначається своєрідністю поетики. К. Чуковський у книзі «Від двох до п'яти» зазначав, що все написане поетом повинно легко перекладатися на мову графіки, поезія мусить мати ігровий характер. Поет застерігав від великої кількості епітетів, тоді як дітям необхідні відчуття руху і дійсності. До поетичних творів, які вивчаються з дітьми дошкільного віку відносяться вірші, утішки, гуморески, байки. *Вірш* – елемент ритмічного мовлення у літературному творі, основна одиниця віршованого ритму; художній твір поетичного жанру, написаний у ритмізованій формі. *Утішки* – прості римовані пісні-ігри, які, на відміну від колискових, залучають малу дитину до співучасті, привчають її до певних навичок та викликають увагу до рук, ніжок, деяких речей. *Гумореска* – невелика жаргівлива за характером п'єса, яка сприяє формуванню в дитини смаку до образного, влучного слова, доцільного

його використання у мові, почуття гумору, уміння переносити глузування із себе. Гуморескам притаманні чіткість, ритмічність, стислість і виразність. *Байка* – це невелике, здебільшого віршоване оповідання повчального змісту, героями якого виступають звірі, люди, рослини чи предмети.

Проза – літературний твір або сукупність творів, написаних невіршованою мовою (мовлення не організоване ритмічно, не вритмоване). У роботі з дошкільниками використовують такі прозові твори як оповідання, казка та окремі малі форми фольклорних творів (прислів'я, приказки, загадки, небилиці). *Оповідання* – це невеликий прозовий твір, сюжет якого ґрунтується на певному (рідко кількох) епізоді з життя одного (іноді кількох) персонажів.

Казка – епічний, прозаїчний, сюжетний твір усного походження, в основі якого лежить захоплююча розповідь про дивовижні, нерідко дивні і таємничі вигадані події. Сюжет казки складається з багатьох епізодів з драматичним розвитком подій і щасливим закінченням. Характерною рисою казки є традиційність структури і композиційних елементів – зачинів, кінцівок, контрастне групування добрих і злих героїв, наявність мети, випробування головного героя і його перемога. Серед інших прозових жанрів казка відрізняється розвиненою естетичністю, що проявляється в ідеалізації позитивних героїв, яскравому зображенні «казкового світу», романтичній забарвленості подій.

Значне місце в художній літературі для дітей займають і фольклорні твори. *Фольклор* (з англ. folk – народ, loge – наука) – народна мудрість, усна народна творчість. Він є вираженням душі народу, його баченням навколишнього світу, відображенням подій, що відбувалися упродовж віків. *Дитячий фольклор* – найцікавіший, найдоступніший багатофункціональний матеріал для виховання дітей дошкільного віку, суть якого полягає в наданні дитині перших відомостей про оточуюче природне середовище, передачі суспільних моральних цінностей і культури свого народу через прості форми фольклорного матеріалу. За своєю природою дитячий фольклор спрямований на вдосконалення потреб дитини у спілкуванні з батьками, ровесниками, іншими людьми, на саморозвиток та виховання, набуття практичного життєвого досвіду особистості.

За С. Садовенко, дитячий фольклор складається з двох великих пластів:

- твори, складені дорослими для дітей (прислів'я, приказки, скоромовки, загадки, коліскові, забавлянки, утішки, ігри-забави, небиліці, пісні з казок);

- власне дитяча творчість (заклички, примовки, прозивалки, звуконаслідування, колядки, щедрівки, коляди церковного змісту, веснянки-гаївки, пастуші пісні, дитячі музичні ігри).

У практиці роботи з дітьми використовуються переважно твори першої групи, хоча й дитяча творчість також використовується в педагогічному процесі. Серед творів першої групи виокремлюють придумані для зовсім малих дітей, що ще не вміють говорити (колисанки, забавлянки, утішки) та твори, складені для дітей, які не в повній мірі оволоділи рідною мовою (скоромовки, ігри-забави тощо).

Колісанка (коліскова) – жанр народної родинної лірики, специфічний зміст і форма якої функціонально зумовлені присиплянням дитини в колисці. Визначальний у колісковій пісні не змістовий, а звуковий (ритмо-мелодійний) компонент. Співаючи пісню, дитині бажають здоров'я, яке приносить спокійний сон. Заколисуючи дитину, мати звертається до персонафікованих осіб (Сон, Дрімота Котик, гулі, шпаки, Сонько-Дрімко) та до самої дитини.

Ой ходить сон коло вікон,	Де хатонька тепленька,
А дрімота коло плота.	Де дитина маленька, –
Питається сон дрімоти:	Там ми будем ночувати,
А де будем ночувати?	Дитиноньку колихати.

В українських колисанках часто використовується образ котика («Пішла киця по водицю», «Малесенький котку, не роби нам шкодку», «Киця Мура, де ти була, я гукала, ти не чула», «Ой ти, коте, не гуди», «Котику сіренький, котику біленький»), які є не просто сукупністю мелодійних звуків, а цікаві вже за своїм змістом, ситуаціями, в які потрапляють пісенні персонажі. Котик виступає в них першим оберегом, який перебирає на себе всі незгоди, лихо, оберігає сон та здоров'я дитини, заколисує його:

А-а, котино!
Засни, мала дитино!
Ой на ката все лихо,
Ти, дитино, спи тихо!

Оспівуються у колискових і образ матері, її турбота про дитину, роздуми над долею, страждання, смуток:

Мати сина колихала,
колихаючи співала:
люляй-люляй, мій синочку,
звечора і до раночку.

Дитячі забавлянки (утішки), пестушки, потішки – жанр дитячого фольклору, короткі віршовані приспиви або ритмізовані музично-поетичні твори гумористичного, жартівливого змісту, якими супроводжуються рухи при пестуванні (нянчєнні) дитини. Це твори для немовлят, спрямовані на активізацію їх рухів, емоцій, мислення, вдала й доцільна форма спілкування дорослих з дитиною, спрямована на розвиток дрібних м'язів, ознайомлення з трудовими процесами, побутом народу, координацією окремих частин тіла та ознайомлення з їх назвами, діалогічне мовлення. Характерним для народних забавлянок, утішок є лаконічність мовного викладу, образність, насиченість звуковими зіставленнями, що допомагають дітям визначити їх відмінність. Часто у римах слова, різні за змістом, відрізняються лише одним-двома звуками (лапці-бабці, дід-хліба, пік- тік, тупоче-хоче). Виховання здатності сприймати найтонші звукові розходження готують дитину до оволодіння правильною звуковимовою. («Куй, куй, чобіток», «Тосі-тосі», «Загадала бабусенька», «Розкажу вам байку» тощо)

Печу-печу хлібчик
Дітям на обідчик.
Меншенькому-менший,
Більшенькому-більший.

Після цього дитячою голівкою водять то вперед, то назад, пильнуючи, щоб дитина не впала, бо їй може закрутитись голова.

Летіла пчола коло чола – бумц!
Летіла оса коло носа – бумц!
Летіла мушка коло вушка – бумц!
Летів жук в око – бух!
-Ладусі-ладусі, де були?

Люблять діти бавитися, промовляючи й нескінченні забавлянки:
Жив-був дід та баба,
І було в них поросятко

Почнемо спочатку:
Жив-був дід та баба,
Було в них поросятко

Прислів'я – мала форма народно-поетичної творчості, короткий повчальний вислів, що несе узагальнену думку, висновок, іносказання повчального змісту.

Приказка – жанр фольклорної прози, короткий сталий образний вислів констатувального характеру, що має одночленну будову, нерідко становить частину прислів'я, але без висновку, і вживається в переносному значенні. Зміст її, на відміну від прислів'я, не має звичайно повчального характеру, їй властива синтаксична незавершеність: «Ні живий ні мертвий», «У страху очі великі», «Двічі літа не буває», «Потрібну річ далеко не клади», «Не відкладай у довгий ящик». Досить часто це вкорочене прислів'я, наприклад: «як сніг на голову», «вивести на чисту воду», «лисячий хвіст», «вовчий рот», «собаку з'їв». За визначенням В. Даля, приказка – це складане коротке мовлення, що ходить у народі, але не складає повного прислів'я. Наприклад:

Приказка	Прислів'я
Рідна мова – не полова	Рідна мова мова не полова: її з вітром не розвієш.
Собака на сні	Собака на сні – сам не гам і нікому не дам.
У своєму оці і сучка недобачає	У чужому оці порошинку бачить, а в своєму й сучка не добачає.

Таблиця 2.4. Відмінність між приказкою і прислів'ям

У західних регіонах України прислів'я та приказки об'єднуються в одне поняття – «приповідки». Кожне прислів'я чи приказка – це маленька розумова задача, яка цілком дитині під силу. Моральні норми і правила ненав'язливі, легко запам'ятовуються: «По правді роби, по правді й буде», «Правда кривду переважить», «Шануй людей і тебе шануватимуть», «Шкода про те говорити, чого не можна зробити». Дидактична функція прислів'їв і приказок реалізується інформаційною насиченістю афоризмів і є своєрідною народною програмою навчання дітей, оскільки в них містяться знання з різних галузей науки, зокрема: з історії України та суспільствознавства – «Славний козак Максим Залізняк – славніше Запоріжжя», «За наше жито та ще нас і бито», «За

рідний край хоч помирай»; з народної агрономії – «Що посієш, те й пожнеш», «Кожному овочу свій час», «Де трактор ходить, там пшениця родить»; «Багато снігу – багато хліба», «Синиця пищить – зиму вістить»; з народної медицини та гігієни – «Чистота – запорука здоров'я», «Пар кісток не ломить»; з народної етики й естетики – «Шануй людей і тебе шануватимуть», «Не хвались, а вчись»; з народної географії «Язык до Києва доведе», «Україна рідна ненька»; народознавства – «Зимом сонце світить та не гріє», «Ластівка день починає, а соловей його кінчає». У прислів'ях та приказках народ вшановує національні обереги, звичаї, традиції: «Без верби й калини нема України», «Рушники на кілочку – хата у віночку», «Не лінуйся дівчино, рушник вишивати – буде чим гостей шанувати»

Загадки – фольклорний жанр усної народної творчості, в якому в стислій образній формі викладаються найбільш яскраві й характерні ознаки предметів чи явищ. Це дотепне запитання у прозовій або віршованій формі, що містить низку ознак, за якими потрібно встановити, про що йдеться. Мова загадок точна, барвиста, виразна. Загадки здавна використовуються у казках, та для розваг й активізації пізнавальних можливостей дитини. Розрізняють загадки трьох видів:

– *загадки-описи* («довжина, довжина, ні початку, ні кінця» (дорога); «Два квадрати, чотири вушка, вона моя нічна подружка» (подушка), «Маленьке, сіреньке, а хвостик як шило (Миша).

– *загадки-метафоричні образи* («Густий ліс, чисте поле», «Сонечко, яке горить кожного вечора» (лампа), «Мов маленький м'ячик, висить, а не скаче, рум'яне, гладеньке, на смак солоденьке (яблуко); «Жовті клубочки ходять біля квочки» (курчата), «Залізний птах по небу літає» (літак); 3 небесної діжки крижані горішки на землю упали, шкоди нам завдали (град).

– *загадки, побудовані на основі порівняння й зіставлення* («Біле, а не сніг, солодке, а не мед», «Не куц, а з листочками. Не сорочка, а зшита. Не людина, а навчас» (Книжка), «Зелена, але не жаба, колюча, але не їжак» (ялинка), «Без крил, а летить, без ніг, а біжить (Хмара), «Не князівської породи, а ходить в короні, не їздець, а зі шпорами, не сторож, а рано будить» (Півень).

Іноді загадки мають форму запитання. У них зовнішній вигляд, дія чи властивість задуманого предмета може називатись або прямо, або приховано, інакомовно. Наприклад, загадка про вітер: «Який то хлопець

походжає і без віника замітає?. «Невидимий дух скинув капелюх» (вітер), «Тане сніжок, зеленіє лужок, «день прибуває – коли це буває?» (навесні).

У віршованих загадках використовуються прийоми, властиві народній ліриці: римування, метричність, співзвучність, паронімія:

Прилетіли гості, сіли на помості

Без сокири, без лопати поробили собі хати (птахи і гнізда).

Ліс гостинно закликає, нас грибами пригощає, неба потускніла просинь у права вступає... (Осінь).

Поширені також народнопоетичні символи:

У вінку зеленолистім,

У червоному намисті

Видивляється у воду

На свою хорошу вроду (Калина).

Тематика загадок охоплює широке коло предметів і явищ довкілля, природу космосу (місяць, небо, зірки), рослинного і тваринного світу, людину, її побут, знаряддя праці, родинні стосунки тощо. Наприклад, стоять два кілки, на кілках бочка, на бочці кавун, а на кавуні трава росте (людина); сестра до брата в гості йде, а він від неї ховається (день і ніч), годинника не має, а час знає (півень), живе один батько і тисячі синів має, всім шапки справляє, а собі не має (дуб та жолуді). Загадки складають дорослі і діти.

Небилиці, нісенітниці – жартівливі смішні тексти, які містять гумор, описують неіснуючі вигадані події. Ситуації в цих творах комічні, зумисне відхилені від норм, а тому завжди викликають у дітей веселий настрій та естетичну насолоду, бажання запам'ятати та переказати текст іншим, насмішити їх. Найбільш відомими є небилиці «Танцювала риба з раком», «Я вам, люди, заспіваю ні сеї, ні тої», «Ой, гоп, дини-дини» та інші.

Наприклад.

Танцювала риба з раком

А петрушка з пастернаком

А цибуля з часником,

А дівчина з козаком!..

Хороводні (колові) ігри – основний компонент календарних обрядів, у яких поєднані дії, рухи та діалоги. У синтезі рухів, слова й музики найяскравіше відображені національні риси та характер

(«Подоляночка», «Біла квочка», «Пішли діти в поле», «Рій гуде», «Труби грицю в рукавицю»).

Фольклорні жанри, створені дітьми

Заклички – віршоване пряме звертання дітей до різних явищ природи: Сонця, Дощу, Вітру. Заклички особливо повно розкривають можливості дитячого голосу: силу, дзвінкість, емоційну темпераментність. У закличках-наспівах переважають інтонації заклику, кличу, а також утворення певної сформованої мелодійної структури, характерної лише для цього жанру. Наприклад, «Вийди, вийди, Сонечко», «Іди дощику», «Ой вітре прижени хмароньку» та інші.

Іди, іди, дощику,
Зварю тобі борщику,
Поставлю ти в кутику
На зеленому прутіку,
Поставлю ти на горі,
Щоб не з'їли комарі.
Дощик іде,
Рутка цвіте.

Сонечко, сонечко, посвіти
Сонечко, сонечко звесели
Весну й літечко принеси!

Примовки (приказки) – це короткі, переважно віршовані прямі звернення до тварин, птахів, комах, передражнювання пташиних голосів. «Півню мій, півню мій, гребінець золотий», «Чижіку», «Топчу, топчу ряст, Бог здоров'я дасть, дасть» та ін. За функціональним призначенням, примовки є ігровими (для дитячих розваг) та магичними (до птахів: зозулі, ластівок, лелек). Наприклад:

Водичко, водичко,	Равлику-павлику,
Умий моє личко,	Вистави рожки
Щоб сміявся роток	На чотири стожки.
І кусався зубок.	Тобі два, мені два –
	Поділимося обидва!

Ластівки, ластівки,
Візьміть собі веснівки,
Нате вам камінці,
Дайте мені рум'янці.

Голосилки – це змагання у тривалості «тягнення» певних звуків чи звуконаслідувань. Звуконаслідування – відтворення інтонацією людського голосу голосів живих істот чи явищ природи (вигуки, завивання вітру, шелест листя, звертання до тварин, спів птахів, виття вовків, кумкання жаб тощо). Такі твори використовуються переважно влітку й восени хаотичними дитячими гуртами або окремими виконавцями. Наприклад, кликання качок «Тась-тась-тась», курей «ціпу-ціпу», лаяння собаки «гав-гав-гав!», шипіння гусей тощо.

Мовчанки – змагання в мовчанні після тривалих бурхливих ігор для заспокоєння та відпочинку.

Котилася торба з великого горба,
А в тій торбі ячмінь та овес –
Хто заговорить, з'їсть увесь.

У *прозивалках* (*дражнилках*) діти критикують ледачих, брудних і жадібних дітей, висміюють кривдника чи примхливу дитину, яка не виконує правил гри.

Петя, Петя барабан
Закотився в бур'ян
З бур'яну у діжку
Зламав собі ніжку.

Плач, Васильку, плач
Може киця на хвості
Принесе всім калачі,
А тобі не дасть.

Мирилки – віршовані твори, тексти яких спрямовані на розв'язання конфліктів, встановлення дружніх взаємовідносин і примирення:

Мирись, мирись, мирись
Та більше не сварись
Поцілуймося!

Лічилки та жмурилки – найпоширеніший спосіб розподілу ролей у гри, своєрідна жвава й барвіста гра слова й ритму.

Використання різноманітних літературних жанрів у роботі з дошкільниками сприяють вихованню естетичних і національних почуттів, моральних якостей, розвитку творчих і мовленнєвих здібностей. Ознайомлення з віршами, забавлянками, чистомовками, скоромовками, казками сприяє розвитку поетичного слуху, зв'язного мовлення, його виразності та образності, закріпленню правильної звуковимови. Через різножанрові твори художньої літератури відбувається збагачення, уточнення й активізація словника дітей. Систематичне використання літературних жанрів у роботі з дітьми

прищеплює любов до літературного мистецтва. Під час планування творів художньої літератури вихователі мають враховувати пізнавальну тему освітнього блоку тижня і завдання з розвитку мовлення.

РІД					
Епос		Лірика	Драма		
ЖАНРИ					
Оповідання. Байка. Казка. Легенда. Билина. Малі форми фольклору.		Вірш Пісня	Драма		
Не використовуються у роботі з дошкільниками					
Повість, роман, роман-епоса, новела, нарис, думи, балади, історичні пісні		Елегія, ода, сонет, послання, поема	Трагедія, комедія, мелодрама, водевіль		
ГЕРОЙ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ					
Персонажі		Ліричний герой	Дійові особи		
Головні	Допоміжні		Епізодичні	Головні	Поза сценічні
СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ ДІЙНОСТІ					
Автор послідовно описує героїв та їх вчинки, характери, стосунки з іншими людьми		Автор описує лише почуття і думки героя, не згадуючи про події і вчинки його життя	Складається враження, що герої діють «самі» без допомоги автора		

Таблиця 2.5. Система літературних форм і жанрів

2.2.2. Методика використання малих фольклорних жанрів у роботі з дітьми дошкільного віку

Фольклор – один із дидактичних засобів і методів гуманізації виховання дитини з перших років її життя. Цілеспрямоване і систематичне використання фольклорних творів у роботі з дошкільниками є важливою ланкою освітньо-виховної роботи у закладі дошкільної освіти. За допомогою фольклорних творів можна утішити,

забавити, заспокоїти, зацікавити дітей, донести до їхньої свідомості закони етики й естетики, прищепити любов до рідної мови, землі, що сприятиме психофізичному благополуччю і визначатиме успішність загального розвитку в дошкільні роки. З цього приводу К. Ушинський писав: «з народних джерел ллється дивна народна пісня, з якої черпають своє натхнення і поет, і художник, і музикант: чується влучне, глибоке слово, в яке з допомогою науки і дуже розвиненої думки вдумується філолог і філософ і приходять у захват від глибини й істини цього слова...» (Ушинський К. Д. Питання виховання і навчання в початковій школі // Вибр. пед. твори : у 2т. – Т 2. – Київ, 1983. – С.271). Такій характеристиці повною мірою відповідають малі форми фольклорних жанрів – утішки, забавлянки, прислів'я, приказки, загадки, лічилки, мирилки, дражнили, заклички і навіть колискові, що надають мовленню виразності, колоритності, образності. З вуст батьків, близьких людей діти отримують перші знання з народної філософії, астрономії, метеорології, математики, геометрії. Вивчаючи усну народну творчість, дитина легко засвоює не лише слова, сполучення їх та видозміни, а й безліч понять, поглядів на речі, велику кількість думок, почуттів, художніх образів, логіку й філософію мови.

Методика ознайомлення дітей із малими жанрами українського фольклору досить повно представлена в напрацюваннях сучасних науковців А. Богуш, Н. Лисенко («Українське народознавство в дошкільному закладі»), Н. Гавриш (технологія «Художнє слово і дитяче мовлення»). Учені наголошують на тому, що використовувати фольклорні твори потрібно вже з перших днів життя дитини, коли вона ще лежить у колисці і чує ніжні мелодії колисанки, що наспівує їй мати (Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі: навч. Посіб. 2-ге вид., переробл. і доп. Київ : Вища школа, 2002 – 407 с. С. 9).

Колісанка – перший поетичний твір, який з дитина чує з вуст матері вже в перші дні свого життя. Її емоційна насиченість відображає глибоку материнську любов, світ добра, краси й справедливості, який кожна матір прагне виплекати у своєї дитини. Це перші уроки духовності, моральності, чесності, чемності (добре, погано, можна, не можна), шанобливого ставлення до праці, входження у мистецтво. Головна функція колискових пісень – впливати на стан і настрої дитини в момент засинання. «Багаторазове погойдування з повторенням однієї і тієї ж музичної фрази – поспівки вузького діапазону в одноманітному ритмі (а-а-а, е-е-е, баю-баю, бай; люлі, люлі, люлі; люляй же, люляй;

чуч-беле, чуч-беле) позитивно діє на психіку дитини і швидко її заколисує. У колисанках органічно поєднуються пізнавальний (повчальний) та естетичний (мистецький) аспекти на емоційному ґрунті. Дослідження сучасних науковців свідчать про те, що колискові пісні викликають у дитини відчуття психологічної захищеності, спричиняючи на неї терапевтичну дію, що важливо враховувати особливо у ранньому віці.

Коліскові пісні вивчаються з дітьми усіх вікових груп. У немовлячому та ранньому віці дітям співають самі дорослі, або ж вмикають аудіозапис чи мультимедійний варіант перед денним та нічним сном. Дітей раннього віку дорослий спонукає до підспівування окремих звуків, складів, фраз, імітації рухів коливання, погладжувannya тощо. У середній і старшій групі – текст вивчається цілком або уривками (якщо колискова занадто довга). Проводиться така робота під час індивідуально-групових занять в осередках творчості, літературних центрах, на заняттях з розвитку мовлення, художньої літератури, музики. Наприклад, розігрування колисанки «Коте білий, коте сірий» з дітьми середньої групи. На столі у вихователя – іграшкове ліжко, у ліжко – лялька, біля ліжка – котик. П'ятеро-шестеро дітей сидять півколом на стільчиках. Вихователька тихо співає колискову й супроводжує слова діями – погладжує котика:

Котику сіренький,
Котику біленький,
Не ходи по хаті,
Не буди дитяти.
Дитя буде спати
Котик – воркотати.
А-а-а! А-а-а!

«Втомилась Оксанка маленька, лягла в ліжко й хоче заснути, та котик їй заважає, ходить по хаті, нявчить. Давайте, дітоньки, попросимо котика всі разом, щоб він не заважав нашій Оксанці спати. Я буду співати, а ви тихесенько-тихесенько мені підспівуйте», – каже вихователька. Вона співає, а діти підспівують (на одному занятті пісня виконується 3-4 рази). На наступному занятті цією ж колисанкою загойдують ведмедика чи зайчика. Одна й та сама пісня повторюється на кількох заняттях, аж поки діти не запам'ятають її текст. Поступово вихователька вводить нові текстові варіанти цієї ж колисанки, згодом і

колисанки іншого змісту. Слухаючи чи виконуючи їх, діти імітують дії. Знайомі колисанки діти співають у дидактичних іграх, під час ігор-драматизацій, розваг, спільних заходів із батьками. У роботі з дітьми старшого дошкільного віку вихователь використовує коліскові, складніші за будовою та більші за обсягом коліскові пісні.

Для батьків вихованців педагоги закладу проводять практичні консультації, залучаючи їх до участі у вечорах-конкурсах коліскової пісні. З метою збагачення досвіду вихователів фольклорним матеріалом та підготовки їх до використання коліскової пісні (у власному виконанні чи в аудіо записі) під час денного сну, проводять конкурси коліскових пісень і для вихователів. Для цього вихователь має володіти певним репертуаром коліскових пісень (спрощених та ускладнених варіантів).

Прислів'я використовують у роботі з дітьми 4-7 років. Вони входять до складу занять з розвитку мовлення, народознавства, з ознайомлення з довкіллям (природним і соціальним). Заучують прислів'я індивідуально або з невеличкою групою дітей впродовж дня: під час режимних процесів, спостережень за природними явищами, праці на ділянці, на заняттях з образотворчої діяльності. Приклад використання прислів'їв у роботі з дітьми подано у таблиці 2.6.

Режимні процеси та форми роботи	Зміст
Прогулянка	Любиш їздити – люби і санчата возити. Якби знав, де впаду, то й соломки підстелив би
Сніданок, обід	Кашу маслом не зіпсуєш. Дорога ложка до обіду. Добрий горщик та малий. Так їсть аж за вухами лящить
Спостереження за явищами природи	Багато снігу – багато хліба. Де багато пташок, там нема комашок. Як у травні дощ на дворі, то восени повні комори. Синиця пищить – зиму віщить. Зимом сонце світить та не гріє
Праця на ділянці дітей	Добрий початок – половина діла. Як посієш, так і пожнеш. Щоб мати, треба працювати. Не хитруй, не мудруй, а чесно працюй

Заняття з образотворчої діяльності	Поспішиш – людей насмішиш. Косо, криво – аби живо. Люди – працювати, а ти – руками махати. Робить, як мокре горить. Лінощі псують людину
Заняття з художньої літератури, побудоване на прислів'ях і приказках	Тема «Чому так у народі говорять». Вихователь добирає прислів'я з кількох моральних тем, наприклад, про скромність, ввічливість, дружбу, чесність, правдивість, сміливість. Діти пояснюють зміст кожного з них, наводять конкретні приклади з художньої літератури на задану тему, називають інші прислів'я на цю тему, аналізують поведінку дітей своєї групи. Наприклад, Вірного друга народ прославить, бо він товариша в біді не оставить. Друг не той, хто медом маже, а хто правду каже. Хвалько – пустий чоловік. Не хвали сам себе, нехай тебе люди похвалять. Ласкаве слово, що весняний день. Себе не возвеличай, не принижуй інших
Заняття з художньої літератури	Читання художніх творів на моральну тематику. Виведення морального правила. Слово може врятувати людину, слово може і вбити. Рана загоїться, а лихе слово – ні. Правда і в морі не тоне. Краще гірка правда, ніж солодка брехня
Етична бесіда як самостійна форма роботи на тему, яка визріла із певної проблемної ситуації в групі	Пригадування схожих випадків з життя дітей. Пригадування влучних знайомих прислів'їв і приказок за темою. Вивчення нового прислів'я для виведення морального правила
Тематичні свята і розваги	Конкурси між дітьми, дітьми і дорослими: «Хто більше назве прислів'їв на задану тему. (Моя батьківщина – Україна, Без верби й калини нема України, За морем тепліше, та вдома миліше., Україна – рідна мати, вмій за неї постояти, Людина без рідної землі, як соловей без гнізда. Та земля мила, де мати родила. За своїм краєм серце болить. Творчі конкурси для дорослих «Придумай прислів'я чи приказку»
Для того, щоб прислів'я увійшли в активний словник дитини, вихователю необхідно постійно стимулювати дітей до вживання їх в активній мовленнєвій практиці як на занятті, так і в повсякденному житті	

Таблиця 2.6. Використання прислів'їв і приказок у роботі з дошкільниками

Загадки – це короткий дотепний опис предмета, події, явища, які потрібно впізнати та відгадати. Склалися загадки народом для розваги, разом із тим вони тренували розум, розвивали спостережливість, кмітливість і творчу уяву. Кожна загадка несе в собі елемент гри, що збуджує уяву, хто має її відгадати, розвиває художнє мислення, в чому й полягає її пізнавальна функція. Глибока предметність, яскравість і конкретність факту чи образу, що лежать в основі загадки, відповідають психологічним особливостям дитячого сприйняття. Тому розгадування загадок розвиває в дітей здатність до аналізу, узагальнення, сприяє формуванню вмінь самостійно робити висновки, чітко виокремлювати найбільш характерні, виразні ознаки предмета чи явища, яскраво й лаконічно передавати образи предметів, бачити вторинне значення слів, уявляти їх переносне значення, логічно мислити. Діти інтуїтивно відчують побудову загадки, доцільність використання образних засобів (що є показником високого рівня інтелектуального розвитку, уяви), побудованих на порівнянні.

Загадки загадують дітям 4-7 року життя у повсякденному житті і на заняттях із будь-якого розділу програми з метою розвитку логічного мислення, спостережливості, налаштування на заняття, закріплення вивченого матеріалу, збагачення словника, уточнення уявлення про предмети, їх ознаки, усвідомлення шляхом порівняння зв'язків між ними, узагальнення окремих ознак. Загадки вчать дітей мислити образами, картинами, розуміти переносне значення слів, висловів. Кожна загадка має містити виховну цінність, відповідати віковим і психологічним особливостям дітей. Загадки про одну і ту ж річ чи предмет у молодшому і старшому дошкільному віці мають бути різними. Наприклад, загадки про kota:

У нашої бабусі сидить звір у кожусі,
Біля пічки гріється, без водички миється. (Молодша група).
І вдень і вночі у кожусі на печі. (Середня група).
Хто народився з вусами і на вусату полуює? (Старша група).

Зміст роботи з дошкільниками з використанням загадок подано у таблиці 2.7.

Режимні моменти та види діяльності	Зміст роботи
Ранкові години	<p>Відгадування і загадування тематичних загадок про меблі, одяг, іграшки, відповідно до теми занять з розвитку мовлення.</p> <p>Має він чотири ніжки та ходить не вміє пішки.</p> <p>Підставляє без упину він свою надійну спину (Стіл).</p> <p>Як натомишся ти дуже, то приходи до нього, друже (Ліжко).</p> <p>Хто голівоньку свою влітку покриває</p> <p>І по двадцять хустин на голівці має? (Капуста).</p> <p>Печуть мене, смажать і варять,</p> <p>їдять мене і дуже хвалять. (Картопля).</p> <p>Лампочка вгорі висіла, стала смачна, пожовтіла.</p> <p>Діти лампочку зірвали, з апетитом скуштували (Груша).</p> <p>Планується така робота 2-3 рази на місяць</p>
Чергування (трудові дії)	<p>За дорученням вихователя діти накривають на стіл, або годують рибку, поливають квіти тощо.</p> <p><i>Загадки:</i> Є крила, а не літає, без ніг, а не доженеш (Риба);</p> <p>Не ходить, хоч з ногами, все тримається підлоги (Стіл);</p> <p>Що за хатка – дивина, зі скла прозорого вона.</p> <p>Табунцями, як у річці рибки плещуться в водичці. (Акваріум).</p> <p>Я ніжна, низенька, дрібна, коли розцвітаю, приходиться весна.</p> <p>Мій цвіт фіолетовий, п'ять пелюсток і довго я квітну між інших квіток (Бузок)</p>
Сніданок. Обід. Вечеря	<p>Загадки про продукти і страви, які пропонуються дітям:</p> <p>Мене печуть, ріжуть і на стіл кладуть (Хліб).</p> <p>Рідке, а не вода, біле, а не сніг (Молоко).</p> <p>Печуть мене, смажать і варять, їдять та ще й дуже хвалять. (Картопля)</p>
Прогулянка	<p>Планове використання загадок передбачається як спеціальний вид роботи з однією чи кількома підгрупами дітей 1-2 рази на місяць.</p> <p>Позапланове загадування загадок відбувається з приводу побаченого, почутого, на що діти звернули увагу.</p> <p>Наприклад, Дощ пройшов і міст з'явився,</p> <p>Сім у нього кольорів.</p> <p>Навіть зайчик задивився,</p> <p>диву-дивному зрадів! (Веселка);</p> <p>Тріскотить, а не коник, летить, а не птах, везе, а не кінь (Літак);</p> <p>По широкім ріднім краю невидимкою літає (Вітер);</p> <p>Летить орлиця по синьому небу, крила розкрила – сонце закрила (Хмара);</p> <p>Із зимою він приходять, щічки дітлахам щипає,</p>

	По озерах кригу водить, шибки гарно одягає. (Мороз); хто крилатий, гарний, гожий, на красиву квітку схожий, Має довгий хоботок, п'є нектар ним із квіток? (Метелик)
Підготовка до денного сну або дії після нього	У спальній кімнаті можна використати загадки про постільне приладдя: Не звір, а з ногами, не птах, а з пір'ям, не людина, а в одязі (Ліжко, подушка, постіль); Без рук, без ніг, а сорочку просить» (Подушка); Шепчу я веселі сни, тільки ти скоріш засни. Всі кладуть мене під вушко, бо на те я і (Подушка)
Вихід на прогулянку і прихід із неї (одягання та роздягання дітей у роздягальні)	П'ять комірчин, а одні двері (Рукавиця). Обидва схожі, як брати, завжди удвох, куди б не йти – під ліжком, коли всі сплять, під столом, коли їдять (Черевики)
Під час умивання	У хвості вода наливається, з носу виливається» (Кран). Пластмасовий пастух лісом гуляє (Гребінець). Хто завжди правду каже? (Дзеркало)
Вечори загадок (П половина дня – 1 раз у півріччя)	«У гості до бабусі-Загадусі», «Зустріч із Незнайком», «Турнір Загадусиків і Відгадусиків», «Що? Де? Коли?»
Вечори українських загадок плануються не частіше одного разу на півріччя. Загадки загадують як вихователь, так і діти. До загадок, які пропонуються дітям вперше, корисно підібрати ілюстративний матеріал (картинки, іграшки, предмети)	

Таблиця 2.7. Використання загадок у роботі з дошкільниками

У роботі з дітьми молодшої групи використовують прості описові загадки з метою зацікавлення на заняттях чи під час ігор.

Скоромовка – це фольклорний жанр, побудований на поєднанні звуків, які заважають швидкій вимові слів. Ознаки скоромовки – ритмічне чергування приголосних чи голосних звуків, легкість ритму, цікавий зміст, що ускладнює швидку вимову слів, викликає сміх, радісний настрій. Мета використання скоромовок у роботі з дітьми – формування чистого й правильного мовлення, артикуляції важких звуків, розвиток мовленнєвого апарату та відповідного темпу мовлення

(звукова культура мовлення). Майже на кожен звук українського алфавіту існує скоромовка. У дитячому садку скоромовки вивчаються з дітьми 4-7 років.

Наведемо приклад скоромовок для кожної з вікових категорій.

4 роки. Босий хлопець сіно косить.

На столі стоїть сільниця, у сільниці – сіль.

Бабин біб розцвів у дощ, буде бабі біб у борщ.

Семен сіно віз – не довів, лишив сани – узяв віз.

У бобра добра багато.

Смажено смажив Саша,

Замість смажені у Саші сажа.

Заболіло горло в горили, бо горила багато говорила.

5 років. Бурі бобри брід перебрели, забули бобри забрати торби.

У зливу жажливу під кушем дуже змокли жук з джмелем.

Черепача чаплю вечором пригощала чаєм з печивом.

Тигрєнятко з тигром-татом тренувалися стрибати.

Горох у городі виріс небувалий, горобці город пограбували.

Миші в шафі шаруділи шість шарфів шерстяних з`їли.

Пирого перепечені, перцем переперчені.

Зупинився на зрубі зубр, задивився зубр на зруб.

6 років. У діброві – дуби, під дубами – гриби,

Трава – між грибами, хмарки – над дубами.

Кричав Архип, Архип охрип

Не треба Архипу кричати до хрипу.

Якось Яків сіяв мак: так-сяк, абияк.

Визрів ярий Яків мак, та щось коле, як їжак.

Шило шубку Шурі шило, шовком, шерстю, шви обшило.

Вийшла шубка прехороша нашій Шурі на порошу.

Діти до 5-6 років часто мають проблеми з мовленням і їм доводиться займатися з логопедом. В багатьох випадках це можна попередити, якщо вчасно почати розучувати з дітьми скоромовки. Достатньо приділяти по 10 хвилин щодня на вимовляння скоромовок, аби у дитини не було проблем з дикцією. Скоромовки не тільки тренують органи мовлення, корегують звуковимову, а сприяють загальному розвитку дошкільників.

Скоромовки використовують на спеціальних заняттях, де поєднуються різні фольклорні жанри. Такі заняття проводять один-два

рази у квартал для всіх вікових груп. Складається таке заняття з кількох частин, кожна з якої присвячена певному жанру. До методичних прийомів ознайомлення зі скоромовкою відносяться: декламування; приспівування пісень; інсценування за змістом фольклорних творів; художній аналіз словосполучень, речень; лексичні вправи на матеріалі загадок; пояснення значення та етимології образних висловів; складання творчих розповідей за прислів'ями, скоромовками; театралізовані ігри тощо.

Лічилки та жмурилки – найпоширеніший спосіб розподілу ролей у грі, своєрідна жвава й барвиста гра слова й ритму. В основі багатьох із них лежить прихована лічба, часто у вигляді переінакшених числівникових форм. Особливість цього жанру полягає в суворому дотриманні співзвучності й ритму. Лічилки можуть бути оформлені найпростішою мелодією, виконуватися на мелодію знайомої пісні, або ж просто говоритися. До вивчення лічилок залучають дітей 4-х років. Вивчають їх з дітьми на індивідуально-групових заняттях. Вихователька тричі читає лічилку й пропонує дітям повторити її текст. Прикладом цього жанру можуть слугувати наступні твори.

Бігав зайчик по болоті
і шукав собі роботи.
Та роботи не знайшов,
сів, заплакав і пішов.
Я куплю собі дуду і на вулицю піду.
Люба дудочко, дуди.

Ми гуляєм, ти води!
Котилася торба з великого горба.
А в тій торбі хліб-паляниця.
Кому доведеться, той буде жмуриться.
Бігли коні під мостами з золотими копитами.
Дзень, брязь – вийшов князь!

Іноді зустрічаються лічилки, позбавлені будьякого змісту та з невідомими словами:

Еники, беники їли вареники,
Еники, беники, квас Вийшов
маленький Тарас. (Еники,
беники, рес
квінтер, фінтер, жес).

У прозивалках (дражнилках) діти критикують ледачих, брудних і жадібних дітей, висміюють кривдника чи примхливу дитину, яка не виконує правил гри. Дражнилки інколи оформляються простою мелодією, що наближає їх до жартівливих пісень. Прикладом означеного жанру можуть бути:

Петя, Петя барабан
Закотився в бур'ян
З бур'яну у діжку
Зламав собі ніжку.
Плач, Васильку, плач
Може киця на хвості
Принесе всім калачі,
А тобі не дасть.

Виконуються прозивалки дитячими гуртами, або ж окремими дітьми голосно й одностайно. Як правило, після прозивалок і дражнілок виконуються мирилки.

Мирилки – віршовані твори, тексти яких спрямовані на розв'язання конфліктів, встановлення дружніх взаємовідносин і примирення:

Мирись, мирись, мирись та більше не сварись. Поцілуймося!

Забавлянки, утішки, пестушки супроводжують усі види дій з дитиною (підкидання, хитання, погладжування, ігри з ручками, ніжками), ознайомлення з трудовими процесами, побутом народу. У зв'язку із повторенням окремих слів (печу-печу, тосі-тосі, їде-їде, кую-кую) вони легко запам'ятовуються. Слова-звуконаслідування – скрекіт сороки (скро-ко-ко), цвірінкання горобця, шелестіння листя (шу-шу-шу, ш-ш-ш), звукосполучення на означення руху (гойда-да, гойда-ша, чуки-чуки, тосі-тосі, хиті-хиті) збагачують мовленнєвий досвід дитини.

Особливу роль відіграють утішки в адаптаційний період, допомагаючи налагодити контакт з дитиною, викликати позитивні емоції, симпатію до вихователя. Наприклад:

Хто це в нас такий хороший?
Хто це в нас такий гожий?
Андрійко в нас такий хороший,
Віталік у нас гожий.

Під час режимних моментів, утішки і забавлянки сприяють прищепленню дітям культурно-гігієнічних навичок та навичок самообслуговування, вчать не боятися води, з'їдати весь обід, сприяють руховій активності.

Водичко, водичко, умий Олі личко,
щоб червонівся роток, щоб білівся зубок.

Чиста водичка миє Саші личко, долоньки – Ганусі, пальчики – Катрусі.

Оленка – розумниця маленька, їсть кашу солоденьку.

А Івасик молодець – з'їв борщик увесь.

Дибки-дибки, ходить котик по лавочці,

Водить кішку за лапочку: диб-диб, диб.

Для дітей, які ще не ходять у народі складено забавлянки – чукикалки (гуцикалки) з похитуванням, підкиданням дитини на коліні або на одній нозі:

Їде, їде пан, пан, на конику сам, сам,
а за ним паненята, погубили капченята.

Ой чук, чук, чук, наловив дід шук!

А бабуся карасиків – годувати Тарасиків;

Для дітей раннього віку ще проводять утішки-ігри з пальцями. Це – різні варіанти «Сороки-ворони», «Сороки-довбухи», які поруч із забавою вчать морально-етичних норм (прославляють працю, щирість, засуджують нероб, скупість). Наприклад:

Кар-кар ворона, дітям кашу варила,
цьому дала, цьому дала,
цього за хлібом послала,
цьому дала аж дві ложки,
а цьому – ані трошки, бо він дрова не носив і каші не варив.

Окрему групу забавлянок утворюють ті, що спрямовані на ознайомлення із трудовими діями.

Гу-тут-ту, гу-тут-ту, – варим кашку круту.

Кую-кую чобіток, подай бабо молоток

Не подаси молоток, не підкую чобіток.

Беруть у долоні дитячу голівку і, злегка її перекидаючи з руки на руку направо й наліво, ніби виробляють хліб, роздільно проказують:

Печу-печу хлібчик

Дітям на обідчик.

Меншенькому-менший,
Більшенькому-більший.

Після цього дитячою голівкою поводять то наперед, то назад, пильнуючи, щоб дитина не впала, бо їй може закрутитись голова, і продовжують:

Шусть у піч! Шусть у піч!
Сажай – не виймай, сажай – не виймай.
Ріжу, ріжу,
Я куштую, –
Гам!

Вивчення окремих забавлянок передбачає не лише імітування рухів, а й розігрування (інсценування), які проводять у групах раннього віку (переважно індивідуально чи з 2-3 дітьми) та у другій молодшій групі з підгрупами дітей. Розігрування супроводжується наочністю та активною діяльністю дітей. Одну й ту саму забавлянку розігрують кілька разів (3-4 рази). Перший раз вихователь читає і показує іграшки чи дії на ляльці. Потім поступово залучає дітей до повторення окремих слів, дій. Коли забавлянка розігрується в останній раз, дитина самостійно виконує всі дії, повторює слова, вирази, або навіть увесь текст. Наприклад, розігрування забавлянки «Летів горобчик». Діти разом з вихователем сидять за столом. На столі – бутафорська українська піч, іграшковий стіл, на якому лежать калачі; в руках у вихователя пташка-іграшка. Діти розглядають іграшку, називають. Вихователь пропонує послухати їм українську народну пісеньку.

(Імітує рухи горобчика, який облітає усіх дітей):

Жив, жив, жив!

- А де ж мені сісти? (шукає, розглядає).
- На печі. (Сідає).
- А що ж мені їсти? (Підлітає до столу).
- Калачі.
- Гам (імітує рухи: горобчик дзьобає калач).

Читає ще двічі, опісля запитує дітей: Як кричав горобчик? Пропонує повторити разом: «Жив, жив, жив!» Де ж сісти горобчику? Діти відповідають: «На печі». Що ж їсти горобчику? – «Калачі». Як їв горобчик? — «Гам!». При повторному розігруванні дії з горобчиком виконують діти.

Вивчені забавлянки використовуються дітьми у дидактичних

іграх, в якості розваг у другу половину дня, для дітей старшого дошкільного віку влаштовують вечори розваг за мотивами українського народного фольклору, або із включенням у його програму фольклорних творів.

Особливим при виконанні означених жанрів є супровід тактильних прийомів – легкі тілесні дотики (своєрідні масажі), які в супроводі веселої невігядливої пісеньки з виразним проголошенням віршованих рядків викликають у дитини веселий бадьорий настрій. Звучність, ритмічність, наспівність, цікавість забавлянок (утішок), пестушок, потішок викликають бажання в дітей повторити, запам'ятати їх, що, у свою чергу, сприяє розвитку розмовної мови малюків.

Голосинки – це змагання у тривалості «тягнення» певних звуків чи звуконаслідувань. *Звуконаслідування* – відтворення інтонацією людського голосу голосів живих істот чи явищ природи (вигуки, завивання вітру, шелест листя, звертання до тварин, спів птахів, виття вовків, кумкання жаб тощо). Такі твори використовуються переважно влітку й восени хаотичними дитячими гуртами або окремими виконавцями. Наприклад, кликання качок – «Тась-тась-тась», курей – «ціпу-ціпу», лайання собаки – «гав-гав-гав!», шипіння гусей.

Мовчанки – змагання в мовчанні після тривалих бурхливих ігор для заспокоєння та відпочинку:

Котилася торба з великого горба,
А в тій торбі ячмінь та овес –
Хто заговорить, з'їсть увесь.

Фольклорні поетичні твори для вивчення з дітьми підбирають за тематичним принципом для найбільш вдалої характеристики образів героїв, точного висловлення головної думки твору, виведення морального правила.

З метою ознайомлення дітей із фольклорною спадщиною можна проводити і спеціальні заняття, які планують раз у квартал для всіх вікових груп. Вони не мають чіткої структури. Заняття складається з кількох частин, кожна з яких присвячена певному жанру. Наприклад, структура заняття в середній групі містить три частини: 1 – загадки, 2 – чистомовки, 3 – колискові. Спочатку в дітей формують уявлення про призначення кожного жанру, його мовленнєві, композиційні особливості, вчать розуміти художньо-образну основу тексту за допомогою таких методів, як художній аналіз словосполучень, текстів,

лексичних вправ на матеріалі загадок, пояснень значення та етимології образних висловів, творчих розповідей за прислів'ями, скоромовками, театралізованих ігор тощо.

Дітям потрібно показати яскравість, точність, влучність фольклору: вчити виділяти в тексті засоби художньої виразності: епітети, порівняння, іронію, доцільно використовувати їх у власних висловлюваннях. Зміст і методика проведення цього виду занять у різних вікових групах відрізняється не тільки різноманітністю жанрів, добором методичних прийомів, а й завданнями, які ставить вихователь, складністю фольклорних текстів. Так, завдання вихователя молодшої групи – зацікавити дітей загадками, вчити розуміти їх зміст, ввести в життя дітей забавлянки, коліскові, вчити повторювати за дорослим тексти рухливих ігор. Для занять добирають тільки описові загадки, прості за змістом, формою; невеличкі коліскові; пісеньки, з численними повторами, емоційно-образною лексикою.

<i>Вікова група</i>	<i>Фольклорний матеріал</i>	<i>Мета використання</i>
Молодша	Забавлянки (утішки, пестушки); голосинки описові загадки, прості за змістом і формою	Зацікавити, заспокоїти, втішити, вчити розуміти зміст, повторювати за дорослим
Середня	Загадки: описові, порівняльні, зіставні; прислів'я, примовки, скоромовки, нескладні лічилки, заклички	Спонукаати дітей до вивчення творів напам'ять, виконання репродуктивних творчих завдань та самостійного добору дітьми засобів виразності
Старша	Загадки: описові, порівняльні, зіставні; прислів'я, примовки, скоромовки, лічилки, мирилки, прозивалки, заклички	Вчити визначати жанрові особливості фольклорних творів, самостійно використовувати у мовленні слова, вирази, висловлювання із фольклорних творів; складати за сюжетами фольклорних творів короткі казки та історії, малювати ілюстрації за змістом прислів'я

Таблиця 2.8. Використання малих форм фольклорних жанрів у роботі з дошкільниками різних вікових категорій.

У середній групі, крім репродуктивних, вихователь використовує творчі завдання, підводить дітей до елементарного усвідомлення художньої форми фольклорних творів. Поряд з описовими використовують загадки, побудовані на порівнянні, запереченні, зіставленні. Дітей тренують у самостійному доборі засобів художньої виразності. Вводять нові фольклорні жанри: скоромовки, примовки, жарти, прислів'я.

У старшій групі ця робота продовжується. Дітей ознайомлюють з жанровими особливостями чистомовок, метафоричних загадок, фразеологізмів, прислів'їв, забавлянок. Вчать усвідомлювати образну будову народної мови, переносити набуті знання і навички в самостійні висловлювання. Розумінню дітьми значення прислів'їв, приказок сприяє складання оповідань, коротеньких казок та історій за їх сюжетом, малювання ілюстрацій за прислів'ями. Розкриття художнього образу в малюнку розширює можливості відтворення його в слові.

З фольклорних творів діти дізнаються про ті риси характеру і вчинки, які завжди цінувалися й цінуються людьми, а також про ті, які викликали й викликають огиду та осуд.

2.2.3. Методика ознайомлення дошкільників із календарно-обрядовою поезією

До календарно-обрядової поезії відносяться: пісні (весняні – веснянки, гаївки, гагілки, літні – купальські, петрівочні, жниварські, осінні – обжинкові, зимові – колядки, щедрівки); віншування та заклички.

Веснянки (гаївки, гагілки, коломийки) – музично-поетичні твори, які виконуються дітьми й дорослими (переважно дівчатами) на Великодні свята і мають характер забав та розваг. Йдучи по колу, діти рухами, показують те, про що співають, виконують ігрові дії. У тематиці дитячих веснянок домінують мотиви зустрічі весни, вітання весняних птахів, вирощування злакових і городніх культур та дерев. («А ми просо сіяли», «Мак», «Кривий танець», «Ой, минула вже зима» тощо). Їм притаманні й закличні інтонації, («Благослови, мати весну закликати...»), «Вийди, вийди, сонечко»). Характер мелодій цих пісень м'який, ліричний, радісний. До дитячих пісень весняного циклу

відносяться й пастуші пісні, які діти виконують в обряді першого вигону худоби на пасовище, що припадає на Юрїв день (6 травня). Темою означених пісень є побажання господарю та всій його родині добротного господарства, приплоду худоби, достатку в молочних продуктах. Головними персонажами таких пісень є традиційні імена корів – Квітка, Зірка, Лисуня та імена малих пастушків хлопчиків і дівчаток (О. Смоляк). Символом щастя й достатку та оберегом худоби від напастя є вінок:

Ой, ти, Настасько жени корови та й дорогою

Ой ти прибери там їм віночки, вби їм встояли гарно квіточки... Виконуються такі пісні гуртом і поодинці під час повернення худоби з пасовища додому. Поза обрядом такі пісні не виконуються.

До пісень *літнього* циклу відносяться *купальські, петрівчані і жниварські* пісні. Дошкільників ознайомлюють, переважно, з купальськими та жниварськими піснями, доступними за змістом.

Купальські пісні – вид календарної обрядової лірики, яка з часів язичництва супроводжувала обряд величання бога плодючості, згоди і любові – Купайла, або Купала. До новітнього часу цей святковий обряд дійшов фрагментарно, із запровадженням християнства він поєднався зі святом Івана Хрестителя (відбувався в ніч з 6 на 7 липня) і став називатися в народі Іваном Купайлом (день літнього сонцестояння). Символізує цей день єднання сонця і води, головними його атрибутами є купальне дерево й опудало Марени. Купальне дерево дівчата прикрашають квітами, ягодами, стрічками і водять навколо нього хороводи. Іноді замість дерева роблять лише солом'яне опудало – Марену, яку одягають у жіночу сорочку, прикрашають і після всіх веселощів і танців кидають у воду.

Вогонь і Вода мають в купальських обрядах чарівну і очисну силу. В цілющих водах річок купаються, освятивши їх вогнем від священного багаття, або підпаленим дерев'яним колесом, що символізує сонце. Одна з найвідоміших купальських забав – стрибання парами через вогонь та ворожіння дівчат на вінках. Пускаючи вінки на воду із запаленими свічками, вони співали і спостерігали за ними. Якщо вінок пливе рівно і свічка не гасне, то це знак, що дівчина скоро піде заміж, якщо крутиться на місці або взагалі тоне – то ще дівуватиме. Жінки-знахарки в цей час збирають купальське зілля. Трави, зібрані на Купала, мають особливо цілющу силу.

Провідна тема купальських пісень – кохання і парування. Проте є пісні, які за змістом і мелодією доступні і дітям. Характер таких пісень веселий, жартівливий, ніжний, ліричний). Виконують їх, як правило, дівчата одноголосно, іноді як діалог із персоніфікованими особами свята (Купайлом, Мареною). Спів супроводжується коловими рухами. Прикладом таких пісень є:



Ой на Купала-Купалочка
Не виспалася Наталочка.
Погнала бички, дрімаючи,
На кілки ніжки збиваючи...

Вербовая дощечка, дощечка, дощечка
По ній ходить насточка, Насточка, Насточка.
Де ти, насте бувала, бувала, бувала?
Решетом воду носила, носила, носила...

Кругом Мариноньки ходили дівоньки,
стороною дощик іде
Стороною та й на мою рожечку червону...

Купайло, Купайло, де ти зимувало?
Зимувало в лісі, ночувало в стрісі;
Зимувало в пір'ячку, літувало в зіллячку.

Відразу ж після святкування Русального тижня і до свята Петра й Павла (12 липня) виконувалися петрівчані пісні (цей період в народі називають Петрівкою). Як інші подібні жанри, вони зберігають елементи давніх вірувань, форму замовлянь, архетипову образність. У цих творах часто зустрічаються образи-символи прадавніх тотемів-дерев (верби, дуба, явора, берези, калини, терену); птахів (зозулі, солов'я, перепілки); рослин (барвінку, цар-зілля, рути, льону, гречки, коноплі); а також – архетипи дощу, річки, небесних світил, пшеничного поля, вогню, тощо. Але порівняно з іншими жанрами календарно-обрядової творчості вони більшою мірою пройняті ліризмом, подекуди – глибоким смутком за літом, що минає, швидкоплинністю людського життя.

Петрівочка наступає
Ячмінь колос викидає –
Сива зозуленька вилітає.
Собі соловейка викликає:
Ой вилинь, вилинь, соловесчку
З вишневого саду та у темний луг,
А із лугу – на калиночку.
Та будеш щебетати,
А я біля тебе жалібно кувати!
А як петрівочка минається,
Сива зозуленька ховається,
По борозенках скитається

Значну групу складають жартівливі і сатиричні пісні, в яких відверто насміхаються над лінивими дівчатами і хлопцями, картають недолугих женихів, пихатих багачок. У цих піснях називались імена хлопців і дівчат, вартих осуду, а тому були вони особливо в'їдливими і дошкульними.

Петрівчані пісні змінювалися жнивварськими, основна тематика яких – збирання врожаю, любов до рідної землі, тяжка праця хлібороба (збирання хлібних рослин вручну за допомогою серпа чи коси (звідси косарські пісні). Серед дитячих жнивварських пісень найбільш розповсюдженими є «Ой на горі жита много», «Женчичок-бренчичок», «Як діждали літа», «Косарі», «Зайчик» тощо.

Як діждали літа, то нажали жита
З жита та пшениці – гарні паляниці.
Ой так, ой так, так, – гарні паляниці.
З жита та пшениці, гарні паляниці.
Всіх ми почастиєм, ще і затанцюєм.
Ой так, ой так, так, ще і затанцюєм.

Вийшли в поле косарі, косять вранці на зорі
Гей, ну-те, косарі, бо не рано почали,
Хоч не рано почали, – так багато утяли.
По обіді покосили, гострі коси потупили
Гей, ну-те, косарі, бо не рано почали,
Хоч не рано почали, – так багато утяли.

Ой на горі жито, сидить зайчик
Він ніжками чеберяє.
Коли б такі ніжки мала,
то я б ними чеберяла, як той зайчик...

Мелодії пісень веселі, бадьорі, не широкого діапазону.
Виконуються у жвавому темпі, легкі для інсценування.

Завершують цикл обрядових пісень, пов'язаних із землеробським календарем обжинкові пісні. Жнива хоч і є періодом важкої праці, але знаменують кінець хліборобського року. Серед мотивів обжинкових пісень найважливішим є величання господаря і господині:

Ой ясно, ясно, де сонце сходить.
А ще ясніше, де пані ходить...
А ще там ясніше, де наш господар ходить,
В правій ручечці золотий кубок носить.
Ой панночку наш, додому час,
А вже ясне сонце над грушами,
Пускайте нас додому із душами.

Серед *дитячих обжинкових* пісень відомими є «Соколонько», «Вгору, сонінко, вгору», «Перепілонька», в яких передано легкий сум за літом, стан персоніфікованих осіб після тяжкої праці. Виконуються вони у помірному, а то й повільному темпі із розспівуванням окремих голосних звуків індивідуально і гуртом.

Ой літає соколонько по полю
Та збирає челядоньку додому.
Іди, іди, челядонько, додому
Вгуляла все літечко по полю.
Вигуляла все літечко ще й жнива
Заболіла голівонька ще й спина.
Не боліла головонька ні спина,
Широкая нивонька – втомилась.

Вгору, сонінко, вгору!
Най я нивоньку дожду.
Дивувалися ліси,
Де поділися вівси.
Женчики позжинали

Залізними серпами.

Залізними серпами,

Біленькими руками.

Від Різдва й до старого Нового року (14 січня) діти, виконують календарні пісні зимового циклу, які не супроводжуються коловими ігровими діями – колядки і щедрівки. Це – величальні народно-обрядові пісні, які виконуються поодиноці чи невеликими гуртами дітей і дорослих, інколи з прикінцевими віршами-віншуваннями величально-побажального змісту:

Коляд, коляд, колядниця, добра з медом паляниця,

А без меду не така, дайте, дядьку, п'ятака!

А п'ятак не такий, дайте гривень золотий!

Хай смачна кутя удасться,

Хай в сім'ї панує щастя,

Щоб весела коляда

В хату радість принесла

з Різдрвом Христовим!

Колядки – «Добрий вечір тобі, пане-господарю», «Нова радість стала», «Рай розвився», «В глибокій долині сталася новина», «Небо і земля нині торжествують» мають релігійний зміст, але старші дошкільники їх залюбки виконують.

Щедрівки, як і колядки, величають господаря та його родину. Однак виконували їх тільки дівчата, не заходячи до хати (під вікнами осель). Щедруючи, люди намагалися забезпечити собі хороший урожай, добробут, багатство. Господарі обдаровували щедрувальниць. Удосвіта на Василя (14 січня) тільки хлопчики оббігали найближчих родичів і сусідів й засівали їхні домівки зернами пшениці або жита, проказуючи при цьому вітання та побажання господарям, за що господар обдаровував посівальників гостинцями. У дошкільному віці діти ознайомлюються і вивчають такі щедрівки як: «Ой чи є, чи нема пан господар вдома», «Старий рік минає», «Щедрик», «Щедрик-ведрик» тощо.

Щедрик, щедрик, щедрівочка, прилетіла ластівочка
стала собі щебетати господаря викликати.

Вийди, вийди, господарю, подивися на кошару, –

там овечки покотилися, а ягнички народилися

в тебе товар весь хороший, будеш мати мірку грошей...

Щедрик-Ведрик дайте Вареник
Грудочку кашки кільце ковбаски
Як не даси ковбасу хату рознесу.
Щедрик-Ведрик дайте Вареник
Грудочку кашки,
А як мало дайте ще й сала,
А як донесу дайте й
ковбасу.

Щедрик-Ведрик дайте Вареник
З руками з ногами щоб бігав за нами. ***

Ой, чи є, чи нема пан-господар вдома?
Щедрий вечір, добрий вечір, пан господар вдома!
Ой нема, ой нема та й поїхав до млина
Меду-пива купувать, щедрівників частувать.

Напередодні старого Нового року (13 січня) здійснювався обряд Меланки, який супроводжувався вітальними словами, театралізованим дійством норовитої Кози, Лікаря, Дідуся, його онучки пишногрудої Мелані та інших персонажів, які виконували пісні «Го-го Коза, го-го, сірая», «Наша Меланя господиня» тощо.

Го-го-го Коза, го-го Сірая, го-го Білая
Ой розходися-розвеселися
По сьому Двору по Веселому! Де
Коза ходить, там жито родить Де
не буває – там вилягає!

Заклички – це музично-поетичні твори, в основі яких лежить вірування в магічну силу слова. У прадавні часи люди вірили в те, що можна задобрити дощ, вітер, сонце. Закликали в піснях їх на гостину як живих істот, незвичайні властивості яких подано в закличці наче перелік тієї благодаті, якої від них чекають діти. Дитина просить сонце про щедре літо; грім – не лякати худобу; дощ – поливати; обіцяє за справну роботу подарунок. Усі явища природи мають закріплені за ними ласкаві імена – сонечко золоте, весна красна, червоне літечко. Проте, це не просте звернення до природних стихій, а виражена в слові, ритмі, інтонації гама відчуттів – переживання, захоплення, ніжність. Емоції радості, довіри до природних стихій, переконаність у їх позитивному впливі закладені в самій структурі вірша – у

хвилеподібних повторах, у зміні картинок-прохань, у ритмі – жвавому, завзятому, у звучанні кожного рядка, кожного слова. Призначені заклички для виконання групою дітей. Іноді вони супроводжуються ігровими діями, що імітують процес селянської праці. Звучать заклички найчастіше у період розквіту природи – навесні. Діти середньої і старшої груп охоче співають заклички.

Вийди, вийди, Сонечко,
На дідове полечко,
На бабине зіллячко,
На наше подвір'ячко.
На весняні квіточки,
на маленькі діточки.
Там вони граються,
Тебе дожидаються!

Ой Вітре, вітроньку,
Прижени хмароньку!
Полий з неба дощиком,
Всели землю килимком!

Птахів закликаю
Із теплого краю:
Летіть, соловейки,
На нашу земельку!
Летіть ластівоньки,
Пасти корівоньки!

Виховні і пізнавальні можливості календарно-обрядової поезії у роботі з дошкільниками зумовлюють широкий діапазон їх використання як на заняттях так і в повсякденному житті. Починаючи з другої молодшої групи, вихователь планує на прогулянках в першу і другу половину дня використання закличок, персоніфікуючи різні явища природи (предмети та істоти) у звертаннях дітей. На заняттях з народознавства діти знайомляться із закличками, примовками, їх значенням у житті українців, походженням календарних пісень, їх образами та змістом, прослуховують у виконанні дорослого чи в аудіовзаписі, по можливості вивчають як поетичний твір. На музичних заняттях календарно-обрядові пісні вивчають у три етапи:

перший – ознайомлення з текстом, визначення характеру мелодії, (прослуховують двічі з установкою на що звернути увагу), другий етап – вивчення мелодії, тексту, робота над звукоутворенням та артикуляцією, характерними рухами, якщо вони є доцільними), третій – повторення і закріплення вивченого, вдосконалення співу та узгодження із ним рухів. Іноді такі твори вивчаються й індивідуально у другу половину дня.

Календарно-обрядова поезія має місце й у проведенні свят і розваг. У всіх вікових групах вихователь поєднує її з театралізованими та ігровими діями, костюмами, атрибутами, оберегами-рослинами, предметами побуту, іншими жанрами фольклору (загадка, прикмета, приказка, легенда чи повір'я), що сприяє збагаченню уявлень дітей про живу і неживу природу, взаємозалежність людини з природним і суспільним довкіллям. Синтез пізнавального й інтелектуального зміцнює пізнавальні інтереси дітей, стимулює їхню самостійність і творчість, формує естетичні почуття.



Рис. 2.5. Жанри і види календарно-обрядової поезії

2.2.4. Види казок та методика роботи з ними

Усі існуючі в літературі казки можна поділити на дві великі групи – авторські (літературні) та народні.

Літературна казка – авторський художній твір, заснований або на фольклорних джерелах, або цілком оригінальний; переважно фантастичний, чародійний твір, у якому змальовуються неймовірні пригоди вигаданих чи традиційних казкових героїв. У літературній казці неймовірне диво відіграє роль сюжетотвірного чинника, служить вихідною основою характеристики персонажів. Виникла літературна казка набагато пізніше, ніж народна. У другій половині XVIII століття з розвитком просвітницьких ідей в європейській літературі з'явилися авторські обробки фольклорних казок, а в XIX столітті традиційні казкові сюжети стали використовувати Ш. Перро, брати Грім, Г.-Х. Андерсен, А. Гофман – письменники, яких весь світ визнав класиками цього жанру. Відомими «казкарями» є і вітчизняні автори: класики – Леся Українка («Біда навчить», «Давня казочка»), І. Франко («Лис Микита», «Фарбований лис»); сучасні письменники Н. Забіла («Вовк і козенята», «Котик і півник», «Корінці та вершки», М. Пономаренко («Зимова казка», «Подарунок»), М. Пригара («Байбак-мандрівник», «Новачок») тощо. У більшості літературних казок повторюються фольклорні мотиви і присутні чарівні атрибути, запозичені з язичницьких ритуалів, однак, розвиток сюжету, як і вибір персонажів, підпорядковані волі автора. Казка стає художнім твором зі складною системою метафоричних образів, властивих притчі.

Народні казки – найдавніша культурна спадщина, яка зберегла уявлення наших предків про взаємини людини і природи. У них відображені моральні принципи існування спільності людей в умовах постійної боротьби за виживання, визначена чітка грань між добром і злом і проявляються виразні риси національного характеру, вірувань, побуту.

Народні і літературні казки мають спільні й відмінні риси. До спільних відносяться – фантастичні події, чарівна атрибутика, явне або приховане повчання, іноді схожість літературних сюжетів й ідентичність героїв. Відмінність означених казок подано у таблиці 2.9.

<i>Народна казка</i>	<i>Літературна казка</i>
Автор – народ	Автор – письменник
Не зазначено час і місце подій, або подано в узагальненому вигляді	Зазначено час і місце подій
Немає докладного опису переживань героїв, їхньої зовнішності	Подаються портрети героїв. Дається авторська оцінка їхнім діям та вчинкам
Є постійні зачин і кінцівка, трикратне повторення	Зачин і кінцівка можуть бути видозмінені
Не описуються побутові подробиці, не згадується про речі, пов'язані з науково-технічним прогресом	Наявні побутові подробиці, речі нового часу, пов'язані з науково-технічним прогресом

Таблиця 2.9. Відмінності між народною і літературною казкою

Серед народних, відповідно до загальноприйнятої класифікації, виокремлюють такі їх підвиди: казки про тварин («звіриний епос»), чарівні казки (геройко-фантастичні, фантастично-геройчні), соціально-побутові. Казки про тварин – реалістичні, у них відсутнє фантастичне начало і діляться вони на: казки про диких тварин, про диких і домашніх тварин, про домашніх тварин, про людину і диких звірів. Кожна з означених тематичних груп казок висвітлює соціальні та етичні проблеми людського життя в доступному для дитячого сприйняття трактуванні. На основі опису характеру дій і вчинків казкових персонажів діти вчатья проводити аналогії з життям людей. Головне завдання таких казок – висміяти негативні риси характеру (улесливність, підступність, вайлуватість, впертість, боягузство, пихатість) і вчинки, викликати співчуття до слабкого чи скривдженого. З казками цього виду ознайомлюють дітей різних вікових груп, розпочинаючи з раннього віку.

Композиційним різновидом казок про тварин є *кумулятивні* або *надокучливі казки*. Кумулятивні (від лат. *cumulatio* – збільшення, накопичення, *simulare* – нагромажувати, посилювати) казки будуються на багаторазовому повторі однієї ланки-епізоду, за допомогою чого відбувається нагромадження: вибудовується ланцюг, послідовний ряд зустрічей чи відсилань, обмінів у той спосіб, що кожен наступний епізод підсилює перешкоди, про які йшлося в попередньому. Можливе просте поєднання ланок оповідного ланцюга за схемою $a+v+c\dots$, або з повторенням усіх попередніх епізодів за схемою $a+(a+v)+(a+v+c)$.

Дослідник казки В. Пропп визначає два основних види кумулятивних казок: ланцюгові та епічні. Ланцюгові казки мають докучливий характер, за походженням, найближчі до замовлянь. Прикладом цього виду є один із варіантів казки «Горобчик та бадилинка», де горобець просить бадилинку, щоб та його поколикала, а вона відмовляється. Тоді він кличе козу з'їсти бадилинку, коза питається «Нащо?», почувши відповідь, каже «Не хочу». Горобець іде до вовка, щоб той з'їв козу; до стрільця, щоб застрілив вовка; до вогню, щоб спалив стрільця; до води, щоб залила вогонь; до волів, щоб випили воду; до колоди, щоб забила волів; до хробаків, щоб точили колоду. Розмова між горобцем і кожним наступним персонажем нагромаджується у вигляді ланцюжка. Вкінці – «хробаки до колодок, колодки до волів, воли до води, вода до вогню, вогонь до стрільця, стрілець до вовка, вовк до кози, коза до бадилинки! А бадилинка горобця-молодця лю-лю-лю-лю! Кінець таких казок несподіваний, необґрунтований: не пояснюється, чому всі відмовляють головному персонажеві, лише хтось один без вагань виконує його прохання, і казка завершується. У таких творах основою оповіді є діалог, який будується з коротких та однотипних фраз. Часто цей діалог комічний. У ньому один з героїв задає однотипні питання; або дає почергові відповіді типу: «Це добре», «А це погано» (інколи розмова набуває форми прискорення). Наприклад:

Ми полізли рвати вишні.

Це добре.

Але гілка зламалась.

А це погано.

Та ми не впали.

Це добре ...

Кумулятивні ланцюгові казки використовуються у роботі зі старшими дошкільниками рідко. Однак, вони чудовий засіб розвитку пам'яті, мислення почуття гумору, культури мовлення під час прогулянок, занять в осередку книги, індивідуальних занять у другій половині дня.

В кумулятивних *епічних* казках більше виражене епічне начало, завдяки чому вони значно довші, виконуються оповідним тоном, часто з уповільненням оповіді. Експозиція таких казок розлогіша (приміром, у казці «Колобок» описується убогість діда з бабою, як баба з останнього

борошна пече колобок). Як і в ланцюгових, у цих казках поширений мотив послідовних зустрічей головного персонажа: колобок, втікши від діда з бабою, зустрічається з зайцем, вовком, ведмедем, лисицею. У цих зустрічах спостерігається певна градація (вовк не їсть колобка, колобок не лякається ведмедя тощо). Епічного характеру набувають зв'язки між ланками: «От котиться собі колобок по лісу та й котиться. Тут назустріч йому заєць...». Мотивами, що часто зустрічаються в кумулятивних епічних казках є: шиккування один за одним («Ріпка»); напрошування у житло («Рукавичка», «Теремок», «Гарбузова родина», «Кінська голова», «Ведмідь і жителі конячої голови»; виманювання з хати («Коза-дереза», «Коза в заячій хаті», «Коза ярая півбока драная», «Котик і Півник»). На відміну від ланцюгових казок, епічні кумулятивні казки, як правило, завершуються несподівано, моментально: ріпку виривають, коза-дереза втікає у ліс, лисичка з'їдає колобка, ведмідь сідає на кінську голову і роздушує всіх тварин. Лише окремі казки завершуються так само, як ланцюгові. До них можна віднести казки типу «Як чоловік вола продавав»: чоловік іде на ринок продавати вола, по дорозі міняє його на корову, корову – на теля, теля – на вівцю, вівцю – на козу, козу – на індика, індика – на гуску, гуску – на качку, качку – на курку, курку – на шило, шило – на голку, яку губить у сні. Подібною є і казка про коваля, який із заліза повинен зробити плуг, що йому не вдалося, бо частина заліза згоріла; з того, що залишилось, майстер намагається викувати косу, потім – лопату, серп, сапу, ніж, голку, яку кидає у воду, чує «пшик» і залишається ні з чим. Епічність цих казок підсилюється розмовами між чоловіком, що йде на ринок, і людьми, яких він зустрічає, або коваля з його замовником.

Поширеним типом епічних кумулятивних казок є твори, у яких нагромадження від кращого до гіршого (від меншого до більшого) чи навпаки відбувається в уяві або мріях головного персонажа. Один з прикладів – «Казка про Маланку»: дівчина, що несла на продаж молоко уявляла, як за виручені гроші купить курчат, буде продавати кури та яйця, заведеться господарством, збудує великий дім і швидко розбагатіє. Кінцівка, як завжди, несподівана: «Як підскочила Маланка, а молоко хлюп зо збанка». Такі твори розповідаються розміреним оповідним тоном. Структурними елементами кумулятивних казок будь-якого типу є експозиція (зачин – текст, який щоразу повторюється), кумуляція (діалоги дійових осіб), несподіваний кінець.

Епічні кумулятивні казки використовуються в роботі з дітьми молодшого, середнього і старшого дошкільного віку під час занять із художньої літератури, розваг, індивідуально-групових занять, розваг.

Чарівна казка – це художній твір з чітко вираженою ідеєю перемоги людини над темними силами зла за допомогою фантастичних перетворень, на фоні яких відбуваються різні героїчні та історичні події. Тому такі казки ще називають фантастично-героїчними. Позитивні герої наділені надприродною силою, доброю вдачею, кмітливістю. Вони змальовані сильними, мужніми, самобутніми. У чарівних казках діють і чарівні предмети (клубочок, гребінець, люстерко, яблуко, кінь-віщун тощо) та чарівні істоти (Крутивус, Вернидуб, Морозко), які допомагають добротворцям (найчастіше вони бувають чоловічого роду – «Телесик», «Іван-Побиван», «Козак Мамарига», «Котигорошко»), іноді й жіночого – «Кривенька качечка», «Чарівна жаба», «Дідова дочка і бабина дочка» тощо. Прикладом негативних образів є Кошій Безсмертний, Соловей-розбійник, Ох, відьми, змії, які уособлюють зло і завжди зазнають поразки. Специфікою чарівних казок є моральне начало і повчальний зміст, що приховано спонукає слухача робити висновки про етику поведінки чи морально-етичні правила життя. З чарівними казками ознайомлюють дітей середнього і старшого дошкільного віку.

Соціально-побутові казки розповідають про життя і побут людей за умов різних соціальних епох. Іноді такі казки називають «народні оповідки». Вони відрізняються від чарівних тим, що вигадка в них не носить яскраво вираженого надприродного характеру. Дія позитивного героя і його ворога у побутовій казці протікає в одному часі й просторі, сприймається слухачем як повсякденна реальність. Позитивні герої побутових казок – звичайні прості люди – добротворці та знедолені, солдати, козаки, а також абстрактні поняття Щастя, Доля, яким допомагають розум, мудрість, спостережливість, кмітливість, моральна стійкість, витривалість, віра у добро. Провідним образом цього типу є правда, якої завжди прагнуть люди. Негативні герої – Біда, Горе, Кривда, Злиденність, Смерть, пан, ледар, зажерлива баба та ін. Соціально-побутові казки спрямовані на викриття і заперечення несправедливого суспільного ладу, експлуатації людини людиною. Майже в усіх казках протиставляються бідні багатим як зіткнення добра і зла, щедрості і скупості, вдячності і невдячності («Хліб і золото»),

«Названий батько»). З казками цього виду ознайомлюють старших дошкільників.

Казки				
Літературні (авторські)	Українських письменників-класиків			
	Закордонних письменників-класиків			
	Українських і закордонних сучасних письменників			
Народні	«Звіриний епос»	Про диких тварин	Кумулятивні	
		Про диких і домашніх тварин	ланцюгові	
		Про домашніх тварин		Епічні
		Про людину і диких звірів		
	Чарівні	Героїко-фантастичні		
		Фантастично-героїчні		
<i>Соціально-побутові (життя і побут людей)</i>				

Таблиця 2.10. Види казок

Відповідність казок віковим можливостям дітей та їх використання у роботі з ними наочно зображено у таблиці 2.11.

Вік дітей	Види народних казок					Авторські
	Казки про тварин	Чарівні казки	Соціальні-побутові	Кумулятивні		
				Ланцюгові	Епічні	
Ранній	+					
Молодший дошкільний	+				+	+
Середній дошкільний	+	+			+	+
Старший дошкільний	+	+	+	+	+	+

Таблиця 2.11. Циклограма використання різних видів казок у роботі з дошкільниками

На кожному віковому етапі дошкільного дитинства існують певні вимоги до змісту роботи з казкою. Реалізації означених вимог сприятимуть вдало дібрані педагогом методи, прийоми і засоби роботи. Так, дітей *другого* року життя вихователь має вчити слухати й розуміти зміст коротеньких казок («Курочка ряба», «Ріпка», «Коза-дереза»), залучати до показу окремих дій казкових персонажів, стимулювати їхні висловлювання (наслідування, повтори тощо). Провідними методами у цей віковий період є розповідання казок, перегляд ілюстрацій. Поширеними прийомами є виразне і повторне розповідання, показ іграшок, ілюстрацій, картинок; рухи пальцями чи руками тощо. Найдоцільніші засоби навчання – слово педагога, художнє слово, іграшки, ілюстрації, фланелеграф, ляльковий, картонний театри.

На *третьому* році життя педагог спонукає дітей до відтворення змісту казок за допомогою запитань; залучає до ігор-драматизацій та театралізованих ігор за змістом добре знайомих казок з використанням музичного супроводу, до відтворення змісту знайомих казок у різних видах театру. Ефективними методами навчання вважаються – розповідання, читання, перегляд ілюстрацій, коротка бесіда за змістом твору, прийомами – виразне, повторне і вибіркове читання, показ іграшок, ілюстрацій, картинок, рухи пальцями чи руками; елементи ігор-драматизацій, засобами – ігрові атрибути, елементи костюмів (комірці, накидки, наголівники, хвостики, вушка), елементарні декорації, музика, силуети дійових осіб та різні види ляльок.

У *чотирьох* роки вихователь вчить розуміти казку без унаочнення, запам'ятовувати та відтворювати повтори («котиться-котиться...», «стукає-грюкає...»), образні вирази («лисичка-сестричка, зайчик-побігайчик, вовк-панібрат, коза-дереза, рак-неборак), передавати зміст знайомих казок; розповідати за змістом ілюстрацій; упізнавати героїв у знайомих казках, висловлювати своє ставлення до них; залучати дітей до ігор-драматизацій та інсценування художніх творів. Досягти результативності означеної роботи допоможуть такі *методи* навчання, як розповідання, читання, перегляд ілюстрацій, листівок, бесіда за змістом твору і за художньою картиною, коротке обговорення, показ портрета письменника (якщо казка авторська), слухання казки в аудіозаписі чи перегляд відеоматеріалів за її мотивами. Із *приймів*, крім різних видів читання, доцільне використання показу силуетів казкових персонажів, ілюстрацій, нагадування подібного випадку з життя;

елементи ігор-драматизацій, словесні ігри та малюнки. Серед *засобів* навчання дітей цього вікового періоду доцільно виокремити іграшки, книги, ілюстративні альбоми, аудіоносії казок, мультимедійну продукцію з казками; реквізити для ігор-драматизацій та інсценування; музику, технічні засоби.

Зміст роботи на *п'ятому* році життя дещо ускладнюється. Діти не лише вчать слухати, розуміти, відтворювати зміст казки, а й вчать впізнавати її за фрагментом, визначати структурні елементи (зачини, кінцівки, повтори), давати оцінку діям та вчинкам героїв, відповідати на запитання за змістом казок, самостійно розповідати та переказувати знайомі казки. Вихователь продовжує спонукати їх до самостійної організації ігор-драматизацій та інсценізацій за змістом добре знайомих казок, працюючи над виразністю мовлення вчить дотримуватися відповідної інтонації, тембру, сили голосу, залучає вихованців до показу окремих дій у театральних виставах, іграх у «театр», інсценуванні казок. З метою покращення якості художньо-мовленнєвої освіти дітей п'ятого року життя, педагог використовує такі методи роботи, як: читання і розповідання дітям казок, різні види бесід, переказування дітьми казки, дидактичні й рухливі ігри та вправи, літературні вікторини, непряму пропозицію (натяк на певну діяльність за змістом казки), метод прогнозування (визначення змісту твору за ілюстраціями на обкладинці, початком твору чи його кінцівкою). Методи визначають прийоми роботи з дітьми, а саме: емоційно-виразний виклад змісту казки вихователем, повторне й вибіркоче читання твору; нагадування подібного випадку з життя з подальшим аналізом і порівнянням з персонажами з інших казок, словесний малюнок, етична бесіда за сюжетом казки. На цьому віковому етапі доцільним буде використання таких засобів навчання, як збірки народних і авторських казок, ілюстративні альбоми, репродукції художніх картин за змістом казок, дидактичні ігри та вправи; доручення, емоційно-образні пластичні етюди, аудіо- і відеоматеріали, технічні засоби.

На *шостому* році життя закріплюються і вдосконалюються набуті знання і вміння. Ознайомлюючись із соціально-побутовим казками, діти вчать сприймати виразні засоби казки: фантастичні перетворення, чарівні речі, іносказання, афористичність мови, пісеньки, зачини, кінцівки, розуміти, що казка – це вигадка, фантастика, олюднення тварин і явищ природи. Вони заучують напам'ять кілька зачинів,

кінцівок докучливих казок; самостійно розповідають у вільний час зміст знайомих казок, переказують їх, висловлюють своє ставлення до героїв, оцінюють їхні вчинки; впізнають назву казки за описом героїв, ілюстраціями та уривками з тексту казки, розігрують сюжети знайомих казок в іграх-драматизаціях та театралізованих іграх (самостійно добирають атрибути, розподіляють ролі тощо), залучаються до участі в драматичних гуртках, показу театралізованих вистав за змістом казок, виготовлення костюмів, атрибутів, декорацій. Ефективності такої роботи сприятимуть такі методи навчання як читання, розповідання казок, бесіди, обговорення, переказування, прогнозування, складання інтелектуальних карт, перегляд відеоматеріалів, рухливі ігри, пластичні етюди, дидактичні ігри, літературні вікторини. Старшим дошкільникам можна запропонувати такі прийоми: діалог дітей із літературним героєм, написання йому листа, малювання словесного портрета головних дійових осіб, придумування іншого закінчення казки, введення в казковий сюжет нового героя, розширення казки новими епізодами, уявлення себе на місці казкового героя, передавання його стану голосом, мімікою і жестами, перетворення казки на оповідання чи віршик. Перелік засобів навчання включає: книги казок і дитячу періодику, ілюстративний та дидактичний матеріал, силуети дійових осіб, карти розумових дій; костюми, декорації, ігрові атрибути, аудіо й відео техніку та відповідні носії інформації.

У закладі дошкільної освіти сучасні науковці (А. Богущ, Н. Гавриш, Н. Лисенко) пропонують проводити такі види занять з казкою:

- читання (авторських, віршованих) казок;
- розповідання народних казок;
- театралізація-розігрування та показ казки вихователем;
- драматизація-розігрування в ролях знайомої дітям казки;
- відтворення характерних рис героїв казки;
- інсценізація – точне й послідовне відтворення змісту казки дітьми за допомогою костюмів, різних атрибутів, декорацій;
- ігри за сюжетами знайомих казок;
- показ казок через проєкційні ліхтарі (діафільми);
- перегляд казок у телепередачах, кінофільмах;
- ритмізування – ритміко-речитативна розповідь на одній ритмічній кривій, з однією інтонацією;

- узагальнювальні бесіди на теми: «Моя улюблена казка», «В гостях у казки», «Казка в гостях у дітей»;
- тематичні розважальні заняття: «Казки бабусі Орісі», «Казка дідуся Панаса», «Вам казка, а мені бубликів в'язка»;
- дидактичні ігри: «З якої казки герой?» (або «З якої казки я прийшов?»), «Добери картинку», «Подорож у дивовижний світ казок», «Лист дідуся-казкаря»;
- переказування знайомих казок дітьми;
- бесіди на морально-етичні теми за змістом казок;
- самостійне складання дітьми казок;
- бесіди за змістом казкових ілюстрацій та репродукцій художніх картин на казкові сюжети;
- свято казки у дошкільному закладі (Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. – Київ. Слово, 2006. С. 123).

У всіх вікових групах заняття з художнього читання (розповідання народних казок, читання авторських казок, мають подібну орієнтовну структуру з такими складниками:

Вступна частина – використання методів і прийомів, спрямованих на зацікавлення дітей твором, вибір яких залежить від віку дітей.

У *молодшій* групі вихователь може використати сюрпризний момент (прихід ляльки чи казкового персонажу, які приносять книжку для читання, іграшку-звірятко, про яке йтиметься у казці), розглядання наочності, читання вірша на тему казки. У *середній* – загадку, звернення до власного досвіду дітей (у яких казках живе лисичка, ведмедик, зайчик; що ми одягаємо на руки взимку, які тварини живуть у бабусі, вступну бесіду на тему твору (чи можна без дозволу виходити з дому, садочка («Колобок»)), «Чи можна відчиняти двері квартири (будинку) чужим людям («Вовк і семеро козенят»)), розповідь вихователя про письменника як людину, яка пише вірші, казки, оповідання, цікаві миті з життя, доступні сприйняттю дітей, отримання листа (опис ситуації, яка сталася в житті казкового персонажу), робота з піктограмами, картами казкових маршрутів), бандеролі (книга чи електронний носій інформації, іграшка-казковий персонаж, який буде присутнім на занятті), телеграми (повідомленням про випадок, який стався у лісі, прохання допомогти, запрошення на гостини до бабусі-казкарки, на

свято казки, книги, чи в театр), розглядання репродукцій художніх і дидактичних картин, прихід дорослого у ролі дійової особи. У *старшій* групі поряд із вищезгаданими прийомами, заняття можна розпочати короткою вступною бесідою про творчість письменника, його раніше прочитані твори, пригадати казки про жадність, неслухняність, про схожість їх з іншими творами тощо.

До вступної частини відноситься і повідомлення повної назви твору та його автора. Якщо вивчається народна казка, то зазначаються її повна назва та походження. Наприклад: українська (чеська, російська) народна казка.

Основна частина передбачає безпосередню роботу над твором:

- розповідання (читання) казки, уточнення та пояснення незрозумілих дітям слів і виразів;

- розглядання ілюстрацій;

- коротка бесіда за змістом казки (лише спільно з дорослим дитина робить висновки, аналізує, порівнює, оцінює, замислюється над тим, що може пройти повз її увагу).

Заключна частина (підсумок заняття) включає:

- перевірку засвоєних дітьми знань і вмінь (з яким твором ознайомилися, хто його автор, про що дізналися, чого навчає казка, чи впізнали героїв казки серед знайомих людей, або дітей своєї групи, який епізод найбільше запам'ятався, чому?);

- рефлексія (старша група: чого ви не знали, а тепер знаєте, про що б ви запитали автора казки, на місці якого героя вам би хотілося опинитися, про що ви розкажете батькам вдома, про кого (про що) вам би хотілося почитати ще? Казка для мене – це ...);

- введення морального правила на основі приказки чи прислів'я за темою твору, малювання за прочитаним (по можливості).

Імітаційні, творчі, рухливі ігри за змістом казки, читання загадок, віршів, пісень, образотворча діяльність за темою твору (середня і старша група) здійснюється, як правило під час прогулянки, занять з інших розділів програми, самостійної художньої діяльності у першій і другій половині дня. На занятті казка читається дітям лише один раз. Через певний проміжок часу її можна знову прочитати чи розповісти, або ж запропонувати розповісти дітям під час занять з художньої літератури чи мовленнєвого спілкування, в осередку книги. Знання жанру твору, його автора вимагають від дитини лише у другому

кварталі середньої групи. В старшій групі на одному занятті можна читати два твори, об'єднані однією темою (два короткі оповідання, дві казки, вірш і прозовий твір тощо).

З дітьми старшого дошкільного віку можна проводити серію занять за темою однієї ж казки, або ж зіставлення казок, близьких за змістом (українська народна «Казочка про Коржика» та російська народна казка «Колобок»). Вихователь звертає увагу дітей на коло та кулю на столі, пропонує знайти, хто з них Колобок, а хто – Коржик, довести, чому вони так вважають. Якщо діти зацікавлені казкою, можна запропонувати пограти в одну з казок, підтримати театралізовану гру дітей. Вихователь допомагає відтворити діалоги казки про Коржика.

Для того, щоб заняття пройшло ефективно – казка ввійшла в життя дитини і вплинула на її почуття, педагог має:

- готуватися до читання (розповідання) казки (кілька разів прочитати вголос із розстановкою пауз, логічних наголосів), відпрацювати чітку і правильну вимову слів, фраз і речень;

- передати зміст казки емоційно-насичено з особистісним забарвленням (у розмові демонструвати своє ставлення до казки – мені також подобається ця казка, в дитинстві я мріяла стати..., коли я була маленька бабуся мені часто розповідала цю казку тощо);

- бездоганно знати текст казки з метою дослівної передачі зачинів, повторів, пісеньок, образних виразів;

- попередньо визначити слова і фрази, які потребують уточнення й пояснення, продумати прийоми, час і місце їх пояснення;

- вдало дібрати ілюстрації до тексту казки (ілюстровані дитячі книги, картинки, альбоми);

- створити умови для повноцінного сприймання дітьми літературного твору – спокійну обставу, зручно розмістити дітей, щоб вони бачили виховательку, а вона бачила їх усіх (дітей молодшої і середньої груп доцільно посадити півколом у два ряди, а дітей старшої групи – за столами, обличчям до вихователя) (Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. – Київ: Слово, 2006. С. 125).

2.2.5. Особливості роботи з легендами і переказами в закладі дошкільної освіти

Серед етнічних жанрів фольклору, в яких ідейно-художніми засобами яскраво відображена історія українського народу, його світогляд і поетична культура, значне місце належить легендам і переказам. *Легенда* – поетична оповідь (оповідання) про якісь історичні чи життєві події, чарівну пригоду, оповита казковістю, фантастикою, але сприймається як достовірна. Легенда – приблизний синонім поняття міф; епічна розповідь про те, що відбувалося в незапам'ятні часи.

Як і перекази, легенди покликані зберегти у народній пам'яті й передати майбутнім поколінням знання про історичне минуле народу, пояснити причини виникнення різних явищ природи, їхню суть, зафіксувати народні уявлення наших пращурів про них. На відміну від переказів, легенди менш достовірні, у них допускається вигадане, фантастичне, неймовірне. Але поряд з цим, легенди – це не прості вигадки, адже беруть свій початок з реальних подій. Хоча події у легенді нерідко перебільшуються, у народній свідомості вона все ж сприймається як достовірна розповідь, що відрізняє її від звичайної казки, а фантастичний зміст легенди трактується як диво, створене незвичайними людьми. Фантастика і вимисел легенди – саме ті чинники, за допомогою яких неясне стає зрозумілим, а неможливе – досяжним.

Усі легенди подібні до фантастичних казок: у них також головну роль відіграє чарівний, фантастичний елемент. Проте сюжети легенд більше, ніж казкові, зорієнтовані на достовірність зображуваного. Одна сюжетна лінія, нестійка, довільна форма відрізняє легенду від казки, в якій так чи інакше підкреслюється вигаданість зображеного. На відміну від казок, легенди не мають традиційних початкових і прикінцевих формул, усталеного чергування подій. Лише подеколи у них є спільне з казками: початкові формули – «було це давно», «колись давно-давно». Легенди починаються з викладу змісту і закінчуються висновком, повчальним підсумком. Їх сюжети переважно одноепізодні. Композиційна і сюжетна неусталеність легенд, вільна форма зумовлюють часту імпровізацію оповіді, контамінацію (змішування) епізодів і мотивів. Теми, сюжети і персонажі легенди – розмаїті.

Значна частина сюжетів легенд походить від давніх міфологічних вірувань і уявлень. Це можуть бути легенди про перетворення людини на різні предмети чи тварини, про переселення душ у тварини і рослини, походження рослин («Калина», «Плакуча верба», «Квітка папороті»). Завдяки схожості з казкою вони легко сприймаються дітьми. Вихователь має допомогти дітям провести паралелі між образами людей і рослинами (калина така ж красива, як і молода дівчина), що сприятиме любові до природи, бережливому ставленню до неї. Доцільно перед вивченням таких легенд розповісти дітям про ту чи іншу рослину.

У давньоруських літописах зафіксовані легенди, пов'язані з історичним минулим українського народу, в яких відображена боротьба наших предків зі степовими кочівниками, татаро-монгольськими ордами, подвиги козацтва та інші моменти з історії визвольних змагань українського народу. Ці легенди є найправдоподібніші і тому схожі до оповідань. Наприклад, у легенді «Панщина» розповідається про конкретний період життя українського народу, про знущання, які перенесли українські селяни.

Багато легенд ґрунтується на біблійних сюжетах (про створення світу, перших людей, про Ісуса Христа, Божу Матір, пророків, апостолів, святих). Тому перед вивченням легенди дітей потрібно ознайомити, насамперед, з біблійними іменами, сюжетами, подіями, про які йтиметься у творі. Наприклад, перед вивченням легенди «Святий Миколай», дітям потрібно розповісти про дії і вчинки Святого, перед вивченням легенди «Суд Соломона» діти мають дізнатися про те, що Соломон був найрозумнішим царем і наймудрішим правителем держави.

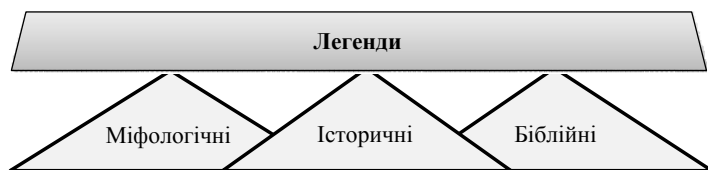


Рис. 2.6. Види легенд, які використовуються в роботі з дошкільниками

Існують різні підходи до класифікації легенд. За змістом і походженням О. І Дей виокремлює такі види легенд: міфологічні; антропоморфічні; апокрифічні; топонімічні; історико-героїчні; соціально-побутові; космологічні; гідронімічні; зоологічні; етіологічні

тощо. У дошкільній освіті послуговуються класифікацією – за тематикою, завдяки якій розрізняють: міфологічні, історичні, біблійні легенди. Окремі з них мають місце у роботі з дітьми.

Переказ – це невелике усне оповідання про визначні історичні події та їх героїв. Перекази, позбавлені алегоризму, характеризуються більшою реалістичною, фактичною правдивістю, ніж легенди. Легенди і перекази доступні для сприймання дітям старшого дошкільного віку. У хрестоматіях для читання пропонуються легенди і перекази про героїчне минуле нашого народу, про походження назв міст, птахів, рослин, а також біблійні легенди. У них міститься значний пізнавальний і виховний потенціал. Діти широко переживають горе і нещастя людей, дізнаються про традиції української народу, про рослинний і тваринний світ.

Вивчаючи з дітьми історичні легенди і перекази, вихователь ознайомлює їх з тими чи іншими історичними фактами. Багато таких творів пов'язано з назвами різних місцевостей, які можна вивчати після розповіді про цю місцевість («Древній Київ», «Місто Лева», «Україна»). Такі легенди і перекази містять народне тлумачення незвичайного походження їх назв.

Структура занять з читання легенд і переказів включає:

- початок заняття (вступна бесіда, розглядання наочності, загадка (за потреби), розповідь вихователя);
- читання (близьке до тексту розповідання) легенди, словникова робота та розглядання ілюстрацій;
- бесіда за змістом твору, спрямована на усвідомлене розуміння, чітку уяву послідовності розгортання подій і мотивів поведінки персонажів;
- робота над різними формами переказу твору (складання схематично-образного плану і без нього);
- пригадування і читання творів інших жанрів на подібну тематику (по можливості).

Зміст, мета й завдання кожного з цих етапів залежить від теми, обсягу і міри сприйнятливості дошкільниками літературного тексту.

Отримані відомості з прочитаних легенд діти зможуть використати на заняттях із ознайомлення з довкіллям, природою, народознавства тощо.

До орієнтовного переліку художніх творів для ознайомлення дітей старшого дошкільного віку (за Програмою «Українське дошкілля» (2017 р.) включено такі легенди і перекази: «Древній Київ», «Місто Лева», «Святий Миколай», «Хліб і золото», «Калина», «Плачуча верба», «Про вишивки», «Україна», «Звідки взялися писанки».

2.2.6. Організаційно-методичні умови роботи з поетичними творами в закладі дошкільної освіти

Поетичні твори займають важливе місце в житті дитини. Як ефективний засіб засвоєння мови свого народу, смислової стистематизації слів, вони є способом задоволення нагальної потреби інтелектуального і духовного зростання особистості.

До поетичних творів, які вивчають у дошкільному віці відносять утішки, вірші і байки. Їх читають дітям для сприйняття на слух, вивчають напам'ять і декламують, інсценують, розігрують зміст, драматизують з метою формування виразності мовлення, розвитку поетичного слуху, поглиблення естетичних почуттів дітей. Основним видом роботи вважається заучування творів напам'ять. Адже, щоб інсценувати чи розіграти той чи інший поетичний твір, потрібно спочатку його запам'ятати.

Заучування напам'ять – процес глибоко індивідуальний, пов'язаний з особливостями пам'яті, емоційної сфери кожної дитини, тому його не можна пристосувати до колективної форми організації занять. У теорії психології пам'яті розрізняють два основні шляхи запам'ятовування: 1) мимовільне запам'ятовування, тобто запам'ятовування, що відбувається без вольових зусиль з боку людини – в процесі діяльності, що має інші цілі; 2) довільне запам'ятовування, що є результатом свідомого наміру запам'ятати.

Мимовільне запам'ятовування здійснюється на заняттях з ознайомлення з художніми творами у різних вікових групах, коли діти слухають, обговорюють, переказують зміст твору цілком або частково, хоча мети запам'ятати перед ними не ставиться. Довільне запам'ятовування – це внутрішня, інтелектуальна робота, що допомагає дитині швидше запам'ятати поетичний твір, збагачує мовлення дитини, інтенсивніше розвиває естетичні почуття, зміцнює образну і вербальну

пам'ять, пов'язану з мисленням, яка, на думку психологів, є найбільш досконалим видом пам'яті, а також сприяє розвитку пам'яті, пов'язаної з уявою. Оскільки дитина раннього і молодшого дошкільного віку не вміє сама докладати вольових зусиль для довільного, навмисного запам'ятовування, то їй потрібно цьому учити, розпочинаючи з вивчення утішок у 1-й і 2-й молодших групах і закінчуючи вивченням складніших у тематичному плані віршів про Батьківщину.

Структура занять з вивчення поетичних творів випливає із завдань, які ставить перед собою вихователь, орієнтуючись на програму, за якою працює – викликати інтерес до поетичних творів і бажання їх вивчати, допомогти зрозуміти зміст в цілому і окремі складні епізоди чи незрозумілі слова, забезпечити запам'ятовування, навчити виразно читати перед слухачами, розвивати фонематичний слух, (знаходити схожі слова-рими), збагачувати словник лексиною художніх творів, виховувати любов до поезії.

Перелік художньо-поетичних творів, рекомендованих для вивчення у кожній віковій групі подано в чинних освітніх програмах, однак вихователь може і сам добирати вірші з врахуванням інтересів дітей, планувати їх використання у різних видах діяльності.

Утішки, забавлянки, колискові пісеньки вивчаються, переважно, з дітьми раннього й молодшого дошкільного віку під час групових, індивідуально-групових й індивідуальних занять. Вони супроводжуються різноманітними рухами рук, ніг, пальців, нерідко з використанням іграшок, театральних ляльок інших ігрових реквізитів. Завдання вихователя – зацікавити дитину, долучити до наслідування рухів та промовляння окремих слів, фраз, підспівування. Згодом у процесі багаторазових повторень, окремі діти запам'ятовують їх у супроводі рухів. Означені жанри є основою дитячих розваг, додатковими елементами режимних моментів (колискова – перед сном, утішки перед прийомом їжі чи миттям рук тощо).

Розглянемо *методику* заучування віршів з дошкільниками.

Вірш – літературно-епічний жанр, для якого характерне ритмічне мовлення. Працюючи з дітьми над віршем, вихователь має знати, що:

1) художній поетичний твір має відповідати віковим особливостям дитини, подобатися своєю музикальністю, яскравістю образів, приносити естетичне й моральне задоволення (діти повинні полюбити

героїв, чекати з ними нової зустрічі, щоб пережити знову й знову почуття, які їх вразили);

2) ознайомлюючи дітей з віршем, потрібно від початку і до кінця, не поспішаючи, виразно його прочитати дитині (бажано напам'ять, оскільки за такої умови ефект сприйняття буде більшим). Прочитавши, доступно пояснити незрозумілі слова та вислови оскільки нерозуміння, при першій спробі читання дитиною вірша, веде до перекручування незрозумілого слова, або постійного його забування;

3) усі діти мають свої особливості запам'ятовування. Серед них виділяють три основні типи: аудіали (які легко запам'ятовують інформацію на слух), візуали (яким треба побачити те, що запам'ятовується) і кінестетики (яким треба торкнутися, потримати в руках об'єкти інформації). Від цього будуть залежати обрані допоміжні прийоми запам'ятовування. Для аудіала треба по-різному емоційно промовляти текст (і пошепки, і голосно, і як ведмежа, і як зайчик тощо). Візуалам необхідно побачити картинку: або в книзі, або намальовану батьками. Дорослим не треба боятися, що вони не мають достатньо художніх здібностей, сам факт малювання привертає увагу дитини. Кінестетикам допоможуть різноманітні жести, які, як опори, нагадуватимуть, про що йтиметься далі у вірші. Визначити, до якого типу належить дитина, можна практичним шляхом, звернувши увагу на спосіб запам'ятовування, який найбільше сподобається дитині, і який у подальшому виявиться більш ефективним;

4) не потрібно вимагати, щоб дитина одразу запам'ятала і повторила весь вірш. У когось виходить легко запам'ятати великий за обсягом вірш, а комусь треба повторювати упродовж тижня один і той самий вірш. Але якщо вихователь буде спокійний і упевнений, підбадьорюватимете дитину, то у неї обов'язково все вийде як слід;

5) починаючи з середнього дошкільного віку, діти обов'язково мають знати автора (поета) і назву вірша (байки);

6) час від часу потрібно пригадувати раніше вивчені дитиною вірші, що тренуватиме довготривалу пам'ять і поповнюватиме поетичну скриньку дитини;

7) вивчення з дитиною напам'ять вірша має приносити задоволення і дорослому і дитині. Краще зупинитися раніше, ніж дитина стомиться. Краще цим не займатися, якщо дитина категорично відмовляється. Краще взагалі не займатися вивченням напам'ять, якщо

це дратує і дорослого і дитину (це більше стосується вивчення вірша вдома з батьками).

Ефективності заучування віршів сприятимуть правильна організація такої роботи в закладі дошкільної освіти та використання різноманітних прийомів роботи з дітьми. Так, заучування віршів плануються вихователем як індивідуальні заняття (до трьох дітей однакового рівня розвитку) один раз на тиждень у ранкові години, на прогулянці чи у другу половину дня.

Ефективними *прийомами* заучування віршів є наступні:

-*заучування за ілюстраціями* (на кожному закінчену думку вірша створюється малюнок (кілька ілюстрацій розкладаються не по порядку). Після першого та другого прослуховування вірша, діти розкладають ілюстрації у логічній послідовності, намагаючись самостійно відтворити поетичний твір, – таким чином, за рахунок включення зорової пам'яті вірш швидко запам'ятовується;

- *інсценування* (розігруються всі дії, про які йдеться у вірші; включення рухової пам'яті та ігрових прийомів, що також допомагає швидкому запам'ятовуванню);

-*домовляння останнього слова рими* (вихователь читає рядок, останнє слово в ньому домовляє дитина);

-*читання рядків із питальною інтонацією* (вихователь читає рядок вірша з питальною інтонацією, дитина стверджує цим же рядком).

Яким би способом вірш не заучувався, він заучується цілком від початку до кінця; неприпустимо заучувати вірш частинами (окремими строфами чи рядками) так, як у дітей зникає цілісність сприймання твору.

Вірші використовуються на заняттях із різних розділів програми, у повсякденному житті дошкільників, під час свят і розваг. Їх можуть читати діти або ж дорослі (вихователь, персонажі сюрпризних моментів, батьки). Мета їх використання – літературно-мовленнєвий розвиток та розвиток поетичного слуху, поглиблення естетичних почуттів дітей, використання інтелектуального та креативного потенціалу поетичного тексту, як основа розвивальної гри, емоційне налаштування на сприймання теми (ліричної, гумористичної, патріотичної), ознайомлення з предметами та явищами, стосунками між людьми тощо. З дітьми старшої групи один-два рази на рік проводять вечори поезії, на яких діти читають, драматизують й інсценують знайомі вірші. Перелік

художньо-поетичних творів, рекомендованих чинними освітніми програмами забезпечує підбір творів для вивчення у кожній віковій групі. Крім того вихователь може і сам добирати вірші із врахуванням інтересів дітей. У кожній віковій групі на заняттях вихователь завчас з дітьми 1-2 вірші на місяць. Окремі твори (потішки, лічилки, пісеньки) запам'ятовуються дітьми мимовільно під час ігор та прогулянок.

Методика роботи над поетичними творами на різних етапах дошкільного дитинства має свої особливості. Так, у I молодшій групі не проводиться спеціальних занять із вивчення віршів напам'ять. Але в повсякденному житті вихователь повинен багаторазово повторювати віршики, супроводжуючи діяльність дітей. Таким чином діти на кінець року знають і охоче читають багато віршів. У II молодшій групі організуються спеціальні заняття з вивчення віршів напам'ять з другого кварталу. Діти 3-4 років легше запам'ятовують короткі вірші, в яких наявні образність, лаконізм, предметність, де є багато дієслів та іменників, а конкретність і образність поєднуються з динамічними діями. Як правило, це чотиривірші, в яких описуються знайомі дитині іграшки і тварини, прості за композицією, з яскраво вираженою римою. Завдання вивчити вірш не ставиться. Це відбувається мимовільно у процесі багаторазового повторення.

Структура заняття з вивчення віршів у молодшій групі.

1. Вступна бесіда. Розглядання наочності.
2. Емоційно-виразне читання вірша вихователем, пояснення незнайомих слів із наочним супроводом
3. Повторне читання вірша вихователем (двічі), коротка бесіда за змістом .
4. Читання вірша дітьми із залученням їх до активної діяльності (везити візок, колихати ляльку тощо).

Удома дорослий може скористатися прийомами, які використовують вихователі в дитячих садках. Він пропонує дитині повторювати рядки разом з ним, а потім просить її розповісти весь вірш, підказуючи слова, які вона забула, або ж дорослий розпочинає – дитина закінчує рядок. Допомогає запам'ятати вірш наочність та його розігрування (театралізація).

Вражаючими є вірші, коли вони розповідаються дорослим у відповідній ситуації. Ось, наприклад, осіннім похмурим ранком, виглянувши у вікно, дорослий промовляє:

Висне небо синє,
Синє, та не те;
Світе, та не гріє Сонце золоте.
(З вірша Якова Щоголіва «Осінь»).

У середньому дошкільному віці (4-5 років) тематика віршів стає різноманітнішою і охоплює різні сфери життя дитини (природа, родина, дитячий садок). Традиційно до кола читання входять твори поетів-класиків (Т. Шевченка, Лесі Українки, М. Рильського). Для вивчення напам'ять обираються вірші обсягом два чотиривірші. Оскільки вивчення віршів відбувається із залученням довільної пам'яті, то важливим моментом є створення мотивації: вірш вивчається для якоїсь події (на свято, щоб розповісти бабусі тощо), дитину попереджають, що треба постаратися запам'ятати. Кращому запам'ятовуванню сприяють такі *прийоми*: виконання ігрових дій із предметами під час читання; домовляння дітьми слів, які римуються; читання віршів-діалогів за особами; драматизація.

Структура заняття з вивчення віршів у середній групі.

1. Вступна бесіда. Розглядання наочності.
2. Читання вірша *напам'ять* вихователем. Пояснення незнайомих слів; показ наочності.
3. Повторне читання вірша *напам'ять* вихователем. Бесіда за змістом вірша (1-2 запитання до дітей, використовуючи слова і вирази з тексту).
4. Повторне читання вірша вихователем.
5. Читання вірша дітьми. Вірш заучується повністю, без поділу на окремі рядки та строфи.

У старшому дошкільному віці (5-6 років) збільшується обсяг віршів, ускладнюється їх зміст і художні засоби. Але напрям роботи з вивчення принципово не змінюється порівняно з попереднім періодом. Особливу увагу і в середньому і в старшому дошкільному віці треба приділяти виразності читання. Для цього можна використати такі *прийоми*: зразок виразного читання дорослого (основний); підказування потрібної інтонації; нагадування випадку із життя дитини, схожого на описаний у вірші, щоб правильно відтворити почуття; аналіз характеру персонажів, що допомагає обрати потрібну інтонацію (Яка лисичка? (Хитра), Як вона говорить? (Улесливо)). Для кращого запам'ятовування усього вірша вихователь може ставити дітям запитання за змістом, а

вони – відповідають цитатами з цього вірша. При заучуванні великого за обсягом твору допускається пригадування його по частинах.

У всіх вікових групах спочатку потрібно пропонувати декламувати вірш дитині з хорошою пам'яттю, а потім тим, у кого вона менше розвинена.

Структура заняття з вивчення віршів у середній групі.

1. Коротка вступна бесіда, яка готує дітей до сприймання (вихователь активізує образну емоційну пам'ять, допомагає пригадати подібний образ (фрагменти веселого свята, сніжну зиму, щедрий урожай; показує предмет чи іграшку, картинку чи художню картину за темою вірша).

2. Виразне початкове читання вірша педагогом напам'ять. У старших групах перед повторним читанням дітей попереджують про те, що вірш потрібно буде вивчити напам'ять (таке налаштування підвищить якість запам'ятовування).

3. Повторне виразне читання вірша дорослим, уточнення окремих слів і словосполучень.

4. Повторне (втретє) виразне читання вірша дорослим, коротка пояснювальна бесіда за змістом вірша (дослівна) та вимоги до його читання.

5. Читання вірша дітьми. Вірш завчається цілком, не по рядках і не по частинах, що забезпечить усвідомлене читання і тренування пам'яті. Діти повторюють вірш індивідуально, а не хором, – тільки так можна зберегти самостійність дитини у виборі засобів виразності і природність її виконання. Після кількаразового читання вірша дорослим, пропонують його повторити дітям, які швидко запам'ятовують. Під час читання вихователь підказує текст, спонукає до підказок інших дітей, повторює свої вказівки щодо виразного читання, іноді аналізує, оцінює прочитане. Якщо діти читають не виразно, педагог може знову прочитати виразно сам, і попросити когось і з них, повільно проговорити текст, ритмічно без довгих пауз, активно підказуючи і заохочуючи їх. Закінчити заняття бажано яскравим і виразним читанням дитини, внести улюблену іграшку, якій інші діти також можуть прочитати вірш. Якщо залишається час, то можна повторити з дітьми раніше вивчені твори, прочитати дітям прозовий твір на таку ж тематику.

На думку психологів, щоб запам'ятати вірш, потрібно його повторити 8-10 разів, але робити це бажано не на одному занятті, а на

кількох, до того ж у різних формах (читання по частинах, у ролях, з використанням ігор («Відгадай, хто читає»)) тощо. Надалі діти читають вірші за будь-яких сприятливих обставин (заняття, свята, побут, гра), внаслідок чого вірш зберігається у пам'яті дитини надовго, легко відтворюється нею, використовується у мовленні.

Байка – це алегорична розповідь повчального характеру, художній твір, який, малюючи життя тварин, птахів, риб, людей і навіть предмети, засуджує вчинки, що трапляються в людей. Ця умовність стає зрозумілою після читання останніх рядків, коли діти усвідомлюють мораль. Байка складається з двох частин: зображення подій чи розповіді про них і повчання (мораль), яке містить у собі поради, настанови. Діти люблять слухати байки, але сприймають їх як казку про тварин, оскільки їм важко зрозуміти алегоричний сенс твору. Тому завдання педагога полягає в тому, щоб навчити дітей розуміти приховану алегорію без використання у мовленні цього терміну за допомогою проведення аналогії відомого випадку зі змістом байки.

Діти мають зрозуміти, що байка – жанр, у якому змальовані події і вчинки героїв, які на перший погляд є неправдивими, насправді скривають глибокий зміст людського буття. З цього приводу І. Франко писав: «Говорячи про звірів, я не говорив цілковиту неправду (що кіт говорить побожні вірші, осел грає на фортепіано, лисиця жаліє півня), бо не тим цікава байка, що говорить неправду, а тим, що під лушпиною тої неправди криє велику правду. Говорячи ніби про звірів, вона одною бровою підморгує на людей, немов дає знати: чого ви братчики, смієтеся? Адже це не про бідних баранів, вовків та ослів мова, а про вас самих з вашою глупотою, з вашим лінивством, з звірячими примхами та забагами. Адже я навмисне даю їм ваші рухи, ваші слова, щоб ви якнайкраще зрозуміли – не їх, а себе самих!» (Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: хрестоматія: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів / Упорядник Богуш А. М. Частина I та II. – Київ : Слово, 2005. – 720 с. С. 615). «Так як дітям не можна давати їсти твердий хліб, волову печено, зауважує письменник, – бо вони не смачні і можуть зашкодити здоров'ю, – так і не можна дітям подавати голої правди про життя, бо вони ще не в змозі її правильно зрозуміти, її треба приготувати в ріденькому придатному стані в образах, байках». А щоб байка «запала» в душу дитини, її потрібно виразно, «добірною» мовою розповісти чи прочитати, використати усі можливості голосу, рухів обличчя і тіла, щоб якнайяскравіше передати

наміри, поведінку, характер задіяних у байці людських персонажів в образі звірів, птахів, бо «саме їх діти люблять, почувають себе близькими до них, розмовляють з ними і розуміють їх» (Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: хрестоматія: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів / Упорядник Богуш А. М. Частина I та II. – Київ : Слово, 2005. – 720 с. С. 615).

Байки вивчаються в старшому дошкільному віці. Переважають ті, які переважно мають віршований характер. Ознайомлення з ними здійснюється на заняттях із художньої літератури. Відомі дітям байки часто використовуються вихователем і у повсякденному житті дошкільників, їх розігрують під час свят і розваг, пригадують епізоди, коли трапляється подібна в групі ситуація (під час прогулянки, інших режимних процесів), під час етичних бесід, як самостійних занять.

Структура заняття з вивчення байки складається із:

- вступної бесіди, у якій, вихователь знайомить дітей із портретом автора байки, коротко і доступно розповідає про окремі епізоди із його біографії і творчості; веде розмову з дітьми про тварин (дійових осіб твору, що вивчатиметься), розповідає про них, просить пригадати, де вони живуть, чим відрізняються одні від одних, які поведки в них, як люди до них ставляться. Мета такої бесіди – налаштувати дітей на сприймання тексту. Якщо у дітей вже є певний досвід читання байок, то вихователь може провести невеличку вікторину по них, загадати загадки, які нагадають про те, що вже дітям відоме;

- читання дітям байки за попередньо опрацьованою партитурою (сміслові і словесні наголоси, паузи, підвищення і пониження тону голосу, темп тощо), або ж прослуховування байки в аудіо записі з фонохрестоматії чи перегляд діафільму, мультфільму тощо, пояснення невідомих слів і виразів (словникова робота), перегляд ілюстрацій;

- бесіда за змістом (про що твір, які герої задіяні, хто яку роль відіграє у творі, хто головний герой, як про це пише байкар, послідовність викладу думки твору тощо);

- аналіз конкретного (фактичного) змісту байки, зачитування окремих епізодів (визначення головної думки твору (що хотів показати автор); розкриття алегорій (пригадування аналогій із життя); аналіз моралі (оцінно-етичні судження дітей (що вразило, як ви розумієте, як ставитися до описаних подій, чому? Чому не можна так чинити як герої байки тощо, як по-іншому вони могли вони вчинити тощо));

- заключне виразне читання байки або її уривку за бажанням дітей. На подальших заняттях, чи під час занять в літературному центрі, осередку творчості, діти відтворюють свої враження від почутого у творчій грі, малюнку, ліпленні тощо.

Запитання і завдання для самоперевірки знань студентів

1. Розкрийте сутність поняття «літературний жанр».
2. Які літературні роди ви знаєте?
3. Схарактеризуйте «епос» як різновид літературного роду.
4. Наведіть приклад епічних жанрів і творів, які використовуються у роботі з дошкільниками?
5. Визначте орієнтовну тематику ліричних творів, доступних дітям дошкільного віку.
6. Обґрунтуйте доцільність використання драматичних творів у закладі дошкільної освіти.
7. Назвіть форми викладу змісту літературних жанрів.
8. Назвіть поетичні жанри, які вивчаються з дошкільниками. Схарактеризуйте їх.
9. Назвіть відмінності між оповіданням і казкою.
10. Прочитайте напам'ять не менше 5-ти фольклорних жанрів.
11. Яка існує відмінність між приказкою і прислів'ям?
12. Наведіть приклад загадки-метафоричного образу (загадки-опису, загадки на порівняння й зіставлення).
13. Яка різниця між прислів'ям і приказкою?

14. Під час яких форм організації життєдіяльності дитини можна використовувати загадки?
15. З якою метою використовуються у роботі з дітьми лічилки, жмурилки прозивалки?
16. З дітьми якого віку вивчаються пестушки, утішки, забавлянки?
17. Сформулюйте мету використання малих форм фольклорних жанрів у роботі з дітьми старшого дошкільного віку.
18. Складіть план розваги на тему «Колискова пісня у житті дитини».
19. Придумайте по одній загадці різних видів: на порівняння і зіставлення, описову та метафоричну.

20. Змоделуйте план використання малих фольклорних жанрів у середній групі на місяць (II квартал).

21. Розкрийте сутність поняття «календарно-обрядова поезія».
22. Які твори календарно-обрядової поезії ви знаєте?
23. В яку пору року виконуються заклички?
24. Чим відрізняються заклички від примовок?
25. Назвіть кілька календарних пісень літньо-осіннього циклу, які вивчаються з дітьми дошкільного віку.
26. Які форми роботи з українськими народними піснями проводяться в закладі дошкільної освіти?
27. Складіть тематичний каталог календарних пісень для кожної вікової групи.
28. Розробіть анотації до двох календарних пісень щодо їх використання в роботі з дітьми дошкільного віку.

29. Які види казок використовують у роботі з дітьми дошкільного віку?
30. Розкрийте сутність поняття «кумулятивна казка». Наведіть приклади різних видів кумулятивних казок.
31. Які спільні ознаки мають літературна й народна казка?
32. Чим відрізняється народна казка від літературної?
33. Складіть циклограму використання різних видів казок у групах молодшого, середнього і старшого дошкільного віку.
34. Назвіть методи роботи над казкою з дітьми 3-го (4,5) року життя?
35. Опишіть зміст роботи над казкою з дітьми 6(7) річного віку.
36. Які види занять з казкою ви знаєте?
37. Яких вимог має дотримуватися вихователь, готуючись до проведення заняття з казкою?
38. Змоделуйте вступну частину заняття за казкою «Вовк і семеро козенят» у середній групі.
39. Змоделуйте питання заключної частини заняття з казкою.

40. Чим відрізняється легенда від казки?
41. У чому полягає різниця між переказом і легендою?
42. Які види легенд вивчаються у закладі дошкільної освіти? Наведіть приклади.

43. Складіть план проведення заняття з читання легенд і переказів у закладі дошкільної освіти.

44. Які поетичні твори вивчаються в закладах дошкільної освіти?

45. Сформулюйте завдання вихователя щодо вивчення поетичних творів у закладі дошкільної освіти.

46. Яких вимог має дотримуватися вихователь під час вивчення з дітьми вірша?

47. Які ефективні прийоми заучування віршів ви знаєте?

48. У чому полягає специфіка методики вивчення поетичних творів у молодших і середніх групах закладу дошкільної освіти ?

49. Опишіть структуру заняття з вивчення поетичних творів з дітьми старшого дошкільного віку.

50. Дітей якого віку ознайомлюють із байкою?

51. Продемонструйте прийом заучування вірша за ілюстраціями на прикладі твору М. Рильського «Санчата діда Максима».

МОДУЛЬ 3

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ РОБОТИ З ДИТЯЧОЮ КНИГОЮ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

3.1. Цікаве книгознавство

3.1.1. Як народилася книга

Колись у людей не було книжок. Але упродовж життя людина набувала знань і хотіла поділитися ними з найближчими людьми. Зробити це було нелегко. Адже тоді люди не вміли ні писати, ні читати. Свій досвід вони зберігали не на книжкових полицях, а у своїй пам'яті. Покоління за поколінням ішли з життя, а перекази, легенди, пісні залишалися. Вони передавалися від однієї людини до іншої. Людина, яка була здатна переповісти той чи інший твір, сама ніби ставала книжкою.

Людям завжди хотілося, щоб їхні твори і знання дійшли до нащадків. Пройшло багато часу і вони придумали букви. Перші літери були більше схожі на малюнки, які малювалися на піску чи глині. Проте негода через деякий час могла їх змити. Тоді люди винайшли кресало і почали видряпувати свої малюнки на камінні. Такі зображення збереглися до наших днів. Вони розповідають про те, як жили, про що думали люди в минулому. Наскельні малюнки робили і за допомогою обгорілих дерев'яних палиць. Найвідоміші зразки наскельних малюнків було знайдено в 1940 році у Франції, в печері Ласко. В Україні найдавнішими вважаються наскельні малюнки поблизу міста Мелітополя на Запоріжжі. Нині в цій місцевості розташований Національний історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила», де можна побачити унікальні стародавні зображення, які називаються петрогліфи.

Малюнкове письмо використовується і в наш час. Його переваги в тому, що одним значком можна позначити різні життєві ситуації, застереження тощо. Наприклад, відповідні картинки на дорожніх знаках швидко повідомляють нам, де є автозаправна станція, лікарня, телефон,

їдальня, місце для відпочинку. Ці умовні позначення стали міжнародними та зрозумілі людям різних країн світу і по-сучасному називаються інфографікою.

На території нинішнього Перу (країна в Південній Америці) в давнину знаходилася держава древніх інків, які зберігали і передавали інформацію за допомогою кіпу – вузликового письма. Ним володіли тільки особливі люди – «в'язателі вузлів». Для передачі повідомлення використовувалися вузлики певного кольору та різні види мотузкового плетіння. Кожен кольоровий вузлик та тип його переплетення мав своє значення: білий – мир, здоров'я; жовтий – сонце; синій – море, вода; зелений – врожай, хліб; червоний – війна, кров; чорний – смерть, хвороба, земля. Щось схоже було і в племені ірокезів – їхнє «письмо» називалося вампум. Вампум – це стрічка або пасок з ниток, на які нанизувалися різні за формою, розміром та кольором морські мушлі. Іноді послання про важливі події налічували по 6-7 тисяч мушлів.

Давні народи – вавилоняни та асирійці виготовляли перші книжки із м'якої глини. Значки, схожі на маленькі клини, гострою паличкою наносили на сиру глиняну дощечку. Такий лист називали клинописом. Потім ці плитки обпалювали у печах і вони ставали міцними, наче камінь. Саме тому збереглося до наших днів письмо на глиняних дощечках. З отриманих табличок складали книжки. Обкладинкою для таких книг служив дерев'яний ящик, куди вони складалися. Якщо кожна плитка була сторінкою, то цілу книжку доводилося возити возом! Система клинопису була у використанні понад 35 століть (від 34-го століття до нашої ери до 1-го століття нашої ери).

Були ще книги, які можна було розтопити, як масло. Це – воскові книги. Виготовлялися вони так: брали декілька дерев'яних табличок-дощечок, робили посередині виїмку, яку заливали жовтим або забарвленим у чорний колір воском. У кутках дощечок проколювалися дірочки, в них вставляли шнурки, які скріплювали їх в одну книжечку. Писали на воскових «сторінках» гострим кінцем палички.

Користуватися глиняними книжками, які були дуже важкими та займали багато місця, або книжками з воску, які могли розтопитися від сонця, було дуже незручно. Тому люди продовжували шукати інший матеріал, з якого можна було б виготовити книги. І знайшли... У 3-му тисячолітті до нашої ери матеріалом для письма стає папірус. Його

виготовляли у стародавньому Єгипті з трав'янистої багаторічної болотяної рослини – осоки папірусної, яка росла на берегах річок Африки. Її товстезні стебла до 5 метрів заввишки з вузьким довгим листям на верхівці утворювали вздовж берегів густі темно-зелені стіни. Єгиптяни вживали цю рослину, виготовляли з неї тканину, плели сандалі, кошики, зв'язавши у жмутики, робили човни, використовували у будівництві. Якось одного разу чоловік лагодив хату і розрізав стеблину папірусу, витяг серцевину і поклав на сонці. Рослина висохла і перетворилася на суху стрічку, на якій можна було писати, бо вона вбирала фарбу. Спресовані пластинки папірусу склеювали у стрічки, обрізали кінці, віджимали з них вологу, сушили на сонці та ретельно полірували. Папір виходив жовтуватий, гладенький, блискучий, але дуже ламкий. Тому аркуші згортали в довгу смугу – сувій. На таких свитках, що досягали в довжину до кількох десятків метрів завдовжки, записували різні тексти. Ось так і з'явилися книги з папірусу. Папірусом, виготовленим у Єгипті, користувалися майже дві тисячі років навіть у країнах Європи.

Зручнішим у використанні був пергамент – вичинена шкіра телят або козенят. Свою назву матеріал отримав від міста Пергам (нині Бергам у Туреччині), де у 2-му столітті до нашої ери був вперше застосований. Писати на пергаменті можна було з обох сторін фарбами, які стиралися. Тоді вперше й народилося таке диво, як книги. Вони старанно писалися від руки, прикрашалися різними малюнками. Така книжка була зручною і легкою, але надзвичайно дорогою. Іноді обкладинку виготовляли з дерев'яної дошки, обтягнутої товстою шкірою, оздоблювали її дорогоцінним камінням та золотою застібкою. Такі книги коштували дуже дорого. Пергаментна книжка вважалася цілим багатством, яке передавалося в спадщину від батька до сина. Особливо цінні книжки приковували ланцюжком до стіни, щоб їх не викрали. Писали на пергаменті аж до кінця 15-го століття.

У стародавньому Китаї писали тушшю на тонких бамбукових пластинках, які нанизували на міцну мотузку, пізніше – пензликами на шовковій тканині. І лише згодом – на папері, який винайшли саме в Китаї приблизно у 105 році нашої ери. А зробив це чоловік на ім'я Цай Лунь. Для виготовлення паперу довго товкли кору дерев у воді, щоб розділити на волокна. Далі цю суміш виливали на таці, дно яких вистеляли вузькими смужками бамбука. Тацю трясли, щоб волокна

переплелися. Коли вода стікала, на сітці залишався вологий аркуш паперу. Його обережно знімали, клали на дошку й висушували.

Згодом паростки бамбука засипали у мукомолку, перетерали їх, додавали клею й одержане тісто притискували пласким каменем. Потім камінь підняли, лист просушили і, зовсім несподівано для себе, побачили, що одержали нову речовину, на якій дуже зручно писати. З того часу й почався розквіт книги. Тепер, звичайно, папір виготовляють не з бамбукових паростків, а з інших порід дерева і навіть із ганчір'я.

Спосіб виробництва паперу в Китаї довго тримали в секреті. Лише через 300 років про нього дізналися в Єгипті. Згодом почали відкриватися паперові фабрики в Італії, Франції, Німеччині, Голландії. А у 15-му столітті паперові книги вперше стали виготовляти у друкарнях. Вважається, що першим почав друкувати книжки, відливаючи металеві букви, німецький книгодрукар Йоганн Гутенберг у 15-му столітті. Літери, з яких складали слова, збирали у дерев'яній рамі й уміщували у прес. Потім їх вкривали шаром фарби, а зверху клали аркуш паперу. У такий спосіб можна було віддрукувати скільки завгодно примірників. Після винаходу Й. Гутенберга впродовж наступних п'ятдесяти років типографії з'явилися в 260-ти містах Європи.

На території Київської Русі традиційним матеріалом для письма були пергамент та берест. Спочатку пергамент в Київську Русь завозили з Греції, а згодом навчилися виробляти його самі. Тисячі рукописних книг на пергаменті зберігалися в бібліотеках Київської Русі (одна з перших таких книгозбірень відкрилася у 1037 році у Софійському соборі міста Києва). Берестяні книги виникли на Русі в 11-му столітті. Для їх виготовлення брали кору берези (берест), кип'ятили, зішкрібали її внутрішній шар, а потім обрізали по краях, надаючи правильної форми. Пройшовши таку обробку, берест ставав еластичним і м'яким.

На Русі книги створювали у монастирях. У цьому процесі було задіяно велику кількість переписувачів, палітурників, перекладачів, художників, ювелірів. Написану книгу переплітали, палітурку виготовляли з дерев'яних дощок, обтягнутих шкірою, парчею, оксамитом та атласом. Потім прикріплювали металеві бляхи, щоб книжки довше зберігалися. Верхню кришку прикрашали самоцвітами, перлами. На пергаменті писали чорнилом, яке робили із сажі, відвару кори вільхи та дуба. А заголовки, ініціали та великі букви виводили

червоною фарбою. Використовували також охру – світло-жовту фарбу, лазур, золото, срібло. Тому книги коштували дуже дорого. За одну книгу можна було купити великий міський будинок або 12 гектарів землі. Той, хто мав хоча б одну книжку, вважався заможною людиною.

Поступовий розвиток людського суспільства зумовив потребу у швидкому виготовленні книг й у великих кількостях, внаслідок чого було винайдено друкарський станок і вже у XVI столітті першодрукар Іван Федоров випустив у світ першу тисячу однакових книг. Але тут виникло ще одне завдання: мало видавати книги – потрібно ще й навчити людей грамоти. Тоді Іван Федоров видав у Львові першу слов'янську азбуку, а пізніше – граматику та інші підручники. Так почали поширюватися книжні знання.

У Києво-Печерській лаврі знаходиться Музей книги і друкарства України, створений у 1972 році. Там зберігаються незвичайні книги (близько 56 тисяч). У музеї можна побачити книги заввишки півтора метри. Але є й такі, розмір яких не перевищує поштової марки.

В наш час знайшли заміну навіть паперу. Бо яким би зручним він не був, а кількість інформації, яку потрібно записувати і зберігати, стрімко зростає. Навіть найбільші у світі бібліотеки мають обмежену площу для зберігання книг. І що ж у такому випадку робити? Вихід знайшли завдяки новітнім технологіям – книги на електронних носіях. Але це зовсім інша історія...

3.1.2. Книгосховища минулого і сьогодення

Слово «бібліотека» в перекладі з грецької означає «книгосховище», оскільки у ній зберігаються багато різних книг: дитячі оповідання і казки, багатотомні енциклопедії, різноманітні довідники, словники, наукові книги, підручники, твори, написані українськими та зарубіжними письменниками всіх часів. Люди приходять у бібліотеку, щоб узяти цікаву книгу і прочитати її.

Чому саме цим словом назвали місце, де зберігаються книги? Приблизно чотири тисячі років на східному березі Середземного моря поселилися племена, яких давні греки називали фінікійцями, а територію, де вони проживали, Фінікією. Країна Фінікія складалася з кількох міст, кожне з яких було окремою маленькою державою. Завдяки одному з них, місту Біблу, з'явилося слово «бібліотека». (Піратські таємниці :

академія Крейда : [подорож до стародавньої Фінікії] // Професор Крейд. – 2012. – № 7-8. – С. 2–5). Дослідники стверджують, що найпершу книжкову майстерню було відкрито на острові Бібл за часів існування давньоєгипетської цивілізації. Найдавнішу книгу, за урахуванням місця її виготовлення, було названо Біблією. А приміщення, в яких збиралися та зберігалися книги, стали називати бібліотеками.

Отже, бібліотеки існували і в сиву давнину. Усі важливі події, які відбувалися в державі, записувалися найбільш грамотними людьми в спеціальні рукописи, яких із часом з'являлося все більше. Виникла необхідність їх десь зберігати. Спочатку рукописи зберігалися в храмах, але там їх не могли прочитати люди, бо їм було заборонено заходити в храм. Одним з перших, хто вирішив створити спеціальне місце, де можна було б не тільки зберігати рукописи, але й надати можливість всім грамотним людям користуватися ними, був мудрий цар країни Ассирії – Ашшурбаніпал, який у місті Ніневія заснував першу бібліотеку стародавнього Світу. У ній налічувалося близько 25 тисяч глиняних табличок. У 612 році до нашої ери під час вавилонської війни бібліотеку було знищено. Знайдена вона була аж у 1849 році, коли англійський мандрівник Лейард, відшуковуючи пам'ятки старовини, почав розкопки палацу ассирійського царя.

За різними джерелами Александрійська бібліотека в Єгипті свого часу вважалася одним із семи чудес світу. Будинок бібліотеки мав величний вигляд зі статуями 9-ти муз та написом «Аптека для душі». Існувала вона майже тисячу років. Бібліотеки древніх єгиптян були призначені тільки для царів і жреців. В Оксфордському університеті (Англія) додому книжки видавали тільки правлячим монархам. Коли король Карл I послав до бібліотеки свого слугу, і той повертався ні з чим, то король сам ішов за книжкою. Війни і пожежі стали причиною того, що найбагатші зібрання папірусних сувоїв загинули. У XX столітті почалося відновлення цієї легендарної бібліотеки. На її місці було побудовано Бібліотеку Александріна, яка відкрилася у 2002 році. Вона нагадує сонячний диск та розрахована на вісім мільйонів книг.

Ішов час і бібліотеки почали виникати в усіх великих містах. Але вони не були схожі на сучасні: кожна книга була прикріплена довгим ланцюгом до полиці, на якій вона стояла. Таким чином, читач міг зняти книгу з полиці і читати її за столом, який стояв поруч. Ланцюг потрібен був, щоб книги не крали – в той час вони були дуже дорогими, оскільки

кожна книга писалася рукою. Одним з найцікавіших був засіб, що широко практикувався в Україні. На полях книги чи на початку її писалося міцне закляття до того, хто захотів би цю книгу привласнити. Наприклад, на одному рукописі 18-го століття написаний такий двовірш: «Хто би мав сю книгу красти, тому сім літ свині пасти».

Першою відомою бібліотекою Київської Русі була бібліотека Софійського собору в м. Києві, заснована князем Ярославом Мудрим у 1037 році. У ній зберігалася понад 850 томів рукописних книг. Ярослав Мудрий любив книги, читав їх удень і вночі і навіть відкрив перші школи. За часів його правління з інших країн було привезено багато книжок, які перекладалися і переписувалися (друкарень тоді не було). Дослідники стверджують, що за одну книжку можна було купити село із землею, людьми і майном. На жаль, про першу українську бібліотеку ми знаємо тільки з книг. Дослідники не втрачають надії, що в майбутньому, можливо, комусь пощастить знайти зниклу бібліотеку Ярослава Мудрого.

Вважається, що перша в Україні бібліотека для дітей була заснована бібліотекарем-педагогом Дорою Доброю у 1909 році в Києві. Сьогодні це Київська обласна бібліотека для дітей. Найбільшою дитячою бібліотекою в Україні є Національна бібліотека України для дітей, заснована у 1967 році у місті Києві. Користуючись інтернет-ресурсами можна здійснити віртуальну екскурсію цією бібліотекою. Щороку її відвідують близько 20 тисяч дітей. Фонд бібліотеки становить понад 500 тисяч примірників книг, журналів, грамзаписів, компакт-дисків, діафільмів та кінофільмів для дітей.

Найбільша бібліотека в Україні для дорослих читачів – Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, заснована у 1714 році. Сьогодні в Україні нараховується понад 40 тисяч бібліотек, в яких працюють понад 53 тисячі фахівців. Послугами книгозбірень користуються більше ніж 17 мільйонів читачів.

Одна з найбільших бібліотек сучасного світу – Національна бібліотека конгресу США, заснована у 1800 році. Її книжковий фонд налічує 40 мільйонів примірників. Найменша бібліотека у світі знаходиться в індійському місті Амритсарі. У ній зберігається лише одна книга.

Цікавим архітектурним рішенням сьогодення відзначаються бібліотеки в старому тролейбусі (Пловдив – Болгарія), пляжні бібліотеки (Австралія, Україна – Одеса), бібліотека у телефонній будці

(Уестбері-саб-Мендіп – Велика Британія) та Рівне – Україна (4 телефонні будки з книгами розташовані біля лавочок у різних кінцях центрального парку. Жителі міста добровільно приносили книги, якими безоплатно може скористатися будь-який читач). Також у Рівному влітку працює дитяча бібліотека під відкритим небом.

Бібліотекар – надзвичайно важлива професія. Без нього ми загубилися б у великому морі книг. Бібліотекарі допомагають нам вибирати книгу, яка нас цікавить, знайомлять з літературними новинками, дають поради, видають спеціальний документ – читацький квиток, який надає право користуватися послугами бібліотеки. Щоб стати гарним бібліотекарем, потрібно багато читати, мати гарну пам'ять: адже потрібно чітко знати, де в книгосховищі лежить та чи інша книга, а також бути охайним, адже книги вимагають бережного ставлення до себе. Після того як читач прочитав книгу, бібліотекар має поставити її на місце, щоб не переплуталися всі книги. Також він складає списки недобросовісних читачів, у яких за недбале ставлення до книги може забрати читацький квиток.

Таємні шифри. Книги в сучасній бібліотеці зберігаються в спеціальних приміщеннях, які називаються «книгосховища». Бібліотекаря легко знайти в такому сховищі будь-яку книгу. Адже книжкове видання має свій власний номер, який складається з букв і цифр (як номер автомобіля). Цей номер називається шифром. Всі шифри записані в комп'ютер. Подивиться бібліотекар на шифр і знає, на якій полиці і в якому місці знаходиться потрібна вам книга. Беріть її і читайте!

3.1.3. Цікаві факти про Біблію як інтелектуальне багатство людства

Слово «та біблія», від якого виникла назва «біблія», грецького походження. У перекладі воно означає множинне число, утворене від слова «біблос», що в свою чергу перекладається як слово «книга». Артикль «та» вказує на те, що ця книга має певний релігійне спрямування і присвячена Божественному Одроквенню.

Біблія – досить велика книга, що містить близько 3,5 млн. літер. Кількість слів коливається між 773692 і 773746 у залежності від того, яким чином їх рахувати. Біблія – найбільш видавана у світі книга. Її

щоденний тираж становить 32876 примірників, тобто кожна секунду у світі друкується одна Біблія. Це книга, яка найбільше всіх у світі перекладається. Вона перекладена на 2036 мов і діалектів. Біблія – найпопулярніша у світі книга. В історії літератури було чимало творів, що стали світовими бестселерами, інтерес до яких тримався роками, але минав час, і він зникав. А Біблія без будь-якої реклами користується популярністю упродовж 2000 років. Сьогодні вона – бестселер №1.

Біблія тримає рекорд по тривалості її створення. Книги, що складають Біблію, писалися упродовж 1600 років. Це єдина у світі книга, створена колективом авторів, які ні в чому не суперечать один одному, хоча більшість із них не були знайомі один з одним і жили у різний час. Серед авторів Біблії – царі (Соломон, Давид), пастух (Амос), лікар (Лука), рибакі (Петро та Іван), пророки (Мойсей, Ісаїя, Данило), полководець (Ісус Навин) та ін., – всього 40 авторів. Біблія є найбільш коментованою книгою. Наприклад, тільки в Оксфордській бібліотеці зібрано на одне 1-е Послання апостола Іоанна таку кількість робіт, що займають приміщення у 20 км².

Біблія – найдорожча книга. Найбільша сума, коли-небудь сплачена за неї, була віддана за Синайський кодекс – один із найдавніших рукописів Біблії. Цей скарб, що належав російській імператорській сім'ї, був проданий радянським урядом Великобританії у 1923 році за 510 тисяч доларів (виручені кошти було витрачено на продовольчі товари). Майже так само оцінюють фахівці Острозьку Біблію Івана Федорова і латинську Вульгату Іоанна Гуттенберга.

У Біблії неодноразово повторюються числа 7, 12 і 40. Вираз «Не бійся» з'являється в Біблії 365 разів за кількістю днів у році, слово «християнин» – тільки 3 рази, слово «Трійця» ніколи не згадується в Біблії. Останнє слово в Біблії – Амінь. Біблія містить 100 позитивних висловлювань про праву руку. Вважалося, що ті, хто праворуч від Христа буде успадковувати землю. Ті, хто зліва – горітиме в пеклі. Вважається, що диявол літає навколо лівого плеча людини. Біблія є книгою, яку найчастіше крадуть у магазинах. Біблію у всьому світі називають найголовнішою книгою, що стоїть над усіма іншими книгами – у ній описані всі життєві ситуації, що можуть статися з людиною і дані правильні поради, як потрібно себе вести в тих чи інших життєвих обставинах. Поряд з цим, у Біблії міститься все те, що потрібно для праведного життя і для порятунку людини.

Біблія справила величезний вплив на розвиток загальнолюдської культури. На біблійні сюжети створено безліч шедеврів у галузі літератури, музики, живопису, скульптури, архітектури, а також написано велику кількість праць з етики, естетики, філософії, теології та релігієзнавства. У різних країнах світу створені цілі бібліотеки книг, де детально вивчаються історія її виникнення, формування та дослідження її змісту. Існує навіть спеціальна наука – біблістика, яка детально досліджує все, що пов'язано з Біблією.

3.1.4. Книжкова інфографіка

➤ З 1 тонни (1000 кг) макулатури можна виготовити 750 кілограмів нового паперу. А з цього паперу на фабриках зроблять 25 тисяч зошитів або надрукують 4 тисячі барвистих дитячих книг.

➤ Дванадцять найменших книжок світу вміщаються в одній столовій ложці. Серед них є мініатюрне видання Корану, словник англійської мови на 12000 слів і Конституція Франції.

➤ Одна з найменших книжок – томик віршів Тараса Шевченка «Кобзар», який створив майстер мікромініатюр Микола Сядристий. Книжка складається з 12 сторінок, кожна площею 0,6 мм². Перегортати сторінки можна тільки загостреним кінцем людської волосини. Зшита вона паутинкою, а обкладинка зроблена з пелюстки безсмертника. На обкладинці – портрет поета та зображення хати, де він народився.

➤ Найменша із надрукованих книг має розміри 0,95 x 0,95 мм і називається «Китайський Зодіак». Цю книгу тиражем 100 екземплярів виготовлено в жовтні 2000 року друкарнею «Топпан К°, Лтд.» під керівництвом Музею друку (Токіо, Японія). Шістнадцятисторінкова книга містить картинки із зображеннями 12 тварин китайського Зодіаку та їхні імена англійською мовою і японськими ієрогліфами.

➤ У Британії, на виставці національної бібліотеки – Magnificent Maps: Power, Propaganda and Art, була представлена книжка рекордсмен, висота якої становить 180 сантиметрів. Такої великої книги у світі більше немає. Вона цікава не тільки своїм розміром, а глибиною змісту й об'ємом інформації. У цій книзі зібрано 37 друкованих карт, які видали в 1660 році спеціально для англійського короля того часу Карла II. На цих 37 зображеннях Землі увічнені абсолютно всі знання і уявлення людства того часу про світ. Настінні карти розміром 1,9 x 1,75

були акуратно підшиті і багато прикрашені. Книгу занесено до рекордів Гіннеса через її розміри, але вона могла бути удостоєна цієї честі ще й із-за своєї колосальної інформативності.

➤ Сьогодні слова розташовані в енциклопедіях в алфавітному порядку, так що в них легко знайти потрібне слово. Але автори давніх енциклопедій розташовували в них слова, як того бажали. Наприклад, автор однієї з середньовічних енциклопедій почав книгу з оповідань про Бога і ангелів, а закінчив описом парфумів, квітів, списком 36 видів яєць. Найдавніша енциклопедія, що дійшла до нас, була написана у I столітті до н.е. в Римі Плінієм. Вона називалася «Природна історія». 37 томів книги містили понад 20000 статей. Пліній використовував цитати понад 450 авторів. Цю книгу вважали настільки цінною, що до 1536 року її видавали 43 рази. Найбільшою була третя китайська енциклопедія. Один з китайських імператорів, який помер в 1721 році, наказав скласти цю книгу. Вона містила 5020 томів. Першу енциклопедію, де слова розташовувалися в алфавітному порядку, склав англійський священик Джон Харріс. Вона вийшла у світ в 1704 році й називалася «Універсальний Англійський Словник Науки й Мистецтв».

➤ Читаючи казки й насолоджуючись ними, ми вважаємо, що їх створив автор. Якщо книга написана в сьогоднішній час, так і є. А чи знаєте ви, що у давні часи люди не вигадували казок? Великі казкарі просто переказували, що вони чули. І розповіді існували, таким чином, тисячі років. Багато казок було створено на основі подій, що реально відбулися, завдяки людській пам'яті. Але, при передаванні розповідей від батьків до дітей про абсолютно звичайні для того часу події, іншими поколіннями вони сприймалися як надприродні і люди вірили в чудеса. Персонажами казок були істоти, схожі з людиною, але наділені магичною силою. Вони могли стати невидимими або змінити форму, часто з'являлися в образах тварин або птахів, могли проникати крізь стіни й інші тверді предмети, передбачали майбутнє. Деякі були безсмертні, інші жили сотні років. Імена і види казкових персонажів, що існували у різних країнах, знайомі нам – феї, ельфи, гноми, домові, гобліни, тролі та ін. У кожного народу й часу є свої казки, яких дуже багато.

➤ Перші книги, видані сучасною українською мовою – «Енеїда» І. Котляревського (1798р), «Кобзар» Т. Шевченка (1840).

- 15 хвилин щоденного читання – мінімум для формування читацької культури.
- Мовні навички дітей, домашня бібліотека яких містить 500 видань, розвиваються на 2 роки швидше, ніж у дітей, які мають лише 10 книг.
- Діти, які не читають добре у 1 класі мають 1 : 8 шансів наздогнати однолітків самостійно, без втручання репетиторів.
- 40% людей, які не читали багато вголос у віці 6-11 років потім шкодують про це.
- 83% (8 з 10) дітей говорять, що люблять, коли їм читають вдома.
- Читання дітям хоча б 1 раз на день розвиває їх на 1 рік швидше, ніж тих дітей, яким не читають взагалі.
- Дівчатка віком 8-11 років люблять читати більше, ніж хлопці цього віку.
- 18% дітей віком 8-11 років соромно, якщо друзі бачать їх за читанням.
- 50% молодих людей, які споживали психотропні речовини мають проблеми з читанням.

3.1.5. Календар книжкових дат

- 30 вересня – Всеукраїнський день бібліотек.
- 9 листопада – День української писемності та мови.
- 14 лютого – Міжнародний день дарування книг.
- 21 лютого – Міжнародний день рідної мови.
- 21 березня – Міжнародний день лялькаря.
- 29 березня – Міжнародний день театру.
- 2 квітня – Міжнародний день дитячої книги.
- 22 квітня – Всесвітній день книги та авторського права – свято авторів, видавців, критиків, бібліотекарів, читачів.

Міжнародний день дитячої книги (з історії свята)

З моменту появи на світ людина починає вчитися. Вона вчиться ходити, говорити, пізнає навколишній світ. Її вчать сонячний промінь і метелик, який сів на квітку, кумедна картинка і добра пісня, весела гра і улюблена книга.



Книга! Вона поруч із самого народження. Перші казки, вірші читають нам мама і тато, братик і сестричка. Книга розповідає нам про казкових богатирів, про шкільне життя, про далекі країни. З книгою кожен із нас може мандрувати в минуле і в майбутнє. Про все на світі розповідає книга.

Одним із найулюбленіших казкарів усіх часів визнано датського письменника Ганса Крістіана Андерсена, в день народження якого, 2 квітня, (починаючи з 1967 року) за рішенням Міжнародної ради з дитячої книги відзначається Міжнародний день дитячої книги. Цим підкреслюється надзвичайно важлива роль дитячої книги у формуванні духовного та інтелектуального обличчя нових поколінь Землі. Зазвичай до цього дня у багатьох країнах приурочують проведення тижня дитячої та юнацької книги. Проводять ранки, конкурси, виставки, конференції і фестивалі, присвячені найкращим книгам світу, яскраві розважальні програми, зустрічі з письменниками й ілюстраторами, книжкові виставки, ярмарки, театралізовані дійства.

Великий казкар

Ганс Крістіан Андерсен народився 2 квітня 1805 р. в Данії в сім'ї чоботаря і пралі. Він був єдиною дитиною в сім'ї. Бідна малесенька комірکا була заставлена верстатами та різним інструментом батька-шевця. Під віконцем горища, на ринві, стояв ящик із землею, де росли цибуля та петрушка – оце й увесь город матері. Біля хатинки один куш агрусу – садок для хлопчика Ганса, що то жвавими, то задумливими очима дивився на навколишній світ.

Батько й мати ціліснінький день працювали, не розгинаючи спини, все життя борючись із злиднями. Сусіди частенько жаліли молодих батьків, які ледь зводили кінці з кінцями, і маленького худорлявого хлопчика, якому здавалося, що у нього найщасливіше дитинство.

Їхня тісна комірکا здавалася йому багатою і розкішною, адже на всіх стінах висіли різні малюнки, а над верстатом – навіть полицка з книгами. Хіба таке має кожен!

Невеликі п'єси Андерсен почав писати ще в дитинстві: першу п'єсу для власного «лялькового театру», що складався з ящика для вистави, зробленого батьком, і дерев'яних ляльок-маріонеток, яким Ганс Крістіан зшив костюми, він вигадував три місяці. Читати і писати хлопчик навчився лише у 10 років. У 12 років Андерсена віддали в підмайстри на

суконну фабрику, а потім на тютюнову, оскільки після смерті батька сім'я дуже бідувала. Незабаром йому випадково довелося виступити на сцені справжнього театру. З цього часу він почав писати казки для маленьких жителів Землі – дітей.

3.1.6. Народна мудрість про книгу

Книга – твій друг, без неї – як без рук.
З книгою жити – з добром дружити.
Книга для розуму – що теплий дощик для посівів.
Золото добувай із землі, а знання з книг.
У домі без книги, як без вікон, темно.
Кому книга – розвага, а кому – навчання.
Нема розумного сусіда – з книгою поговори.
У Землі супутник – Місяць, у людини – книга.
Хороша книга – свято.
День без книги – що обід без хліба.
Книга подібна до води – дорогу проб'є усюди.
Без хліба легше прожити, аніж без книги.
Весела книжка – твоя радість. Грамоти
вчиться – завтра знадобиться.
Грамотний – видющий і на все тямущий.
День без книги, що обід без хліба.
Дім без книги – день без сонця.
З книгою жити – з добром дружити.
З книгою подружишся, розуму наберешся.
З ручаїв – ріки, з книжок – знання.
Знайко біжить, а незнайко лежить.
Знання – сонце, книга – вікно.
Золото добувають із землі, а знання – з книжок.
Книга – дзеркало життя.
Книга – міст у світ знань.
Книга – світ, книга – серцю привіт.
Книга – твій друг, без неї, як без рук.
Книга для дітей, що волога для полів.
Книга для розуму, що теплий дощик для посіву.
Книга доброго навчить, від дурного відверне.

Книга корисна, коли її читають.
Книга мала, та серцю люба.
Книга не пряник, а дітей до себе манить.
Книга подібна до води – дорогу проб'є усюди.
Книги – ключ до знань.
Книги читати – усе знати.
Книгу прочитав – на крилах політав.
Книгу читай, розуму набирай.
Книгу читають не очима, а розумом.
Кому книга – розвага, а кому – навчання.
Молодому книга – крила, старому – кийок.
Мудрим ніхто не вродився, а навчився.
Наука в ліс не веде, а з лісу виводить.
Одна книга тисячі людей навчає.
Письменному книжка в руки.
Розум без книги, що птах без крил.
У домі без книги, як без вікон, темно.
Хліб дає наснагу тілу, книга – розуму.
Хороша книга – свято.
Хороша книга яскравіша за зірку.
Хто вчиться змолоду, не знає на старість голоду.

3.1.7. Книга у поглядах учених і мислителів

Кімната без книг – все одно, що людина без душі. *О. Довженко.*

Хто полюбить книгу, той далеко піде у своєму розвитку. Книга рятує душу від здерев'яніння. *Т. Шевченко.*

Людина, для якої книжка уже в дитинстві стала такою необхідною, як скрипка для музиканта, як пензель для художника, ніколи не відчусе себе обділеною, збіднілою, спустошеною. *В. Сухомлинський.*

Книжка повинна стати для мудрого вихованця другом, наставником і вчителем. *В. Сухомлинський.*

Книга – це джерело освіти, знання і якщо збагачення, то збагачення культурного і душевного. *М. Рильський.*

Книги – морська глибина:

Хто в них пірне аж до дна,

Той, хоч і труду мав досить

Дивнії перлини виносить. *І. Франко.*

Книжки на те пишуть, щоб їх читати, а на те читаються, щоб роздумати прочитане. *І. Франко.*

Книги – люди в палітурках. *А. Макаренко.*

По-справжньому веде за собою та книга, з якої читач робить висновки сам. Тільки така книга впливає на його поведінку. *А. Макаренко.*

Книги – це ріки, що напоюють моря. *Ярослав Мудрий.*

Книга – велика річ, поки людина вміє нею користуватися. *О. Блок.*

Кожну книгу треба вміти читати. *Б. Паскаль.*

Книги потрібні, щоб нагадувати людині, що її оригінальні думки не такі вже нові. *А. Лінкольн.*

Коли людина припиняє читати, вона перестає мислити. *Дідро.*

Істинно вчені бувають не ті, то читає багато, а ті, хто читає корисне. *Арістотель.*

Творець книги – автор, творець її долі – суспільство. *В. Гюґо.*

Розгорнута книга – як розпростерті крила. Я заглиблююсь в неї і відчуваю, що крилатію сам. *В. Базилевський.*

Книги – кораблі думки, подорожуючі хвилями часу, що бережно несуть свій дорогоцінний скарб від покоління до покоління. *Бекон Френсіс.*

Хто ця людина – ти хочеш знати? Дізнайся, що любить вона читати. *О. Гафуров.*

Книга – казкова лампа, що дарує людині світло на далеких і темних дорогах життя. *Г. Лейбніц.*

Чим менше ви будете читати, тим ретельніше слід обирати книгу. *Ж.-Ж. Руссо.*

Книги – діти розуму. *Д. Свіфт.*

Спілкування з книгою – вища і незамінна форма інтелектуального розвитку людини. *О. Твардовський.*

Мені без книг не навчитися, знань не дістати,

Тільки книжки мені допоможуть людиною стати. *М. Гафурі.*

Хороша книга – це дар, який автор заповів людському роду.

Д. Аддісон.

3.1.8. Дитяча книга у дзеркалі поезії і прози

«Книголюбка»

Хто зна вже відколи я люблю читати.
Якби не до школи – не лягала б спати.
А засну, раденька, сплять разом зі мною
Явори Шевченка над Дніпром-рікою.
В сні не знаю, де я, – лину в піднебесі,
А в руках лілея Українки Лесі.

Володимир Лучук

«Ворона»

Що ворона поробляє?
Третій день казки читає
І каркоче тишком-нишком:
«Це якась погана книжка!
Все про вовка, про лисицю,
Про kota, про рукавицю,
Навіть є про жабу трошки,
ще про Котигорошка,
І про змія, що літає...
Лиш про мене тут немає».

Геннадій Літневський

Геннадій Літневський

Книги

Книги, книги на полицях,
завше тихо поміж книг.
Та яку ти не розгорнеш –
то й легенда в кожній з них.
То в одній синіє море,
в іншій криється тайга.
а ось в тій – Північний полюс,
де морози і пурга...
Все, що серце і що розум
вік творили не один,
повизбирувало людство
в книги – перли із перлин.

Ю. Ванаг

Про книжку

Книжка скаржилась Мар'яні:
– Я у тебе не в пошані.
Звідкіля це на мені
плями сині та масні?
Подивися, от сторінка:
намальована хатинка,
під хатиною – маля,
і написано: «Це я».
А за дві сторінки далі –
різні звірі небувалі:
сині, жовті та рябі,
що й не снилося тобі.
Люди кажуть: – Ой, чия ти?!
Як тебе тепер читати?
Скільки ми читали книг,
а не бачили таких!

М. Пригара

Книжка

Бачить – не бачить,
чути – не чує.
Мовчки говрить,
Дуже мудрує.
Часом захоче –
правди навчас,
Іноді бреше, всіх звеселяє.
Люба розмова, –
Будемо діти,
З нею довіку дружити.
Хто ж така
В світі щаслива,
мудра, правдива
І жартовлива?
Як не вгадали,
стану в пригоді:
Річ коротенька –
книжка та й годі.

Л. Глібов.

Буває книгам лячно

Скільки книг в оцій книгарні!
книги різні, дуже гарні.
От краса, якби ти зміг
прочитати, друже їх!
Покупці стоять юрбою,
Шарудять по сторінках...
Мила книго, що з тобою?
Чом ти дивишся з журбою
і тріпочеш у руках?
Лячно книгам: Хто їх купить?
Раптом купить, хто не любить?
Той у книжку, – от порода! –
Запихає бутерброда....
Той, – чи є бруднулі гірші? –
Залива чорнилом вірші...
Бідні ви прозаїки, бідні ви, поети!
Невідомо у які попадеш лабети....
Недарма в продажі
книги ледь зажурені:
Хоч би не потрапити
В руки нечепурині.

Т. Волгіна

Пісенька юних читачів

В кожному домі, в кожній хаті –
У містах і на селі, –
Хто навчився вже читати,
Має книжку на столі.
Дружба з книгою – це свято,
Не було б його у нас,
Ми не знади б так багато
про новий і давній час.
все ми в книзі знайдемо.
кращої не знаємо,
Доброї і вірної
Подруги малят!
Книгу зрозумілую,

Чесну, добру, сміливаю
і дівчатка й хлопчики хочуть всі читать!
І найменшенька дитина,
Що не вмiє ще читать,
Ледь колисочку покине –
просить книжку показать.
В день народження ж до друга
Доведеться тобі йти,
Ти казок прекрасну книгу
у дарунок принеси!
Книги дружать з дiтворою,
полюби їх у житті –
і улюблені герої
будуть друзями в путі.
Сторінки книжок завітних
всіх нас доброму навчать –
працювати і учитись
і вітчизну шанувать.

С. Михалков

Книжчина лікарня

Є в новому домі двері зповітні,
Ще не всім відомі та до всіх привітні.
На притвітних дверях заклика об'ява:
«Любий друже, завітай ласкаво!
Тут відкрита вчора книжчина лікарня».
В кого книжка хвора вдома скніє марно?
Може, Горбоконики зістрибнув зі столу
і обгортку скинув, мов їздця додолу?
Може кицька Мурка (не її хазяйка)
Здерла палітурку з хлопчика Незнайка?
Тут сам головлікар (палітурник Ваня)
Дасть їм клею-ліків і зашиє рани...
Заповітні двері всім уже відомі
Дружать дітлахи у новому домі.
В книжчиній лікарні, у новім будинку,
Я щодня працюю хоч одну годинку!

І. Кульська

Любіть книгу!

Не дуже любив книгу Василько. І не дуже чемно з нею поводився. ...От він одного вечора ліг спати та й узяв книжку перед сном почитати. А Василько знав, що, як лежачи книжку читаш, псується зір і псується книжка. Лежить Василько, читає і задрімав.

А книжка – бух на підлогу. Аркуші в книжці й пожмакалися. Добре заснува Василько, так кріпко, що й од «бух» не прокинувся.

І сниться Василькові, що він сам книжка. От бере його, книжку-Василька, Оленка, що теж не дуже поважає книжку читає і водночас обідає. Борщ із ложки – кап! – та на Василька-книжку. Йому пече, йому неприємно, що на нього борщ капає, та нічого не вдіє Василько, бо він – книжка.

А потім ухопили Василька-книжку Миша і Вова та давай на ньому різні дурниці писати: «Читав Вова», «Цікава книжка», «Колька – дурак», – отаке понаписували. Так ніби хтось у грязюку перо вмочив та й бруднить Василька-книжку.

Далі ще гірше!

Оленка почала Василька-книжку ножицями різати – малюнки вирізати. Болить Василькові, аж «рятуйте!» хоче крикнути...

Тільки-но Оленка ножиці прийняла, як хтось гарячого праса поставив на Василька-книжку. Горить Василько-книжка, дим із його йде! Пече йому!

Уже Василько-книжка не книжка, а саме шмаття, в яке загорнула Оленка свій сніданок!

Так гірко та так боляче зробилося Василькові, що він аж прокинувся.

Ой, що зі мною зробили?!

А потім, здогадвшись, що то був тільки сон, зітхнув легше.

А зітхнувши, подумав та й гасло про книжку склав:

Бережи книжку – це твій друг!

І ніколи вже не псує Василько книг, та й товаришів соромить, коли хтось із них не береже книжку.

О. Вишня.

«Як ми рятували книжку»

Сонце світило нещадно. Повіяв вітерець, і через деякий час набігли хмари, десь вдалині гримнуло, і закапали перші важкі краплі дощу. Діти побігли під навіс.

- Ой, лишенько! Що ж тепер буде! – вигукнула Ліза, коли побачила, що на лавці залишилася книжка.

Вона було розгорнутою. Дощові краплі падали на сторінки. Петрусь вибіг з-під навісу і приніс книжку:

- Нічого. Моя бабуся працює в бібліотеці. Вона скаже, що треба робити.

- А чого питати, треба висушити її біля плити! – впевнено сказала Настя.

- Ні в якому разі не можна сушити намоклі книги ні на батареї взимку, ні біля вогню, – заперечила Петрикова бабуся, коли діти прийшли за порадою.

- Потрібно прокласти намоклі сторінки газетами або серветками. Потім розкрити книгу віялом, поставивши її на нижній обріз. Досушити книжку можна феном.

Н. Компанієць

Діалог на полиці

Одного разу на книжковій полиці дитячої бібліотеки зустрілися дві книги. Вони були дуже схожі. По-перше, називалися однаково – «Українські народні казки», а по-друге, мали однаковий вигляд – не новий, а досить потертий.

- Тобі скільки років? – запитала одна з книжок.

- Ніскільки, ще й року нема, – зашелестіла здивовано своїми зім'ятими брудними сторінками друга, – а тобі?

Дивно, відповіла перша книжка, – я думала, що ми ровесниці. Мені вже 30 років, тому й вигляд у мене зачитаний. Знаєш, скільки дитячих рученят гортали мої сторінки? І не перелічити! Усі вони берегли мене, любили, не кривдили, не робили боляче, але сторінки мої з роками все ж пожовтіли, потерлася й палітурка. А як же ти дійшла до такого стану, якщо тобі ще й року немає?

Не пощастило мені, – зітхнула та, – від самого початку не пощастило! Такому горе-читачеві дісталася! Як він мене кривдив! Де тільки не довелося мені побувати! І під ліжком, і під сніданком, і за шафою. Не стільки читав, скільки знущався наді мною.

- Бідолашна, – пожаліла скривджену книгу її старша подруга, – тобі й справді не пощастило. Але не занепадай духом. Не всі читачі такі

нехлюї та бруднулі. Ти ще потрапиш у добрі, дбайливі руки, які тебе підлікують, зігріють своїм теплом і ласкою.

Шкода, що не чув цієї розмови той горе-читач, який у своєму житті не зробив іще нічого корисного, а вже приніс стільки горя! Напевно, йому було б соромно. Але хтось таки, певно, чув цю розмову, бо наступного дня над полицкою з'явився плакат із написом:

Книга – помічник твій, друг, порадник,

Вчитель, вихователь і розрадник.

Книга – скарб духовний, пампам'ятай!

акуратно сторінки гортай (Ознайомлення дошкільників із навколишнім світом. До Базової програми «Я у Світі» / О. М. Гладченко. – Харків : Основа, 2011. – С. 184).

3.1.9. Літературні ігри, вікторини та головоломки

Літературні ігри

Виправте помилки

Мета. Закріпити знання дітьми сюжету казки, послідовність появи казкових героїв.

Зміст. Дорослий пропонує дітям уважно послухати уривки із казок і виправити допущені ним помилки.

1. Ріпку тягнули у такому порядку: дід за ріпку, баба за діда, внучка за бабку, кішка за внучку, мишка за кішку (собачка за внучку, а кішка – за собачку).

2. До рукавички звірі прийшли у такій послідовності: жабка, мишка, зайчик, кабанчик, вовчик, ведмедик (мишка – перша, кабан – останній).

3. Колобок зустрічав звірів у такому порядку: зайчик, лисичка, вовчик, ведмедик (лисичку Колобок зустрів останньою).

4. До солom'яного бичка звірі прилипали у такій послідовності: заєць, лисиця, вовк і ведмідь (ведмідь, вовк, лисиця, заєць).

Збери картинку

Мета. Вчити відтворювати розвиток сюжету за ілюстраціями; розвивати уяву, зв'язне мовлення, пам'ять.

Обладнання. Кольорові ілюстрації на цупкому папері, розрізані на кілька частин (від 2-х до 8-ми) для кожного учасника гри.

Зміст. Переплутавши частинки і прибравши одну з них, пропонуємо скласти картинку і розповісти про зображений епізод та назвати, чого не вистачає.

Гру проводять в індивідуальній та індивідуально-груповій формі.

Відтвори казку

Дидактична мета. Закріпити знання дітьми сюжетів казок.

Зміст. Дорослий пропонує дітям розділитися на дві команди (учасників має бути стільки ж, скільки картинок до казки). Всі учасники отримують по епізоду-картинці. Потім за сигналом кожна команда повинна вишикуватися по порядку дії (сюжетом) казки. Виграє та команда, яка зробить це найшвидше і правильно. Гру можна ускладнити, якщо додати до набору картинок з однієї казки «зайві» епізоди з інших творів, перемішати їх і покласти на протилежні сторони столу. Кожна команда шикується один за одним біля свого комплекту. За сигналом перший учасник команди повинен відшукати картинку з першим епізодом заданої казки і, поклавши його на картонну смугу під № 1, стати останнім в колону своєї команди; другий відшукує 2-ий епізод тощо. Виграє команда, яка впорається із завданням першою – вибудує сюжет з картинок без помилок. (Це можуть бути як ілюстрації із старих пошарпаних книжок, так і малюнки, зроблені дітьми або дорослими).

Для дітей, які вміють читати, картинку можна замінити словами, написаними великим красивим шрифтом на невеликих смужках картону ПІВЕНЬ, СВИНЯ, БАРАН, ГУСАК, БИК.

Закінчи фразу

Дидактична мета. Закріпити знання дітьми тексту літературного твору.

Зміст. Дорослий з конверта чи коробки дістає листівку з наклеєним на ній фрагментом оповідання, вірша чи казки, читає його початок, а діти по пам'яті продовжують.

Виграє той, хто першим правильно закінчить думку.

Гри з віршами

Мета. Розвивати пам'ять, мислення, образне й виразне мовлення, чуття ритму і рими, літературно-творчі здібності.

Зміст. Варіант 1. Вихователь читає дітям 1-2 рядки вірша й пропонує продовжити його словами автора.

Варіант 2. Прочитавши фразу чи речення з вірша, вихователь пропонує продовжити його власне складеним текстом.

Варіант 3. Діти змагаються, хто більше назве віршів на задану тему. Наприклад, вірші про дерева, звірят, маму тощо і прочитає їх від початку до кінця?

Відгадай персонаж

Мета. Вчити описувати казкових персонажів; розвивати мислення, творчу уяву, мовлення.

Зміст. Одній дитині-ведучій пропонують загадати якийсь персонаж із казки. Інші діти по черзі задають питання, на що та має відповідати лише «так» або «ні», щоб відгадати, хто задуманий. Наприклад, задумане слово – «Лисичка». Орієнтовні питання: цей персонаж із казки чи оповідання? Це тварина чи людина? Вона має пухнастий хвіст? Вона рудого кольору? Вона живе у дуплі (лісі, норі)? Любить гриби і горішки (зайченят, курчат, мишей)? Її називають хитрою? Перемагає той, хто першим здогадався, який персонаж було задумано.

Друзі і вороги

Мета. Вчити дітей оцінювати вчинки героїв та стосунки між ними, розрізняти добро і зло, пам'ятати імена персонажів, встановлювати відповідність між характером героя і його іменем.

Зміст. Дорослий показує дітям картинку із зображенням певного літературного героя і пропонує назвати його друзів (недругів, батьків, сучасників). Наприклад, герой – Буратіно, його друзі – П'єро, Мальвіна, Артемон; вороги – Карабас, Дуремар, лисиця Аліса, кіт Базилю, батьки – тато Карло, а може бути Олексій Толстой, який придумав цю казку.

Мова казкових персонажів

Мета. Вчити дітей визначати мову казкових персонажів за належністю казки до певної національності.

Зміст. Вихователь пояснює дітям, що у кожного народу є своя мова, на якій він розмовляє, читає, пише, складає казки; пригадує з дітьми відомих їм письменників-казкарів, їхні казки та де вони народилися і жили. Потім демонструє картинки чи ілюстрації із

зображенням казкових персонажів і запитує дітей, якою мовою заговорив би цей герой, якби ожив?

(Попелюшка – французькою, Дюймовочка – датською, Карлсон – шведською, Старий Хотабич, Цар Гвідон, Золота рибка – російською, троє поросят – англійською, Коржик, Горобець, Лис Микита, Фарбований Лис – українською, Зозуля і Зяблик – польською).

Театр пантоміми

Мета. Вчити дітей виділяти у творі основні події, передавати свої думки без слів.

Зміст. Вихователь ознайомлює дітей із твором і пропонує показати почуте за допомогою жестів та міміки.

Наприклад: «Ріпка» – діти намагаються передати зміст казки без слів, імітуючи рухи головних героїв, тощо.

Опорні слова

Мета. Розвивати вміння запам'ятовувати в тексті деталі сюжету, відтворювати їх в усних переказах.

Зміст. I варіант. Вихователь пропонує низку слів із нещодавно прочитаного твору. Наприклад: пшеничний колосок, зерно, млин, борошно, тісто, пиріжки. Діти мають назвати твір, про який ідеться, і переказати його з використанням опорних слів.

II варіант. Діти називають опорні слова з відомих їм казок за допомогою яких можна якнайповніше відтворити заданий уривок твору. *Наприклад:* після читання казки «Рукавичка» діти називають слова –дід, ялинка, ліс, рукавичка, ведмідь. Виграє той, за чиїми словами легко відтворити казку. Змагатися можна і командами, капітанами яких можуть бути дорослі (батьки, вихователі).

Що спочатку, що в кінці

Мета. Формувати вміння аналізувати, вчити, запам'ятовувати послідовність подій у творі.

Зміст. Педагог читає уривок твору з певною подією, а діти називають ті події, що відбувалися раніше чи пізніше. Виграє команда, яка назве точний порядок подій. *Наприклад:* «Раптом бідняк побачив на узбіччі дороги дідуся. Той швидко підійшов до бідняка, спитав: «Чого ти, друже, сумний?» Що було до того? Що було пізніше?

Намалюємо мультфільм

Мета. Вчити визначати головні події, які вплітаються в основний зміст твору, розрізняти головне та другорядне, розвивати вміння аналізувати й синтезувати зміст літературного твору.

Зміст. За допомогою дорослого діти утворюють групи, отримують завдання на картках, виконують його, обмінюються думками.

Завдання:

- Які малюнки можна намалювати до казки «Колобок», щоб діти, які її не читали, зрозуміли зміст?

- Виберіть серед поданих ілюстрацій найменшу кількість, за якими можна відтворити зміст казки.

- Виберіть із твору або придумайте підписи до ілюстрацій. У результаті виконання завдання має вийти мультфільм.

З циферблатом я дружу – зразу відповідь скажу

Мета. Вчити дітей орієнтуватися в сюжеті літературного твору, визначати його жанрові особливості.

Зміст. Учасники гри мають моделі циферблатів із годинниковою стрілкою. Педагог ставить дітям запитання за змістом прочитаних творів. Відповіддю має стати цифра: діти наводять стрілку циферблата на відповідне число. Наприклад (казка «Котигорошко»):

- Скільки було синів у батька Котигорошка? (6)

- Скільки діб летіла перша булава? (12 діб)

- Яка булава підійшла хлопцю? (2)

- Яким ударом Котигорошко вбив Змія? (3)

- Скільки друзів було в Котигорошка? (3)

Літературний музей

Мета. Закріпити знання про жанрові особливості казки.

Зміст. Вихователь проводить уявну екскурсію залами музею. Кожна зала отримує назву відповідно до жанрових особливостей твору. *Наприклад:* зараз ми побуваємо в музеї, де є Зала Казок. У цій залі виставлено чарівні предмети. Згадайтеся, кому вони належать? Скринька з грошима («Про неробу Юрка, маминого синка»), яйце-райце («Яйце-райце»), перстень («Зміїв перстень»), булава («Котигорошко») тощо.

Машина часу

Мета. Вчити дітей визначити залежність між сюжетом і часом описаних у творі подій, розвивати фантазію, творчі літературні здібності.

Зміст. Розподіливши дітей на групи, вихователь пропонує їм скласти новий твір за мотивами відомого сюжету (називає його). Виграє та група, яка швидше та цікавіше складе короткий новий твір. Наприклад: уявіть собі, що події твору та герої переносяться в інший час...

- Що у творі повинно змінитися?
- Що може залишитися таким самим?
- Які події стануть неможливими?

Намалюй карту

Мета. Вчити дітей розуміти думку автора твору, запам'ятовувати деталі сюжету.

Зміст. Вихователь читає художній твір, після чого діти діляться на групи і отримують завдання – намалювати карту-схему подій. Виграє група, яка найкраще складе карту твору. Гра проводиться з допомогою дорослих.

Наприклад: намалювати карту до казки «Колобок». Кольором позначити характери персонажів.

Співавтори

Мета. Вчити дітей визначати залежність між елементами сюжету, запам'ятовувати їх, змінювати сюжет твору.

Зміст. Прочитавши дітям твір, педагог пропонує їм придумати його продовження. Наприклад: які події могли відбутися в майбутньому? Хто з героїв мав сильніший вплив на події? Якщо його забрати, як зміниться сюжет твору? Яка з подій вплинула на подальший розвиток сюжету?

Близнюки-початки

Мета. Вчити дітей розумітися на побудові твору, знаходити спільне в різних творах одного жанру.

Зміст. Грати можуть як окремі діти, так і групи (команди) дітей. Вихователь дає завдання.

І варіант. Пригадайте, які казки починаються однаково. (Наприклад, «Жили собі дід та баба»).

II варіант. Пригадайте, які казки закінчуються однаково. (Наприклад, «От вам і казочка, а мені бубликів в'язочка».)

III варіант. Пригадайте казки, які закінчуються весіллям, де молодший брат найкраще виконує всі завдання.

З'явився-зник

Мета. Вчити визначати взаємозв'язок між присутністю героїв у творах і змінами в сюжеті, розвивати творчу уяву.

Зміст. Після ознайомлення з твором діти працюють у групах. Кожній групі пропонується завдання:

I варіант. Уявіть собі, що в центрі подій, які відбуваються у творі, опинився персонаж з іншого твору. Чи змінюється сюжет, як розвиваються події далі? Виграє група, яка розповість найкращий варіант казки. Наприклад: казка «Дрізд і голуб».

II варіант. Уявіть собі, що один із героїв твору за наказом чарівника зник. Чи зміниться сюжет, як розвиватимуться події далі? Наприклад: казка «Колобок» (зміна: зникла Лисичка).

Знайди мені пару

Мета. Вчити дітей визначати основну сюжетну лінію, порівнювати сюжети різних творів.

Зміст. I варіант. Дорослий пропонує дітям пригадати твори з подібними сюжетами.

II варіант. До названого твору дібрати твори з подібними сюжетами.

III варіант. Вибрати із групи творів лише ті, які мають подібний сюжет. *Наприклад:* виберіть серед названих твори з подібними сюжетами: «Рукавичка», «Коза і семеро козенят», «Зайчикова хатка», «Залізний вовк», «Летючий корабель».

Завдання після гри: Чи подібні сюжети цих казок? Що є спільного в усіх казках? Чим відрізняються саме ці казки?

Маленький казкар

Мета. Формувати уявлення про сюжет літературного твору, розвивати творчу уяву та літературні здібності.

Зміст. Прочитати або пригадати три відомих дітям твори, після чого вони мають створити новий за принципом: одну дійову особу взяти

з одного твору, другу з іншого, а хід подій відтворити, як у третьому.
Наприклад: головний герой – Колобок, інший герой – Солом'яний бичок, сюжет «Кози-Дерези».

Про що розкажуть непрочитані твори?

Мета. Вчити дітей визначати тему, можливий зміст книги.

Зміст. Вихователь демонструє дітям незнайому книгу. Діти розглядають обкладинку, титульну сторінку, ілюстрації. Виграє той, хто швидше здогадається, про що може розповідатися у цій книзі.

Ми автори

Мета. Вчити дітей складати свої твори за законами певного жанру. *Наприклад:* скласти оповідання, казку, байку за сюжетом казки «Курочка Ряба».

Скласти такий кінець до відомої всім історії, який би вам більше сподобався.

Плутанина

Прочитайте і виправте переплутані назви книг.

- «Снігова принцеса» (*Снігова королева*).
- «Ілля-царевич і Сірий вовк» (*Іван-царевич і Сірий вовк*).
- «Стійкий залізний солдатик» (*Стійкий олов'яний солдатик*).
- «Кіт у валянках» (*Кіт у чоботях*).
- «Попелюшка і сім гномів» (*Білосніжка і семеро гномів*).

Закінчи прислів'я

Навчання – сонце, а книга ...

Книгу читай, розуму ...

Кому книга – розвага, а кому - ...

Книги читати – усе ...

Хто багато читає, той багато ...

Дім без книги – день без ...

Книга – міст у світ ...

Книга допоможе в труді – виручить в ...

Читання – ось краще ...

До літературних ігор відносяться й ігри «Хто знає більше...» (потішок, скоромовок, лічилок, загадок, прислів'їв, мирилок тощо). В іграх можна використовувати зразки тексту та варіювати запитання. Наприклад, читається фрагмент твору, ставляться запитання: як

називається цей твір? Хто його автор? Які твори письменника ви знаєте? Назвіть казки, оповідання, вірші, де головна героїня – жаба (ведмідь, лисиця, заєць тощо). В яких казках дія відбувається в лісі? В яких творах є качки, гуси, лебеді, домашні птахи? Назвіть твори, де розмовляють тварини. Які казки починаються зі слів: «Жили-були дід та баба»? Хто з літературних героїв подорожував по повітрю? В яких казках їдять пиріжки, млинці, колобки, плюшки та інші хлібобулочні вироби («Маша і ведмідь», «Червона шапочка», «Крилатий, волохатий та масляний»)?

Літературні вікторини

Літературна вікторина «Подорож казками» для дітей старшого дошкільного віку

Мета. Вчити дітей слухати й відповідати на запитання; розвивати пам'ять, увагу, мислення, мову; виховувати любов до книги, бажання читати казки та інші твори.

Обладнання. Маски, ілюстрації до казок, виставка книг-казок, малюнки дітей на тему «Мій улюблений казковий герой», кольорові фішки, книжки-подарунки.

Учасники вікторини: ведучі – бібліотекар-1, бібліотекар-2; Лисичка-сестричка, Поштар Пічкін, Олівець-малювець, вихователі, діти.

Примітка. Питання вікторини можна використати під час проведення літературно-конкурсних ігор «Що? Де? Коли?», «Поле чудес». Можна залучити до участі батьків, як учасників дитячих команд (разом із дітьми), як окрему команду батьків, яка змагатиметься з командою дітей, або ж створити дві команди батьків, які розігруватимуть між собою окремі раунди за умови ускладнення завдань.

Учасники команд можуть сидіти за столиками, на лавах, килимку.

Перебіг вікторини

І.І. Вступне слово вихователя

З давніх-давен прийшли до нас казки. Вони передавалися раніше з вуст в уста і були доступні всім: і дорослим, і малим. Український народ завжди був багатий на талановитих оповідачів. Саме від них записували письменники тисячі чудових казок.

Ми з вами також прочитали і прослухали багато казок. І тому сьогодні перевіримо: чи всі були уважними, добре запам'ятали назви казок, їх персонажів, дії і вчинки, змальовані у них, чи нічого не наплутали. Перевірятимуть знання казок – наші гості – бібліотекарі (називає імена і по-батькові), які для найкращих знавців підготували сюрприз. Визначити команду-переможницю нам допоможуть члени журі у складі методиста, психолога та мами одного з вихованців групи (називає прізвища, імена та по-батькові членів журі), які за кожну правильну відповідь даватимуть команді фішку. Виграє команда, яка набере найбільшу кількість фішок.

II. Тварини у казці.

Бібліотекар 1. З давніх-давен людина обожнювала природу, вбачала у всьому живому своїх побратимів, бо земля для неї була матір'ю. Саме тому український народ склав чимало казок про тварин, у яких усі вони постають у людській подобі. А тепер скажіть:

- Кого зустрів Колобок у лісі?
- Кого спіймав Солом'яник Бичок?
- Скільки тварин тягнуло ріпку?
- Кого перелякав пан Коцький?
- Хто жив у рукавичці?
- Хто вимагав від Кози-Дерези покинути зайчикові хатку?
- Хто з'їв козенят? Скільки їх було в хатинці?
- Які тварини побували на весіллі?
- Хто побудував дім із каменю, щоб міцно стояв?

III. Пісні та примовки в казках.

Бібліотекар 2. У багатьох казках герої співають та промовляють слова, які кілька разів повторюються. Перевіримо, чи добре ви їх запам'ятали.

- Яку пісеньку співав Колобок?
- Яку пісеньку співала Коза-мати, коли поверталася з лісу додому?
- Як гукала свого сина Телесика мати?
- Як кликав Півник на допомогу Котика?
- Як звертався Телесик до гусеняток?
- Що відповідала Коза-Дереза, коли сиділа у заячій хатці?

IV. Чи пам'ятаєте ви слова героїв казок?

Бібліотекар 1. А чи пам'ятаєте ви слова героїв казок?

- Що казали мишенята Круть і Верть Півникові, коли він пропонував їм працювати?
- Якими словами заспокоювала Курочка Ряба Діда та Бабу?
- Що сказав Рак Козі-Дерезі?
- Як зверталася Лисичка до Журавля?
- Що казала Лисичка-сестричка Вовчику-брату, коли він ловив рибку в ополонці?
- Які слова промовляла Лисичка-сестричка, їдучи на спині у Вовка?

V. Яка кінцівка в казці?

Бібліотекар 2.

- Хто вигнав мишенят Круть і Верть із-за столу?
- Хто вигнав Козу-Дерезу з зайчикової хатки?
- Кому дісталися пиріжки в казці «Колосок»?
- Чи побралися Журавель з Чаплею після сватання?
- Що зробив Нехайло за третім разом з городом?
- Чи віддячила Мишка Левові за те, що він її не з'їв? Що вона зробила?
- Чи втопився зайчик з казки «Заячі страхи»? Чому ні?
- Як віддячив Журавель Лисичці?

VI. Загадки Лисички-Сестрички.

До залу з піснею Лисички входить дівчинка у відповідному костюмі і співає пісню з дитячої опери М. Лисенка «Коза-Дерева»:

Я лисичка, я сестричка,
 Не сиджу без діла.
 Я гусяток пасла,
 Полювать ходила. *(Двічі).*
 А тепер мені в неділю
 Треба відпочити.
 Свою хатку гарнесеньку
 Треба прикрасити. *(Двічі).*
 А щоб краща, а щоб краща
 Була моя хатка,
 Піти треба у гайочок
 Квіточок нарвати. *(Двічі).*
 Лисичка. Ой, куди це я потрапила?

Вихователь. В дитячий садок, де проходить літературна вікторина «Подорож казками?»).

Лисичка. Ваші діти багато знають казок?

Вихователь. Так.

Лисичка. А можна мені перевірити? Я буду розповідати уривки з казок, а ви діти, будете відгадувати, яка це казка. Добре? Тоді розпочинаємо...

– В одного чоловіка був кіт, старий такий, що вже не здужав і мишей ловити. От хазяїн його взяв і вивіз у ліс. Покинув його, а сам поїхав додому. Сидить кіт, коли це підходить до нього Лисичка... (*«Пан Коцький»*)

– Жили собі дід та баба, та такі убогі, що нічого в них не було. Ось одного разу дід і каже: Бабусю, піди у комору, назмітай у засіці борошна та спечи колобок. (*«Колобок»*).

– Ішов дід лісом, а за ним бігла собачка. Та й загубив дід рукавичку (*«Рукавичка»*).

– Жили собі дід та баба. Дід служив на майдані майданником, а баба вдома сиділа, мички пряла. От баба і напала на діда:

– Зроби мені та й зроби, діду, солом'яного бичка і осмоли його смолою (*«Солом'яний бичок»*).

– Здорова була, лисичко-сестричко!

– Здоров.

– А що ти робиш?

– Рибку їм!

– Дай і мені!

– Отак! Я стільки морочилась, ловила, а тепер йому віддай. Піди сам налови та й з'їж на здоров'я!

– Я не вмію, навчи мене! (*«Лисичка-сестричка і Вовк-панібрат»*).

– Жили собі дід та баба. Поїхав дід на ярмарок та й купив собі козу (*«Коза-Дереза»*).

Лисичка. Молодці! Усе правильно відгадали! Час і мені в казку повертатися. До побачення! Щастя вам!

Бібліотекар 1. Діти, а ви пам'ятаєте, в яких казках лисичка живе? (Котик і Півник, Лисичка-сестричка і Вовк-панібратик, Лисичка і Журавель, Колобок). *Чути стук у двері.* Мабуть до нас ще хтось завітав.

До залу заходить поштар Пічкін, у нього телеграми.

Поштар Пічкін. Добрий день, діти! У вас літературна вікторина? Сьогодні на адресу вашої групи надійшло багато телеграм, але на жаль вони без зворотньої адреси. Допоможіть відгадати, хто надіслав ці телеграми (зачитує).

- Я просте яйце знесла, знесу золоте і приїду до вас у гості.
(*Курочка Ряба*).
- Порятую Вовка і прилечу (*Бусол*).
- Я від баби втік, і від діда втік, незабаром примчуся до вас, якщо лисицю по дорозі не зустріню (*Колобок*).
- Рятуйте, нас з'їв вовк (*Семеро козенят*).
- Почастую Лисичку з глечика і прилечу до вас (*Журавель*).
- Обдурю Лисицю і приповзу до вас задом наперед (*Рак*).

Поштар Пічкін. Дякую, що допомогли, тепер я спокійно залишаю ці телеграми вам. Допобачення!

VII. Загадки із казки

Бібліотекар 2. Я пропоную відгадати загадки і назвати казку, у якій відгадка є головним героєм.

Хоч у нього й шуба є,
Та як холод настає,
Він не їсть тоді, не п'є,
І не ходить, не гуляє,
А у лігво спать лягає. (*Ведмідь*)
Я руда, низького зросту,
Хитра я і довгохвоста.
На курей я вельми ласа
В них таке смачненьке м'ясо.
Вовку-брату я сестриця,
А зовуть мене ... (*лисиця*)
Гострі кігті має –
В подушки ховає.
Лазить все на плотик,
А зовється ... (*котик*).
Має клешні й довгі вуса.
Я і сам його боюся,
Бо щипає, мов гусак.
Ну а звуть щипаку ... (*рак*).
Пара довгих вушок,

Сіренький кожушок.
Скорий побігайчик,
А зоветься ... (зайчик).
В лісі є кравець чудовий,
шиє звірам він обнови.
Для ведмедів кожушки,
для лисички – сорочки,
для куничок – рукавички,
А для білочок – спіднички.
Зайцю – валянки на лапки,
І собі пошив піджак.
Хто кравець такий? (їжак)

VIII. З якої казки ці герої?

Вихователь. Наступне завдання для нас підготував Олівець-малювець і Чарівна Палітра. Під музику заходять хлопчик і дівчинка у відповідних костюмах і заносять альбом ілюстрацій до казок. По черзі показують ілюстрації, а діти називають, до якої вони казки.

Далі вони пропонують дітям впізнати казку за уривком з неї, оскільки ілюстрацій до цих казок не встигли намалювати.

1. Були собі дід та баба. Поїхав дід на ярмарок та й купиві собі козу. Привіз її додому, а рано, на другий день, посилає старшого сина ту козу пасти. Пас, пас хлопець її до вечора та й став гнати додому. Тільки до воріт почав догонити, а дід став на воротях у червоних чоботях та й питається: «Кізонько, моя мила, кізонько, моя люба! Чи ти пила, чи ти їла?» (*Коза-Дереза*).

2. Були собі дід та баба. От раз у неділю баба напекла пиріжків з маком і посклала їх на віконці, щоб прохололи. А лисичка бігла повз хатку та так нюхає носом; коли чує – пиріжки пахнуть. Підкралась до вікна тихенько, вхопила пиріжок моторненько та й подалась. Вибігла в поле, сіла, виїла мачок із пиріжка, а туди напхала сміттячка, стулила його та й біжить. (*Лисичка-сестричка і Вовк пані-братик*).

3. Аж ось пройшла чутка, що так і так: прилетів такий царський указ: щоб зібралися до царя на обід, і хто зробить такий корабель, щоб літати, і приїде на тім кораблі, за того цар дочку віддає (*Летючий корабель*).

4. Були собі чоловік та жінка, мали вони цапа й барана. От, було, цап побіжить на город по капусту – і баран за ним. – Ох, жінко, – каже

чоловік, – проженімо ми цих барана й цапа, а то за ними ні сад, ні город не вдержиться. А збирайтесь-но, цапе й баране, собі куди-небудь, щоб вас не було у мене у дворі. Пішли вони. Ідуть та й ідуть. Бачать посеред поля вовча голова лежить («Цап та баран»).

5. От сідає на пеньок та: – Ох! Як же я втомився! – каже. Тільки це сказав – аж з того пенька – де не взявся – вилазить такий маленький дідок, сам зморщений, а борода зелена аж по коліна («Ох»).

6. Були собі Лисичка і Журавель. Ото й зустрілися якось у лісі. Та такі стали приятелі. Кличе Лисичка Журавля до себе у гості: – приходь, каже, Журавлику, приходь, лебедику! Я для тебе – як для себе. Я для тебе – як для себе («Лисичка та журавель»).

IX. Підведення підсумків вікторини. Вручення призів – дитячих книг.

IX. Заключне слово

Бібліотекар 1. Казка – це дитинство людства і його мудрість. Читайте і слухайте казки, легенди, пісні, прислів'я, приказки, притчі... Вивчайте казки, переказуйте. Нехай вони ідуть по світу, нехай живуть серед нас і після нас, хай виховують синів і дочок нашої землі, нашого народу, вчать, як треба по правді жити.

Вихователь. Творчість українського народу згуртовує українців і водночас братає з іншими народами, бо в усьому світі цінуються закладені в казці чи пісні мораль, любов і повага до людини-трударя, до мужнього оборонця добра і краси, захисника рідної землі.

Бібліотекар 2. Віряться, що для вас, наші юні читачі, і для всіх дітей так само близьким і рідним з дитинства є чарівне слово маминої пісні, бабусиної розповіді, і від колиски через усе життя супроводжуватиме вас казка

Заняття-вікторина «На гостинах у казки»

Мета. Формувати вміння слухати казки, відповідати на запитання, вільно спілкуватися на теми казкових сюжетів. Розвивати увагу, пам'ять, мислення, мову. Виховувати на прикладі казкових сюжетів любов до художньої літератури і бережливе ставлення до книги; доброту, правдивість, справедливість, непримиренність до кривди і зла.

Обладнання. Ілюстрації до казок.

Тип заняття: групове.

Вид заняття: тематичне.

Перебіг вікторини

Діти. В нашій групі знову свято

Чути музику і сміх.

На казковім святі нині

Ми вітаємо усіх.

Обіцяєм, що не буде

Ніхто нині сумувати,

Всіх ми кличем разом з нами

Участь в конкурсі узяти.

Ведуча 1. Доброго дня, друзі. Вітаю вас на гостинах у казки. Добра, мудра, чарівна казка завжди була у пошані. Її із задоволенням слухають і діти, і дорослі. Казки бувають різні: довгі і короткі, веселі і сумні, написані автором і складені народом. Проте у всіх казок є одна спільна риса – мудрість. І особливо це проявляється у народній казці. Ми з вами, друзі, знаємо багато чудових українських народних казок. Дійшли вони до нас завдяки талановитим оповідачам, яких так багато було колись в Україні, та сумлінним збирачам народного фольклору.

Ведуча 2. Казка запросила нас на гостини, щоб дізнатися, чи добре ми пам'ятаємо її. Отже, оголошую казкову вікторину.

Конкурс -I «Розминка»

Діти по черзі відповідають на запитання за змістом українських народних казок

1. Як звали півника в казці « Колосок»? (Голосисте горлечко).
2. В чий будиночок забралася Коза-Дереза? (Зайчика).
3. Кому з героїв у скрутну хвилину допомогло гусеня? (Івасику-Телесику).
4. Чим пригощала Лисичка Журавля? (Молочною кашею).
5. Кого зробив дід із соломи? (Бичка).
6. Хто бігав наввипередки з їжаком? (Засць).
7. Кого купив дід на базарі за три копи? (Козу-Дерезу).
8. Який казковий герой народився з горошини? (Котигорошко).
9. Яка тварина прикинулася неживою серед дороги? (Лисичка).
10. Хто викрав Івасика-Телесика? (Змія).
11. Хто прогнав Козу-Дерезу із зайчикової хатки? (Рак).
12. Як звати зеленого чоловічка з довгою бородою, який живе у пеньку? (Ох).

13. Назвіть улюблене взуття діда з казки Коза-Дереза? (Червоні чоботи).

14. У якій казці битий небиту віз? (Лисичка-сестричка і Вовк-панібрат).

15. Кому в казці треба було відчинити, через поріг пересадити, нагодувати і спати покласти? (Кобилячій голові).

16. Кого в казці «Рукавичка» називали Іклан? (Кабана).

Конкурс 2 «Загадки казкових героїв»

Уявіть, що відому вам казку розповідає один із казкових героїв. Вам потрібно назвати героя казки, від імені якого ведеться розповідь та назву казки.

1. «Я вирішив просто подорожувати світом і не знав, що все так станеться. Я гадав, що всі так само добрі, як мої Дідусь та Бабуся. Але виявилося, що у цьому світі мешкають і злі, і жорстокі, і хитрі...» («Колобок»).

2. «Оце так хвіст у цієї Мишки! Не зрівняти його ані з кулаком Дідуса, ні з кулаком Бабусі. Й треба ж було цій Мишці вибігти у найнеслушніший момент. Зараз би усі дивувалися з мене. Лежало б я на видноті...» (Яйце, «Курочка-Ряба»).

3. «Мені присемно знаходиться на голівці цієї Дівчинки. Вона мені подобається. Завжди охайна. Мені подобається разом з нею подорожувати лісом, навідуватися до бабусі. Але є єдина вада: моя дівчинка занадто довірлива. Тому з нею трапляються різні негаразди...» (Червона шапочка, «Червона Шапочка»).

4. «Відверто кажучи, неприємно, коли тебе взуває Кіт. Бо в нього кігті. Він іздряпав і розірвав усі мої устілки. Я, звичайно, розумію, що уся ця біганина заради хазяїна, але дуже вже боляче...» (Чоботи, «Кіт у чоботях»).

5. «Безперечно, ми б не хотіли її підводити. Ми б могли відстати, вся ця історія закінчилася б там, на балу. Але ми не маємо права ні поспішати, ні відставати...» (Годинник, «Попелюшка»).

6. «Для мене дуже шкідливо стільки часу знаходитися у воді... Дякую цьому допитливому й неслухняному хлопчикові. Якби не він й не черепаха, скільки б це довелося мені лежати на дні?...» (Золотий ключик, «Пригоди Буратіно»).

7. «Я, звичайно ладна була виконати всі її побажання. Бо її чоловік врятував мені життя. Але, кінець кінцем, я зрозуміла: чим більше людині давати, тим більше вона хоче. Ось і доводиться таким людям залишатися з розбитим коритом...» (Золота рибка, «Казка про рибака та рибку»).

8. «Ви гадаєте мені приємно жити з такою господинею? Моя біда (а можливо й не біда) в тому, що я не можу брехати. Завжди їй всю правду розповідаю, за це мені й дістається: вона або кричить на мене, або кидає, або погрожує, що розіб'є. Але коли їй подобається, що я кажу, вона гладить мою ручку і довго-довго дивиться у мене...» (Дзеркало, «Спляча красуня»).

Конкурс 3 «Впізнай з якої казки»

Звучить музика. До глядачів виходить Червона Шапочка з кошиком .

- Ой, куди це я потрапила?

-На гостини до казки.

-Тут зібралися справжні знавці казок?

-Так. Наші діти добре знають казки.

-А можна мені провести один з конкурсів?

- Звичайно.

-У моєму кошику сьогодні не пиріжки, а різні предмети.

Спробуйте відгадати з яких вони казок. Показує і коментує:

Глечик з вузькою шийкою («Лисичка та Журавель»).

Борошно («Колобок»).

Солома («Солом'яний бичок»)

Яблуко («Казка про сплячу красуню»).

Колосок («Колосок»).

Пір'я («Кривенька качечка»).

Ключик «Пригоди Буратіно».

Туфелька («Попелюшка»).

Конкурс 4 «Телеграма від казкового героя»

На наше свято ми запросили багато казкових героїв, але, нажаль, не всі змогли приїхати і надіслали лише телеграми. Щоправда, на телеграмах немає підписів. Але наші гравці знають все про казки. І зараз розкажуть нам від кого ж телеграми.

- Приїхати не зможу, бо тато не зробив мені човник та весельце. (Івасик-Телесик).
- Дуже хотілося б потрапити до вас, але соромно своєї гидкої зовнішності (Гидке каченя).
- Терміново викликали лікувати звірів у Африку. Не встигну повернутися (Лікар Айболить).
- Дуже засмучена, мишка випадково розбила яєчко, прийти не зможу (Курочка Ряба).
- Прибути до вас не можу. Мене викрала Лиска (Півник).
- Вигнав дід мене із хати, іншу я пішла шукати (Коза-Дереза).
- Моя риболовля закінчилася погано. Мене побили, а хвіст опинився в ополонці (Вовк-панібрат).
- Поспішаю до лісу. Мачуха наказала принести підсніжників (Падчерка).

Конкурс 5 «Чи уважний ти читач?»

Назвати казку, в назві якої є число.

- «Вовк і семеро козенят».
- «Троє поросят».
- «Білосніжка і сім гномів».
- «Про три гроші».
- «Дев'ять братів сіроманців».
- «Про царівну та сім богатирів».
- «Алі-баба і сорок розбійників».
- «Три горішки для Попелюшки».
- «Десять братів і сестриця Галя».
- «Дванадцять місяців».
- «Три міхи хитроців».

Супер-гра

«До якої казки прислів'я?»

- Хочеш їсти калачі – не сиди на печі (Колосок).
- Де сила не візьме, там розум допоможе (Цап та баран).
- Друзі пізнаються в біді. (Оскар Ваульд «Справжній друг»).
- Чия відвага, того й перемога («Кирило Кожум'яка»).
- Не одежа красить людину, а добрі діла.

Що за герой?

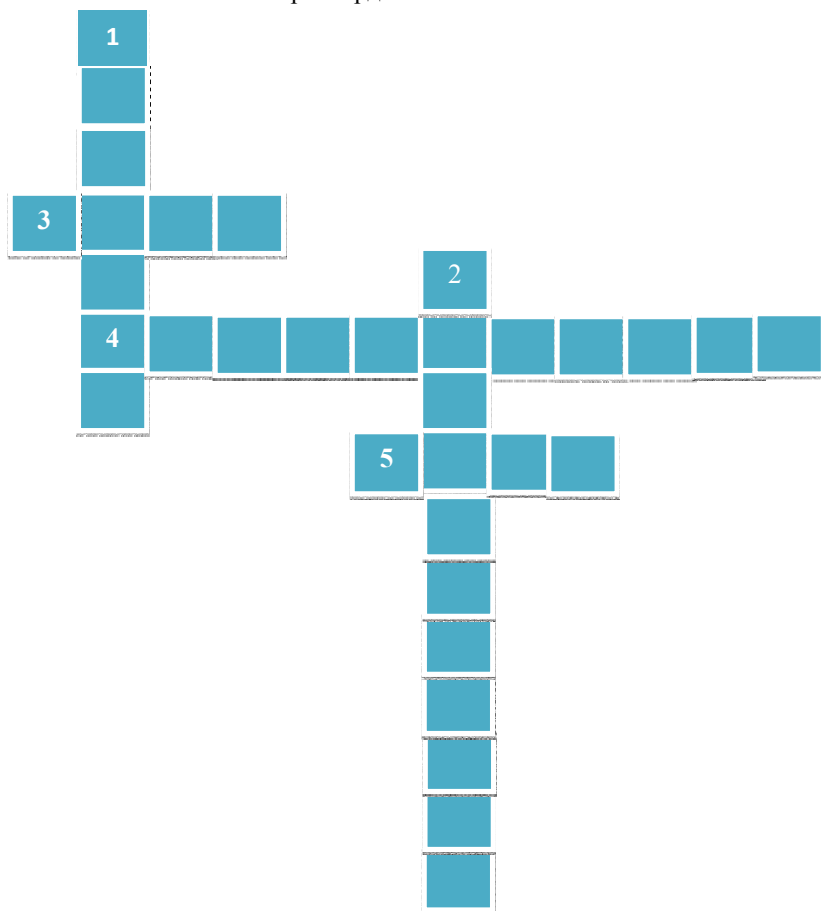
Як погано звичку мати
Всім про все розповідати,
Те, що треба і не треба,
Як нема на те потреби?
Ось в одного мужика
Була жіночка така:
Говорила без упину,
Всім розносила новини.
Тому він її провчив
І мовчати научив.
Що за казка підкажіть
І цю жіночку назвіть (Язиката Хвеська).

Жив-був пес і став старий вже,
От хазяїн його вигнав.
В лісі вовк його зустрів
І старого пожалів,
Ще й придумав, як зробити,
Щоб хазяїну вгодити.
Пес додому повернувся
І віддячить не забувся.
Що за казочка така?
Про собаку, про ... (Сірка)

Ведуча. Казка – це дитинство людства і його мудрість. Читайте і слухайте казки, легенди, пісні, прислів'я, приказки, притчі... Нехай вони ідуть по світу, нехай живуть серед нас, сіють доброту і мудрість, навчають, як треба по правді жити.

Літературні головоломки

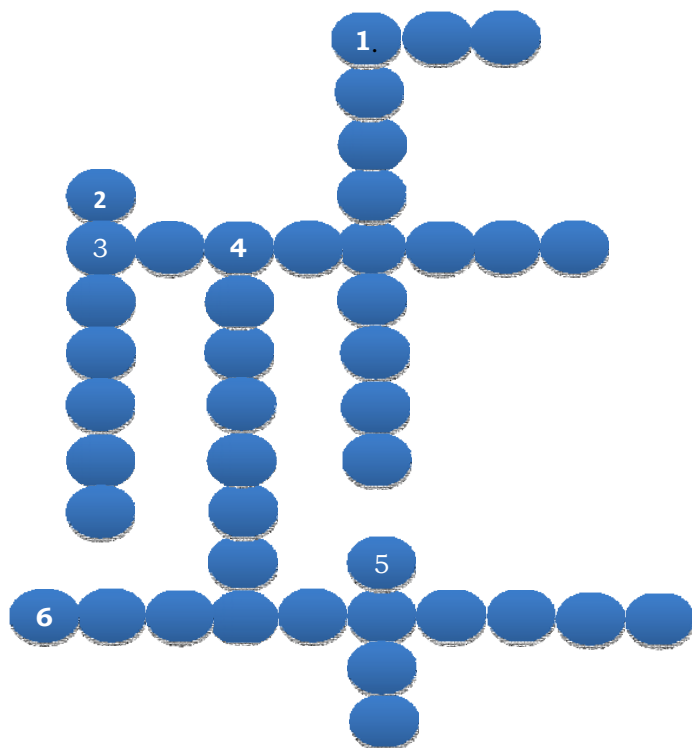
Кросворд «Чи знаєш ти казки?»



По вертикалі. 1. Хто зловив золоту рибку (Рибалка); 2. Хто боровся зі Змієм (Котигорошко)

По горизонталі. 3. В яку гру грали старий Хоттабич і Барон Мюнхаузен (шахи); 4. Хто лежав і грівся на сонці (Кіт у чоботях); 5. Що знищили сонячні зайчики (Лихе).

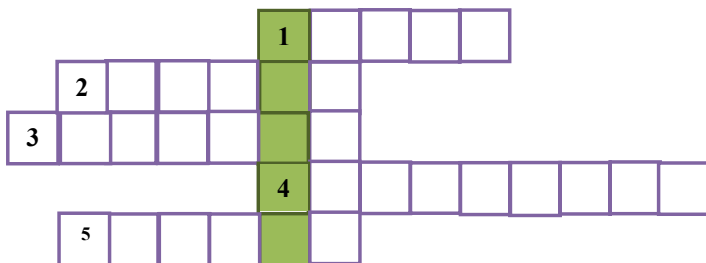
Кросворд «Казкові герої»



1. Працювала у хатці
Танцювала у палаці
Є така у мене звичка
Десь губити черевички (Попелюшка).
2. Хто моторчик свій заводить
З даху в гості заходить (Карлсон).
3. Він звірят усіх лікує
Від хвороб рятує
навіть якимось бегемота
витагнув він із болота.
Вилікує він за мить
все, що в звіра заболить (Айболить).

4. Він з поліна народився
Татку Карлу полюбився.
Ключик золотий шукав
друзям щастя дарував (Буратіно).
5. Багато срібла й золота він має
Та під землею все ховає
маленький сивенький дідок
На зріст він буде як грибок (Гном)
6. Вона була подругою гномів
І тобі давно знайома (Білосніжка).

Кросворд «Як книжка прийшла до людей»

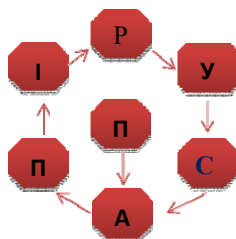


2. Твердий матеріал, на якому писали стародавні люди (Камінь).
3. Переписана від руки книжка (Рукопис).
4. Прізвище німця – винахідника книгодрукування (Гутенберг).
5. В якому місті був винайдений і вперше застосований пергамент (Пергам).

Якщо вірно розгадати кросворд, то можна прочитати відповідь на загадку: Мовчить, а сто дурнів навчить (завдання №1 – Книга)

Відгадай слово

Знайди першу букву, з якої починається слово, оберни напрямок руху та прочитай, з якої рослини виготовляли папір, готували їжу, шили одяг та взуття і навіть майстрували легкі й досить міцні човни в Стародавньому Єгипті.



Перевір себе

Бібліотека – це:

- дім, де живуть книги;
- ігрова кімната;
- книжковий магазин;
- квартира.

Абонемент – це:

- журнал;
- документ;
- місце в бібліотеці, де видають книги додому;
- підручник.

Читальний зал – це:

- кінозал;
- місце в бібліотеці, де слухають музику;
- приміщення в бібліотеці, де читають книги, журнали, газети;
- офіс.

Читач – це:

- людина, яка читає книги;
- покупець книг;
- автор;
- людина, що ілюструє книги.

3.1.10. Книга в загадках

Не дерево, а з листям,
Не людина, а говорить.
 Бачить – не бачить,
 Чути – не чує.
 Мовчки говорить,
 дуже мудрує.
Ні думає, ні гадає, а других навчає.
 Не сорочка, а зшита,
 Не куц, а з листочками,
 Не чоловік, а говорить.
Дерево – не дерево, а листки має;
 Той буде мудрим, хто їх добре знає.
 Дивишся – чистенька,
 Погладиш – гладенька,
 А читати станеш – спотикаєшся.
Снігові поля, чорні грачі,
Хочеш розумним бути – бери та вчи.
 Кожний, скільки хоче, бере, а все лишається.
Не людина, а є вчителем людини.
 Уст не маю, а про живих і мертвих
 красно розповідаю.
Без язика, а говорить; Без
голови, а все розуміє; Без
ніг, а скрізь буває.
 Живе без тіла, говорить без язика.
Язика не має, а науки навчає.
 Хто мовчки учить?
Сама я нічого не знаю,
та всіх розуму навчаю.
 Лежить, мовчить,
 а сто нерозумних навчить.
Біле поле, чорне насіння,
хто його сіє, той розуміє.
 По білому полю чорним маком сіяно.
Дуже я потрібна всім –

І дорослим, і малим.
Всіх я розуму учу,
А сама завжди мовчу.
Поле письменник-агроном
Засіяв буквами-зерном.
Отож, читачу, поспішай
Зібрати мудрий урожай!
Завжди можу стати у пригоді,
Моїх вам порад не злічить.
кажуть про мене в народі:
Мовчить, а сто дурнів навчить.
Паперовий кораблик щодня
Перевозить у трюмах знання,
Після плавання цей корабель
Повертається в рідний портфель.

3.1.11. Пам'ятка і заповіді читача

*Маленький читачу, до тебе це слово,
перед тобою скарбниця чудова –
мудрих порад невичерпне джерельце,
книгу люби і душею, і серцем.*

- Якщо ти хочеш книгу всю читати,
не змушуй сторінки в ній випадати, –
відтак книжки не слід перегинати.
- Не гоже бруд заносити в науку –
простягуй книзі лише чисті руки.
Не читай під час їди,
книгу в ліжку не бери.
- Друг твій – книга буде гарним,
і новеньким, і охайним,
ти для цього будь уважним,
не забудь речей в ній зайвих:
лінійку, олівці у книгу не клади,
бо наробиш палітурці ти біди.
- Не згинай сторінок,
не слинь пальці, коли їх перегортаєш,
не роби поміток, записів, крапок,

- користуйся закладкою
ще й обкладинку вдягни,
життя книзі збережи!
- Слідкуй за станом книги,
візьмися й до пуття,
попідклеюй всі сторінки,
книзі дай нове життя!
 - Пам'ятай: книга – мудрий вірний друг
Її читають всі навкруг.

Заповіді читача

- Пам'ятай, що читання – одна з найважливіших, найпотрібніших і найсерйозніших робіт над іншими».
- Навчися користуватися змістом.
- Хоча б одну з читаних тобою останнім часом книг, читай із закладкою, повертайся іноді до прочитаного.
- Не залишай книгу недочитаною без серйозних на те причин.
- Закриваючи книгу (навіть прочитавши тільки третину її), подумай, що запам'яталося, схвилювало, утішило, вразило, здивувало.
- Постарайся самостійно розібратися у всьому, тлумачення незрозумілих слів шукай у тлумачних словниках.
- Книга добре і надовго запам'ятовується, якщо зміст розповіді другові, батькам.
- Не нашкодь здоров'ю: читай (розглядай) книжку тільки сидячи. Не схиляй низько голову та не сутулься. Читай у добре освітленому приміщенні. Слідкуй, щоби світло падало на книгу зверху або з лівого боку. Тримай книгу на відстані не менше ніж 30 см від очей. Клади книжку на стіл або спеціальну підставку. Через кожні 30 хвилин читання роби невеличку перерву. Читай в тиші, щоб мати можливість обміркувати прочитане. Так краще не читати.

Виконуй вправи для очей – швидко покліпай очима, заплющи очі та порухай до 5-ти (4-5 разів). Міцно заплющи очі, порухай до 3-х. Розплющи очі, подивися у далечінь і порухай до 5-ти (4-5 разів). Витягни руку вперед, поволі рухай вказівним пальцем вліво-вправо, вгору-вниз і стеж за ним поглядом (4-5 разів). Витягни руку вперед, злегка зігнувши в лікті, подивися на вказівний палець і порухай до 3-х. Подивися у далечінь і порухай до 5-ти (4-5 разів). Зроби 3-4 колові рухи очима праворуч, ліворуч, подивися у далечінь і порухувати до 5-ти (4-5 разів).

3.1.12. Типи і види дитячих книг

Друковані навчально-пізнавальні видання

Книга-кодекс



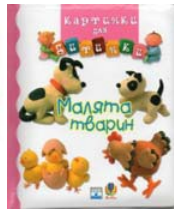
Фігурні книги («вирубки»)



Традиційна книга



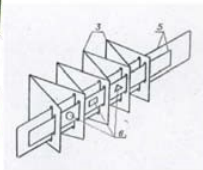
Книги-картинки



Книга з різноформатними сторінками



Книга з рухливими модулями



Карткова книга

Друковані ігрові видання

Книга-конструктор



Книги-магніти



Книга-магніт

Книга-мозаїка з наліпок

Shop-art книга-мозаїка Звичайна мозаїка



Книги-пазли

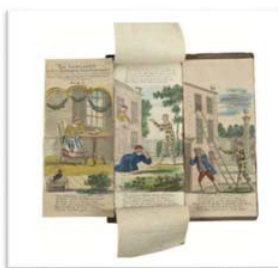
Книга-трансформер



Книга-гармошка



Книга-туннель



Книга-метаморфоза

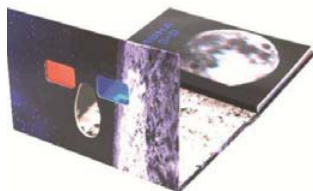
Книги-панорами



Площинно-рельєфні книги із спливаючими елементами



Книга з віконцями-флепами Книга із засувками Книга гармошка-панорама

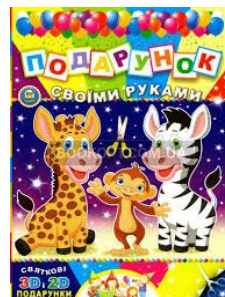


Книги-панорами у 3D форматі

Друковані творчо-моделювальні видання



Книги-розмальовки



Книги-саморобки

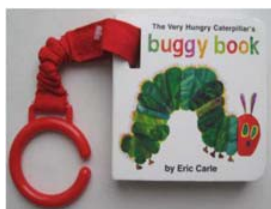
Друковані видання з комбінованих матеріалів



Книга зі шнурівками. Книги з пластмасовим диском і фактурною вставкою



Книги з іграшками, пальчиковими ляльками і фігурною вирубкою



Книга-скринька

Книги з підвісою та вставками з прозорої плівки

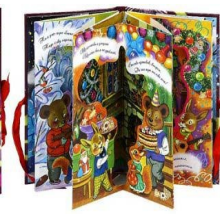


Ігрові видання: з пластмасовими коліщатами, годинником і ручкою, ляльками-визирайками

Інновації в друкованих комбінованих виданнях



Книга з вмонтованим електронним пристроєм



Книги з підсвічуванням: текстові книги (у темряві світяться ялинкові прикраси, які освітлюють текст) і книги-картинки

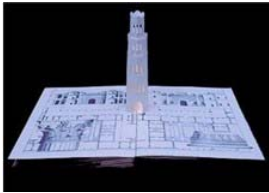


Продовження друкованої книги у цифрових засобах та проєкціювання зображеного на ній

Друкована книга зі стереокулярами



Дитячі книги 4D

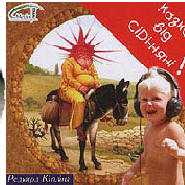


Книга для читання в темряві



Екологічна книга

Електронні видання



Аудіокниги



Мультимедійні книги



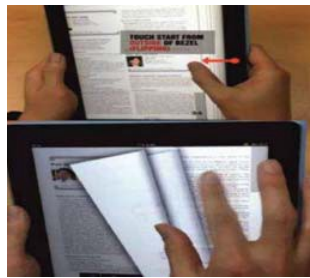


ІНІ КНИГИ

Інтерактивні електронні книги
Інновації в електронних виданнях



Електронна книга з негнучким екраном



Книга з гнучким екраном



Віртуальні інтерактивні книги з проєкційним екраном



Книга, що визначає фізіологічні відчуття людини



Інтерактивна віртуальна книга-окуляри

Альтернативні книги

Книга-промисловий виріб (ігровий реквізит)



М'які книжки-ліліпути

Книжка-забавка

Книжка з гризунком



Книжка-подушка



Книжки для купання (аква-книжки)



М'яка книжка-підвіса



Книжка з ручкою



М'яка книжка для гри в ліжку

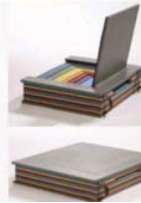
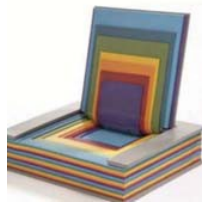


Текстильна книга-розкладка (бампер)



Книга-килим

Книга-промисловий виріб (обладнання та меблі)



Книга-лампа

Книга-середовище



Інсталяція у приміщенні



Перформанс

Інсталяція на відкритому просторі



Гайд-парк «Дзеркальний лабіринт» за мотивами казки «Аліса в країні чудес» (Сідней).



Інсталяція «Бродилка» за мотивами казки братів Грімм (Швеція).

Класифікація дитячих книг за способом сприйняття

Візуальні книги



Аудіокниги



Книги з одним і кількома звуковими ефектами

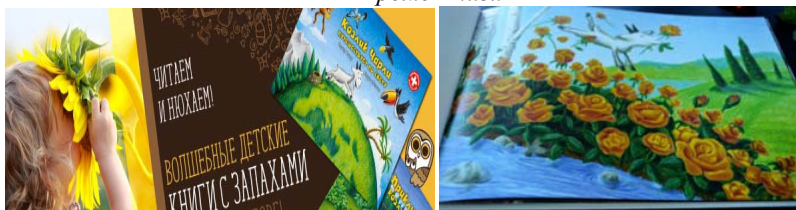


Книги, що розмовляють



Музичні книги

Аромо-книги



Книга «Пригоди козенятка Чарлі». Ілюстрації намальовані харчовими фарбами, сторінки книги покриті ароматними лаками.

Густусні (смакові) книги



Книги з тіста

Образ книги в кулінарії



3.2. Розробки навчальних занять, освітніх проектів, сценаріїв свят і розваг

3.2.1. Конспекти занять

Мамина колісанка, бабусина забавлянка

Інтегроване заняття для дітей старшого дошкільного віку

Мета. Ознайомити дітей із жанром колискової пісні. Збагатити лексику словами-іменниками (колісанка, забавлянка, бабуся, матуся, турбота, повага, внуки), словами-ознаками, які характеризують членів сім'ї (найстарший, наймолодший, наймудріший), вчити оперувати словами, які вказують на родинні зв'язки (син, донька, мама, бабуся, онуки). Виховувати любов і повагу до старших членів сім'ї і родини, бажання робити приємні сюрпризи мамам і бабусям напередодні свят. Сприяти розумінню необхідності міцних родинних стосунків.

Матеріал. Український національний одяг, вірші, колискові пісні, прислів'я, загадки.

Хід заняття

Вихователь 1. У народі кажуть: «Від родини йде життя людини». А яка людина є найріднішою і найдорожчою для кожного з нас? Відгадайте загадку:

Хто вас, діти міцно любить?

Хто вас ніжно так голубить?

І клопочеться всяк час

Уночі і вдень про вас?

Хто для вас пісні співає?

Хто в колисці забавляє?

Різні вам дає ляльки

І розказує казки? (Мама)

Вихователь 2. У давнину старі люди говорили, що хата, оселя, усе, що в ній є оберігається піснею і добрим словом берегині роду – матері. А як ви звертаєтеся до своїх мам? (мама, матінка, матуся, матусенька, ненька, ненечка, мамочка, мамуся, мамуля тощо).

Все, що живе на світі уміє розмовляти:

Уміють говорити зайці і зайченята,

По-своєму говорять і риби серед моря,

І у садочку пташка, і у траві комашка...

Говорять навіть квіти з блискучими зірками.

А як говорять діти? Так, як навчає мама!

Вихователь 1. Немовля не знає мови, не розуміє слів. Але материнська любов і народна мудрість створили диво-дивнеє – колискову пісню. Учені дослідили, що колискова пісня чудодійно впливає на серцево-судинну систему і почуття, на духовне здоров'я не лише малят, а й усіх, хто їх почує.

Вихователь 2. Для дитини світ починається з голосу мами над колискою. Ще до свого народження мама віддає дитині усю любов, ніжність, тепло, бажає бачити своє дитя щасливим, розумним, здоровим і красивим. Усі ці почуття мама вкладає у невибагливі рядки і просту мелодію. З першого слова, з першого рядка діти дізнаються про мінливість і різнобарвність життя і світу. Адже світ мами – виплеканий з любові. Колискова пісня супроводжує колисання дитини в колисці чи на руках матері. Завдяки їй дитина не тільки добре засинає: між матір'ю і нею встановлюється тісний емоційний зв'язок. І ще вважається, що дитина, якій співають колискові пісні, росте людяною, товариською, доброю, чуйною та щирою.

Вихователь 1. Закрийте очі, прислухайтесь, і ви почуєте мамин голос. Він живе у кожному з нас – такий знайомий, рідний. Його не сплутаєш ні з яким іншим. Навіть, коли станете дорослими, завжди будете пам'ятати ніжний мамин голос, теплі мамині руки, люблячі мамині очі.

Ой біжи, біжи, досадо, не вертай до хати,

Не пушу тебе колиску синову гойдати.

Припливайте до коліски лебеді, як мрії,

Опустіться тихі зорі синові під вії.

Вихователь 2. Колискові пісні! Скільки їх створив народ! Кожна мама має свою улюблену колискову. Діти, а які колискові вам співали ваші мами?

Діти. Баю, баю, бай, бай, бай,

Спи, дитино, засинай,

Спи, малесеньке дитятко

Вже втомились оченятка.

Баю, баю, бай, бай, бай,

Спи, дитино, засинай.

Люлі-люлі-люлі! Прилетіли гулі
До нашої хати, стали воркотати.
Не збудить дитяти, дитя буде спати –
Мати колихати. А-а! А-а! А-а!

Вихователь 1. Мати просить дитині не тільки доброго сну і щастя. Їй хочеться, щоб у голівоньці був добрий розум, кісточки росли, щоб здоров'ячко було у сердечку і «говорущечки в роточку», у ніженьках «ходусеньки». Звичайно, якщо дасть це все доля дитині, то вона буде розумною і здоровою, щасливою і веселою. А для матері немає більшої втіхи, ніж гарне дитя.

Діти. Колисонько, колисонько,
Колиши нам дитинопьку.
Щоб спало – не плакало,
Щоб росло – не боліло,
Ні голова, ні все тіло.
Люлі – люлі, люлічечка
Колихаю синочечка.
Щоб здоровий виростав,
Ряст – травиченьку топтав.
Був, як маків первоцвіт,
Много літ, ой много літ!
А – а – а – а – а!

Вихователь 2. Оберегом дитячого сну завжди була мамина колискова пісня. Лагідним голосом вона не тільки заколисувала дитя, а й вклала в ці пісні особливий зміст, свої побажання про долю дитини. Цей чарівний спів засіває в дитячу душу любов до природи, до рідного краю і мови. Під спів неньчиної колискової виростають майбутні поети і композитори, хлібороби і захисники рідної землі, космонавти і вчені, просто мудрі талановиті люди. Колискові пісні зачаровують всіх. У них – материнська ласка та любов, світ добра, краси та справедливості, шира віра в магічну силу слова.

Щоб вирросло, не змарніло,
Щоб тяженько не хворіло,
Сили й розуму набралось
Своїх батьків не цуралось.

Вихователь 2. Діти, якими лагідними словами називають вас ваші батьки? (донька, донечка, синочок, онучок, онученька, помічниця,

дитинча). А як ви звертаєтеся до своїх рідних – мами, тата, бабусі?
(мама, матінка, ненька, ненечка, татусь, татуньо, татко, бабуся, бабуня).

Побажання дітям міцного сну і доброго здоров'я – це основна тема всіх колісанок. Разом з цим мами дають дітям знання про те, що не можна ледарювати, потрібно працювати, допомагати старшим. А допомагає мамам у цьому котик-воркотик. Вважалося, що саме ця хатня тваринка є захисником і добрим другом всіх дітей.

Ой, ну, коте, котарю, та вимети кошару.

А ти, коте сірий та вимети сіни.

А ти, волохатий, позамітай хату.

Та і покладемо Василечка спати,

Будем його колихати. А – а – а – а!

А ти, коте рудьку, та витопи грубку.

А ти, коте чорний, та сідай у човен,

Лови рибки повен.

Щоби було неньці й мамці.

І бабусі старенькій, і дитині маленькій.

А ти, коте волохатий, та оббіжи кругом хати,

Та піймасш мишку, та вкинеш в колиску:

Мишка буде воркотати,

А дитина буде спати.

Вихователь 1. Діти, як ви гадаєте, звідки ваші мами знають так багато колісанок? Так, для них співали їхні мами. А ким є для вас мама вашої мами? (бабусею). А ким ви є для своєї бабусі? (онук, онучка, онуки). Як ви звертаєтеся до своєї бабусі? (бабця, бабуся, бабуня, бабусенька).

Бабуся – це мамина або татова мама. Вона прожила на світі більше, знає більше і любить вас більше. Увесь свій вільний час бабуся присвячує дітям. А скільки казок знає бабуся, пісень, приспівок і забавлянок. Пригадайте, які забавлянки ви чули від своєї бабусі?

Діти. Танцювали миші

По бабиній хижі.

Стало бабі за танець –

З'їли миші буханець.

Сорока – білобока на припічку сиділа,

Діткам кашку варила, ополоником мішала.

А хвостиком накривала, малих діток годувала.

Ой, гоп, чук, чук, наловив дід щук.

Баба рибку пекла – з сковорідки втекла.

Вихователь 2. Ми часто самі говоримо: «То мене бабуся навчила».

Діти, що ви навчилися робити з бабусяною допомогою? (умиватися, одягатися, причісуватися, складати іграшки, одяг, плести, шити). Бабусі – то мудрі збирачі великого і багатого життєвого досвіду, до їхніх порад прислухаються і діти, і дорослі. Саме бабусі перші познайомили вас із долоньками і пальчиками, з першими цифрами, і лічбою. Хто пам'ятає, як вам бабусі казали?

Діти. Оце раз, оце два, оце три, оце чотири,

Оце п'ять, оце шість, оце сім, оце вісім,

Оце дев'ять лиш,

Оце заввишки – вставай з колиски!

Пальчик, пальчик, що робив?

З цим пальчиком в ліс ходив,

З цим братиком борщ варив,

З цим братиком я гуляв,

А з цим пісеньку співав!

Ладки, ладоньки, ладусі,

Де були ви? – В бабусі

Що їли? – млинці з медком і з солодким молочком.

Вихователь 1. Важко уявити собі оселю без бабусі. Ваші мами і тата багато часу проводять на роботі, працюють, тому бабусі беруть на себе значну частину обов'язків по догляду за онуками. І навіть ці нехитрі обов'язки, бабусі вміють перетворити у веселу гру, щедро пересипаючи їх примовками і приспівками.

Діти. Гу-ту-ту! Гу-ту-ту!

Вари кашку круту,

Підливай молочка,

Погодуй козачка.

Ой ну, коте рябку, скопай мамі грядку,

Малу, невеличку, як із рукавичку.

Ми посієм маку та ще й пастернаку.

Та насадим квіточок забавляти діточок.

В нас дітки маленькі гуляти раденькі!

Тусі, тусі, пішов батько по груші,

А мати – по дині, принесуть дитині.

Вихователь 2. Бабусині забавлянки чарують своєю простотою, безпосередністю і ніжністю. Вони пронизані безмежною любов'ю до своїх онуків та побажанням, щоб діти росли здоровими, розумними і щасливими. А хто краще від бабусі зможе втішити вереду чи плаксуна?

Діти. Цить, не плач, купимо калач,
Медом помажемо,
Тобі покажемо –
А самі з'їмо.

Гойдаша – гойдаша,
Забавляли дитинча:
Щоб росло – не боліло,
Ні голова, ні все тіло.

Вихователь 1. Ми всі будемо довго пам'ятати бабусину науку і дякуватимемо їй. Вона ніжно достукається до дитячого сердечка та закладає основи людяності, доброти, любові до близьких. А скільки гарних слів написали поети про мам та бабусь! Пригадайте, які ви знаєте вірші?

Діти. Я свою бабусю ніжно так люблю,
І для неї рідної геть усе зроблю –
Піділлю вазони, підмету підлогу,
Я прийду до неї завжди на допомогу!

У матусі я слухняна,
Що не скаже – все зроблю,
Дуже маму я люблю!
Я зроблю для тебе, мамо,
Все, що здужаю зробити.
Буду завжди тебе, мамо
Ніжно, сонячно любити!

Вихователь 2. Матерям по праву немає віку: молода чи в літах, чи зовсім старенька – мати все одно залишається найближчою і найріднішою людиною. Тож нехай до нас завжди хоч на хвилинку прилітають легкокрилі лебеді з маминих колисенок, несучи крізь відстані і роки світло маминих слів і пісень. Бо коли зникне слово, мамина пісня – то зникне і народ.

Будова дитячої книжки.

Розповідь української народної казки «Пан Коцький».

Заняття з художньої літератури для старших дошкільників

Мета: ознайомити дітей з елементами дитячої книжки та їх призначенням; учити розуміти образний зміст та ідею казкового твору, пояснювати зміст прислів'їв, доцільно їх використовувати у мовленні, формувати вміння емоційно-виразно й образно передавати характер героїв твору, аналізувати і робити висновки; стимулювати відповіді-міркування; розвивати мислення дітей, увагу та уяву. Закріпити назви видів театру. Виховувати співчуття до героїв казки, почуття гумору, любов до книги.

Матеріали: книги – «Пан коцький», «Кобзар», «Українські народні казки», атрибути для пальчикового театру за мотивами казки «Пан коцький», скринька із загадками.

Хід заняття

Вихователь. Йдіть мої любі, під ніжки дивіться
один одному широко всміхніться,
Хай усмішка буде в кожній долоньці,
Мов промінчика теплого сонця.
А наше заняття хай цікавим стане,
Про нього розкажете татові й мамі.

1. Комунікативна діяльність

Вихователь. Ой, а що це за скринька? І що в ній знаходиться?
Хочете знати? Тоді вмошуйтеся зручно і послухайте загадку.

Не дерево, а з листочками,
Не сорочка, а зшита,
Не людина, а розказує (*Книга*).

До нас сьогодні й справді завітала книга. Для чого потрібні людям книги?

Книг на світі є дуже багато. І зараз ми дізнаємося, якими вони бувають.

2. Пізнавальна діяльність

Погляньте, які книжки я вам принесла. Як ви гадаєте, для кого вони? Поясніть свою думку. Так, ця книжка для маленьких діток. Тут яскраві великі малюнки і зовсім мало тексту. А товсті сторінки навіщо тут? (щоб малі діти їх не порвали, бо вони не вміють ще користуватися книжками).

А ось погляньте на цю книжку. Про кого вона? (про Лікаря Айболита). Як ви здогадалися? (на обкладинці намальований лікар Айболить). Так, це лікар Айболить, а на обкладинці він зображений для того, щоб діти бачили, про що книжка. Для тих, хто вміє читати, написана назва – «Айболить». Цю казку написав Корній Іванович Чуковський, тому на обкладинці написано його ім'я як автора казки.

Чи такі ж яскраві книжки для дорослих? Погляньте, тут, в основному текст. Але на обкладинці, як і для дітей написана назва – «Кобзар» та ім'я автора – Тарас Шевченко. Для чого потрібна тут товста обкладинка? (щоб книга не псувалася, сторінки не рвалися, не м'ялися). А сторінки товсті? Чи потрібні тут товсті сторінки? (Ні!) Чому? (буде надто товстою і важкою книга).

До нас проситься ще одна книжка «Українські народні казки». Як ви думаєте, чому на цій книзі не написано ім'я автора? (бо ці казки придумав народ і називаються вони народними).

А як називаються книжки, які написав автор? (авторськими).

На світі є дуже багато різноманітних книжок для дорослих і дітей. Про що пишуть у книжках? (про природу, тварин, космос, казкові події, цікавинки). У яких книжках про все це це пишуть? (збірках віршів, казок, оповідань, енциклопедіях, довідниках).

Як видумаєте, книжка може чогось навчити? Як вона нас вчить? (ми вчимося на помилках і вчинках літературних героїв, наслідуємо їхню поведінку, беремо за приклад гарні манери, вчимося розрізняти правду і неправду, добро і зло).

Давайте, подаруємо нашим вчителям-книжкам прислів'я-компліменти! (діти підходять до вихователя та «дарують» в долоньки прислів'я):

1. Хто більше читає, той більше знає.
2. Книжка-маленьке віконце, а через нього весь світ видно.
3. Книга вчить, як на світі жить.
4. Книга-джерело знань.
5. Людина без книги, як криниця без води.

Так, без книжок жити було б не цікаво.

Одна книга тишком-нишком заховалася від нас? Відгадайте загадку і відразу здогадається про кого вона:

Що за звір влітає сало і кричить все: «Мало!» «Мало!»

У жупані парубоцькім... Упізнали? Це – ... Пан Коцький.

Так, ви правильно відгадали. Сьогодні я розкажу вам українську народну казку «Пан Коцький». Ви, хто такий пан? Так раніше зверталися до поважних, багатих людей. Іноді так звертаються до людини, бажаючи висловити їй повагу. Зараз звертаються до чоловіка – пан, а до жінки – пані.

Казки всі діти полюбляють, залюбки їх слухають й читають.

Але не тільки почитати, в казку можна ще й пограти.

Які види театрів ви знаєте? (*пальчиковий, ложковий, тіньовий, ляльковий*). Я розповім цю казку за допомогою пальчикового театру.

Пригадаємо, з яких частин складається казка? (зачин, основна частина, кінцівка). Як починаються казки? (Жили-були, жили собі, Одного разу, в тридев'ятому царстві, в тридесятому державстві...). Якими словами закінчуються казки? (І жили вони довго і щасливо, і я там був...)

-Діти, чи було вам коли-небудь страшно? Так, страх – це величезна сила, яка відбирає в людини розум. Найчастіше наш страх більший, ніж причина. Недарма народна мудрість стверджує: «У страху очі великі». Послухайте уважно казку, а потім скажете, кого стосується це прислів'я. Ласкаво прошу до до театру казки! Збираймося!

Фізкультхвилинка

У театр ми збирались, одягались, наряджались.

Гарну зачіску зробили, біле личко чисто вмили.

До театру ми прийшли, місце там своє знайшли,

На акторів ми чекали, дружно всі аплодували (аплодують).

Займайте свої місця і будемо розпочинати.

Казкові двері відчиняються

Чудова казка починається.

Показ і розповідання казки «Пан Коцький» вихователем.

У одного чоловіка був кіт, набридло коту сидіти вдома, та ловити мишей. Вирішив він покинути свого господаря, та помандрувати, світ за очі. Як вирішив, так і пішов до лісу.

-А в лісі на галявині побачив лисичку.

-А ти ким будеш?

-Я-Пан Коцький! – відповідає кіт.

-Будь мені за чоловіка, а я тобі за дружину буду, – запропонувала лисичка. Згодився кіт. Лисичка забрала його до своєї хати і жили вони разом щасливо.

Якось зустрів цю лисичку Зайчик.

-Лисичко-сестричко, прийду я до тебе на гостини, хоч поговоримо трохи. А лисичка до нього: «Вибачай, друже, але я зараз дружина Пана Коцького, він тебе на шматки розірве.» Здивувався зайчик, та й побіг поділитися цією новиною з вовком, ведмедем та диким кабаном. Звірі дуже здивувалися і закортіло їм подивитись на того Пана Коцького. Одного разу вирішили вони запросити його на обід.

Вовк каже: «Я принесу м'яса, щоб було в борщ».

Дикий кабан каже: «А я піду по буряки та картоплю».

-А я меду принесу на закуску, – запропонував ведмідь.

А я капусти, – сказав заєць.

-А заєць нехай їх усіх запросить, – сказали звірі разом.

Прибіг зайчик до лисиччиної хатки, та й чекає поки вона вийде. Вийшла лисичка і бачить, що біля її хатки стоїть зайчик і весь тремтить.

-А чого ти прийшов, – питає!

-Просили вовк, ведмідь, дикий кабан і я прошу, щоб ти зі своїм Паном Коцьким прийшла до нас на обід.

-Добре, – відповіла лисичка. Тільки ви поховайтесь, бо він вас на шматки розірве.

Зайчик щодуху побіг до звірів, та й розповів їм усе. Звірі всі поховалися, як сказала лисичка. Ведмідь заліз на дерево, вовк сів під дерево, дикий кабан – за ялинку, а зайчик – під кущик. Приходить лисичка зі своїм паном Коцьким і як тільки кіт побачив, що на столі м'яса багато став нявчати: Мяу! Мяу!

-А звірам здалося: Мало! Мало!

Тим часом Пан Коцький скочив на стіл і став їсти, аж за вухами лящить. А як наївся, так простягся і заснув.

Аж тут прилетів комар, та й вкусив кабана за хвіст, не витримав кабан, та й крутнув хвостом, а кіт подумав, що то миша і як стрибне. Схопилися всі і навтьоки. Потім посходились та й кажуть:

-От, який малий, а мало нас не поїв.

Отака весела казка! Тож треба, щоб один старий кіт, налякав і зайця, і ведмеда, і кабана, і вовка. А це все лисичка придумала. Ось така вона була хитра та вигадлива. Одним махом і недругів своїх налякала і

чоловіка знайшла, та ще й прославилася. Після того, як це все сталося всі її одне одному переповідають, навіть книжку написали з дуже гарними малюнками, а прочитати її можна коли вам захочеться.

Робота над змістом казки

-Про кого ця казка? (Про лісових звірів). До кого відноситься прислів'я: «У страху очі великі?». Кого вони злякалися? (Кота). А він страшний? (Ні). Яким голосом розмовляє лисичка з котом? (Улєсливим, ласкавим). А кіт? (Гордовитим). Чому саме зайчик пішов запрошувати кота на обід? (Бо інші звірі злякалися). Чи боявся зайчик іти до лисички?(Так). Яким голосом говорив зайчик? (Чемним, трохи зляканим).

Дівчатка, давайте голосом і поставою спробуємо зобразити гордовиту лисичку, хлопчики покажуть нам зляканого зайчика (діти відтворюють образи, визначають вдаліші).

-Що сказав зайчик звірам, коли прибіг до лисички? (ховайтеся, бо пан Коцький як прийде, то всіх на шматки порве). Хто спробує сказати так як зайчик? Хто сказав найкраще? Для чого лисичка лякала звірів? (хотіла, щоб звірі її боялися і поважали, бо в неї такий поважний чоловік є).

-Казка називається «Пан Коцький» Як вдумайте, чому? Пригадайте, чи хотів кіт налякати звірів? То чого ж вони тоді перелякалися? (бо лисиця сказала, що він їх усіх розірве). Пригода пана Коцького страшна, чи смішна? Чому?

3. Оцінно-контрольна діяльність

Вихователь. Діти, чи хотіли б ви змінити кінець казки? Як? (Кіт запросить звірят на гостини, на чаювання і там потоваришує з ними; звірята запросять пана Коцького жити у лісі і там він буде мишей ловити). Не будемо нічого лякатися, будемо жити в мирі, будемо всі дружити. Підійдіть до мене на «килимочок миру». У вас сталася сварка, або ви чогось злякалися ви зможете сісти на нього і поговорити один з одним, щоб знайти шляхи вирішення проблем. Допоможіть коту порозумітися із лісовими звірами.

Діти (разом). Озирніся навкруги

Дружать в річки береги,

Вітерець голубить квіти,

Бавляться довкола діти.

Годі лякатися, годі тремтіти.

Треба довіку дружити.
Цікавіше нам буде жити,
Якщо будемо ми всідружити.

Бачите, який котик-молодець! Тому у цій казці щасливий кінець!

Що на занятті вам сподобалось найбільше? Що здивувало? Після сну ми з вами будемо виготовляти маски, доберемо одяг для кожного героя і пограємо у гру-драматизацію. Подумайте, хто яким героєм хотів би бути.

Скриня казок на гостинах у діток

Заняття з художньої літератури для дітей середнього дошкільного віку

Мета: продовжувати вчити дітей емоційно сприймати зміст казок, запам'ятовувати дійових осіб та послідовність їхніх дій; розуміти й використовувати у повсякденному житті утішки, забавлянки, примовки, мирилки; учити моделювати героїв за кольором та величиною; збагачувати словник образними поетично-художніми виразами (лисичка-сестричка, зайчик-лапанчик, та якісними прикметниками: круглий, рум'яний, гарячий, смачний). Закріпити знання про зачин та кінець казки, ознайомити із будовою дитячої книжки. Розвивати мислення, увагу, пам'ять. Виховувати співчуття до героїв казок.

Обладнання і матеріали: бутафорський ліс, скринька, картинки із зображенням казкових героїв (золоте яйце, Курочка ряба, Колобок, Півник і мишенята, рукавичка; модель казки «Колосок»), книжка «Рукавичка».

Хід заняття

Вихователь. Я рада всіх дітей вітати і заняття розпочати! Діти, ви любите казки? А чи знаєте ви українські народні казки, віршики, пісеньки, утішки, забавлянки? Хочете потрапити в казку? Тоді я запрошую вас у подорож до чарівного казкового лісу. Щоб там опинитися, давайте скажемо такі слова:

По доріжці ми підемо, чарівну казочку знайдемо! (діти ідуть на «галявину казок»). Ось ми і прийшли на казкову галявину.

Зручно в коло всі сідаймо й дружно казочку гукаймо.

Казко, казко, озовися, до дітей мерщій з'явися! (дістає скриньку).

-Скриня! Звідкіля вона? Є в ній казка чарівна!

Щоб нам скриню відчинити, треба замок відкрити.

Пальчикова вправа «Замок»

Ось висить замок міцний,
Чарівний він, не простий,
Потягли м, покрутили
Постукали і відчинили.
Зазирнемо в скриню, що у ній лежить?
Та це ж речі із казок і малюнки наших діток.

Вихователь (дістає яєчко), з якої казки цей предмет? (Курочка Ряба). Хто зніс яєчко? (Курочка знесла яєчко). Не просте, а яке?.. (золоте)! Хто бабу з дідом засмутив і яєчко те розбив? (Мишка бігла хвостиком зачепила і яєчко те розбила) (дістає мишку). Як же нам заспокоїти діда з бабою? Давайте розкажемо їм утішку:

Діти. Ой чук, чук, чук
Наловив дід шук
Наловив карасів
Щоб хватило усім
Баба юшки наварила
Усіх діток пригостила.

Молодці! Заспокоїли, розважили діда з бабою!

Що ще лежить у чарівній скрині? Мишка бігла, хвостиком зачепила і все в скрині переплуталось.

Дидактична гра «Виправ помилку»

Вихователь навмисне допускає помилку і просить дітей знайти у скрині правильну картинку-відповідь.

1. Мишенята знайшли колосок (Півник знайшов колосок) – казка «Колосок».
2. Лисичка вкрала котика. (Півника) – «Котик і Півник».
3. Рукавичку загубила баба (Дід). – «Рукавичка» (діти виставляють казкових героїв).

Молодці! Давайте подивимося, що ще лежить у чарівній скрині? Хто це? (дістають Колобка). Колобочку! Ми знаємо про тебе казочку. Який Колобок вийшов? (красивий, круглий, смачний, рум'яний). Як бабуся пекла Колобка? (покажіть) (діти показують рухи).

Я по коробу метений,
Я на яйцях спечений

Давайте потанцюємо з нашим Колобком і заспіваємо йому пісеньку.

Фізкультхвилинка

Покотився, покотився Колобок
У веселий у дитячий наш садок
Два притупи, плесь-плесь, – каблучок,
Так танцює, веселиться Колобок.
Діток наших звеселяй,
У таночку покружляй.
Руки – вліво, руки – вправо, каблучок,
Ми танцюєм, ми танцюєм гопачок!

Вихователь. Заирнемо в скриньку, знову (зазирають). Що за дивная каринка з геометричними фігурами? Як вони називаються? Так, це трикутники. Героїв якої казки вам нагадують ці трикутники? (Півника і двос мишенят). Яка фігура нагадує вам Півника? (Великий, жовтого кольору трикутник). Чому? (Бо Півник великий, в нього жовте пір'я). А сірі трикутники – це хто? (Мишенята, бо вони маленькі, сіренькі). Як звати мишенят? Круть і Верть! Діти, чому Півник образився на мишенят? (Бо вони ледачі і неслухняні). Давайте їх помиримо. Що треба зробити? (Сказати мирилку).

Мирилка летіла, на квіточку сіла,
Сказала тихенько: мирися швиденько.

А зараз послухайте, загадку про українську казку.

В лісі звірам всім на втіху
Щось згубив старенький дід.
Там і мишка, там і жабка
Засць, лиска, вовк, ведмідь,
Ще й кабан- іклан.

Пригадайте, що за казка, діти? («Рукавичка») (дістає книжку).

Що це? (Це книжка). Казки живуть в книжках. Яка казка схована в цій книжці? («Рукавичка»). Правильно, ця книжка містить казку «Рукавичка». Як ви про це дізналися? (Обкладинка підказала). Ще є в книжці сторінки, які можна гортати (показує дітям), на них цікаві малюнки і багато літер. Як ви вважаєте, навіщо ці літери тут? Так, ці літери записали казку і цей запис називається *текст*.

Якою б цікавою не була казка, вона всеодно має кінець. Якими словами закінчуються казки? (Ось і казочці кінець, а хто слухав молодець).

Так! Казочка скінчилася

Чарівна скриня зачинилася!

А щоб повернутися до дитячого садка давайте скажемо такі слова:

По доріжці ми підемо,

У садок свій попадемо!

Вивчення вірша Г. Демченко «Білочка»

Заняття з художньої літератури для дітей II молодшої групи

Мета: вчити дітей розповідати вірш за допомогою мнемо таблиці, відповідати на запитання за його змістом, добирати прикметники; удосконалювати вміння самостійно, виразно та осмислено промовляти знайомі вірші; закріпити знання про осінні явища, вміння помічати зміни в природі; розвивати поетичний слух, мовлення, бажання виразно читати вірш напам'ять; виховувати любов до природи.

Обладнання й матеріали: імпровізований ліс – ялинка, дерево; тканина; іграшкові зайчик, білочка, їжачок; горіхи, шишки, гриби, яблуко, листя, капуста, морква; мнемотаблиця.

Хід заняття

Вихователь. Діти, сьогодні я запрошую вас до лісу. Дорога далека, і щоб ніхто не загубився, ми гратимемо в гру «Ау!».

Діти беруться за руки й ходять по колу, повторюючи за вихователем:

А ми у ліс ходили

По квіточку рясну.

І щоб не загубитись,

Гукали всі: «Ау! Ау! Ау!».

Ось ми з вами вже в лісі. Яка зараз пора року? (Осінь). А чому ви вирішили, що зараз осінь? Яка осінь, діти? (Славна, мила, прохолодна, тепла, похмура, дощова). Вірно. А ми знаємо віршик про осінь? (Так). Давайте його розкажемо.

Вірш «Осінь така мила»

Осінь така мила,

Осінь така славна.

Осінь матусі їсти несе:

Борщик у горщику,

Кашка у жменьці,

Скибка у пазусі,

Грушки у фартушку. (П. Тичина)

Діти! А чи тільки люди готуються до зими? Правильно, тварини в лісі також готуються до зими. Ходімо поглянемо, що вони запасують на зиму?.

(На ялинці сидить білочка. На гілочках висять горіхи, шишки. Під ялинкою сидить їжачок. Біля нього гриби, яблука. За деревом зайчик. Біля зайчика капуста, морква.) Лісові звірята нас вже чекають. Привітаймося з ними (діти вітаються). Хто це сидить на ялинці? Так це білочка. Діти, погляньте, що приготувала білочка собі на зиму? (шишки, горіхи). А що приготував собі на зиму їжачок? (гриби, яблука, листочки). Дивіться, чиїсь вухка виглядають із-за кущів. Це мабуть – зайчик. Діти, як зайчик приготувався до зими? (змінив шубку з сірої на білу). Що він собі припас? (капусту, моркву). Ми трішки втомилися. Треба відпочити. Пригадаємо знайомий нам віршик про жовтень.

Фізична хвилинка

Лісами жовтень сам іде,
Ще й у сопілочку гуде –
У різьблену, калинову:
Чи всі птахи полинули?
Чи до зими готові
Дерева і звірята? –
Це жовтню й лісникові
Усе потрібно знати. *(Т. Коломієць)*

Сьогодні ми з вами вивчимо вірш про Білочку. Спочатку розглянемо її.

Яка білочка? Яке у неї хутро? Які оченята? Вухка?

Читання вірша Галини Демченко «Білочка» з викладанням мнемотаблиці.

Де ти, білочко, живеш?
Що ти, білочко, гризеш?
У зеленому ліску,
У дуплі, у соснячку.
Я гризу горішки,
І гриби, і шишки.

Соснячок, діти – це ліс в якому ростуть лише сосни. Сосна – це дерево на якому сиділа наша білочка. Тому на такий ліс лагідно кажуть «соснячок».

Повторне читання вірша з опорою на мнемотаблицю.

Бесіда за змістом прочитаного вірша: про що запитали у білочки? Де живе білочка? Що вона полюбляє їсти?

Відтворення вірша.

Дві-три дитини відтворюють вірш з допомогою мнемо таблиці.

Підсумок. Молодці! Яка гарна була у нас прогулянка. Кого ми зустріли в лісі? Про кого ми вивчили новий віршик. Попрощайтесь з лісовими звірятами (за бажанням діти можуть пригадати іншого віршика, який вони вивчали про лісових звірят).

У «музеї книги»

Заняття для дітей старшого дошкільного віку

Мета: продовжувати знайомити дітей із різновидами дитячих книг, їх призначенням, будовою, історією виникнення, значенням в житті людини. Збагачувати мову дітей словами-назвами професій людей, які виготовляють книги, словами-назвами елементів книги, прислів'ями про книгу. Закріпити знання дошкільників про зміст раніше прочитаних творів. Удосконалювати вміння працювати з коректурними таблицями, визначати голосні та приголосні звуки, ділити слова на склади. Розвивати пам'ять, мислення, увагу, фантазію, інтонаційну виразність мовлення. Виховувати бажання працювати з книгою, бережливо ставитися до неї.

Обладнання й матеріали: групова кімната (краще музична зала) обладнані як музей, який має 6 зон (музейних залів). У кожному з них знаходяться відповідні експонати для роботи з дітьми: книги на книжкових полицях, виставка книг (їх кількість відповідає кількості присутніх дітей), коректурні таблиці, ілюстративні колажі, галерея портретів дитячих поетів і письменників).

Хід екскурсії

Діти, вітаю вас у музеї книги, де ми дізнаємося багато цікавих і захоплюючих історій про те, як книжка прийшла до людей, які бувають книги, який одяг вони носять, про що вони розповідають і навіщо вони людям. А ще пригадаємо казки, які вам відомі.

Музейна «зала» №1. – книжкові полиці, виставка книг, стільчики, столи. У нашому музеї (куточку книги) є чимало цікавих з яскравими малюнками книг. Здається, що й повітря тут насичене ними. Вони мовчать – і водночас розмовляють. Їх барвисті ілюстрації розповідають нам різнокольорові історії з життя книжкових героїв. Підійдемо ближче і роздивимося (розглядають виставку книг). Оберіть для себе книгу, яка вам найбільше сподобалася (обирають, займають підготовлені місця).

Бесіда-розповідь «Будова книги»

(Проводиться з демонстрацією у розглядом відповідних книг, діти порівнюють обрані ними книги з тими, які демонструють, шукають названі вихователем елементи книги, повторюють їх назви).

Кожна книжка має обкладинку, яка може бути м'якою, або твердою. Тверду обкладинку із цупкого паперу називають палітуркою.

На обкладинці є написи: автор книжки (хто написав) та назва книжки (про що вона) і звичайно малюнки, або як їх називають – *ілюстрації*. Саме за допомогою них, не знаючи читати, можна здогадатися, про що йдеться у книзі. *(Діти за титульною ілюстрацією визначають, про що написано в обраній ними книзі).*

Між обкладинками – паперові листки, які називають *сторінками*. На сторінках є текст та ілюстрації, які допомагають краще зрозуміти й уявити те, про що там написано, – це наче верхній і нижній одяг книжки. Внизу або вгорі сторінки є номер сторінки або *колонтитул* (діти гортають сторінки). Знайдіть у своїй книзі сторінку з цифрою 4, 1 і 0 (10), 6, 1 і 5 (15). Сторінки скріплені корінцем, який знаходиться з лівого боку книжки. Він міцно тримає сторінки, щоб вони не розгубилися. Знайдіть корінець вашої книжки.

Книги бувають різні за розміром (форматом) – (великі, середні, малі) та товщиною (товсті і тонкі). Як ви думаєте, для кого потрібні найменші книжки? Чому? Такі книжки називають – *малюками*. Досить часто вони бувають із товстими сторінками, щоб маленькі діти не рвали їх; у таких книгах багато малюнків, мало тексту;

Для старших діток – тексту більше і малюнків багато, а для дорослих – багато тексту, малюнків мало.

- Скажіть, книги, які ви обрали на заняття, якого формату? Якого формату книги є у нашому куточку книги?

- Товсті книги, зазвичай, читають дорослі, але зверніть увагу на книгу, яку я тримаю в руках. Що це за книга? Так це велика товста книга казок. Виявляється і ми з вами читаємо товсті книги тільки іншого казкового змісту.

- на початку або в кінці книги є зміст – це текст, з якого можна дізнатися які вірші, оповідання, казки є у книзі. Якщо книга містить лише один твір, то змісту може і не бути. Перегляньте, чи є зміст у вашій книзі.

Бесіда «Світ книги» (з розгляданням відповідних книг)

Різні є книги – з віршами, оповіданнями, казками і просто з малюнками (їх називають книги-картинки). У школі учні вчать за підручниками. Щоб стати хорошим лікарем, вчителем, вихователем – для цього також є спеціальні книги. Є книги, які розповідають про все на світі, їх називають енциклопедіями. Ось дуже важлива книга – *Червона Книга Природи*. Як ви думаєте, про що вона? Так, в ній зібрано всі матеріали про рослини, тварини, яких мало лишилось на земній кулі і які треба оберігати. А цю книгу ми створили самі – це «Книга рук», – ви підете до школи, а вона залишаться у нас. Ось ця книга – про що вона, як ви думаєте? Так, це книга про дитячі ігри, і в одну з них ми зараз пограємо.

Народна дитяча гра «Дідусь Макар»

Ви вже багато знаєте про книгу і ми можемо виконати таку ігрову вправу, яка так і називається «*Наші книги*». Доберіть якнайбільше слів, які підходять до слова «книги» (гарні, різні, цікаві, захоплюючі, казкові, різнобарвні, дитячі, барвисті...). Що друкують у книгах? (вірші, оповідання, казки, загадки, прислів'я, потішки, заклички, пісеньки.... Як розрізнити вірш і оповідання (у віршах рядки короткі, коли читаєш вірші – є рима за останніми словами; а в оповіданнях рядки довгі, рими немає.

Про те, чи завжди книги мали такий вигляд, ми дізнаємося, відвідавши *музейну залу № 2 (діти переходять у відповідне місце)*.

Бесіда-розповідь «Історія виникнення книги» з переглядом ілюстрацій. Всівшись на килимок, діти у супроводі дорослого розглядають:

- наскальні малюнки;

- клинопис (глиняні таблички);
- папірус;
- пергамент (теляча шкіра);
- берестяна грамота (на березовій корі);
- папір;
- книги писали від руки (писар).

Мовна вправа «Назви перший звук», «Назви слова-родичі»

(книга, книжка, книжечка, книжковий, книгарня, книголюб). Хто в нас найбільший книголюб? (відповіді-припущення дітей).

Ще більше про книгу ми дізнаємося, відвідавши наступну ***музейну залу №3*** (*переходять до коретурних таблиць*). Цей музейний експонат допоможе дізнатися, звідки прийшла до нас книга, хто її створює, де можна зустрітися з книгами.

Робота з коректурною таблицею «Все про книгу»

Звідки до нас приходять книги

- Чому кажуть, що книга приходять з лісу? Бо папір виробляють з дерева. Дерева рубують, а замість вирубаних насаджують нові. Стовбури ввозять на фабрику. Там їх подрібнюють на спеціальних станках, додають різні хімічні речовини і виготовляють папір, при потребі його фарбують, розрізають.

Хто створює книгу

- Чи легко і просто зробити книгу.
- Автор (письменник, поет) пише текст.
- Редактор перевіряє.
- Друкар друкує.
- Художник малює ілюстрації.

Де можна зустрітися з книгою

- В бібліотеці. Можна взяти на абонимент книгу додому, почитати і повернути.
- У читальному залі можна книгу почитати.
- Книгу можна купити в книжковій крамниці – книгарні.
- Книгу можна подарувати і одержати в подарунок. Недарма прислів'я каже: «Книга – найкращий подарунок». От, коли ви будете купувати книги, вам їх будуть дарувати, то у вас вдома збереться

домашня бібліотека. Чи отримували ви в подарунок книгу? (розповіді дітей).

Музейна кімната №4 призначена для відпочинку відвідувачів. Тому відпочиваємо разом із книжкою та її персонажами.

Фізкультхвилинка «Моя книжечка»

Я навшпиньки зараз стану,
Свою книжечку дістану
Буду книжечку гортати
Та малюнки розглядати
А у ній живуть чудові
Герої всі казкові:
Вовчик, зайчик, їжачок,
Рак, солом'яний бичок,
Колобок, Сірко, Жар-птиця,
Мишка, Півник і Лисиця.

Діти як ви думаєте, для чого людям книги?

Щоб вчитися, читати і багато знати...

Так, і дуже гарно про це сказано в прислів'ях: Книга вчить, як на світі жить. Будеш книжки читати – будеш багато знати. Які ще прислів'я про книжку ви знаєте? (Заучування одного з них напам'ять).

Наступна **музейна зала №4** присвячена тим, хто пише книжки для дітей. Це справжня галерея портретів.

Бесіда про письменників

Діти, як називають людину, яка пише вірші (поет), оповідання і казки (письменник, казкар). Пригадаймо, з творами яких письменників ми з вами знайомилися? Ось перед нами ціла портретна галерея. Хто на портретах? (Т. Шевченко, Леся Українка, Н. Забіла, Іван Франко...). Які твори цих письменників ми знаємо? (Діти називають твори, коротко розповідають, про них, читають вірші).

Виявляється ви всі – книголюби, та найбільше, мабуть любите що? – казки. Тоді нам час до кімнати казки (**музейна зала №5**)

Робота біля стенду з казками.

Скільки у нас казок (діти за обкладинками називають казки). Це казки які? – народні. Хто їх написав? – народ. А коли казку написав

письменник чи поет, це яка казка? – авторська або літературна. Чи знаєте ви казки?

Літературна вікторина «Відгадай, з якої казки»

(діти сидять за столами, за кожну правильну відповідь отримують фішку).

1. Скільки гномів дружили з Білосніжкою? (Сім).
2. З якої казки слова «Окунець, окунець, повернись до мене головою, побалакаємо з тобою»? (Ох).
3. Хто допоміг витягнути ріпку? (Мишка).
4. Як звали трьох поросят? (Ніф-ніф, Наф-наф, Нуф-нуф).
5. На чому літала Баба Яга? (На мітлі).
6. Скільки козенят було у казці? (Семеро).
7. Що за звір влітає сало і кричить все «Мало! Мало!»? (Пан Коцький).
8. Який казковий герой не любить ходити босоніж? (Кіт в чоботях).
9. Хто так казав: Гуси-гуси, лебедята, візьміть мене на крилята? (Івасик-телесик).
10. Як звали величезного динозавра з трьома головами? (Змій Горинич).
11. «Плаче Зайчик: Горе, братці! Звір страшний у моїй хатці» (Коза-дереза).
12. Як звали хлопчика з довгим носом? (Буратіно).
13. Скільки героїв зібралось в рукавичці? (Сім).
14. Що загубила на балу Попелюшка (черевичок).
15. В якій казці герой котився по стежині і зустрічав різних тварин? (Колобок).
16. У назвах яких казок використовуються числа («Три ведмеді», «Три товстуни», «Троє поросят», «Вовк і семеро козенят», «П'ятеро братів і шоста донька Галя»).

Кросворд «Назви казку»

Робота з коректурними таблицями «Я і казка»

1. У назві якої казки є 3 звуки [О]? (Колобок).
2. Назва якої казки починається на звук [Р], [Р']? (Рукавичка, Ріпка).

3. Про кого з казкових героїв можна сказати: він живе під кущем? (про зайчика)
4. В назві якої казки присутня назва колишнього або казкового будівельного матеріалу? З нього будував будинок один з трьох поросят (Солом'яний бичок).
5. Ім'я якого казкового героя починається і закінчується на звук [К]? (Колобок)
6. В назві якої казки є два склади –за (Коза-дереза)
7. В назвах яких казок немає звука [А]? (Котигорошко, Котик і Півник, Колобок).
8. Назви яких казок починаються на голосний звук? (Айболить, Івасик-Телесик)
9. Імена яких казкових героїв закінчуються на –ик, (Котик і Півник, Івасик-телесик), на –ка (Лисичка-сестричка, Рукавичка).
10. Малюнок до якої казки під № 5 (Маша і Ведмідь).
11. Який казковий герой народився з горошини ?(Котигорошко).
12. В назвах яких казок нема звука [О]? (Ріпка, Івасик-телесик, Рукавичка, Лисичка-сестричка).
13. Назви яких казок мають три склади (Айболить, Колобок).
14. Які казкові герої розміщені справа від Солом'яного бичка (Лисичка, Котик і Півник)?

Головоломка-пазл «Склади казку»

Вихователь. Діти, чуєте, наче якийсь шум, що це може бути? (Звернути увагу на книгу, яка стоїть навпаки. Діти за обкладинкою відгадують назву казки «Лисичка і журавель».) Зрозуміло, це сваряться Лисичка і Журавель, як ви думаете, чому? – бо погано пригостили один одного. Давайте їх помиримо, прочитавши вірш (діти імітують рухи, про які йдеться).

Налетіли журавлі, і великі, і малі,
 Сіли вони на ріллі і співають: трі-рі-рі.
 Тут Лисичка вибігає, журавлів вона хапає,
 Хочє їх вона обняти, щоб кумою усім стати.
 Чи знаєте ви, як треба поводитися з книгами?

Наступна **зала №6** змусить задуматися нас, чи вміємо ми користуватися книгою.

Бесіда «Правила користування книгами» (біля стенда)

Бачите, яка цікава розмова сьогодні у нас склалася про книги. І не дарма, бо книга – перший товариш, як каже народна мудрість. А ви знаєте прислів'я про книги?

Мовна вправа «Продовж прислів'я».

Книга – світ, книга – серцю ... привіт.

З книгою жити – з добром ... дружити.

Книга мовчить, та багато ... вчить.

Книга – твій друг, без неї, як без ... рук.

Хто багато читає, той багато ... знає.

Хто з книгою дружить, тому вона вірно ... служить.

Книга – добрий друг,

Книга знає все ... навкруг;

Про старі й нові країни,

Космос та морські ... глибини.

Дружба з книгою – це свято,

Не було б її у нас,

Ми не знали б так багато

Про новий і давній час.

Ось і закінчилася наша екскурсія до музею книги. Вона вам сподобалася? Ви багато дізналися про все, що стосується книги, багато і самі розповіли. Я вірю, що і в подальшому ви завжди будете дружити з книгою!

У бібліотеці

Бібліотечне заняття для дітей старшого дошкільного віку

Мета: поглибити знання дітей про бібліотеку, її призначення, правила користування послугами бібліотеки, роботу бібліотекаря. Збагачувати лексичний багаж дітей словами: «стелаж», «формуляр», «книгосховище»; активізувати словник дієсловами «відвідувати», «читати», «переглядати», «аналізувати». Виховувати інтерес до книжок, дбайливе ставлення до них, повагу до праці бібліотекаря. Формувати естетичні смаки і почуття під час перегляду книг. Зацікавити дітей послугами бібліотеки, залучити до систематичного її відвідування.

Місце проведення – дитяча бібліотека (I половина дня), групова кімната – II половина дня.

Обладнання й матеріали: бібліотечне приладдя, книги, альбом ілюстрації до казок, вірші С. Жупанина «Я-бібліотекар», В. Багірової «Полікую книжечку», загадка Г. Чубача «Книга»; роздавальний матеріал – книжки з ілюстраціями.

Хід заняття

Вихователь. Діти, загадаю вам загадку і чекатиму відгадку той, хто першим відповість, мій секрет відкриє вмить.

Г. Чубач «Книга»

Всім про все вона розкаже

І малюночки покаже.

Усіх розуму навчить,

Хоч сама завжди мовчить.

Що це? Звичайно книга. Для чого потрібні людині книги? Які є книги у вас вдома? Хто їх вам читає? Де живуть ваші книги? А де живе дуже багато книг, якими може скористатися будь-яка людина?

Що таке бібліотека? Для чого існують бібліотеки, як можна скористатися їх послугами і чи потрібно це робити взагалі, нам розповість людина, яка чудово знає літературу, може порадити нову книжку, підтримати розмову про прочитане, знайти для тебе цікаві заняття, чия професія називається...? (бібліотекар). Зовуть її...

Бібліотекар. Вітаю вас діти, у храмі книги, який називають бібліотекою. Чи доводилося вам бувати у бібліотеці? З ким ви сюди приходили? Чим займалися? Які книги обирали? Що ви знаєте про бібліотеку?

Слово «Бібліотека» складається з двох частин – «біблію» і «тека». Біблію – означає книга, а тека – сховище. Це означає книгосховище, будинок книги. Виникли бібліотеки дуже давно. Зараз вони є у містах і селах. Книг у бібліотеці багато. Вони різні за розміром, обсягом тексту і малюнків, призначенням (показує):

це і вірші, і казки, оповідання, гуморески і байки, енциклопедії, довідники і навіть старовинні книги є.

Написано у них про все на світі:

про рослин, тварин, різні пригоди й речі.

Є книги для дорослих, і є для дітей, розміщені вони у шафах, на полицях-стелажах. Вони складають книжковий фонд бібліотеки.

Оскільки книг в бібліотеці дуже багато, то кожна книга має є свій номер, що складається з букв та цифр, які називаються шифром книжки. За ним можна дізнатися адресу книжки: поверх і полицку, де вона зберігається. В ящиках-каталогах зберігаються картки з назвами та шифрами всіх книжок (показує). Бібліотекар заводить на кожного читача формуляр – маленьку паперову книжечку у якому записує її назву, або заводить на кожного читача електронний формуляр (відмічає в комп'ютері), кому і коли було видано книгу та дату, коли її повернути.

Бібліотека – це цілий комплекс підрозділів, що спільно працюють для того, щоб дітям тут було завжди комфортно й цікаво читати, творити, проводити вільний час. Сьогодні ви дізнаєтеся лише про деякі з відділів бібліотеки. Отже, давайте знайомитися. Читальна зала (де ми зараз знаходимося) – місце для роботи з літературою, яка представлена у бібліотеці в одному-двох примірниках. Такі видання можуть знадобитися читачам у будь-який час, тому користуватися ними можна тільки в читальному залі бібліотеки. Це можуть бути енциклопедії, словники, довідники, газети та журнали, цінні або рідкісні книжки. А в сучасних бібліотеках це ще й електронні книги, які можна прочитати за допомогою спеціальних технічних пристроїв (е-рідерів). Тут – столи, стільці, комп'ютери, книжкові виставки, які можуть бути присвячені новинкам літератури, або ж певній темі, творчості письменника; каталоги (скриньки, де зберігаються записи про назву книги, її автора і місце на полиці, щоб швидше знайти у книгосховищі).

Прямуємо до наступної зали – абонентського відділу бібліотеки. Діти, подивіться як акуратно розставлені книги на стелажах. Усе це потрібно для того, щоб читач (людина, яка читає чи хоче прочитати книгу) міг легко знайти собі ту, яка його зацікавить і взяти її додому після того, як бібліотекар зробить відмітки у формулярі. Після прочитання, книжки, взяті на абонементі треба обов'язково повернути, тому що їх чекають інші діти. Прочитана книга здається тільки особисто бібліотекарю! Ні в якому разі не ставте її на полицю самостійно. Отже, підрозділ бібліотеки, де видаються книги додому, називається абонементом. Зараз ви можете переглянути книги, які тут є і вибрати для читання у групі (*бібліотекар і вихователь допомагають дітям зорієнтуватися у розмаїтті книг, пропонують найцікавіші для їх віку*).

Звичайно, всі книги не можна розмістити на абонементі та в читальному залі. Частина їх зберігається у спеціально обладнаному

приміщенні бібліотеки, що називається книгосховищем. Документи видаються із книгосховища за потребою користувача. Вхід читачам у книгосховище не дозволяється. Але у виняткових випадках – читачам проводять екскурсію книгосховищем, як і для вас сьогодні. Особливою таємничістю книгосховище наповнене вночі, або в період сутінок, коли густий аромат друкарської фарби, товстих обкладинок змушує відвідувача поринути у бездонний світ людських життів і пригод. Книги на стелажах виставлені за шифрами (номерами), темами. Рідкісні книги тут зберігаються у спеціальних шафах.

Повертаємося до читальної зали. Діти, ви любите сюрпризи? Такий сюрприз для вас підготували працівники бібліотеки та її маленькі відвідувачі, які не лише дружать із книгами, а й їх героями. Сьогодні вони виступатимуть у ролі артистів за сюжетом однієї із казки.

Вихователь. Поки артисти готуються до вистави, ми проведемо фізхвилинку: Руки вгору, руки вниз і легесенько прогнись

Покрутились, повертілись

Раз-присіли, два- вже встали

Вдих глибокий – раз, два, три...

Працювати почали.

Перегляд вистави за мотивами української народної казки «Язиката Хвеська» на новий лад

Бібліотекар. У нашій бібліотеці працює не лише театральний гурток, а й гурток «Маленькі книголюби», де діти вчать писати власні вірші, казки на новий лад, оповідання, ілюструють їх, створюють нові і лікують пошкоджені книги (показує такі книги, зачитує дитячий вірш про книгу). Запрошую і вас до співпраці.

Про те, як поводитися з книгою, ви мабуть добре знаєте, а от правила поведінки у бібліотеці вам допоможе засвоїти ця пам'ятка, яку я дарую вам на згадку. До побачення.

II половина дня

1. Обмін враженнями від екскурсії та закріплення основних понять.

Діти, де ми сьогодні були? Що вас найбільше вразило під час екскурсії? Що цікавого ви дізналися у бібліотеці? Що таке стелаж, формуляр? Кого називають користувачами бібліотеки?

2. Ознайомлення із правилами поведінки у бібліотеці.

- Зайшовши в бібліотеку, треба привітатися з її працівниками.
- Коли просиш у бібліотекаря якусь книжку або допомогу в пошуку книжки, не забувай про слова «будь ласка» та «дякую».
- До бібліотекаря звертайся на ім'я по-батькові. Як правило, у бібліотекаря є бейдж, на якому написана ця інформація.
- Якщо книжку тобі видали в читальному залі – тихо сядь за вільний стіл. Читай її мовчки. Не висловлюй своє захоплення або незадоволення вголос. Пам'ятай, що поруч є й інші читачі – їм твої репліки будуть заважати.
- Коли ти вже йдеш з бібліотеки, не забудь сказати «дякую» та «до побачення».
- Бігати навколо стелажів з книгами не можна. Потрібно ходити спокійно, не зачіпаючи інших читачів.
- Якщо книжка знаходиться високо, слід попросити кого-небудь з дорослих дістати її, а потім подякувати людині.
- Не можна розкидати книги. Вони вимагають акуратного і дбайливого поводження.
- Побачивши знайомого, не треба поспішати до нього. Якщо дуже хочеться поговорити, слід дочекатися, коли приятель вийде з бібліотеки. Розмовляти в приміщенні, навіть пошепки, забороняється.
- Дбайливо стався до друкованих видань (не рвати, не м'яти і не робити поміток).
- Повертай літературу у встановлені терміни.
- Не соромся задавати питання, які в тебе виникають при відвідуванні бібліотеки.
- Не виноси книги з бібліотеки без відмітки в читацькому формулярі.
- Уважно переглядай екземпляр на наявність дефектів перед тим, як віднести додому. У разі виявлення слідів псування повідом бібліотекаря.
- Книжки, які ти взяв переглянути, став на місце або клади на стіл бібліотекаря. Пам'ятай: кожна книжка в бібліотеці має своє місце. Якщо поставити її в інше – книжку важко буде знайти.
- Якщо екземпляр загублений, потрібно придбати рівноцінне видання і здати в бібліотеку, пояснивши ситуацію.

3. Перегляд мультфільму «Каю-бібліотекар».

4. Сюжетно-рольова гра «У бібліотеці» (літературний центр).

5. Читання віршів:

«Я – бібліотекар»

За моїм вікном ростуть
Кедри та смереки,
Гарне місце влітку тут
Для бібліотеки.

Я по лиці змайстрував
Для книжок, журналів,
Щоб читали їх усі
Діти в зелен-залі.

І тепер у ранній час
Чи в обідню спеку
Йдуть до мене читачі
У бібліотеку.

С. Жупанін

«Полікую книжечку»

Плаче книжка
нишком- Захворіла
книжка.
Нерозумні малюки
Їй обшарпали боки.
Потерпіть, будь ласка, книжко
Полікую я вас трішки –
Попідклеюю вам рани,
Хай боліти перестане.
Ось обгорточка готова
Буде книжечка здорова.

В. Багірова

Вихователь. Я сподіваюсь, що ви будете відвідувати бібліотеку і там для вас знайдуться найцікавіші книги. 30 вересня українці відзначають Всеукраїнський день бібліотек.

Поетичний майстер-клас від Лесі Українки

Монтессорі-урок для дітей 3,5-6 років (Ж. Грядовкіна. Поетичний клас від Лесі українки/ Грядовкіна Ж. // Дошкільне виховання, 2015. – № 2. – С. 18-19).

Мета: ознайомити дітей із творчістю Лесі Українки; збагачувати лексичний багаж дітей; формувати вміння робити висновки, добирати рими до слів; розвивати пам'ять, мислення, уяву, літературно-творчі здібності дітей; виховувати інтерес до художнього слова, любов до рідної землі.

Обладнання й матеріали: портрети Лесі Українки (у дитячому й дорослому віці); ілюстрації до віршів «Черешеньки», «На зеленому горбочку»; предмети для ілюстрування віршів – іграшкова хатинка, зелена тканина, макети дерев і сонця, муляжі гілок із вишнями; дидактичний матеріал для римування (два лотки з предметами: в одному – мініатюрна хатинка, пляшка з лаком, шишка, іграшкова машинка, квітка; у другому – вата, іграшковий рак, кришка, пружина, нитка).

Хід уроку

I. Ранкове зібрання. Педагог дзвонить дзвоником, пропонує всім закінчити свої справи і зібратися в коло.

II. Привітання. Діти стоять у колі й співають пісеньку «Ми з тобою друзі», називаючи одне одного на ім'я.

III. Організація до роботи. Бесіда «Який сьогодні день?». Педагог вітає всіх із початком нового дня і пропонує поговорити про нього: пригадати, який день тижня сьогодні, який день був учора. Яке число і місяць, яка погода: йде дощ, сонячно чи похмуро.

IV. Вивчення нового матеріалу. *Розповідь (з елементами бесіди) про Лесю Українку.* Незабаром весна. Що відбувається у природі, коли приходить весна?. Так, навесні природа оживає і чарує всіх своєю красою. Люди в усі часи захоплювалися весняною природою, митці оспівували її у віршах, змальовували у картинах і в музиці.

Багато років тому в Україні жила дуже талановита поетеса. Чимало її віршів присвячено красі рідної природи. Звали поетесу Леся Українка (показує портрет у дорослому віці). Коли вона була маленькою (показує портрет у дитячому віці), то часто гуляла з батьками, спостерігала, як тече річка, розквітають квіти, співають пташки, піднімається над небосхилом сонце. Милувалася кожною рослинкою, раділа кожному сонячному промінчику. Коли Лесі було 9 років, вона склала свій перший вірш – про конвалію. А ще вона написала вірш про хатинку, що раділа сонечку (показує ілюстрацію до вірша «На зеленому горбочку» та іграшкову хатинку). Як ви думаєте, чи

може хатинка радіти? Зараз ми уважно розглянемо її, а потім розповімо, яка вона (передає по колу іграшкову хатинку, діти розглядають її, потім описують).

Послухайте вірш про хатинку, який написала Леся Українка.

Ілюстрування вірша «На зеленому горбочку»

Педагог читає вірш та ілюструє його, викладаючи композицію за допомогою іграшкової хатинки, зеленої таканини, бутафорських дерев сонця.

На зеленому горбочку,
У вишневому садочку,
притулилася хатинка,
Мов маленькая дитинка.
Стиха вийшла виглядати,
Чи не вийде її мати.
І до білої хатинки,
Немов мати до дитинки,
Вийшло сонце, засвітило
І хатинку звеселило.

По закінченні педагог складає матеріал у кошик, відносить на полицю і пропонує дітям працювати з ним за бажанням.

Гра-хоровод «Вишеньки-черешеньки»

У якому садочку стояла хатинка? Навесні, коли дерева зацвітали, хатинку ніби обгортали білі духмяні хмаринки. У що вони перетворювалися влітку?

Педагог показує ілюстрацію до вірша Лесі Українки «Вишеньки-черешеньки», дає дітям розглянути муляжі гілок з вишнями. Пропонує поводити хоровод «Вишеньки-черешеньки», слова якого написала Леся Українка, а музику до нього склав народ. Композитор Я. Степовий обробив цю музику, щоб вона була цікавішою і кращою.

Троє високих дівчаток стають в центрі кола і хитають над головою гілочками вишні, решта дітей, взявшись за руки йдуть по колу, імітують рухи тексту.

Поблискують черешеньки в листі зелененькім.

Черешеньки ваблять очі діточкам маленьким. – *йдуть по колу.*

Дівчаточко й хлоп'яточко під деревцем скачуть – *стрибають, тримаючи руки на поясі.*

Простягають рученята та мало не плачуть (*простягають вперед обидві руки, протирають очі від «сліз»*).

Раді б вишню з'їсти та високо лізти – *хитають голівками, руки на поясі*.

Ой, раді б зірвати, та годі дістати – *«Пружиночка»*.

Ой, вишеньки-черешеньки, червонії спілі,

Чого ж бо ви так високо вирости на гіллі? – *йдуть по колу*.

Ой того ми так високо вирости на гіллі,

якби росли низесенько, чи то ж би доспіли – *діти присідають у колі*.

V. Робота з дидактичним матеріалом. Самостійна робота у Монтессорі-середовищі (з дітьми 3-4 років). Педагог пропонує дітям вибрати матеріал для самостійної роботи. Діти виходять з кола, коли чують своє ім'я.

Групова робота з римування (зі старшими дошкільниками)

Педагог. Рядки віршів здебільшого римуються. Як ви гадаєте, що таке рима? (слова, схожі своїми останніми звуками). Наприклад, садочок – горбочок, хатинка – дитинка, річка – стрічка, скриня – диня, лисиця – суниця, чашка – ромашка).

Перед дітьми стоять два лотки з матеріалами. Діти вибирають по одному об'єкту з першого лотка. Коли лоток обійде коло, кожна дитина називає свій предмет. Педагог викладає «об'єкти-рими» з другого лотка на килимок і пропонує кожному вибрати об'єкт, назва якого римується з назвою того предмета, який він вибрав (хата-вата, лак-рак, шишка-кришка, машина-пружина, квітка – нитка). Кожен промовляє римовані пари, після чого розкладає об'єкти по лотках.

Можливі об'єкти лотків: листок – свисток, серветка – піпетка, резинка – намистинка, нитка – квітка, яйце – кільце.

VI. Завершення групової роботи в колі. Педагог дякує всім за спілкування, за цікаві розповіді, пропонує брати матеріал, коли буде бажання. Діти переходять до самостійної діяльності в Монтессорі-середовищі.

Про Шевченка ми багато знаємо, його сьогодні величаємо

Нетрадиційне заняття для дітей старшого дошкільного віку

Мета: продовжувати ознайомлювати дітей з життям і творчістю Т. Г. Шевченка, розвивати інтерес до поезії, формувати вміння виразно

читати вірші. Закріпити вміння дітей складати описові розповіді за картинками. Розвивати творче мислення, фантазію, комунікативні здібності. Виховувати патріотичні почуття, любов до рідної України, її людей, природи.

Обладаня: роздатковий матеріал для кожної дитини зі складами, портрет Т. Шевченка, бутафорський дуб із номерованими листочками, картки із завданнями під відповідними номерами, глина і приладдя для роботи з нею, розрізні картинки, кулька з сюрпризом.

Попередня робота. Бесіди і розповіді про життя і творчість Т. Шевченка, Вивчення поезій Т. Шевченка, слухання пісень на слова Т. Шевченка.

Хід заняття

Вихователь. Діти, подивіться, що це? (*Поштар приніс листа*).

– Мені передали його для вас із села Будище. Давайте подивимося, що тут написано (*вихователь читає напис на конверті*).

– Малята, треба подивитися, що там усередині (*діти виймають лист, вихователь його читає*).

„Дорогі друзі! Ми хочемо вас запросити на гру «Лото – забава». І якщо ви зможете подолати всі перешкоди і виконати всі завдання, на вас чекає сюрприз”.

– Сьогодні гра буде присвячена життю і творчості талановитого поета, художника, який над усе любив Україну і мріяв про її щасливе майбутнє. А про кого будемо говорити, ви дізнаєтесь, коли правильно складете слово із цих складів (*кожній дитині даються розрізані склади (ЧЕН-ШЕВ-КО; КОБ-ЗАР) з яких вона складає слова*).

Вихователь. Погляньте на портрет Тараса Шевченка. Пригадайте, що ви знаєте про його життя на рідній Звенигородщині.

Гра «Карусель»

(утворивши два кола, внутрішнє коло дає запитання зовнішньому, і навпаки)

Вихователь. У Шевченка з дитячих років була тяга до малювання і складання віршів. Коли він жив у селі Будище на Черкащині, у нього було велике бажання малювати, але йому не дозволяли цього робити. І він змушений був займатися улюбленою справою крадучись, щоб ніхто не бачив. Навіть місце для малюнків своїх знайшов. Куди ж ховав свої малюнки Шевченко? Як назвали в народі той дуб?

Цієї ночі у нас у групі вирросло дивовижне дерево, яке дуже схоже на ...? Так, цей незвичайний дубок допоможе нам у сьогоднішній грі.

(На листочках дерева – номери карток-завдань. За допомогою лічилки діти по черзі вибирають того, хто зніматиме листочок. Знявши листочок, дитина називає номер картинки-завдання.)

Завдання.

1. Впізнай портрет Т. Шевченка серед інших.
2. Назви вірш, з якого ці слова: «соловейко в темнім гаї весну зустрічає», розкажи його.
3. Послухай мелодію і згадай назву пісні, до якої вона написана.
4. «Опиши картинку» (*дитина описує картинку, діти відгадують до якого вірша Т. Г. Шевченка вона відноситься*).
5. «Розв'яжіть криптограму»:
з-під, тече, явора, вода.
вишневий, коло, садок, хати.
черевички, мені, якби.
6. «Передай мімікою і жестами зміст вірша «Тече вода з-під явора».
7. «Склади і назви» (*біля дерева половинки картинок; дитина добирає другий фрагмент картинки і називає його: дуб Т. Шевченка; музей в селі Шевченкове; хата, в якій народився т. Шевченко*).
8. Виконай пісню на слова Т. Шевченка.
9. До якого вірша ця ілюстрація?
10. Продовжи вірш «Встала весна...»
11. Як вшановано ім'я поета у твоєму місті? (*названа вулиця, є пам'ятник*).
12. Проведи фізкультхвилинку
Щось у нас затерпла спинка (*встали, потягнулись*)
Станем й розпочнем розминку (*відійшли від стільчиків*)
Ми старанні малюки (*поплескали в долоні*)
Знаємо Шевченкові вірші (*покрутили головою*)
Зараз ми один розкажем (*руки в боки*)
Та ще й рухи всім покажем.
По діброві вітер віє (*руки над головою, нахили в сторони*)
Гуляє по полю (*крок на місті*)
Край дороги гне тополлю (*нахилились вперед*)
До самого долу (*присіли*)
Стан високий, лист широкий (*стають навшпиньки, руки тягнуть вгору, опускаються на всю ступню – руки розводять в сторони*).

Марно зеленіє(руки в боки)

Кругом поле, як те море (покрутились навколо себе)

Широке синіє (розвели руки в сторони).

Вихователь. Ми з вами пригадали окремі епізоди з життя Т. Г. Шевченка, вірші, які він писав, картини, які малював. Ми знаємо, що в багатьох містах України і світу є пам'ятники Тараса Шевченка. Пропоную вам створити свій пам'ятник великому поету за допомогою глини. (*Діти ліплять пам'ятник на основі раніше засвоєних знань*).

На чарівному дереві залишилась кулька-сюрприз. За те, що ви були уважними і кмітливими, отримайте сюрприз (*Проколюється кулька, з якої висипаються цукерки*).

Ознайомлення з казкою В. Сухомлинського «Старий пень» з використанням прийомів ГРВЗ

Алгоритм роботи з дітьми середнього та старшого

дошкільного віку (Зінчук В. Казка розуму вчить / В. Зінчук //

Дошкільне виховання, 2015. – №11. – С. 22-24)

Крок 1. Ознайомлення зі змістом казки (Хто? Що? Де? Як? Коли?).

Педагог читає дітям казку, проводить бесіду за її змістом з розгляданням ілюстрацій, які допомагають «увійти в казку», побачити, який вигляд мають персонажі, де відбуваються казкові події. Читає повторно, пропонує дітям переказати.

Прийоми.

Кадрування. Діти аналізують зміст казки, визначають її ключові події (як правило, їх може бути 3-4) та малюють відповідні кадри (вихователь за потреби допомагає). Цей прийом допомагає дітям виділити головне (від близького плану до загального), створити план-схему казки.

Що за чим? Діти розкладають кадри відповідно до послідовності розгортання подій у казці, що допоможе детальніше розібратися у послідовності подій казки.

Усе в казці переплуталось. Розповідаючи казку, педагог може змінити порядок подій або ввести новий персонаж, а діти мають помітити і виправити помилку. Для активізації творчої уяви можна запропонувати їм продовжити казку з новим персонажем або зі зміненим порядком подій.

Раніше-пізніше. Вихователь демонструє один із кадрів казки, діти розповідають про події, які відбулися раніше та пізніше від показаних на кадрі, знаходять відповідні кадри.

Що загубилося? Розкладаючи послідовно кадри казки, педагог кілька пропускає, діти знаходять їх і відновлюють послідовність.

Прийоми описів головного героя та події казки на основі власних відчуттів (зорових, слухових, тактильних, смакових), що допоможе краще осмислити образи персонажів, складати зв'язні розповіді.

Я чую (бачу, відчуваю). Педагог показує кадр казки, пропонує вихованцям уявити, що вони перебувають у зображеному місці, запитує, що вони чують бачать, відчувають у цей момент. Наприклад, «я чую, як дзижчить бджола. Вона просить у квітки нектару..., я відчуваю запах абрикоса..., чую, як їжак шарудить листям... Я відчуваю, як сумно пеньку, які у нього гарячі сльози.... Їжак погладжує пень, вони хочуть дружити... вони потрібні один одному....

Про що говорять об'єкти. Педагог описує дітям складну ситуацію, пов'язану зі змістом казки, діти розглядають її, враховуючи зв'язки між різними персонажами, пропонують вихід, який задовольнив би якомога більше об'єктів системи. Наприклад, на запитання вихователя «А що було б, якби люди не спилили дерево, діти відповідають: «Дерево могло б упасти і пошкодити інші дерева й кущі, тварини і птахи, могло б придавити людину». Після цього логічним буде запитання: «Що потрібно зробити аби дерево росло, а не засихало?». («Треба, щоб дощик поливав дерево; дятел вчасно прилітав і лікував його. Лісник має стежити, щоб люди дотримувалися правил поведінки у лісі, не завдавали дереву шкоди, не ламали гілки, не надрізали кору»).

Лови помилку. Педагог розповідає казку навмисне припускаючись помилки. Діти мають вчасно її помітити, зреагувати, виправити.

Збільшення-зменшення. Педагог називає об'єкт (персонаж) або його частину, пропонує дітям уявити його дуже зменшеним або збільшеним, а потім розповісти, як розгорталася б подія казки, якби розміри цього об'єкта були саме такими. Наприклад, «Дерево виросло височенне, його верхівка хмари підпирала, тож і пеньок був такий величезний, що в ньому змогла оселитися вся їжакова рідня» Або: «Дерево так і не виросло, було нижче навіть від найнижчої травинки, тож його ніхто не помічав, а воно дуже хотіло мати друзів...».

Так чи ні? Педагог пропонує дітям відгадати казкового персонажа за ознаками, ставлячи запитання, на які можна відповісти «так» або «ні». Це допомагає визначити головні риси кожного персонажа казки.

Інверсія (або зворотна аналогія). Педагог пропонує дітям поміняти персонажів, об'єкти чи події місцями.

Добре-погано. Прийом вчить розв'язувати суперечності, допомагає підвести дітей до висновків на зразок «Якщо зникнуть комахи, зникнуть і тварини» (бо їм нічого буде їсти).

Крок 2. Характеристика персонажів та їхніх учинків (Який? чому?). На другому етапі роботи над казкою діти вчать розуміти стан персонажів, їхній настрій, висловлюють свої думки щодо казкових подій, спільно роблять висновки, «приміряють» казкову ситуацію до реальних подій. Спочатку педагог проводить з дітьми бесіду за запитаннями відкритого характеру для з'ясування розуміння ними вчинків та характерів персонажів, потім під час виконання дидактичних ігор і вправ, діти уточнюють свої висновки. Спершу доречно визначити мету дій персонажа. Бесіда за запитаннями відкритого характеру спонукає дітей до розмірковувань: «Як діє персонаж?», «Що він робить? Чому він це робить? Навіщо? Чого хоче досягти? Який у нього характер?. Чого досяг персонаж? Завдяки чому?»

Наступні прийоми допоможуть описати характер, звички та вчинки персонажів.

Добрий-поганий. Діти визначають позитивні й негативні риси персонажів. Розповідають, які персонажі казки їм сподобалися, які ні, чому, на кого вони хочуть бути схожими; визначають, кому персонажі допомагають, а кому заважають. Наприклад, їжачок зрадив пню, бо біля нього зручно облаштував зимову постіль, а от пташки пню не раді, бо на ньому гніздечка не зів'єш. Педагог пропонує дітям пригадати добрі вчинки персонажів, поміркувати, за що можна похвалити негативного персонажа.

Додай слово. Діти доповнюють речення словами, які відповідають його змісту.

Закінчи речення. Діти намагаються дібрати якомога більше слів для опису персонажа. Наприклад, Їжак небайдужий (чуйний,

лагідний, розсудливий). Це своєрідний проміжний підсумок у визначенні рис персонажів.

Якби я міг... Педагог пропонує дітям зробити добру справу для персонажа казки. Діти придумують ким, або чим для цього вони мали б стати, як саме діяли б? Наприклад, «Якби я міг стати дощиком, то поливав би дерево і воно не засохло б».

Чудодійні слова. Педагог просить дітей придумати слова, які підтримають персонажа у складній ситуації. Наприклад, «Не сумуй, пеньочку, ти сильний, винахідливий, ти все зможеш. Витри сльози, усміхнися, запроси до себе друзів – вони завжди допоможуть».

Визначенню емоційного стану персонажа допоможуть такі відкриті запитання, як: «Хто плаче? Чому? Що відчував персонаж? Хто може йому допомогти? Як саме?. Щоб допомогти дітям відчути на собі емоційний стан персонажів, варто використати прийом *«скульптура»* – педагог пропонує дітям відтворити сцену казки, зафіксувати персонажа у певний яскравий момент дії казки, ототожнити себе з персонажем, розповісти, що він відчуває в цю мить. Наприклад, на галявині сумний пень; навесні прилетіли веселі птахи і побачили пень замість дерева, на якому думали гніздити гніздечка.

Складання загадок допомагає виділити суттєві риси персонажів казки, краще зрозуміти, що відрізняє одних персонажів від інших. Діти складають загадку, скориставшись одним із описаних нижче прийомів за збіркою А. Нестер «Країна загадок».

Що спочатку, що потім, і що – в кінці. У загадці має бути відображено, як змінювався персонаж упродовж казки (Наприклад, був високим і веселим, став низьким і сумним, а з другого – хоч низенький, всеодно – веселенький).

«Знайди рідню». Треба виділити найсуттєвіші характеристики персонажа (Їжак – який? – колючий, хижак, працелюбний, шустрий, небайдужий; знайти незвичайне порівняння для кожної характеристики (їжак колючий як ялинка, голка; їжак хижий як хто? – як вовк, лисиця; працелюбний як хто – як бджола, мурашка; проворний як хто – мишка; їжак небайдужий як хто – мама, друг). Потім ці порівняння використати у загадці (Наприклад, працелюбний, та не мурашка, шустрий, а не мишка, хижий, та не вовк, не байдужий та не пес, колючий, та не ялинка. Хто це?).

Знайди пару. Діти порівнюють дії персонажів різних казок з протилежними рисами характеру. Наприклад, у нашій казці їжак турботливий, у казці «Їжак та Заєць» – хитрий.

Салат з казок. Діти складають історію з персонажами з інших казок як можливе продовження казки, яку опрацьовують. Наприклад, люди повезли сухе дерево до тата Карло, він зробив для Буратіно братиків, які показали цікаву лялькову виставу.

Крок 3. Встановлення причин і наслідків. (Навіщо?)

Діти за допомогою педагога виводять моральне правило, яким вони зможуть скористатися у житті. Педагог допомагає дитині придумати гуманне розв'язання казкової ситуації. На визначення емоційно-духовних зв'язків спрямовані такі *прийоми*:

- *зобрази персонажа* – педагог пропонує дітям показати, яким був персонаж на різних етапах розгортання казки. Наприклад, яким дерево було спочатку? (веселим). «Чому зрубали дерево?» (воно могло впасти й зламати інші дерева, прим'яти лісові рослини, покалічити тваринку). «Як гадаєте, що зроблять з дерева? (меблі, книжки, іграшки). Яким став пень? (сумним). Покажи його. Чому плаче пень?»;

- *живі картинки* – діти відтворюють казкову ситуацію, розподіляють ролі (персонажем може бути і вітерець, і сонечко, і квіточка); показують, як діяли персонажі; розповідають, що вони відчували.

Вправляти дітей у складанні зв'язних розповідей з опорою на різні відчуття допомагає прийом – «*Я чую бачу, відчуваю та про що говорять персонажі*». Педагог просить дітей уявити, що вони потрапили в один із кадрів казки, запитує, що вони там почули. Наприклад, пташки прилетіли й стурбовано цвірінькають. Що робити? Нашого дому нема.

Збагаченню активного словника дітей образними висловами сприяє прийом «*Порівняй за:*». Педагог пропонує дітям знайти якомога більше образних порівнянь для кожного персонажа казки. При цьому можна порівнювати їх з персонажами інших казок. Наприклад, пень сумний, як зайчик з казки «Лисиця та Заєць». На цьому етапі діти складають загадки, придумують влучні вислови (Хто сумний, з тим не дружать. Хто шукає, той знайде.)

Ще один вид роботи з казкою – складання оповідання, сюжет якого виходить за межі казки. У цьому випадку корисними будуть наступні *прийоми*:

- *відставай-забігай*» – малята розмірковують, що було з персонажами до початку казки (наприклад, що було до того, як дерево виросло? Що станеться з ним після того, як його зрубають?) її закінчення (наприклад, хто ще буде дружити з пеньком), придумують продовження казки;

-*точка зору* – дитина уявляє себе одним з персонажів казки, придумує, у якій ситуації вона опиниться, як буде діяти, що відчуватиме. Наприклад, я – пень. Я буду столиком у кафе. Приходять люди й тварини, розповідатимуть про різні пригоди, будуть ласувати смачними тістечками. Я пишатимуся, що потрібний усім. Або я – пень. Піде дощ, і з мене виростуть нові гілки та листочки, знову прилетять птахи і зів'ють на моїх гілках гнізда. У моєму листі всім буде затишно і безпечно. Я радітиму, що знову потрібний усім.

Казка «Старий пень»

Росло в лісі велике гіллясте дерево. Навесні воно вкривалося зеленим листям, білими квітками. Прилітали до квіток бджоли і джмелі. Поселилися на дереві співучі пташки. Щовесни вони поверталися з теплого краю, знаходили своє дерево і весело щебетали: «Доброї весни, рідне дерево, ось ми і прилетіли до тебе». Радісно жилося дереву, бо багато друзів було у нього.

Минули роки. Постаріло дерево, засохло. Прийшли до лісу люди, спиляли його і кудись повезли. Залишився тільки пень. Від суму й самотності покрився він сірим пилом. Боляче йому було, коли згадував, як зліталися до нього бджоли, як співали пташки. Прилетіли якось пташки, покружляли, защебетали тривожно й полетіли. Пень заплакав з туги, так захотілося йому чиеїсь дружби.

Настала осінь. Якось прибіг до пенька їжак, вирив ямку та й носить сухі листочки, жмутки моху, стеле зимову постіль. Зрадів старий пень. І їжак з пеньком став ласкавий. Подружилися вони, розповіли одне одному про своє життя. Аж помолодів пень. Зацвів зеленим мохом. Бо тепер у нього є вірний друг. (За В. Сухомлинським).

Таким чином ми підводимо дітей до висновку, що добрі вчинки дарують радість іншим, і тому, хто їх здійснює.

Таку роботу над казкою можна проводити упродовж кількох занять або поза ними (педагог вибирає слухний для реалізації певного етапу обговорення казки час). Бажано провести перший етап (читання та обговорення змісту твору) не на занятті. Педагог може вибрати місце

відповідно до змісту казки, де дітям буде затишно і комфортно слухати саме цю казку – на груповому майданчику, в парку тощо. Подальше обговорення можна здійснювати епізодично у зручний час, коли діти налаштовані на таку роботу, на заняттях та поза ними. Зазвичай, загальний час на обговорення казки складає орієнтовно 1,5-2 години.

3.2.2. Освітні проєкти

Проєкт освітньої роботи зі старшими дошкільниками на тему «З книгою жити з добром дружити»

Мета проєкту: посилити інтерес дітей і дорослих до книги як джерела знань. Розширювати їхні уявлення про історію виникнення книги, її будову, професії, пов'язані зі створенням книги. Формувати вміння «читати» і розуміти літературні твори, характеризувати персонажів. Виховувати літературний смак, прагнення до словотворчості, шанобливе ставлення до книги, любов до художньої літератури.

Завдання проєкту

1. Формувати в дітей інтерес до книги, літературних творів різних жанрів; уміння аналізувати події, ситуації, характери літературних персонажів.
2. Спонукаати дітей емоційно відгукуватися на художні твори, передавати свої враження від них за допомогою театралізованої діяльності.
3. Виховувати у педагогів і батьків бажання виражати свої думки та почуття в образотворчій діяльності, словотворчості.
4. Активізувати в мовленні дітей слова: читач, література, письменник, автор, поет, поезія, прозаїк, проза, енциклопедія, бібліотека, формуляр, книгарня, тираж, титульна сторінка, палітурка, обкладинка, довідник, зміст, а також прислів'я та приказки про книгу.

Учасники проєкту: педагоги закладу дошкільної освіти, музичний керівник, діти старшого дошкільного віку та їхні батьки.

Тривалість проєкту: 2 тижні.

Прогнозовані результати. Діти й дорослі залюбки власноруч створюють та за потреби «ремонтують» книги, складають казки, оповідання, активно поповнюють бібліотеку вдома та в садку, цікавляться літературою для дітей.

<i>Зміст роботи</i>	<i>Терміни</i>	<i>Оформлення результатів</i>
<i>Підготовчий етап</i>		
Визначення теми, мети, завдань та етапів проєкту	1-й день	План проєкту
Добір літератури для читання дітям: ознайомлення та вивчення казок, оповідань, віршів, пісень, прислів'їв, приказок. Складання тематичного каталогу та збірки творів	1-2 день	Тематичний каталог та збірка
Створення виставки книг різних за тематикою, видом, формою, а також портретів письменників	1-3 день	Виставка книг та портретів письменників
<i>Діяльнісно-творчий етап</i>		
Розробка занять, дидактичних посібників ігор	1-3 день	Конспекти занять та організованої життєдіяльності дітей, дидактичні ігри
Розглядання та обговорення виставки книг і портретів письменників, створення й заповнення книги відгуків і вражень дітей	1-14 дні	Книга відгуків і вражень дітей
Читання дітям дібраної літератури, її обговорення	1-14 дні	Запитання до текстів
Розучування з вихованцями на мовленнєвих заняттях віршів: С. Михалкова «В кожному домі, в кожній хаті»,	1-13 дні	Схеми, малюнки для розучування віршів

<i>Зміст роботи</i>	<i>Терміни</i>	<i>Оформлення результатів</i>
Ю.Ванаг «Книги, на полицях», Г. Бойко «Кицька-читачка», С. Солонар «Мишка і книжка»		
Розучування з дітьми на музичних заняттях пісень: «Пісенька про книжку» М. Парцхаладзе на слова В. Вікторова, «Наталочка-читалочка» Р. Янковської, «Нам без книг ніяк не можна» В. Шаповаленка на слова. З. Бичкової	1-14 дні	Конспекти музичних занять
Бесіда з дітьми «Як з'явилися книги?»	1-й день	План бесіди, добзбірка ілюстрацій
Ліплення улюбленого казкового персонажа		Конспект заняття з ліплення
Обговорення проєкту створення власної бібліотеки	2-й день	Дерево ідей
Заняття-бесіда «З чого складається книга?»	3-й день	Конспект заняття
Екскурсія до бібліотеки		Розробка маршруту і плану екскурсії
Створення власної бібліотеки		«Бібліотека» у групі
Сюжетно-рольова гра «Бібліотека»		Розробка гри (ролі, сюжет, інвентар)
Бесіда «Хто створює книгу?»		План бесіди, добірка ілюстрацій, відеоматеріалів
Обговорення проєкту створення власної книги	4-й день	Дерево ідей
Інсценізація обраної дітьми казки (разом з музичним керівником)		Сценарій, розподіл ролей, декорації, костюми

<i>Зміст роботи</i>	<i>Терміни</i>	<i>Оформлення результатів</i>
Заняття-бесіда «Бережімо книгу!» Літературна вікторина	5-й день	Конспект заняття
Створення «Книжкової лікарні» та плакату на тему: «Бережімо книгу»	6-й день	Конспект заняття з образотворчої діяльності
Літературні ігри в осередку книги		Розробки ігор та атрибути до них
Художнє читання жартівливих творів, інсценування життєвих ситуацій з досвіду дітей	7-й день	Добірка жартівливих творів
Продовження роботи над власною книгою за обраною темою		Конспект заняття з образотворчості
Ремонт книжок. Сюжетно-рольова гра «У книжковій лікарні»		Матеріали та інструменти для ремонту книг. Відремонтовані книги.
Екскурсія до книгарні	8-й день	План екскурсії
Творча гра «У книгарні»		Розробка гри
Виготовлення закладки (аплікація)	9-й день	Конспект заняття в осередку творчості
Складання розповідей «Монолог книги»		Конспект заняття з розвитку мовлення
<i>Заклучний етап</i>		
Свято книги. Конкурс «Читайлики та книголюби»	10-й день	Сценарій заходу
Проведення виставки-конкурсу власноруч створених книг і закладок		Сценарій проведення виставки. Фотоколлаж заходу
Узагальнення результатів. Опис роботи. Впорядкування методичних розробок		Кейс напрацьованих матеріалів

**Таблиця 3.1. План реалізації освітнього проєкту
«З книгою жити з добром дружити»**

Освітній проєкт гурткової роботи на тему «Дитина і книга»

Вид проєкту: комплексний, дослідницько-творчий.

Форма: пошуково-пізнавальний.

Учасники: діти старшого дошкільного віку (5-6 років) – учасники гуртка «Маленькі книголюби»; керівник гуртка, педагоги закладу (вихователі, педагог з образотворчої діяльності, музичний керівник, бібліотекар, еколог, психолог, громадськість).

Тривалість проєкту: 4 місяці (півріччя навчального року).

Проблема: «Хочу все знати про книжку».

Ігрова мотивація: відновити Древню книгу Дідуса Хоттабича, сторінки якої було втрачено.

Мета проєкту: розвивати пізнавальні, творчі здібності дітей у процесі вирішення спеціально змодельованої проблемної ситуації.

Завдання:

1. Стимулювати пошуково-пізнавальну діяльність дітей:
 - здатність до визначення завдань на основі визначеної проблеми;
 - уміння планувати етапи своїх дій, аргументувати свій вибір;
 - знаходити різні способи вирішення проблемних ситуацій.
2. Формувати вольові якості та здібності до створення задуманого продукту.
3. Вдосконалювати рівень набутих практичних навичок (знаходити потрібний матеріал у бібліотеці, вдома, пресі);
 - спонукати дітей до творчості (*твори, розповіді, вірші про книгу*);
 - розвивати художньо-есетичний смак, формувати навички дизайну (*опорні картки, закладки*).
4. Активізувати мовлення.
5. Підтримувати інтерес дітей до діяльності однолітків, викликати потребу у змаганні, бажання бути кращим.
6. Виховувати шанобливе ставлення до книг, природи.

Прогнозовані результати: інтерес і шанобливе ставлення дітей та дорослих до книги, їх обізнаність з історією виникнення книги, створення і функціонування у закладі дошкільної освіти групових осередків книги, бібліотеки для дітей та їхніх батьків.

Взаємодія працівників закладу дошкільної освіти

1. Допомога вихователів груп, діти яких відвідують гурток «Маленькі книголюби», спрямована на пошук вирішення проблеми проєкту.

2. Педагог з образотворчої діяльності проводить заняття з виготовлення й оформлення закладок для книг.
3. Еколог проводить бесіду «Бережіть ліс!».
4. Психолог працює з дітьми над встановленням партнерських стосунків, позитивних взаємин дітей під час вирішення виявлених проблемних ситуацій.
5. Керівник гуртка, керує реалізацією проектних завдань.
6. Музичний керівник розробляє сценарії заходів, добирає відповідний музичний матеріал, здійснює озвучення окремих заходів.

Взаємодія з сім'єю.

1. Допомога батьків у пошуках потрібної інформації.
2. Спільне створення віршів і розповідей про книгу.
3. Підготовка й допомога у проведенні екскурсій.
4. Оформлення альбомів – продуктів діяльності дітей.

Взаємодія з громадськістю

1. Шкільна бібліотека:

- екскурсія в бібліотеку;
- допомога бібліотекаря керівнику гуртка у підготовці презентації проекту;
- домога дітям у зборі необхідної інформації;
- бесіди про комплектування й оформлення бібліотеки у садку;
- безпосередня участь у презентації проекту.

2. Типографія.

- Екскурсія в типографію.
- Відеоліст від директора типографії.

Зміст роботи	Терміни виконання	Оформлення результатів	Хто відповідає
<i>Підготовчий етап</i>			
<p>Ознайомлення дітей, педагогів і батьків з темою, метою, завданнями проекту. Визначення напрямів пошукової і творчої роботи та шляхів їх реалізації. Складання плану проекту.</p> <p>Визначення об'єктів екскурсії та узгодженість з їхніми керівниками.</p>	1-2 тижні	План реалізації проекту	Керівник гуртка

Зміст роботи	Терміни виконання	Оформлення результатів	Хто відповідає
Об'єднання дітей за проблемами Група № 1 – з'ясувати, звідки, прийшла сучасна книга; Група № 2 – як виникло книгодрукування, знайти інформацію про сучасні типографії. Систематизація інформації про шляхи вирішення проблеми		Систематизований матеріал «Книжкова історія»	Керівник гуртка, виховател.
<i>Діяльнісно-творчий етап</i>			
Проведення гурткових занять із тем: «Як сучасна книга прийшла до людей»; «Книгодрукування»; «Бережіть книгу!»; «Як люди обходились без письма»; «Піктограми»; «З чого складається книга».	Упродовж тривалості проекту	Конспекти проведених занять.	Керівник гуртка
Ознайомлення дітей із творами усної народної творчості про книгу під час гурткових занять, занять із художньої літератури, використання їх дітьми на святах, літературних ранках, у повсякденному житті. Заучування напам'ять окремих із них	Упродовж тривалості проекту	«Книга – найкращий друг» – збірка із прислів'ями, приказками, загадками про книгу	Керівник гуртка, вихователі, батьки
Вивчення правил користування книгою. Виготовлення закладок для книг та пам'яток користування книгою	3-4 тижні	«Бережіть книгу!» – альбом із правилами користування книгою, зразками можливих закладок для книг, або їх комплект. Пам'ятка для стендової інформації	Керівник гуртка, виховател з образотворчої діяльності, батьки
Колекціонування фантиків, на яких зображено казкових героїв, сюжети з казок	Упродовж тривалості проекту	Ілюстрований альбом «Солодка казка»	Керівник гуртка, вихователі

Зміст роботи	Терміни виконання	Оформлення результатів	Хто відповідає
Екскурсія у типографію	5-й тиждень	Альбом «Книгодрукування». Фотоколлаж «У типографії»	Керівник гуртка, адміністрація закладу, батьки
Бесіда «Бережіть ліс!»	6-й тиждень	Презентація до бесіди у форматі Power Point	Еколог
Екскурсія у бібліотеку	7-й тиждень	Фотоколлаж: «У світі книг». Пам'ятка про правила поведінки у бібліотеці	Керівник гуртка, адміністрація закладу, батьки, бібліотекар
Складання творчих розповідей віршованих рядків, казок, загадок про книжку	8-10 тижні	Збірка дитячих творів «Про книжку розповідаю, книжкою себе уявляю».	Керівник гуртка, вихователі, батьки
Відвідування книгарні у районі, що знаходиться поблизу садка	9-й тиждень	Придбання улюблених книг, фотоколлаж. Створення власної книжки.	Керівник гуртка, вихователі, батьки
Проведення сюжетно-рольових ігор: «У бібліотеці», «У книгарні», «Книжкова лікарня»	10-12 тижні	Описи ігор та атрибути до них.	Керівник гуртка, вихователі
Практичні заняття: «Полікуємо книгу», «Виготовлення книги», «Створення піктограм	Упродовж тривалості проекту	Конспекти занять, продукти діяльності	Керівник гуртка
Ознайомлення дітей із доступними словами і термінами з галузі літературо- і книгознавства	Упродовж тривалості проекту	Термінологічний словник «Книга і все, що з нею пов'язане»	Керівник гуртка, вихователі

Зміст роботи	Терміни виконання	Оформлення результатів	Хто відповідає
Заклучний етап			
Виставка-ярмарка продуктів дитячої діяльності на тему «Живи, книго!» (саморобні книги, аплікації, малюнки, закладки, суперобкладинки, поробки, кулінарні вироби у вигляді книги чи з їх зображенням, пам'ятки тощо)	Останній тиждень	Сценарій заходу, фотоколлаж. Виручені кошти на придбання книг для бібліотеки та матеріалів для ремонту книг	Керівник гуртка, вихователі, музичний керівник
Узагальнення результатів пошукової діяльності за проектом		Презентація проекту «Книжка – твій друг»	Керівник гуртка
Визначення нових проблем і завдань по їх вирішенню: - поповнення осередків книги новими екземплярами та збір книг для створення бібліотеки у садку; - систематизація книг, - створення каталогу книг; - підготовка місця для бібліотеки; - оформлення бібліотеки		План подальших дій. Презентація проекту «Відкриття бібліотеки в закладі дошкільної освіти»	Адміністрація, педагоги, батьки

Таблиця 3.2. План реалізації освітнього проєкту «Дитина і книга»

3.2.3. Сценарії свят і розваг

День народження книги

(Свято для дітей старшого дошкільного віку з участю батьків)
(Остапенко Г., Ржепівська Є. День народження книги / Г. Остапенко, Є. Ржепівська // Дошкільне виховання. – №1. – 2012р. – С. 34-35)

Попередня робота. За десять днів до свята кожна дитина отримує іменний лист від гномиків Хіха та Хоха – запрошення на святкування Дня народження Книги. У подарунок треба принести книжечку-саморобку, яку діти виготовляють вдома разом із батьками.

На обкладинці зазначають автора твору та ілюстратора.

На початку свята педагоги організують виставку всіх книжок-саморобок. Після свята родини обмінюються книжками для домашнього читання. Потім діти повертають їх одне одному та діляться враженнями. Також батьки з педагогами потайки від дітей готують велику книгу-іменинницю. Вона може мати такий вигляд. На першому розвороті –

будиночок з дверцятами, які відкриваються, за ними приховані окремі літери, загадки та прислів'я про книгу. На другому розвороті – зображення казкових персонажів з помилками та прикріплений конвертик з картками. На третьому розвороті намальовані половини літер (Ф, А, П, Т, Н, Д, М, Л – вертикально; О, Х, З, Ж, ЮК, В – горизонтально), внизу прикріплена кишенька з кількома квадратними люстерками. На четвертому розвороті представлено в малюнках історію виникнення книги.

Атрибути свята: маски; різнокольорові хустки; кошик; зображення наскельних малюнків; шматочки глини, загострені палички; предмети для гри «З якої казки»; матеріали для створення закладок.

Ведучі: гномики Хіх та Хох і Книга-іменинниця (педагоги або батьки).

Хід свята

Зустріч з Книгою-іменинницею. Ведучі зустрічають гостей свята, запрошують їх до зали, дозволяють погортати сторінки великої книги, створеної батьками. Книга запитує дітей про їхні улюблені книжки, скаржиться, що дехто рідко кличе її в гості. Коли всі учасники свята зібралися, іменинниця запрошує розглянути виставку книжок-саморобок. Гномики заохочують дітей і батьків заспівати для Книги іменинну пісеньку про коровай, водять хоровод.

Завдання від книжки

Перший розворот. Діти по черзі відкривають паперові дверцята, хто впізнає літери – називає їх. Батьки читають прислів'я та загадки про книгу. Разом обговорюють їх.

Другий розворот. Діти виправляють помилки, яких припустився ілюстратор, прикріплюють картки із зображенням елемента, якого не вистачає.

Третій розворот. Діти розглядають зображення половинок літер і здогадуються, які це літери, за допомогою квадратних люстерок.

Коли розгортають *четвертий розворот*, де зображено історію появи книги, гномик Хіх запрошує гостей сісти та починає бесіду «Про сиву давнину».

Гномик Хіх. Сьогодні ми святкуємо День народження Книги. (Обіймає її). Як же радісно, що ти, така мудра та гарна, з'явилася одного дня на світ! Цікаво, як люди жили без тебе? Книжечко, розповіси нам про ті давні часи?

Книжка. Колись давним-давно люди не лише книги не вмiли створювати, а й навiть лiтер не знали i гадки не мали, як виготовляти папiр.

Гномик Хох. То вони навiть не могли писати листи одне одному?

Книжка. А ось i могли. Послухайте легенду.

Легенда «Послання скiфiв царю Дарiю»

Колись у давнину правив на Сходi цар Дарiй. Вiн завоював багато народiв i хотiв пiдкорити ще й кочiвникiв-скiфiв. Одного дня вiн отримав вiд них послання. Писати люди тодi ще не вмiли, тож послання складалося з чотирьох предметiв: пташки, мишi, жаби i стрiли. Гонець, який доставив послання, сказав, що бiльше нiчого повiдомляти йому не дозволено, i попросився з царем. Постало питання, що значить такий лист. (Педагог запитує дiтей, як вони гадають, що хотiв сказати царевi полководець скiфiв. Дiти висловлюють свої припущення).

Цар Дарiй припустив, що скiфи вiддають себе в його владу i на знак покiрностi принесли йому землю, воду i небо, бо миша означає землю, жаба – воду, птах – небо, а стрiли повiдомляють, що скiфи вiдмовляються вiд опору. (Педагог запитує, чи згоднi дiти зi згодкою Дарiя).

Проте один з мудрецив заперечив Дарiю. Вiн розшифрував послання скiфiв зовсiм iнакше: «Якщо ви, перси, як птахи, не полетите до неба або, як мишi, не заритеся в землю, або, як жаби, не поскачете в болото, то будете ураженi цими стрiлами. Як виявилось потiм, цей мудрець мав рацiю.

Книжка. У сиву давнину люди все, що їм було потрібно, зображали на стiнах печер, де жили. Як гадаєте, чи це було легко? (Показує дiтям зображення наскельних малюнкiв. Дiти розмiрковують, висловлюють свої думки). Потiм вони знайшли матерiал, на якому було набагато легше робити написи. До того ж, їх можна було стирати.

Гномик Хiх. Це дуже добре, коли можна стирати! Бо я, буває, не завжди чiтко й рiвно проводжу лiнii.

Книжка. Спробуйте здогадатись, який це матерiал. (Дiти висловлюють свої припущення. Зрештою здогадуються самi або за допомогою ведучих, що це глина). Спробуємо й ми з вами написати одне одному глинянi листи.

Образотворча діяльність «Глиняні листи»

Діти отримують плоскі шматочки глини розміром з долоню та загострені палички, визначаються, кому надсилатимуть лист, вирішують, що намалювати. Якщо комусь із дітей знадобиться стерти якийсь елемент, педагог показує всім, як легко це зробити. Діти обмінюються листами, розглядають малюнки, дякують одне одному.

Гномик Хох. Ми створили з вами зовсім маленькі глиняні листівки, а якщо б зробили цілу книгу? (*Діти розмірковують*). Уявіть собі, якою величезною та важкою була б ця книга.

Книжка. Так, люди розуміли, що потрібно ще удосконалювати матеріал, на якому можна малювати й писати. У Єгипті довгий час використовували папірус, створений зі стебел рослин. В інших країнах – пергамент, виготовлений зі шкір тварин. Згодом люди навчилися виготовляти папір у такому вигляді, як ми маємо його зараз.

Рухлива пауза

Дидактична гра «З якої казки?»

Гномик Хіх. День народження – це особливий день, коли відбуваються дивовижні події. Тільки погляньте, предмети з різних казок ожили, вистрибнули з нашої Книжечки й потрапили у цей чарівний мішечок. Щоб повернути їх назад на сторінки, потрібно згадати, який персонаж користувався цим предметом, назвати казку та її автора. Завважте: один предмет може бути задіяний у кількох казках.

Діти по черзі дістають з мішка речі та відгадують.

Перелік казкових предметів: тувфелька (Шарль Перо «Попелюшка»), брудна тарілка (Корній Чуковський «Федорине горе»), банка з варенням (Астрід Ліндгрен «Карлсон, який живе на даху»), яйце (народні казки про Курочку Рябу або Кошія Безсмертного), булава (українська народна казка «Котигорошко»), апельсин (Едуард Успенський «Пригоди Чебурашки та крокодила Гени») тощо.

Театралізована діяльність батьків

Тим часом друга ведуча запрошує батьків у суміжне приміщення та пропонує їм перетворитися на казкових персонажів. Батьки розділяються на групи по двоє-троє, обирають ролі, переодягаються, домовляються, який фрагмент з казки розігруватимуть.

Коли діти закінчили гру, гномики повідомляють, що деякі казкові персонажі також зійшли зі сторінок книжок та завітали на свято.

Малята сідають на стільчики, а батьки інсценують уривки відомих казок. Діти відгадують казки та персонажів.

Спільна образотворча діяльність дітей та батьків
(сім'ї змагаються, хто швидше і краще виготовить закладку для книги)

Гномик Хох. Сьогодні День народження не лише в нашої Книжечки, а й у кожної книжки у світі. Пропоную зробити для них подарунки. Знаєте, що найбільше у світі люблять книжки? Коли їх читають! Щоб швидко та зручно знаходити потрібне місце у книжці, треба мати закладки. Наприклад, такі. *(Показує зразки).*

Діти разом з батьками виготовляють закладки: обводять шаблон, вирізають, прикрашають блискітками, клаптиками тканини, наліпками тощо. На завершення свята Книжка пригощає гостей чаєм і пирогами.

Подружися з книгою

Тематична розвага для дітей старшого дошкільного віку

Мета: закріпити і систематизувати уявлення дітей про книгу, її значення в житті людей, професії, пов'язані з її створенням. Розвивати увагу, пам'ять, зв'язне мовлення, мислення. Активізувати у мовленні дітей слова, пов'язані з літературою, прислів'я та приказки про книгу. Виховувати шанобливе, дбайливе ставлення до книги.

Матеріали: різні книги, окуляри, пензлик, палітра з фарбами, мобільний телефон, аркуші паперу, аркуші з уривками казок, дитячі малюнки, медаль з написом «Головний редактор», костюми (для дорослого – міліціонера, для дітей – Незнайка, Ворони).

Перебіг розваги

Вихователь. Дорогі діти! Сьогодні до нас завітає незвичайний гість, а щоб дізнатися хто, потрібно відгадати загадку.

Чути – не чує.
Мовчки говорить,
Дуже мудрує.
Хто ж то така –
Мудра, правдива,
Добра, розумна і жартівлива?

(За Л. Глібовим)

Вихователь. Правильно, це Книга! Тож запрошуємо її до нас на свято!

Під оплески заходить дитина, тримаючи у руках розкриту книгу, говорить від її імені.

Книга. Завжди я у пригоді стану,
Моїх порад вам не злічить.
Про мене кажуть всі не марно:
Хоч і мовчить, та всіх навчить!

Діти ланцюжком по строфі з пам'яті читають вірш
С. Михалкова.

В кожному домі, в кожній хаті
У містах і на селі,
Хто навчився вже читати,
Має книжку на столі.
Дружба з книгою – це свято,
Не було б її у нас,
Ми не знали б так багато
Про новий і давній час!
І малесенька дитина,
Що не вміє ще читати,
Ледь колючку покине –
Просить книжку показати.
Книги дружать з дітворою,
Полюби їх у житті –
І улюблені герої
Будуть друзями в путі!
Сторінки книжок завітних
Всіх нас доброго навчать –
Працювати і учитись,
Й Батьківщину шанувати!

Вихователь. Книги по-різному допомагають людям: одні навчають, інші – розважають, ще інші – дають поради в різних життєвих ситуаціях. Одні книги розкривають нам таємниці світу природи рідного краю, а другі – цілого Всесвіту. Скільки у людей потреб – стільки й різних книг. У кожному місті, містечку й селі є будинок, де зберігається дуже багато різних книг. Там можна взяти кілька з них на певний час додому, почитати і повернути назад у належному стані. Що це за місце?

(Бібліотека). Ми вже почали збирати свою бібліотеку в групі й удома. Однак, ви пам'ятаєте, що домашня бібліотека створюється не за день і не за рік, а упродовж всього життя. Книжки дарують родичі, батьки купують їх у книгарнях. Добре, якщо книжки в бібліотеці, навіть домашній, зберігаються в певному порядку, все на окремих полицях: казки, оповідання та науково-пізнавальна література, яка знадобиться в школі.

Діти розповідають про свої домашні бібліотеки, про те, як створювали бібліотеку в садку.

Дитина. Книжки, книги на полицях.

Завше тихо поміж книг.

Та яку ти не розгорнеш –

Щось цікаве в кожній з них...

(Ю. Ванаг)

Діти виконують «Пісеньку про книжку» М. Парцхаладзе на сл. В. Вікторова.

Книга. А чи знаєте ви, друзі, як я народилася? Багато людей сумлінно працювали, щоб я була гарною, цікавою та корисною.

Хто створює книги?

По черзі виходять діти, що виконують ролі людей різних професій, причетних до створення книги.

Письменник *(в окулярах, з ручкою і зошитом).*

Я – письменник, автор тексту,

Автор задумів, ідей.

Я пишу цікаві твори

Для дорослих і дітей.

Художник *(тримає пензлик та палітру з фарбами).*

Я – художник, я маюю

Ілюстрації для книг,

Фарбами розповідаю,

Про усе, що йдеться в них.

Редактор *(має в руках стос паперів з надрукованими текстами).*

Я – редактор. Тексти я перевіряю,

Помилки й неточності уважно виправляю.

Художній редактор *(тримає кілька дитячих малюнків).*

А я – редактор художній,

Потрібний я книжці кожній,

Щоб були усі малюнки

Тільки вищого гатунку.

Головний редактор (має медаль з написом «Головний редактор»).

Я – редактор головний,

Мій обов'язок святий –

Видавництвом керувати,

Працю всіх перевіряти,

І лише найкращі твори

В світ книжковий випускати.

Друкар. Я для вас книжки друкую,

Отже, звуся я друкар.

Поставляю в магазини

Тільки якісний товар!

Книгар (тримає кілька книжок).

Я працюю у книгарні,

За прилавком я стою,

Читачам книжки чудові

Із любов'ю продаю!

Вихователь. Бачите, діти, скільки людей працює, щоб книга могла потрапити до ваших рук! Давайте подякуємо їм за таку важку та копітку працю! *Всі учасники свята утворюють коло, дитина-книга стає в центрі, всі виконують «Танок дружби»* (муз. та рухи на вибір музичного керівника).

Вихователь. Діти, поки ви танцюєте та розважаєтесь, у школі, що неподалік від нас, панує страшна епідемія. (Тримає мобільний телефон біля вуха). Мені телефонує директор цієї школи. Каже, хворі не плачуть, ні на що не нарікають, лише тихенько лежать та чекають. Лікарі беруть ножиці... Невже будуть оперувати? Мабуть ні, адже у них в руках з'являються ще клей, білий папір та шматочки чистої тканини. Про яких же хворих ідеться? (Про книги). Школярі не берегли книг: малювали в них, загинали, а часом і виривали сторінки. Тепер доводиться їх рятувати.

Заходять діти-«сторінки», в руках кожен тримає аркуш паперу, на якому великими літерами написано фразу з певної казки.

Сторінки. 1. Я – вирвана сторінка,

Втекла я щойно з школи,

До учнів не вернуся

- Нізащо і ніколи.
2. Нас дуже ображали,
Ніяк не цінували!
3. Мене ж іще й помалювали,
Немов моїх малюнків мало!
4. А на мені – грубе слово!
Не потерплю я більш такого!
5. А з мене хлопчик Вася
Літак зробить старався.
Втекла до вас, малята,
Я захисту шукати!
6. Всіх нас із казок забрали,
Поверніть, будьте ласкаві.

Дидактична гра «З якої це казки?»

Вихователь зачитує уривки, написані на сторінках, діти відгадують назви казок.

«Я по засіку метений, з борошенця я спечений.

Я від баби втік. Я від діда втік. То й від тебе втечу!» («Колобок»).

«Мишка – за кицю, киця – за Жучку, Жучка – за внучку, внучка – за бабу, баба – за діда, а дід...» («Ріпка»).

«Не плач, діду, не плач, бабо! Знесу я вам яечко. Тепер не золоте, а просте...» («Курочка Ряба»).

«Відімкніться, відчиніться. Ваша мама прийшла, молочка принесла!» («Вовк та семеро козенят»).

«Піди до бабусі, довідайся, як вона почувається, бо мені передавали, що вона нездужає. Віднеси їй пиріжки і цей горщечок масла...» («Червона Шапочка»).

«На ньому був яскравий блакитний капелюх, жовті штанці та помаранчева сорочка із зеленою краваткою. У Квітковому місті ніхто більше не полюбляв таких яскравих барв у одязі» («Пригоди Незнайка та його друзів»).

Книга. Цікаво, а чи сам Незнайко вміє читати? *Забігає дитина, яка виконує роль Незнайка.*

Незнайко. Хто це вигадав про мене:

«Не читав Незнайко книг!?

Я читаю їх щоденно,

«Проковтнуть» немало встиг.
Без затримки, без зупинки
Прочитав я всі книжки –
Від картинки, до картинки,
Ну а потім навпаки!

Вихователь. Молодець, Незнайко! Але, на жаль, не всі діти так люблять книги. Із сусідньої школи втекли сторінки з книжок, яких ображали діти. Вони не хочуть повертатися. Що ж нам тепер робити? От і сторінка з книги про твої пригоди теж тут. (*Шоста сторінка махає Незнайкові рукою та вітається з ним*).

Незнайко. Я переконаний, що не всі учні такі погані. Більшість із них –добрі, охайні та ввічливі діти, які дбайливо ставляться до книг. Як же вони зможуть читати казки, якщо бракуватиме сторінок?

Вихователь. Сьогодні у школі санітарний день. Діти рятують понівечені книжки і повертають їх до життя. (*Звертається до «сторінок»*). Гадаю, вони шукають вас.

Заходить міліціонер (дорослий у костюмі).

Міліціонер. Доброго дня! Учні школи звернулися до мене із заявою. Вони розшуковують сторінки книжок, які зникли в невідомому напрямку. Школярі дуже шкодують про свою поведінку, просять вибачення й обіцяють, що віднині любитимуть і поважатимуть усі книжки.

Друга сторінка. Ми тут!

Третя сторінка. Добре, ми повернемося. Однак (*звертається до дітей*), малята, просимо вас добре запам'ятати прості правила дружби з книгами, щоб не трапилося їй з вами такої прикрої пригоди, як із цими школярами.

Правила дружби з книгами

Сторінки. Сторінки не загинайте!

Є закладки – пам'ятайте!

Обкладинки надягайте!

Під час їди не читайте!

Брудними руками нас не беріть!

Тоді ми з вами будем дружить!

Усі разом виконують пісню «Нам без книг ніяк не можна»

В. Шаповаленка на сл. З. Бичкової.

Дидактична гра «Закінчи прислів'я про книгу»

Вихователь. Книгу здавна шанували у нашому народі. Недарма існує так багато мудрих приказок та прислів'їв про неї. Нумо, їх пригадаємо.

Педагог читає початок прислів'я чи приказки, а діти закінчують.

- Хто багато читає, той багато... (*знає*).
- Книги – ключ до... (*знань*).
- Розум без книги, що птах без... (*крил*).
- Книга вчить, як на світі... (*жить*).
- З книгою подружишся, розуму... (*наберешися*).
- З книгою жити – з добром... (*дружити*).
- Книга – твій друг, без неї, як без... (*рук*).
- День без книги, що обід без... (*хліба*).
- Книга – джерело... (*знань*).

Книга. Молодці, діти. Бачу, ви любите й шануєте книгу. Пам'ятайте й надалі, що вона – ваш надійний друг і порадник. Тож, якщо хочете з кимось поговорити – зверніться до книги. Якщо ви занудьгували – візьміть книгу. Якщо хочете отримати пораду – відшукайте її у книзі. Якщо прагнете знайти відповіді на всі свої запитання – подружіться з книгою.

Діти (по черзі)

Мій друже й супутнику,
Книго моя,
Завжди на дозвіллі,
Де ти – там і я.
Ми добре з тобою
Проводимо час.
Чудова розмова
Ллється у нас.
Навчаш відважним,
Правдивим рості,
Любити природу,
Свій край берегти.
Ще змалку тобою
Я звик дорожити. З
доброю книгою
Добре і жити!
(*Автор невідомий*).

Звірятка лікують книгу

Сценарій лялькової вистави

Дійові особи: Засць, Ведмедик, Лисичка-медична сестричка, Лікар-Айболить, Книжка, Хлопчисько-поганисько.

Обладнання. Ширма, декорації, ляльки.

Засць (співає пісеньку «Книга – наш найкращий друг»).

Дорога нам книга кожна,
Нам без книг ніяк не можна,
Нам без книг ніяк не можна!
Голоси дзвенять навкруг.
А як часом книга хвора,
Значить в тім вина.
Ми її підклеїм скоро –
Враз одужає вона!

(На його шляху з'являється щось страшне, брудне, волохате. Це пошарпана книга).

Засць. Ой, що це? Краше сховаюся, а то у мене зубки цокотять від переляку і хвостик тремтить. *(Ховається за куцем).*

Книга. Не бійся, Зайчику. Я книжка, тільки дуже хвора. Ой, як боляче моїм сторінкам. І корінець поламаний, вже зовсім сил немає. Навіть ходити сама не можу. *(Плаче).* Допоможи мені, Зайчику!

Засць (вибігає з-за куца, підтримує хвору книжку). Біденька ж ти моя! Хто тебе так покалічив? Може ти з лисицею зустрілася, чи у лапи до вовка потрапила? Чи може лютий Бармалей над тобою знущався? Я навіть не впізнав тебе. Ми ж раніше з тобою зустрічалися. Ти була така гарна, чепурна! Усі діти тебе з радістю читали.

Книга. Так, тепер я зовсім не схожа на себе. Хлопчисько-поганисько мене так порвав. Ох і мучив він мене. Поливав гарячим супом, гнув кінці сторінок і чорнилом бруднив. Я ледве втекла від нього. Зовсім немає сили йти далі, та й куди ж я піду, нещасна?

Засць. Не журися, Книжечко! Ми зараз що-небудь придумаємо. А ось і Ведмедик чапає. Може він нам щось порадить? *(Кличе Ведмедика).* Ведмедик! Ось Книга у біду потрапила, від хлопчиська-поганиська втекла, їй допомогти треба, а яка – я не знаю.

Ведмедик. Бідолашечко ти наша! Потрібно негайно відвезти тебе у «Книжкову лікарню» до лікаря. Він тебе послухає, огляне, підклеїть, підпише і одягне у красиву обкладинку.

Засць. Правильно! І як я одразу не здогадався? Адже у кожній школі, у кожній бібліотеці працює така лікарня. Там завжди придуть на допомогу юні друзі книги. Пішли, дорогенька Книжечко, спирайся на мене.

Добридень, шановний лікарю Айболить! З бідою прийшли ми до вас. Вилікуйте, будь ласка, бідолашну Книжечку!

Лікар. Обов'язково! Шановна Книго, присядьте-но сюди. Що з вами трапилося? Де болить?

Книга. Ой, дорогий лікарю, у мене болить все тіло.

Лікар. Як же ви дійшли до такого стану?

Книга. Лікарю, мені соромно, але мій господар обкладинки вирвав з мене.!

Вирвав сторінки, поробив з них кораблики, плоти та голубки.

Лікар. Який жах! Так поводитися з Книгою! Та це ж злочин! Я вас вилікую, шановна Книго! Підніміть свої сторінки. Ох, а що це за брудні плями на них?

Книга. Хлопчисько-поганисько, у якого я жила, брав мене брудними руками, одного разу виляв на мене борщ, кидав мене на підлогу, слинив пальці, коли листав сторінки. Тому я хочу звернутися до всіх діток, до кожної дівчинки і до кожного хлопчика:

Я – Книга! Я товариш твій!

Школярику, завжди мене жалій.

Чистенькою тобі приємна я,

Без бруду – подруга твоя.

Погану звичку ти покинь

І пальців більше ти не слинь.

Завжди я твій найкращий друг,

Та тільки не для брудних рук.

Лікар. Ой, у вас дуже багато хвороб! Зараз я покличу Лисичку-медичну сестричку допомогти нам. (*Кличе Лисицю*).

Лисиця. Добрий день, Книго! Зараз ми з Айболитом тебе вилікуємо. Подивимося ось на цю сторіночку. Ой-ой- ой! Тут намальований страшений пес, а я їх так боюся.

Книга. А в собаки ніг немає.

Лисиця. Який жах!

Книга. Лікарю, сестричко! Вилікуйте мене, будь ласка!

Лікар. Прошу вас пройти в операційну. Будемо робити операцію.

(З 'являється Хлопчисько-поганисько).

Хлопчик. Привіт! Ви тут не бачили Книги? Вона втекла від мене, а чому – я й сам не знаю. Я тільки вдарив нею по голові свого сусіда по парті та ще декілька разів забув її у саду. Ось і цього разу забув. Пішов дощ. Наступного дня я пішов її шукати, та не знайшов. Втекла. Ви її не бачили?

Діти. Їй роблять операцію у «Книжковій лікарні»!

(З'являються Книга і Лікар).

Лікар. Ну ось. Ви тепер маєте набагато кращий вигляд.

Книга. Так, я дуже добре почуваюсь. Ой, знову той бридкий хлопчисько! Він, напевне чекає мене.

Хлопчик. А, ось де ти! Але чому ти так змінилася? А тепер пішли додому. Мені без тебе так сумно.

Лікар. Я не дозволю їй жити у тебе. Вона знову може захворіти.

Книга. Я ніколи не повернуся до тебе. Ти мене ображав, зовсім не беріг. Ти й до цього часу не знаєш правил охайного поводження з книгою.

Хлопчик. Але мені дуже погано без тебе. Я обіцяю тобі і лікарю, і всім дітям, які є у залі, що буду добре поводитися з книгами. І взагалі перестану бути поганиськом.

Книга. Мені шкода його. Хлопче, ти повинен запам'ятати :

Мене не можна брати брудними руками, тому, що мені буде соромно, якщо мене візьмуть інші читачі.

Не став на мене лікті, коли розглядаєш і не клади розгорнутою сторінками донизу, адже тобі б не сподобалося, якби з тобою так поведилися.

Не розмальовуй мене ручкою та нігтем – це так негарно й боляче.

Якщо не закінчив читати і не хочеш загубити сторінку, на якій зупинився, то постав у мене закладку, щоб я змогла спокійно відпочити.

У сиру погоду загортай мене в обгортку тому, що така погода для мене шкідлива.

Допоможи мені залишитися чистою й свіжою, а я тобі допоможу стати щасливим.

Хлопчик. Так, я все зрозумів, чесне слово, що виправлюся.

Книга. Діти, запам'ятайте і ви правила охайного поводження з книгою. Тоді ми завжди з вами будемо друзями.

День казки у дитячому садку

Мета: занурити дітей у чарівний світ казок; систематизувати, поглибити, актуалізувати знання дітей про різні жанри усної народної творчості, розвивати у дітей зв'язне мовлення, творче мислення, фантазію, формувати уявлення про моральні цінності; виховувати інтерес до народної творчості, любов до художнього слова.

Перебіг подій

Ранок. Зустріч дітей на подвір'ї.

Вихователь. Сьогодні в нас незвичайний день. Поруч з нами йтиме Казка – добра і страшна, сумна і весела, в якій обов'язково переможе розум, добро, чесність, справедливість. Ми згадаємо знайомі нам казки, спробуємо самі стати казкарями, зустрінемося з казковими героями. А допоможе нам у цьому добра чарівниця

Чарівниця. Добрий день, маленькі чомусики і пізнайки! Добрий казковий день! Сьогодні до вас в гості прийде казка, і я їй в цьому допоможу. Адже ви всі любите казки, правда? Погляньте, на небо – по ньому плывуть хмаринки – великі, маленькі. Придивіться до них уважніше і подумайте, пофантазуйте, на яких казкових героїв вони схожі (спостереження за хмарами, розвиток творчої уяви). А тепер прислухайтесь: про що шепоче нам вітер.

Дидактична гра «Пригадай казку»

Чарівниця розповідає початок казки, діти пригадують її назву.

Ранкова гімнастика з казковими героями. Лисичка-сестричка, Зайчик-побігайчик, Вовчик-братик, Ведмідь Набрід показують рухи, діти повторюють їх під музичний супровід.

Групова кімната. Підготовка до сніданку.

Психомоторна розминка «Добра чарівниця»

Мета гри – навчити дітей виражати негативні та позитивні емоції, а також проявляти один до одного співчуття, піклування, бажання захистити і допомогти. Вихователь розповідає казку, а діти разом з Доброю Чарівницею виконують відповідні ролі.

Одного разу трапилася біда. Чаклун перетворив добрих дітей на злі чудовиська. Довідалася про це Добра Чарівниця і вирішила одна піти до лісу, щоб врятувати їх. Чудовиська хотіли її налякати: вигукували страшними голосами, погрожували кулаками, кривлялися, вищіряли зуби (діти імітують рухи, виражають мімікою негативні почуття). Але вона нічого не злякалася. Чарівниця влучила момент і торкнулася своєю

чарівною паличкою одного стозубого стоголосого чудовиська. Воно вмить перетворилося на лагідну і веселу дівчинку. Дівчинка підбігла до чарівниці, обняла її, подякувала, і вони вже вдвох, тримаючись за руки, стоять у колі страшних чудовиськ. Раптом триголове, триноге, тривухе Чудовисько наблизилося до них і само доторкнулося до палички, зойкнуло і перетворилося на красивого й сміливого хлопчика. Дівчатка спочатку стурбувалися, чи не зробили вони йому боляче, але хлопчик заспокоїв своїх рятівниць, подякував їм за допомогу, обійняв їх за плечі, і вони втрех продовжували рятувати зачарованих дітей...

Чарівниця. Діти, у якій казці герої так частували один одного, що з тих пір зареклися приязнь «водити»? Як потрібно частувати гостей? Як потрібно дружити? Тож наші знайомі (діти-чергові у наголівниках і фартушках) Лисика і Журавель зрозуміли свої помилки, помирилися і припрошують вас до столу.

Після сніданку Чарівниця пропонує дітям здійснити подорож до Країни казок і запрошує їх на літературну *розвагу «Казкові викрутаси»*, мета якої – поглибити, закріпити, узагальнити знання дітей про героїв казок, про малі жанри усної народної творчості, розвивати мислення, увагу, творчі здібності, мовлення, виховувати інтерес до народної творчості, до художнього слова, викликати у дітей позитивні емоції, створити позитивний настрій, емоційний комфорт.

Дітей завчасно ділять на дві команди: «Пізнайки» та «Чомусики», які під музику заходять до зали. Разом із ними заходить Бабуся-казкарка.

Ведуча. Казок чимало є на світі

І веселих, і сумних.

Хіба зможемо прожити

Ми без них? Мабуть, що ні.

Вітаємо учасників літературної вікторини – команди «Пізнайки» і «Чомусики» (аплодисменти), а також вітаємо помічника команд, відомого знавця дитячих казок – Бабусю казкарку. Саме їй випала честь бути в епіцентрі казкових викрутасів разом із вихованцями нашого садка.

Переможе команда, яка швидко і правильно дасть відповідь на більшість запитань, буде зібраною, дисциплінованою, дружною. За кожну правильну відповідь команда отримуватиме фішку.

Казка стукає у двері, –

Привітаємо її.

І чарівними словами

всі запросимо сюди.

Усі разом: Казко-казочко, з'явись,

Гра цікава – розпочнись!

Ведуца. Завдання 1. Послухайте уважно уривки і відгадайте, з якої вони казки.

1. «От і почали вони битися – аж земля гуде. Що розбіжиться змій та вхопить зубами Кирила, та так кусок смоли... та жмут конопель і вирве. А Кирило його здоровенною булавою як улупить, то так і вжене в землю». («Кирило Кожум'яка»).

2. «Пас, пас хлопець козу до вечора та й став гнати додому. Тільки до воріт почав догонити, а дід стоїть на воротях у червоних чоботях та й питається...» («Коза – дереза»).

Завдання 2.

1) Івасик-Телесик просить вас пригадати пісню його мами.

2) А як співала мама Коза своїм діткам?

3) Швидко скажіть, хто врятував Червону Шапочку і бабусю від вовка? Як?

4) Згадайте, як Лисичка-сестричка навчала Вовка рибу ловити.

Бабуся Казкарка. Молодці, діти, знаєте казок багато, а от цієї ще не знаєте. Приніс зайчик дрів в'язку,

Поколов їх дрібненько,

Зварив кашу швиденько.

Каша була солодка –

Моя казка коротка.

Завдання 3. Назвіть, з яких казок ці герої:

Маленька, сіренька біди наробила:

Щось біле, кругленьке хвостиком розбила («Курочка ряба»).

З ним жили мишенята:

Круть і Верть їх звали

Днями ці ледачі друзі

Танки витинали («Колосок»).

Підробив він голосок

Став маминим співати.

Здогадалися вони:
То вовк, а не мати («Вовк і семеро козенят»)
На городі виростала,
Сили набирала
Непомітно, дуже швидко
Великою стала
Став тут дід усіх гукати
І красуню рвати.
А ви, діточки мої,
встигли відгадати? («Ріпка»).

Бабуся Казкарка: Скажу вам, дітки, казку і другу:
Прибіг котик із лугу,
Ліг собі серед печі.
Дасте бубликів в'язку –
Докажу вам ту казку.
А якщо не дасте, то наступне завдання виконуйте.

Ведуча. Завдання 4. Бабуся казкарка принесла пазли ілюстрацій до казок, а яких не пам'ятає. Картинку потрібно швиденько зібрати і казку назвати.

Бабуся Казкарка. Завдання 5 – музичне! Послухайте уважно мелодію і скажіть, про яких казкових героїв вона вам нагадала.

Ведуча. Завдання 6. Представник однієї команди заспіває пісеньку Лисички, а другої – пісеньку Кози.

Гра «Коза-дереза»

Бабуся Казкарка. Я б ще й третю казку вам сказала, як
Мушка в хаті літала,
В сметану влетіла,
Вийти звідти не вміла.
Далі... далі не можна,
Бо це казка тривожна.

Ведуча. Завдання 7 – відгадати загадку.
Працювала дівчинка у хатці
Танцювала вона і палаці.

Є така у неї звичка: десь губити черевички. Хто це?

Швидше відгадайте і до танцю всі ставайте.

З'являється дорослий-Попелюшка, або підготовлена дитина, яка показує рухи, а всі присутні під музику їх наслідують. Танцюючи Попелюшка зникає.

Танок з Попелюшкою

Бабуся-казкарка. Працьовита дівчина, нічого не скажеш. Серед вас ледарів немає? То ви мабуть і прислів'я знаєте про працю. (Команди називають по черзі прислів'я.).

Бабуся Казкарка: Знаю казку я четверту:

Був горобчик упертий,

Дзьобнув скирту він спритно:

Змолочу усе жито.

Чи змолотить – не знати,

Доведеться чекати.

А чи знаєте ви казку, де горобчик вчився працювати? Як вона називається та хто написав цю казку? (Леся Українка «Біда навчить»). Фішку отримує команда, яка правильно відповіла першою.

Ще послушайте п'яту:

Вбіг хлопчина в кімнату

У болоті по вуха.

А що далі – не знаю,

Хіба діда спитаю.

Можливо ви знаєте казки, де хлопчики є? Яка команда більше казок назве, та і виграє («Івасик-Телесик», «Хлопчик-Мізничик», «Котигорошко», «Гуси-Лебеді»).

Бабуся Казкарка. Скажу шосту вам завтра,

Сьому й восьму позавтра,

У суботу – дев'яту,

А в неділю – десяту.

Певно, будете раді цих Казок громаді.

Ведуца. Завдання 8. Скільки казок наша гостя знає! І на всі ми їй відповідаєм. Спробуйте дати відповідь і на таке запитання: у назвах яких казок є числа. («Три ведмеді», «Троє поросят», «Вовк і семеро козенят», «Півник і двоє мишенят», «Білосніжка і сім гномів», «Три брати»).

Бабуся Казкарка. Чемні діти, кмітливі, усе вони знають. У мене є подруга, яка також усе про все знає і усім усе розповідає. Здогадались, хто це? Так, це Язиката Хвеська. Їй так не терпиться з вами погратися. Хвесько, де ти? (до зали входить Хвеська, промовляючи кілька швидкомовок).

Бабуся Казкарка. Та досить, досить так швидко говорити. У тебе питань виникло багато, то маєш згоду з дітьми їх з'ясувати.

Завдання 9. Язиката Хвеська проводить гру «Буває – не буває».

Хвеська. Діти, скажіть мені, будь ласка, буває таке чи ні? Я зі своєю кумою Палазею все сперечаюся: ніяк не можемо дійти згоди.

Комарі взимку бувають? Ні? Так це вони у вирій полетіли?

Йду я до вас у садок, а назустріч мені двос дівчаток. Буває таке чи ні?

За ними мама веде за руку ворону, а та як закукурікає! Буває таке? Ні? А чому, поясніть?

А правда, що сіткою можна зайця у річці зловити? Буває – не буває.

А мої дітки пішли влітку на вулицю гратися з сусідськими хлопчиками. Дивлюся я у вікно, а вони, бешкетники, зробили снігову гірку. І гайда на санчатах кататися. Може бути таке?

Пішла ввечорі до криниці. Заглянула туди, а там і місяць, і зорі блищать. Ну я їх і подіставала, щоб вони там не потопилися. Дістаю та все на небо закидаю, щоб ясніше світили. Вірите ви чи ні?

Іду в ліс, аж глянь: баран вовка загриз і потяг у корчі. Буває таке чи ні? Дякую, дуже ви мені допомогли. Тепер я буду розумна і знатиму, що буває, а що – ні. А то я гадала, що всі дошкільнята неслухняні, бешкетники, нічого не знають, вередливі, плаксиві, а виявляється – вони чемні, кмітливі, веселі, розумні. Піду кумі про вас розповім.

Бабуся Казкарка. Зачекай, Хвесько! Підвести підсумки допоможи. Переможців нагородити треба!

Хвеська. Та я не вмію це робити. Діти ви допоможете порахувати фішки?

Хвеська показує фішки, діти вголос рахують. З'ясовують, у кого більше. Бабуся Казкарка нагороджує переможців книжками.

Бабуся Казкарка. Хвесько, а ти дітям що підготувала?

Хвеська. Для тих, хто любить казку у мене буликів в'язка, а ще цукерочки смачні – льодяники і смоктунці (*проходить повз дітей, ті відривають із мотузки солодкі подарунки*).

Бабуся Казкарка: казковій подорожі прийшов кінець.

Гайда діти, у танець,
Викрутасом, вихилисям –
Хто танцює – Мо-ло-дець!

Фінальний танок з Бабусею Казкаркою і Язикатою Хвеською.

Прогулянка. Піший перехід до річки, до парку. Діти разом з вихователем відшукують квіточки або листочки мати-й-мачухи. Вихователь розповідає *легенду* про цю диво-рослину, потім пропонує дітям доторкнутися до листочків, розглянути їх, нагадує, що мати-й-мачуха – рослина лікарська, пояснює її цілющі властивості.

Діти грають в народну гру «Подоляночка». А потім продовжується прогулянка по казковому лісі. Діти долають перешкоди, які приготувала їм Баба Яга, попередньо пригадавши, в яких казках вони з нею зустрічалися: проходять через болото, стрибаючи з купини на купину; пробираються через густі лісові хащі, підлізаючи під гілки дерев; переходять по колоді через глибоку річку; ідуть, крадучись, щоб не розбудити Лісовика; підстрибують, щоб дістати чарівну паличку; знаходять чарівне дерево (орієнтація у просторі). Потім малята повертаються в дитсадок, де чарівна скатертина-самобранка пригостить їх обідом.

Друга половина дня

Сон час. Засинання під звучання казки в аудіозаписі.

Гімнастика пробудження (за методикою М. Єфименка).

Полуденок. Страви з казок – пиріжки від Червної Шапочки, молоко – від мами Кози, каша – від «Трьох ведмедів».

Самостійна художня діяльність дітей – складання дітьми казки про прихід весни «Весняна казка» з використанням весняних закличок, примовок. Колективне читання казок, складених вдома дітьми з допомогою батьків.

Вечірня прогулянка. Рухливі ігри за бажанням дітей.

Виставка книжок-саморобок з власними авторськими казками дітей – для батьків.

3.3. Розробки методичних заходів для підготовки вихователя до літературно-освітньої роботи з дошкільниками

3.3.1. Нетрадиційне засідання педагогічної ради «Художня література проти закладу дошкільної освіти»

(Патрабой І. Художня література проти ДНЗ / Дитячий садок. Управління, 2015 – №1 (47). – С. 36-40).

Форма засідання: судові слухання.

Порядок денний

1. Оголошення позову.
2. Виступ обвинувачуваного «Місце художньої літератури в роботі ЗДО» (повідомлення методиста).
3. Виступ сторони захисту. Інформація вихователів із досвіду роботи щодо ознайомлення дітей з художньою літературою (педагоги).
4. Докази слідства. Аналіз відкритих занять та оглядів груп. (Довідка ініціативної групи, оголошувач – директор ЗДО).
5. Вирок суду присяжних. (Проект рішення педагогічної ради).

Хід засідання

Судовий позов «Художня література проти педагогічного колективу закладу дошкільної освіти. Позивач звинувачує педагогічний колектив ЗДО (відповідача) у недостатній увазі до художньої літератури на заняттях і в повсякденному житті дошкільників; в ігноруванні сучасних психолого-педагогічних досліджень і сучасного підходу до ознайомлення дітей з нею; у нестворених умовах для організованої і вільної художньо-мовленнєвої діяльності вихованців.

2. Виступ обвинувачення «Місце художньої літератури в роботі ЗДО»

Зміст виступу.

1. Значення літературних і фольклорних творів для формування психіки, свідомості дитини, її уявлень про довкілля.
2. Казка, як класичний зразок жанру усної народної творчості. Види казок. Особливості використання у роботі з дітьми.

3. Малі фольклорні жанри (прислів'я, приказки, загадки, потішки, заклички, дражнилки, колісанки, забавлянки, ігри з текстами, скоромовки, лічилки): сутність і місце в роботі з дітьми.

4. Форми ознайомлення дітей із художньою літературою: організовані (спеціальні заняття та режимні моменти, заздалегідь підготовлені педагогом) та з ініціативи дітей (поза спеціальними заняттями).

5. Організація й оснащення літературних центрів у ЗДО. Санітарно-гігієнічні та психолого-педагогічні вимоги. Керівництво процесом взаємодії дошкільників із книгою (сюжетно-рольові, літературні ігри, вікторини, ігри-драматизації й інсценізації за змістом художніх творів, відтворення вражень від прочитаного у творчо-продуктивній діяльності).

6. Класифікація занять з ознайомлення дітей з літературними творами:

-за літературними жанрами (заняття з ознайомлення дітей з малими фольклорними формами, казками, оповіданнями, поетичними словом, байками (у старшій групі), структура, методи і прийоми означених занять;

-за основним видом художньо-мовленнєвої діяльності (художньо-естетичне сприймання, художня комунікація, літературно-творчі ігри, ігри-даматизації та інсценізації);

-заняття, побудовані на застосуванні синтезу мистецтв (інтегровані, комплексні, комбіновані, заняття-образи) тощо.

7. Типи занять з ознайомлення дітей з літературними творами (індивідуальні, індивідуально-групові, групові, фронтальні).

Підсумок. Виходячи з вищезначеного, наполягаю на тому, що в нашому закладі робота з ознайомлення дітей із художньою літературою ведеться не на належному рівні, не враховуються вікові та індивідуальні особливості вихованців, заняття здебільшого проводяться фронтально, недостатньо уваги приділяється розвитку мовленнєвої творчості дітей. Тому пропоную суду присяжних ухвалити такий вирок: «Вважати, що роль художньої літератури у повноцінному розвитку дитини у нашому закладі є недооціненою, належної уваги цьому питанню не приділяється, педагогічний колектив закладу визнати винним».

3. Виступ сторони захисту

Інформація педагогів із досвіду роботи щодо ознайомлення дітей із творами художньої літератури.

4. Докази слідства

Аналіз відкритих занять та результати оперативних і тематичних перевірок усіх вікових груп.

5. Вирок суду присяжних. Рішення педагогічної ради.

1. Рішення попереднього засідання педради вважати виконаним.
2. Роботу закладу з ознайомлення дітей з художньою літературою вважати недостатньою.

3. Більше уваги приділяти роботі над виразним читанням і розповіданням казок, віршів та оповідань, емоційному забарвленню мовлення дітей.

(Постійно. Вихователі груп).

4. Проводити індивідуальні заняття з вивчення віршів напам'ять.

(Постійно. Вихователі груп).

5. Планувати і проводити підгрупові заняття з навчання дітей складанню творчих розповідей, казок тощо.

(Постійно. Вихователі груп).

6. Проводити словникову роботу з вивчення незнайомих слів і виразів під час занять і в повсякденному житті.

(Постійно. Вихователі груп).

7. Поповнити літературні центри і зони самостійної художньої діяльності сучасними іграми, друкованою продукцією, розмальовками для самостійного ознайомлення дітей із художньою літературою, закріплення знайомих творів.

(До .01.09.... Вихователі молодших груп).

8. Працювати над вдосконаленням культури мовлення, вивченням літературної української мови.

(Постійно. Вихователі груп).

9. Застосовувати сучасні методики (зокрема методику Л. Шадріної) з активізації мовлення дітей під час обговорення літературних творів і складання творчих розповідей.

(Постійно. Вихователі груп).

10. Запланувати на наступний навчальний рік практикум із вдосконалення навичок художнього читання педагогів.

(До 01.09... Методист).

11. Розробити і провести серію психолого-педагогічних тренінгів на тему «Посмішка творить чудеса» для вихователів-початківців.

(До 30.05... Психолог).

3.3.2. Науково-методичний семінар «Інтегровані підходи до використання літературних творів у формуванні світогляду дітей дошкільного віку»

План-конспект проведення

Мета: презентувати сучасні підходи до формування світогляду дошкільників засобами художнього слова в інтегрованому просторі закладу дошкільної освіти; надати практичну допомогу вихователям в організації літературної роботи з дітьми (створення стимулювального літературно-пізнавального середовища у групах та використання сучасних інформаційно-мовленнєвих технологій в освітньому процесі).

Завдання:

-визначити теоретично-концептуальні аспекти проблеми формування світогляду дітей дошкільного віку засобами художнього слова;

- опрацювати сучасні літературні засоби (проза, поезія, малі фольклорні жанри) та похідні від них способи літературного розвитку дошкільників (інформаційно-мовленнєві ігри з коректурними таблицями, мовленнєво-творчі, літературні, літературно-творчі та розвивальні ігри на основі літературних текстів), що використовуються в освітньому процесі;

-ознайомити з технологією проведення інформаційно-мовленнєвих ігор з використанням коректурних таблиць (розробники Н. Гавриш, О. Безсонова).

Ідея. Наприкінці дошкільного періоду життя у дітей мають бути сформовані такі якості, як самостійність, відповідальність, креативність, ініціативність, свобода поведінки, самосвідомість, самосприймання. Це можливо за умов: гармонійного розвитку особистості дитини; її фізичного і психічного здоров'я; сформованого ціннісного ставлення до природного й соціального довкілля, до самої себе, тобто сформованого світогляду.

Науковці, педагоги і психологи-практики, впевнені, що саме література є тим життєдайним джерелом, яке здатне допомогти педагогам у розвитку особистісних якостей дошкільників, формуванні ставлення дитини до світу, людей та до себе.

Хід семінару

Літературні вхідни. Ведучий звертається до учасників семінару з вітальним словом і пропонує обрати по одній картці з конвертів, де знаходяться написи літературних жанрів або способів літературного розвитку дошкільників. Після цього учасники об'єднуються у чотири групи – імпровізовані літературні об'єднання – залежно від того, яку картку вони обрали, і розташовуються за столами з такими назвами «Проза», «Поезія», «Малі фольклорні жанри», «Способи літературного розвитку дошкільників».

1. **Організаційно-мотиваційний блок:** повідомлення теми семінару, представлення експертно-методичної та керівної груп, ознайомлення учасників із правилами спілкування під час семінару – допомога друга, вільна думка, право на помилку, творчі прояви, червона кнопка).

2. **Теоретично-концептуальний блок.** Аналітична вправа «Тематичне вікно». Ведучий пропонує колегам визначити мету, засоби, принципи літературної роботи у закладах дошкільної освіти за допомогою таблиці, у яку потрібно вписати основні концептуальні блоки окресленої проблеми (таблиця 3.3).

Мета	Формування світогляду
Засіб	Дитяча література
Принцип	Інтеграція літературної роботи в освітній простір ЗДО

Таблиця 3.3. «Тематичне вікно»

Заповнивши таблицю, ведучий наголошує на тому, що освітній маршрут учасників семінару виглядатиме так: до світогляду дитини – засобами дитячої літератури – шляхом інтеграції.

З метою створення робочого прогнозу щодо очікування результатів спілкування за темою семінару, ведучий також пропонує учасникам спільно визначити запитання, на які б вони хотіли отримати відповіді. У ході обговорення учасники розглядають такі питання: етапи формування світогляду дітей дошкільного віку; ефективні літературні засоби, які використовують у роботі з дітьми; активні форми інтеграції художнього слова у педагогічний процес.

Теоретична вправа «Понятійна стрічка»

Ведучий. Щоб зрозуміти, як формується світогляд сучасної дитини, слід чітко визначити, що означає ця особистісна категорія і чим вона відрізняється від зазначених у Базовому компоненті дошкільної освіти таких понятійних категорій, як «компетенція», «компетентність», «ціннісне ставлення дитини до світу, людей, до себе».

Для актуалізації знань із психології та глибшого усвідомлення змісту Базового компонента дошкільної освіти, пропонуємо вам виконати теоретичну вправу «Понятійна стрічка». Кожна з частин стрічки-пазлу містить визначення одного з трьох понять: «Компетенція», «компетентність», «світогляд». Поєднайте поняття з їх визначеннями, записавши назви понять у відповідні частини стрічки-пазлу (рис. 2). Після цього складіть докупі «понятійну стрічку», встановивши логічний зв'язок між поняттями.

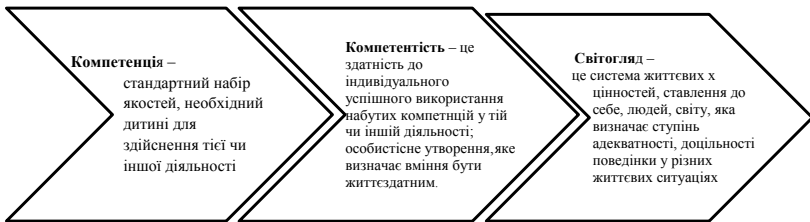


Рис. 3.1. «Понятійна стрічка»

Конструктивна вправа «Сходинок до формування світогляду»

Ведучий. Кожна дитина дошкільного віку має свої неповторні життєві цінності і йде у великий світ поетапно, сходинками свого розвитку. Педагогу важливо не пропустити жодного етапу та забезпечити своєчасне формування певних особистісно-психологічних якостей дитини. Щоб зрозуміти механізм формування світогляду у дошкільників, пропонуємо сконструювати модель світогляду дитини з модулів. Кожен модуль – це певний етап формування світогляду дитини, визначений появою окремих особистісно-психологічних якостей. Розмістіть їх поетапно – у вигляді сходинок (рис. 3.3).

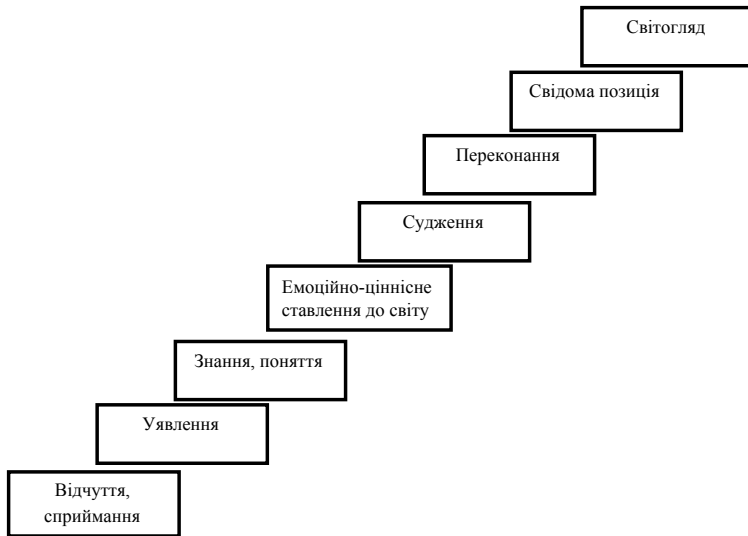


Рис. 3.3. «Сходи до формування світогляду»

Інтерактивна вправа «Методична карусель»

Ведучий. Основні принципи проведення літературної роботи ви пригадаєте, «кружляючи» на «методичній каруселі». Кожна група учасників має сформулювати на картках принципи освітньої роботи за схемою: «напиши та передавай по колу».

У результаті учасники семінару визначають такі принципи здійснення літературної роботи при формуванні світогляду дітей, як: партнерство дітей та дорослих, інтерактивне навчання, пріоритет досвіду над учінням (активна пошуково-практична діяльність дітей), інтеграція.

Ведучий. Художнє слово, носієм якого є дитяча література, інтегрує в освітній процес двома шляхами:

- розв’язання навчальних та виховних завдань у різних видах діяльності дітей на основі засвоєного змісту літературних творів;
- забезпечення інтеграції способів літературного розвитку дітей у різні види їхньої діяльності з метою внесення емоційно-чуттєвого та розвивально-пізнавального компонентів у процес цілісного засвоєння тематичного матеріалу.

Кожному літературному об'єднанню пропонуємо створити модель інтеграції літературної роботи у різні види діяльності дітей (рис. 3.4).



Рисунок 3.4. Модель інтеграції літературної роботи у різні види діяльності дітей

Після завершення роботи представники кожного літературного об'єднання презентують створені моделі.

3. Практична частина

Практикум із написання тематичного плану на день

Кожній групі учасників пропонується певний аспект освітнього процесу, у який вона має внести літературний матеріал на тему «Дикі тварини». У результаті творчої роботи спільними зусиллями створюється план проведення тематичного літературного дня «Дикі тварини».

Відеопрезентація проведення інформаційно-мовленнєвих ігор в ЗДО

Ведучий пропонує переглянути відеоматеріал з досвіду колег про використання пустих коректурних таблиць, які заповнюються у процесі заняття інформаційно-мовленими модулями.

Відеорепортаж про інтеграцію художніх творів у різні види діяльності дітей в освітньому просторі вікових груп

Майстер-клас з використанням коректурних таблиць

Варіант 1. «Коректурний килимок» – діти обирають і розміщують іграшки у порожні клітинки на площині підлоги за принципом «класики».

Варіант 2. Великоформатні таблиці розміщують на стіні. Діти розглядають малюнки, концентрують увагу та погляд на потрібному малюнку, відповідають на запитання, стежать за променем лазерної указки.

Варіант 3. Роботу з таблицею проводять на площині стола. Таблиця має розмір альбомного аркуша. Під час розв'язання завдань, пов'язаних із суміщенням силуетних зображень з відповідними контурами, діти використовують кольорові фішки для виокремлення певних об'єктів.

4. Аналітично-підсумкова частина

Ведучий запрошує усіх учасників семінару до «Літературного кафе», пропонує обмінятися думками і враженнями про семінар, актуальність піднятої проблеми та шляхи її вирішення. Вихователі презентують складений *тематичний план на день*.

Форми організації та види діяльності дітей	Літературні засоби та способи літературного розвитку дошкільників
<i>Перша половина дня</i>	
<p><i>Ранкові години:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - гімнастика - гігієнічні процедури - праця - спостереження - ігрова діяльність 	<p>Валеологічні хвилинки з лікарем Айболитом (вірші, прислів'я). Валеологічні міні-вікторини. Тренінги з Мийдодіром з метою виховання охайності у дітей. Різноманітні літературні твори для підсилення емоційного та пізнавального ефектів</p>
<p><i>Організована життєдіяльність дітей</i></p>	<p>Різноманітні літературні твори для читання, переказування, заучування напам'ять, сюжетоскладання та літературні, мовленнєво-розвивальні, літературно-творчі, інформаційно-мовленнєві ігри та вікторини</p>
<p>Заняття з художньої літератури та розвитку мовлення</p>	

Форми організації та види діяльності дітей	Літературні засоби та способи літературного розвитку дошкільників
Заняття з ознайомлення з довкіллям	Різноманітні літературні твори або їх уривки пізнавального спрямування для підсилення емоційного та пізнавального ефектів
Заняття з образотворчої діяльності	Хвилинки мистецтвознавства
Заняття з фізичної культури	Рухливі ігри з віршованими і пісненими текстами, мовленнєві ігри у русі – «Крокуючі слова»
Заняття з природознавства	Літературно-пізнавальні етюди на природничі теми. Читання віршів, загадок
Заняття з математики	Математичні цікавинки, що «живуть» у казках з метою формування логіко-математичних уявлень
Партнерська діяльність	<p><i>Інтерактивний пізнавально-ігровий проект «Бібліотека»:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - екскурсії до бібліотеки («Книжкові мандрі»); - читання вголос; - розповідання; - театралізовані вистави; - презентації нових книжок; - літературно-творчі ігри; - ігри-вікторини; - книжкові виставки, що «розмовляють»; - карнавал книжки. <p style="text-align: center;"><i>Спільна ігрова діяльність:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - ігри-інсценізації сюжетів літературних творів; - сюжетно-рольові ігри; - творчі ігри за мотивами та враженнями від літературних творів. <p style="text-align: center;"><i>Коллективно створені газети-стіннівки, що містять:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - вірші; - загадки; - небилиці; - оповіді про те, що знаємо, розуміємо, відчуваємо
Самостійна діяльність	<p><i>Підготовка стимулювального літературно-художнього матеріалу:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - яскраво ілюстровані книжки; - фотоальбоми; - розмальовки на різні теми; - ілюстрації; - ляльки – персонажі літературних творів; - посібники до дидактичних завдань (кресворди, ребуси, лабіринти, схеми); - атрибути для творчості письменника – старовинне перо, дивокнига для нотаток

Форми організації та види діяльності дітей	Літературні засоби та способи літературного розвитку дошкільників
<i>Перша літературна пауза</i>	Тематику літературних творів для читання чи розповідання (без роботи над текстом) обирає педагог відповідно до конкретних педагогічних завдань
<i>Прогулянка</i>	Складання описових розповідей під час спостереження. Словникова робота (тлумачення понять, образних висловів). Екологічні вікторини. Майже всі малі фольклорні жанри
<i>Друга літературна пауза</i>	Читання казок та використання творів малих фольклорних жанрів, що мають релаксаційний ефект (без роботи над текстом)
<i>Друга половина дня</i>	
<i>Корекційні заняття</i>	Гімнастика для очей у віршах. Використання коректурних таблиць під час інформаційно-мовленнєвих ігор
<i>Партнерська діяльність</i>	Дитячий самвидав: - складання віршів, загадок, казок, небилиць, групових енциклопедій, словничків; - створення дітьми рукописних книг; - ілюстрування літературних творів, зокрема створених дітьми
<i>Самостійна діяльність</i>	Підготовка стимулювального літературно-художнього матеріалу: - яскраво ілюстровані книжки; - фотоальбоми; - розмальовки на різні теми; - ілюстрації; - оригінальні театральні атрибути

Таблиця 3.4. Інтеграція літературного матеріалу в різні види діяльності дітей старшого дошкільного віку упродовж дня

3.3.3. Інтерактивні вправи з підготовки вихователів до проведення літературно-освітньої роботи з дошкільниками

Мета: розширювати уявлення педагогів про роль художньої літератури у всебічному розвитку дитини; формувати вміння здійснювати керівництво літературною освітою дошкільників, створювати необхідні для цього умови; вдосконалювати навички емоційно-виразного читання, працювати в команді, позитивно взаємодіяти з колегами у досягненні поставлених цілей і завдань.

Ведуча. Шановні колеги, давайте пригадаємо, яку останню книжку ви прочитали і коли? Що спонукало вас до читання? Для кого ви її читали? З якими новинками дитячої літератури ви нещодавно познайомилися?

Відомо, що художня література є могутнім засобом розумового, морально-етичного і художнього-естетичного виховання дітей, вона активно впливає на розвиток і збагачення дитячого мовлення. У художніх образах література ознайомлює дитину із законами життя суспільства і природи, світом людських почуттів і взаємин. Вона насичує емоції, розвиває уяву і дає дитині прекрасні зразки української літературної мови, які дають змогу: відчувати мелодійність, наспівність, образність української мови; розкрити влучність і виразність українського слова; пересвідчитись у тому, яка багата рідна мова на жарти, живі й образні вислови, порівняння.

Основне завдання вихователя – навчити дитину користуватися рідною мовою у живому, безпосередньому спілкуванні з оточуючими людьми, розвинути усне мовлення, виховати звукову культуру дітей, збагатити її словник, допомогти сформувати граматичний лад мови, розвинути діалогічну мову дітей, ознайомити з художньою літературою.

Діти дошкільного віку – слухачі, а не читачі, художній твір до них доносить педагог. Головна цінність дошкільного віку – висока емоційна чутливість у сприйнятті художнього слова, здатність яскраво переживати описані події.

Уміння сприймати літературний твір, усвідомлювати його зміст, емоційно реагувати на засоби художньої виразності потрібно формувати і розвивати з раннього віку. З огляду на це важливо формувати в дітей здатність активно слухати твір, вслухатися в художнє мовлення, що сприятиме граматично й правильно побудованому мовленню. І «Якщо з дитинства у дитини не вихована любов до книжки, якщо читання не стало її духовною потребою на все життя – писав В. Сухомлинський, то у старшому віці душа підлітка буде порожньою, на світ «божий» виповзає погане, що начебто невідомо звідки узялося». Тому сьогодні, ми маємо впорядкувати свої знання з методики роботи з дитячою книгою, набути умінь, які потрібні педагогу для такої роботи за допомогою ігрових завдань.

Для цього оберіть фішку будь-якого кольору (зелений, червоний, синій) і відповідно до нього утворіть групи для подальшої роботи.

Вправа «Методи ознайомлення дітей з художньою літературою»

З'ясувати рівень знань методів ознайомлення дітей з художньою літературою нам допоможе таблиця, яка є на кожному столі. Її потрібно заповнити за 1 хвилину, після чого представники команд зачитуватимуть написане.

Методи ознайомлення дітей з художньою літературою		
Словесні	Практичні	Наочні
Читання творів.		Розглядання ілюстрацій
Бесіда за змістом творів.	Інсценізації.	Показ елементів інсценізації.
Переказ твору.	Ігри – драматизації.	Використання схем, наочних моделей.
Заучування напам'ять.	Дидактичні ігри.	Перегляд відеофільмів,
Виразне читання.	Театралізовані ігри.	Вистав різних видів театру.
Прослуховування аудіо запису.	Використання різних видів театру	Виставки книжок, малюнків та виробів за змістом художніх творів
Розповіді дітей		

Таблиця 3.5. Класифікація методів ознайомлення дітей з художньою літературою за джерелом отримання знань.

Вправа «Ланцюжок завдань»

Ведучий пропонує кожній групі по 2 картки, на кожній із яких написано одне програмове завдання з розвитку мовлення дітей. Обговоривши їх, педагоги мають визначити, з дітьми якого віку слід реалізувати ці завдання та обґрунтувати своє твердження. Після цього команди мають розмістити ці завдання у порядку зростання їхньої складності, тобто побудувати живий ланцюжок завдань.

Програмові завдання:

- розвивати вміння розуміти дорослого, прислухатися до звуків його голосу;
- учити слухати ритмомелодіку поетичного мовлення (потішок, забавлянок, віршиків); впізнавати римовані закінчення у словах, які знаходяться в кінці рядків вірша;
- учити слухати та розуміти казки; пропонувати заучувати напам'ять невеличкі вірші; розвивати відчуття ритмомелодіки поетичного твору; літературну вимову;

- формувати вміння розрізняти та передавати інтонаційне забарвлення фраз, залежно від характеру чи поведінки казкових персонажів; розрізняти на слух скоромовку, лічилку, загадку, прислів'я.

- вчити дітей ставити запитання за змістом творів, відповідати на них з метою засвоєння сюжету та усвідомлення ідеї твору; оцінювати дії і вчинки персонажів;

- вчити розрізняти засоби емоційної виразності у творі, використовувати їх у власному мовленні.

Вправа «Змоделюй куточок книги»

Ведуча. Одним із засобів ознайомлення дітей з художньою літературою є куточок книги. Давайте згадаємо основні вимоги до його облаштування:

- раціональне розміщення у групі (достатня освітленість, місце, віддалене від рухливих і галасливих ігор);

- наявність відповідних віку дітей меблів і наповнення;

- періодична зміна наповнення;

- естетичне оформлення;

- затребуваність.

На полицях є дитячі книги, преса, альбоми ілюстрацій тощо. Потрібно із запропонованого матеріалу обрати той, який можна використати для наповнення куточка книги у молодшій групі (I команда), середній (II команда) і старшій (III команда). Обґрунтувати доцільність вибору.

Вправа «Найкращий читець дитячих віршів»

Ведуча пропонує педагогам стати в коло і під музику передавати м'яч. Той на кому зупиниться мелодія, читає напам'ять дитячий вірш. Потім педагоги аналізують читання колег, визначають кращого читця, висловлюють побажання щодо вдосконалення емоційно-виразного мовлення.

Вправа «Клубок бажань»

Ставши в коло, педагоги передають з рук в руки клубок, щоразу намотуючи нитку на вказівний палець і висловлюють свої побажання щодо покращення роботи з дитячою книгою у групі, якій працюють та закладі в цілому.

3.3.4. Експрес-вікторина для педагогів та батьків «Шевченковими шляхами»

Шановні учасники вікторини!

За експрес-правильні відповіді Вас чекає суперприз!

1. У якому селі народився Т.Г. Шевченко?

- а) Моринцях (правильна відповідь);
- б) Кирилівці;
- в) Будищі.

2. Як звали найближчу подругу поета?

- а) Катерина;
- б) Оксана (правильна відповідь);
- в) Уляна.

3. Як звали пана, у якого Тарас Шевченко був кріпаком?

- а) Василь;
- б) Йозеф;
- в) Енгельгардт (правильна відповідь).

4. У якому віці Тарас залишився без матері?

- а) 10 років;
- б) 9 років (правильна відповідь);
- в) 8 років.

5. У якому році малий Тарас чумакував з батьком?

- а) у 1912р.;
- б) у 1824р. (правильна відповідь);
- в) у 1860р.

6. У якому році Т. Шевченко йде наймитувати до дяка Богорського?

- а) у 1861р.;
- б) у 1812р.;
- в) у 1825р. (правильна відповідь).

7. У якому році малий Тарас пасе овець в Кирилівці?

- а) у 1824р. (правильна відповідь);
- б) у 1905р.;
- в) у 1826р.

8. У якому році пан Енгельгардт віддав Т. Шевченка до навчання живописцю Ширяєву?

- а) у 1820р.;
- б) у 1832р. (правильна відповідь);
- в) у 1801р.

9. У якому році була дана відпускна з кріпачтва?

- а) у 1824р.;
- б) у 1838р. (правильна відповідь);
- в) у 1845р.

10. Назвіть точну дату смерті Великого Кобзаря?

- а) 5 березня 1861р.;
- б) 10 березня 1860р.;
- в) 10 березня 1861р. (правильна відповідь).

Сюрприз – Книга «Кобзарик» у подарунок

3.3.5. Базова модель для аналізу дитячої художньої літератури

Американська дослідниця Барбара Кіфер подає базову модель для аналізу дитячої художньої літератури, орієнтовану як на педагогів, рецензентів і бібліотекарів, так і на всіх, хто цікавиться темою. Важливою частиною моделі є оцінка книжки крізь призму мультикультуралізму – інструментарій, без якого сьогодні годі уявити західну критику дитячої літератури та педагогіку.

Перед читанням

Якого типу ця книжка?

Що читач очікує, зважаючи на:

- заголовок
- обкладинку
- кегль
- ілюстрації
- зміст
- першу сторінку

На який вік розрахована книжка? З чого можна зробити такий висновок?

Сюжет

Перед нами хороша історія? Що, на вашу думку, робить її ефективною чи неефективною?

Сподобається чи ні вона дітям? Чому?

Чи є тут розвиток сюжету? Що саме рухає сюжет? Наведіть приклади.

Чи є сюжет оригінальним, свіжим? Як саме?

Чи сюжет збудовано переконливо? Яким подіям читач вірить, а яким ні?

Чи автор підводить читача до головних подій? Як він це робить?

Чи є логіка сюжету? Проаналізуйте послідовність подій та поясніть, логічно вони розвиваються чи ні.

Чи відтворено причинно-наслідковий зв'язок? Наведіть приклади.

Чи є виразна кульмінація? Опишіть її.

Як події підходять до кульмінації? Які автор використовує техніки?

Вправно чи ні збудовано сюжет? Чому?

Обставини

Де відбуваються події? Звідки ми про це знаємо?

Як автор вказує на час, коли відбуваються події?

Як час і місце визначають дію, образи й тему книжки?

Чи виходить історія за межі історичної визначеності своєю універсальною тематикою? Як саме?

Тема

Чи є в історії тема? Яка?

Чи є ця тема важливою/цікавою для дітей? Чому?

Чи тема логічно впливає з історії чи привноситься штучно?

Наведіть приклади.

Чи тема не пригнічує природний розвиток історії? Як автор тримає баланс?

Чи уникає автор моралізування? Наведіть приклад моралізаторства або ж покажіть, як автор вдало його уникає.

Як автор використовує мотиви та символи для підсилення смислів? Які мотиви та символи він використовує?

Характери

Як автор показує персонажів? Наведіть приклади.

Через:

- опис?
- діалоги?
- думки інших героїв?
- власні думки персонажа?
- дію?
- Чи персонажі переконливі? Чому?

Чи бачимо ми сильні й слабкі риси характерів персонажів? Як це передано в тексті? Чи відчувають персонажі свою неповноту? Як?

Чи уникає автор стереотипів? Покажіть, як персонажі, створені автором, сприяють підтриманню чи доланню стереотипів?

Чи поведінка персонажів відповідає їхньому віку та життєвому досвіду? Наведіть приклади.

Чи бачимо ми якийсь розвиток характерів? Як змінюються головні герої?

Чи автор відтворює причини змін і розвитку персонажів? Чи адекватно відтворено причинно-наслідковий зв'язок?

Стиль

Чи відповідає стиль темі? Чому?

Стиль простий чи образний? З чого робимо такий висновок?

Чи діалоги переконливі й природні? Наведіть приклади.

Як автор передає емоції, настрої? Як і яке відчуття домінує: таємниці, зловісності, радості, безпеки?

Нарація

(Нарати́ в, іноді *наррати́ в* (англ. і фр. *narrative* – розповідь, оповідання, від лат. *narrare* – розповідати) – лінійний виклад фактів і подій у літературному творі, тобто так, як це було визначено автором).

Чи відповідає нарація ідеї книжки? Як саме?

Чи змінюється наратор?

(Наратор (з лат. *narrator* – розповідач) – різновид літературного суб'єкта, вигадана автором особа, від імені якої в епічному творі він веде розповідь про події та людей, з допомогою якої формується весь уявний світ літературного твору).

Якщо так, то як ця зміна впливає на сприйняття тексту? Якщо ні, то чи вважаєте ви, що авторові варто було б змінити ракурс, у якому ведеться розповідь оповідь?

Як вибір автором наратора обмежує чи розширює читацький горизонт? Поясніть.

Чому автор обирає саме такого наратора? Чи цей вибір ефективний? Чи не краще було б обрати іншу точку зору?

Чи бачимо в тексті авторську позицію? Що про це свідчить?

Додатково

Покажіть ілюстрації, що доповнюють чи розвивають історію. Обгунтуйте, як вони це роблять.

Чи малюнки мають належний естетичний рівень? Чому?

Наскільки добрим є дизайн? Покажіть переваги та недоліки.

Чи формат книжки пасує текстові? Як саме?

Якої якості папір?

Чи міцна книжка? Скільки читань вона витримає?

Оцініть книжку в порівнянні з іншими на подібну тему.

Оцініть книжку в контексті інших творів автора.

Як інші рецензенти оцінили цю книжку? Чи згодні ви з оцінками?

Для якої читацької групи варто рекомендувати книжку? Чому?

Оцінка книжки крізь призму мультикультуралізму

Життя представників яких культур показано в книжці? Чи це відтворення є позитивним, негативним, змішаним? Поясніть свою відповідь.

Наскільки широко й повно відтворено життя цих культур? А саме?

Як ілюстрації передають етнічну/культурну ідентичність персонажів?

Ілюстрації відтворюють чи спростовують стереотипні образи?

Чи наділено персонажів стереотипними заняттями /родиною/ іншими обставинами, пов'язаними з приналежністю їх до тієї чи іншої культури?

Що можна сказати про діалекти й особливості синтаксису в тексті?

Чи автор вживає оціночні судження щодо представників даних культур? Наприклад?

Чи використовуються в тексті екзотизми? Як саме? Чи є вони зрозумілими й виправданими?

Наскільки точно книжка відображає життя іншої культури?

Які деталі автор використовує, щоб передати життя представників цієї культури? Наскільки широко/скупо це зроблено?

Хто вирішує конфлікт в даній історії? Наскільки це типово/атипово?

Як книжка передає самосвідомість представників групи, позитивний образ себе?

Чи герой-представник культурної групи сам інтерпретує свій досвід, чи це робить хтось із домінантної культури?

Чи є в книжці очевидні упередження?

3.4. Матеріали для роботи з батьками

3.4.1. Консультування батьків «Як сформувати талановитого читача»

Для чого читати дітям? Читання художньої літератури – важливий аспект у підготовці дитини до школи. Книга – те чисте джерело, яке живить допитливість дитини, дає поштовх уяві і почуттям, спонукає до роздумів. Відомий український педагог В. Сухомлинський порівнював читання з віконцем, через яке дитина бачить і пізнає світ та саму себе. Під впливом читання художньої літератури розвиваються та вдосконалюються мовлення і свідомість дитини. Обговорюючи з дітьми прочитану книгу, ви збагачуєте їхній словниковий запас, навчаєте правильно будувати фрази, чітко висловлювати свої думки. Художня література – невичерпне джерело мудрості, знань, духовності, краси художнього слова для розвитку дитини дошкільного віку.

Як зацікавити дитину книгою? Для того, щоб зацікавити дитину книгою, викликати стійкий інтерес до слухання художніх творів, розглядання ілюстрацій і розуміння їх змісту потрібно створити особливу атмосферу читання, що передбачає правильний вибір книги і літературного твору (від цього залежить, чи стане книга другом та помічником дитини), налаштувати дитину на сприймання, встановити

емоційний зв'язок між слухачем і читцем, викликати довірливе ставлення до вибору дорослих (ця книга дуже цікава і корисна), продемонструвати особистісний інтерес до обраного твору (мені подобається цей вірш тим, що у ньому, татко й досі пам'ятає його, коли я була маленька бабуся мені також читала цю казку..., подивись, якими яскравими кольорами художник намалював епізод з казки). Перед тим, як братися до читання, слід зважити на поведінку та настрої дитини. Не можна категорично казати їй, щоб негайно припинила гратися і сіла, бо будемо читати книжку, краще сказати: «Влаштуймося зручніше і почитаємо казку!».

Які книжкові видання обирати для дітей? На прилавках книжкових ринків широкі асортимент продукції: дешеві брошури, солідні хрестоматії, подарункові книги, книжки-малюки, книжки-ширмочки, книжки-пазли, книжки-вироби (прочитавши книжку, малюк витискає ілюстрації, вириває сторінки із книжки, її формат дозволяє це робити, скріплює між собою належним чином сторінки і отримує чудову іграшку-саморобку, дорослий записує оповідання, віршик чи казку, яку малюк склав сам), книжки-гармошки тощо. Сьогоднішні видавці враховують будь-які смаки та фінансові можливості батьків.

Для дітей раннього віку, вибираючи книжку, важливо звернути увагу на те, щоб вона була легкою, викликала приємні тактильні відчуття. Бібліотека для малюка може формуватися вже з першого року його життя. А першу книжку може підготувати власноруч мама ще тоді, коли тільки очікує його народження. Мова йде про так звану книжку-подушку. Важливо, щоб у домашній бібліотеці були і маленькі книжки «восьмушки» і «четвертушки» (1/8 і 1/4 стандартного листа). Вони зручні, легко поміщаються в руках дитини. Але, вибираючи такі книжки, необхідно надавати перевагу тим, в яких чіткі, яскраві, великі малюнки, на яких дитина легко впізнає ті чи інші предмети. Поряд із книжками-малюками, дітям раннього і молодшого віку доцільно купувати так звані книжки-вирізки – у вигляді різних предметів та тваринок, що є героями невеликих оповідань – зайчик, котик, паровозик тощо. Такі книжки можна розглядати, читати, і навіть гратися. Дітям цього віку до вподоби і м'які книги-ліліпути, книжки з гризунами, підвісками, озвучені книги-пищалки та книги-звуконаслідування, які можуть співати, грати, розповідати невеличкі вірші та казки.

Люблять розглядати малюки і книжки-панорами (казковий будиночок з об'ємними декораціями, чи галявинка з курчатами), та маніпулювати з книжками-іграшки, в яких герої представлені у вигляді фігури з рухливими частинами – у котика рухаються очі, у пташки – крила, у півника – дзьоб із різнофактурними вставками. Формат таких книг – малий і середній. Крім того ці книги мають бути жанрово-односпрямовані (книжки-картинки, вірші чи потішки, казки для малюків).

Починаючи і середнього дошкільного віку дітей варто долучати до роботи з творчо-моделювальними виданнями – книгами-розмальовками і книгами-саморобками, озвученими книгами з клавіатурами, книгами-панорамами, де спільні заняття з батьками з радістю поведуть дитину у світ книги і творчості. Ігрові й традиційні видання мають бути середнього і великого формату, можуть поєднувати різножанрові твори і твори різних авторів.

У домашній бібліотеці старшого дошкільника мають бути середнього і великого формату книги з достовірними ілюстративними зображеннями (щоб не була корова голуба, а вівця червона), у витриманій (не надто яскравій) кольоровій гамі, щоб не «різало» очі), у твердій і м'якій обкладинках. Це можуть бути окремі збірки віршів, чи оповідань сучасних дитячих письменників, хрестоматійні видання та довідково-енциклопедичні з достатнім і належним ілюстративним матеріалом, книги-конструктори (магніти, пазли, метаморфози), ускладнені варіанти книг-розмальовок та книг-саморобок, а також дитячі газети і журнали.

Не варто захоплюватися виданнями із глянцевого паперу, оскільки його відблиск негативно діє на сітківку ока. Не завадить старшому дошкільнику й інтерактивне електронне видання, проте часто воно стає перевагою над книжковим. Тому тривалість заняття з електронною книгою має контролюватися батьками. Якщо дитині продемонструвати можливості ароматизованої, тактильної книги, чи книги з істивними елементами, то значно розшириться її погляд на різномайття книжкового світу, загостряться чуттєві процеси. Отримавши емоційне й фізичне задоволення, дитина швидше проявить інтерес до читання. Недарма психологи стверджують, що книга має лікувальні властивості. З'явився навіть такий термін «бібліотерапія» (лікування книгою). Великий асортимент сучасних книжкових видань дає можливість батькам задовольнити духовні, естетичні, й інтелектуальні потреби дитини.

Що читати дітям? Літературний досвід дитини залежить від віку дитини, різноманіття жанрів, з якими ви знайомите дітей (потішки, забавлянки, вірші, заклички, дражнилки, мирилки, пісеньки, казки, оповідання тощо), їх кількості, тематики та системи безпосереднього спілкування дитини з книгою, під час якого і визначається інтерес дитини до того чи іншого літературного жанру.

Дітям раннього віку доступні для ознайомлення потішки, пестушки, забавлянки, примовки, колискові, (щоб бавити дитину, спілкуючись з нею через художнє слово), які вони відтворюють у рухах, наслідуючи дорослого, повторюють окремі слова і фрази. Сюжети для дитячого читання – дитячі забавки, іграшки, тварини, звірі, птахи, пори року; взаємини з близькими дорослими, однолітками, старшими дітьми.

Діти молодшого дошкільного віку (3-4 роки), крім малих фольклорних жанрів, з цікавістю слухають і легко запам'ятовують коротенькі дитячі вірші, люблять, коли їм читають (розказують) казки, оповідання. Вони стежать за розвитком подій, співпереживають героям твору. Дорослі обов'язково мають пояснювати дітям вчинки персонажів і їх наслідки, повторювати найбільш цікаві, виразні уривки з прочитанного твору, надаючи дітям можливість правильно вимовити нові слова, нескладні для відтворення фрази, розіграти окремі уривки з народних казок. Займатися з дитиною потрібно систематично: розглядати малюнки в знайомих книжках, яскраво і виразно розповідати їй про зміст ілюстрацій, заслуховувати дитячі висловлювання, підтримувати їх.

Дітей старшого дошкільного віку (6-7 років) приваблює більше зміст тексту, хоча й ілюстрації до нього вони із задоволенням розглядають. Зміст читання охоплює широкий спектр ознак, подій і явищ природного, предметного і соціального довкілля. Після читання (не обов'язково відразу) важливо з'ясувати, що і як зрозуміла дитина, поговорити з нею про прочитане, навчити дитину порівнювати почуте з книги з безпосереднім спостереженням (після читання віршів чи оповідань про птахів, звірят, рослин). Дитина завжди прагне не тільки слухати, а й бачити те, про що читають.

Серед літературних жанрів діти цього віку найбільше люблять казки (звіриного епосу, чарівні та соціально-побутові). Несподіванки, небезпеки, чарівні перетворення привертають їхню увагу. Казкові сюжети вчать розуміти добро і зло, засуджувати погані і наслідувати

хороші вчинки. Коли діти чують з уст матері чи батька казку, вони радіють особливому «казковому» мовленню, що відрізняється наспівністю, яскравою виразністю. Повтори, пісеньки, епітети, що зустрічаються в багатьох казках, надають їм особливого колориту. Яскраві ілюстрації допомагають запам'ятати прочитане. Саме казка є цінним засобом виховання та залучення дитини до книги. Старших дошкільників цікавить і довідкова література (ілюстровані енциклопедії, довідники), оповідання із захопливим сюжетом. Тому в домашній бібліотеці має переважати література і дитяча преса, яка віддзеркалює коло інтересів дитини, відповідає віку і рівню її розвитку, твори, які легко драматизувати чи інсценізувати. Результатом спілкування дитини 6-7 років з творами художньої літератури є достатній словниковий запас, набутий дитиною у процесі засвоєння нових знань про незнайомі предмети і явища, що стоять поза рамками її особистого досвіду, опанування граматичними формами рідної мови, що є міцним підґрунтям для успішного навчання в школі.

Як читати дітям? Ознайомлюючи дітей із твором будь-якого жанру і змісту, читайте не поспішаючи, в міру того, як мислить і сприймає дитина, іноді уповільнюйте темп, щоб зосередити увагу дитини на певних подіях, деталях, особливостях характеру героїв. Якщо у вас бракує часу для читання, краще обрати для цього короткий текст. Дотримуйтеся знаків пунктуації, добирайте відповідні до характеру героя інтонації і тембр голосу (але не перегравайте), говоріть м'яко і голосно, вкладайте в читання частинку душі. Слухаючи читання дорослого, діти часто ставлять запитання, тому потрібно запастися терпінням і знайти час, щоб відповісти на те, що цікавить дитину, відтак книга для дитини стане зрозумілішою, доступнішою, цікавою.

Після читання корисно обговорити з дитиною прочитане, запропонувати переказати від імені героя твору. У цьому випадку дитині доведеться самій конструювати фрази, глибше занурюватися в літературний твір, знаходити слова, близькі за змістом. Під час переказування дитина збагачує власний словник, удосконалює інтонаційну виразність мовлення.

Як виховати бережливе ставлення до книги? Важливо ще змалку виховувати у дітей дбайливе та бережливе ставлення до книги, щоб дитина стежила за порядком у книжковому куточку, не забувала підклеювати пошкоджені сторінки, розглядала (читала) книгу сидячи, а

не в ліжку, гортала сторінки чистими руками, не їла під час роботи з книгою. Значну роль відіграє в цьому ставлення самих батьків до книг. У деяких сім'ях стало доброю традицією зберігати дитячі книги, що полюбилися батькам чи навіть бабусям і дідусям. Життя у цих книг довге, оскільки дитина знає, що саме читали мама і тато, тепер ці книги стали і її друзями. Така родинна традиція не тільки виховує в дітей дбайливе ставлення до книги, але й зміцнює в неї чуттєві зв'язки. Ставлення до книги забарвлено теплими почуттями дитини до найближчих та найдорожчих їй людей.

Як створити сприятливе середовище? У родині, яка бажає виховати дитину гармонійно розвинуеною особистістю, для книги завжди повинно бути місце, тому хай якомога частіше вона буде поруч з вами та вашою дитиною. Ви можете покласти книги в дитячий візочок; узяти їх із собою на прийом до лікаря. Тримайте книги для дітей в автомобілі: у той час, коли один із батьків знаходиться за кермом, інший може їй читати. Не забувайте брати книгу і на відпочинок. Вдома обладнайте книжкову полицку чи куточок, наповніть її відповідними віку й інтересам дитини виданнями. Спонукайте свого сина чи доньку до щоденного спілкування з книгою, обміну враженнями від побаченого (почутого) з книги, разом веселіться і переживайте з дитиною. Це створить в родині атмосферу тепла, душевну близькість, про що ваші діти пам'ятатимуть усе життя.

Поради батькам

Перш ніж розпочати захопليву мандрівку сторінками літературних творів, варто дослухатися таких порад:

- подавайте нову інформацію відповідно до потреб, намірів, зацікавлень дитини, зважаючи на її бажання, міру зайнятості, настрої;
- беріть до уваги попередні труднощі й зусилля, перемоги та розчарування дитини, щоб вона не зневірилася у собі, охоче брала участь у наступних видах діяльності;
- стимулюйте художньо-мовленнєву активність дошкільника – пропонуйте прокоментувати свій малюнок, щоб похвалитися результатом, засвідчити свою спроможність до діяльності, розділити радість успіху з близькою людиною чи залучити її до спільної гри;
- якщо обраний дитиною шлях виявився помилковим, не поспішайте одразу виправляти ситуацію. Доцільно, проявивши повагу

до вибору дитини, дійти разом з нею до тієї критичної точки, яка покаже помилковість її рішення;

- нову інформацію про явище природи, об'єкт, добре поєднувати з наявним досвідом дитини;

- створюйте умови для творчого трансформування, перенесення отриманих знань та вмій на інші види діяльності або поєднання їх з іншими завданнями;

- усіляко стимулюйте мовленнєву активність дитини. Самі при цьому висловлюйтесь лаконічно, підтримуючи її короткими репліками;

- якщо дитина припустилася помилки в мовленні, не поспішайте виправляти її прямолінійно й категорично. Краще під час бесіди, розглядання ілюстрацій чи гри промовте слово, неправильно вжите дитиною в іншому контексті та відповідно до орфоепічних норм;

- поєднуйте реалізацію основних навчально-виховних завдань з вільною мовленнєвою діяльністю та практично-руховою активністю дитини.

Застереження

Не пропонуйте дитині відразу кілька нових літературних творів, щоб не розпорошити її увагу. Не нав'язуйте ознайомлення з літературним твором усупереч її бажанню, навіть, якщо, на вашу думку, варто було б попрацювати над ним саме зараз. Якщо ж така потреба справді обґрунтована, пробудіть інтерес вихованця саме до цього твору непомітно для нього. «Місточком» до обраного вами літературного твору також може стати бесіда. Дитина має право відмовитися від пропозиції, і погодитися з нею.

За наявності у дитини ознак втоми, втрати інтересу, припиніть педагогічний вплив, навіть якщо він не завершений.

Не перевантажуйте дитину.

Не вдавайтесь до мовленнєвих та немовленнєвих коментарів з негативним забарвленням (А. Гончаренко. Комплексна модель роботи з літературним твором / Гончаренко А. // Палітра педагога, 2015. – №14. – С. 11–12).

Хочете, щоб дитина любила читати?

1. Систематично розглядайте дитячі книжки. Розширюйте уявлення про будову книжки, оформлення обкладинки, розташування на ній назви, прізвища автора, малюнка, який узагальнено передає тематику самої книги.

2. Читайте своїй дитині вголос якомога частіше, навіть тоді, коли вона вже навчилася читати сама.

3. Під час читання робіть паузи, щоб обговорити прочитане або передбачити подальші події, висловлюйте своє ставлення до вчинків персонажів, спонукайте дитину до цього.

4. Добирайте для спільного читання якісні книжки: з сюжетом, який відповідає інтересам дитини та її віковим особливостям, з художньою мовою та гарними ілюстраціями.

5. Влаштовуйте домашні дитячі «бібліотеки», залучайте дітей до їх формування, укладання тематичних добірок, книжкових виставок.

6. Підтримуйте інтерес дітей до самостійного перегляду і читання книжок, ілюстрування й ліплення за мотивами і під враженням прочитаного, розігрування творів.

7. Формуйте навички дбайливого поводження із книгою, охайного користування з нею. Привчайте до «лікування» книжок і дотримання порядку в місцях їх збереження спільно з дорослими, іншими дітьми чи самостійно.

8. Привчайте знати назву, автора обраної для перегляду чи читання книги. Закладайте уявлення про відомих дитячих письменників та сучасних, окремі цікаві факти їх біографії, вчіть пізнавати їх на портретах. Знайте з видатними митцями слова рідного краю.

Десять лайфхаків для щасливого читання

За К. Крутій

1. Створюйте традицію читання: читайте разом із дитиною, слухайте, коли дитина читає. Не займайтеся якоюсь іншою справою, що може відволікати.
2. Дитина може помилятися при читанні. Виправляйте, але не зупиняйте читання.
3. Якщо трапляються регулярні помилки: неправильна вимова слів, нечітка вимова заміна звуків при вимові, можливо вам знадобиться допомога спеціаліста, який підбере спеціальні тексти для усунення цієї проблеми. Зазвичай це може бути на ранніх етапах читання.
4. Допомагайте розуміти текст: обговорюйте прочитане, проявляйте зацікавленість, заохочуйте до формування власної думки.
5. Звертайте увагу, чи зрозуміла дитина прочитане речення. Акцентуйте, які слова висловлюють головну думку. Потім просіть дитину це визначити.

6. Намагайтеся робити читальні хвилини регулярними, хай потроху, але щодня.
7. Заохочуйте, підбадьорюйте, підкреслюйте нові успіхи, не порівнюючи ні з ким, крім дитини в минулому.
8. На початковому рівні вибирайте книги з ілюстраціями, використовуйте останні як мотиватор для початку читання, або як помічник у розумінні прочитаного.
9. Перечитуйте текст ще раз. Читання вже знайомого тексту – гарна практика, що сприяє відточуванню навичок та кращому усвідомленню прочитаного.
10. Подайте приклад власним читанням. Читайте дитині вголос!. Читайте емоційно, наче граєте роль в театрі. Усе, що забарвлено емоціями, запам'ятовується краще. Дитина асоціативно сприймає читання як яскраве дозвілля.

Інформація для роздумів на тему «Відео чи читання?»

Відеофільм	Читання
Можна дивитися поруч, проте не разом із дитиною	Зближує дитину і дорослого. Особливо важлива роль сімейного читання
Переглядаючи фільм, дитина – лише пасивний спостерігач	Читаючи книжку, дитина і співавтор, оскільки додає щось і від себе
Завжди залишається без змін: той самий голос, та сама картинка	Кожен читач – це свого роду актор, одна і та сама фраза може бути прочитана по-різному, адже не дарма діти так обожнюють ігри-драматизації
Текст вже озвучено. Культура мовного спілкування іноді бажає бути кращою. Часто живаються слова-паразити	Читання – це маленьке диво для дитини, коли вона складає окремі букви, склади, слова, речення
Під час перегляду відеофільму дитина мовчить, вона пасивний спостерігач. Сучасні дошкільники більше дивляться і мало читають, тому багато хто з них з великими труднощами формує свої думки	Читаючи книгу, ми спонукаємо дитину до говоріння, мислення, фантазії, можемо зосередити її увагу на гру слів. Порівняти висловлювання героїв, перечитати цікавий момент. Книга – розвиває зв'язне мовлення

Відеофільм	Читання
Відеофільм можна зупинити і подивитися потім. Цікавий епізод переглянути ще і ще, проте ніщо не замінить вам живого спілкування з дитиною	При необхідності: читання можна зупинити і відкласти «на потім», при цьому дитина в очікуванні цього «потім» починає усвідомлювати, що процес читання дарує величезну радість
Мультфільми, фільми, які створено за мотивами казок, оповідань, як правило, повертають глядача до перечитування оригінального твору	

Табл. 3.6. Порівняльна характеристика відеоінформації і читання

3.4.2. Нетрадиційні батьківські збори з елементами тренінгу «Місце дитячої книги у сім'ї»

Мета: ознайомити батьків із функцією дитячої книги у сім'ї, пояснити значення дитячої літератури для всебічного розвитку дитини, схарактеризувати наслідки нехтування книгою, згуртувати батьківський колектив групи, сприяти вмінню висловлювати свої думки та робити колективні висновки.

Перебіг заходу

Вихователь запрошує батьків зайняти місця на стільчиках, що розкладені півколом. Вітає всіх у стінах закладу. Запрошує до розмови про предмет, який тримає у руках (книжку) і повідомляє, що саме книжці присвячена зустріч, яка пройде у формі нетрадиційних батьківських зборів. Пропонує пригадати, де можна використати книгу.

Вправа «Застосування книги у повсякденному житті»

Учасники по черзі, беручи в руки книгу, називають способи її нетрадиційного використання. Наприклад: засушування гербарію, підставка, захист від сонця, прес, знаряддя самозахисту, схованка для грошей, охолоджувач повітря тощо).

Ми з вами назвали багато способів використання книги, але головне її призначення – це читання. Сьогодні поговоримо на тему: «Місце дитячої книги у сім'ї». Чому саме на цю проблему ми звертаємо увагу, вам допоможуть зрозуміти герої наступного відеозапису.

Відеозапис: діти середніх і старших груп дають відповіді на питання:

1. Чи подобаються тобі книги?
2. Які книги читають тобі вдома?
3. Які мультфільми ти дивишся?
4. Що тобі подобається більше: дивитися мультик чи слухати казку?

Як бачимо, всі діти люблять книги, але не всім читають вдома і мало хто між переглядом мультфільму і читанням книги обирає останнє. Чому так відбувається? (Учасники висловлюють свої думки з приводу того, яка причина ігнорування книгою в сім'ї, відповіді записуються на дошці.) Варіанти відповідей: брак часу у батьків; небажання дітей слухати казку; відсутність інтересу до літератури у батьків; батьки вільний час проводять за комп'ютером і не є прикладом активного читача; брак коштів, адже книги дорогі)

Наше завдання сьогодні – максимально наблизитися до способів подолання цих причин. Але для початку треба зрозуміти, чи так важливо на сучасному етапі розвитку суспільства читати. Можливо, хтось із вас скаже, що зараз є багато розвивальних мультфільмів, пізнавальних комп'ютерних ігор. Це дійсно так, але дитина має займатися цим дозовано: півгодини в день з короткочасними перервами. А от від книги при цьому відмовлятися не тільки не варто, а навіть небезпечно.

Міні-лекція

Малюк і мама, малюк і тато – це зв'язок дитини з батьками, даний природою. Тісний контакт, як фізичний, так і душевний між мамою і її дитиною закріплюється при грудному вигодовуванні, а солодкий дитячий сон заколисується в цей час маминою колисковою. Мамин голос, ніжний і рідний, супроводжує дитину з самого зародження її життя. Після припинення грудного вигодовування і тоді, коли колискова пісня перестає бути актуальною, багато батьків забувають про збереження тісного емоційного зв'язку між ними та дитиною. Мамин голос часто починає замінювати перегляд мультфільмів на ніч, а добре ніжне батьківське слово перетворюється на рідкісний дар. Спілкування з дитиною перетворюється в основному в мову команд і заборон: «помий руки», «пограй», «подивись мультик» ... Активний життєвий ритм і реалії сучасного життя віддаляють один від одного батьків і їх дітей. Тому, мудрі і люблячі батьки повинні цінувати спілкування з дитиною, що дозволяє укріпити взаємозв'язок з нею.

Виховання любові до книги розпочинається саме з тієї миті, коли дитина вперше перегорне сторінки гарно ілюстрованої книги. Читаючи дитині книжку, показуючи малюнки, батьки знайомлять її з навколишнім світом саме зі сторінок книги.

Значення книг для дитини дуже велике.

1. Книги служать для того, щоб розширювати уявлення дитини про світ, знайомити його з речами, природою, усім, що його оточує. Саме батьки читають дитині її перші книги, впливають на її читацькі смаки. Читати потрібно разом з дитиною: беріть книгу, сідайте поруч і читайте.

2. Коли систематично книги читаються вголос, то з часом дитина починає розуміти структуру твору: де початок і кінець твору, як розвивається сюжет. У дитини розвивається логічне мислення.

3. Завдяки читанню дитина вчиться правильно складати речення, її словниковий запас розширюється, розвивається уява.

4. У дитини формується вміння слухати, а це дуже важлива якість.

Наслідки нехтування книгою стають все більше очевидними. Ось деякі з них.

1. Відставання у розвитку мовлення, бідність і примітивність мови дітей.

2. Багатьом дітям важко сприймати інформацію на слух – вони не можуть утримувати попередню фразу і зв'язувати окремі речення. Їм необхідна постійна зовнішня стимуляція, яку вони звикли отримувати з екрану.

3. Різко знижується здатність до фантазії та творчої активності. Вони втрачають здатність чимось зайняти себе, віддаючи перевагу кнопці: натиснув – і все готово, є нова розвага і забавка.

4. Підвищилась дитяча агресивність і жорстокість. Підлітки знушаються і б'ють однолітків не заради досягнення якоїсь мети або через розбіжності у поглядах, а тому, що в душі порожнеча і хочеться гострих вражень.

(Під час читання лекції на екрані подаються слайди: «Значення книги...» та «Наслідки нехтування книгою...»)

Діти відчують потребу у батьківському читанні вголос. Для повноцінного розвитку дитини, сімейне читання має важливе значення. Діти з нетерпінням чекають, коли ж у мами чи тата знайдеться для них час.

Щоб дитина росла психічно здоровою, їй необхідно спілкуватися з батьками, відчувати увагу до себе, турботу. І саме спільне читання дає таку можливість. Детальніше розглянути і усвідомити, які саме аспекти розвитку дитини найбільш проявляються під час спільного читання допоможе вправа «Обмін інформацією». Для цього нам потрібно об'єднатися в групи.

Об'єднання учасників у групи: на стільцях прикріплені папірці з назвами казкових персонажів. На столи вихователь ставить картки із назвами казок. Учасники повинні зайняти місце за столом із назвою казки, до якої належить його персонаж: «Рукавичка» – Ведмідь-набрідь, Жабка-скрекотушка, Лисичка-сестричка, Вовчик-братик, Кабан-іклан; «Ріпка» – Кицька Мурка, Собачка Жучка, Внучка, Бабка, Ріпка; «Івасик-Телесик» – Івасик, Змія, Зміючка Оленка, Гусенятко, Коваль (що вміє кувати «голосок»); «Котигорошко» – Котигорошко, Змій, Вернидуб, Вернигора, Крутивус).

Вправа «Обмін інформацією»

Кожній групі дається інформаційний матеріал, поданий на картках. Упродовж 3-х хвилин команди опрацюють його, потім за сигналом вихователя переходять в іншу групу і переповідають свою інформацію):

Задоволення потреби в безпеці. Коли дитина сидить на колінах у мами чи тата (або поруч з батьком, притулившись до нього) під час читання книги, у неї створюється відчуття близькості, захищеності і безпеки. Створюється єдиний простір, почуття причетності. Такі моменти мають сильний вплив на формування комфортного відчуття світу.

Почуття цінності і значущості свого «Я» і своїх інтересів. Коли батьки читають те, що цікаво дитині і готові обговорювати з нею значимі для неї теми, прагнуть якомога краще зрозуміти її погляди, у дитини формується уявлення про себе як значущу особистість, чії потреби й інтереси важливі (оскільки увагу їм приділяють такі важливі люди – батьки).

Формування цінностей. Книга впливає на моральні ідеали дитини, формуючи її цінності. Герої книг здійснюють різні вчинки, переживають різні життєві ситуації, співзвучні зі світом дитини чи невідомі їй. На прикладах ситуацій, в які потрапляють герої книг, дитина вчиться розуміти, що таке добро і зло, дружба і зрада, співчуття,

борг, честь. І завдання батьків допомогти побачити відображення цих цінностей в житті дитини.

Навчання необхідним моделям поведінки. Через книгу дитина сприймає різні моделі поведінки (як дружити, як досягти мети, як вирішувати конфлікти), ефективні в різних життєвих ситуаціях. Найбільший ефект може бути досягнутий, якщо читання доповнюється також спільним обговоренням, хто і що взяв для себе, що сподобалося, що було близько, налякало, потішило. Батьки можуть допомогти дитині побачити аналогії прочитаного з її власним життям.

Із щойно сказаного ми всі переконалися в необхідності читання. Повернімося до причин, через які вдома не звучить дитяча казка. Чи легко їх подолати? Знайти час, відірватися від комп'ютера на 20 хвилин. А от що робити з небажанням дитини слухати читання книги? Для цього існують різні методи і прийоми заохочення. Обіцянки типу «Дам тобі цукерку» або «Куплю за це нову іграшку» відхиляємо відразу. Спробуємо розглянути більш дієві способи. У дошкільному віці діти дуже люблять малювати, не забороняйте їм цього робити вдома. Після прочитаної казки дитина може створити власну ілюстрацію, цей процес захоплює дитину, стає цікавим. Перевіримо на власному прикладі.

Робота в групах «Малюємо казку»

Кожна команда самостійно обирає сюжет якої казки малюватиме, по закінченню роботи передає свій малюнок іншій команді, яка повинна відгадати назву цієї казки.

Молодці, гарно у вас вийшло, я заберу малюнки у групу і під час читання цих казок ми з дітками обов'язково розглянемо їх.

Одна з улюблених ігор дітей на заняттях в садочку – «Чарівний мішечок». Використовувати її можна при вивченні будь-якої теми. Під час занять з природи, можна покласти до мішечка фрукти чи овочі, дістаючи по одному предмету, діти називають його, описують чи визначають на дотик. Під час вивчення художньої літератури у мішечок можна покласти атрибути з різних казок і відгадувати, з якої казки цей предмет. Такі ж ігри можна проводити і вдома. А ще діти люблять різні загадки. Зараз ми з вами об'єднаємо два ці види діяльності в один.

Гра «Чарівний мішечок»

Учасники гри стають в коло. Коли грає музика мішечок передають по колу, коли музика зупиняється, той учасник, в руках якого опинився

мішечок, витягує загадку, читає і дає відповідь сам або з допомогою інших).

1. У якій відомій казці сіра непривітна особистість здійснює підступний план убивства двох осіб, і лише завдяки своєчасному втручанню громадськості все закінчується добре? («Червона Шапочка»).

2. Назвіть казку, у якій різні за своїм соціальним статусом персонажі займали по черзі помешкання, створене в незвичайному архітектурному стилі. І все було б добре, якби до помешкання не повернувся його попередній власник зі своїм охоронцем («Рукавичка»).

3. Персонаж якої казки постійно виконує забаганки своєї норавливої дружини? Проте як би він не прагнув задовольнити амбіції супутниці, вона щоразу підвищує рівень вимог. Зрештою подружжя опиняється на початковому етапі задоволення власних потреб («Золота рибка»).

4. У якій казці головний персонаж постійно і нахабно обмовляла тих, хто їй робив добро? А коли вона, щоб уникнути покарання, незаконно оволоділа чужим помешканням, то різні впливові особи намагалися провести з нею роботу з подолання її асоціальної поведінки. Вдалося це лише найменшому з усіх учасників експерименту («Коза-Дереза»).

5. Назвіть казку, у якій йдеться про спортсмена, який вирушає на змагання з бігу з перешкодами. Хитрість і витримка допомогли йому дуже близько підійти до фінішу, проте фінал – трагічний. Проявивши занадто велику самовпевненість він гине («Колобок»).

6. Назвіть казку, у якій головний персонаж могла перевтілюватися в різні образи для свого нареченого. Проте одного разу його нерозсудливість та імпульсивність у поведінці призвели до довготривалої розлуки закоханих. Та, долаючи різні перешкоди, вони все ж таки поєднують свої долі («Царівна-Жаба»).

Діти дуже люблять фантазувати. Бувають ситуації, коли їм не подобається те, як закінчилася казка, вони жаліють козу-дерезу, бо дід їй вигнав, їм жаль колобка, бо його з'їла лисичка, вони бурюються, коли дід забирає рукавичку і залишає звірят без теплого будиночка. Такі моменти також можуть бути причиною, через яку дитина відмовляється слухати літературний твір. Давайте дітям можливість побути авторами. І ми з вами зараз спробуємо також пофантазувати. Познайомивши дітей

зі змістом казки можна запропонувати побудувати ланцюжок послідовних подій, який допомагає «прожити» разом із героєм його життя. Можна зазирнути в минуле чи майбутнє персонажа: уявити що було з ним раніше і що могло б відбутися далі.

Гра «Казкові домисли»

Команди отримують завдання:

1. «Як усе складеться в житті Колобка, коли він повернеться до діда й баби?».

2. «Як зміняться характер та життя Кози-Дерези після того, як її виженуть із Зайчикової хатки?».

3. «Спробуйте проаналізувати дитинство Баби Яги, щоб дізнатися, чому ж вона потім стала лихою та потворною».

4. «Придумайте список заходів для Снігової Королеви, щоб її характер змінився».

Часто дитина не хоче слухати казку тому, що потрібно сидіти на одному місці. У цьому випадку можна запропонувати дитині гру-руханку. Запрошую учасників стати в коло.

Гра-руханка «Бджілки на розвідці»

Вихователь пропонує учасникам стати в спільне коло і розрахуватися на «перші» і «другі» номери. I – «бджоли», II – «квіти», які стають парами. Вихователь читає оповідання К. Ушинського «Бджілки на розвідці». Коли звучить слово «бджілка», відповідні учасники повинні помінятися місцями з іншими «бджілками». Те ж саме для «квітів».)

К. Ушинський. «Бджілки на розвідці».

Настала весна, сонце зігнало сніг з полів; у поживклій торішній травичці з'явилися свіжі яскраво-зелені стеблинки; бруньки на деревах розгорталися і випускали молоденьке листячко.

От прокинулася й бджілка від свого зимового сну, прочистила очиці волохатими лапками, розбудила подруг, і виглянули вони у віконечко – дізнатися: чи зник уже сніг, і лід, і холодний північний вітер?

Бачать бджілки, що сонечко світить весело, що скрізь ясно й тепло; вибралися вони з вулика і полетіли до яблуньки:

– Чи нема в тебе, яблунько, чого-небудь для бідних бджілок? Ми цілу зиму голодували.

– Ні, – каже їм яблунька, – ви прилетіли занадто рано; мої квіти ще заховані в бруньках. Спитайте у вишні.

Полетіли бджілки до вишні:

– Люба вишенько! Чи нема в тебе квіточки для бідних бджілок?

Завітайте, любоньки, завтра – відповідає їм вишня, – сьогодні ще нема на мені жодної відкритої квіточки, а коли відкриються, я буду рада гостям.

Полетіли бджілки до тюльпана: заглянули в його яскраву голівку, та не було в ній ні запаху, ні меду.

Сумні та голодні бджілки хотіли вже додому повертатись, коли враз побачили під кущем маленьку темно-синю квіточку: це була фіалочка. Вона відкрила бджілкам свою чашечку, повну запашного солодкого соку. Наїлися, напилися бджілки і полетіли додому – радесенькі.

Подібні руханки можна провести під час сімейних свят, коли збирається багато гостей у якості розваги. А в тісному сімейному колі придумати варіанти (Тато – бджілка і при читанні цього слова виконує певні рухи, дитина – квітка, під час називання слова – піднімає руки вгору, кружляє на місці тощо)

Зараз я прошу учасників, які були бджілками зайняти місця за столиком справа, а «квіток» – зліва. (Об'єднання у дві команди). Крім малювання діти люблять виконувати аплікації. А ми з вами дорослі люди, тому завдання буде дещо складнішим: у формі колажу створити образ дорослої людини, якій в дитинстві багато читали і людини, родина якої нехтувала літературою, не використовувала у вихованні книгу.

Створення колажу. Кожна команда отримує ватман та набір ілюстрованих журналів. За допомогою ножиць і клею створює колаж. По закінченню роботи представник кожної команди захищає свою роботу, дає пояснення щодо змісту).

У кінці виконання кожної форми роботи вихователь разом з учасниками заповнює демонстративний лист «Як навчити дитину любити книгу»:

1. Створення ілюстрацій до прочитаного твору.
2. Відгадування загадок.
3. Доповнення казки власними міркуваннями.
- 4 Використання ігор-руханок.
5. Створення колажу.

На жаль, ми не можемо охопити усіх видів діяльності, які допоможуть навчити дитину любити книгу, тому пропоную доповнити наш плакат назвами форм роботи з вашого досвіду (Батьки доповнюють плакат своїми порадами: створити вдома бібліотечку, читати в ролях, виразне читання, інсценізації, відвідування дитячої бібліотеки...).

Ми детально розглянули способи подолання причини небажання дітей слухати читання казки, а щодо проблеми браку часу у дорослих, то я зачитаю вам одну історію.

Історія для натхнення

Якось один чоловік повернувся пізно додому з роботи, як завжди втомлений і знервований та побачив, що на порозі його чекає п'ятирічний син.

– Тату, можна в тебе щось спитати?

– Звичайно, що сталося?

– Тату, а яка в тебе зарплатня?

– Це не твоя справа! – обурився батько. – І навіщо це тобі?

– Будь ласка, ну скажи, скільки ти отримуєш за годину?

– Ну, взагалі, 500. А що?

– Тату, – син подивився на нього знизу вверх дуже серйозними очима.

– Тату, ти можеш мені позичити 300?

– Ти запитував лише для того, щоб я дав тобі грошей на якусь дурну іграшку? – закричав той. – Негайно йди до себе в кімнату і лягай спати! Не можна ж бути таким егоїстом! Я працюю цілий день, страшенно втомлююсь, а ти себе так поводиш. Малюк тихо пішов до себе в кімнату і закрив за собою двері.

А його батько продовжував стояти на порозі та обурюватися проханням сина: «Та як він сміє питати мене про зарплатню, щоб потім попросити грошей?»

Згодом він заспокоївся і почав роздумувати: «Може йому й дійсно щось дуже важливе потрібно купити. Та грець з ними, з тими трьома сотнями, адже він у мене ще ні разу не просив грошей».

Коли батько зайшов у дитячу кімнату, його син уже був у ліжку.

– Ти не спиш, синку, – запитав батько.

– Ні, тату, – відповів хлопчик.

– Я, здається, тобі дуже грубо відповів, у мене був важкий день, просто зірвався. Пробач мені. Ось тримай гроші, які ти просив.

– Хлопчик сів на ліжко, посміхнувся і радісно вигукнув «Дякую татку!» Потім хлопчик заліз під подушку і дістав кілька зім'ятих банкнот. Його батько, побачивши, що в дитини вже є гроші, знову обурився. А малюк склав всі гроші разом, ретельно перерахував купюри і подивився на батька.

– Навіщо ти в мене просив грошей, якщо вони в тебе вже є? – пробурмотів той.

– Тому що в мене було недостатньо. Але тепер мені як раз вистачить, – відповів хлопчик. – Тату, тут рівно 500. Можна я куплю годину твого часу? Будь ласка, прийди завтра з роботи раніше. Я хочу, щоб ти повечеряв разом з нами».

Сучасні діти допитливі, розумні, мають бажання вчитися, дізнаватися нове, лише знайдіть для них трішки часу і ви отримаєте за це більшу винагороду, ніж заробітна плата.

(Показ відеоролика з дітьми групи. Діти розказують по черзі приказки та відомі вислови про книгу, в кінці ролика хором говорять: «Чудові тата й мами, читайте разом з нами!»).

Наша зустріч підходить до кінця і мені хотілося б дізнатися, чи почерпнули ви з неї для себе якусь корисну інформацію (Батьки отримують стікери і пишуть там, яку користь від зборів вони отримали, прикріплюють стікери до імпровізованої книги-плаката).

У кінці зборів вихователь роздає батькам пам'ятку з порадами: «Як і що читати дітям від 3-х до 6-ти років».

3.4.3. Конкурсно-ігрова програма для батьків дітей раннього і молодшого дошкільного віку «Фольклорні перлинки для маленької дитинки».

Мета: ознайомити мам вихованців з малими фольклорними жанрами; спонукати до їх використання у взаємодії з дітьми.

Учасники: педагоги, вихованці їхні мами, бабусі.

Ведуча. Добрий день, шановне товариство маленьких вихованців, їх матерів та наставників. Раді вітати вас – учасників конкурсної-ігрової програми, присвяченої дитячому фольклору, який ніколи не старіє і

завжди є сучасним. Сьогодні неможливо уявити будь-яку гру, свято чи розвагу українських дітей без лічилок, мирилок, загадок, закличок, колискових пісень, які воістину можна назвати перлинами народної творчості. Та чи знають наші молоді матусі, як використовувати цей безцінний скарб у вихованні своїх дітей? Про це ми дізнаємося, взявши участь у конкурсній-ігровій програмі «Фольклорні перлинки для маленької дитинки».

Змагатимуться команди матусь (по 5 осіб) вихованців І і ІІ молодшої груп. Щоб дізнатися як називатимуться команди, потрібно відгадати загадки.

Над садком літає
З квітів мед збирає
Цій маленькій трудівниці
Щось на місці не сидиться (Бджілка).
Я смачненький і кругленький
по доріжці скотився
і з Лисичкою зустрівся (Колобок).

Гучними оплесками вітаємо команди-учасниці «Бджілка» і «Колобок».

Оцінюватиме знання і вміння учасниць буде компетентне журі у складі вихователя-методиста закладу – голови журі, музичного керівника і однієї із бабусь вихованців за 5-бальною системою.

Скажіть-но любі матусі, чи бувало у вас таке, що і нагодоване дитятко і чистеньке, а чогось не спить? І що ви робите в такому випадку? Звичайно, співаєте колискову. Саме колисковій пісні і присвячений наш перший конкурс Команда набере стільки балів, скільки матусь разом зі своїми дітками заспівають колискову пісню. *(Мами з дитиною виходять на зал і співають колискову пісню).*

Ще один фольклорний жанр, без якого не обійдеться жодна мама – це забавлянки, яких український народ придумав дуже багато і на всі випадки з життя дитини. Моїй донечці колись дуже подобалася така забавлянка:

Квасолька, горошок
кукурудза, пшеничка,
а це старий бобище,
- фррр – на плотище.

Тож запрошую по одній матері з дітками від кожної команди до участі у цьому конкурсі. Ваше завдання – продемонструвати не лише знання тексту забавлянки, а й розіграти її з дитиною.

1. Кую-кую чобіток,
подай, бабо, молоток.
не подаси молоток –
не підкую чобіток.

2. Ой, чук, чук, чук,
Наловив дід щук
а бабуся плотичок
годувати діточок.

А бабуся – карасиків годувати Тарасика,
а бабуся – окунців – годувати молодців.

Оголошення результатів 1-2 конкурсів.

У природі вже володарює зима і незабаром принесе нам низку улюблених свят. Пропоную учасникам команд пригадати календарно-обрядові пісні зимового циклу і одну з них заспівати.

Команди по черзі називають перші рядки відомих їх колядок і щедрівок, змагаючись за принципом «хто більше», після чого по одній мамі з дітьми виконують пісню цілком.

Наступний конкурс присвячено утішкам, які допомагають втішити маля, переключити його увагу, зосередити на чомусь іншому. Наприклад «Не плач, Андрійку, дам тобі копійку», «Оленко, не плач, киця принесе тобі калач». Запрошую по дві мами з кожної команди, які продемонструють використання утішки у взаємодії з дитиною.

Оголошення результатів 3-4 конкурсів та загальних результатів.

Хіба можна уявити дитинство без веселої гри, жвавої, запальної. Капітани команд, організуйте, будь-ласка учасників своїх команд до проведення народних рухливих ігор.

Команди по черзі організують народні ігри з присутніми, щоб розважитись і відпочити та показати скільки і які ігри вони знають.

З давніх-давен і дорослі і діти люблять слухати казки. Тому наступним буде конкурс казки. Його проведемо у 3 етапи: 2 – слухання уривку із казки і визначення назви казки; 3 – визначення казкового персонажу за його характеристикою. Отож розпочинаємо.

I етап. Пригадайте, які казки ви знаєте і розповідаєте своїм дітям (кожна з команд по черзі намагається якнайбільше назвати народних казок).

II етап. Ведуча зачитує уривки з казок, учасники конкурсу називають казку.

-Вовк питає Лисичку: «Звідки в тебе стільки риби?». Лисичка їй відповідає : «Ати піди до річки, опусти хвіст в ополонку...» (Лисичка-сестричка і Вовк-панібрат).

-Покликала Собачка кішку, а кішка Мишку («Ріпка»).

-Питає Лисичка діда: «Діду, навіщо гостриш ніж?», а той відповідає: «А це щоб з тебе зробити бабі комірець» (Солом'яний бичок»).

-Котику, порятуй мене, несе мене Лиса за синії ліса! (Котик і Півник).

III етап. А зараз слухайте характеристики казкових персонажів і називайте їх.

1. Хитра, руда, красива, пухнаста (Лисиця).
2. Маленький, сіренький, полохливий, швидкий і вухастий (Заєць).
3. Великий, волохатий, клешоногий, дужий (Ведмідь).
4. Маленький, кругленький, колючий, проворний (Їжак) .

Швидко сплинув час і ми непомітно підійшли до останнього конкурсу – виконання домашнього завдання, яке передбачало підбір матусею дитячої книжки й презентацію її дітям.

Матусі презентують книги. Журі підводить підсумки останніх конкурсів та конкурсу загалом, оголошує результати, вручає діткам подарунки – збірки фольклорних творів для дітей.

3.4.4 Методичні рекомендації для батьків «Працюємо з дитячою книгою вдома».



П'ять важливих причин читати книги дітям

Читання створює емоційний зв'язок із батьками та формує основу майбутніх навичок у дитини. Вони будуть краще підготовлені до школи й надалі швидше зможуть засвоювати навчальну програму, а також досягати успіхів у довгостроковій перспективі. Щоденний ритуал читання, особливо перед сном, допомагає емоційному зростанню і може бути корисним не тільки для дитини, а й їхніх батьків.

1. Спокійний вечірній ритуал допомагає дітям перейти до сну. Після звичайної денної метушні, наповненої телевізійними шоу й комп'ютерними іграми, слухання розповіді упродовж 10-15 хвилин допомагає дітям вгамуватися. Зосереджуючи свою увагу на заспокоїливій діяльності, сповільнюється активність мозку дитини і водночас розслаблюється її тіло. Для батьків ця звичка має таку ж заспокоїливу дію і на них самих. Час, проведений за читанням, відділяє активну частину дня від нічного відпочинку і допомагає дитині зробити плавний перехід до сну.

2. Розглядання книги під час читання дорослим, допомагає сформувати у дитини готовність до читання. Дитина охоплює поглядом усе, що є в книзі раніше, ніж навчиться читати. Вона спостерігає схожість букв з предметами, впізнає їх у докільці; бачить, що сторінки читаються зліва направо і зверху донизу – базові речі, але ніхто не усвідомлює їх, тому що все відбувається автоматично. Все це дитина має знати ще до перших спроб читання. Читання допомагає дитині вивчити нові слова та окремі відмінності між усним та письмовим мовленням.

3. Читання допомагає розвивати уяву дитини. Коли дитина дивиться телевизор, то сприймати доводиться все в готовому вигляді, не докладаючи при цьому ніяких розумових зусиль. При читанні книги батьками, або ж самостійно, вона уявляє те, що відбувається, створюючи у свідомості своє враження і свій внутрішній досвід. Діти, які люблять, коли їм читають книги та отримують задоволення, розглядаючи книги самостійно, активно використовують (тренують) свій розум і пам'ять, щоб розповісти собі самим захоплюючу історію.

4. Читання допомагає дітям дізнатися про їхній світ. Дитячі книжки, особливо книжки з картинками, часто посилюють знайомі події зі світу дитини: як лягати спати, ходити до школи, навички гігієни і харчування та багато іншого. Розглядаючи у книзі персонажів, які приймають ванну, чистять зуби і бажають своїм іграшкам доброї ночі, дитина отримує додатковий контекст для свого власного розпорядку дня. За допомогою книги дитина умовно побуває у школі, зоопарку, музеї, в літаку, тобто там, де насправді не можна бути на той час.

5. Спільне читання з дітьми зміцнює ваш зв'язок із ними. Читання перед сном слугує тією мирною, спокійною подією, яка приємно підсумовує день – день, який завершується поруч із улюбленими мамою і татом. Якщо книга

породжує питання у дитини, вона може поставити їх. Прочитана історія здатна надати можливість поговорити з дитиною про те, що хвилює батьків. Загалом, це створює емоційний зв'язок і можливість у кінці дня отримати батьківську ласку й теплі обійми.

Психологічні особливості сприйняття книги дошкільниками

1. Перше сприйняття дитини – зорово-моторне. Перші її книжки – книжки-картинки. Ми допомагаємо формувати зоровий образ, створюємо зв'язок: картинка – слово – поняття – звучання.
2. Важливо створювати в дитини моторну навичку спілкування з книжками (це стосується й дорослих). Дитині важливо не лише читати, а й шелестіти сторінками, перегортати їх, торкатися паперу, нюхати книжку, що поводить за «своїм» предметом.
3. Розглядання позначок та ілюстрацій у книжках – спосіб їх привласнити. Якщо дитина закреслює, замальовує зображення – то це свідчить про її ставлення до нього. Можливо таким способом вона справляється з напругою або намагається «не бачити», захиститися, побороти емоцію, з якою пов'язані ілюстрація чи герой.
4. Читаючи «на різні голоси», ми розвиваємо аудіальне сприйняття, слухову пам'ять, розширюємо «рольові» можливості. Так простір читання стає простором творчої співпраці. Щоби простір читання став простором близькості й радості, важливо сидіти в зручній позі, не як за партою. Вибирати різні зручні пози й місця – значно краще й корисніше. Для створення «простору близькості» можна влаштовувати «особливі» місця для читання: на підлозі, у будиночку з подушок тощо.
5. «Ритуали читання» можуть стати «реліквією», спогадом, котрий діти принесуть у доросле життя. Якщо ми створимо такий ритуал до підліткового віку, він допоможе зберегти зв'язок, близькість із дитиною в складний час сепарації.
6. У всіх дітей у різному віці – свій спосіб сприйняття інформації. Кожна «модальність» дозріває в індивідуальний час. Дитина, орієнтована на рух, на контакт із тілом, може спочатку вибирати книжки, з якими можна щось робити й відкриватиме книжковий світ через тілесні відчуття. Дитина-аудіал любить, щоб їй читали, й сама обирає голоси «дикторів». Під час читання вона може займатися чимось іншим, а не дивитися в книжку. Батьки перепитуватимуть, чи вона слухає, на що отримують позитивну відповідь. Дитина, орієнтована на візуальне сприйняття інформації, любить книжки, в яких акцент зроблено на ілюстраціях, або ті, де можна малювати. Читаючи, добре було б задіювати всі канали сприйняття.
7. Вибираючи книжки для дітей, варто звертати увагу на формат. Квадратні книжки, як правило, «стабілізують», урівноважують, прямокутні – розвивають, вони – як «двері». Стилїстика ілюстрацій, самі ілюстрації, кольорова гама, місце об'єктів на сторінці – усе це може бути темою для

- спостереження й роздумів із дитиною. Не забуваймо, що в сучасних дітей переважає візуальний канал сприйняття.
8. Римовані тексти – важлива частина життя дитини. Усі наші внутрішні процеси пов'язані з ритмізацією. Ритм і рима впливають навіть на рухову активність і відчуття безпеки. Вірші, забавлянки, пісні, які легко сприймати й відтворювати, необхідні для дітей молодшого віку. Вони, як і музика, створюють емоційне тло та включають дітей у свої ритми.
 9. Для тих, кому складно зосередитися, важливо вибрати невеликі книжки, які можна прочитати за один підхід: дитині важливо дати відчуття результату, перемоги – «я впорався!». У товстих книжках за один підхід можна читати по розділу.
 10. Натрапивши під час читання на незнайоме чи складне слово, важливо зупинитися й уточнити, чи знає дитина, що воно значить. Якщо залишити таке слово поза увагою, то дитина може вийти з контакту спілкування з книгою, втратити інтерес, що можна помітити за перемиканням уваги чи зміною пози.
 11. У кожного свій темп і свої можливості концентрації уваги. Коли втомлюєшся, важливо зупинитися. Якщо читання буде пов'язане з м'язовою або емоційною напругою, дитина його уникатиме.
 12. Спершу дитина припускатиметься помилок. Обов'язково запитайте, як їй зручніше – виправляти помилки відразу чи наприкінці. Пам'ятайте, що для мотивації необхідно аби заохочень було втричі більше, ніж критики.
 13. Важливо пам'ятати, що дитина до восьми років рідко розуміє іронію. Те, що для нас смішно, для неї може бути незрозумілим. Утім, у кожному віці є свої теми жартів, зрозумілих для дорослих. Як правило, менші діти сміються з дій (пукання, падіння тощо). Ми прагнемо повторення дій, із якими пов'язано відчуття радості, близькості, безпеки.



Пробуджуємо читацький інтерес у наших дітей

Ознайомлення дитини з довкіллям розпочинається у сім'ї, і саме книжка є одним із перших засобів, що сприяє ефективності цього процесу. Батьки ж виступають провідником між книгою і дитиною, тому від них і залежить, чи зацікавиться дитина читанням і чи дотримуватиметься його культури. Щоб досягти бажаного результату, батьки мають взяти до уваги такі поради.

1. Вибираючи книгу для читання дитині, враховуйте її вікові особливості. Головна умова у виборі книжок для найменших читачів – 70% площі сторінки має займати ілюстрація. Це пов'язано із образністю мислення (дітям від року до двох важко сидіти на місці і слухати тексти, а якщо у книзі красиві, привабливі ілюстрації, то малюк обов'язково зацікавиться такими

- яскравими картинками). У цьому віці дитині подобаються книжки з яскравими, веселими кольорами – червоним, помаранчевим, жовтим. На півтони та змішані кольори людина реагує лише після 7 років! Малюнки у книзі для 3-річних дітей мають бути зрозумілими, емоції на обличчях героїв мають бути яскраво виражені.
2. Вибирайте для читання книги, цікаві дитині, а не Вам. У 1-3 роки читайте дітям малі фольклорні жанри, прості казки (звіриний епос) – «Курочка ряба», «Котик і Півник», «Солом'яний бичок», «Колосок», читайте елементарні поетичні твори тощо. У 4-6 років читайте, розповідайте дітям чарівні та соціально-побутові казки («Мудра дівчина», «Жар-птиця», «Царівна жаба» тощо), веселі та повчальні історії (оповідання) з оптимістичним завершенням. Такі книжки навчать дітей не розгубитися в складних ситуаціях, позитивно думати, не скиглити. Сюжети книг обирайте ті, що пов'язані із життям дитини, наприклад після прогулянки по лісі, читайте про лісових звірят. Дозволяйте дитині самій вибирати книги в магазині або бібліотеці.
 3. Створіть власну бібліотеку, відведіть дитині полицю чи шухляду для найулюбленіших видань;
 4. Читайте дитині 15-30 хвилин систематично. Читання завершуйте обговоренням змісту.
 5. Читайте вголос, – таке читання залишає спогади на все життя. Читайте дитині перед сном. Читайте повільно і голосно. Додайте драматичності і виразності вашому голосу. Задавайте питання про прочитане. Робіть паузи в читанні, щоб дитина могла запитати вас про незрозумілі місця і обдумати прочитане.
 6. Привчайте дитину до культури читання, називаючи назву книги, з 5 років – і її автора.
 7. Не тисніть на дитину. Вона іноді може не хотіти слухати того, що ви їй читатимете. Не змушуйте її робити це. Спілкування з книгою має бути задоволенням.
 8. Проявляйте інтерес до занять дитини з книгою. Підтримуйте його, пропонуючи дитині інші книги на теми, які її цікавлять.
 9. Купляйте книги, даруйте дитині книги із дарчим надписом, теплими побажаннями, радійте самі від подарованої вам книги.
 10. Пропонуйте дітям до або після перегляду мультфільму послухати у виконанні когось із дорослих книгу на цю ж саму тему.
 11. Відвідайте книжкові виставки.
 12. Влаштовуйте вечори, присвячені улюбленим книгам.

Готуємо дітей (3-5 років) до оволодіння читанням



Читання є однією з найважливіших дисциплін у системі дошкільної освіти. Батьки зазвичай ставлять собі запитання, що вони можуть зробити, щоб допомогти своїй

дитині стати успішним читачем ще до того, як вона навчиться читати самостійно. Іноді, щоб дати своїм дітям поштовх, вони вдаються до різних комп'ютерних програм і агресивних стратегій навчання читання. Однак, найпростіші повсякденні прийоми, такі як, наприклад, допомога дитині в розумінні сенсу того, що читають її батьки, є захоплюючим, ефективним і відповідним рівню її розвитку «трампліном» до успішного читання. Для дошкільників розуміння прочитаного й розуміння послідовності викладання тексту є одними із головних попередніх навичок читання, які вони можуть практикувати ще до того, коли зможуть прочитати щось самі.

Розуміння прочитаного – це ясне розуміння змісту тексту. Юні читачі іноді настільки втягуються у процес вимови слів, що забувають звертати увагу на те, про що вони читають. Але ви можете допомогти вашій дитині навчитися фокусуватися на змісті літературного твору, проаналізувавши разом з нею відповідний текст.

Як практикувати розуміння прочитаного:

Цікавтеся чому. Коли у прочитаній вами історії один з персонажів щось робить певним чином і його вчинок буде роз'яснено далі за текстом, запитайте у дитини, чому, на її думку, герой оповідання вчинив саме так, а не інакше. Наприклад, якщо ви читаете казку «Троє поросят», ви можете запитати: «Чому Наф-Наф вирішив побудувати свій будиночок з каменю та глини і так довго будував його, а не зробив все швидко і просто як Ніф-Ніф, побудувавши будиночок з соломи?». Коли ви продовжите читання, то разом зможете проаналізувати, чи правильним було припущення вашої дитини.

Помічайте нові слова. Коли в тексті ви зустрічаєте слово, яке, швидше за все, дитина ще не знає, зупиніться і запитайте її, що воно означає. Наприклад, якщо ви прочитали фразу «корабель зазнав аварії», запитайте: «Що означає слово аварія?». Якщо дитина не знає, поясніть їй, а потім знову прочитайте це ж речення. Дитині це допоможе зрозуміти зміст прочитаного, і надалі вона вже буде більш впевнено почувати себе при бажанні запитати вас про значення невідомого слова. Накопичення словникового багажу допомагає при читанні, оскільки набагато простіше розпізнати слово, яке ти вже знаєш, ніж те, яке ти ніколи раніше не чув.

Анотуйте текст. Перш ніж ви знову почнете перечитувати улюблену історію вашої дитини, запитайте її: «Я пам'ятаю, що читала це оповідання, але я не пам'ятаю, що ж станеться з мишеням. А ти пам'ятаєш?». Дитина неодмінно підключиться до розмови і розповість вам про те, що трапиться далі, і тим самим буде практикуватися в такій важливій навичці, як запам'ятовування і викладання інформації.

Будьте уважними до деталей. Після того, як ви дочитаете текст до кінця, поставте дитині ряд запитань щодо сюжетної лінії і героїв. Наприклад: навіщо Снігова королева викрала Кая? Які тварини приходили до Айболита? Що трапилося після того, як Еліза накинула на своїх братів-лебедів сорочки? Якщо після прочитання тексту ви неодноразово будете ініціювати такі дискусії, ваша

дитина почне звертати більше уваги на деталі тих історій, які ви разом з нею читаєте (а пізніше і на деталі оповідань, прочитаних нею самостійно).

Послідовне викладання тексту – це здатність розставляти події з оповідання в тому порядку, в якому вони мали місце при написанні автором. Дітям молодшого віку дуже важливо навчитися правильно й послідовно викладати текст, оскільки логічна побудова мислення є основоположною як для майбутнього читання, так і для життя в цілому.

Як практикувати послідовне викладання тексту

Практикуйте прогнозування. Читаючи текст вперше, запитайте у дитини, що вона думає з приводу подальшого розгортання подій у сюжеті. Наприклад, працюючи із казкою «Колобок», запитайте: «Що трапиться після зустрічі Колобка з Лисицею?». Якщо припущення дитини буде неправильним, то можна використати цю можливість для придумування власної версії цієї ж історії з подальшим порівняльним її аналізом. Якщо ви читаєте оповідання вже не перший раз, зупиніться в певний момент і запитайте вашу дитину, чи знає вона, що має відбутися на наступній сторінці.

Зробіть сюжетні картинки. Після читання тексту, допоможіть дитині зробити картинки, що відображають послідовність зміни подій в історії (за типом коміксів). Візьміть кілька аркушів білого паперу, потім ви або ваша дитина (краще вдвох) намалюйте картинки (прості невігадливий малюнки) із зображенням основних подій прочитаного сюжету. Запропонуйте дитині сказати вам кілька слів, які будуть найбільш повно описувати цю картинку. А потім нехай дитина розкладе картинки у відповідності до логіки оповідання. Почніть для початку з 3-х картинок: початок, середина і кінець оповідання, а коли ваш малюк буде готовий, додайте ще кілька.

Створіть свою власну книгу. Запропонуйте дитині зробити разом з вами книгу з його улюблених історій. Візьміть аркуші паперу, і нехай дитина продиктує вам основні фрази і речення, які будуть нагадувати їй про сюжет оповідання (або ж, якщо вона захоче, може записати звуки, які супроводжують і відображають певні слова). Також дитина може намалювати картинки-ілюстрації, щоб прикрасити ними кожен із сторінок.

Додавши всього лише кілька простих запитань і дій під час прочитання обраної вами історії, ви зможете допомогти дитині почати вивчати і засвоювати важливі базові навички читання. Розуміння прочитаного і розуміння послідовності викладання тексту допоможуть їй детально усвідомити зміст оповідання. В якості додаткового бонусу ви отримаєте велике задоволення і багато приємних і радісних моментів.

P.S. Розробіть план навчання дитини читання. Забезпечте їй книги, що відповідають її віку. В ідеалі це повинні бути традиційні паперові книги, для старших дітей можна використовувати й додатки для читання (Kindle, і Books тощо). У дитини має бути місце, де вона завжди зможе почитати книгу. При облаштуванні такого місця враховуйте освітлення, фоновий шум, відволікаючі чинники тощо. Пропонуйте дитині почитати книгу у певних ситуаціях

(наприклад, коли їй нудно). Так з часом дитина сама привчиться читати, щоб розважитися. Запропонуйте дитині щодня виділяти час на читання. Навчіть дитину самостійно вибирати книги для читання. Так вона сформує читацькі смаки.

Як тільки дитина навчиться читати, познайомте її з першою книжкою для самостійного читання.

- Поцікавайтесь, чи розуміє дитина прочитане. Не уникайте всіх «чому?», «що?», «коли?». Не залишайте нічого нез'ясованим; читайте в будь-який час, коли вам зручно.
- Обговоріть з нею зміст та оформлення книжки. При обговоренні прочитаного не наполягайте на своїй думці.
- Пояснюючи незнайомі слова, розкажіть про існування словників.
- Контролюйте тематику читання.
- Коли радите дитині прочитати якусь книгу, то знайдіть час прочитати її самим.
- Читайте щодня. Читайте один одному по черзі.
- Вчіть дитину бережливо ставитися до книги, як до безцінного скарбу.
- Наповніть свій дім книгами різної тематики: про історію, географію, фантастику та філософію, класичною та сучасною літературою, творами західних і східних авторів, книгами релігійної, спортивної, пригодницької тематики, книгами про особистісний розвиток, науковими і гумористичними книгами. Ваша дитина стане просто ненаситним читачем із широким діапазоном книжкових уподобань; її дитяча звичка до читання залишиться з нею назавжди. При цьому вам не доведеться примушувати її читати. Вона почне читати просто тому, що в домі панує культура читання. Усі члени сім'ї читають. Це не означає, що дитина перетвориться на відлюдника та «книжкового хробака», у неї повинно вистачати часу й на інші види діяльності. Просто з раннього віку дитина навчиться щодня приділяти час читанню.
- Заохочуйте читання: нагородою може бути нова книга, приналежність для малювання, квитки в театр, похід в зоопарк або музей, дозвіл довше не лягати спати, щоб почитати.
- Влаштуйте з дітьми похід в бібліотеку. Запишіть в читальний зал.
- Організуйте сімейні походи на «книжкове полювання». Один раз на місяць усією сім'єю відвідайте книжковий магазин. Кожному члену сім'ї повинен виділятися бюджет на купівлю вподобаної книги, мамі й татові включно. Упродовж наступних кількох тижнів діліться враженнями й обговорюйте цікаві епізоди цих творів. Немає необхідності примушувати дітей читати або сперечатись про переваги читання. Пристрасть до книг і знань буває настільки очевидною, що поширюється на дітей природно і швидко.
- Заохочуйте дружбу з дітьми, які люблять читати.
- *Пам'ятайте* : на першому місці має бути дитина, а не процес читання. Якщо ви хочете захопити дитину читанням, почніть з неї самої. Поговоріть з нею про те, що їй подобається. З'ясуйте інтереси дитини як

особистості, її побажання (жанри і тематику книг, які вона любить), її сильні і слабкі сторони у читанні, її читацькі звички (коли і де вона любить читати, які книги, що її мотивує до читання тощо).

Пропоновані поради можна не приймати за прописні істини. Але завжди слід пам'ятати про непоправність того, що нерідко втрачаємо через власне невігластво.



Вчимо вірші напам'ять

Заучування віршів у дошкільному віці має велике значення для психічного, мовленнєво-соціального, інтелектуального, естетичного і навіть фізичного розвитку дитини. Заучування вірша – це не лише спосіб тренування пам'яті, а й збагачення словника, розвиток емоційно-образного й комунікативного мовлення, звукової культури та творчої уяви. Нудне на перший погляд заняття насправді дуже корисне, тому психологи радять вчити з дитиною якомога більше цікавих і доступних їй віршів. Оптимальним віком вважається 4-5 років, коли дитина вже достатньо добре вміє говорити, володіє уявою та може всидіти на одному місці. Звісно, цей показник умовний: хтось у 3,5 роки вражає пам'яттю, а хтось навіть у школі не може вивчити чотири віршовані стрічки. Якщо ваша дитина не схильна саме до вивчення віршів, спробуйте інші техніки розвитку пам'яті. Пропонуємо кілька класичних і оригінальних методик швидкого запам'ятовування.

Основні способи швидкого запам'ятовування віршів

Основними (*класичними*) способами швидкого запам'ятовування віршів вважаються наступні:

Повторення. Дитина просто повторює рядки за мамою чи татом (якщо не вміє читати). Далі рядок за рядком відбувається нашарування. Підходить дітям-аудіалам, які добре сприймають інформацію на слух.

Аналіз змісту. Детальний розбір сюжету сприяє швидкому запам'ятовуванню. Треба встановити послідовність появи нових образів, дій тощо. Коли дитина розуміє суцільний сюжет, їй легше запам'ятати послідовність і не губити рядки чи окремі слова.

Читання вголос. Чудова методика для дітей зі слуховою пам'яттю. Їм необхідно лише кілька разів інтонаційно-виразно прочитати вірш. Тоді, декламуючи його, вони ніби чутимуть власний голос, який розповідає рядки. Але необхідно, щоб дитина уже вміла читати з інтонацією. Комбінуючи ці методи, більшими стають шанси на успіх дитини. Проте з часом ви визначите оптимальний спосіб, який підходить саме вашій дитині.

Переписування. Чудовий метод для людей з фотографічною пам'яттю. Достатньо кілька разів переписати вірш, і він відкладеться в голові як знімок. Звісно, для цього методу дитина має вміти вже писати.

Варто дослухатися і до порад щодо заучування віршів різних за обсягом.

Для вивчення коротких віршів намагайтеся виділити достатню кількість часу, щоб вивчити відразу хоча б чотиривірш. Перш ніж вчити його, неодмінно запитайте в дитини, чи зрозуміла вона всі слова і смисл тексту. Вчіть рядок за рядком, щоразу повторюйте спочатку. Одразу заучуйте вірш з інтонаційно правильно та виразно. Короткі уривки добре вивчаються на слух, підходять для читання вголос, саме тому їх обирають для наймолодших.

Для більших за обсягом творів чи уривків із них, краще використовувати комбінацію таких методів, як: аналіз змісту прочитаного, читання вголос і про себе, переписування сюжету. Дітям дошкільного віку краще не вчити великі вірші зі складними словами та реченнями. Важливо, щоб частини тексту сприймалися як одне ціле.

З дітьми можна вчити й прозу, проте вона складніше сприймається ними і важче запам'ятовується. Починати вчити прозові уривки з дитиною слід лише тоді, коли вона може легко впоратися з віршованим текстом. Якщо з цим ще є проблеми, краще відмовитися від прози.

Нетрадиційні методики запам'ятовування

Малюємо вірш, або працюємо з картинками (мнемотаблицями)

Для прикладу візьмемо чотиривірш з веснянки Т. Коломієць:

Ішла весна-красна

у синій хустинці.

Несла весна-красна

у скриньці гостинці.

Розбираємо кожне слово на образи. Зображуємо увесь уривок у вигляді послідовних малюнків або картинок. У нашому випадку перші рядки виглядатимуть приблизно так: малюнок дівчини, яка йде дорогою в зеленому платті; синя хустинка; далі дівчину зображуємо зі скринькою; наступний образ – відкрита скриня з солодощами.

Переваги методики: творчий і захопливий процес, який зацікавить дитину, сприятиме розвитку уяви та тренуватиме моторику руки.

Недоліки: потребує багато часу для малювання або пошуку картинок, підходить не для всіх віршів.

Метод Цицерона, його ще називають методом кімнати. Суть полягає в тому, щоб «розставити» кодові слова в різних місцях приміщення (за годинниковою стрілкою). Згодом це допоможе згадати вірш обводячи поглядом кімнату, і не забути жодного слова. Наприклад, уявімо, що з одного кутка кімнати йде заквітчана дівчина. Трохи далі вона одягає синю хустку. З тумби чи столу вона бере важку скриньку з цукерками й несе її до слухачів. «Зачіпки» можуть бути також і статичними: просто синя хустка на столі, скринька цукерками на підлозі тощо.

Основні правила: спочатку прочитати вірш 5-6 разів; виокремити важливі образи; дотримуватися розподілу образів (1 місце = 1 образ).

Перевага методу полягає в його незвичності. Якщо дитина має візуальну чи образну пам'ять, цей спосіб їй точно сподобається. Головний недолік – потребує багато часу, бо треба пояснити, як працює метод Цицерона.

Метод асоціацій. Основне завдання – вигадати кумедні, незвичні, перебільшені образи, пов'язані з текстом. Відзначимо, що цей спосіб підходить для дітей 5-6 років. Для аналізованого чотиривірша можна вигадати кумедну асоціацію: іде дівчина, з неї постійно злітає синя хустка, а скринька з гостинцями виявляється порожньою. Якщо дитина запам'ятає, що все має бути навпаки, метод спрацює.

Переваги: креативний спосіб, що стимулює творчі здібності; розвиває уяву; можна швидко вивчити вірш зі складним сюжетом.

Недоліки: діти не одразу створюють вдалі асоціації, тому потрібна допомога дорослих; може не спрацювати з віршами, які містять надто абстрактні образи.

З вивченням віршів напам'ять не вийде розпрощатися до кінця школи. Тому, щоб воно не стало нічним жахіттям, використовуйте різні методики. І починайте вчити короткі вірші уже з 4-х років, тим паче що це заняття можна перетворити на цікаву і корисну розвагу для дитини будь-якого віку.

Основні правила заучування віршів з дошкільниками

1. Обраний вірш повинен відповідати віковим особливостям дитини, подобатися своєю музикальністю, яскравістю образів, принести естетичне й моральне задоволення, викликати бажання пережити знову й знову викликані почуття, відтворювати його, слухати тощо.
2. Вірш, від початку і до кінця, треба виразно і не поспішаючи прочитати дитині. Розуміння змісту сприятиме ефективнішому запам'ятовуванню. Якщо дорослий розповість вірш напам'ять, то ефект буде більшим. Слід пояснити незрозумілі слова та вислови. Часто незрозуміння з'являється при перших спробах дитини, коли вона перекручує, замінює незрозуміле іншим словом або постійно забуває його. Головне – доступно пояснити.
3. Усі діти мають свої особливості запам'ятовування. Серед них виділяють три основні типи: аудіали (які легко запам'ятовують інформацію на слух), візуали (яким треба побачити те, що запам'ятовується) і кінестетики (яким треба торкнутися, потримати в руках об'єкти інформації). Від цього будуть залежати обрані допоміжні прийоми запам'ятовування. Для аудіала треба по-різному емоційно промовляти текст (і пошепки, і голосно, і як ведмежа, і як зайчик тощо). Візуалам необхідно побачити картинку: або в книзі, або намальовану батьками. Дорослим не треба боятися, що вони не мають достатньо художніх здібностей, сам факт малювання привертає увагу дитини. Кінестетикам допоможуть різноманітні жести, які, як опори, нагадуватимуть, про що далі йтиметься у вірші. Самостійно визначити, до якого типу належить дитина, можна практичним шляхом, звернувши увагу на спосіб запам'ятовування, який найбільше їй сподобається і який у подальшому виявиться ефективним.



4. Не треба вимагати, щоб дитина одразу запам'ятала і повторила весь вірш. У когось виходить легко запам'ятати великий за обсягом вірш, а комусь треба повторювати протягом тижня один і той самий вірш. Але якщо ви будете спокійні й упевнені, підбадьорюватимете дитину, у неї обов'язково все вийде як слід. До речі, пригадайте, а як швидко ви самі запам'ятовуєте.
5. До вивчених раніше творів потрібно повертатися, пригадувати, повторювати. Таким чином тренуватиметься довготривала пам'ять і

Вік дитини – важливий чинник заучування віршів

У молодшому дошкільному віці (3-4 роки) легше запам'ятовуються вірші, в яких наявні образність, лаконізм, предметність. Дитина швидко запам'ятовує короткі вірші, в яких багато дієслів та іменників, де конкретність і образність поєднуються з динамічними діями. Як правило, це чотиривірші, в яких описуються знайомі дитині іграшки і тварини, прості за композицією, з яскраво вираженою римою. Завдання вивчити вірш не ставиться. Це відбувається мимовільно в процесі багаторазового повторення.

Удома дорослий може скористатися прийомами, які використовують вихователі в закладах дошкільної освіти. Дорослий пропонує дитині повторювати рядки разом з ним, а потім просить її розповісти весь вірш, підказуючи слова, які вона забула. Потім читає вірш таким чином: він починає рядок – дитина його закінчує. Допомагає запам'ятати вірш наочність та його театралізація.

Сильне враження справляють вірші, коли вони розповідаються дорослим у відповідній ситуації. Наприклад, осіннім похмурим ранком, виглянувши у вікно, мама промовляє:

Висне небо синє,

Синє, та не те;

Світе, та не гріє Сонце золоте.

(З вірша Якова Щоголіва «Осінь»).

У середньому дошкільному віці (4-5 років) тематика віршів стає різноманітнішою й охоплює різні сфери життя дитини (природа, родина, дитячий садок). Традиційно до кола читання входять твори поетів-класиків (Т. Шевченка, Лесі Українки, М. Рильського). Для вивчення напам'ять обираються вірші обсягом два чотиривірші.

Оскільки вивчення віршів відбувається із залученням довільної пам'яті, то важливим моментом є створення мотивації: вірш вивчається для якоїсь події (на свято, щоб розповісти бабусі тощо), дитину попереджають, що треба постаратися запам'ятати. Кращому запам'ятовуванню сприяють такі прийоми: виконання ігрових дій із предметами під час читання; домовляння дітьми слів, які римуються; читання віршів-діалогів за особами; гра-драматизація. Зверніть увагу: вірш заучується повністю, без поділу на окремі рядки та строфи.

У старшому дошкільному віці (5-6 років) збільшується обсяг віршів, ускладнюється їх зміст і художні засоби. Але напрям роботи з вивчення принципово не змінюється порівняно з попереднім періодом.

Для кращого запам'ятовування вірша можна ставити запитання за змістом тексту, а відповідати цитатами із цього вірша.

Особливу увагу і в середньому і в старшому дошкільному віці треба приділяти виразності читання. Для цього можна використати такі прийоми: зразок виразного читання дорослого (основний); підказування потрібної інтонації; нагадування випадку із життя дитини, схожого на описаний у вірші, щоб правильно відтворити почуття; аналіз характеру персонажів, що допомагає обрати потрібну інтонацію (Яка лисичка? – Хитра. Як вона говорить? – Улєсливо, вмовляючи).

Головне, про що має пам'ятати дорослий, це те, що заучування напам'ять вірша має приносити задоволення обом. Краще зупинитися раніше, ніж дитина стомиться. Краще цим не займатися, якщо дитина категорично відмовляється. Краще взагалі не займатися вивченням напам'ять, якщо це вас і її нервує і дратує.



Домашня майстерня створення книги

Цікавим видом роботи, що сприяє формуванню інтересу дошкільника до книги і читання є спільні з батьками майстерки по виготовленню саморобних книг із фетру, картону, тканини тощо. Це можуть бути книги-розкладки, книги-гармошки, книги-картинки, книги-бампери, об'ємні книги зі спливаючими елементами тощо. Такі заняття з дітьми стають у пригоді, коли вже всі казки прочитані, мультики переглянуті, учити вірш немає бажання. Робота над такою книжкою стане захоплюючою пригодою як для дітей, так і для дорослих, що сприятиме і розвитку дрібної моторики пальців і спритності рук; швидкому формуванню мовленнєвого апарату (в головному мозку центри моторики й мови знаходяться поруч і стимулюють один одного); оволодінню навичками спілкування і спільної діяльності; здатності зосереджувати свою увагу на виконанні цікавого завдання. Такі книги мають і розвивальний потенціал (розвиток окоміру, творчої уяви і мислення, розумових здібностей) та виховний ефект (формується естетичний смак, базові якості особистості – відповідальність, працелюбність, старанність, відповідальність, наполегливість тощо).

ВАЖЛИВО! Коли дитина підросте і піде в школу, то ці навички допоможуть їй краще вчитися. Вона менше відволікатиметься на заняттях, логічно міркуватиме і прийматиме правильні рішення, швидше навчиться виразно читати вголос і писати гарним почерком.

Підказкою до організації такої роботи вдома стануть різноманітні інтернет-джерела, зокрема – <https://www.zahidknyga.com.ua/robota/jak-zrobiti-knizhku-rozkladachku.html>;

<https://www.youtube.com/watch?v=IywuIGyMQ10>; <https://profimassage.ru/uk/health-and-beauty/master-klass-knizhki-malyshki-svoimi-rukami-knizhka-samodelka-dlya-detei-moi.html> тощо.

3.5. Корисні посилання

Тематика роботи з книгою	Засіб і його назва	Електронна адреса (режим доступу)
Ознайомлення дітей із бібліотекою, професією бібліотекаря, правилами користування послугами бібліотеки та правилами поведінки у бібліотеці	Мультфільм «Каю-бібліотекар»	https://www.youtube.com/watch?v=DkFYyR2_5z
	Презентація Power Point «Бібліотека – дім твоїх друзів» (знайомство з бібліотекою, правила спілкування з книгою, гігієна читання)	https://www.slideshare.net/nbkidskiev/5-2-43094567
Історія виникнення і становлення дитячої книжки	Телепередача «В гостях у Добрячка» Випуск «Як народилася книга» Телеканал «Надія»	https://www.youtube.com/channel/UC-drKiIROL2Yy2ZhCY2COJQ
	Презентація Power Point «Від папірсу до книги». Короткий екскурс в історію виникнення книги	https://www.slideshare.net/nbkidskiev/ss-39511019
	Відеоролик «Історія книги»	https://www.youtube.com/watch?v=PB5wtqfmPw
	Відеоподорож «Книжковий світ у віртуальному просторі»	https://www.youtube.com/watch?v=Or2uEMgGUPQ
Шанобливе ставлення до книги. Правила поводження з книгою і користування нею	Мультфільм «Грицькові книжки»	https://www.youtube.com/watch?v=_1NZ1sp-yrg
	Мультфільм «Літаючі книжки» Премія Оскар 2012	https://www.youtube.com/watch?v=oY6_u7wqzp0
	Мультфільм «Три котенка»	https://www.youtube.com/watch?v=Fkzjbj8bqFsY
Про користь читання	Мультфільм «Читайте книги»	https://www.youtube.com/watch?v=mvPG15Au6j4
Ознайомлення дітей із художніми творами.	Мультфільми за сюжетами книг	https://tlum.ru/news/7-multfilmov-kotorye-na-samom-dele-snaty-po-knigam/

Таблиця 3.7. Джерела цікавої інформації про книгу

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Антошук С. В. Учимося запам'ятовувати і пригадувати: швидка педагогічна допомога від Української школи ейдетики «Мнемозина». Київ : Вирій, 2007. 156 с.
2. Бельська Г. Родинні читання: відновимо добру традицію! // Дошкільне виховання. 2013. № 2. С. 17–19.
3. Біла І. М. Розвиток художнього сприймання у дошкільному віці // Практична психологія і соціальна робота. 2014. № 1. С. 4–8.
4. Білан О. Навчання розповідання з використанням наочності. Старший дошкільний вік. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 128 с.
5. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах : підруч. для студентів вищих навчальних закладів, факультетів дошкільної освіти. Вид. 2. Київ : Слово, 2010. 304 с.
6. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Оптимізація мовленнєвої роботи з дітьми в розвивальному середовищі дошкільного навчального закладу : реалізація завдань освітньої лінії «Мовлення дитини» // Дошкільне виховання. 2012. № 10. С. 8–15.
7. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти 4-те вид., доопр. і допов. Харків : Ранок, 2013. 192 с.
8. Богуш А., Лисенко Н. Українське народознавство в дошкільному закладі : навч. посіб. 2-е вид, переробл. і допов. Київ : Вища школа, 2002. 407 с.
9. Борисова О. Є. Компетентний читач – який він? // Шкільний бібліотекар. 2011. № 7. С. 2–7.
10. Ватаманюк Г. П. Науково-методичні аспекти роботи з дитячою книгою у педагогічній спадщині Івана Огієнка. *Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України; [гол. ред. Лабунець В.М.]. Кам'янець-Подільський, 2018. Вип. 25 (2-2018). Ч. 2. Кам'янець-Подільський, 2018. С. 142–147.*
11. Ватаманюк Г. П. Особливості використання дитячої книги у процесі розвитку творчості старших дошкільників. Актуальні проблеми гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря]. Дрогобич: Гельветика, 2020. –Вип. 27. Т. 1. С. 224 –229.
12. Волочай М., Денисенко В. Використання художніх творів як засіб виховання особистості. *Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*. Полтава, 2003. Вип. 1-2 (28/29 С. 27–30).

13. Волошук К. І. Матеріальна конструкція сучасної дитячої книжки-іграшки. *Вісник Запорізького національного університету культури і мистецтв*. Філол. науки. 2010. № 1. С. 152–154.
14. Гавриш Н. Книжка – вихователь і учитель, або як допомогти дитині відкрити важливі смисли за допомогою художнього твору // *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2013. № 6. С. 4–11.
15. Гавриш Н. Літературна студія: «Влучне слово – у розмову» // *Джміль*, 2012. №2. С. 2–5.
16. Гавриш Н. Художня література в освітньому процесі: сучасні технології // *Дошкільне виховання*. 2011. № 2. С. 4–9.
17. Гавриш Н. В. Технологія «Художнє слово і дитяче мовлення»: метод. посіб. Київ: Слово, 2012. 11 с.
18. Гавриш Н. Про ефективне використання художнього слова в освітньому процесі дошкільного закладу // *Освіта Донбасу*. 2011. №1. С. 35–41.
19. Гончаренко А. Комплексна модель роботи з літературним твором // *Палітра педагога*. 2015. № 4. С. 10–15.
20. Городенко Л. М. Інтерактивна книга // *Інформаційне суспільство*. 2010. № 12. С. 16–19.
21. Державний стандарт дошкільної освіти. Особливості впровадження: навч.-метод. посібник / Упоряд.: О. Г. Косенчук, І. М. Новик, О. А. Венгловська, Л. В. Куземко та ін. Харків: Ранок, 2021. 240 с.
22. Дитина. Освітня програма для дітей від 2 до 7 років. Оновлена / Г. В. Беленька, О. Л. Богиніч, В. М. Вертугіна та ін. Київський університет імені Бориса Грінченка: Принт-медіа, 2020. 440 с.
23. Дошкільна лінгводидактика: хрестоматія: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів / Упоряд. Богуш А. М. Частина I та II. Київ: Слово, 2005. 720 с.
24. Дунаєвська А. Ф. Українська народна казка. Київ: Вища школа, 1987. 126 с.
25. Дуткевич Т. В. Психологіні умови спілкування дошкільника з дорослими у процесі роботи з дитячою книжкою. *Зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського державного університету*. Серія педагогічна. Кам'янець-Подільський: Сисин О. В., 2007. Вип. XIII. С. 198-202.
26. Ейдетика як засіб підготовки дитини до школи / Авт.-упоряд. М. Л. Кривоніс, О. Л. Дроботій. Харків: Ранок, 2012. 160 с.
27. Ємець А. Як книги допомагають виховувати // *Зростаємо разом*. 2011. № 1. С. 16–19.
28. Єфімова М. П. Інтерактивна дитяча книга: становлення та перспективи // *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: зб. наук. праць: наук. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту*. Рівне, 2013. Вип. 19 (2). С. 59–263.

29. Качак Т. Б. Література для дітей і дитяче читання у контексті сучасної літературної освіти. Івано-Франківськ : Тіповіт, 2013. 132 с.
30. Костюк С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / за ред Л. М. Проколієнко. Київ : Радянська школа, 1989. 215 с.
31. Круль Л. Особливості видань «Біблії для дітей» // Література. Діти. Час. // Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Вип. 2. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2012. 192 с.
32. Курінна С. Особливості сприймання та розуміння гумору дітьми дошкільного віку. Дитина – педагог : сучасний погляд. *Психолого-педагогічні та соціальні аспекти сучасної дошкільної та початкової освіти* : колективна монографія / [заг. ред. В. В. Докучаєва]. Луганськ : ЛНУ імені Тараса Шевченка». 2010. С. 143–156.
33. Лисенко А. Особливості співіснування електронних та друкованих книжкових видань // Український інформаційний простір. 2011. № 20. С. 241–246.
34. Лохвицька Л. Розвивальне предметне середовище в дошкільних навчальних закладах : навчально-методичний посібник. Київ : Шкільний світ, 2013. 80 с.
35. Майданюк А. З книгою жити – з добром дружити // Дошкільне виховання, 2012. №11. С 20–24.
36. Монке О. С. Особливості сприймання дітьми змісту художніх творів // *Наук. вісн. Південноукр. держ. пед. ун-ту ім. К. Д. Ушинського*. Одеса, 2000. Вип. 12. С. 26–30.
37. Огар Е. Дитяча книга в українському соціумі : монографія Львів : Світ, 2012. 319 с.
38. Особливості сприймання та розуміння гумору дітьми дошкільного віку // Дитина-педагог : сучасний погляд. Психолого-педагогічні та соціальні аспекти сучасної дошкільної та початкової освіти : колективна монографія / [заг. ред. В. В. Докучаєва]. Луганськ : ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2010. С. 43–156.
39. Остапенко Г., Ржепівська С. День народження книги // Дошкільне виховання. №1. 2012р. С. 34-35.
40. Павлюк С. Художнє слово в житті дитини : посібник-хрестоматія. Молодший дошкільний вік. Харків. Ранок. 2012. 368 с.
41. Патрабой І. Художня література проти ДНЗ // Дитячий садок. Управління, 2015 №1 (47). С. 36-40).
42. Пащенко О. Асоціації за друдлами // Дошкільне виховання. 2009. № 4. С. 24–25.
43. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкільля» / О. І. Білан; за заг. ред. О. Низковської. Тернопіль. Мандрівець, 2017. 254 с.

44. Просенюк А. І. Виховання інтересу до змісту художнього твору в дітей дошкільного віку в умовах сім'ї. *Формування особистості дошкільника в умовах сім'ї*: монографія / відп. ред. Т. Г. Жаровцева. Одеса: Бондаренко М. О., 2016. С. 111–138.
45. Просенюк А. І. Підготовка майбутніх педагогів до виховання у дошкільників інтересу до змісту художнього твору. *Матеріали міжвуз. науково-практ. конф. [«Формування творчих професійних умінь у процесі підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів та вчителів початкових класів»]*, (30–31 березня 2010 р.). Євпаторія : РВВ РВНЗ КГУ, 2010. Вип. 4. С. 90–93.
46. Розміровська О. На підтримку іміджу дитячого читання // *Бібліотечна планета*. 2011. № 3. С. 23–24.
47. Роль книги у вихованні екологічної культури в дітей раннього віку // *Бібліотечна планета*. 2005. № 1. С. 29–31.
48. Русова С. Ф. Теорія і практика дошкільного виховання / Ред. Н. Бічуга, Львів, Краків, Париж : Просвіта, 1993. 125 с.
49. Сава В. І. Художньо-технічне оформлення книги : навч. посіб. Львів : Оріяна-Нова, 2003. 168 с.
50. Савченко О. Методика роботи з ілюстративним матеріалом на уроках літературного читання // *Початкова школа*. №12, 2016. С. 4–10.
51. Скалозуб Т. І. Професійна компетентність майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у роботі з художньою книгою // *Наука і освіта*. 2010. № 2. С. 123–126.
52. Скалозуб Т. І. Наступність у роботі з художньою книгою між дошкільною і початковою ланками освіти // *Наука і освіта : наук.-практичний журнал*. 2011. №4, ч. 2. С. 382–385.
53. Степанович К. Як виховати любов до книжки: досвід іспанських педагогів // *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2013. № 6. С. 32–35.
54. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям // *Вибр. Твори*: В 5 т. Київ : Рад. шк., 1977. Т. 3. 639 с.
55. Сучасний дошкільний заклад: середовище для розвитку : навчально-методичний посібник / Авт.-упоряд.: М. І. Каратаєва, О. А. Денисова, Л. А. Грицюк. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О.В., 2012. 352 с.
56. Твій друг – книга: збірник віршів, оповідань, п'єс, спогадів, прислів'їв та приказок для мол. і серед. шк.. віку. / Упор. О. Єфімова. Київ : Веселка, 1989. 284. с.
58. Таранов М. М. Комунікативний статус сучасної дитячої книги // *Мова і культура*. 2003. № 6. С. 92–100.
59. Теремко В. Стратегічні випробування електронною книжністю // *Вісник Книжкової палати України*. 2011. № 4. С. 10–14.

60. Терещенко І. Куточок книги в групі: зручний, цікавий, розвивальний // Дошкільне виховання. 2006. № 11. С. 20–21.
61. Тихомірова О. В. Казка як жанр українського народного фольклору // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського: *Збірник наукових праць*. Миколаїв, 2012. Том 1. Вип. 37. С. 422–425.
62. Ткачук Г. П. Методика позакласного читання : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Сисин О. В., 2010. 264 с.
63. Товкач І. Що є справжнім читанням для дошкільнят? // Дошкільне виховання. 2015. № 11. С. 6–9.
64. Фесенко Л. І. Українська народна казка як засіб розвитку зв'язного монологічного мовлення у дітей дошкільного віку. Автореф. канд. дис. / Л. І. Фесенко Одеса, 1994. 20 с.
65. Фесюкова Л. Б. Воспитание сказкой. Харьков : Фолио, АСТ, 2000 464 с.
66. Харченко С. Бібліотека-мандрівниця // Дошкільне виховання. 2008. № 5. С. 27–29.
67. Чарівний світ книги: розробки занять за творчістю українських та зарубіжних письменників // Бібліотечка вихователя дитячого садка. Київ. 2005. № 21. С. 1–120.

Інформаційні ресурси

1. Барна Х. В. Характеристика педагогічних підходів до роботи з дитячою книгою URL: <http://uk.xlibx.com/4istoriya/1283186-1-h-barna-luganskiynacionalniy-universitet-imeni-tarasa-shevchenka-harakteristikapedagogicchnih-pidhodiv-roboti.php>.
2. Бібліотека – дім твоїх друзів (знайомство з бібліотекою, правилами спілкування з книгою, гігієна читання). URL: <https://www.slidshare.net/nbkidskiev/5-2-43094567>.
4. Бодрова С. Ю. Методические возможности книжки-игрушки в системе формирования младшего школьника-читателя URL: <http://festival.1september.ru/articles/581186/>.
5. Будяк Л. М. Особливості сприймання і розуміння дітьми літературних творів різних жанрів URL : <http://school17.klasna.com/uk/article/osoblivosti-spriimannya-i-rozuminnya-ditmi-literat.html/>.
6. Гавриш Н. Художнє слово і дитяче мовлення. URL: <http://www.twirpx.com/file/1190054/>.
7. Гаджети vs. книжки: дитяча література, інтерактивніша за іграшки URL: <https://blog.yakaboo.ua/gadgets-vs-books/>.

9. Зрожевська А., Потоцька Т. Робота з дитячою книжкою у контексті формування особистості дошкільника. URL: http://virkafedrd.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp5/zrozevska.pdf.
10. Зрожевська А., Потоцька Т. Пропедевтична підготовка дошкільників до читацької діяльності. URL: <http://dspace.nbuu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/16641/07-Zrozhevska.pdf?sequence=1>.
11. Касьяненко К. М. Книжка-іграшка як інтеграційна модель // Культура і сучасність. 2013. № 1. С. 166–171. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kis_2013_1_30.
12. Мартиненко В. О. Структура і зміст читацької компетентності молодших школярів. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/7920/1/>.
13. Машовець М. А. Дитяча книжка в процесі виховання сучасної дитини дошкільного віку. URL: http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/ridna_mowa_uk/index.php?page=rm38_07э.
14. Пізнавальний інтерес учнів та його формування. Класифікація пізнавальних інтересів. URL: <http://osvita.ua/vnz/reports/psychology/28069/>.
15. Погрібняк Н. В. Вплив книжкової графіки на художньо-естетичний розвиток дитини дошкільного віку : методичний аспект. URL: http://virtkafedra.ucoz.ua/doks_site/august12/metodrek_2012_p3.pdf.
16. Поради батькам: «Як правильно читати казку». URL: <https://vseosvita.ua/library/poradi-batkam-ak-pravilno-citati-kazku-robota-z-batkami-371485.html>.
17. Структура художнього сприймання і його місце в процесі організації занять з літератури. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/10132/>.
18. Сутність, види і рівні пізнавального інтересу. URL: <http://www.pedahohikam.net/nervs-587-1.html>.
19. Які книжки вибрати для занять з дитиною? URL: <http://www.machaon.kiev.ua/catalog/c64>.
20. Художник і дитяча книжка. URL: <https://chl.kiev.ua/default.aspx?id=2042>.
21. Проблема розробки інтерактивної дитячої книжки-іграшки для формування пізнавальної та комунікативної активності дитини. URL: https://www.researchgate.net/publication/325482808_Problema_rozrobki_interaktivnoi_ditacoj_knizkiigraski_dla_formuvanna_piznavalnoi_ta_komunikativnoi_aktivnosti_ditini

ГЛОСАРІЙ

Абетковий вірш – своєрідна поетична форма, сконструйована за послідовністю літер в абетці. Найпоширеніший у літературі для дітей, виконує пізнавальну та виховну функції.

Автор (лат. au(s)tor – засновник) – митець, котрий реалізувався у літературному чи будь-якому іншому художньому творі.

Анотація – коротка характеристика змісту книги, яка розповідає про особливості та переваги твору й допомагає під час вибору книги. Друкується анотація на звороті титульного аркуша, або в кінці книжки чи на клапані суперобкладинки.

Алегорія (грецьк. allegoria, від alios – інший і agoreuo – говорю – інакомовлення) – спосіб двопланового художнього зображення, що ґрунтується на приховуванні реальних осіб, явищ і предметів під конкретними художніми образами з відповідними асоціаціями з характерними ознаками приховуваного.

Альтернативна книга – образ книги, створений засобами об'ємно-просторового зображення, або способом перетворення об'єктів середовища (інтер'єру, екстер'єру) у дитячу книжку. Типологічними підгрупами цього видання є книга-промисловий виріб і книга-середовище. А.к. не виконує навчально-пізнавальної чи творчо-моделювальної функції безпосередньо, проте забезпечує реальність перебування дитини в книжковому просторі, що базується на фізичних (екстрорецептивних) відчуттях та забезпечує формування комунікативного простору й опосередковано спонукає дитину до творчого світобачення.

Антитеза (від грецьк. antithesis – протиставлення) – стилістична фігура, суть якої полягає у зіставленні контрастних чи протилежних образів; будь-яке зіставлення протилежних понять, ситуацій чи інших елементів у творі. Зазвичай антитезні поняття виражаються протилежними за значенням словами-антонімами.

Аромо-книга – друкований формат видання, створюється з використанням ароматизованих речовин, якими покривають сторінки книги; аромат відповідає намальованому (описаному) в книзі.

Афоризм – (з грец. – визначення) – оригінальна закінчена думка, висловлена або записана в лаконічній для запам'ятовування формі і згодом неодноразово відтворюється іншими людьми. В афоризмі досягається гранична концентрація безпосереднього повідомлення і того контексту, в якому думка сприймається оточуючими слухачами або читачами.

Байка – короткий, переважно віршований, повчально-гумористичний чи сатиричний твір з алегоричним змістом, в якому людське життя відтворюється або в образах тварин, рослин і речей, або зведене до простих і умовних стосунків. Один з різновидів ліро-епічного жанру. Складається з

оповідної частини та висновку-повчання. У вчинках персонажів Б. – звірів, птахів, рослин – вбачаються і висміюються людські вади.

Билина – епічні речитативні пісні, які в княжі часи виконували в Україні народні співці-музики.

Бібліотечна кімната в ЗДО – приміщення, обладнане як читальний зал, з можливою ігровою зоною, створене з метою занурення в бібліотечне середовище не лише дітей, а й їх батьків. Відповідно тут має бути не лише художня література для дітей, а й педагогічна – для батьківського всеобучу, комп'ютерна техніка.

Бувальщина – усне народне оповідання (переважно побутового змісту), в основі якого лежать незвичайні події (інакше – билиця).

Буквиця (ініціал) – перша буква першого слова в тексті книги, збільшена за розміром, прикрашена візерунком чи орнаментом.

Веснянки – вид календарно-обрядових ліричних пісень, в яких оспівуються пробудження природи, кохання, надії на добрий урожай. На Галичині це – гаїлки, гайки, ягівки, магілки, гагалівки, лагойолки, які відрізняються від веснянок тільки календарними рамками виконання. Не кожному веснянку можна зачислити до гаївок, хоч кожна гаївка є веснянкою. Термін «веснянка» обіймає ширший цикл пісень, «гаївка» вулчий, бо веснянку в Україні співають цілу весну, а гаївку на Галичині – лише на Великдень.

Виразне читання – мистецтво відтворення в живому слові думок, почуттів, настроїв, переживань, якими насичено художній твір. У процесі такого читання виявляється особисте ставлення виконавця до виконаного ним твору, відчувається його виконавський намір, який виливається в діяння словом (словодію).

Візуальна книга – книга-картинка, передбачена для сприймання інформації зором.

Віншування – поздоровлення; вітання.

Вірш – (лат. *versus* – повтор, поворот) – елемент ритмічного мовлення у літературному творі, основна одиниця віршованого ритму; невеликий поетичний твір, написаний у ритмізованій формі, побудований за законами віршованої мови.

Водохрещення (Хрещення, Водохреща, Ордань, Ардан, Йордан) – народний варіант християнського свята Богоявлення, за яким у церкві ввечері 19 січня освячувалася вода і нею кропилася господарем уся сім'я, хата, подвір'я, криниця, сільськогосподарський реманент, свійські тварини.

Голосинки – це змагання у тривалості «тягнення» певних звуків чи звуконаслідувань.

Градація (лат. *gradatio* поступове підвищення, посилення від *gradus* крок, ступінь) – стилістична фігура, яка полягає у поступовому нагнітанні засобів художньої виразності задля підвищення (клімакс) чи пониження (антиклімакс) їхньої емоційно-сміслової значимості.

Групові батьківські збори – це цілеспрямована і дійова форма роботи з колективом батьків, форма організованого знайомства з завданнями, змістом і методами виховання дітей певного віку в умовах дитячого садка і сім'ї.

Гіпербола (грец. *hyperbole* – перебільшення) – різновид тропа, що полягає в надмірному перебільшенні характерних властивостей чи ознак певного предмета, явища або дії задля особливого увиразнення художнього зображення чи виявлення емоційно-естетичного ставлення до нього («Кирило Кожум'яка», «Котигорошко»).

Глава (розділ) – одна з основних структурно-композиційних одиниць літературного твору. Як правило, має самостійну назву і починається з нової сторінки.

Гумор – м'яка форма комічного; сміх, який не ставить за мету викриття явища; добродушне підсміювання.

Гумореска – невеликий віршований, прозовий чи драматичний твір з комічним сюжетом, відмінний від сатиричного твору легкою, жартівливою тональністю. Тут сміх постає у вигляді доброзичливої, емоційно забарвленої естетичної критики у дотепній, парадоксальній формі, в аспекті морально-етичних критеріїв, що унеможливають цинізм, масні вислови та вульгарщину.

Густусна книга – видання, окремі елементи якого мають харчові цінності та можуть використовуватися для споживання.

Декламація – мистецтво виразного, художнього виголошення, читання літературного твору. Широко культивувалося в школах України ще з XVI-XVIII ст., в яких вивчали риторику, виголошували «орації» (промови), декламували вірші під час вітання знатних осіб, урочистих церемоній, великих церковних свят. Є синонімом художнього читання.

Дія – акт драматичного твору, перебіг подій у художньому творі, через які розкривається конфлікт, сюжетні колізії, риси характеру певного персонажа, дійової особи чи ліричного героя.

Дитяча книга – видання, створене з урахуванням специфіки сприйняття контенту дитиною певного віку, призначене для освітньо-пізнавального та творчо-інтелектуального розвитку дитини, виконане в друкованій, аудіальній та мультимедійній формах.

Дитяча література – особливий вид видань, які відрізняються від усіх інших жанрів і категорій літературної творчості, органічна частина всієї художньої літератури. Її підрядність зумовлена спільністю історичного розвитку, творчого методу та ідейної спрямованості, жанрів, основної тематики, художніх засобів літератури для дорослих і дітей. Її особливості визначаються освітньо-виховними завданнями і віком читачів. Основна відмінна риса її – органічне злиття мистецтва з вимогами педагогіки (врахування інтересів, пізнавальних можливостей і вікових особливостей дітей, що відображається у тематиці й технічному оформленні).

Діалог – розмова, в якій беруть участь дві особи.

Дійові засоби навчання – дії дитини і вихователя у дидактичних, творчих (сюжетно-рольових й театралізованих) іграх, дидактичні вправи, доручення, посильна праця, емоційно-образні пластичні етюди, творчі завдання, що сприятиме підвищенню активності процесу сприймання художнього твору і його результативності.

Довідкова література – література допоміжного змісту, що використовується для отримання найбільш загальної інформації, яка не викликає сумнівів з того чи іншого питання. Основними видами довідкової літератури є словники, довідники, енциклопедії, підручники. Окремі видання періодичної преси також можна використовувати як довідкову.

Дражники – жанр дитячого фольклору, короткі вірші, які діти використовують, соромлячи інших дітей, викриваючи негативні людські риси та якості.

Драма – (грецьк. drama – дія) – один з літературних родів, який змальовує світ у формі дії, діалогів здебільшого призначений для сценічного втілення. Літературний рід, твори якого побудовані у формі діалогів без авторської мови, з ремарками; призначені для сценічного виконання.

Друковані видання – вид дитячих книг, виготовлений засобами поліграфії та оформлений у вигляді скріплених або не скріплених аркушів паперу, на яких відтворено текст та, або графічне зображення. Друк для нього – головний спосіб представлення інформації.

Друковані комбіновані видання – друковані ігрові дитячі книжкові розробки із застосуванням різних матеріалів і конструкцій: хутряними вставками, шнурівками, підвісами, пластмасовими дисками, з іграшками, їстівними матеріалами, підсвічуванням, стерео окулярами, з електронним пристроєм тощо.

Ейдегизм – це особливий різновид образної пам'яті, здатність найбільш яскраво й точно відтворювати в усіх деталях наочні образи предметів, які в даний момент не діють на органи чуттів. Фізіологічною основою ейдетичних образів є залишкове збудження зорового аналізатора (ейдетик не згадує, а ніби продовжує бачити, чути, відчувати те, чого вже біля нього немає).

Експозиція (лат. expositio – виклад, опис, пояснення) – вихідна частина сюжету художнього твору, в якій стисло подається ситуація, що логічно випереджає зав'язку, хоча може в тексті передувати не тільки їй, а й подаватися після неї окремими деталями впродовж усього твору (затримана Е.) або ж наприкінці (зворотна Е.).

Електронні мультифункціональні книги – видання, які містять текст, що пройшов редакційно-видавничу обробку, графічні, мовні, музичні відео та фото фрагменти, які разом становлять цілісний продукт.

Емоції в літературі (лат. emoveo – хвилюю, збуджую) – психічні стани, акти, які проявляються в свідомості людини у вигляді переживань, чуттєвого збудження. Емоції зумовлені ставленням людини до дійсності, віддзеркалюють її.

Енциклопедія (з грецької – інструкції на всі випадки життя) – це довідкове видання, що містить узагальнені основні відомості з однієї або усіх галузей знань і практичної діяльності, викладені короткими статтями, розташованими в алфавітному або систематичному порядку. Фактичний матеріал викладено стисло і точно.

Епізод (грецьк. *episodion* – те, що сталося; вставка, додаток) – одна з подій, відносно самостійний компонент сюжету в епічному, ліро-епічному та драматичному творі, органічна ланка в його загальній системі та композиції; невеликий уривок, фрагмент, відносно завершена та самостійна частина літературного твору, що зображує закінчену дію або важливий у долі персонажа момент.

Епітет (грецьк. *epitheton* – прикладка) – образне означення, влучна характеристика, один із основних тропів поетичного мовлення, призначений підкреслювати характерну рису, визначальну якість певного предмета або явища і, потрапивши в нове семантичне поле, збагачувати це поле новим емоційним чи смисловим нюансом.

Епічні кумулятивні казки – група творів з подібними типами кумуляції, при якій однакові ланки або приєднуються одна до одної, перемішуючись підряд, або щоразу доповнюють уже існуючий ланцюг.

Епос – (грецьк. *epos* – слово, розповідь), оповідний літературний рід, поряд з лірикою і драмою. Основа епічного твору – розповідь від автора. До нього належить епопея, роман, повість, оповідання, новелла.

Ідея – узагальнююча, центральна думка твору, його сенс; те, що хотів сказати автор; думка письменника про зображувані в творі явища, виражена в художніх образах.

Жанр (фр. – *genre*; лат. – *genus* – рід, вид) – історично усталена класифікація літературних творів за їх формою, обсягом та іншими ознаками; це змістовна форма, яка нестиме те, чим її наповнить письменник.

Забавлянка (утішка) – коротенька пісенька або віршик, призначені заспокоювати дитину, підтримувати радісний, бадьорий настрій.

Загадка (від «гадати» – думати, вгадувати) – жанр усної народної творчості, дотепне запитання у прозовій чи віршованій формі; вигадливий поетичний опис предмета чи явища, які потрібно відгадати. Вживається для активізації пізнавальних можливостей людини, іноді містить у собі філософський зміст. Здавна використовується у казках, вживається для розваг і для активізації пізнавальних можливостей дитини.

Задум – творчий план дій письменника, у якому намічається основа майбутнього твору; первинна загальна схема майбутнього твору; основна ідея твору.

Закличка – жанр усної народної творчості; пов'язана з вірою людини в містичну силу слова.

Засіб – спосіб, прийом, захід, якась спеціальна дія, що дає можливість щось здійснити; те що служить з наряддям у якійсь дії, справі; всі об'єкти і процеси (матеріальні і матеріалізовані, що слугують джерелом навчальної

інформації та інструментами (власне засобами) для засвоєння змісту навчального матеріалу, розвитку і виховання тих, хто навчається.

Засівання (посипання) – давньослов'янський новорічний звичай, за яким в перший день нового року дорослі й діти, переважно чоловічої статі, ходять від хати до хати, символічно засіваючи пшеничні зерна і бажаючи господарям щастя, здоров'я, щедрого врожаю.

Заставка – ілюстрація на початку твору у верхній частині сторінки; зображує яскраві епізоди чи моменти літературного твору. Заставкою може бути й характерний орнамент.

Зачин – стійка формула, з якої починаються казки, білини та інші твори фольклору.

Збірка – видова назва видань авторських творів, пройнятих спільною чи близькою тематикою або зібраних за хронологічним принципом; поширена в літературно-критичному слововживанні.

Звичай – загальноприйнятий порядок, правила, які здавна існують у громадському житті й побуті певного народу, суспільної групи, колективу тощо.

Звуконаслідування – відтворення інтонацією людського голосу голосів живих істот чи явищ природи (вигуки, завивання вітру, шелест листя, звертання до тварин, спів птахів, виття вовків, кумкання жабок тощо).

Зміст художнього сприймання – це зміст образів мистецтва, інформація, яку отримує людина у процесі споглядання читання чи слухання художніх творів.

Забавлянки (*утішки*), *пестушки*, *потішки* – короткі віршовані приспиви або ритмізовані музично-поетичні твори, якими супроводжуються рухи при пестуванні (нянчечні) дитини.

Ідея художньою твору (грецьк. *idea* – першообраз) – емоційно-інтелектуальна, пафосна спрямованість художнього твору, яка приблизно може бути схарактеризована як провідна думка, ядро задуму автора.

Інсталяція – художня техніка, яка використовує тривимірні об'єкти, призначені для зміни сприйняття простору людиною; влаштовується зазвичай у приміщенні, зрідка на відкритому просторі.

Інсценування за змістом літературних творів (інсценізація) – це точне й послідовне відтворення авторського літературного твору. На відміну від гри-драматизації, тут застосовується спеціальне заучування з дітьми тексту. Інсценізацію літературних творів проводять лише з дітьми старшої групи.

Інтелектуальна карта (карта розумових дій) – структурно-логічна схема змістовно-процесуальних аспектів вивчення певної теми, у якій у радіальній формі відображаються зв'язки ключового поняття, що розташовується в центрі, з іншими поняттями цієї теми (проблеми) і складає з ними нерозривну єдність.

Інтерактивна книга – видання, яке має нелінійну структуру подання інформації, що дозволяє брати участь у побудові змісту книги, взаємодіючи із засобом відображення (читач може змінювати шриффт, фон тексту, звук,

відкривати й закривати ілюстрації тощо); передбачає вхід у віртуальну реальність із можливістю взаємодії з її персонажами. Такі видання містять ілюстрації з інтерактивними елементами та іграми для дітей, виконують творчо-моделювальні, ігрові та пізнавальні завдання.

Інтерес – форма прояву пізнавальної потреби, яка забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення мети діяльності й тим самим сприяє орієнтації, ознайомленню з новими фактами, більш повному й глибокому відображенню дійсності. Інтерес у навчанні – активне пізнавальне ставлення дошкільників до навчання і праці.

Іронія – (грец. – лукавство, глузування, прихований глум) – художній троп, який виражає глузливо-критичне ставлення митця до предмета зображення.

Зміст – перелік назв розділів і творів. За допомогою змісту легко знайти потрібний розділ чи твір.

Казка – твір усного походження, один із основних жанрів народної творчості, епічний, переважно прозаїчний твір чарівного, авантюрного чи побутового характеру, в основі якого лежить захоплююча розповідь про незвичайні вигадані (фантастичні) події та істоти; вид художньої прози, що походить від народних переказів. За своєю тематикою вони поділяються на: казки про тварин; фантастичні; чарівні; побутові. Сюжет казки складається з багатьох епізодів з драматичним розвитком подій і щасливим закінченням. Характерною рисою казки є традиційність структури і композиційних елементів – зачинів, кінцівок, контрастне групування добрих і злих героїв, наявність мети, випробування головного героя і його перемога. Різновидами жанру казки є народна й літературна (авторська) казка.

Календарно-обрядові пісні – пісні, пов'язані з трудовою діяльністю людей, сільськогосподарськими сезонами, календарними циклами в природі, святами, під час яких у давнину задобрювали сили природи.

Карткова книга – це книга, сторінки якої є окремими картками, що можуть роз'єднуватися і з'єднуватися.

Кінцівки – ілюстрації в кінці розділу, тексту чи книжки, які нагадують читачеві, про що йшлося у тексті.

Книга – засіб відображення і формування індивідуальної, групової й громадянської свідомості; витвір писемності або друку, що має будь-яку знакову форму, яка читається на будь-якому матеріалі (камінь, глина, папірус, дошка, папір).

Книга-кодекс – традиційна форма зшитої книги, яка може бути різного формату і об'єму і форми.

Книга-конструктор – видання, яке передбачає складання цілісного зображення з окремих компонентів (книги-пазли, книги-мозаїки, книги-магніти).

Книга-промисловий виріб – видання, в основі якого лежить ідея конструктивної трансформації книги та основних її структурних елементів –

ілюстрації, тексту, конструкції (книги у вигляді будівельних споруд, меблів, шпалерів подушок тощо).

Книга-трансформер – це формотворення об'ємно-просторової конструкції через трансформацію площини аркуша за допомогою складання та/або згинання. К.-т. поділяється на такі типологічні підгрупи: книга-гармошка; книга-тунель; книга-метаморфоза, книга-панорама.

Книга-гармошка – видання у вигляді ширми, сторінки якої скріплені між собою й складаються (розкладаються) як міх гармошки; нерідко використовується як декорація.

Книга-саморобка – вид творчо-моделювального видання, у якому закладено елементи трудової діяльності, містить заготовки для аплікацій, паперові іграшки.

Книга-середовище – видання, у яких домінуючими є об'ємні елементи ілюстративного наповнення книги або інсталяція в середовищі (будинок у вигляді книги, ресторан для дітей, дитячий майданчик, ландшафт тощо).

Книга-розмальовка – вид творчо-моделювального видання, у якому закладено елементи образотворчої діяльності. На сторінках книги зображено контурні картинки для розфарбовування різних композицій олівцями, фарбами чи фломастерами.

Книга-тунель – видання, у якому всередині є наскрізний виріз, крізь який видно зображення на інших сторінках. Як правило, це кілька планів пейзажів чи портретів.

Книга-метаморфоза – видання, сторінки якого розрізаються на кілька частин, що дозволяє читачам комбінувати зображення по-різному в залежності від того, як їх відкрити. Формуються такі книги з одинарних друкованих аркушів, які складаються вертикально або горизонтально.

Книги-панорами – видання, на розворотах якого зображення розкриваються у вигляді складної за формою конфігурації. Фігури сконструйовані, склеїні, або вставлені так, що при закритті книжки вони складаються і стають плоскими. За такою технологією створено книжки-театри: Вони бувають площинно-рельєфними (із засувками, відкидними клапанами, спливаючими елементами) та об'ємними у 3D форматі.

Книжкова зона методичного центру – це спеціально відведене місце (шафа, стіл чи полиці), де знаходиться систематизоване й упорядковане зібрання програмових художніх творів для читання дітям, художні картини, підшивки дитячих журналів і газет, ілюстративний матеріал, аудіотека та методична література, а також каталог означених матеріалів та методичних порад для вихователів з питань роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти.

Книжковий блок – комплект скріплених в корінці зошитів або аркушів, що містить усі сторінки і складові частини майбутнього видання, призначений для покриття обкладинкою або для вставки в палітурну кришку.

Колисанка – пісня, яку співають, заколисуючи дитину.

Коломийки – жанр українських народних пісень, поширений переважно в західних областях України; коротенькі пісеньки можуть бути приспівками до танцю або існувати незалежно від нього.

Колонтитул – це довідковий текст чи графічне зображення, яке розміщують на всіх сторінках тексту вверху або внизу (верхнє і нижнє поле).

Колонцифра – номер сторінки, який розміщують на одному з берегів або в колонтитулі книги.

Колядка – словесно-музичні твори (обрядові пісні), які виконуються на Різдво, від Різдва й до старого Нового року, що прославляють господаря та його родину.

Контамінація (література) – змішування двох або кількох подій під час розповіді. // літ. вкраплювання подробиць однієї події до іншої, одного літературного твору до іншого.

Контамінація (лінгвістика) – виникнення нового слова, його форми або виразу внаслідок зближення, поєднання частин двох подібних слів, форм, виразів.

Контамінація (психологія) – злиття двох або більше схожих за змістом слів або понять в одне.

Кульмінація – (від лат. – culmen – вершина) – найвище напруження, піднесення у розвитку чого-небудь, кульмінація виявляє основу проблему твору та характери героїв гранично ясно.

Кумулятивні казки (від лат. cumulatio – збільшення, накопичення, simulare – нагромаджувати, посилювати) будуються на багаторазовому повторі однієї ланки-епізоду, за допомогою чого відбувається нагромадження: вибудовується ланцюг, послідовний ряд зустрічей чи відсилай, обмінів у той спосіб, що кожен наступний епізод підсилює перешкоди, про які йшлося в попередньому. Можливе просте поєднання ланок оповідного ланцюга за схемою a+v+c..., або з повторенням усіх попередніх епізодів за схемою a+(a+v)+(a+v+c).

Купальські пісні – народні календарні обрядові пісні, що їх співають на свято Івана Купала.

Легенда – один із жанрів казкової народної прози, народний переказ про видатну подію чи вчинок якої-небудь людини, в основі якого – диво, фантастичний образ або уявлення, яке сприймається оповідачем як достовірне.

Лекція – монологічна форма викладу інформації педагогом для групи слухачів, спрямована на розкриття різних аспектів однієї теми. Вона може бути як самостійна форма співпраці з батьками, так і складовою інших форм, зокрема лекторіїв.

Лекторії – система лекцій, яка проводиться систематично упродовж певного періоду в чітко визначеному місці й у чітко визначений час, за планом вихователя чи методиста.

Лірика (грецьк. lyrikos – лірний; твір, виконаний під акомпанемент ліри – струнного музичного щипкового інструмента) – один із трьох, поряд з

епосом та драмою, родів художньої літератури, в якому у формі естетизованих переживань осмислюється сутність людського буття, витворюється нова духовна дійсність, розбудована за законами краси. Ознакою лірики є ритмічна мова, організована в короткі рядки, найчастіше з римами.

Література для дітей – література, створена спеціально для дітей, і така, яка створювалася для дорослого читача, але може бути цікавою (і зрозумілою) певним дитячим віковим категоріям; поняття ширше ніж дитяча література.

Літературна казка – авторський художній твір, заснований або на фольклорних джерелах, або цілком оригінальний; твір переважно фантастичний, чародійний, у якому змальовуються неймовірні пригоди вигаданих чи традиційних казкових героїв.

Літературна вікторина – гра, що базується на усних (письмових) відповідях за сюжетами літературних творів та даними про їх авторів. Вікторини проводять як підсумкові квартальні заняття або вечірні розваги.

Літературний герой, або персонаж, – дійова особа, образ в літературному творі, який є носієм поглядів письменника на дійсність, на самого себе та на інших персонажів, засобом вираження ставлення письменника на зображений ним художній світ.

Література для дітей – художні, науково-популярні та публіцистичні твори, написані письменниками, безпосередньо для молодшого читача різних вікових категорій, починаючи з дошкільнят. Органічним її складником є фольклор з великою художньою та етнопедагогічною культурою, з багатством жанрів і форм (колискові пісні, забавлянки, скоромовки, загадки, казки, легенди, ігрові сюжети, пісні, думи тощо).

Літературний жанр (фр. genre – рід, вид) – тип літературного твору, один із головних елементів систематизації літературного матеріалу, класифікує літературні твори за типами їх поетичної структури: категорією вищого порядку при тричленному поділі літератури є літературний рід (загальне) – епос, лірика, драма; категорією середнього порядку – літературний вид (особливе) – роман, повість, новела; категорією нижчого порядку (окреме) – різновид (жанр).

Літературний центр – особливе, спеціально виділене, обладнане та естетично оформлене місце в кожній груповій кімнаті, яке має бути зручним, динамічним, доцільним у користуванні. Його оформлення – це результат творчого бачення й естетичного смаку вихователя.

Лічилка – жанр усної народної творчості, примовка, в основі якої прихована лічба.

Лясе – стрічка-закладка у книзі.

Метафора (грецьк metaphora – перенесення) – найпоширеніший троп поетичного мовлення, заснований на схожості, аналогії, іноді – контрасті явищ. Використовується для розкриття сутності одних явищ та предметів

через інші за схожістю чи контрастністю. Метафора буває простою і складною, тяжіє до поезії, в той час як метонімія – до прози.

Метод навчання – система послідовних способів взаємопов'язаної діяльності педагога і дітей, спрямована на досягнення поставлених навчально-виховних завдань.

Метод прогнозування – спосіб розвитку в дітей здатності розуміти текст, який читається за допомогою наочного матеріалу (ілюстрацій і написів на обкладинці та сторінках книги), передбачати події, про які йтиметься у книзі чи далі по тексту.

Методика роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти – це складова художньо-мовленнєвої діяльності, яка (за А. Богуш, Н. Гавриш) вивчає особливості сприймання і відтворення дітьми дошкільного віку змісту художніх творів, специфіку педагогічної діяльності, спрямованої на формування в дітей знань, умінь і навичок роботи з дитячою книгою, художнім текстом, уміння аналізувати його зміст, зіставляти із власною поведінкою й поведінкою однолітків, розігрувати (декламувати, театралізувати, інсценувати) зміст художніх творів.

Мирилка – жанр дитячого фольклору; використовується для примирення дітей, що посварилися.

Міф – ранній вид усної народної творчості, який відображає в образах прагнення людини зрозуміти походження світу та життя на землі і пояснити його, виходячи з переконання в існуванні божественних сил.

Мовчанка – жанр дитячого фольклору; змагання в мовчанні після тривалих бурхливих ігор для заспокоєння та відпочинку.

Мультимедійна книга – підвид електронної книги; видання, що містить систематизований матеріал, який пройшов редакційну обробку, поєднує традиційну (текст, графіку) й динамічну інформацію різних типів (музика, відеофрагменти, анімацію), що впливає одночасно на кілька органів чуття реципієнта. Носії інформації – CD, DVD. Для виробництва таких книг використовують усі складові мультимедіа – відео, 3D анімація, цифрове графічне зображення, текст, звуковий та голосовий супровід.

Наочні методи – методи, за допомогою яких діти набувають знань шляхом сприйняття окремих процесів, явищ, предметів або їх зображень. До них відносяться спостереження і метод демонстрації.

Народна творчість – мистецька колективна творча діяльність народу, в якій відображено життя, світогляд, побут народу, що виявляється в поезії, музиці, архітектурі, образотворчому, декоративному і танцювальному мистецтві.

Науково-методичні підходи до роботи з дитячою книгою – сукупність способів і прийомів розгляду різних аспектів методики роботи з дитячою книгою, виявлення ставлення до стану її розробленості і поглядів, висвітлених у ній та вироблення алгоритму впливу з метою підвищення якості освітнього процесу в означеному напрямі. Вони визначаються

напрямами розвитку людини (анатоμο-фізіологічний, психічний, соціальний) та функціями, які виконує книга в її житті.

Небилиця – особливий тип жартівливих народних оповідань.

Обжинки – свято завершення збирання врожаю. Супроводжувалося відповідними діями і сплітанням вінка з колосків і польових квітів, піснями тощо.

Обряд – сукупність установлених звичаєм символічних, визначених традицією умовних дій, спрямованих на оформлення певних подій у житті людей, приурочених до окремих етапів трудової діяльності, а також до відзначення пір року.

Обрядність (обрядовість) – система поглядів або звичайних обрядів.

Опис – вид оповіді, в основі якої лежить зображення статичної картини (портрета, пейзажу, обставин).

Оповідання – невеликий прозовий твір епічного роду, сюжет якого заснований на певному епізоді з життя одного або кількох персонажів, обмеженому у просторі і в часі; прозовий твір малого обсягу з динамічним розвитком сюжету. Продуктивний жанр художньої літератури, як самостійний оформився в XIX ст.

Оповідач – різновид літературного суб'єкта, особа, вимислена автором, від її імені в художньому творі автор оповідає про події та людей. Від розповідача відрізняється граматичною формою вияву – рповідач провадить оповідь від першої особи

Оповідка – словесне повідомлення про кого-, що-небудь; розповідь.

Орнамент – візерунок, який відповідає характеру описаної в літературному творі епохи чи національності, розміщений на початку твору, або ж по периметру сторінки з текстом та сторінки, з якої розпочинається нова глава чи розділ. У кінці літературного твору орнаментом прикрашають символічний чи тематичний малюнок.

Палітурка – міцне картонне покриття книги, покрите шкірою, тканиною чи папером, у яку вклеюються зброшуровані аркуші книги.

Паспорт книги – це її вихідні дані: відомості про автора, прізвища головного, художнього й технічного редакторів, коректора, відповідального за випуск; дата здачі книги до друку, її форма, тираж, ціна та адреса видавництва.

Пейзаж – опис, картина природи, частина реальних обставин чи умов, у яких розгортається дія.

Переказ – усне народне оповідання про визначні історичні події та їх героїв; за змістом близький до народних легенд і сказань, але відзначається більшою фактичною достовірністю і відсутністю казково-фантастичних елементів.

Перформанс – (від лат. performance – вистава) – вид художньої творчості, яка об'єднує можливості ізомистецтва і театру; на відміну від хепінгу в перформансі домінує сам художник або спеціальні статисти, які

представляють публіці живі композиції з символічними атрибутами, жестами, позами.

Пестушка – один із жанрів дитячого фольклору – пісенька, примовка, якими забавляють дитину.

Петрівчані пісні (петрівочні) – пісні, які співалися в розпал літа (назва походить від свята Петра й Павла, що відзначається 12 липня).

Пісня – найпоширеніша форма народної і професійної вокальної музики, де поєднуються поетичні і музичні форми творчості; словесно-музичний твір, призначений для співу; найдавніший традиційний різновид лірики, що користується найрозмаїтішими мовними засобами, передає найтонші переживання. Пісні є авторські і народні. За жанрами народні пісні бувають: трудові, обрядові, календарні (колядки, щедрівки, веснянки, русальні, купальські, обжинкові), коліскові, весільні, похоронні, історичні, баладні, коломийки.

Поєзія – художньо-образна словесна творчість, в якій мова використовується з естетичною чи евокативною (знаково-символічною) метою.

Порівняння – троп, який полягає у поясненні одного предмета через інший, подібний до нього, за допомогою порівняльної зв'язки (як, мов, немов, буцім, ніби, наче). За відсутності сполучника порівняння наближається до метафори.

Потішка – жанр дитячого фольклору, основна функція якого – утішити, розважити дитину, що плаче.

Практичні методи – методи навчання, які допомагають вихователю організувати різноманітну практичну діяльність дітей і сприяють засвоєнню знань, умінь і навичок. Сюди відносяться такі методи, як: вивчення напам'ять малих фольклорних жанрів та поетичних творів, доручення, лікування дитячих книг та їх виготовлення, а також підгрупа ігрових методів – розігрування літературних сюжетів (ігри-драматизації та інсценізації); дидактичні ігри; рухливі ігри; літературні вікторини; метод непрямої пропозиції.

Приєм навчання – частина методу, підпорядкована завданню, яке ним виконується.

Приказка – жанр усної народної творчості, образний вислів, що не має (на відміну від прислів'я) повчального смислу, наприклад: п'яте колесо до візка; сім п'ятниць на тижні.

Принцип (від лат. – *principium* – основа, початок) – основне похідне наукове положення якої не будь теорії, вчення тощо; керівна ідея, правило діяльності.

Приповідка – жартівливий, переважно віршований вислів.

Прислів'я – жанр усної народної творчості; стислий, ритмічний за формою виразний, влучний образний вислів, який містить повчальний смисл; прислів'я близькі до приказок, але характеризуються певною смисловою

завершеністю, повчальністю, відносною самостійністю (сім разів відмір, один раз відріж; що посієш, те й збереш).

Притча – невелике оповідання, яке містить моральне чи релігійне повчання в іносказальній, алегоричній формі, яка є спорідненою із байкою; ілюструє важливу ідею, торкаючись проблем моралі, загальнолюдських законів; один із засобів вираження морально-філософських міркувань автора.

Проект (від лат. *projectus* – кинутий уперед) – задумка, план; усвідомлене, осмислене внутрішнє бажання досягти певної цілі, отримати результат. *Метод проектів* – це педагогічна технологія, яка включає в себе сукупність дослідницьких, пошукових, проблемних методів та прийомів, творчих за своєю суттю.

Проза (лат. *prosa*, від *prosa oratio* – пряма, така, що вільно розвивається й рухається, мова) – мовлення не організоване ритмічно, не вритмоване; літературний твір або сукупність творів, написаних невіршованою мовою; один з двох основних типів літературної творчості (поезія і проза).

Пропедевтика – (дав.-гр. *προπαιδείω* – попередньо навчаю, готую) – скорочений виклад будь-якої науки в систематизованому вигляді, тобто підготовчий, вступний курс у будь-яку науку, що передує більш глибокому і детальному вивченню відповідної дисципліни; підготовча робота.

Розповідання – вільна передача тексту, у якому педагог може міняти місцями слова, скорочувати текст, включати пояснення незрозумілих слів, виразів чи ситуацій.

Розуміння – невід’ємна складова будь-якого процесу пізнання. Це стан свідомості, який розкриває сутність тих чи інших об’єктів. Зрозуміти – означає розкрити його істотні зв’язки з іншими явищами матеріальної дійсності, з’ясувати умови, за яких воно виникає, причини, що його породжують.

Скоромовка – поетичний жанр, живлений джерелами дитячого фольклору, зумовлений потребами етнопедагогіки. В основі скоромовки – дотепна гра спеціально скомпонованих важковимовних слів, призначена для тренування артикуляційного апарату дитини.

Словесний малюнок – методичний прийом; опис предмета, дії, персонажу, картини, ілюстрації тощо.

Словесні методи – методи навчання, засновані на слові як джерелі здобуття знань і дають можливість переходу дітей у процесі пізнання за межі безпосереднього сприймання. До словесних методів відносяться: розповідь вихователя; читання творів художньої літератури; бесіда; пояснення, переказування, обговорення.

Соціально-побутові казки – прозовий літературний твір, який розповідає про життя і побут людей за умови різних соціальних епох.

Слухання – складна частина комунікативного акту, активною стороною якого є говоріння (читання або розповідання) дітям художніх творів. Це безперервний внутрішній контакт виконавця зі слухачем, що

створюється у процесі художнього впливу на розум і почуття слухача, як прагнення розповідача примусити маленьких слухачів побачити все те, про що він говорить, зрозуміти його думки, оцінити описані події чи образи, пережити почуття передані автором через читця, повірити в усе почуте.

Сприймання – відображення у свідомості людини предметів та явищ об'єктивного світу, що діють у даний момент на органи чуття, ставлення до будь-чого, реакція на щось певним чином.

Сприймання художніх творів – це складний полікомпонентний процес, що складається з таких складових: слухання, уявлення, усвідомлення прослуханого та його розуміння.

Сприйняття мистецтва – процес і результат сприймання й усвідомлення інформації, що міститься в художніх творах.

Сприйняття художньої літератури – завершений процес сприймання, активний вольовий процес, що припускає не пасивне споглядання, а діяльність, яка втілюється у внутрішньому сприянні, співпереживанні герою, в уявленому перенесенні на себе «подій», в уявній дії, у результаті чого виникає ефект особистої присутності, особистої участі.

Суперобкладинка – додаткова паперова яскрава рекламна обкладинка подарункових видань. Вона «одягається» на палітурку книжки, захищає її від пошкоджень і забруднень, надає ошатного подарункового вигляду. На ній пишеться назва книги та її автор.

Різдво – християнське свято народження Христа, що відзначається православною церквою 25 грудня за старим або 7 січня за новим стилем.

Сюжет (фр. sujet – тема, предмет) – подія чи система подій з життя персонажів, їхніх вчинків у художньому творі, викладені письменником у просторі і часі, тобто художньо організована фабула. Сюжет твору містить не тільки ті події, які безпосередньо у ньому розгортаються, але й події духовного життя автора; це динамічний аспект твору. Сюжет буває фабульним (подієвим) в епічних та драматичних творах і безфабульним – у ліричних; ланцюг зображуваних подій, у тому числі й переживань, думок.

Тактильна книга – видання, призначене для поширення інформації через тактильні відчуття і містить рельєфні кольорові малюнки, або об'ємні зображення, виконані із різних матеріалів; широко застосовують у роботі з дітьми з вадами зору.

Тема (грецьк. thema – те, що лежить в основі) – коло життєвих або фантастичних подій, явищ, змальованих у творі в органічному зв'язку з проблемою або проблемами, які з них постають і потребують осмислення; предмет зображення, люди, відносини, коло подій, яке осмислюється в творі; те, про що оповідає автор. Тема тісно пов'язана з ідеєю, яка є емоційно-пафосною й інтелектуальною спрямованістю твору, провідною думкою, ядром задуму автора.

Технічні засоби навчання (ТЗН) – комплекс різноманітних пристроїв, світлотехнічних, звукових посібників та апаратури, що використовуються у навчально-виховному процесі з метою передавання і збереження навчальної

інформації, контролю за ходом її засвоєння, формування і закріплення знань, умінь і навичок.

Трагедія – драматичний твір, в основу сюжету якого покладено гострий, непримиренний конфлікт особистості, що часто призводить героя до загибелі.

Традиція – досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки, що склалися історично й передаються з покоління в покоління.

Уособлення, або прозопепея (грецьк. *prosopopeia*) – тип метафори, художній прийом, який полягає в перенесенні якостей людей і живих істот на доколiшні предмети, природні явища і абстрактні поняття. Відрізняється від персоніфікації, яка полягає в одушевленні доволишнього світу.

Усна народна творчість (фольклор) – сукупність різних видів і форм словесної творчості, яка побутує в усній формі та створюється колективом авторів, мистецтво проголошеного слова.

Усні журнали – віртуальне перегортання сторінок, кожна з яких – усне повідомлення, що може бути проілюстровано дидактичними посібниками, прослуховуванням магнітофонних записів, виставками виробів, малюнків, книг.

Уявлення – це відтворення у свідомості суб'єкта чуттєвих образів, що ґрунтується на основі попередньо отриманої інформації, минулих враженнях, відбитки яких зберігаються в пам'яті, тобто це вторинний образ предмета або явища, збережений у пам'яті.

Фабула (від латин. *fabula* – байка, розповідь, переказ, казка, історія) – подія чи коло подій, змальованих в епічних, драматичних, ліро-епічних творах, на відміну від самого розгортання подій – сюжету твору. Подія – це одиниця фабули.

Форзац – аркуш паперу розміром розгорнутої книжки, з'єднує, скріплює оправу з книжковим блоком, тобто те, що йде перед друкованим блоком. Крім служби міцності форзац іноді використовують з довідковою чи інформаційною метою (карти, схеми, ілюстрації).

Фольклор (з англ. *folk* – народ, *lore* – наука) – народна мудрість, усна народна творчість. Він є вираженням душі народу, його баченням навколишнього світу, відображенням подій, що відбувалися упродовж віків.

Форма організації навчання – спільна діяльність педагога і дітей, що здійснюється в певному порядку і встановленому режимі. Головною вимогою у виборі форми організації навчання є сприяння дошкільникові у його бажанні навчатися.

Фронтиспис – (франц. *frontispice*, від латів. (латинський) *frons*, родовий відмінок *frontis* – лоб, передня сторона і *specie, spicio* – дивлюся), зображення в книзі, що поміщається на лівій стороні розвороту титульного аркуша. На фронтисписі поміщають: портрет автора книги або особи, про яку йде розповідь; малюнок, що відображає ідею твору; ілюстрацію до вузлового епізоду, інколи – карту. Зазвичай фронтиспис друкується окремо від тексту і приклеюється до першого зошита.

Художні засоби (зображально-виражальні) – сукупність прийомів, способів діяльності письменника, за допомогою яких він досягає мети – творить художньо-естетичну цінність; базова основа художнього мовлення, за допомогою якого митець створює нову художню реальність за естетичними критеріями, рівновелику будь-якій реальності довколишнього світу; елементи мистецької майстерності письменника (спосіб образотворення, мовно-стилістична вправність тощо), які зумовлюють розкриття можливостей його таланту, створюють неповторну своєрідність художньої літератури, забезпечують її життєвість за законами краси.

Художні книги – це сукупність текстів у прозовій і поетичній формах, у яких описано дійсність художніми образами, що зумовлює естетичне бачення і насолоду.

Художня деталь – засіб словесного та малярського мистецтва, який полягає у виділенні особливо значущого елементу художнього образу. Через художню деталь виявляється спосіб художнього мислення письменника, поета. Художня деталь може бути речовою, портретною, пейзажною, інтер'єрною, психологічною, мовною. Може перетворюватись в образ і символ.

Цитата – порівняно короткий уривок з літературного, наукового чи будь-якого іншого опублікованого твору, який використовується з обов'язковим посиланням на його автора і джерела цитування іншою особою у своєму творі з метою зробити зрозумілішими свої твердження або для посилання на погляди іншого автора в автентичному формулюванні.

Чарівна казка – це художній твір з чітко вираженою ідеєю перемоги людини над темними силами зла за допомогою фантастичних перетворень, на фоні яких відбуваються різні героїчні та історичні події.

Читання – це дослівна передача педагогом авторського задуму, втіленого у літературному тексті.

Щедрівки – старовинна українська обрядова новорічна пісня, що виконується 31 грудня та 1 січня. Основний їх зміст – прославляння господаря, його сім'ї, побажання щастя, здоров'я, багатого врожаю.

Ягілки – галицька назва веснянок (див. веснянки).

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Галина Петрівна Ватаманюк

РОБОТА З ДИТЯЧОЮ
КНИГОЮ В ЗАКЛАДІ
ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Навчально-методичний посібник

видання 2-ге, доповнене

Друкується в авторській редакції

Підписано до друку 06.08.2022. Формат 60x84 1/16
Друк офсетний. Папір офсетний. Гарнітура PetersburgSTT.
Умовн. друк. арк. 30,0. Тираж 300 прим.

ТОВ «КНТ» Тел.(099)555-19-80
E-mail:knt2012@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 581 від 03.08.2001 р.